

MUZEUL NAȚIONAL

XVIII

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

**MUZEUL
NAȚIONAL**

XVIII

București
2006

Academician **DINU C. GIURESCU**

Profesor univ. dr. **ION BULEI**

Profesor univ. dr. **MIHAIL IONESCU**

RADU COROAMĂ redactor șef

MARIANA NEGUȚU redactor responsabil

CRISTINA ANTON-MANEA

MIHAI LANCUZOV

Traduceri:

GEORGE TROHANI

RAMONA ADINA NEACȘA

Tehnoredactare computerizată:

CRISTINA JOIȚA

Coperta și prelucrare imagine digitală:

DOGARU IONICA, ANDREI MĂRGĂRIT

**Autorii își asumă responsabilitatea asupra
conținutului științific al studiilor publicate.**

Volum editat de **Muzeul Național de Istorie a României**, București,
Calea Victoriei, nr. 12, tel. 3.15.82.07; tel./fax: 3.11.33.56

Volum realizat la *Editura Cetatea de Scaun*, S.C. Editura Logos S.R.L.,
tel./fax. 0245 214 692, 0721 209 519,
e-mail editura@cetateadescaun.ro, www.cetateadescaun.ro

ISSN 1015 - 0323

HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL DATA REGARDING THE FORTRESS FROM CARAȘOVA-HILL GRAD, COMMUNE OF CARAȘOVA, CARAȘ-SEVERIN DISTRICT

Silviu Oța, Liana Oța

The fortress from Carașova became the object of the specialty historical literature since the XIX century. This thing was due to some documents emitted by the royal chancellery, the royal functionaries or private institutions. Both the locality and the fortress, during the Middle Ages, entered for different raisons, in the attention of the Magyar and Ottoman authorities. In this paper, far from wanting to solve all the problems related to the fortress and its neighbouring village, named Carașova (we will use the contemporary official name so we wouldn't create confusions), we would like to talk about some problems and confusions made by the historians who treated this subject. Part of the arguments we used are basing also on the archaeological information resulted after three research campaigns in the fortification (1998, 2000 and 2001).

The special attention that the fortress received, was not the same during its functioning. It will have a greater importance beginning with the end of the XIV century, when the Turks came at Middle Danube. Because it was placed in the southern area of the Hungarian Kingdom, automatically entered in the southern defensive system of this country. We only have to mention that, at the beginning of the XV century, it was leaded, at least formally, by Filipo Scolari, county leader at Timiș. In the following years, when the Teutonic knights came to the southern Banat, Carașova was still part of the southern Hungarian defensive system, as one of the northern points¹. More that that, it was placed in the center of one of the privileged Romanian districts, mentioned in the royal diploma from 1457².

The location of the site

The fortress Carașova is placed on the border of the commune bearing the same name, in Caraș-Severin district. (Pl.1-Carașova on the map of Romania). Comparing to the locality of Reșița, it is placed at the kilometric borne 10 of the National Road 58 (Pl.2-Regional map indicating the site). From this borne to the fortress are approximately 500 m. The place chose for its building is a strategic observation point in the area, (toward west and north), on great distance. As far as the roads or the economical aspects were concerned, the surrounding area has no special importance. The relief is of karst type, so very few favorable for agriculture, being more propitious for fruit tree growing and animal growing.

---

¹ I. Hațegan, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului (1429-1435)*, in "Tibiscus", 5, 1978, Timișoara, p. 193.

² D. Țicu, *Banatul montan în evul mediu*, Timișoara, 1998, p. 434.

Made of stone, the fortress was build on the top of a hill known under the name of Grad. On three sides it is bordered by a precipice (approximately 200 m deep), and on the only access road, from the bottom of the hill, were dig two defense parallel ditches. On the side from the village was left a small access road on the edge of the precipice, the wall between the two ditches being interrupted. The top of the hill is formed, all the way to the ditches, by a small calcareous stone plateau difficult accessible. On the base of the hill on which the fortress was build there is a road accessible only for vehicles with animal traction. From there, the road stops and, for strategic reasons, there are only two paths.

The history of the research

The data we are having today over the fortress from Carașova are extremely summary. In the specialty literature appeared, for more or less objective reasons, some mistakes. They are caused by the wrong interpretation of the documents or of the chronicles from that time. The fortress from Carașova, more exactly „Grad”, entered in the specialists attention at the end of the XIX century. A special study hadn't yet been written, but were published other passages from county monographs or other kind of studies. The main paper dedicated to the Caraș county in the Middle Age begun to be published in 1882, during the Austrian – Hungarian monarchy and belongs to the historian Frigries Pesty³. As far as we are concerned, the Magyar historian offered a correct list of the owners of the castle⁴ who leaded effectively or theoretically the fortress from 1323 until 1364. The rest of the enumerated owners of the castle are only supposed. Pesty considered that the first mention of the fortress was the one in 1230. After 1520, the same historian believes that the fortress and its owners do not appear anymore in the documents and all the information related to them is legendary⁵.

Almost in the same time, J. Szentklaray published in Budapest, in 1900, the volume *Krassóvármegye Őshajdana*⁶. Although the two historians present two fortresses bearing the same name, (Krassó și Krassófővár) thei explanations are pretty confuse. The first one was also named under the name of Haram. The second fortress, also placed on Caraș River, existed at Carașova, at the northern limit of the Aninei Mountains. The last one was named Krassófővár.

The Romanian historiography from the inter-war period and that after 1945 undertook the confusions made by the two historians and in some cases even continued them. This situation was caused mainly by the fact that the fortress was unknown (some authors wrote papers without even visiting the fortress). There were also missing elementary architectural knowledge and the documentary and

---

³ Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, II-1 (1884), II-2 (1885), III (1882), IV (1883), Budapest.

⁴ *Idem*, 1884, II/ 1, p. 165.

⁵ *Ibidem*, p. 265.

⁶ J. Szentklaray, *Krassó vármegye Őshajdana*, Budapest, 1900.

archaeological study on the medieval fortresses from Hungary. Traian Simu, in his paper *Originea crașovenilor*, appeared at Lugoj in 1939⁷, reached the conclusion that the fortress Caraș (Haram) is the same one with that from Carașova. From here he came to associate historical events related to Haram, with those from Carașova. At p.93 he mentions, like Pesty, for instance, that the first documentary mention is the one at 1230, during the reign of King Andrei II. Then he made a connection between Carașova and the events from 1247, when Țara Severinului was conceded to the knights of the order of St. John through the act 2 June 1247. At 1266 he thinks that the fortress was donated to the county leader of Cuman origin, Parabuch, by King Ștefan V, for his services, because it was a royal property.

The same mistakes were repeated one by one by V. Tufescu, Coriolan Suci (*Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Vol. I, p.121⁸, vol. II, p. 313⁹), Theodor N. Trâpcea, Ștefan Matei and Ștefan Pascu.

Theodor N. Trâpcea in the article *Despre unele cetăți medievale din Banat* (Studii de Istorie a Banatului, 1/1969, p.23-82)¹⁰, Carașova is mentioned as appearing in the documents in the year 1230, as royal fortress, being described as a stone fortress. In the same time, the author of the articlearticolului precizează că a fost menționată în documente până la underlines that it was mentioned in documents until the end of the XVI century (p.63). Among the events in which the fortress was involved, are mentioned the Crusade from 1396, when the western armies heading for Nicopole were stationed here, the years 1551 when it was conquered by the Turks and the year 1595 when it was conquered again by the Transylvanian armies. The presentation is not accompanied by footnotes in which the author should have mentioned the source of information. So from the start the passages from his study where he referred to the fortress are doubtful and unlikely.

In the year 1979, Ștefan Matei published an article with the title "Fortificațiile de pe teritoriul Banatului în lumina izvoarelor scrise" („Banatica” 5/1979, p. 255-263)¹¹. He identified the fortress of Carașova with „the Fortress of the Caraș County”. The year of the apparition in documents was considered as being 1247 (see the footnote 38 at p. 260). The last owner of the castle at Carașova was considered as appearing in documents in the year 1355. On the same page the author of the article mentions that at the middle of the XIV century was build another fortress because starting with 1363 in the documents appeared the fortress Karassofeu, which was mentioned until 1437. The author undertook the

⁷ T. Simu, *Originea crașovenilor*, Lugoj, 1939.

⁸ C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, 1967, București, p. 121.

⁹ *Idem*, II, 1968, București, p. 313.

¹⁰ Th. Trâpcea, *Despre unele cetăți medievale din Banat*, in „Studii de Istorie a Banatului”, 1, 1969, Timișoara, p. 23-82.

¹¹ Șt. Matei, *Fortificațiile de pe teritoriul Banatului în lumina izvoarelor scrise*, in „Banatica”, 5, 1979, Reșița, p. 255-263.

information furnished by Pesty and asserted the same thing, that the fortress had the same owners of the castle like those in Vrșac¹².

In the same year Adrian A. Rusu published a list of the owners of the castle from Transylvania in the XIII-XIV¹³, among which he remembers those from Carașova.

In the same period Ioan Hațegan, in an article about the presence of the Teutonic knights in Banat¹⁴, he mentioned the fortress Carașova as being the northern point of the defensive system organized by them in southern Hungary.

If the majority of the historians offered a more or less accurate description of the fortress, Șt. Pascu has entirely different opinions. In the first volume of the work *Voievodatul Transilvaniei*¹⁵, appeared at Cluj-Napoca in the year 1971, p.134, we find out about the existence of the fortress Caraș, but not localized. At p.154, it is mentioned as royal fortress, without specifying any document of the reference. In the second volume of the same work¹⁶, at p.238 we find out that the fortress Caraș (mentioned along with Satu Mare, Moldovenești etc.) was named Carașova and functioned starting with the IX-X centuries next to Haram, Cuvin and Orșova. Moreover, in the first volume it was said that it was a royal fortress, and in this one that in fact is a peasant fortress made of land with stockade in the center of a Romanian principality. Still at p.246 are mentioned two fortresses: Haram and Carașova, none of them with the document in which they were mentioned. Two pages forward (p.248), Carașova was mentioned as royal fortress, and at p.249 was no longer made of land, but of stone. Passing over the deficient description, we also find out that it was destroyed by the Turks in the battle for Mohacs (!).

Other mentions about the fortress Carașova are to be found at Th. O. Gheorghiu¹⁷, but the data is undertook after the information found in other specialty works. In *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, appeared under the signature of C. Suci, were mentioned the locality Carașova in the first volume¹⁸ and Crassou in the second volume¹⁹.

New data about the fortress Carașova were recently published by D. Țeicu in the volume *Banatul Montan în Evul Mediu*, appeared in 1998 at Timișoara. The

---

¹² *Idem*, p. 261. We must say that in the documents signed by the owners of castle in Vrșac, only in the document from 1323, they sign with this double function, as owners of the castles from Carașova and Vrșac. The rest of the documents are signed only as owners of the castle from Vrșac, which makes us believe that it is rather a guessing made by Pesty, and not a real fact.

¹³ A.A. Rusu, *Castelanii din Transilvania în secolele XIII-XIV*, in „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, 22, 1979, p. 71-98.

¹⁴ I. Hațegan *op.cit.*, p. 191-196.

¹⁵ Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, 1971, Cluj-Napoca.

¹⁶ *Idem*, II, 1979, Cluj-Napoca.

¹⁷ Th. O. Gheorghiu, *Arhitectura medievală de apărare din România*, București, 1985, p. 42, 69, 225.

¹⁸ C. Suci *op.cit.*, I, p. 121.

¹⁹ *Idem*, II, p. 313.

data he offers are, archaeologically and historically speaking, the closest to reality compared to all the studies published until now²⁰.

Starting with 1999, until 2002 were published three reports of archaeological research regarding the fortress Carașova²¹. Their purpose was to publish exact information about a site that has been destroyed by the treasure hunters. The archaeological materials recovered with this occasion, and also from private collections (a lance point dating from the XVI century, used by the armies from central Europe, the fragment of a knife of Stiria, discovered on an arson level) proved that the available historical information also is confirmed by archaeology.

Concerning the period from the beginning, we can say that there never existed a land fortress, as Șt. Pascu tried to assert. The fortress was exclusively made of stone, at least in its lower part. The recovered pottery cannot be dated earlier than the end of the XIII century. Some earlier fragments (aside the prehistoric ones), can also be carried. They were discovered in the filling land between the precincts and an interior building, being brought there in order to create a plane ground on which they could circulate, because the rock was bend. At the beginning, before the fortress was build, most likely the ground was "clean". Probably there were at most few trees and small land areas between the calcareous stone. Another argument pleading that the fortress is not an early one, is the fact that there were discovered small pottery fragments from Petcheneg type boilers, dating from the XI-XII centuries, or the beginning of the XIII century.

The absolute chronology based on the discovered coins is not helping too much at the dating of the fortress. There are known only two coins proceeded from here, one issued during the reign of Baiazid II (1481-1512)²² and others from the times of Sigismund of Luxemburg (1384-1437) until 1524²³.

The analysis of the mortar drawn from different areas and levels of the building process, proves that the sources of the raw material used at its production are brought from different points. This indicated the fact that it couldn't be found in sufficient quantities in a certain point that could be conveniently exploited. This is another argument to prove that here could not have been build fortresses of wood and land because the raw material for it was lacking. The stone they used was plenty and probably resulted both from the arrangement of the place and from nearby. At 150 m east from the fortress can still be seen a great hollow in the hill in which there are

²⁰ D. Țeicu, *op.cit.*, p. 211-212.

²¹ S. Oța, L. Oța, S. Ionescu, *24. Carașova, jud. Caraș-Severin, punctul „Grad”*, in „Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 1998” (further on it will be quoted CCA), București, 1999, p. 22-23, D. Țeicu, S. Oța, L. Oța, 36. *Carașova, jud. Caraș-Severin, Punct: Grad*, in „CCA. Campania 2000”, București, 2001, p. 57-59, D. Țeicu, S. Oța, L. Oța, 50. *Carașova, com. Carașova, jud. Caraș-Severin, Punct: Dealul Grad*, in „CCA. Campania 2001”, București, 2002, p. 85-87.

²² D. Țeicu, S. Oța, L. Oța, CCA, 2002, p. 87.

²³ Fr. Pap, *Repertoriu numismatic al Transilvaniei și Banatului secolele XI-XX. Despre circulația monetară în Transilvania și Banat secolele XI-XX*, Cluj-Napoca, 2002, p. 49.

impressive amounts of broken stone. Is the only place on the entire hill where you can find something like that. For the construction could be also used the stone resulted from the digging of the defensive ditches in the rock.

The fortress ceased to function at the end of the XVI century. It is also confirmed a violent destruction, in the last faze of its functioning, in the north, west and south-west, being identified a destruction and arson level. The last published volume regarding the medieval fortifications dating from the XIII-XIV centuries was signed by A. A. Rusu in the year 2005: *Castelanarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (secolele XIII-XIV)*. The fortress Carașova was also analysed by the author under several aspects. Its name was translated from Magyar (Krassóffő) as Spring of the Caraș²⁴. The following pages (146, 180, 183, 200, 202, 209, 228, 231, 235, 237) were dedicated to the description of the different fortification elements and arrangements (defense ditches dug in stone etc.). At page 180 we find out in great surprise that there was a stone bridge foot, but this is only a presupposition. On the field such a thing was not observed. The defense ditch dug into stone in front of the fortress was almost full with limestone resulted from the destruction of the precincts and remained rubbish. So we can't speak about the dating of constructive elements that haven't yet been discovered. Moreover we need to mention one more time that when studies about the architecture of the fortresses in Banat have been written, at Carașova were not yet done archaeological researches. In the digging reports we proved that in the first stage of using the fortress, the entrance was not where some fellows assumed, but in south-west, where the access road was. Regarding access gates or doors into the fortress (mentioned at page 183), these modified while the perimeter of the fortress enlarged. In the first construction faze there were two entrances, each one at one extremity. In the last faze we cannot speak anymore about two of them because the access might have been done through the third precincts, where we saw a interruption. The old access road was blocked by a wall which was probably prolonged until the edge of the precipice²⁵. Thus, by enlarging the surface of the fortress, the ancient entrances were not anymore access ways into the fortress. They were rather entrances into the building complex from the upper part of the rock. At page we can read: "the Fortress Carașovei has a chamber complex at the foundation level, which can identify the interior palace". We would say that the mentioned walls are not only at the foundations level, but also elevate to the ground floor level (seen from the inside of the fortress). The interior building complex is not but the ancient fortress which, regarded from the whole fortress, seems like an interior palace. The rooms we suppose to be interior are caused by the

---

²⁴ A. A. Rusu, *Castelanarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și din teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 41.

²⁵ In the place where we suppose that it was the edge of the mentioned wall. The rock seems broken together with its ending. In these conditions it is difficult to assume if there was a door or not. It is a sure thing that the entrance from the south-east of the first fortress remained in use at that time.

bad topographic raise and the lack of architectural study. What it was thought to be separating walls between the rooms are not but remains kept standing from the ancient fortress to which was added the new precinct. The archaeological researches didn't discover inside any separating walls. Another remark of the author is that there might be an interior chapel into the fortress of Carașova (page 209). At this level of the researches (60-70% of the surface was dug), was not identified such a building. Moreover, the interior palace is nothing else but an angled passage with variable breadth from 1,80 m to 3,50 m and length of about 21 m. If there existed such an arrangement, is was probably upstairs.

At the pages 220-221 are mentioned the "dwells" or the utilitarian annexes from Carașova, and as bibliography *Cronica 2000*. It is true that south from the so-called palace placed between the NE side precincts and the wall which covers the top of the rock (4,00 m thick) was discovered a room. It was placed between the same interior wall and the no. 1 precincts and its role was hard to define. What we can say is that no fireplace hasn't been found in this space. In the room one could also enter from the east, where there was an entrance, but also from the west, through a 0,50 m breadth passage, which was placed between the first precincts and end of the wall which covered the top of the rock. The lack of a heating device on the ground floor is typical for the entire fortress. The only remained device dates from a late period. In that moment the fortress already had suffered important destructions, so it might date from the end of the XVI century or even later. This might signify that the fortress was inhabited only upstairs, the ground floor being destined to other activities. It is also possible that the eventual heating devices could be destroyed by the treasure hunters who unsettled the stratigraphy.

After that are mentioned dates of the first appearances in documents and materials discovered into the fortress. Generally speaking, the information is well presented and is based on the last studies about it, excluding the less credible information.

The recent Magyar literature confirms that the fortress of Carașova was part of the defense system of south Hungary in the XV century²⁶ and that its beginnings must be placed somewhere at the beginning of the XIV century²⁷.

Gy. Györffy is the first who managed to separate the documents regarding Krassóvár and Krassóffővár and to establish the fact that there are two fortresses that at some moment bore the same names or similar ones. The suppositions are now confirmed also by archaeology. This kind of research is the most precise to be able to prove Gy. Györffy's affirmations and to eliminate the documentary information published until now. This information asserts that the fortress also functioned in the previous period and the dating descends until the IX-X centuries.

²⁶ E. Fügedi, *Castle and Society in Medieval Hungary (1000-1437)*, in „Studia Historica”, 187, Budapest 1986, p. 134, Map 18, p. 138, Map 19, p. 146.

²⁷ Gy. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország Történeti Földrajza*, III, Budapest, 1987, p. 489-490.

Lacking this research, part of the Romanian historiography and not only, probably would have persisted in its beliefs that here was the residence of the Caraș County in the Middle Ages. This thing is only partially true.

The historical sources

Studying the historical sources we considered only the documents emitted from 1323 onward.

The earlier documents, no matter how they were interpreted or read, are worthless for the fortress of Carașova. For that we would like to give some examples. First of all, in 1266 the Cuman county ruler Parabuch did not fulfilled the function of county ruler of Caraș (by this we do not understand Carașova), he only received its lands²⁸. The document emitted in the mentioned year is explicit regarding the role of Parabuch in that time and the royal donations he received. Moreover, the lands of the Caraș fortress were in the southern area of Banat, on the inferior river bearing the same name. If he would have placed on a map the lands of Caraș fortress, the author would have noticed that they concentrated around the fortress of Haram (or Krassóvár)²⁹. Even the farther lands of the fortress Caraș, like Voila next to Semlin, donated by the king to the knights of the order of St. John, were still on south Banat³⁰. To these adds the fact that no document mentions at least one nobiliary or royal possession on the mountainous area of the future Caraș County, as it is known in the XIV century. For the XIII century the history of the Caraș County is well known regarding its possessions. No Romanian historian who studied the fortress Carașova (the Carașova from nowadays) hasn't yet explained why it appears on the superior course of Caraș only in the XIV century, without its so-called possessions mentioned in the XIII century. If anybody might have tried to answer this question, then he would have realized that there are two different fortresses, both placed on the same river, but in different points. It wasn't necessary to look for an imaginary fortress at the sources of the river. The Magyar notion of "fő" must not be taken *ad literam*, but as a notion refering to a region placed upstream (on a river), in an unknown yet space (inhabited too), where at that time were their useful regions (the regions of the Magyars or of the nobles). For that time the notion could mend the center of a region, but this theory must be analysed from one locality to another, considering other information too.

Analysing the documents we can see that the fortress Caraș and its owners are others than those from Carașova. At 1335 the last one was placed on the domain of the archbishops of Kalocsa, who had here their own castle owners.

---

²⁸ S. Oța, *Populații nomade de stepă din Banat (secolele XI-XIV). I. Pecenegii și cumanii*, in "Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani", Brăila, 2004, p. 495, S. Oța, *Domenii ale pecenegilor și cumanilor în Banatul istoric*, in „Studii de Istorie a Banatului”, 26-27, Timișoara, 2002-2003, p. 232, 233.

²⁹ S. Oța, *Câteva date de ordin istoric privind evoluția teritorială a Comitatului Caraș până în secolul XIV*, in „Muzeul Național”, XIV, București, 2002, p. 37-38.

³⁰ Documente privind Istoria României, seria C, XI-XIII, p. 332 (further on it will be quoted DIR, C.).

Around the same date (1343) there was also a county ruler (Pousa) and a vice count (Lorand) of Caraș who emitted acts from Haram (Caraș), and not from Carașova. This proves that there it was the chair of the county ruler, at least for juridical problems. The argument used by Gy. Györffy to prove that Haram is identical with Caraș was that from 1330 Posa of Szer is mentioned county ruler of Caraș, either of Haram³¹. We believe that these arguments are enough to prove that the events from the XII, XIII at partially the XIV centuries can be related to Caraș (or Haram) and not with Carașova.

The documentary historical information is very summary and refers very few to the fortress and more to its castle owners.

The first sure dates about the fortress are from the year 1323, when at its leadership is mentioned the magistrate Nicolae³². The same person was in parallel also owner of the castle Vršac (former Érd Somlyó). At this date the fortress belonged to the King of Hungary, Carol I Robert de Anjou (1308-1342). A few years later, in 1335, it had another owner, the magistrate Thouka³³, representative of the archbishop of Kalocsa. Already in 1358, it was back in the king's possession. In the year 1382, according to the data published by E. Fügedi, it was still in the royal possession³⁴. At the beginning of the XV century, as castle owner was signing Filipo Scolari (1405 and 1406³⁵). For a long period of time the data was very few. The period between 1520 and 1551 is very insecure regarding the military actions to which it was subjected. From 1551, when the area entered in the Pashalic Timișoara territory, the fortress Carașova entered in Turk possession.

In the period of the Ottoman rule over Banatului, the fortress is not mentioned in the Ottoman documents, but only the Carașova locality. The Turk chronicles from that time are not mentioning it either³⁶. Their information is purely orientative. We can only see that the Ottoman chroniclers centres mainly on the description of the battles around the great fortresses³⁷, with the small or middle ones.

Some historians and archaeologists asserts that it was destroyed by the Transylvanian armies in 1595, but this opinion is not confirmed by any document or writing. Their affirmations do not contain notes about the sources of their information. Moreover, C. Suciú doesn't have in his dictionary, at the year 1551,

³¹ Gy. Györffy op. cit., p. 489.

³² *Idem*, p. 469, 476.

³³ DIR, C, XIV, III, p. 361.

³⁴ E. Fügedi, *op.cit.*, p. 124, Map.16.

³⁵ Fr. Pesty, *op.cit.*, III, p. 250-251.

³⁶ *Cronici turcești privind Țările Române*, I, București, 1966.

³⁷ Frequently are mentioned the fortresses Timișoara, Lipova, Șoimoș, Igrış, Margina, Felnak, Cenad, Becikerek, Mako, Gyula, Ciala, Arad etc (Mehmed Bin Mehmed, p. 413, 415). Together with them are mentioned, for instance, "...the numerous castles which are related to them. The mischief-makers who lived in them, hurrying to flee, all were found empty and those necessary for the defense were occupied" (Mustafa Ğelalzade, in *Cronici turcești*, I, p. 287). This might also mean that the fortress Carașova lost its meaning during the XVI century.

references to the fortress Carașova. What might lead other authors to such an interpretation is the paper *Historia de Rebus Transsylvanicis*, signed by Wolfgangi de Bethlen³⁸. Evlia Celebi, in his trip to Banat, doesn't mention anything about the ruins found there, although for other similar fortresses, still functional or not, gives certain information³⁹.

In the specialty Romanian literature, many mistakes are due to the fact that the fortress Caraș from the documents was identified with that from Carașova, and Krassófvár was believed to be another fortification which must be searched at the source of the Caraș river. Also it wasn't considered that the fortress Haram identifies with Krassóvár, and Krassófvár is Carașova. That is why the documents emitted until 1323, considered that were referring to Carașova, are actually concerning the fortress at Haram.

In an article published in 2002⁴⁰, we tried to bring arguments regarding the territorial evolution of the Caraș County. We considered that the mentioned county didn't formed in only one stage, as it was known in the XIV century, but gradually, gathering new territories which were added administratively. The first secure documents regarding Carașova dates only from 1323. All the documents referring to the superior basin of the Caraș River, dates only from the XIV century. This might draw attention to the moment in which the Magyar Royalty begun to be economically and military interested in the region. Until 1323, no document reminds domains of the great nobility in the area. This doesn't mean that in the superior basin of this river there never existed noble properties. It only means that economically and strategically there never had any special value until that date. The small dimensions of the fortress suggests that, at least in the first faze, it was only an observation point in the area. The real date of its building remains uncertain, specially because it was made of stone, a fact that indicates that it was probably build after the Tartar – Mongolian invasion from 1240-1241. It is very unlikely that a stone fortress was built in that region before that date. When the castle owner appeared in the documents, in 1323, probably it was already functional, so the date of its building is earlier with several years. It could have

---

³⁸ Wolffgangi de Bethlen, *Historia de Rebus Transsylvanicis*, I, p. 497-498. Regarding this work I had access to the second edition appeared in the year 1782 at Sibiu. There is mentioned also the fact that Mehmet Beglerbegul conquered several fortresses in, among which Ilidia (Illadiam) and Vrșac (Somlium) in the year 1551. In the third volume of the same work, appeared in the year 1783 (second edition), in the year 1595, p. 576, is mentioned that in July, G. Borbély conquered from the Turks two castles, Varsocs (Vrșac) and Bokcsa (Bocșa). The description of the situation of Transylvania and Banat, in that year, is convincing in the author's description. We can only say that we can assume that the fortress from Carașova was destroyed in those times and hasn't been remade, like other fortresses.

³⁹ *Călători străini despre Țările Române*, IV, București, 1976, p. 326-753. It is also true that Evlia Celebi clearly mentions that he wrote about those places he visited or received information.

⁴⁰ S. Oța, *op.cit.* p. 36-43.

been built only in a higher chronological interval. Probably in those times it still had small dimensions, like those described in the digging reports as being faze I.

Considering the results of the archaeological researches developed until now, we think that the fortress from Carașova must not be confounded with Haram (or the fortress Krassóvár). Also it must be done a more careful separation of the documents referring to the two fortresses, to avoid any more confusions. Unfortunately, lacking some ample researches at Haram, we cannot draw more conclusions and find more arguments about the period in which the fortress functioned.

CÂTEVA DATE ISTORICE ȘI ARHEOLOGICE ASUPRA CETĂȚII DE LA CARAȘOVA-DEALUL GRAD, COM. CARAȘOVA, JUD. CARAȘ-SEVERIN

- Rezumat -

În prezentul articol, autorii realizează o analiză a literaturii istorice din România și Austro-Ungaria cu privire la cetatea de la Carașova-Grad (com. Carașova, jud. Caraș-Severin, în evul mediu cunoscută în special cu numele de Krassófvár).

Prima parte a articolului cuprinde o localizare exactă a cetății pentru a evita confuzii cu alte cetăți cu un nume asemănător (Krassóvár) sau presupuse ca existând de-a lungul râului Caraș și având același nume.

Partea a doua este o analiză a literaturii istorice (de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din secolele XI și XXI) cu privire la cetate și la confuziile care s-au creat în legătură cu ea. Acestea s-au datorat în special faptului că pe același râu, la vărsarea în Dunăre, cât și pe cursul său superior existau două cetăți cu nume relativ asemănătoare. Mai mult decât atât, cetatea de lângă Dunăre mai purta și un alt nume, Haram pe lângă cel de Krassóvár. Câteva confuzii datorate stadiului cercetărilor, unor preluări sau citiri defectuoase a unor informații precedente, au declanșat apariția unei întregi literaturi, din păcate fără valoare și acoperire reală. Din punct de vedere istoric, lucrurile au fost clarificate abia în 1987 de către istoricul maghiar Gy. Györffy. Supoziția sa conform căreia este vorba de două cetăți distincte, dar cu nume asemănătoare aflate pe cursul aceluiași râu, Caraș, a fost confirmată și arheologic în urma a trei campanii de săpături (1998, 2000, 2001).

În finalul articolului sunt amintite sursele istorice care privesc exclusiv cetatea Carașova (Krassófvár), excluzându-le pe cele referitoare la Haram (Krassóvár).

LES RAPPORTS FÉUDO-VASSALIQUES ET LES ALLIANCES MILITAIRES DANS L'EMPIRE DES ASÉNIDES (1185-1207)¹

Ginel Lazăr

Entre le Danube et les Balkans, surtout aux montagnes d'Haemus conviaient avec les Bulgares beaucoup de Vlaques, descendants de la population romanisée de l'ancienne province Moesia, qui à la fin du XIIe siècle ont mis les bases d'un futur état, connu sous le nom du pays des Asénides². C'était, probablement, la première et la dernière tentative des Roumains situés au Sud du Danube de se faire organiser dans un état propre. L'État vlaquo-bulgare³ des Asénides a joué un rôle très important sur la scène politique de la région du Sud du Danube au carrefour du XIIe et XIIIe siècle.

La période de 1197 à 1207 coïncide avec la succession au trône de l'état vlaquo-bulgare de Joannice Kalojan (Kaloioannes), le cadet de la dynastie d'Asen. Pendant son règne la *création vlaquo-bulgare*⁴ des Asénides a atteint l'apogée, et

---

¹ L'originalité de ces contributions ressort du caractère original de l'information utilisée, ainsi que de la façon d'envisager les sujets, traités souvent sous un nouveau angle.

² Deux boïards Vlaques (Roumains) de Tymovo, les frères Théodore (Pierre) et Asen, appellent en 1185 la population locale à une révolte anti-byzantine. À l'occasion de la sanctification de l'église dont le patron et le grand martyr Dimitrie de Tynovo, la fondation des Asénides, le frère aîné, Théodore, sera proclamé tzar, avec le nom de Pierre. Ensuite Pierre et Asen, aidés par les guerriers coumans, délivrent successivement une grande partie du territoire qui avaient appartenue au Premier Tsarat bulgare (les Bulgares ont adhéré à la construction de l'État des Asénides par l'intermède de la tradition impériale bulgare) ce qui prouve la force du nouvel état, vlaho-bulgare, reconnu par Byzance et Rome.

³ Comme dans l'étude antérieure (G. Lazăr, *Observations concernant la société du Pays vlaho-bulgare des Asénides dans la lumière de la bibliographie sélective*, dans la *Musée National*, XVIIe, Bucarest, 2005, p. 3-31) nous avons opté pour le syntagme le Pays vlaho-bulgare ou le Deuxième État vlaho-bulgare. Nous avons renoncé, par des raisons objectives (Cf. *Ibidem*, n. 1, p. 3) aux formules consacrées par l'historiographie roumaine: l'Empire roumaino-bulgare ou le Second Pays roumaino-bulgare pour être fidèles au principe étymologique par lequel on désignait (sous divers nom: vlaque, valaque, voloque, blaque, blasque, olaque) dans les sources historiques les descendants de la romanité orientale. Les termes mentionnés expriment d'une façon incontestable la notion de romanité (de *romanus* on tire le nom du peuple roumain). Voir et N. Saramandru, *Romanité Orientale*, Bucarest, 2004.

⁴ Notre intérêt est orienté vers l'époque des premiers Asénides (1185-1218), quand le rôle de l'élément vlaque a été décisif dans la formation d'une force Nord-Balcanique avec le centre à Tymovo. Nous proposons une division chronologique de la période des premiers Asénides. Nous appelons la première période l'époque des frères Asen (1185-1207) parce que les Vlaques du Nord des Balkans, conduits par les frères Asen, ont joué un rôle important pour le commencement et affirmation du Pays des Asénides. La deuxième étape, de transition (1207-1218) où se passent bien des événements dont l'évolution situe, de plus en plus évident, la civilisation vlaquo-bulgare des Asénides entre Rome et Byzance. Après 1218, le triomphe et la primauté de la tradition byzantine dans l'Empire des Asénides, tout comme la nécessité de se rapporter à l'idéologie du Premier Tsarat bulgare ont comme résultat la disparition de l'élément vlaque et le passage progressif de l'état vlaquo-bulgare à l'état bulgare. Voir aussi O. Iliescu, *Le Droit monétaire dans l'état vlaquo-bulgare des premiers Asénides (1187-1218)* dans *La Révolte et l'Empire des Asénides*, Bucarest, 1989, p. 103 (Cf. n. 1).

ce fait a été mis en évidence au plan politique par la correspondance, e'échange de lettres entre Joannice Kalojan et le pape Innocent III (1199-1204)⁵, liée à la reconnaissance du titre de *rex bulgarorum et blachorum* et le couronnement du souverain vlaquo-bulgare par un envoyé pontifical, mais aussi à l'introduction de l'église de Tyrnovo sous l'autorité du Saint – Siège⁶. Le tzar vlaquo-bulgare, Joannice Kalojan a aussi su valoriser au maximum le potentiel militaire du pays de Tyrnovo et le système d'alliances, utilisé à la fois par ses précurseurs, Pierre et Asen, mais il a développé à tel point ce système que l'état vlaquo-bulgare a effectivement réussi à s'imposer sur l'échiquier politique de l'époque.

1. Les Coumans – alliés obéissant au Tsarat des Asénides (1187-1207).

Les Coumans sont arrivés au territoire du Nord du Danube à la fin du XIe siècle, et ils ont occupé, au début, seulement les régions de la Moldavie. Mais au XIIe siècle ils ont successivement manifesté leur autorité dans les régions situées entre les Carpates et le Danube. En entrant dans le territoire actuel de la Roumanie comme peuple conquérant, les Coumans turaniques ont forcé les Roumains, probablement, à payer des tributs. On ne sait pas en quoi consiste ce tribut. Il n'y a que peu d'indices extraits des données linguistiques et des observations archéologiques et numismatiques. Évidemment les Coumans ont bénéficié des produits variés des communautés roumaines: veaux, poissons, cire, sel⁷. Une autre façon de paiement est

⁵ Sur l'origine romane du souverain de Tyrnovo et de son peuple, voir S. Brezeanu, G. Zbucea, *Les Roumains du Sud du Danube*, Bucarest, 1997, p. 114-115, apud Innocentii P. P. III *Epistolae ad Bulgariae historiam spectantes*, édition I. Duicev, Sofia, 1942; La correspondance entre le tzar vlaquo-bulgare et le souverain pontife peut être étudiée en Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documents concernant l'histoire des Roumains*, ed. N. Densușianu, vol. I, par. 1 (1199-1345), Bucarest, 1887; *Acta Innocentii P. P. III (1198-1216) e regestis Vaticanis allisque eruit introductione auxit, notisque illustravit*, P. Theodosius Haluscynskyj, *Typis poliglottis Vaticanis*, MCMXLVI; *Prepiskata Na papa Inokentija III, kām bālgarite*, ed. Ivan Duicev, dans „Gotišnik na Universit. Kliment Ohridski“, tom., XXXVIII, Sofia, 1942; A. Tăutu, *Le Dévouement de Joannice Asen quant au siège des apôtres de Rome, en Hommage au chanoine Aloisie Tăutu, à l'occasion de son 80ème anniversaire*, „Buna Vestire“, t. XIV, nr. 1, 1975, p. 195-213.

⁶ Joannice Kalojan a mené au bout sa mission, celle de maintenir et de continuer le travail commencé par ses précurseurs. Il a élargi les frontières de l'état qui s'étendait du Nord du Danube jusqu'au milieu de la rivière Maritza au Sud et de l'Est de la Mer Noire jusqu'au bord de Vardar en Macédoine. En comparaison à ses frères, Joannice Kalojan a soumis les boïards qui manifestaient des tendances de révolte, il a renforcé l'armée, en comptant de plus en plus sur les contingents de la chevalerie coumane. Sur ce fond, de stabilité institutionnelle, il a obtenu de la part du pape Innocent III la reconnaissance de l'indépendance de l'état, et pour lui – même le titre de roi, quoiqu'il demandât celui d'empereur, en s'appelant: *Imperator omnium Blachorum et Bulgarorum*. L'Archevêque Basile de Tyrnovo a été oint, par l'envoyé de Rome le cardinal Léo, „archevêque *primat* des Vlaques et des Bulgares“ en échange de la promesse de reconnaître la suprématie des confessions faites au Siège des Apôtres.

⁷ Le sel est un produit utilisé dans toutes les époques, très important pour les communautés nomades, qui élevaient du bétail.

due à l'apparition des monnaies byzantines au XII – XIIIe siècle sur un vaste territoire de la gauche du Danube⁸.

Du point de vue militaire, en certaines circonstances, les Roumains ont collaboré avec les Coumans dans des expéditions militaires⁹ (XIIe et XIIIe siècle). La collaboration entre Roumains et Coumans est présentée par l'historiographie byzantine dans le moment où se réalise le contact avec l'Empire byzantin. Au XIIe, mais aussi au XIIIe siècle, la Moldavie, la région de l'est de la future Munténie, et à l'ouest d'Olt¹⁰ étaient sous la domination des Coumans¹¹.

La collaboration entre Roumains et Coumans s'est manifestée surtout pendant la révolte des Asénides¹². Les sources narratives accentuent la contribution des Coumans du Nord du Danube en ce qui concerne la victoire de la révolte des Asénides. Le chroniqueur byzantin, Nikéas Choniates¹³, donne des informations sur le passage de Pierre et Asen à la gauche du Danube, dès le commencement de la révolte, avec l'intention de demander l'aide des Coumans¹⁴. L'élément couman a contribué à l'émancipation qui s'est réalisée sous l'autorité de l'Empire byzantin¹⁵. Les cumins ont représenté un facteur important pour la nouvelle réalité géopolitique née en Stara Planina, leurs interventions pour le soutien de celle-ci, dans les luttes contre l'Empire de Constantinople. Dans ce sens ils ont eu dès le début un rôle déterminant¹⁶. La crise interne¹⁷ a affecté davantage les positions de l'Empire byzantin

⁸ À cette époque - là, au Bas-Danube, on utilisait la monnaie byzantine créée par les Byzantins à Constantinople et qui, après 1204, a été émise à Nicée, à Thessalonique et dans d'autres villes romanes.

⁹ *L'histoire des Roumains*, tome III (Traité de l'Académie Roumaine), Bucarest, 2001, 388-392.

¹⁰ Probablement aussi les territoires de l'Est d'Olt.

¹¹ Le contrôle politico-militaire des Coumans sur les régions du Danube a été dû à la présence réelle des Roumains dans ces endroits, fait remarqué par l'ethnonyme vlaque (vlaque, roumain).

¹² Parmi les révoltés, Vlaques et Bulgares, il puit y avoir des groupes isolés de Coumans, établis au Sud du Danube dès les incursions de XIe – XIIe.

¹³ Nikéas Choniates dans sa chronique achevée durant les premières années du XIIIème siècle appelle les Vlaques sud-danubiens par un autre ethnonyme archaïsant et il précise le fait que leur ancienne dénomination était celle de *Mésiens*. En général le grand chroniqueur de la révolte des Asénides utilise rarement le terme de *Mésiens*, en accordant une nette préférence à la forme authentique de Valaques.

¹⁴ *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III, Bucarest, 1975, p. 258-259 (FHDR).

¹⁵ Le lien politique et la coopération militaire entre Coumans et Vlaquo-Bulgares, consacrée ultérieurement par alliances matrimoniales, achevée en 1186 va se constituer dans la plus grande alliance militaire de la région, à la fin du XIIe et au début du siècle à venir. Le bloc vlaquo-bulgaro-couman, adversaire redoutable de Byzance, va se manifester comme le principal facteur de désintégration de l'Empire, dont la crise générale s'était accentuée.

¹⁶ V. Spinei, *Les grandes migrations de l'Est et du Sud-Est de l'Europe au IXe-XIIe siècle*, Iași, 1999, p. 257-272; Ș. Papacostea, *Les Roumains au XIIIe siècle. Entre croisade et l'Empire mongole*, Bucarest, 1993, p. 18-36.

¹⁷ La crise interne correspond à l'essai des Byzantins de reconquérir les régions – des Monts de Balkans et celle qui s'étendait au Nord de ces montagnes – qui appartenaient à l'Empire des Asénides mais qui avaient appartenu au groupe rebelle formé par Andronic Comnènes, le duc de Thessalie et Alexios Comnènes qui ont été sévèrement punis par l'empereur Isaac II Ange. L'armée byzantine était de plus en plus affaiblie, car l'alimentation était dérisoire, et on ne payait plus régulièrement les salaires. Un sort cruel aura aussi le stratège Constantin Aspietes, resté après 1188 chef des forces Byzantines des Balkans. Accusé, à son tour, d'avoir essayer à révolter l'armée, ce dernier a été démis et aveuglé par l'ordre de l'Empereur.

aux Balkans, en facilitant les actions militaires des vlaquo-bulgaro-cumans¹⁸. La marche croisée dans la Péninsule Balkanique a augmenté la désorganisation administrative byzantine et elle a donné un moment de répit très utile pour le renforcement de la dynastie des Asénides¹⁹. Ce répit s'est prouvé suffisant pour refaire les fortifications aux Balkans, entourées à l'époque, probablement sous l'influence des croisades, par de nouvelles enceintes de murailles prévues par endroits avec des tours²⁰. Pour améliorer, le plus possible, les positions de l'Empire dans la Péninsule Balkanique et pour arrêter les actions vlaquo-bulgaro-cumanes, Isaac Ange a entrepris au printemps de 1190 une nouvelle expédition contre eux. Elle visait, cette fois, la citadelle Tynovo. Pour réaliser la surprise et pour éviter la confrontation directe avec l'armée des Asénides, qui contrôlait les défilés des Balkans, le commandement impérial a décidé d'introduire à l'est le dispositif de défense de l'armée alliée. Longeant le littoral au Nord d'Anchialos et arrivant dans la vallée de Kamčijeë, l'armée byzantine sous le commandement des plus capables généraux impériaux²¹, s'est dirigée vers Tynovo sur la route de Preslav. Les forces vlaquo-bulgaro-cumanes, sans engager des luttes d'envergure, se sont contentées d'harcéler continuellement l'armée byzantine qui n'a réussi à conquérir aucune des citadelles situées au périmètre des montagnes. Après moins de deux mois du commencement de la campagne, les échecs qui enchaînaient les Byzantins mais aussi la crainte d'une attaque imminente de l'autre bord du Danube ont déterminé le commandement impérial à ordonner la retraite au Sud de Stara Planina, par les chemins les plus courts entre Tynovo et Beroe. Au défilé de Trjavna dans les montagnes, l'avant-garde de l'armée byzantine était conduite par Manuel Kamytzes et Isaac Comnènes et l'arrière-garde par Ioan Doukas; au milieu, après les chars aux

---

¹⁸ FHDR, III, p. 266-269; P. Angelov, *Bălgarija i bălgarite v prestavite na vizantiitițe*, VII-XIV vek, Sofia, 1999, p. 145-199.

¹⁹ La troisième croisade, conduite par des personnalités de premier rang: l'empereur Frédéric Barbarossa, les rois Richard Cœur de Lion et Philippe II August – correspond à une étape d'un intérêt spécial pour la construction des États de Balkans. L'été de 1189 les croisés sont entrés dans l'espace des Balkans, accueillis à Naissus par le grand chef de la Serbie Ștefan Nemanija. L'hostilité évidente de la Cour byzantine face à la croisade, finalisée par un traité d'alliance politique et militaire entre Isaac II Ange et le sultan Saladin, a déterminé Frédéric Ier à initier la création d'une coalition contre Byzance. Dans la conjecture donnée, une délégation des frères Pierre et Asen a participé aux négociations entre le chef serbe et l'empereur romano-allemand. Les frères Asénides ont offert comme soutien militaire une armée de 40.000 combattants Vlaques, Bulgares et Coumans, en prétendant en échange la reconnaissance, de la part de Frédéric Ier, du titre d'Empereur de Grèce pour Pierre. <<...Pierre, le frère de Asen Ier a offert à Frédéric Barbarossa (1189) une armée de 40.000 personnes en échange de la reconnaissance du titre d'empereur du royaume grec en demandant, en ce sens, „coronam imperialem regni Grecie”>>. T. Teoteoi, *La civilisation de l'Empire des Asénides entre Occident et Orient*, dans *La Révolte et l'État des Asénides*, Bucarest, 1989, p. 91. Si l'on croit la source allemande, l'aide de 40.000 militaires, offerte par les Asénides, comprenait des importants effectifs coumans.

²⁰ FHDR, p. 268-269.

²¹ À côté de l'Empereur, il y avait Alexie Ange, le futur empereur Alexie III Ange, Manuel Kamytzes, Isaac Comnènes, le gendre d'Alexie III Ange et Ioan Doukas.

provisions, bagages et domestiques, il y avait des troupes d'élite, avec l'empereur en tête et son frère, Alexie III Ange – le futur empereur. À l'endroit le plus étroit du défilé après que l'avant-garde et une partie de l'armée fussent passées, les troupes des Asénides ont attaqué le centre de forces ennemies. Les combattants conduits par les frères Pierre et Asen ont provoqué une dégringolade de rochers, ils sont descendus successivement dans le défilé par des pentes, et ils ont agi vigoureusement afin d'isoler le centre de la colonne impériale. Après quelques batailles isolées l'armée byzantine – menacée à l'encerclement a cherché son salut dans une fuite désorganisée vers l'issue du défilé, en se heurtant à sa propre avant-garde²². L'empereur – même s'est sauvé difficilement et avec d'autres survivants (pas trop nombreux) il s'est réfugié à Beroe²³, d'où il est revenu, assez humilié, à Constantinople²⁴. Le pays de Tynovo, conduit par la dynastie des Asénides, d'où les trois frères Pierre, Asen et Joannice Kalojan provenaient, a forcé Byzance à reconnaître la nouvelle formation politique, en renforçant ainsi sa position en ce qui concerne les rapports avec l'ancienne colonie mégarienne, Byzantium.

Le lien politique et la coopération militaire entre Coumans et Vlaquo-Bulgares a connu une nouvelle étape consacrée par des alliances de mariage²⁵. Dès que Joannice Kalojan vint au pouvoir il réalisa la consolidation de la plus importante union militaire de la région, dans la première partie du XIIIe siècle²⁶. Excellent commandant de troupes, mais aussi un très bon diplomate, le tzar vlaquo-bulgare a maintenu la collaboration serrée avec les forces coumanes et cela lui a permis de modifier la carte politique des Balkans. Les contingents turaniques ont aidé le tzar roumaino-bulgare à vaincre les armées byzantines et latines envoyées contre lui et il a même consenti à initier le déclenchement de l'offensive, au Sud d'Haemus, en Thrace et Macédoine. Au printemps de 1199 les Coumans ont fait une alliance avec

²² FHDR, III, p. 268-269; T. Teoteoi, *op.cit.*, p. 93-95. Très important, pour la défaite byzantine de 1190, est un moment amusant dont le protagoniste fut un „fuyard bulgare“ (vlaque), un faux guide, qui convaincu l'empereur byzantin à renoncer à son intention d'attaquer la ville de Strinavos (forme corrompue pour Trjavna) et d'aller vers la direction indiquée par l'espion vlaque par un raccourci qui le faisait rentrer. „...l'Empereur Isaac a encerclé les Bulgares, mais il fut vaincu par ruse. Car un bulgare qui semblait fuyard vint chez l'Empereur et lui annonça une attaque imminente des Coumans, et l'Empereur, troublé par ses mots, juste la veille où il voulait attaquer la ville, il partit. Il rentra sur un autre chemin et trompé par le Bulgare, il décida d'aller sur un raccourci. Lorsqu'il passa le défilé, les Bulgares l'attaquent en arrière et lui chassèrent l'armée; ils s'emparèrent de leur équipement, voire celui de l'Empereur même“. Voir FHDR, p. 94; T. Teoteoi, *op.cit.*, p. 94 et suivantes jusqu'à la page 99. Quant à l'omission des Vlaques de l'*Histoire* d'Akropolites, qui ne mentionnait que les Bulgares, on s'appuie sur le texte introductif de FHDR, III, p. 397.

²³ Aujourd'hui Stara Zagora, en Bulgarie.

²⁴ FHDR, III, p. 270-271.

²⁵ „Pour renforcer la coopération militaire avec les nomades des steppes ponto-caspiennes Joannice appelé Kalojan, le Beau, a épousé la fille d'un Khan couman“. Voir en ce sens V. Spinei, *op.cit.* p. 264. „Les mêmes calculs politiques ont déterminé le tzar Boril (1207-1218) à épouser la veuve de son oncle Joannice Kalojan, en ce conformant ainsi à une coutume issue des traditions du lévirat respectées dans le milieu nomade euro-asiatique“. *Ibidem*; FHDR, III, p. 438-439, 480-481.

²⁶ *Histoire des Roumains*, vol. III, p. 390-391; Ș. Papacostea, *op.cit.* p. 19.

le Pays des Asénides, alliance dont le but était une campagne militaire contre l'Empire Byzantin. Par conséquent, le 23 avril 1199, les Coumans accompagnés par un contingent de vlaques du Nord du Danube, ont traversé le Danube et ils sont arrivés jusqu'à Rhaidestos, au bord de la Mer de Marmara, en volant et détruisant tout ce qu'ils y trouvaient. En rentrant, les envahisseurs ont suivi un trajet établi d'avance et ils ont longé la côte de l'ouest de la Mer Noire. Pendant le combat les Coumans et les Vlaques ont utilisé la stratégie ordinaire de la retraite simulée, stratégie fréquemment utilisée dans des circonstances pareilles. En feignant la défaite, et quittant la proie capturée ils se sont retirés rapidement. Au moment où les Byzantins se sont précipités vers la proie abandonnée, la chevalerie mobile coumane est soudain revenue et elle a attaqué les poursuivants et elle les a vaincus²⁷. En 1201, les Coumans alliés au Pays des Asénides entrent avec les Vlaquo-Bulgares en Thrace qu'ils ravagent et ils arrivent jusqu'aux „portes vers le continent de la capitale“. L'empire byzantin, affaibli par les conflits internes, n'a pas été en mesure d'opposer une résistance armée, et le bloc militaire vlaquo-bulgaro-cuman aurait pu entrer en Constantinople, si Alexie III Ange, n'avait pas aidé les troupes galiciennes arrivées entre temps dans les territoires contrôlés par les Coumans²⁸. Constantinople est tombée dans les mains des croisés, et l'empire byzantin a établi la capitale à Nicée, dans une période où d'autres régions byzantines (qui n'ont pas été obtenues par les participants à la quatrième croisade) devenaient des états. L'histoire byzantine est dominée par les luttes des états grecs, et surtout de l'Empire de Nicée, pour la reconquête des possessions de l'ancien Empire des byzantins de sous la domination latine²⁹. Ainsi, en même temps avec la chute de Constantinople, le danger pour l'État des Asénides ne le représente plus Byzance, mais les nouveaux états *latins*³⁰. Provoquée par la prétention de l'Empire latin de Constantinople de contrôler tout le territoire qui avait appartenu à Byzance, la guerre avec les Latins a déterminé les Vlaquo-Bulgares à concentrer leur attention contre les nouveaux adversaires, par la permanente présence coumane. Leur participation constante aux combats contre les Latins a assuré à l'état vlaquo-bulgaro les plus remarquables victoires. Après ces

---

²⁷ FHDR, III, p. 292-293.

²⁸ Alexios III Ange grâce à l'appareil diplomatique réussit à créer une diversion et transférer, pour une période, le front du Sud du Danube au Nord, en attaquant – à l'aide des Russes conduits par Roman Mstislavici, et le prince de Halici – les maisons des Coumans restés chez eux.

²⁹ La création en 1204 d'un complexe d'états, d'origine latine, sur le territoire de l'ancien empire – L'Empire latin de l'Est, le royaume de Thessalonique et la principauté de Morée – coïncidé à la division (rupture) du reste du territoire byzantin dans plusieurs formations politiques grecques, dont trois seulement auront un rôle à jouer sur la scène politique de la région – L'Empire de Nicée, L'Empire de Trébizonde et la principauté de l'Épire, transformée en Empire Grec à Thessalonique.

³⁰ Une fois entrés en possession de Constantinople et de certaines parties importantes des anciens territoires de l'Empire, les croisés ont divisé le domaine byzantin. Un document officiel, *Partitio Romaniae* (mars 1204), décide les parties qui appartiendront aux deux groupes de l'armée latine, c'est-à-dire les croisés et les Vénitiens (les grands triomphateurs de Constantinople). Voir aussi S. Brezeanu, *Une Histoire de Byzance*, 2e édition, Bucarest, 2004, p. 246.

événements, les Byzantins se révoltèrent avec les Asénides, leurs anciens ennemis, contre les Latins croisés. En avril 1205, les Asénides et les Byzantins de Nicée, ont attaqué à Andrinople les Latins qui organisaient une campagne de conquête de la ville byzantine. Tout comme autres fois, les alliés vlaquo-bulgaro-cumans ont mis en pratique les systèmes traditionnels de combat, celui de la retraite simulée. Le chef des Coumans, appelé Cotzas, a ordonné à ses troupes de se retirer du combat, les Latins les ont poursuivi jusqu'à un endroit où il y avait des troupes coumanes fraîches, placées sur des positions stratégiques des plus avantageuses. Pris par surprise, les Latins y sont morts dans un grand nombre, avec leurs chefs les plus importants. Dans la lutte Louis de Blois est mort et l'empereur latin Baudouin de Flandres a été capturé et remis à Joannice Kalojan qui l'a fait renfermer dans une tour à Tyrnovo³¹. Par conséquent, la première confrontation importante avec l'empire latin a été soutenue par la force militaire coumane. Après la défaite des croisés, l'armée vlaquo-bulgaro-coumane, par la totale déroute au milieu des Latins, contrôle une grande partie du territoire du Sud du Haemus³², qui lui se soumet et pendant tout ce temps les Coumans arrivent à Constantinople³³. Le point culminant des attaques, mais aussi la stratégie du tzar vlaquo-bulgare, qui visait la prise de Constantinople, se déroule surtout entre 1205 et 1207. À cette époque là, le bloc allié vlaquo-bulgaro-couman mène une guerre acharnée, sanglante mais très efficace en Thrace et Macédoine, prend Philippopolis et assiège Andrinople, où on écrasé l'armée des Latins de Rusion³⁴. Il semble que la partie difficile de cette campagne est assumée par les turaniques coumans³⁵ qui, arrivés au bord de la Mer Marmara, ont conquis la ville d'Apros et ont pris en captivité beaucoup de personnes. C'est à cette époque même que les envahisseurs ont pris et détruit les cités de Rhaedestos, Perinthos, Daonion, Arcadiopol, Tzumlas et Athyda³⁶. On avait tué beaucoup de vieillards, femmes et enfants et on avait noyé les gens qui cherchaient à se sauver en fuyant aux canots. Après tant d'attaques et pillages, accompagnés par des pertes de vies humaines, Thrace semblait plutôt à un cimetière. Ceux qui se sont sauvés ont été rendus esclaves. Le chef de l'expédition croisée, le marquis Boniface de Montferrat³⁷, le

³¹ De ce contexte on peut se rendre compte que, pendant le règne de Joannice Kalojan, les Coumans de l'armée vlaquo-bulgare lui obéissaient. FHDR, III, p. 316-317; P. Angelov, *op.cit.*, p. 236.

³² Il s'agit de Thrace.

³³ G. de Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, traduit par O. Pecican, Cluj, 2002, p. 161; *l'Histoire des Roumains*, III, p. 436; V. Spinei, *op.cit.* p. 264-265.

³⁴ *Ibidem*, p. 324-327

³⁵ Ils étaient poursuivis, conformément à *l'Histoire* de Choniates, par des troupes régulières formées des vlaquo-bulgares et qui avaient le rôle d'appliquer le coup fatal, après la chevalerie coumane.

³⁶ FHDR, III, p. 326-327.

³⁷ Il n'a pas été accepté par Enrico Dandolo comme empereur de Constantinople, pour le danger que le prince lombard le représentait pour les intérêts de la Commune en Italie de Nord, mais il a reçu ultérieurement, en revanche, le royaume latin de Thessalonique. En plus, la Commune a cédé à Boniface de Montferrat, la région qui entourait Thessalonique, en guise d'apanage, l'île de Crète que le marquis avait reçue du vieil Empereur Alexie IV Ange. Boniface de Montferrat, le souverain de Thessalonique est oint solennellement l'automne 1204.

prince du royaume latin de Thessalonique, mis sous vassalité impériale est aussi vaincu dans un des conflits avec les Vlaquo-Bulgaro-Coumans. *L'histoire* de N. Choniates nous informe sur l'existence d'un certain Ćusmen³⁸, vlaque d'origine, chargé avec la garde de la ville de Prosakos et de toutes les régions des alentours, soumises à Joannice Kalojan. Boniface de Montferrat, harcelé continuellement par les troupes coumans, s'est réfugié à Thessalonique, la capitale de son état croisé, tandis que les alliés vlaquo-bulgaro-coumans prenaient les possessions macédoines de la principauté de Thessalonique³⁹. Au bout des expéditions faites au pays des Asénides au sud d'Haemus en Thrace et Macédoine – qui au début ont eu le rôle d'affaiblir le pouvoir des Byzantins et en suite celui des Latins – la stabilité de Tyrnovo a été renforcée politiquement et militairement.

***

Vue la multitude des données documentaires et la valeur réduite des études de spécialité au niveau de la compréhension de la culture turanique coumane au niveau militaire, ce n'est pas facile de spécifier la nature des rapports d'alliance entre le pays d'Asénides et les Coumans du Nord du Danube. Le rapport entre la relativité et la complexité des relations du Tsarat des Asénides et les détachements coumans consiste, le plus probablement, dans l'explication du double statut: celui de mercenaires et d'alliés des turaniques. Au moment du début de la révolte des Asénides les troupes des coumans ont été engagés comme mercenaires dans la nouvelle armée formée par Pierre et Asen au Nord du Danube; ainsi on peut expliquer les nombreuses incursions de pillage qu'ils ont fait au Sud du Danube. Après la reconnaissance du nouveau État d'Haemus et l'obtention de l'indépendance (1187) on parle de la possibilité que les armées coumanes avaient eu le statut d'alliés temporaires, pendant l'époque des frères Asen. Un épisode plus explicatif, qui nous aide à mieux comprendre les relations au niveau du bloc allié vlaquo-bulgaro-couman, s'est déroulé près de la ville de Serres. Le gendre de l'empereur Alexie III Ange, Isaac Comnènes a déclenché imprudemment une contre-attaque, à cause d'un piège d'Asen I, et il a été capturé par un Couman. Ce dernier, soupçonnant le fait qu'il avait capturé un personnage important et espérant de bénéficier d'avantages matériels grâce au dignitaire byzantin, a essayé de le cacher, mais sans succès car il fut découvert et obligé à le rendre à Asen⁴⁰. La signification de cet épisode nous conduit vers une conclusion, pas de tout exagérée: les troupes coumanes qui formaient l'armée vlaquo-bulgare n'avaient pas des droits égaux⁴¹ avec leurs alliés mais elles obéissaient aux Asénides, fait prouvé

---

³⁸ Bien que le nom soit d'origine coumane, sans doute il était sous le commandement de Joannice Kalojan. Le vlaque agit à l'ordre de son souverain en prenant temporairement Thessalonique, dominé par les Latins. Il est possible qu'il reçût même le titre de *sebastos*. Cf. FHDR, III, (V. n. 232, p. 321).

³⁹ *Ibidem*, p. 322-323.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 282-283.

⁴¹ V. Spinei, *op.cit.*, p. 263.

ultérieurement par l'ampleur des actions de ce phénomène militaire, dans la structure de l'armée du Tsarat des Asénides⁴². En ce sens, très révélatrices sont les histoires des chroniqueurs⁴³, contemporains aux événements qui se prouvent très importantes pour la reconstitution du système complexe des alliances de l'État de Tymovo à partir des réalités de l'époque, sans faire abstraction de la conjecture. La source principale de la révolte des Asénides, N. Choniates, testant la mesure de son talent historique, comme témoin des événements, et comme secrétaire impérial, a accompagné l'empereur Isaac II Ange dans les campagnes contre les Vlaquo-Bulgares, et il a donné des informations précieuses concernant la question en discussion. La condition essentielle pour qu'un souverain ou un état imposât son autorité dans un certain contexte dépendait du statut politico-juridique international. L'État des Asénides, surtout à l'époque de Joannice Kalojan, avaient tous les atouts pour s'ériger en dirigeant balkanique, et cela lui a permis de mener une politique standard dans ses rapports avec les potentiels alliés obéissant. Les Coumans ont constitué le principal facteur militaire de l'État de Tymovo et la manière dont ils ont adhéré à la révolte de Stara Planina et ultérieurement, à la constitution d'une armée impressionnante, par nombre et force pour cette époque là, a été traduite par la transformation de l'État vlaquo-bulgare dans une force de premier rang dans la Péninsule Balkanique⁴⁴.

2. La consolidation de l'Empire des Asénides pendant la période du tzar Joannice Kalojan (1196-1207).

La société roumaine sud-danubienne était à l'époque, le deuxième royaume vlaquo-bulgare, normalement structurée aussi du point de vue militaire. Les caractères fondamentaux d'une telle société expliquent la participation considérable des Roumains sud-danubiens au renversement de la domination byzantine dans la partie septentrionale de la Péninsule Balkanique. Les structures politiques, les principautés de Chrysos et de Ivanco, vlaques et dirigeants de la population vlaque pendant les événements de la fin du XIIe siècle et du début du XIIIe siècle, ont été affermiées par cette période.

En suivant le fil des événements, à partir des sources historiques, on va analyser l'existence d'une construction d'alliances feudales et des apanages territoriaux d'ethnie vlaque aux Balkans.

***

⁴² *Ibidem*, p. 272. L'auteur essaie à mettre en évidence le statut de mercenaires, et on en est d'accord, en principe, mais quand aux relations avec l'Empire des Asénides, au moins dans les premières décennies, les Coumans ont été sujets de la dynastie vlaques fait prouvé par l'engrènement total des contingents coumans à l'appel des Asénides d'entrer dans l'armée, et certaines campagnes présentaient trop de risques, qu'ils ont renoncé à s'y impliquer, vues les actions de pillage.

⁴³ Et les cités, les châteaux et le pays étaient de sa part et les Coumans fuirent jusqu'à Constantinople. Cf. G. de Villehardouin, *op.cit.*, p. 161.

⁴⁴ Ș. Papacostea, *op.cit.*, p. 19.

Les succès militaires du bloc allié vlaquo-bulgaro-couman ont eu un grand écho parmi les Vlaques de la Macédoine historique. C'était Dobromir Chrysos, vlaque d'origine⁴⁵, celui qui y agissait et qui assurait le contrôle du territoire de la Macédoine, autour des cités de Strumitza et Prosakos, et il se conduisait en vrai chef régional, adoptant une politique propre et dévastant, en même temps les pays grecs de la région⁴⁶. Au début, Chrysos s'est manifesté comme adversaire de Pierre et Asen, et il a eu le soutien des Byzantins qui voulaient l'utiliser contre les révoltés d'Haemus. Mais jouissant de la clémence byzantine, il a réussi à renforcer ses forces dans une région bien protégée, dans la vallée de Vardar. Conformément à l'historiographie bulgare⁴⁷, Chrysos, devenu ultérieurement un défenseur de l'État de Haëmus, agit „à l'ordre de Pierre et Asen“, en arrivant à „créer un royaume au bord du Vardar“⁴⁸. Par conséquent, Alexie III Ange n'avait à éviter que le danger de Tyrnovo, mais aussi la „principauté“⁴⁹ de Chrysos, qui s'était emparé de Strumitza et de la cité de Prosakos, le centre de son pouvoir. Cette forteresse, négligée et quittée, a attiré l'attention de Chrysos, qui l'a transformée dans un abri impossible à conquérir par les Byzantins. Le Vlaque a „tout ce qui lui faut pour vivre; il laisse les troupeaux paître aux sommets, car cette région est riche grâce aux pluies et aux forêts. Avec une telle région à sa disposition, Chrysos n'eut pas peur lorsque l'empereur lui déclara la guerre, mais il fut prêt à le affronter“⁵⁰.

⁴⁵ FHDR, III, p. 288-289; P. Anghelov, *op.cit.*, p. 62.

⁴⁶ *Histoire militaire du peuple roumain*, I, Bucarest, 1984, p. 302; Cf. D. Angelov, V. Ciolpanov, *Bălgarska voenna istorija prez srednovekovieto (X-XV)*, Sofija, 1994, p. 109.

⁴⁷ L'historiographie bulgare a fait une analyse sérieuse des relations féudo-vassaliques de l'époque de l'Empire des Asénides, et la conclusion à laquelle elle est arrivée n'est pas éloignée de notre point de vue. Les seules objections qu'on peut faire sont liées strictement à la façon traditionnelle d'aborder les faits par les historiens bulgares, qui n'ont pas fait abstraction de la ligne nationaliste d'écrire l'histoire. Ils n'ont pas renoncé à l'idée que les Vlaques ne sont pas seulement les Bulgares, Chrysos et Ivanco sont présentés comme Bulgares, quoique Choniates n'autorise pas, en ce sens, d'autres interprétations. Les historiens voisins pèchent par le fait de ne pas transmettre et interpréter objectivement le message des documents, en dénaturant ainsi leur valeur historique. Le caractère des rapports de vassalité entre le Pays de Tymovo et les boyards, Chrysos et Ivanco, est présenté d'une manière exagérée par l'historiographie voisine compte tenant des données actuelles. Et pourtant les informations qu'on a sont très utiles et après leur analyse objective on peut conclure: l'Empire des Asénides, force de premier rang aux Balkans a réussi à s'imposer dans les territoires conquis, il a déterminé les révoltés, Chrysos et Ivanco à agir à l'ordre de la dynastie qui régnait contre Byzance qui vivait ses derniers moments, avant d'être pris par les Latins. Voir, P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *L'Histoire de Bulgarie*, Sofia, 1982, p. 47; *Istorija na Bălgarija*, III (Traité de l'Académie Bulgarie), Sofia, 1982, p. 129-135; D. Anghelov, B. Ciolpanov, *op. cit.*, p. 106-115; V. Zlatarski, *Istoria na bălgarskata dărjva prez srednite vekove*, tom. III, *vtoro bălgarsko jartstvo. Bălgaria pri Asenevți (1187-1280)*, Sofia, 1940, p. 108-148.

⁴⁸ P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *op.cit.*, p. 47.

⁴⁹ S. Brezeanu, *Une Histoire de Byzance*, IIème édition, p. 240.

⁵⁰ FHDR, III, p. 292-295. Les lignes de la 48e note représentent un trait particulier et définitoire pour l'économie des collectivités roumaines, au Sud du Danube. Les Vlaques s'occupaient d'agriculture, du bétail, et leur façon de vivre était déterminée par des conditions naturelles des régions qu'ils occupaient. S. Brezeanu, G. Zbucea, *Les Roumains au Sud du Danube*, p. 12-15.

Joannice Kalojan⁵¹ a obligé Chrysos à lutter contre Byzance⁵². Cette alliance est créée à la suite d'une invasion contre la Macédoine et la Thrace, par les forces unies des coumano-vlaques du Nord du Danube. Les forces des alliés, parmi lesquels on mentionne pour la première fois les Vlaques du Nord du Danube⁵³, ont dévasté la Thrace et ont avancé jusqu'au bord de la Mer de Marmara. L'ampleur de cette action a eu probablement une importance plus grande parce qu'elle a été dirigée de Tynovo avec l'acceptation du vlaque Chrysos, allié du souverain vlaquo-bulgare⁵⁴. La campagne déroulée au printemps de 1199 est une action commune du bloc armé vlaquo-bulgaro-couman, de déplacer la population grecque de la région et, à la fois, de décourager le plan expéditionnaire contre Chrysos par le *basileus* byzantin, Alexie III Ange, ce qui s'est partiellement réalisé, parce que, en dépit du succès temporaire des forces envahissantes, l'avancement des Byzantins du se produire dès que le printemps de 1199 a fini⁵⁵.

La cité de Prosakos, située sur la rivière d'Axiros⁵⁶, sur un versant extrêmement difficile à surmonter, reforcifiée par les vlaques de Chrysos était „encerclée par une haute muraille – qui fermait la seule voie d'accès, en créant ainsi une large enceinte, un plateau montagnard boisé, capable à abriter beaucoup de gens et du bétail – elle était protégée aussi par des balistes“⁵⁷. Le style de l'illustre chroniqueur byzantin, N. Choniates, archaïque et affecté, offre une description objective sur l'emplacement de la forteresse de Prosakos⁵⁸. Cette cité, apparemment inexpugnable a constitué l'objet de la campagne Byzantine de 1199. L'armée byzantine, réunie à Kypsella, renforcée par un puissant détachement militaire venu de la part de l'émir séleucide Muhy-al-Din, „le satrape de la ville d'Ancyra“ s'est dirigé vers Thessalonique „et d'ici, il va contre Chrysos“⁵⁹. Malgré les conseils de certains des dignitaires de son entourage, de se soumettre d'abord dans le périmètre qui entoure la cité de Prosakos, c'est-à-dire „ils ont conseillé l'empereur de faire un détour, d'éviter Prosakos et d'attaquer les autres cités et villages qui obéissaient à Chrysos et de ne regagner Prosakos qu'au moment où ces endroits étaient conquis“, le *basileus* Alexie

⁵¹ „...Ioannice, que les Grecs ont nommé et Kaloioannes. C'est le plus important chef de la famille des Asénides. Il a des habilités remarquables de militaire et de politicien. Il a élargi les frontières de l'Empire, il a obtenu pas seulement sa reconnaissance officielle, aussi des Byzantins que du pape, mais à la fois le titre d'empereur (de roi) et de *primat* pour l'archevêché de l'église de Bulgarie et de Valachie. Ioannice est la personne la plus importante issue des Roumains des Balkans“. Voir C.C. Giurescu, *L'histoire des Roumains. Des anciens temps jusqu'à l'époque d'Alexandre le Bon*, vol. I, Bucarest, 2000, p. 258.

⁵² D. Angelov, V. Ciolpanov, *op.cit.* p. 109-110.

⁵³ Ș. Papacostea, *op.cit.*, p. 19. signale les unités militaires roumaines du Nord du Danube, à côté des Coumans, dans les conflits du Sud du Danube. Voir et FHDR, III, p. 290-291, 306-307.

⁵⁴ FHDR, III, p. 290-291.

⁵⁵ *L'Histoire militaire du peuple roumain*, I, p. 302.

⁵⁶ Les Grecs appelle la rivière Axiros, comme à l'origine, tandis que les Bulgares et les Macédoines, Vardar.

⁵⁷ *L'Histoire militaire du peuple roumain*, I, p. 302 ; D. Angelov, V. Ciolpanov, *op.cit.* p. 109.

⁵⁸ FHDR, III, p. 292-293.

⁵⁹ *Ibidem*; *L'Histoire militaire du peuple roumain*, I, p. 302; D. Angelov, V. Ciolpanov, *op.cit.* p. 109.

III Ange a décidé de concentrer tous ses efforts dans la prise de Prosakos. Dans son chemin vers le noyau situé au bord du Vardar, à l'aide du corps expéditionnaire séleucide, on a organisé des contrôles de pillage dans les régions habitées par les Vlaques⁶⁰. En fait le passage révèle l'étendue des régions habitées par les Vlaques et nous aide, en bonne mesure, à se former une opinion quant à la vie quotidienne et implicitement au caractère ethnique, déterminant des enclaves vlaques compactes dans la région. L'assaut sur la cité vlaques s'est déroulé dans une note d'incertitude de l'armée assiégeante, qui, après avoir fait de longs efforts, a réussi à s'emparer de la muraille d'avant-garde, qui bloquait le passage vers la forteresse. Mais, à cause de grands inconvénients techniques, le manque des outils de génie et la faible précision des catapultes byzantines ont empêché les soldats de l'armée byzantine de conquérir la muraille d'enceinte, respectivement de pénétrer à l'intérieur de la cité occupée par les Vlaques. Et puis des forces rapides vlaques de contre-attaque, par une offensive effectué pendant la nuit, ont réussi à détruire l'équipement d'assaut byzantin. Elles étaient installées par les sommets qui entouraient la cité de Prosakos, et elles ont dérouter l'armée impériale et surtout dans leur camp⁶¹. Puisqu'il ne puit obtenir une victoire rapide, l'empereur Alexie III Ange avait misé sur l'élément surprise dans la guerre contre les Vlaques de Chrysos qui a déterminé le *basileus* byzantin à reconnaître la suprématie du Vlaque Chrysos sur les cités Strumitza et Prosakos, mais aussi sur les endroit des alentours⁶². L'alliance matrimoniale, le mariage de la fille de Manuel Kamitzes avec Chrysos, s'est produite à la suite de l'échec de l'expédition commandé par l'empereur, en 1199 destinée à certifier la reconnaissance par un traité de paix, du statu quo dans les rapports entre la *Nouvelle Rome* et Chrysos.

Peu après la perfection des relations, décrites antérieurement, N. Choniâtès revient avec des nouvelles histoires concernant une nouvelle grande invasion turanique⁶³. Les contrôles coumans, sans une riposte à mesure, ont avancé dans les territoires habités par une majorité grecque et ont attaqué aussi les cités renforcées de la région que les couvents situés sur les sommets montagnards. Cette action, quoique la source byzantine n'en offre pas des données concrètes, on peut la comprendre dans la conjoncture et elle peut être mise en relation à l'alliance entre L'empire des Asénides et Chrysos. Ainsi, il est difficile à imaginer que les turaniques coumans agissaient à l'improviste – car ils représentaient l'élément mobile, déterminant de l'armée vlaquo-bulgare, ou même à l'appel de Chrysos, allié soumis de Ioannice Kalojan, qui a traversé le territoire de l'état vlaquo-bulgare sans l'accord du tzar. Encore une preuve de la claire obédience de Chrysos face à Ioannice Kalojan est l'expédition militaire conduite par le souverain vlaquo-

---

⁶⁰ FHDR, III, p. 296-297.

⁶¹ *Ibidem*, p. 298-299.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, p. 299-301.

bulgare⁶⁴, contre les Byzantins et dont les personnages principaux furent Chrysos et son beau-père, *protostrator* Manuel Kamitzes. Manuel Kamitzes prisonnier à Tyrnovo, insiste à „son cousin et empereur à le libérer en échange d'une rançon de sa propre fortune“, mais Alexie III Ange ne veut pas entendre les demandes de son parent en captivité, et ce dernier appellera finalement à son gendre, le vlaque Chrysos⁶⁵. Abandonné par les siens, blessé dans l'orgueil propre et probablement prêt à se venger, le général Manuel Kamitzes, libéré par le tzar Ioannice Kalojan et son gendre Chrysos, tombent d'accord d'entrer dans les provinces byzantines, jusqu'en Morée⁶⁶. Dans la campagne de l'été de 1202, contre un Byzance en agonie, les révoltés M. Kamytzes et Chrysos ont eu leur part de l'empire vlaquo-bulgare des Asénides, la force tutélaire de l'ancienne chaîne balkanique. Même si l'illustre chroniqueur byzantin, N. Choniates perd ces détails, ils sont implicites du point de vue du moment du déclenchement des hostilités contre Constantinople⁶⁷, tout comme la récente incursion du chef de Tyrnovo, mars 1201-mars 1202, dont le dénouement fut la sortie de Constantie et de Varna, de sous la domination byzantine⁶⁸. Le succès militaire obtenu dans les Rhodope (Constantie) et au bord de la Mer Noire, où la cité de Varna fut assiégée à l'aide d'un pont mobile ingénieusement construit – après trois jours de combat, a été facilité par la réalité que les effectifs militaires byzantins appartenaient à une vision d'ensemble, à une idéologie politique qui correspondait à celle du Premier Empire bulgare de l'époque de Siméon Veliki, et par conséquent, à la substitution des tzars de Balkans au trône des basileus de Byzance. Ioannice Kalojan a entrepris des grandes campagnes pour conquérir les provinces byzantines, soldées avec le „massacre de la population grecque“, et par cet épisode il a attiré l'antipathie des grecs⁶⁹. La diplomatie byzantine, ayant prévu l'ampleur de l'événement et appliqué le concept *divide et impera*, réussit à affaiblir l'alliance entre M. Kamitzes et Chrysos attiré dans une „affaire“ matrimoniale et elle les a vaincus séparément⁷⁰.

***

Le printemps de 1200, au bassin supérieur de Maritza, Ivanco, d'origine vlaque, a déclenché une révolte contre Alexie III Ange⁷¹. Au début de cet événement

⁶⁴ D. Angelov, V. Ciolpanov, *op.cit.* p. 110.

⁶⁵ FHDR, III, p. 310-311.

⁶⁶ *Ibidem*; D. Angelov, V. Ciolpanov, *op.cit.* p. 110.

⁶⁷ La raison pour laquelle on a libéré le commandant byzantin Manuel Kamitzes, prisonnier à Tyrnovo, à la demande de Chrysos, le vassal de Ioannice Kalojan, est le déclenchement des hostilités contre Alexie III Ange, action mise en scène, évidemment, par le tzar Ioannice Kalojan.

⁶⁸ FHDR, III, p. 308-311.

⁶⁹ Après les expéditions de Ioannice Kalojan au Sud d'Haemus, la population grecque a souffert les conséquences de la guerre, ce qui a obligé le tzar roumaino-bulgare à réfléchir sur l'état d'esprit de la population de Thrace et de Macédoine. D'ici le nom de Skyloioannes (Ioannice le Cruel). Voir FHDR, III, p. 438-439, et Romaioktonos (L'assassin de Byzantines), voir et FHDR, III, p. 400-401; P. Angelov, *op.cit.*, p. 237.

⁷⁰ FHDR, III, p. 310-313.

⁷¹ S. Brezeanu, *Une Histoire de Byzance*, p. 240.

se trouve l'état vlaquo-bulgare, qui – par la voix de son souverain, Ioannice Kalojan et en alliance avec Ivanco – „a décidé par des traités à lutter contre les byzantines, en introduisant dans le combat aussi les byzantines”⁷². Ivanco est celui qui en 1196, tue Asen, le tzar de Tymovo, à l'aide de la diplomatie byzantine, et qui a occupé la capitale de l'empire des Asénides en provoquant une crise relative. La résistance ferme de Pierre le frère du défunt, décidé à réduire le plus possible l'avantage de Ivanco, force ce dernier à solliciter le soutien militaire, de Constantinople, parce qu'il était incapable à se débrouiller seul devant la pression constante de Pierre⁷³. L'expédition byzantine, organisée avec le support de l'usurpateur, Ivanco, et conduite par Manuel Kamitzes a eu une fin triste, à cause du refus des militaires impériaux de lutter contre les forces vlaquo-bulgares⁷⁴. Ivanco, obligé à se réfugier dans la *Cité des Cités*, par des honneurs mérités de la part des byzantines reçus en échange des services apportés pour le gouvernement de la ville de Philippopolis⁷⁵. À Tymovo, après l'assassinat de Pierre, tout le pouvoir revient au frère cadet, Ioannice Kalojan, qui éloigne l'opposition des boyards et réussit à attirer de sa part Ivanco. Les troupes byzantines envoyées contre Ivanco, sous le commandement de Manuel Kamitzes et des gendres du *basileus*, Alexie Paléologue et Théodore Lascaris, après un succès dérisoire, au caractère local (c'est-à-dire la défaite de la cité de Kritzinis), ont été attirées en piège, encerclées et vaincues, et Manuel Kamitzes est devenu prisonnier de Ivanco⁷⁶. La contre-attaque déclenchée par Ivanco a compris un large air, à partir des Montagnes Rhodope jusqu'aux les eaux chaudes de la Mer Egée et le mont Pangaion, „les byzantins ont gardé la grande route sud-balkanique seulement jusqu'à Philippopolis”⁷⁷.

La manière de Ivanco d'aborder les campagnes militaires est propre à celle du bloc allié vlaquo-bulgaro-couman, manière perfectionnée et généralisée par l'armée de l'empire des Asénides pendant son souverain Ioannice Kalojan, *imperator omnium Bulgarorum et Blachorum*. Cette pratique était utilisée pendant le Moyen Âge classique, lorsque la guerre conventionnelle a été remplacée, par des raisons de stratégie qui implique une cause complexe d'ordre particulier – rapportée à un contexte donné – liée aux migrations tardives (contrôles turaniques, pecenego-coumans, ultérieurement mongolo-tartares ont laissé des traces profondes dans la mentalité de l'époque, et certains procédés militaires ont été appropriés par les armées européennes qui sont venues en contact direct ou indirect, avec les guerriers

---

⁷² FHDR, P. 302-303.

⁷³ *Ibidem*, p. 284-285

⁷⁴ *Ibidem*, p. 286-287.

⁷⁵ D. Angelov, V. Ciolpanov, *op.cit.* p. 107.

⁷⁶ FHDR, III, p. 302-305. Le chef byzantin est confié par, Ivanco à Ioannice Kalojan, en guise de fidélité pour le tzar des Asénides. Ultérieurement, Chrysos, obtient du tzar vlaquo-bulgare la libération du dignitaire byzantin avec lequel il fait alliance contre Byzance.

⁷⁷ *L'Histoire militaire du peuple roumain*, I, p, 304; FHDR, III, p. 304-305.

turaniques)⁷⁸. Le caractère des rapports entre Ioannice Kalojan et Ivanco est expliqué par N. Choniatès dans une façon qui élimine toute ambiguïté, et s'est en même temps une preuve claire qui montre le rôle du système féudo-vassalique, peu connu et étudié à l'époque des Asénides, tout comme dans l'unité du monde vlaque du Sud du Danube, sous le règne de Ioannice Kalojan. „Mais Alexie⁷⁹, homme habile et très inventif quant à la guerre, après avoir fait beaucoup d'actions qui témoignent son habileté militaire dans la lutte contre les byzantines, finalement, par une ruse, fait plusieurs prisonniers parmi lesquels il emprisonne Manuel Kamitzes. Car il a transféré des sommets dans la plaine la plupart des troupeaux de bétail en les confiant à des gens de son peuple pour les amener vers Haemus avec une partie des prisonniers byzantins tout comme cela eût été la part de la proie de guerre et la preuve de reconnaissance due à Jean, le chef de Zagora“⁸⁰. L'armée byzantine, concentrée dans le camp de Kypsela, conduite par le *basileus* byzantin Alexie III Ange, se dirige vers Andrinople, où les forces byzantines tombent dans le désespoir⁸¹. Parallèlement au début des négociations concernant une entente avec Ivanco, l'empereur de Constantinople, Alexie III Ange, est parti vers Philippopolis pour vaincre Ivanco „le rebelle“. Après un succès initial, la défaite de la forteresse Stenimachos, „/...arrivé dans la province Philippopolis il campa près de la forteresse Stenimachos où s'étaient réfugiés beaucoup de barbares et l'encercla avec ses soldats qui la prirent par force...“⁸², l'empereur a repris les négociations commencées avec Ivanco, car ses pouvoirs armées étaient trop faibles pour continuer avec succès les hostilités militaires. Ivanco, le roi des pays du cours supérieur de Maritza et des montagnes Rhodope, a essayé de valoriser ce moment en demandant au *basileus* de Constantinople de reconnaître *de facto et de iure* son règne sur les territoires gagnés⁸³. Le *basileus* byzantin y prévoyait l'existence d'un précédent dangereux – le renforcement de l'autorité de Ivanco dans les régions de Maritza et Rhodope, ce qui se profilait dans un avant-poste, au titre d'apanage pour Ivanco, de l'Empire des Asénides qui signifiait en même temps *conditio sine qua non* pour une future offensive de proportions, respectivement la défaite de la ville de Constantin le Grand. Ce problème s'accroît sous le règne de Jean Asan II et l'empire vlaquo-bulgare des Asénides souffrira successivement des transformations importantes tout comme la dénaturation de l'élément vlaque dans le cadre de l'empire des Asénides et le développement de la tradition du Premier Empire bulgare, et comme une conséquence inévitable la formation du Second Empire bulgare. L'empereur Alexie III Ange, au cours des négociations avec Ivanco, a laissé l'impression d'accepter ses conditions, et il a attiré le vlaque dans un piège, hypocrite, et il l'a rendu prisonnier. Le chroniqueur byzantin N. Choniatès, faisant preuve, à cette occasion, d'un réel

⁷⁸ D. Angelov, V. Ciolpanov, *op.cit.*, p. 107.

⁷⁹ Alexie = Ivanco

⁸⁰ FHDR, III, p. 302-303.

⁸¹ *Ibidem*, p. 304-405.

⁸² *Ibidem*, p. 306-307.

⁸³ *Ibidem*.

objectivisme, l'histoire s'écrit *sine ira et studio*, critique la façon injuste dont l'empereur a fait preuve pendant les négociations avec Ivanco⁸⁴. L'armée byzantine, en attaque, se mit à reconquérir les positions contrôlées par Ivanco et protégées sans succès par son frère Mitos (Mitzo, Mitu).

***

Ioannice Kalojan a profité de l'acte qui décrétait l'Union à Rome et il a lié la reconnaissance du pape à la tradition politico-militaire du Premier Empire bulgare pour justifier ainsi les actions entreprises que les projets d'avenir. Même si l'intérêt de Rome pour l'empire des Asénides a diminué, après la création de l'Empire latin de Constantinople, L'Empire de Tynovo était toujours assez puissant pour faire face aux pressions, soutenues par le pape, du Royaume Hongrois ou de l'Empire latin. La mort prématurée du souverain vlaquo-bulgare⁸⁵ ne change trop le rapport des forces aux Balkans, seulement que l'héritage des Asénides, quoiqu'il ne soit pas en danger, traverse un moment d'adaptation contextuelle et reconstruction interne.

NATURA RAPORTURILOR FEUDALO-VASALICE ȘI ALIANȚELE MILITARE ÎN ȚARATUL ASĂNEȘTILOR (1185-1207)

- Rezumat -

Între Dunăre și Balcani, și cu deosebire în munții Haemus conviețuiau alături de bulgari, numeroși vlahi, urmași ai populației romanizate din fosta provincie Moesia care la sfârșitul secolului al XII-lea, sub conducerea fraților Theodor (Petru) și Asan, au pus bazele unui viitor stat, cunoscut sub titulatura de Țaratul Asăneștilor. A fost, poate, prima și ultima încercare a românilor de la sud de Dunăre de a se organiza într-un cadru statal propriu. Țaratul vlaho-bulgar al Asăneștilor a jucat un rol de prim rang pe scena politică sud-dunăreană la sfârșitul secolului al XII-lea și prima parte a secolului al XIII-lea. Când întreaga putere a

---

⁸⁴ *Ibidem*; D. Angelov, B. Ciolpanov, *op.cit.*, p. 107.

⁸⁵ En 1207 Ioannice Kaloioannes est la proie d'un complot pendant le siège de Thessalonique, et il meurt, tué par un couman de son armée. Quoiqu'on n'en ait pas des preuves claires, il est possible que les Latins ou même les Byzantins aient organisé cet assassinat qui a les précédents similaires en ce qui concerne la mort de Asen et Pierre, les précurseurs de Ioannice, qui, à leur tours, sont devenus les victimes des attentats dirigés de Constantinople. Même à l'époque de Ioannice, entre 1205-1206, à Tynovo il y avait eu une révolte que Ioannice a du arrêter avec autorité. On n'a pas des données suffisantes pour connaître les événement et c'est Choniates qui nous aide à mieux comprendre : „Entre temps Ioannice va pour une courte période en Mysie, pour y régler les affaires, pour punir et tuer les rebelles ; ensuite, ferme et furieux, il a décidé à ne pardonner plus personne, à attaquer les Byzantines avec son armée en argumentant qu'il ne supportait plus leurs ruses et leur nature infidèle et chancelante plusieurs fois par minute“. Voir FHDR, III, p. 324-325.

Țaratului vlaho-bulgar este preluată de Ioniță Kaloioannes, acesta și-a arogat misiunea de a continua și desăvârși opera inițiată de precursorii săi, Petru și Asan, achitându-se în chip exemplar de sarcina asumată. În prima parte a domniei a reușit să-și consolideze poziția pe plan intern, supunându-și stăpânirii sale pe acei boieri care manifestau tendințe centrifuge, erijindu-se în veritabili potentăți locali, astfel, reușește să-i atragă de partea sa, tot mai mult pe cumani, pe Chrysos și Ivancu și să dea puternice lovituri Bizanțului. Campania din 1201, contra Bizanțului, purtată în Rodopi și pe țărmul Mării Negre, soldată cu victorii de impact, îi dă dreptul să impună Constantinopolului pacea mult dorită, iar răgazul câștigat îl folosește în scopul consolidării Țaratului sub raport politico-juridic extern. Corespondența suveranului din Târnovo cu papa Inocențiu al III-lea, din care reiese explicit originea latină a vlahilor și a dinastiei lor, are drept consecință obținerea din partea papei a recunoașterii independenței statului, iar pentru sine titlul de rege, deși el pretindea pe cel de împărat (țar), numindu-se ca atare *imperator omnium Bulgarorum et Blachorum*. Pe plan ecclesiastic Biserica vlaho-bulgară a intrat sub influența Sfântului Scaun, Vasile I fiind investit de cardinalul Leon, al Basilici Sfintei Cruci, cu demnitatea de arhiepiscop primat, cu toate că s-au făcut demersuri în sensul ridicării acestuia la rangul de patriarh. Pretențiile maxime ale lui Ioniță Kaloioannes, respectiv utilizarea fără restricții a binomului împărat-patriarh este în acord cu ideologia Primului Țarat bulgar, referitor la cucerirea Constantinopolului – drept care și-a întărit oastea, lărgindu-și granițele statului de la Dunăre până pe cursul superior al Maritzei, de la Marea Neagră către râul Vardar, în Macedonia.

În Țaratul Asăneștilor ierarhia medievală era structurată pe baza statutului juridic al nobilimii medievale. În rândul acestei categorii s-a format un sistem de relații clientelar ce oglindea la nivel organizatoric o ierarhie ce se diferenția în funcție de avere, de stare social-juridică și de funcții. Vârful piramidei medievale era ocupat de suveranul statului, împărat, țar, fiind stăpânul întregului pământ și senior suprem, iar ceilalți boieri, situați pe diferite trepte ale ierarhiei nobiliare, erau obligați să-i fie credincioși. Boierii erau împărțiți în două clase, marea și mica nobilime, cea de-a doua corespunzând clasei cavalerilor din Occident. Antagonismele din interiorul celor două clase se adânceau odată cu trecerea timpului. Țarii își alegeau demnitarii din rândurile boierilor, numărul acestora crescând considerabil pe măsura ce diferite grupuri eterogene și alogene aveau la statutul de boier, cel mai bun exemplu este alăturarea unor nobili cumani la clasa boierească, aceștia fiind membrii ai Consiliului țarului și participau la dieta convocată de acesta. Realitatea contemporană era diferită în funcție de conjunctură și mai ales tributară unei mentalități anacronice, protobulgară, de aici derivând o seamă de particularități de natură complexă, menite să releve o tipologie în care se îmbină elemente turanice, slave, romanice, reunite într-un fundament bizantin; boierii depindeau de hani, cnezi sau țari, uneori numai cu numele, de unde caracterul relativ al relațiilor de vasalitate.

În cazul nostru, contractul vasalic era redus, în principal, la un numitor comun, respectiv alianța militară ce conferea părții obediente obligații limitate în principal la prestarea îndatoririlor militare, sporind în acest fel drepturile prestatorului la autonomie locală. În studiile de caz prezentate mai sus, unde boierii locali stăpâneau cu titlul de apanaj teritorii întinse, reține atenția unele aspecte importante în definirea raporturilor de vasalitate din cadrul statalității Asăneștilor. Condiția esențială pentru un suveran sau un stat să-și impună autoritatea într-un context anume depindea de statutul politico-juridic internațional. Țaratul Asăneștilor, cu precădere în vremea lui Ioniță Kaloioannes, avea toate atuurile să se erijeze într-un hegemon balcanic, ceea ce i-a permis totodată să ducă o politică standard în raporturile sale cu potențialii aliați. Relațiile lui Ioniță Kaloioannes cu Chrysos și Ivancu au fost înlesnite și de apartenența lor comună la aceeași etnie, de origine romanică, cum și de imperativul nealeatoriu, ce ținea de o situație concretă, respectiv stabilitatea și siguranța ce o conferea unor boieri expuși primejdiei Bizanțului alianța cu puternicul țar vlaho-bulgar. Un alt element definitoriu îl reprezintă strategia pe termen lung a țarului Ioniță Kaloioannes ce viza iminenta ofensivă contra Constantinopolului, anunțată de o seamă de cuceriri anterioare, în dauna bizantinilor, precum și în detrimentul noului Imperiu Latin de Constantinopol; astfel, cele două apanaje de pe cursul Vardarului și din bazinul superior al Maritzei reprezentau pentru Țaratul Asăneștilor bune oportunități strategico-ofensive, avanposturi excelente, așa cum aveau să și fie dealtfel. În fine, caracterul de alianță militară bazat pe un serios suport de obediență, termenul reflectă veridic realitatea, este demonstrat de natura fenomenului în sine, cu vaste implicării mai cu seamă din partea supusului⁸⁶.

---

⁸⁶ V. *supra*, n. 80.

DESPRE DOUĂ DIVORȚURI DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA

Cristina Anton-Manea

În scurta prezentare făcută Țărilor române la sfârșitul secolului al XVI-lea, Giovanni Anntonio Magini remarcă că bărbații din aceste locuri își lăsau soțiile, se despărteau de ele, fără nici o considerație¹. Înseamnă că divorțul era destul de frecvent prin părțile noastre. Documentele au relevat că au existat într-adevăr divorțuri, dar acestea trebuiau motivate temeinic, argumentate și susținute cu martori. El se decidea în urma unui proces care avea loc în fața domnului, a Sfatului domnesc și în prezența înaltelor fețe bisericești care trebuiau să consfințească hotărârea pe baza unui sistem juridic stabilit. Într-adevăr, *Îndreptarea legii*, respectiv Codul Juridic al Țării Românești, tipărit la mijlocul secolului al XVII-lea, prevedea despărțirea soților numai în cazul în care unul dintre ei încălca anumite precepte sau reguli, și anume:

- atunci când avea cunoștință de oameni care erau împotriva împăratului și a domnului, adică aveau o atitudine ostilă față de aceștia și nu împărtășeau partenerului de viață informația;

- pentru adulter, respectiv atunci când soția își înșela bărbatul;

- dacă soția învrăjbea viața soțului ei *ori în ce chip ce va vrea să afle*, adică îi făcea viața grea cu pretenții și nemulțumiri continue, era cicălitoare și cu gură rea;

- dacă soția se ducea la scăldat, la baie ori în alte locuri cu bărbați străini, spre exemplu, la băutură cu aceștia fără voia soțului ei, intra în case străine, acolo unde nu-i erau și rudele, fără acordul său;

- și dacă, tot soția, asista la jocuri sau la *încurcarea cailor să să uite unde aleargă*²

Prima pricină de divorț, dacă nu ar fi constituit, în același timp, și temeiul despărțirii soției de soț, pare să aibă rezonanță medievală veche și să amintească de încălcarea jurământului de credință față de senior sau suzeran, respectiv jurământul de vasalitate, extins și la sultan, dar prevederea împărtășită și de soție ilustrează un sistem de încălcare a siguranței statului materializat în persoana domnului și a sultanului. Este o cauză cu implicații politice. Cel de al doilea motiv se referea la infidelitatea numai uneia dintre părți, un motiv vechi de când lumea, și împreună cu celelalte se referea la moralitate și erau legate de supunerea soției față de soț. În ceea ce privește scăldatul soției împreună cu bărbați străini numai cu aprobarea partenerului sună mai mult a promiscuitate, dar trebuie să ne amintim de băile comune din orașe, acolo unde acest lucru ar fi putut să se întâmple.

Procedura de despărțire sau acțiunea de divorț începea cu o scrisoare a bărbatului sau a *muierii* adresată partenerului numită *carte de despărțeală*. Nu știm

---

¹ *Călători străini prin Țările române*, vol. IV, București, 1972, p. 581.

² *Îndreptarea legii*, Târgoviște, 1652, p. 128.

dacă după înmânarea scrisorii expeditorul pleca de acasă sau aștepta decizia curții de judecată, dar acest lucru pare să fie mai puțin important. Procesul și hotărârea judecătorească erau obligatorii, așa cum stipula legea, pentru că *nici muiarea fără de judecată nu poate să-și lase bărbatul, nici bărbatul pre muiare, [...] trebuie să aibă neapărat carte de judecată*. Judecarea părților avea loc la curtea domnească în fața unui complet în componența căruia trebuia să intre neapărat mitropolitul, episcopii și membrii Sfatului Domnesc. Acuzațiile trebuiau întărite cu martori care jurau pe Biblie, mai ales atunci când era vorba de infidelitate, când probele se susțineau cu cel puțin cinci martori care *să se jure cum au văzut cu ochii lor* cele întâmplate și numai *atunci să se creadă*. După ce se hotăra despărțirea partenerilor, completul de judecată trebuia să decidă și soarta bunurilor aduse de soție ca zestre, darurilor primite de ea de la soț și celor dobândite în timpul căsătoriei, împreună. În mod obișnuit soția primea înapoi numai zestrea, uneori și darurile soțului, restul rămâneau la partener, cu excepția cazurilor de infidelitate când pierdea și tot ceea ce a avut, adică și zestrea. Se pare că același *Sfat* decidea și asupra sorții copiilor care rămâneau de cele mai multe ori la soț, mai ales atunci când soția era declarată vinovată, indiferent de vinovăția ei. În ceea ce privește atitudinea familiilor celor doi parteneri aceasta trebuie privită separat, de la caz la caz.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea există, consemnate în documente, numai două cazuri de divorț în rândul mării boierimi: cel al lui Lupu mare paharnic Mehedințeanu de Maria din Bucov³ și cel a soților Vasile spătar din Pietroșani și Maria, fiica lui Ivașco mare vornic Băleanu. În ambele cazuri soții au fost cei care au cerut desfacerea căsătoriei, dar din motive diferite.

Despre primul caz suntem informați prima dată dintr-un document din 1 noiembrie 1612 prin care Lupu mare paharnic din Jirov (Mehedințeanul) miluiește mănăstirea de la Izvorani cu parte de ocină cu rumâni și viile de la Sărata ce aparținuseră jupaniței sale Maria, ocină pe care i-o luase *pentru că o prinsese umblând rău, umblând cum nu se cade, în curviie cu o slugă a sa*⁴. *Și au fost să i se taie capul și* [pentru că] *a vrut să calce capul său*⁵. Dar a intervenit mitropolitul și boierii care l-au rugat să nu o omoare, să se mulțumească cu toate bucatele și ocinele ei. Însă cele două fete, Frujina și Elina, pe care Maria le avea dintr-o primă căsătorie se pare că au rămas cu mama lor.

După divorț jupan Lupu mare paharnic s-a căsătorit a doua oară cu Elena⁶, fiica lui Dan mare vornic și a Vladei⁷, căsătorie din care au rezultat două fete – Ancuța și Zamfira. Cum, în 1619, după ce a fost tras în țeapă de Schinder pașa,

³ Acest divorț a fost prezentat și în articolul Constanței Ghițulescu, *Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea)* în "Studii și Materiale de Istorie Medie", volumul XX, 2002, p. 111, dar, pentru că l-am prezentat din alt punct de vedere, am considerat că putem să-l reluăm cu acest prilej.

⁴ Această slugă trebuie privită ca un boier mic, de țară, ca pe un fel de vasal, nu ca pe un om simplu care îndeplinea diferite obligații pe lângă curtea lui Lupu Mehedințeanu.

⁵ *Documente privind Istoria României* (în continuare se citează DIR), XVII, II, nr. 119, p. 116.

⁶ *Catalogul documentelor Țării Românești din arhivele statului*, VII, p. 158-159, nr. 425 (în continuare *Catalogul*).

⁷ *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, p. 210, trimiterea 2.

fiicele sale au miluit cu satul Ponărălu două slugi care i-au adus trupul să fie înmormântat la Mănăstirea Tismana⁸, înseamnă că erau destul de mari ca să dispună de bunurile lor, adică aveau peste 17-18 ani, iar căsătoria mamei lor a avut loc mult înainte de 1612, data la care am aflat că jupan Lupau paharnic divorțase de prima soție. Deci evenimentul trebuie să fi avut loc imediat după 1600⁹. Nu numai atât, dar la 1620 exista un Mihart postelnic din Șitoaia ca ginere al lui Lupu paharnic¹⁰, ceea ce ne semnalează că cel puțin una dintre fete era căsătorită, deci aflată dincolo de vârsta de 17 ani. Cum în 1635 exista un Oprea postelnic soțul Ancuței¹¹, înseamnă că Mihart/ Mihaiu clucerul a fost soțul Zamferei. Cu același Mihart/ Mihaiu clucerul, ginerele lui Lupu paharnic din Jirov, s-a aflat într-o nevoie jupanița Elina, fiica Mariei din Bucov, și pentru a o stinge s-a împrumutat cu 70 de ughi de la vărul ei Dumitrașco clucer Filipescu¹². Toate aceste informații alimentează ideea că divorțul lui Lupu paharnic de jupanița Maria din Bucov a avut loc cu mult înainte de data documentului care ne informează asupra acelei dăнии.

Hotărârile judecătorești nu erau însă definitive, imuabile, indiferent de domnii care urmau la tron. Ele puteau să fie revocate chiar în cazul unor vini foarte grave, mai ales atunci când era vorba de boieri cu ascendență nobilă și veche, precum jupanița Maria. Astfel că, după ce a trecut printr-o perioadă foarte grea, fiind în lipsă cu feciorii pe care i-a avut cu primul bărbat și nimeni din rude, străini sau negustori nu s-a aflat să o miluiască în afară de Vintilă mare logofăt care i-a dat 15000 de aspri și o mantie roșie de porfir¹³, și-a recăpătat averea și s-a așezat la casa ei. Este destul de greu de stabilit momentul recăpătării averii, dar în 1620 ea începuse să se achite de datoriile pe care le acumulase după divorț și avea de unde pentru că era fiică de boieri mari.

Jupanița Maria din Bucov era fiica lui Staico mare postelnic/ spătar din Bucov și a Frujinei. Tatăl său descindea prin femei din domnul Țării Românești Vlad Călugărul (1482-1495), iar prin mama sa din Drăghici mare comis/ spătar din Mărgineni, una dintre cele mai puternice familii boierești atestată din a doua jumătate a secolului al XV-lea, deci, o ascendență remarcabilă. Cea mai mare parte a averii ei se afla în partea de est a țării, adică pe fostele proprietăți ale boierilor din Mărgineni. Nu se cunoaște deocamdată numele primului soț al Mariei cu care a avut cele două fiice. Prima, Frujina, a fost căsătorită cu Nedelco mare paharnic din Bucu, om destul de violent, cu care a avut doi fii, pe Hrizea comis și Udrea spătar. Nemulțumit de

⁸ Remus Ilie, *Date necunoscute în legătură cu moartea paharnicului Lupul Mehedințeanul*, în "Revista Istorică Română", 1939, vol. IX, p. 274-280.

⁹ Credem că cea de-a doua căsătorie a fost și o acțiune politică pentru că ea trebuie să fi avut loc în 1601-1602 când domn al Țării Românești era Simion Movilă, al cărui slujitor credincios a fost Dan mare vornic, iar Lupu Mehedințeanu, ca slujitor credincios al lui Mihai Viteazul, căuta să-și reabiliteze poziția avută anterior.

¹⁰ *Catalogul*, p. 557, nr. 1115.

¹¹ *Documenta Romaniae Historia* (în continuare se citază DRH), XXV, p. 126.

¹² *Ibidem*, XXV, p. 365.

¹³ DIR, XVII, II, p. 346-347.

zestrea soției sale și, considerând că cumnatul său a primit mai mult decât el, și-a bătut soacra care s-a prezentat rănită în fața Sfatului Domnesc. Acesta a judecat și i-a întărit averea, adică moșii, ocine, vii, rumâni și țigani, pe care urma să o lase cui va considera ea de cuviință¹⁴. Cea mai mare parte a bunurilor sale au revenit celei de-a doua fiice, Elina, care a fost căsătorită de două ori, întâi cu Ianiu spătar și apoi cu Antonie din Popești, domn al Țării Românești (1669-1672), dar din nici una dintre căsătorii nu a avut copii. Ea se atașase de vărul ei Dumitrașco comis din Filipești și de fiul acestuia Pană logofăt care au ajutat-o în mai multe rânduri cu bani atunci când nici una dintre rude nu a făcut-o. De aceea, în 1649, ea le-a întărit partea ei din satul Comarnic¹⁵. Pentru aceste moșii, nepotul său Hrizea comis s-a judecat în mai multe rânduri cu vărul său de-al doilea, Pană logofăt, dar a rămas de lege de fiecare dată¹⁶. Pană logofăt Filipescu din Mărgineni, fiul lui Dumitrașco, nepotul Stanei din Bucov sora Mariei, a urcat în dregătorii și prin căsătorii a fost înrudit cu marile familii boierești ale Țării Românești.

Divorțul dintre Vasile spătar și Maria, fiica lui Ivașco mare vornic Băleanu, cel de-la doilea caz, s-a pronunțat la începutul anului 1630 în urma deciziei unui complet de judecată format din sinodul bisericesc cu vlădici și episcopi, căruia i s-a adăugat exarhul de Târnovo, Macarie, care se afla atunci în Țara Românească, precum și Sfatul Domnesc. Vasile spătar s-a plâns că Maria era *muiere rea și neînțeleaptă*. Ilustra adunare l-a eliberat de jurământul căsătoriei, atribuindu-i îngrijirea celor trei fiice care au rezultat în urma căsătoriei și împreună cu tot ceea ce agonisise împreună cu soția sa, urmând să-i întoarcă acesteia numai zestrea.

Dar, la o cercetare mai atentă a situației, așa cum rezultă ea nu numai din documente, adică numai pe baza informațiile de care dispunem astăzi, dar și din obiceiurile și mentalitatea vremurilor, divorțul pare complet lipsit de temei, iar acuzațiile par forțate. Mai întâi, pentru că trăiseră împreună cel puțin șase sau șapte ani, perioadă în care au avut timp să se cunoască și să aibă trei copii. Soțul ar fi avut răgaz să constate că Maria era femeie rea și proastă, pentru că asta se înțelege prin neînțeleaptă, în primii, cel mult doi sau trei ani, nu după atâta timp. Dar, chiar dacă aceste aspecte supărătoare au fost descoperite treptat, exista suportul material care le contrabalansa și care le făcea suportabile pentru soț: Maria cobora dintr-o veche familie boierească care și printr-o alianță de la începutul secolului al XVI-lea cu o descendentă a lui Mihai din Vulturi s-a înălțat în rang și a dat o doamnă pe tronul Țării Românești la mijlocul aceluiași secol, pe Voica soția lui Pătrașco cel Bun (1554-1557). Maria a primit la căsătorie o zestre care se cuvenea unei fete de mari boieri, formată din podoabe, adică *scule*, *dichise* și moșii. Fratele ei, Gheorghe, care a parcurs toate treptele demnităților și a ajuns la cea mai înaltă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, aceea de mare ban, ar fi reprezentat un sprijin permanent și pentru cumnatul său.

¹⁴ DRH, XXV, p. 89.

¹⁵ *Catalogul*, VI, p. 563

¹⁶ *Ibidem*, VIII, p. 302, nr. 867.

Vasile spătar era fiul lui Mușat vistier din Pietroșani¹⁷ și nepotul lui Fierea logofăt din Bărbulești¹⁸. Prima soție a logofătului Fierea a fost Stana, cu care avut doi fii, pe Papa mare logofăt și Mușat vistier, iar cea de-a doua Tudora, fiica lui Mihai cupeț din Târgșor¹⁹. Stana a fost verișoara primei soții a lui Radu mare clucer Buzescu, Stanca²⁰, fiica Velicăi din Boldești, la moartea căreia marele clucer i-a dăruit cumnatului de verișoară, respectiv lui Fierea logofăt, 35000 aspri și o parte din Bărsești de Volnău pentru 12000 aspri²¹. Prin mama lui Vasile spătar, Zamfira, familia din Bărbulești se înrudea cu Rudenii, astfel că arborele ei genealogic se completa cu rude din rândul marii boierimi de la sfârșitul secolului al XVI-lea, dar fără să putem stabili, deocamdată, o ascendență mai sus de Fierea logofăt.

Revenind la tema pe care o prezentăm, trebuie precizat mai întâi că atât Mușat vistier cât și fiul său Vasile spătar au fost slujitori credincioși ai lui Alexandru Iliaș și ai lui Leon vodă, domni ai Țării Românești. Așa se explică și ușurința cu care jupan Vasile a obținut divorțul de Maria Băleanu. În vremea acestui domn, spun documentele, Vasile spătar a *umblat cu mită și la unii și la alții, pre unde au știut el și ...i-au cheltuit toate zestrele ei, ce au avut de la tată-său. Ș-au cerșut, în zilele lui Leon voevoda, jupâneasa Mariia legea țerăi, ca să se direpteze și să-și scoată capul de în nevoe și de într-acea năpaste mare. Iar Vasilie spatarul tot au umblat cu mită și nu se-au putut apropiia jupâneasa Mariia a-și lua o lege*. Nu numai atât, dar Vasile spătar și-a făcut cărți mincinoase, prin care încerca să dovedească că s-au despărțit de bună voie²². Astfel că în tot timpul domniei lui Leon vodă jupanița Maria a rămas nedreptățită. Probabil că acesta a fost unul dintre motivele pentru care Ivașco mare vornic s-au îndreptat spre partida lui Matei Basarab.

Se pare că această despărțire nu a fost pe placul lui Mușat vistier, care l-a obligat pe fiul său să plece de acasă, *fiind izbrănit den casa tătăne-său*²³, cum se spune în document. Totuși divorțul s-a pronunțat la sfârșitul iernii și începutul

¹⁷ Este vorba de satul Pietroșani de lângă Târgșor jud. Prahov, nu de cel din județul Argeș. Acest sat a fost cumpărat de jupanița Tudora în anul 1598, sat din care ea deținea $\frac{3}{4}$, restul frații ei. Satul a fost întărit lui Fierea logofăt și soției sale în 1615 (DIR, XVII, II, p. 440).

¹⁸ Satul Bărbulești se afla pe malul stâng al Ialomiței și pe malul drept al pârâului Sărata.

¹⁹ DIR, XVII, III, p. 280-281. Acest Mihai cupețul sau Mihai Grecul, cum mai apare în documete, fiul lui Petrică roșul din Târgșor, a fost slugă credincioasă a lui Mihai Viteazul, căruia i-a furnizat, printre altele, arme și a avut diverse misiuni de taină. Din 1597 el și-a început ascensiunea, cumpărând ocine și sate, ajungând un personaj cu stare, și a pătruns în structurile boierești. Fiica lui Mihai din Târgșor a fost mai întâi amanta lui Mihai Viteazul cu care a avut o fiică, pe Marula, și apoi s-a căsătorit cu Fierea logofăt, după moartea domnului, respectiv după 1601, dar cu acesta din urmă nu a mai avut copii. Numai averea fiicei cupețului putea să-l determine pe jupan Fierea să o ia în căsătorie pentru că înrudirile sale erau mai înalte.

²⁰ DRH, IX, p. 15. În alt document din 25 iunie 1600 se spune că Radu mare clucer a dat nepoților soției sale, fiilor jupaniței Stana din Boldești, 35000 aspri ca să cumpere un sat spre pomenirea soției sale (DRH, IX p. 551)

²¹ DIR, XVII, I, p. 425.

²² DRH, XXV, p. 7.

²³ ANIC, Mrea. Câmpulung, XL/ 22.

primăverii anului 1630, iar la scurtă vreme după aceea, în august 1630, resemnat, Mușat vistier cu soția sa Despina confirmau, prin dăruirea ocinei Stănești fiului lor Vasile și fiicei lor Ancuța²⁴, că aceștia se căsătoriseră. Evenimentele s-au desfășurat atât de rapid pentru că Vasile spătar o cunoștea pe Ancuța dinainte și era pregătit să o ia de soție: pentru ea divorțase. Întâlnirea avusese loc aproximativ cu un an în urmă, când Mușat vistier cu Vasile și fiica sa Voichița s-au tocmit cu Mihai clucerul, fratele acestuia, Dumitrașco postelnic, și sora lor Ancuța, fiica jupaniței Mara, să schimbe satul Negoești pentru satul Izvorani care era din zestrea ei²⁵. Atunci Vasile spătar a întâlnit-o și s-a decis să facă pasul hotărâtor, deși fata, se pare că, nu avea o sorginte la fel de ilustră cu a sa și mai ales cu cea a soției sale.

Ivașco mare vornic Băleanu a făcut toate eforturile pe lângă domnie și pe lângă fostul lui cuscru să-și ajute fiica, să o reabiliteze, am spune noi astăzi, și ca să-i recâștige zestrea. N-a obținut decât o înțelegere cu Mușat visiter, prin care acesta se angaja în fața domnului printr-un un zapis emis la 10 septembrie 1630, să retrocedeze toată zestrea jupaniței Maria, iar agoniseala lor din timpul căsătoriei să fie împărțită în două, jumătate să o dea fostei soții, iar jumătate să o păstreze pentru fiicele lor care rămâneau soțului²⁶. Se pare că Vasile spătar nu a acceptat această tranzacție, deși a fost parafată de domnie.

La mijlocul primăverii anului 1632 jupan Mușat al doilea vistier, *[în]tâmplându-i-se să umple porunca sfinții sale, să se petreacă den [a]ceastă lume spre céilaltă, mai vârtos spre domnu nostru Iisus Hristos*, își făcea o diata, respectiv un testament, în care își exprima dorința să fie îngropat la Mănăstirea Argeș, căreia îi adăuga, pe lângă părții sale din satul Nucșoara, dăruit mai dinainte, partea sa din satul Mușătești²⁷. În diată îl lasă legatar testamentar pe fratele său Papa mare logofăt din Greci, pe cea de-a doua sa soție, Despina, și pe fiul său Vasile spătar, iar martori pe mitropolitul țării, episcopul de Râmnic și pe mai mulți boieri importanți.

Din acest moment cursul evenimentelor au luat două direcții: pe de-o parte eforturile jupaniței Maria de a se reabilita, a-și recăpăta zestrea sau acoperirea acesteia prin alte proprietăți, pe de altă parte avatarurile legate de soarta moștenirii lăsate de Mușat vistier.

Situația s-a schimbat odată cu venirea lui Matei Basarab pe tronul țării, susținut și de jupan Ivașco mare vornic. În primul rând noul domn a hotărât să-l oprească pe Vasile spătar să mai vândă din zestrea primei sale soții²⁸. Apoi, jupanița Maria a obținut de la episcopul de Târnovo o scrisoare în care acesta recunoștea că a greșit față de ea și s-a lăsat înșelat de soțul ei. Și, în cele din urmă, *ea și-a cerut lege în ziua de Bobotează înaintea vlădicilor, episcopilor, egumenilor și a tot soborul și boierilor și a toată țara, și împreună cu 12 jupanițe luate pre*

²⁴ DRH, XXIII, p. 245.

²⁵ *Ibidem*, XXII, p. 601-602.

²⁶ *Ibidem*, XXIII, p. 264.

²⁷ *Ibidem*, XXIII, p. 551.

²⁸ *Catalogul*, V, p. 36-37, nr. 35; actul a fost emis la 10 ianuarie 1633.

*răvașe ca să jure cu sufletele lor pre sfânta Evanghelie înaintea părintelui nostru mitropolitul chir vlădică Grigore cum nu iaste jupâneasa Mariia nimic vinovată de acele cuvente cu năpaste și cu asupriciune. A jurat și se-au direptat denaintea domniei sale în divan de acea năpaste*²⁹.

Procesul jupaniței Maria a fost încheiat abia în ianuarie 1635 printr-un zăpis în care se povesteau toate cele relatate mai sus la care se adăuga că Vasile spătar a rămas de lege, adică s-a dovedit că nu a avut motive de divorț. Dar lucrurile nu se mai puteau îndrepta pentru că el rămânea recăsătorit, în schimb domnul hotăra să-i întoarcă jupaniței Maria și *cocoanelor ei* – Neacșa, Ioana și Vilae, toate bucatele lui Vasile spătar, respectiv sate, moșii, vii, rumâni și țigani și, supărat, a vrut să-i taie capul, dar au intervenit boierii, ca și în cazul jupaniței Maria din Bucov, și l-a iertat. Cum Ivașco vornic a mai intervenit la domnie ca să obțină acoperirea zestrei fiicei sale și cu bucate din averea lui Mușat vistier, Sfatul Domnesc a hotărât, în cele din urmă, ca jupanița Maria să primească numai zestrea soacrei sale Zamfira Rudeanu, mama lui Vasile spătar, nu și din proprietățile socrului ei. În fața acestei decizii Vasile spătar a fugit din țară, fiind că vânduse mare parte din zestrea ei și nici nu era dispus să înapoieze ce-i mai rămăsese³⁰.

Recuperarea acestor moșii, sate și țigani a fost un proces destul de anevoios și îndelungat pentru că nu numai zestrea jupaniței Maria fusese înstrăinată în mare parte, dar și cea a soacrei sale Zamfira, pe care i-o dăduse domnul în schimb. Toate aceste bunuri fuseseră vândute sau băute prin cârciumi, cum îl acuzau fiicele Mariei pe Vasile spătar, învinuindu-l că e un om fără minte³¹ care s-a ținut *tot cu beșiile*³². După ce au primit mai multe zăpise cu care cele trei jupanițe erau înputernicite să-și caute țiganii pe la diverși cumpărători³³, domnul le-a dat un hrisov prin care le întărea peste jumătate din satul Pietroșani cu casa de acolo, jumătate din satul Negoești cu rumânii și viile, un sfert din satul Rojoște, toate din zestrea jupaniței Samfira, bunuri care reprezentau numai o parte din ceea ce ar fi primit în mod firesc.

Cea de-a doua problemă care a apărut după moartea lui Mușat vistier a fost cea referitoare la moștenirea averii sale, problemă care s-a judecat aproape jumătate de secol.

Astfel că, după ce l-au îngropat pe Mușat vistier la Mănăstirea Câmpulung, la începutul verii lui 1632, boierii care s-au întâlnit să asiste la înmormântare, anume Papa mare logofăt, Costandin mare postelnic, Radu logofăt, Stroe mare logofăt și alții, s-au dus în satul Izvorani și au așezat lucrurile, adică au deschis cel de al doilea testament al acestuia, și au adus la îndeplinire prevederile cuprinse în el³⁴.

²⁹ DRH, XXV, p. 7-8.

³⁰ *Ibidem*, XXV, p. 111.

³¹ *Catalogul*, V, p. 36-37, nr. 35.

³² *Ibidem*, V, p. 30, nr. 16.

³³ *Ibidem*, V, p. 26, nr. 4, p. 30 și nr. 16.

³⁴ DANI, Mrea Câmpulung XL/ 22.

Într-adevăr, în afara testamentului lăsat Mănăstirii Curtea de Argeș, Mușat vistier a mai întocmit unul, *o scrisoare* pentru soția sa Despina și fiica sa Ilinca prin care le lăsa satul Izvorani³⁵ și toată averea sa. Dar legatarul testamentar, Papa mare logofăt și boierii care-l însoțeau, constatând că rămăseseră foarte multe datorii de pe urma sa, contractate împreună cu cea de-a doua soție, au hotărât să nu respecte prevederile testamentare și să împartă averea în trei părți: Despina și fiica sa Ilinca, două părți și fiul său Vasile o parte, iar datoriile repartizate în aceiași proporție, 2/ 3 reveneau soției și fiicei sale și 1/ 3 fiului său.

Cum Mușat vistier acumulasă în timpul căsătoriei o datorie de cel puțin 22950 aspri și 3830 de ughi³⁶ prin împrumuturi încheiate cu negustori și cămătarii turci, cea mai mare parte a acesteia îi revenea Despinei să o plătească. Și văzând ea *atâta datorie ce rămâne după capul ei ...și socotindu cum fac datorii mai multă decât moșiile și țiganii și viile* a ieșit la divan înaintea domnului Matei Basarab și a părintelui vlădică Teofil și *s-au lepădat de 5-6 rânduri, cum nu-i trebuie nici să fie moșiile, nici satul Izvorani, nici țigani, nici rumâni, nici nimic de ale lui Mușat vistiariu ce i-au lăsat ...nici să plătească datorii de ale lu Mușat vist[ier], ci să fie în pace de către toți datornicii și să plătească Vasile sp[a]t[ar] toate datoriile și să fie el ... toate moșiile și viile și țiganii*³⁷.

Interesant este faptul că se păstrează și un zăpis datat la 13 ianuarie <1640> considerat fals de epocă care ar fi fost scris de Despina și adresat lui Vasile spătar prin care lasă pe seama lui întreaga avere, document în care se spune că împreună cu fiica ei s-a lepădat de 3-4 ori la divan de toate moșiile lui Mușat vistier, *ele fiind sărace*, și i le-au transferat împreună cu toate cărțile să le plătească³⁸. Având în vedere că documentele de mai târziu vorbesc de 5-6 lepădări de avere s-ar putea ca acesta să nu fie un fals complet, să fi fost întocmit pe baza unor fapte reale, de Vasile spătar, pentru a avea și el o justificare, la îndemână, a acțiunilor sale.

Înainte de a prelua averea tatălui său, Vasile spătar a ales zestrea surorii sale Ilinca pe care a încredințat-o mamei sale Despina *să o fie până-și va face casă, numai cât să nu între într-acea datorie*³⁹. Și cum nu avea posibilitatea să plătească datoriile în altfel, *n-au avut cum face într-alt chipuri, ci au vându satul Izvorani și alte moșii*, printre care și dintre cele ale mamei sale Samfira, așa cum am arătat mai sus. De altfel, aproape toate documentele rămase de la Vasile spătar între 1633 și 1646 sunt acte de vânzare a unor sate, părți de sate, moșii, rumâni și țigani pentru achitarea acestora. Dar pentru datorii au mai fost probleme și 20 de ani mai târziu, când jupanița Ilinca a primit de la domnie un zăpis prin care era exonerată de orice obligație a tatălui său la cămătarii turci care îi pretindeau bani. Bani datorați, se

³⁵ *Ibidem*, LXIII/ 50.

³⁶ Suma am obținut-o adunând valoarea moșiilor și țiganilor vânduți de Vasile spătar până în 1640, așa cum apare ea în documente, sumă care se pare că a fost mai mare. Cum în această perioadă un ughi valora 240 de aspri înseamnă că la cei 3830 de ughi trebuie să mai adăugăm 100.

³⁷ ANIC, Mrea Cămpulung, XL/ 22.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, XL/ 22.

consemna în zăpis, să-i caute creditorii la feciorii lui Vasile spătar, *precum scrie și cartea lu[i] Matei vod[ă]*⁴⁰.

Vasile spătar a murit aproximativ între 1642 și 1643, oricum înainte de 1646, pentru că în actele ulterioare numele său a fost înlocuit cu cel al soției, Ancuța, și ale celor doi fii avuți cu aceasta, Hrizea și Dumitrașco⁴¹. Disputa s-a reaprins în 1654 când șase boieri judecătorești trebuiau să caute și să judece dacă Vasile spătar a vândut întradevăr bunurile tatălui său pentru datoriile acestuia, deoarece jupanița Ilinca, fiica Despinei și sora vitregă a lui Vasile pretindea că fratele ei nu i-a dat zestre și nici țișanii din zestrea mamei sale, Samfira Rudeanu, pe care tatăl lor Mușat vistier i-ar fi cumpărat împreună cu cea de-a doua soție și lăsați ei moștenire⁴². În urma procesului, domnul stabilea prin hrisovul din 16 iulie 1654 că Hrizea paharnic fiul lui Vasile spătar poate să fie în pace de mătușa lui în legătură cu satul Izvorani din județul Mușcel care a fost înstrăinat de tatăl său pentru a plăti datoriile părintelui său, datorii de care mama Ilincăi se lepădaseră⁴³. Jupanița Ilinca a revenit cu plângere la domnie și în 1656⁴⁴, dar a pierdut din nou procesul. A treia oară s-au prezentat în fața lui Duca vodă, în 1678, nepoții lui Mușat vistier, Stroe și Radu, fiii Ilincăi și a lui Nica spătar, cu aceiași plângere referitoare la dreptul lor de stăpânire asupra satului Izvoran cu case, vii pivniță, biserică de piatră și cu rumâni și aceiași acuzație adusă lui Vasile spătar care l-ar fi vândut ca să-și plătească propriile datorii⁴⁵. Deoarece călugării de la Mănăstirea Câmpulung nu și-au găsit documentele de cumpărătoare și adevărate ale dreptului lor asupra moșiei, ei au câștigat procesul. Cu această ocazie s-a pus mai ales problema viilor care au existat inițial și a celor adăugate de călugări și a morii făcute tot de aceștia. Stroe și Radu au fost nevoiți să dea înapoi mănăstirii toate vasele pentru prelucrarea vinului, cu excepția teascului și a două buții seci de câte 100 de vedre care au existat aici dinainte de vânzarea viei, iar moara să rămână mănăstirii, iar ei să-și facă alta, fie în același vad, *moară înjugată* cu cea existentă sau alta, acolo unde a fost cea a lui Mușat vistier, acum năruită⁴⁶. Dar revenirea a fost pentru scurtă durată⁴⁷, fiindcă doi ani după aceea călugării s-au prezentat cu hrisovul domnesc și au putut jura că satul cumpărat de Matei Basarab le-a fost făcut danie.

Revenind la divorț, acesta era admis în Țara Românească, conform legii, pentru motivele prezentate la început, dar la acestea se poate adăuga și înțelegerea dintre parteneri, așa cum rezultă din încercarea lui Vasile spătar de a înșela societatea cu scrisorile false pe care le-a produs. Această formă de divorț se pare că reprezenta o eludare a legilor țării, dar înseamnă că societatea românească a epocii tolera

⁴⁰ *Ibidem*, XL/ 38.

⁴¹ *Catalogul*, VI, p. 251, nr. 654.

⁴² ANIC, Mrea Câmpulung, XL/ 32.

⁴³ *Ibidem*, XL/ 22.

⁴⁴ *Ibidem*, LX/ 34.

⁴⁵ *Ibidem*, XLVI/ 33 și LXIII/ 50.

⁴⁶ *Ibidem*, XLVI/ 32 și 33

⁴⁷ ANIC, Mrea Câmpulung XLVI/ 35.

încălcarea cutumei religioase conform căreia ceea ce se leagă în fața lui Dumnezeu oamenii nu pot să desfacă. Totodată, se poate adăuga faptul că hotărârile unui proces nu erau definitive, chiar dacă motivele pentru care a fost pronunțată decizia erau temeinice, ele puteau fi răsturnate în timpul domniilor următoare, așa cum s-a întâmplat în cazul jupaniței Maria din Bucov, care și-a primit cea mai mare parte a averii înapoi după ce, inițial, i se luase din motive temeinice. Și se mai poate constata că intrarea în vigoare a unor decizii judecătorești definitive putea să dureze ani de zile, ca și plata unor datorii care nu se stingeau nici după cincizeci de ani de la contractarea lor.

Interesant este faptul că mărturiile, dovezile unor fapte sau situații erau susținute cu martori și cu acte. De cele mai multe ori martorii erau bătrânii care trăiseră evenimentele aflate în litigiu, iar în cazul nostru al boierilor care în tinerețe crescuseră în casa lui Mușat vistier ca să-și facă ucenicia, să se instruiască și să se educe pentru viața politică și cea administrativă a țării, precum și să învețe să conducă o gospodărie boierească⁴⁸.

Societatea românească era foarte îngăduitoare, iar biserica trebuia să tolereze această atitudine, chiar dacă din punct de vedere religios era imorală sau amorală. Condițiile o pusese în situații extrem de grele din cauza vremurilor vitrege de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor când, membrii multor familii au fost despărțite din cauza luării lor în robie⁴⁹.

În plus, această cercetare ne-a dat posibilitatea să întocmim și arborele genealogic al unei familii mai puțin cunoscute, cea a boierilor din Bărbulești, care din zona Ialomiței, din județul Prahova, a trecut în cea montană a Argeșului, în apropiere de Pitești.

DEUX DIVORCES DE LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVII-e SIÈCLE

- Résumé -

A la fin du XVI-e siècle et au commencement du suivant les voyageurs étrangers faisaient la remarque que dans les pays roumains le divorce était assez souvent, que les partenaires de vie se séparaient avec beaucoup de légèreté. A peine au milieu du XVII-e siècle les motifs du divorce ont été légiférés – pour le cas qu'un des partenaires était contre le sultan ou contre le prince, ou s'il avait des connaissances avec cette attitude et il n'informait pas son partenaire de vie le divorce se prononçait immédiatement, pour le cas que la femme n'était pas sincères

---

⁴⁸ *Ibidem*, XLVI/ 36.

⁴⁹ Un asemenea caz apare înscris într-un document din <1602-1608> prin care Mircea Sârbu a fost declarat separat de soția sa Raica Sârboaică, de peste Dunăre, care fusese robită de otomani împreună cu copiii săi în urmă cu șapte ani, iar la data pronunțării divorțului soțul era căsătorit avea alți copii din a doua căsătorie (DIR, XVII, I, p. 69).

avec son mari, si elle était chicaneuse, querelleuse, si elle allait en visite dans des maisons où il n'y avaient pas des membres de la famille sans la permission du mari, si elle allait au bain avec des étrangers sans la permission du mari, si elle participait à l'accouplement des chevaux sans la permission du partenaire de vie, toutes ces choses constituaient des têtes d'accusation. Mais si le premier motif nous peut rappeler la coutume du moyen âge en liaison avec le sermon de vassalité, la mention des femmes dans les clauses de la loi représente plus tôt des arguments concernant la sécurité de l'état. En échange, toutes les autres sont des arguments concernant la fidélité de la femme pour son mari. Le divorce était jugé devant le Conseil Princier, en présence du Métropolite du pays et s'il était accepté on prenait la décision si la femme recevait sa dot, et dans le cas qu'elle ne la recevait pas le motif était très grave.

Pendant la première moitié du XVIIe siècle les documents mentionnent seulement deux divorces – celui de Lupu grand bouteiller Mehedințeanu de Marie de Bucov et celui de Basile spatar de Pietroșani de Marie, la fille de Ivașco grand vornic Băleanu.

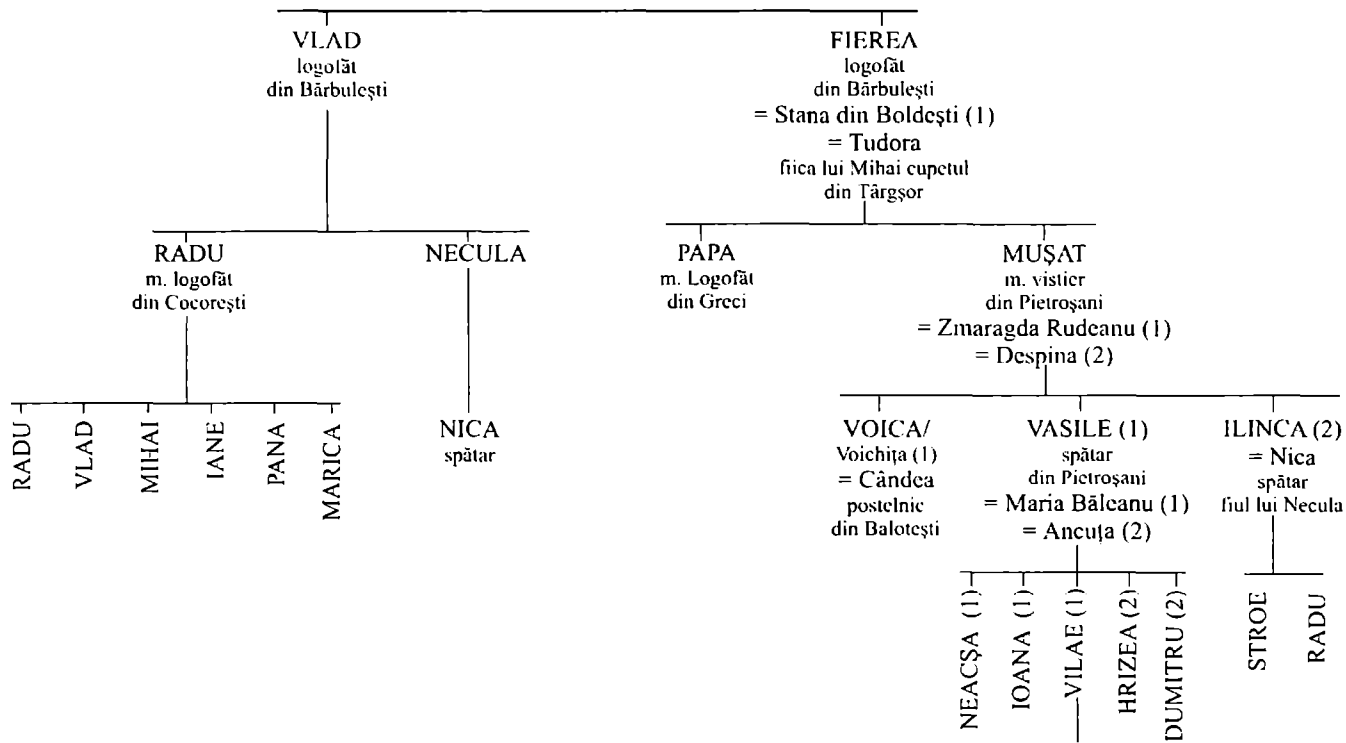
Le premier cas a été un adultère, Lupu grand bouteiller a découvert que son épouse était infidèle et il a voulu la tuer, mais il a cédé aux prières des boyards et il lui a confisqué toute sa fortune, c'est-à-dire sa dot. Marie de Bucov était descendante d'une ancienne famille de petits boyards de Mărgineni et de la fille du prince Vlad Călugărul (le Moine), de la fin du XVe siècle. Elle a été encore une fois mariée, et maintenant elle est restée seule avec ces deux filles. Le seul qui l'a aidé pendant ce temps a été Vintilă grand chancelier qui lui a prêté de l'argent. Après la deuxième décennie du siècle et la trahison du prince par Lupu grand bouteiller, son ex mari, elle a réobtenu sa fortune, mais les avatars ont continué avec le mari de sa fille Frujina, Nedelco, grand bouteiller, qui était d'avis que sa belle-sœur Elina a reçu une dot trop grande. Plusieurs procès ont suivi, perdus par Nedelco.

Lupu grand bouteiller s'est remarié, la deuxième fois, et il a eu deux filles. Il s'est soulevé contre le prince Radu Mihnea et il a été tiré en pique par Schinder pacha.

Le deuxième divorce nous croyons qu'il a été déterminé par le désir du spatar Basile de Pietroșani de se marier avec la grande dame Ancuța de laquelle il était amouraché, mais il était empêché par son mariage avec Marie, avec laquelle il avait aussi trois filles. Pour cela il a profité de l'époque trouble des années 1630 – 1632, des luttes du prince de la Valachie Léon Vodă avec Mathieu aga de Brâncoveni, il s'est approché du premier et avec des lettres menteuses il a obtenu le divorce par motif que sa femme était chicaneuse et toujours mécontente. Mais, immédiatement après le divorce, le trône du pays a été gagné par Mathieu Basarab, aidé aussi par Ivașco grand chancelier Băleanu, qui a rejugé la cause, il a donné à Marie 12 grandes dames avec lesquelles elle a juré qu'elle n'a pas été fautive envers son mari et il a arrêté que le divorce était reconnu, mais Basile spatar devait restituer à son ancienne épouse toute la dot. Entre temps, le père de Basile spatar était mort laissant des nombreuses dettes, ainsi que le fils a dû payer, entre autres et

de la dot de l'ancienne épouse, ainsi que la récupération de la fortune de Marie a duré à peu près 20 ans et elle s'est faite de celle de l'ancienne belle-mère, la mère de Basile spatar, Zamfira Rudeano, descendante d'une autre grande famille de boyards.

En conclusion, le divorce était permis dans les pays roumains dans certaines conditions, mais les arrêtes étaient extrêmement flexibles et pouvaient être retirées par divers motifs, le plus souvent comme suite du changement du règne et de la position des parts envers le prince.

STILURI ÎN PODOABA CAPILARĂ DIN ROMÂNIA MODERNĂ¹ 1790-1920

Adrian-Silvan Ionescu

Această podoabă naturală era foarte importantă și se bucura de o atenție deosebită în toaleta zilnică.

În *Codul toaletei civile*, la capitolul IV *Despre toaleta femeilor*, se atrage atenția asupra necesității unei coafuri îngrijite: „O femeie pieptănată rău are totdeauna un aer murdar; aranjază-ți părul de dimineață sau ascunde-l sub un bonet d-o elegantă simplitate”².

Coafura era supusă, și ea, modei. În ultimii ani ai perioadei fanariote, deși soțiile domnitorilor și boieroaicele din protipendadă adoptaseră rochiile *empir* totuși, nu se entuziasmaseră în aceeași măsură de coafurile din Franța primului imperiu. Părul scurt și cârlionțat strâns cu o cordea pe frunte, à la *M-me Récamier*, nu era pe gustul lor, căci ele îl preferau lung, revărsat în valuri pe umeri și pe spate. În cosițe erau prinse agrafe cu fabuloase pietre prețioase închipuind diverse ornamente florale sau astrale – acele *fulii* și *stele* despre care vorbea Ion Ghica³. Portretele făcute de pictorul austriac Mihail Töpler soției domnitorului Munteniei, Safta Ipsilanti, sau Saftai Brâncoveanu (fig. 1) sau vornicesei Manu sau logofetesei Maria Dudescu, ori hătmănesei Maria Cantacuzino sunt elocvente în acest sens, iar minuția cu care redă el bijuteriile care orna coafurile acestora permite analiza impecabilei creații a orfevreriei epocii și a valorii inestimabile a materialelor din care erau executate. Tot prin intermediul picturilor poate fi studiată coafura doamnelor din intervalul 1800-1804, până la apariția dagherotipiei și a răspândirii ei în Principatele Române.

Între 1825-1835 părul era împărțit la mijloc de o cărare și era frizat în cârlionți cilindrici, ca niște sărmăluțe, plasați orizontal sau oblic de o parte și de alta a creștetului. Lăsând ceafa goală restul părului era adunat de la spate într-o mare buclă ridicată, țanțoș, și depășind circumferința capului – Elena Asachi este immortalizată, în 1837, cu o asemenea coafură (fig. 7). Uneori, în păr erau înfipite, cu artă, flori naturale sau artificiale. Adesea, un turban lejer legat în jurul creștetului acoperea această capodoperă a cameristei, ori a coaforului venit special din oraș pentru a aranja părul pedantei boieroaice. Așa apare portretizată, într-o miniatură, Maria Bălăceanu, a doua soție a marelui vornic Iordache Golescu (fig. 2) sau Safta Castrîșoia, într-un portret din 1825 semnat de Pavel Djorkovici (fig. 3). O foarte elegantă tânără doamnă în rochie galbenă, pictată de August Josef Schoefft în 1836, are bogații

¹ O versiune redusă și neilustrată a acestui studiu a fost publicat în volumul *Identitate națională și spirit european. Academicianul Dan Berindei la 80 de ani*, Ed. Enciclopedică, București, 2003.

² *Codul toaletei civile*, Typographia laboratorilor români, București, 1870, p. 89.

³ Ion Ghica, *Un bal la curte în 1827*, în *Scrisori către V. Alecsandri*, ESPLA, București, 1953, p. 209.

zulufi revarsați pe umerii dalbi de sub un turban alb, foarte șic (fig. 6). Altădată o bonetă învoalată din dantelă, relua formele pline ale cărlionților și-i evidenția prin contrastul tonal, ca în portretele unor doamne din înalta societate realizate de Barábas Miklos (fig. 4), Leopold Stawski (fig. 5) sau de același prolific Schoefft (fig. 8, 9). Moda aceasta este păstrată de unele doamne până suficient de târziu, spre mijlocul veacului : Marița Bibescu, frumoasa soție a lui Gheorghe Vodă Bibescu, le poartă într-o fotografie de Carol Szathmari, când pe umeri și-a luat un foarte bogat șal de cașmir (fig. 16); o doamnă vârstnică și zâmbitoare, imortalizată tot de Szathmari, își păstra zulufii chiar și la începutul deceniului al șaptelea al veacului (fig. 17).

În următoarea decadă, una sau două cărări repartizau părul de-o parte și de alta a feței unde, cu drotul, erau făcuți zulufi lungi, bogați ce, orientați vertical, coborau de la tâmpile, în jos, până aproape de umeri. Surplusul de păr era bine strâns într-un coc, la spate. Această coafură era desemnată drept *à la Sévigné*, iar buclele care acopereau urechile purtau numele de *anglaises* (fig. 10, 11, 12, 13, 14). Necunoscând termenii de rigoare, o provincială bogată venită în Iași pentru a procura trusou fiicei sale ce urma să se mărite, îi comandă birjarului să o ducă la Șandra-mandra – adică la modistă – ca să cumpere „coc cu cârnăciori creți”; bietul muscal a înțeles unde dorește cucoana să fie dusă numai după ce a auzit cuvântul coc⁴.

Când se ieșea la plimbare, capul era acoperit cu o bonetă ce se fixa pe coc și se înnodea sub bărbie cu panglici lungi având boruri care încadrau în totalitate ovalul feței. Buclele nu aveau de suferit ci, dimpotrivă, erau puse mai bine în valoare pentru că aceste boruri de carton acoperite cu mătase în culori deschise, pastelate, formau un fel de aureolă în jurul părului.

În intervalul 1845-1850 coafurile se simplifică și urmează forma craniului. Părul se purta lins și strâns într-un mic coc, lăsând vizibilă întreaga ureche sau doar lobul ei de care atârnav cercei grei, din aur și nestemate. Atunci când podoaba capilară era foarte abundentă și, prin strângere ar fi format un coc mult prea mare, se împletea o cosiță care era meșteșugit adusă ca o coroniță în jurul capului. În ea se prindeau flori de sezon (fig. 18, 19, 21).

Urmează un deceniu și jumătate (1850-1865) în care cărarea de pe mijloc, bine trasată, împarte coafura în două mase egale, mai înalte sau mai scunde, repartizate de-o parte și de alta a capului. În acest fel ovalul firesc dispăre în favoarea unei arhitecturi plină de unghiuri agresive. Aceasta este coafura Doamnei Elena Cuza. Între 1865-1870 această formă se păstrează, în mare, dar părul nu mai este lins ci ondulat, iar de la spate se preling, pe lângă gât, spre față, câte unul sau doi zulufi de fiecare parte. Aceștia se vor transforma, în următoarea decadă, în coafura „cascadă”, unde buclele lungi sunt orientate, fără excepție, spre spate, ca un pendent al turnurii cu faldurile și fundele ei bogate. Este perioada când se poartă pălării foarte mici fie mai spre spate, pe ceafă, fie mai pe frunte, prinse în coafură

⁴ Petru Victor, *O naivitate provincială nostimă*, “Calendarul Scaraoski pe anul 1888”, Tipi-litografia H. Goldner, Iași, 1887, p. 78.

cu agrafe sau cu funde pe sub bărbie. Pentru a nu lăsa descoperit restul capului, de la spatele pălăriei atârnau panglici late, de mătase, care se revărsau peste zulufl. Numele sub care erau cunoscute aceste pălării își aveau originea în Franța celui de-al doilea imperiu: *impératrice, berger, Lamballe*, etc.

Când, în 1865, cocul ieșise din vogă, Constanța de Dunca își informa cititoarele „Amicului Familiei” despre această schimbare a coafurii în a sa *Chronica de mode Parisiene*. Într-un stil colocvial ea furniza toate datele necesare conaționalelor pentru a se pune la punct cu ultimul „răcnet”: „Da ce veți zice, Doamnelor, auzind că cocurile s’au suprimat? Nu se știe încă ce se va pune întru’a umplea golul ce lasă capela fără bavolet (volan de stofă sau panglică atârnând pe spate, n.n.), dar cocurile cad.

Perul se poartă sus, ardicat pe piepteni, ba chiar ardicat pe vârful capului, ca la începutul secolului.

Eu zic, mulțumită Domnului, căci acele pungi ce atârnau pe spate, pline de perul unsuror nu era nici practic, nici curat. Acele pungi de per ce ungeau rochie și mantelă, erau oare atât de avantajoase frumuseți? Nu cred. Din contra.

Vom vedea cum vor sta nouele acconciaturi (coiffuri) de per de aur. Coifforii pregătesc bucle, frisețe (cârlionți mici, n. n.), toată găteala capului de fire de aur mestecate cu per ce se vor purta cu perucele Franciei din secolii trecuți.

Cea mai elegantă femeie din lume, Imperatricea Eugenia a și adoptat perul de aur. Se zice că’i stă de minune. Adăstăm să’l vedem și la noi”⁵.

Moda aceasta a tentei blonde se mai păstra și în 1880. În scrisoarea din 8 martie 1880 Veronica Micle îi relata lui Mihai Eminescu despre acest capriciu împlinit: „De când am început a ieși din casă, m-a pălit un gust de cochetărie ca mai de mult, încât, Mișule, trebuie să știi că-mi *port părul pudrat cu blond* și zău că nu-mi vine de fel rău”⁶ (subl. n.). La aceleași „hachițe ale cochetăriei”, cum le numește ea, revine corespondenta și peste câteva zile, în epistola datată 12 martie 1880, când își anunță prietenul că își îngrijește părul, că și-a schimbat coafura și a achiziționat câteva articole vestimentare: „Spre a varia mi-am tăiat părul *à la Vienoise* și-l frizez în toate zilele, în fine mi-am cumpărat pălărie *Néniche* și botine *Louis XV* și alte mofturi (...)”⁷.

Dacă părul blond era agreat și preferat, nu același lucru se poate spune despre cel roșu care era considerat o adevărată pacoste. Autorul *Codului toaletei civile* încearcă să convingă „persoanele care din nefericire au părul roșcat” să nu și-l vopsească găsind exemple de păr roșu în antichitate, în Biblie și în istoria artelor. El își încheie discursul în chip retoric: „Și astăzi în ce ar putea displace o șevalură roșcată, aranjată cu gust pe capul unui bărbat sau femei elegante?”⁸.

⁵ *Chronica de mode Parisiene*, "Amicului Familiei" no. 26-27/1-15 Maiu 1865.

⁶ *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondență inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle*, Ediție îngrijită de Christina Zarifopol-Illias, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 217.

⁷ *Ibidem*, p. 218.

⁸ *Codul toaletei civile, op.cit.*, p. 12-13.

Cum umoriștii găseau în trecătoarele mode un opulent subiect de inspirație, nu au scăpat nici modificările coafurii ca țintă a săgeților lor înveninate. În *Confesiunea anului 1866* apărută în „Calendarul Dracului pe anul 1867” sunt ironizate pălăriile minuscule și cocurile enorme: „Au inventat niște *pălării* de dame cari se port pe creștetul capului, în forma unei bucăți de baclava turcească, și niște *cocuri* cari pot servi d’a apăra de arșița soarelui celui mai arzător pe fecior, când merge după cocoană pe jos”⁹. Pentru a ilustra această glumă este dată și o caricatură cu o doamnă ieșită la plimbare într-o zi de vară toridă care se apăra de soare cu umbreluța în vreme ce feciorul, ce o urmează cu brațele pline de cumpărături, este umbrat de exageratul coc al stăpânei. Presa de pretutindeni făcea haz pe seama exagerărilor coafurilor: celebrul caricaturist parizian Bertall consacrase o întreagă suită de desene coafurilor în ciclul său *Les victimes de la mode*, pe care îl publica în „L’Illustration” (fig.23).

Între 1880-1895 era la modă părul scurt și creț, clădit montant, lăsând ceafa descoperită. Pe frunte se purta un breton format din cârlionți mărunți numit Alexandra în cinstea prințesei Alix de Danemarca, soția prințului de Wales, moștenitorul tronului Angliei, viitorul rege Edward VII. Această coafură o purta și principesa Maria de Edinburgh când s-a măritat cu Ferdinand, prințul moștenitor al României, pe 29 decembrie 1892. Actrița Agatha Bârsescu, devenită celebră pe scenele vieneze, se coafa astfel în 1888, așa cum o arăta o fotografie (fig.24).

Pălăriile din acest interval sunt fie mici și cocoțate pe vârful coafurii dându-i elansare prin penele și ornamentele dispuse vertical (în acest caz fiind prinse cu panglici pe sub bărbie ca bonetele din deceniul patru); fie de dimensiuni medii, cu un bor ridicat într-o parte, ori cu borurile inegale, unul îngust la spate și unul lat, ca un cozonac, în față, și calota surmontată de penaje, panglici, funde și flori artificiale, ca niște platouri cu salată.

În ultimii ani ai veacului al XIX-lea și începutul următorului coafura ia oarecare amploare pentru ca în primul deceniu al următorului să capete dimensiuni impresionante. Părul era lăsat să crească foarte lung și, fără a fi frizat, era tapat și ridicat în coc, pe creștet. Când părul natural nu era suficient se adăugau meșe false care măreau volumul cocului. Fiind folosit și părul de la spate, ceafa rămânea goală. Este epoca gulerele de bluză care acopereau întregul gât. Pe de altă parte, gulerele înalte ale capelor și pelerinelor, de tip Medicis sau Maria Stuart, erau decupate la spate pentru a nu aplatisa și deteriora coafura. Peste această pieptănătură gen turban se purtau pălării cu boruri enorme, abundant garnisite cu pene de struț. Aceasta a fost perioada când pălăriile au avut cea mai mare circumferință din întreaga istorie a costumului. Erau fixate cu ajutorul unor ace lungi care străbăteau coafura fără a o modifica. Capetele acelor de pălărie ofereau un spațiu foarte propice pentru decorație, oferind maeștrilor artelor aplicate, atât de dezvoltate în Art Nouveau, posibilitatea de a-și fructifica imaginația și talentul. Vrejuri, animale fabuloase,

⁹ *Confesiunea anului 1866*, „Calendarul Dracului pe anul 1867”, Libraru Editoru George Ioanid et comp., București, 1867, p. 71.

motive geometrice, dar mai ales fitomorfe, din metal comun sau prețios, contribuiau la aspectul general de inflorescență pe care îl avea pălăria pentru a completa alura de femeie-plantă, ce devenise idealul aceluia moment.

Într-un mic articol informativ despre penele de struț, apărut în „Almanahul Sfetea” din 1916, se spunea, mai în glumă mai în serios: „Sunt mai multe pene în magazinele de modă decât pe aripile păsărilor vii”¹⁰. Afirmatia nu era deloc exagerată: din Africa, din Colonia Capului se exportau în Europa și America uriașe cantități de pene de struț care s-au menținut în modă aproape două decenii. Bineînțeles, se foloseau și alte pene, dar cele de struț erau preferate, atât în culori naturale - albe, provenind din aripile și coada masculului, negre de pe restul corpului și cele gri produse de femelă – cât și vopsite în diverse nuanțe. Dura un an și jumătate sau doi ani până ce penele ajungeau la deplină frumusețe. Pentru ca pasărea să producă mai mult se renunțase la procedeul barbar al smulgerii penelor recurgându-se la tăiere în apropierea pielii pentru a stimula regenerarea. Un mascul era capabil să furnizeze pene frumoase timp de 40 de ani, în valoare de 450.000 lei¹¹.

Penele de struț nu erau folosite doar la decorarea pălăriilor. Din ele se mai făceau somptuoase evantaie, gulere și borduri pentru cape ori pelerine, precum și luxosul boa, care era în vogă în aceeași epocă.

Izbucnirea primului război mondial a ponderat excesele modei. Cauze obiective au oprit importurile de materiale textile și obiecte de lux. Nici în materie de coafuri nu s-a mai inventat nimic nou. Pieptănăturile se simplifică. Multe dintre doamne urmează exemplul Reginei Maria și activează în spitale de campanie și ambulante unde luxul nu avea ce căuta: infirmierele purtau un fel de uniformă albă (bluză, sarafan și șort) iar capul era acoperit cu o bonetă peste care se lega un fișiu de mătase albă ori din pânză. Astfel părul era invizibil. De aceea, multe femei îl purtau scurt sau strâns într-un coc.

După război s-a păstrat moda tunsorilor scurte, *à la garçon* sau *paj*, cu părul drept, tăiat drept la ceafă, breton pe frunte și colțuri aduse pe obraz. Se preta de minune la panglicuțe prinse orizontal pe frunte – ca feronierele din Renaștere – cu smocuri de pene înfipite lateral, ori la spate. Se foloseau fie egrete albe sau negre, fie mici pene de struț legate în mănunchiuri și colorate în tonuri acordate cu gama generală a toaletei. Pălăriile erau din materiale moi, mulabile pe calotă, aveau boruri înguste, lăsate în jos, și se purtau bine îndesate pe cap și trase pe ochi pentru a da un aer misterios și conspirativ doamnelor din „les années folles”.

În acei ani apăruse și metoda de coafare permanent. Înainte de a traversa oceanul pentru a face răsunătoarea călătorie în Statele Unite ale Americii și Canada din toamna anului 1926, Regina Maria petrece câteva zile la Paris pentru a-și procura toaletele necesare diverselor situații oficiale și neoficiale, cu care urma să se confrunte în Lumea Nouă. Tot atunci recurge și la frizarea permanent, foarte

¹⁰ *Penele de struț*, „Almanahul Sfetea. Ediție populară pe anul 1916”, Librăria Sfetea, București, 1916, p. 186.

¹¹ *Ibidem*, p. 187.

eficientă mai ales în situația unui program foarte încărcat, ce nu permitea îngrijirea și întreținerea coafurii cu aceeași constanță ca acasă. Coaforul a supus-o la un adevărat supliciu, așa cum relatea suverana în jurnalul său, la data de 9 octombrie 1926: „Ondulatul permanent a fost o tortură, rezultatul e bun exceptând faptul că, momentan, mi-a făcut părul prea galben și puțin rigid, dar cred că la următoarea spălare va fi mai bine, dar avantajul este imens deoarece, cu cât vremea este mai umedă cu atât părul ți se încrețește. Dar am detestat operația și urmează să se vadă dacă a meritat osteneală”¹².

Când se afla la bordul pachebotului „Leviathan” în mijlocul Oceanului Atlantic, Regina primește printre alte multe telegrame și una din partea coaforului Charles Nestlé, inventatorul ondulației permanente, care îi mulțumea că i-a folosit metoda și-și oferea, și pe mai departe, serviciile¹³. Acesta era cel mai sigur mijloc de a-și face reclamă.

Alții apelau la bunele servicii ale unui gazetar cunoscut pentru reputația câștigată de condeiul său. Iar atunci când omul presei era chiar femeie, și încă una elegantă, reclama – bazată pe onoarea semnatarei – era asigurată. Acesta este cazul coaforului François de pe Calea Mogoșoaiei care, în februarie 1868, era recomandat de Constanța de Dunca în periodicul ei „Amicul Familiei”: „Pieptănă cu gust și eleganță, o știm din experiență”¹⁴.

La Iași, în 1871, Charles Veinert, se prezenta „On[or] Nobilime și On[or] Public” pentru tăiatul și frizatul părului, precum și orice lucrare din păr natural¹⁵. Pentru a atrage clientela, unii considerau că este șic să își conceapă reclamele în franțuzește, convingând astfel înalta societate de rafinament și stilul ireproșabil al serviciului: așa proceda Madame Marianne, care preciza că este „coafeză vieneză” specialistă în „manichiură americană” și, la solicitare, se deplasa și acasă la clientele¹⁶, și Low care se recomanda, nici mai mult nici mai puțin, ca „profesor al Academiei de coafură din Paris”¹⁷.

¹² Arhivele Naționale Istorice Centrale, Casa Regală, Regina Maria, Personale, rola 478, fotograma 598.

¹³ *Idem*, dosar II/8/1926, fila 120.

¹⁴ „Amicul Familiei” no. 2/Februarie 1868: „D. François coifeor, strada Mogoșoi, lângă Episcopia de Râmnic, alături de fotografia Italiană, are un complet assortiment de cocuri, bucle, șinioane (conciuri, n. n.) și tot felul de articole de frizat cu prețuri moderate. Mai cu deosebire recomandăm pre D. François pentru frisarea Damelor. Pieptănă cu gust și eleganță, o știm din experiență”.

¹⁵ „Curierul de Iași” no. 142/29 Decembrie 1871: „COIFFEUR CHARLES VEINERT/ Recomandă stabilimentul său atât pentru tăeatul părului și frizatul, cât și pentru lucrurile din păr natural pentru Dame, atențiunei și bunei voințe On. Nobilime și On. Public. Jassi, strada rusască, casa d-nei Alexandra Sfetcovici, lângă Modista d-na Rosa Buchmann”.

¹⁶ „La Roumanie” no 1798/ 5 (18) Janvier 1905: „Pour les Dames/ Madame Marianne/ Coiffeuse viennoise/ Ayant une pratique de quinze ans comme coiffeuse dans les maisons de coiffure les plus distinguées, spécialement pour les ondulations à la Marcel./ Spécialiste comme Manicure américaine./ Se rend à domicile sur demande par carte postale./ Adresse : Calea Victoriei 29”.

¹⁷ „Curierul Administrativ” no 7/ 1 septembrie 1909: „LOUI / Professeur de l'Académie de coiffure de Paris./ Maison fondé en 1881/ Bucarest 53, près du Passage Roumaine./ Spécialité pour coiffures, postiches, teintures / parfumerie, etc.”.

Desigur, mulți dintre aceștia erau realmente niște maeștri în meseria lor dar, printre ei, ascunzându-se sub reclame răsunătoare, se găseau și unii care puteau strica nu numai coafura, dar chiar și părul clienței.

Codul toaletei civile emite un sfat care are fermitatea unui ordin: „Nu permite nici odată și sub nici un pretext vreunui coafor a’ți compromite părul frisându’l cu ferul cald”¹⁸. Aceasta pentru că firele de păr s-ar fi subțiat și nu ar mai fi fost atât de elastice și rezistente.

De aceea, poate că ironia acidă a lui N.T. Orășanu la adresa coaforilor ce-și aveau saloanele în Pasajul Român nu era tocmai neîndreptățită:

„Coafiori cu nume mare,
Dar talente vai-de-om;
Când te tunde fie-care
Te ciuntește ca p’un pom!”¹⁹

Caricaturiștii găseau motive foarte generoase în podoaba capilară pentru desenele lor umoristice: bărbile și mustățile contemporanilor erau savuros prezentate în paginile lui „L’Illustration” (fig. 26).

După moartea în 1861 a prințului consort Albert de Saxa-Coburg-Gothia, neconsolata regină Victoria a Angliei a adoptat veșminte cernite pe care nu le-a mai schimbat până la moarte. A renunțat, în consecință, și la giuvaeruri purtând, însă, bijuterii făcute din părul defunctului soț. Din acel moment au intrat în modă, în special pentru ținuta de doliu, asemenea ornamente făcute din părul celor decedați: brățări și cercei împlețiți din părul mai lung, cârlionți închiși sub o bucată de cristal într-un medalion din argint. În genere, argintul, ca metal prețios, era asociat perioadelor de jelire a unei ființe dragi plecată dintre cei vii.

Unii coafori se specializaseră în executarea de asemenea lucrări. Dar, de la aceste bijuterii de doliu și până la creații cu intenții artistice era doar un pas. În 1884, un „artist coafor”, Pavel Ștefănescu, deschidea o expoziție, la Iași, în care își prezenta compozițiile din păr, portrete, scene batailliste și reprezentări de ființe necuvântătoare: Cuza Vodă, Elena Doamna, soldat francez murind la trecerea Berezinei (1812), un vultur australian²⁰.

Frizeriile bărbătești își făceau, la fel, o asiduă reclamă din care nu erau excluse descrieri detaliate ale serviciilor pe care le prestau. Pretențios intitulat „salon pentru ras, tuns și frizat”, cel al lui I. Murka de pe „Calea Mogoșoei No 20, la Hanul Slătari față cu biserica Sf. Ioan”, încerca să își atragă clientela, în 1867, prin folosirea „renumitelor perii de mașină cari curăță părul de ori ce unsori, și mai

¹⁸ *Codului toaletei civile*, op.cit., p. 13.

¹⁹ N.T. Orășanu – *Passagiulu Român*, „Calendarul Dracului pe anulu 1867”, Libraru George Ioanid, București, 1867, p. 32.

²⁰ „Cooperatorul roman” no. 22 și 23/ 25 august 1884: „D-nul Pavel Ștefănescu, artist coafor, va expune la Iași patru tablouri lucrate în relief cu păr omenesc colorat natural. Ele reprezintă: *Cuza-Vodă, Elena Doamna, Un vultur din Australia, Soldat francez murind la trecerea Berezinei (1812)*”.

cu seamă de mătreață și dau părului un lustru prea frumos”; tot împotriva mătreței era folosită și „apa ateniană”, medaliată la Paris, care mai avea și calitatea de a „răcori capul”. Dar cel mai atractiv era abonamentul lunar care, pentru un icusar sau 12,25 lei, asigura amatorilor bărbieritul de două ori pe săptămână, cu ustensile ce-i erau rezervate exclusiv, în acest fel venindu-se în întâmpinarea regulilor de igienă prin ceea ce numea frizerul Murka „un serviciu salubru”²¹.

În capitolul X, în care trata despre îngrijirea bărbii, autorul *Codului toaletei civile* recomanda bărbieritul la două zile pentru că o prea deasă atingere a briciului irită pielea. O regulă ce trebuia urmată cu strictețe era aceea că bărbierul să nu atingă niciodată cu mâna obrazul clientului: „Mâna banală a unui bărbier nu trebuie nici o dată să s’apropie de figura unui om elegant, chiar de ar avea de bărbier pe agerul și inteligintele Figaro; contactul unui asemenea meseriaș și respirațiunea lui, ce n’o poți evita în tot timpul operațiunei, sunt destul de neplăcute pentru ca să mai avem trebuință a demonstra argumentele ce milită în favoarea tezei noastre”²².

La 1902, Procopie Dinescu – al cărui salon de pe Calea Victoriei, deservit totdeauna de doisprezece frizeri, purta rezonanta firmă „La briciul lui Rotschild” (sic) – se lăuda cu ieftinătatea prețurilor: tunsul sau rasul în zilele de lucru costa 20 de bani, în vreme ce sâmbăta, duminica sau în zilele de sărbătoare era 25 de bani iar pentru copii 15 bani; pentru membri societății israelite 25 de bani, era prețul standard pentru că 5 bani din această sumă intra în caseta societății. Se puteau face și abonamente pentru 5 sau 10 rasuri cu 1,25 lei și, respectiv, 2,50 lei, iar clienții fideli beneficiau de „dreptul de a fi pieptănat și fricționat cu chinină pentru distrugerea mătreței la ori-ce ceas din zi vor pofti, absolut fără nici o plată”²³.

²¹ „Independența Română” no. 66/ 5 (17) Iuliu 1867: “SALONUL PENTRU RAS, TUNS ȘI FRISAT/ al lui/ I. M U R K A/; Calea Mogoșoei No. 20 la Hanul Slătari faciă cu biserica Sf. Ioan/ Serviciul prompt, curat și cu prețuri moderate/ se întrebunțează numai pomadă franțuzească.; Subsemnatul are onoare a recomanda Înaltei Nobilimi, Domnilor oficeri și Onor. Publicului salonul său de ras, tuns și frisat la care s’a introdus și invențiunea nouă cu totul “renumitele” PERII DE MAȘINĂ cari curăță părul de orice uneori și mai cu seamă de mătreață și dau părului un lustru prea frumos.; Cu deosebire mai recomand apa. Medaliată de societatea industrială din Paris, numită EAU ATHENIENNE pentru stărpirea mătreței și răcorirea capului. Asemenea mă însărcinez cu orice lucru de păr din cele mai noi modele și în tot timpul se pot găsi orice se atinge de păr de toate culorile, precum și un asortiment complet de toate felurimi de parfumuri și pomezi din Paris, Londra, Frankfort a. Mein.; Grăbesc a aduce la cunoștință publică că Onor. Domni cari vor bine-voi a se abona vor avea pentru un Icosar sau lei 12 ¼ plată mansulă de două ori pe săptămână un serviciu regulat de ras, având fie-care abonat peria și toate necesarele rezervate separat pe seama sa.; Sub-semnatul convins că până acum am câștigat încrederea numeroasei mele clientele, sper că și de acum înainte mă voi bucura cu preferință de o numeroasă vizitare a salonului meu, punându’mi toate silințele ca prin un serviciu ecsact și salubru și cu preciiuri foarte moderate, să satisfac de deplin pe Onor. Clientelă, care mă va onora cu vizitele sale. I. Murka”.

²² *Codulu toaletei civile, op.cit.*, p. 33.

²³ “Calendarul Moftului Român pe anul 1902”: “Cel mai mare Salon din țară/ pentru/ Tuns, Ras și Frezat/ La Briciul lui Rotschild/ PROCOPIE DINESCU/ Totdeauna 12 lucrători la dispoziție Calea Victoriei 9 (alături ca ceasornicăria d-lui B. Salter). După o lungă călătorie făcută prin străinătate, în care timp studiind mai de-aproape elementele de succes ale principalelor frizerii din capitalele mari ale Europei am dobândit convingerea că, pentru ca o asemenea întreprindere să reușească în

Procopie Dinescu nu-și baza succesul pe clienții din înalta societate, ci dimpotrivă, pe cei din clasa medie și de jos, funcționari, comercianți și muncitori, pentru care scăzuse prețurile atât de drastic încât umilea concurența.

În vechime, bărbierul fusese un meseriaș cu mare căutare în lumea protipendadei, deoarece boierii obișnuiau să umble rași în cap după moda orientală, spre a-și potrivit mai bine işlichele pe țeasta netedă și, de aceea, serviciile sale erau absolut necesare. La marile curți boierești existau totdeauna bărbieri dar, pentru o toaletă specială se apela și la cei cu prăvălii stabile în oraș, ori chiar la *berber-bașa*, mai marele bărbierilor domnești care, la căftănire, aranjase barba proaspătului velit.

Alec Russo relatează că, în 1840, bărbierii specializați în raderea nobililor capete boierești, își cam pierduseră clientela de când tineretul purta plete; doar bătrânii mai apelau la ei, prilej cu care, în conversații, se dădeau uitări diferențele de clasă și se depănau amintiri din bunele vremuri de altădată, când toți erau tineri și credeau că acele timpuri nu vor apune vreodată. Descrierea făcută de Russo acestui personaj este plină de culoare, dar și de nostalgie pentru meseria aflată pe cale de dispariție: „Bărbierul-băieș în straie franco-moldovenești, cu mânecile anterului suflecate, cu farfuria de aramă la subsoară, c-un prosop mare cusut și înflorit în stil turcesc într-o mână, c-o cutie de piele bătută în cuie de alamă plină de piepteni, brice și foarfece, se duce la un mușteriu sosit de la țară, ori la unul din ruginiții noștri, care se mai rad încă pe cap. Dacă *europenismul* (cuvânt tehnic la Iași) a lovit în vechile moravuri, apoi cei mai în suferință au fost bărbierii; de aceea au și poreclit ei drept născocire a diavolului, născocire ticăloasă, nevrednică de niște boieri tineri, bună doar, adaogă ei cu patos, pentru ciobani și prostime, moda pletelor și mania înjositoare de a-și purta singur briciul pe obraz; moravurile bărbierului moldovan sunt pașnice, și contrar obiceiului confrăților lui din alte țări, la o parte lăsând pe vienez, bărbierul nostru e cumpătat la vorbă. După ce a pus departe briciul, așteaptă liniștit la ușă, fumând. Numai un bărbier, dezmiertatul și favoritul bărbilor bătrâne, pe care le spală de mulți ani, susține reputația ștergarului. Glumele lor naive și ieremiadele lui asupra vremurilor vechi și bune nu mai au sfârșit. Când are el curaj, apoi întreabă pe pacient: <<Cucoane, vrei să-ți fac barba turcește?>> Și Petrache, starostele bărbierilor înșfacă capul măriei-sale și-i trece pe gât dosul briciului! – gingășii de mult gust, față de care bătrânii noștri se tăvălesc de răs, astăzi când nu mai au a se teme de turci. De aici pornesc atingătoare amintiri ș-o familiaritate aproape egală între boier și bărbier. <<Petrache, îți mai aduci tu aminte de vremea

---

București, învingând orice concurență e numai: EFTINITATEA PREȚURILOR, cari singure vor putea permite atât funcționarilor publici, tinerimei comerciale, cât și păturei muncitoare, o mai deasă atenție a îngrijirii părului lor. Am redus prețurile după cum urmează: Un tuns sau un ras în toate zilele de lucru .....20 bani; Un tuns sau un ras în zilele de Sâmbătă, Duminică și sărbători .....25 bani; Pentru copiii .....15 bani; Un tuns sau un ras pentru membrii Societăților Israelite 25 bani în cutia societății căreia aparține clientul.; Un abonament de 10 rasuri .....2,50; De asemenea pentru înlesnire avem și cărți de abonamente pentru 5 rasuri 1,25 lei; Orice client statomencă capătă dreptul a fi pieptănat și fricționat cu chinină pentru distrugerea mătreței la ori-ce ceas din zi va pofti, absolut fără nici o plată".

când eram tânăr și mă învârteam în jurul vornicesei? Pe-atunci mă râdeai pe cap în fiecare zi – căci tare mai era frumoasă și cu nur ...>> și aici o sudalmă, pentru a arăta admirația ... <<Hei! Cum să nu-mi aduc aminte, cucoane!? Pe atunci era de trăit! Când s-or mai întoarce vremurile acelea!>>”²⁴.

Charles Doussault a immortalizat, atât în cuvinte cât și într-o imagine foarte elocventă, o frizerie de mahala unde bărbierul-chirurg face oficiile de bună gazdă. Prăvălia este un loc de întâlnire unde puteau fi aflate toate noutățile și bârfele care circulau în zonă. Patronul se ocupa personal de clienții de vază – ce pot fi vreun căpitan de poliție, vreo căpetenie de dorobanți sau vreun boiernaș – în vreme ce ucenicii și calfele, în număr de șase, servesc mușterii mai puțin importanți. Bărbierul își ascutea, cu rapiditate, briciul pe cureaua de piele ce-i atârna de brâu și apoi, cu mare dexteritate de adevărat artist, îl râdea, folosind nasul beneficiarului drept ax de manevrare a întregului cap – căci nu briciul era purtat pe obraz, ci acesta era întors în toate direcțiile pentru a-i fi la îndemână bărbierului, în mișcările sale; capul clientului erau spălate cu apă – rece sau caldă, după preferință – ce era turnată dintr-un recipient în formă de candelă, agățat de tavan. Săpunit abundent, frecat și masat, capul era tratat fără menajament, ca o simplă bilă, de mâinile agile ale bărbierului care, relaxat după concentrarea produsă de procesul rasului, acum conversa, detașat, cu ceilalți clienți. Cu fața proaspătă, dar năucit de mișcările violente la care i-a fost supus capul, mușteriu se împletește într-un colț unde cade pe o sofa să se șteargă și să-și aranjeze, în fața unei oglinzi, ținuta răvășită²⁵. (fig. 25)

În primele două decade ale veacului al XIX-lea, românii care, dintr-un motiv sau altul, își schimbaseră portul, adoptaseră și o coafură de rigoare, cu părul adus din spate spre față, pe tâmpile, și pieptănat în sus, după moda lansată de țarul Alexandru I care, atins pretimpuriu de calviție, încerca în acest mod să își ascundă acest defect. Perciunii scurți se terminau în unghi ascuțit pe obraz, sub pomeți (fig. 28, 29). În acea perioadă nu se purtau mustați, dar existau și unele excepții așa cum era tânărul negustor Fotie Vasiliu, ce adoptase „hainele nemțești”, din postav albastru cu nasturi metalici, galbeni, vestă și cămașă albă, cu guler înalt, ce i se ridica până sub urechi (fig. 30). Oamenii din generația anterioară, care fuseseră educați în Occident, erau încă legați de moda părului pudrat, prins la spate cu panglică de mătase, așa cum s-a păstrat chipul doctorului Constantin Caracaș, *arhiatros* (medic șef) al Capitalei și autor al primei lucrări de igienă scrisă la noi, *Topografia Țării Românești*, apărută postum, în 1830 (fig. 27).

Mustațile intră în modă pe la 1830, mici și cu vârfurile răsucite semeț. Majoritatea boierilor ce renunțaseră la straiile orientale pentru uniforma militară a Miliției Pământene, proaspăt înființată prin prevederile Regulamentului Organic, purtau asemenea coafuri și mustăcioare cochete: coloneii Gheorghe Lătescu, comandantul cavaleriei moldovenești (fig. 31), Ioan Solomon, comandantul Regimentului

²⁴ Alecu Russo, *Iașii și locuitorii lui în 1840*, în *Cântarea României*, Editura Minerva, București, 1983, p. 311.

²⁵ C. Doussault, *Valachie*, “L’Illustration” no. 563/ 10 Décembre 1853, p. 382.

3 Infanterie din Muntenia (fig. 32), Teodor (Toderaș) Balș, aghiotantul șefului de stat major (fig. 33) și Constantin Paladi, generalul Miliției Moldovei (fig. 34). Datorită acestei mode, fizionomia lor căpătase zdrobitoare asemănări cu aceea a ofițerilor ruși ce poposiseră în ținuturile noastre. Și mai frapante sunt, în acest sens, trăsăturile colonelului Ion Câmpineanu, care era recunoscut pentru patriotismul său manifest, din care era exclusă orice simpatie pentru ruși, ale căror intenții de a modifica unele articole din Regulamentul Organic le combătuse, cu vehemență, în Obșteasca Adunare, fapt ce i-a adus întemnițarea (fig. 41).

Câțiva ani mai târziu, perciunii se lungesc și chiar se unesc pe sub bărbie, pe gât, formând o *barbula* ca în vremea Imperiului Roman²⁶ (cum avea Nero în tinerețe). Așa purtau toți domnitorii regulamentari Alexandru Dimitrie Ghica (fig. 35), Gheorghe Bibescu (fig. 36) și Mihail Sturdza (fig. 38). Chiar dacă, în unele cazuri, această barbula se întindea și pe obraz, apropiindu-se de colțurile gurii și unindu-se cu mustața scurtă, bărbia era *totdeauna* rasă. Doar Barbu Știrbei a purtat barbă întreagă, iar părul mai lung, buclat îi acoperea urechile (fig. 37, 39). În genere părul se pieptăna cu o cărare pe dreapta, ori pe stânga și era adesea frizat.

Carol Szathmari, complexul slujitor al artelor vizuale, care le fusese pictor de curte tuturor acestor principii, se ținea după moda acestei generații căreia, de fapt, îi aparținea și întreaga-i viață nu și-a schimbat coafura: părul său bogat, ondulat natural, îl purta destul de lung și înfioat la spate fără a-l lăsa, însă, a crește în plete, iar barbula era aranjată pe sub gât și bărbie, fără a invada obraji și fără a se uni cu mustața scurtă, retezată la colțurile gurii sau cu musca de sub buza de jos. Se vede că maestrul bucureștean își îngrijea, cu multă atenție, părul și barba (fig. 42).

Toate aceste schimbări în podoaba capilară sunt surprinse, cu umor, de Costache Negruzzi în portretul coconului Andronache, un „cameleon al societății” care, de cinci ori și-a „prifăcut sufletul și portul după vreme și împrejurări”, când adoptând haine occidentale și răsându-și barba, când întorcându-se la portul oriental²⁷.

Prin excentricitățile cu care voiau să intre în competiție cu eleganții din Capitală, provincialii deveneau totdeauna ridicoli. O savuroasă descriere a podoabei capilare a unui asemenea boier „ținutaș” face Dimitrie Ralet: „Provincialul crai e scurt și îndesat, mustățile i-s unse cu ceară ungurească în chipul undițelor. Mai mult câtă ca floarea straielor să bată la ochi decât croiala. Părul îl are și el cam lung, dar n-a mers așa departe cu civilizația ca să-l știe încreți. Lui îi cade în ochi, încât capul îi samănă c-un canaf”²⁸.

Generația revoluționarilor de la 1848 a adoptat pletele și barba întreagă a romanticilor francezi devenite, înaintea declanșării evenimentelor, un semn de recognoscibilitate între frații de luptă, dar și un indiciu de radicalism și subversivitate

²⁶ Ion Kalinderu, *Portul barbei și perului la romani*, "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", Seria II, Tom XXII, București, 1900, p. 9.

²⁷ Constantin Negruzzi, *Au mai păjit-o și alții*, în *Opere alese*, ESPLA, București, 1955, p. 89.

²⁸ Dimitrie Ralet, *Provincialii și țeserii*, în *Suvenir și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinople*, Editura Minerva, București, 1979, p. 253.

pentru autorități. Mulți dintre pașoptiști vor purta barbă tot restul vieții, precum Ion C. Brătianu, Cezar Bolliac, Christian Tell, Ion Ghica, C.A. Rosetti; ultimul își va păstra și plețele lungi chiar dacă părea anacronic prin această podoabă capilară care, la bătrânețe, era cam rară, soioasă și neîngrijită (fig.44). Chipul nobil al scriitorului și diplomatului Costache Negri, cu mustățile în furculiță și barbișon bogat era adesea asemănat cu acele ale regelui Franței, Hernic IV de Navarra (fig. 43).

În intervalul 1850-1857 barba întregă apărea mai rar, probabil din teama domnilor de a nu fi asimilați revoluționarilor ori simpatizanților acestora. Se purtau favoriți lungi și stufoși, mustăți și barbișon, într-o combinație foarte originală care făcea destul de dificilă întreținerea și accesul briciului între zonele cu pilozitate abundentă. Într-un portret făcut, în 1857, de Theodor Aman cumnatului său, Iancu Socolescu, acesta apare cu obrazul împodobit în acest fel complicat²⁹.

Romancierul, publicistul și memorialistul Nicolae Filimon avea și el favoriți, mustață și tăcălie, așa cum îl prezintă o fotografie. Un portret în acuarelă executat de August Strixner confratelui său, pictorul Gheorghe M. Tattarescu îl arată pe maestru cu favoriți, mustață bogată, urmând conturul gurii, și un lung barbișon, între toate acestea fiind spații în care briciul trebuia să lucreze, cu multă atenție, în fiecare dimineață³⁰. Cu trecerea timpului plasticianul, care nu ținea prea mult la modă, a renunțat la acest fastidios efort diurn și și-a lăsat barbă să crească în voie, peste tot. Autoportretul de maturitate, din 1875, îl arată cu o impozantă barbă patriarhală, înspicată.

Portretele deputaților din Divanurile ad-hoc bucureștine din 1857, litografiate de Szathmari, ca și cele fotografiate tot de el membrilor Camerei Legiuitoare din 1859, prezintă o foarte mare varietate de mustăți, favoriți, barbișoane și bărbi. Aceasta demonstrează că, dorind a avea o figură originală, fiecare încerca prin podoaba capilară să individualizeze și să se diferențieze de semenii.

Chiar și proaspăt-alesul domnitor al Principatelor Unite Alexandru Ioan I apare cu fizionomii variate în decursul domniei până să se stabilizeze, în 1863, la barbișonul și mustața cu care a intrat în conștiința națională. Astfel, ca deputat în Divanul ad-hoc, apare cu barbă întregă, așa cum îi va apărea portretul, după o fotografie de Ioan Heck în „Le Monde Illustré”, când i-a fost anunțată alegerea³¹. Tot așa îl portretează, folosind ca motiv de inspirație aceeași fotografie, pictorul moldovean Gheorghe Năstăseanu³².

²⁹ Adrian-Silvan Ionescu (coordonator), *Centenar Theodor Aman 1991*, Editura Venus, București, 1991, p. 281, fig. 310.

³⁰ Jacques Westheimer-Ghika, *Gheorghe M. Tattarescu, un pictor român și veacul său*, ESPLA, București, 1958, p. 121, fig. 37.

³¹ „Le Monde Illustré” no. 100/ 12 Mars 1859; Adrian-Silvan Ionescu, *Fotografia – sursă pentru portretele unor personalități politice din secolul al XIX-lea multiplicat prin gravare sau litografiere*, „Revista de Istorie Socială” I (1996), p. 79, 97.

³² „Ateneul Român” no 2/ 22 Septembrie 1860, p. 18 Ș Eugen Pohonțu, *Începuturile vieții artistice moderne în Moldova – Gh. Asachi și Gh. Panaiteanu*, Editura Meridiane, București, 1967, p. 42-43,

În primii doi ani de domnie ai prințului Cuza au circulat mai multe portrete litografiate, fie de Carl Lanzedelli, fie de Dimitrie Pappasoglu și Karl Danielis în care apare purtând mari favoriți, uniți cu mustața, după modelul adoptat de lăncieri. De altfel, domnitorul este îmbrăcat chiar într-o tunică la două rânduri de colonel de lăncieri moldoveni. Ca bază de pornire pentru aceste stampe realizatorii au avut la dispoziție o fotografie carte-de-visite executată în atelierul parizian al lui Jean-Marie Alophe³³. Cu aceiași favoriți apare domnitorul în desenul făcut, din imaginație, de C.I. Stăncescu în vremea studiilor la Paris, care mai târziu a fost litografiat în Imprimeria Lemerrier din același oraș și reprodus în „L'Illustration” din 10 noiembrie 1860³⁴.

În 1861, favoriții domnitorului se unesc, pe sub bărbia care rămâne, totuși rasă. Cu această nouă podoabă și părul pieptănat cu cărare pe dreapta îi pozează îmbrăcat în uniformă de mare ținută, de general, fotografului bucureștean W. Wollenteit. După acest portret, litograful austriac August Strixner, stabilit și el în Capitala noastră, face o reușită stampă. Și tot cu această barbă, dar înveșmântat în dolmanul dorobanților călări, este immortalizat Alexandru Ioan I de fotograful M.B. Baer, imagine preluată fără modificări și transpusă pe piatra litografică, în vederea multiplicării în tiraj popular, de Josef Perner³⁵.

Până la unirea definitivă a Principatelor prin formarea primului guvern unitar al României, la 22 ianuarie/ 3 februarie 1862 și deschiderea la București, peste două zile la 24 ianuarie a primului parlament, în cele două țări surori fuseseră folosite diverse portrete „oficiale” ale domnitorului. Din acel moment s-a impus, cu necesitate, adoptarea unui portret oficial comun. În vederea acestei lucrări, prințul Cuza și Elena Doamna pozează în atelierul lui Carol Szathmari numit de curând „pictor și fotograf al Curții”. Domnitorul avea obraji rași și adoptase barbișonul și mustața cu care i-a rămas întipărit chipul în memoria colectivă. Pentru acest portret, Szathmari îl pozează pe domn în diverse uniforme – de general, de dorobanț călare, mare și mică ținută – și face un studiu al mantiei albe, domnești, pe care o adaugă ulterior pe umerii modelului, în schița în creion și laviu care a stat la baza litografiei tipărite la Paris, la Lemerrier³⁶. A fost luat chiar și un portret din profil (fig. 46).

Dar, dacă el a făcut mai multe încercări până când și-a găsit chipul care îl reprezenta cel mai bine, domnitorul Alexandru Ioan I era absolut intransigent cu ofițerii și soldații săi, în vremea sa reglementându-se, cu strictețe, portul bărbilor și mustașilor în armată. Nici unui militar nu-i era permis să umble cu podoaba capilară care i se năzărea că îl prinde cel mai bine căci totul era prescris cu rigurozitate, în regulamente pentru ca în unități să domine ordinea și disciplina, iar

Adrian-Silvan Ionescu, *Învățămintul artistic românesc 1830-1892*, Editura Meridiane, București, 1999, p. 58, fig. 7.

³³ Adrian-Silvan Ionescu, *Fotografia ..., op.cit.*, p. 78-79, 98.

³⁴ *Ibidem*, p. 80, 99; *Idem, Artă și document*, Editura Meridiane, București, 1990, p. 294, fig. 107.

³⁵ *Idem, Fotografia ..., op.cit.*, p. 82, 100.

³⁶ *Ibidem*, p. 82-83, 101-102; *Idem, Artă și document, op.cit.*, p. 287-288.

aspectul trupei și al ofițerilor să fie cât mai uniform. Mai multe ordine de zi din intervalul 1860-1862 stipulau forma de barbă sau mustață pentru fiecare armă în parte. În Raportul la Domn no. 1806 din 25 mai 1860, ministrul de război Ioan Emanoil Florescu își explica demersul: „Stricta uniformitate în toate este cea d'întâi condiție pentru menținerea bunei distincții în oaste. Chipul d'a purta părul și barba a fost și este la noi în cea mai desăvârșită neregulare”³⁷. În continuare erau specificate formele și dimensiunile acceptabile pentru păr, barbișon și favoriți. Astfel, pentru toate gradele, părul se va tunde scurt la spate pentru a nu face bucle. Infanteria, artileria, geniu și vânătorii pedestri urmau să aibă mustăți și barbișon, numit „imperială” în cinstea împăratului Napoleon III care lansase această modă. Lățimea imperialei nu trebuia să fie mai mare de 3 cm însă lungimea era lăsată la discreția purtătorului, de aceea se întâlneau, adesea, exagerări în acest sens. Generalul Ioan Emanoil Florescu avea niște mustăți și o imperială respectabile. Corpului medical îi erau prescriși favoriții, așa cum avea generalul dr. Carol Davila, fără mustață (fig. 45). Armata neregulată milițienii, grănicerii și dorobanții erau obligați să poarte barbă întreagă, dar, peste un an, se revine asupra acestui ordin și luându-se în considerație condițiile obiective ale existenței lor de țărani ce petreceau, cu intermitențe, perioade sub arme și perioade acasă, la muncile agricole, unde barba îi incomoda, se renunță la aceasta, dar se păstrează mustața³⁸. Lăncierii aveau reglementate „favorite care vor începe de la ureche și se vor prelungi în dreptul mustății netrecând de gulerul mondirului”³⁹. Tot favoriți de acest fel aveau voie să poarte și aghiotanții domnești⁴⁰.

În pofida acestor reguli severe, majoritatea militarilor încercau să se sustragă uniformizării și, dacă tăietura și ornamentele tunicii, ori chipiului nu puteau fi modificate prea mult ca să nu fie observate de superiorii care i-ar fi putut sancționa, atunci își creau figuri speciale, cât mai personale și mai ieșite din comun prin felul cum își potriveau podoaba capilară. Mustățile și imperiala, cultivate cu grijă - spălate, tușivate, pieptănate, parfumate și pomădate – atingeau uneori dimensiuni impresionante. Dar cele mai mari performanțe le-au atins lăncierii cu favoriții lor care, departe de a se opri la marginea gulerului, așa cum prevedea regulamentul, măturau umerii și chiar acopereau epoleții; cei ai maiorului Pavel Cernovodeanu (fig. 48) și ai căpitanului Dimitrie Salmen erau admirați de toată lumea. Aceștia aveau să și-i păstreze până târziu, în prima decadă a veacului XX, când moda favoriților era total anacronică dar lor le amintea de anii frumoasei lor tinereți: atât Cernovodeanu, ajuns general în retragere (fig. 49) cât și generalul dr. Iuliu Theodori, devenit inspector general al Serviciului Medical al Armatei și medic al Casei Regale, se mândreau cu favoriții lor albi ca zăpada ce li se resfirau pe piept.

³⁷ „Monitorul Oastei” no. 19/30 Mai 1860, p. 294.

³⁸ „Monitorul Oastei” no. 48/ 24 August 1861, p. 723.

³⁹ „Monitorul Oastei” no. 30/ 22 August 1860, p. 471.

⁴⁰ „Monitorul Oastei” no. 9/ 21 Ianuarie 1863, p. 110; „La Voix de la Roumanie” no. 4/5 Février 1863.

Aceste excese nu treceau, însă, neobservate în epocă, iar nerespectarea formelor și dimensiunilor ordonate aducea după ele meritele pedepse: prin ordinul de zi nr. 260 din 21 august 1861 șefii de companii erau făcuți răspunzători de faptul că „unele regimente de infanterie nu port imperiale ci numai mustăți și acestea precum și favoritele în regimentele de cavalerie cu totul afară din regulile prescise”⁴¹. Asemenea atenționări nu se refereau, evident, la ofițerii superiori care erau chiar emitenții ordinelor punitive. Maiorul Dimitrie Lecca, comandantul Batalionului de Vânători pedestri, avea mustața pe oală, și o imperială foarte lungă (fig. 50). Cam același model avea colonelul de stat major Constantin Barozzi și generalul Alexandru Cernat, viitorul deținător al portofoliului Ministerului de Război. În schimb, generalii Constantin Pillat și Iacob Lahovary aveau mustăți foarte lungi, ce atârnau și depășeau cu mulți centimetri maxilarul inferior. Vârfurile celui dintâi erau groase și retezate în vreme ce acel celuilalt erau ascuțite și încrețite. Lahovary purta în permanență monoclu și, datorită acestor semne caracteristice, devenise modelul preferat al caricaturistilor epocii. Mai tânărul colonel și memorialist Alexandru Socec, trăind la cumpăna dintre veacuri, purta o mustață scurtă, bine învârtită pentru a da un aer agresiv feței sale rotunde, bucălate și sănătoase (fig. 60).

Dacă barba și mustața erau podoabe menite să completeze uniforma lipsa lor era un semn al dezonoarei, de aceea, soldații care suferiseră diverse condamnări pentru diverse abateri și-și ispășeau pedeapsa în „compania de disciplină” înființată în 1860 trebuiau să umble complet rași⁴².

La sosirea sa în țară, prințul Carol I de Hohenzollern-Siegmaringen avea fața împodobită cu mustăți și favoriți pe care îi va păstra primii trei ani de domnie, până în 1869, când își lasă barbă (fig. 47). Între colecționari, filателиști și numismați, această primă perioadă reprezentată pe timbru sau medalii este cunoscută drept „Carol cu favoriți”.

Între 1860-1880 moda bărbii și a mustății era dată de capetele încoronate ale Europei: fie mustață, lungă și ascuțită, și imperiala lui Napoleon III, fie favoriții lungi și stufoși ai celorlalți împărați, Franz Josef I, Alexandru II sau Wilhelm I. Bineînțeles, fiecare purtător aplica amprenta personală asupra acestor modele: unii își lăsau mustățile pe oală iar imperiala era redusă la un mic smoc de păr sub buza de jos numit „muscă”, precum poetul Dimitrie Bolintineanu. Alții dimpotrivă, dădeau mare amploare imperialei lăsând-o să crească foarte lungă și făcând corp comun cu mustața precum arhitectul Dimitrie Berindei, scriitorul Petre Ispirescu, criticul literar, esteticianul și omul politic Titu Maiorescu. Memorialistul N.T. Orășanu avea atât mustățile, cât și imperiala deosebit de lungă, imitându-l probabil pe regele Italiei Victor Emmanuel (fig. 52).

Făcând parte dintr-o generație mai vârstnică de intelectuali luminați care contribuiseră la organizarea sistemului modern de educație a țării, profesorul

⁴¹ „Monitorul Oastei” no. 48/ 24 August 1861, p. 727.

⁴² „Monitorul Oastei” no. 20/30 Mai 1860, p. 307.

Petrache Poenaru, arhitectul Alexandre Orescu și medicul Nicolae Kretzulescu (fig. 53) purtau mustață scurtă și perciuni lungi, drepți, continuați și sub bărbie, cu o barbala. Matematicianul ieșean Ștefan Emilian își crease o combinație de barbete stufoase și muscă. Impozante mustăți, ce depășeau obrazul cu mulți centimetri, aveau junismul și omul politic Petre P. Carp, poetul ofițer Carol Scrob și capelmaestrul Eduard Hübsch, Inspector general al Muzicilor Militare și compozitor al „Imnului Național” pe versurile lui Vasile Alecsandri (1881) (fig. 51). Mihail Kogălniceanu avea atât mustață, cât și barbișonul scurte și late. Oamenii de știință se detașau printr-o oarecare sobrietate, nelipsită de eleganță și încadrată, totuși, modei. La fel ca generalul doctor Carol Davila, și botanistul Dimitrie Brândză, medicul, dramaturgul și diplomatul Mihail Georgiade Obedenaru (fig. 54) și istoricul A.D. Xenopol avea favoriți lungi și bogați însă fără mustață. Dr. Obedenaru purta și plete, iar la un moment dat și-a lăsat barbă, însă mustața continua să și-o radă (fig. 55). Matematicianul Spiru Haret se putea mândri cu niște lungi și frumoase mustăți având drept echilibrare a compoziției faciale, o muscă sub buza dejos. Deosebit de original era poetul Alexandru Macedonski ale cărui mustăți erau subțiri și ascuțite ca niște țepi. Juristul, omul politic și colecționarul Toma Stelian, unul dintre cei mai eleganți bărbați ai vremii sale, își cultiva, de asemenea, o mustață groasă, cu vârfurile cochet, dar fără ostentație, ridicate în sus. Istoricul G.I. Ionescu-Gion purta părul blond tuns perie și mustața în furculiță, bine învărtită și pomădată pentru a-și păstra forma intactă.

Mustața și favoriții erau semne ale onorabilității, demnității și statutului social. Pierderea lor era sinonime decăderii, dezonorării. Jupân Dumitrache, Titircă Inimă-rea, chereștegiu și aprig căpitan în Gvardia Civică – personajul lui I.L. Caragiale din piesa „O noapte furtunoasă” – își punea rămășag favoriții, pe care și-i și mângâia, cu afecțiune, pentru succesul chelfănelii ce i-ar fi aplicat-o „bagabontului de amplotiat” Rică Venturiano spre a-și apăra onoarea de familist: „Ce poștești, mă musiu? Și să-l umflu! ... Și dacă nu-i ajungea, *să-mi tai mie favuridele!*”⁴³ (subl. n.). Acest ornament facil a fost cunoscut de-a lungul timpului sub diverși termeni, nu totdeauna flatanți: *barbete* atunci când erau niște smocuri de păr des și lat; când erau subțiri și ascuțiți, perciunii erau desemnați, printr-un plural defectuos, *colțeți*, iar când erau mai lați și rotunzi la bază li se spunea *pișcoturi* sau, în limbajul necizelat al mahalalei, *pișcoți*. Și celelalte pilozități faciale primeau porecle sau își găseau comparații hazlii. Smocul mic de păr de sub buza era denumit, așa cum deja am precizat, drept *muscă*. O șuviță mai lungă, dar subțire, crescută pe bărbie era poreclită *țăcălie*. Când buza de sus era acoperită, din abundență, de păr se spunea că respectivul are o *mustață cât vrabia*.

Actorii, care umblau rași pentru a se putea farda mai ușor și a-și aplica diverse bărbii și mustăți în conformitate cu personajul pe care trebuiau să-l interpreteze, nu se bucurau de prea mare respect din partea protipendadei și a

⁴³ I.L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*, în *Opere I, Teatru*, Ediție îngrijită de Dan C. Mihăilescu, Editura Minerva, București, 2000, p. 7.

burgheziei tocmai pentru că nu purtau semnele acestei respectabilități. De altfel, actorilor nu li se acorda mai multă considerație decât soitarilor boierești sau domnești și comedianților de bălci de altădată. Prejudecata aceasta va persista multă vreme în concepția unor boieri și orășeni limitați, fără deschidere spre cultură, care nu vedeau în teatru decât hedonismul facil al vodevilului franțuzesc sau al operei bufe, interpretate de trupe ambulante străine pe scene de terase sau berării populare. Sunt cunoscute opiniile aceluiași brutal și gelos chereștegiu, mai sus citat, despre comediile nemțești de la „Junion”. Cu toată lipsa mustăților, Mihail Pascaly (fig. 56) și Matei Millo (fig. 57) s-au impus și în afara teatrului și au fost acceptați în lumea mare atât pentru personalitatea lor marcantă, pentru activitatea literară de prestigiu (traduceri și dramaturgie originală) și poziția de concesionari ai Teatrului Național din București, cât și pentru ținuta corectă și comportamentul decent pe care îl aveau în societate.

Mai mult decât moartea care îl cuprindea din zi în zi cu îmbrățișarea-i rece, în urma unei intoxicații cu mercur, pe poetul Daniel Scavinschi îl întrista cel mai mult pierderea frumoasei sale mustăți, ce-i fusese atacată de otravă și-i cădea, și pe care a cules-o, fir cu fir și a teaurizat-o într-o cutie, cerând să i-o pună în coșciug, alături de el. De altfel, ultimele sale cuvinte au fost „lipsă-musteți”⁴⁴. Pentru un om „mai mic decât mic” aceste „mustăți remeite atât de mari, încât ar fi fost de fală celui întâi husar ungur”, erau singura podoabă și mândrie.

Între prefectii poliției Capitalei, doi dintre cei mai activi au avut niște bărbi respectabile: este vorba de Constantin Manu – poreclit „Le bison” tocmai pentru această podoabă stufoasă (fig. 58) – și colonelul Constantin Blaramberg (fig. 59). Peste câteva decenii, în a doua decadă a secolului XX, un alt purtător de impozantă barbă a ocupat aceeași poziție: istoricul de artă Alexandru Tzigara-Samurçaș. Dimitrie Moruzzi, căruia toată lumea îi spunea „cneazul”, a fost în mai multe rânduri, prefect al Bucureștilor, foarte energic și, tocmai de aceea, temut de răufăcători. Cu un barbișon scurt și lătareț și o mustață țepoasă în furculiță, îngălbenită de tutunul țigării ce nu și-o scotea decât arar din gură, cneazul Moruzzi umbla, în mod obișnuit, în uniforma sa de ofițer de cavalerie. Era o figură pitorească, simpatic prin viciile sale binecunoscute, dar respectat pentru deciziile rapide și ferme.

O altă barbă celebră era aceea a savantului, omului politic și de cultură, dr. C.I. Istrati - pe cât era de lungă barba pe atât erau și mustățile de lungi, depășind mult obrazul și ițindu-se în afară, ca un ax orizontal al feței. În 1906 el a fost desemnat drept comisar al Expoziției Generale de la Parcul Carol pe care a organizat-o cu multă pricepere și bun gust.

În general, meseriile liberale și practicanții lor erau priviți cu neîncredere și socotiți neserioși de cei cu venituri sigure, ori rente substanțiale, incapabili să aprecieze efortul intelectual și creația artistică din care arar se putea trăi decent. Este cunoscut cazul pictorului Petre Alexandrescu – plastician promițător ce

⁴⁴ Constantin Negruzzi, *Scrisoarea IV (Un poet necunoscut)*, în *Opere alese, op.cit.*, p. 163.

beneficiase de bursă de studii din partea statului, la Roma și Paris, autor al unei mari compoziții alegorice, *Unirea Principatelor*, profesor de desen la Gimnaziul Lazăr din Capitală, desemnat în 1861, de Eforia Școalelor, alături de Gheorghe Tattarescu și Theodor Aman, să elaboreze proiectul pentru o Școală de Belle-Arte⁴⁵ - care, în 1867, dispare brusc de pe firmamentul vieții artistice românești abia născânde. În acel an Alexandrescu a demisionat din învățământ și a pus deoparte pentru totdeauna, penelul și paleta pentru a deveni un „om serios”, așa cum îl dorea socrul său care condiționase acordarea mâinii fiicei sale de renunțare la cariera artistică. Fostul plastician s-a mutat la Brăila, în familia soției, găsindu-și o ocupație prozaică, burgheză, dar lucrativă și sigură, pe placul intolerantului tată al alesei inimii sale⁴⁶.

Aspectul neglijent al boemei artistice sau, dimpotrivă, exagerările vestimentare și capilare pe care le aveau membri ei – mai degrabă pentru a acoperi cu o falsă strălucire modestia existenței lor zilnice decât dintr-o frondă reală – erau subiecte de ironie pentru „oamenii așezați”. În *Aplicații ale fisionomiei toaletei*, apărut în „Calendarul pentru toți, profetic, amuzant și popular pe anul comun 1862”, pictorii și poeții neînțeleși sunt așezați în aceeași categorie de excentrici cu *lionii* fără bani, cărora părul le ține de cald, dar și cu muncitorii. „Pictorul de a 9-a sau al 10-a ordin poartă bărbia numită *muscă*, după Van Dick (sic) sau Enric III. Barba plină este tipul modelelor de lucrători, a poezilor neînțeleși sau neinteligibili, a eleganților Lioni parisieni, cărora le ținea și loc de coamă”⁴⁷.

Codul toaletei civile nu stabilește clar profesiile liberale, ca mai sus, dar este evident că sub termenul de romantici îi include pe toți creatorii din zona artelor ce, prin plete, se aseamănă doar cu sătenii și se diferențiază atât de mult de „oamenii așezați și serioși” precum cei ce activau în armată sau în politică: „(...) Mustățile lungi pentru militari, părul lung pentru țărani și pentru romantici, barba sau barbișonul mare pentru țapi și pentru oameni de partidă”⁴⁸.

Mustața era îndeobște asociată soldaților așa că aceia care o cultivau fără a urma cariera armelor încercau să tăinuiască un defect: „Acela care poartă mustăți mari, fără ca să fie oștean, ascunde o gură urâtă sau dinți stricați”⁴⁹. Autorul anonim al studiului fizionomic stabilește, fără drept de apel, fiecare podoabă capilară, câte unei meserii. Se evidențiază faptul că, de departe, purtătorii de favoriți reprezentau maximul de respectabilitate pentru semnatarul acelor rânduri, între ei fiind incluși atât meseriașii și negustorii cât și intelectualii: „Barba împrejurul obrazului, pe la urechi și sub barbă este pentru birjari, dorobanți și împiegați sumnerari.

⁴⁵ Adrian-Silvan Ionescu, *Învățământul artistic ...*, op.cit., p. 75, 78, 80, 82.

⁴⁶ Idem, *Petre Alexandrescu, plasticianul care a renunțat la artă pentru o femeie în Portrete în istoria artei românești*, Editura Dorul, Norresundby, Danemarca, 2001, p. 36-37.

⁴⁷ *Aplicații ale fisionomiei toaletei*, "Calendarul pentru toți, profetic, amuzant și popular pe anul comun 1862", Editat de Librăria Bălăceanu și Warta, București, 1862, p. 39.

⁴⁸ *Codul toaletei civile*, op.cit., p. 85-86.

⁴⁹ *Aplicații ale fisionomiei toaletei*, op.cit., p. 38.

Favoritele tăiate în dreptul gurei, dese și stufoase, stau bine lăcătușilor, cârciumarilor și profesorilor colegiului”⁵⁰.

În intervalul, 1860-1880 acei bărbați care aveau păr bogat îl pieptăneau cu cărare pe dreapta sau pe stânga și cu freză ce, uneori, era încrețită și ridicată, trufaș, în sus creând o spectaculoasă asimetrie. Cârliionții erau, alteori, amplasați deasupra urechilor. Prin 1875-1880, cărarea se mută pe mijloc, iar pe frunte sunt lăsați, cochet, de-o parte și de alta a ei, doi cârliionți, ori colțurile unui breton rețezat pieziș. Cei care erau frustrați de abundența părului și-l pieptăneau pe spate, ori și-l tundeau scurt compensând această lipsă printr-o impunătoare barbă. Era inadmisibil ca un bărbat, oricât de modest ar fi fost, să iasă pe stradă descoperit. Pălăria, indiferent de calitate și de starea de uzură în care se afla, era un articol vestimentar esențial. Ca și barba ori mustățile ea era o carte de vizită a purtătorului. Erau câte unii care din cochetărie și-o țineau în mână pentru a nu-și deranja coafura. Autorul anonim al studiului *Aplicații ale fisionomiei toaletei* face haz de asemenea naivi: „Acela care o poartă [pălăria] în mână este un prostănac de provincie sau vr’un solicitator care s’a frîsat ca să facă pe elegantul în anticamera vreunui ministru”⁵¹.

În timpul Războiului de Independență mulți dintre combatanți, supuși rigorilor campaniei și obligați de multe ori să renunțe la toaleta zilnică, și-au lăsat barbă. Din acel moment barba întregă a reintrat în modă și mulți bărbați au adoptat-o, cu diverse forme și dimensiuni. Portul ei era incomparabil mai ușor de întreținut decât favoriții sau imperiala și mustățile. Între 1890-1910 barba se poartă tunsă relativ scurt pe obraz și ascuțită la vârf după moda monarhilor europeni Edward VII sau George V în Anglia și Nicolae II în Rusia. Prințul moștenitor al României Ferdinand își lăsa și el o asemenea barbă, de culoare castanie, după ce fusese bolnav de febră tifoidă, în 1897.

Cărarea continuă să se afle pe mijloc ori, părul scurt să fie pieptănat în sus, ca o perie. De la începutul celei de-a doua decade a veacului XX bărbile încep să iasă din modă. Doar cei bătrâni le mai purtau. Mustața în furculiță și obrazul complet ras era preferat de toți bărbații. Pentru a-i da formă mustății se foloseau diverse pomezii ori, pentru cei fără posibilități, apă cu zahăr care acționa ca un fixativ. După care peste ea se aplica un fel de mască din mușama sau gutapercă prinsă pe după urechi cu un elastic, menită să o aplatizeze și să-i păstreze curbura semeață, în sus. Acest dispozitiv stânenitor era folosit în special noaptea, la culcare, când și pe cap se trăgea un fileu destinat, la fel, să păstreze coafura intactă. Aceasta era perioada când, pentru a se detașa de restul lumii, scriitorii și plasticienii umblau total rași precum Ștefan Luchian, Camil Ressu, Ștefan Dimitrescu, Nicolae Dărăscu.

În timpul primului război mondial mulți dintre combatanți continuă să poarte mustață sau încep să-și lase chiar barbă din imposibilitatea efectuării cu

⁵⁰ *Ibidem*, p. 38-39.

⁵¹ *Ibidem*, p. 38.

constantă și în condițiile igienice, a toaletei. Dar, după încheierea păcii, majoritatea le vor rade pe amândouă căci ieșiseră din modă.

Trei cazuri de asumat anacronism îl constituie pictorul Theodor Pallady – care își va purta barba scurtă și țepoasă și în perioada interbelică, până la moarte, în plină perioadă proletcultistă, în 1959 – apoi controversatul gazetar, colecționar și mecenat Alexandru Bogdan Pitești (fig. 61) cu al său barbișon ascuțit și mustață zbârlită, de muschetar⁵² și, în sfârșit distinsul muzeograf și istoric de artă Alexandru Tzigara-Samurcaș, directorul Muzeului de Artă Națională și al Fundației Universitare Regele Carol I, care întreaga-i viață a avut o impozantă barbă castanie (fig. 62). Această podoabă i-a oferit un argument imbatabil care l-a scos dintr-o situație delicată: atunci când, în timpul ocupației germane a Bucureștilor, în iarna 1916-1917, îndeplinea funcția de prefect al poliției Capitalei, iar autoritățile militare străine i-au recomandat să poarte uniformă pentru a-i fi recunoscută mai ușor poziția oficială el a răspuns că „barba mea, veche de vreun sfert de veac, era destul de populară printre români și că, față mai ales de obrajii complet rași ai germanilor, și aceștia mă vor recunoaște ușor”⁵³. Părea, în același timp, o continuare a tradiției prefectilor cu bărbi mari, așa cum fuseseră înaintea sa Manu și Blaramberg în veacul al XIX-lea.

Coafurile și bărbile erau în strânsă legătură cu vârsta și clasa socială a purtătorilor. Tinerii purtau, de obicei, mustață și, eventual niște perciuni scurți acordând mai mare atenție frizurii. Adulții aveau favoriți și imperiale pentru ca, treptat, avansând în vârstă, să își lase barbă.

După fondarea, în 1893, a Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România, tinerii intelectuali ieșeni aderenți sau simpatizanți ai săi își afixau opțiunea politică prin coafură și vestimentație nonconformistă, așa cum relatează Alexandru Lapedatu în amintirile sale: „(...) păr lung, dat peste cap, plete chiar, pălărie mare, neagră, cu boruri late, lavalieră, haine închise cu buzunarele pline de cărți, reviste și ziare pe care le citeau chiar și când mergeau pe stradă”⁵⁴. Ca și îmbrăcămintea sau coafura, și apropierea de acel partid reprezenta, în epocă, o chestiune de modă: era fronda tinerei generații față de părinți așa cum, cu o jumătate de veac mai înainte, pașoptiștii se detașaseră de tombatere.

Periodizarea propusă mai sus este, desigur schematică și incompletă, dând doar jaloanele unor construcții ale podoabei capilare care variau – în special la femei – de la sezon la sezon dacă nu chiar de la o lună la alta, în funcție de capriciile modei. Erau mereu inventate pieptănături și frizuri noi, iar elementele decorative se amplificau ori se simplificau, după gust și fantezie personală.

⁵² Radu Rosetti, *Odinioară*, București, f.a., p. 86; Petre Oprea, *Colecționarul mecena Alexandru Bogdan Pitești*, Editura Maiko, București, 1999, p. 12.

⁵³ Al. Tzigara-Samurcaș, *Memorii (1910-1918)*, Editura “Grai și suflet – Cultura Națională”, București, 1999, p. 170.

⁵⁴ Alexandru Lapedatu, *Scrieri alese. Articole, cuvântări, amintiri*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 137.

Un cuvânt trebuie spus și despre pieptănătura copiilor. Până la 5-6 ani băieții erau purtați cu plete, la fel ca fetițele. Bretonul pe frunte și cârlionții pe umeri nu le afectau cu nimic comportamentul jucăuș, specific vârstei. După aceasta erau tunși, uneori chiar foarte mărunț. Fetițele continuau să fie „păpușile” cu care mamele se jucau coafându-le în cele mai neașteptate feluri și împodobindu-le părul cu enorme funde și panglici, uneori chiar după moda momentului. Nu era, deci, de mirare că odată ajunse la adolescență, micile domnișoare să fie deja instruite și coafate exact după ultimul jurnal, ca niște femei mature.

La fel ca și vestimentația, podoaba capilară a fost supusă schimbărilor modei și a contribuit într-o măsură esențială, în epoca modernă, la aspectul general al românilor din mediul urban cărora le conferea, prin curățenie și eleganță a stilului adoptat, prestigiu și statut social.

* * *

Mulțumim și pe această cale următoarelor instituții care ne-au facilitat studierea patrimoniului și selectarea ilustrației pentru acest studiu:

Biblioteca Academiei Române

Biblioteca Națională a României

Muzeul Municipiului București

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Ploiești

Complexul Muzeal Național „Moldova”, Iași

Muzeul Brukenthal, Sibiu

Muzeul de Artă Ploiești

Muzeul Național de Istorie a României

Muzeul Teatrului Național

Muzeul Militar Național

Muzeul Țăranului Român

Se aduc, de asemenea, mulțumiri Doamnei Ana Hariton și Domnului Al. Rălescu și pentru generozitatea și dezinteresul cu care ne-au permis să reproducem lucrări din colecțiile personale.

HAIRSTYLES IN MODERN ROMANIA 1790-1920

- Summary -

The way one wore his or her hair was of no less importance in the modern times. During the Fanariotic rule only the high ranking boyars were allowed to wear long beards. The second and third rank boyars wore only moustaches. A man's position was discernable from the distance due to the style of his beard and fine quality of his clothes. While the beard was long and flowing the head was shaved for keeping better the high fur cap called *gudjuman* or the globular *ishlik*. The barber was an important character always welcomed in a boyar's residence.

The boyars' wives wore their hair long and decorated with flowers and precious jewells. But they soon gave up the old Oriental style for the more fashionable European hairdress with ringlets on both sides of the head. Some still wore the elegant cashmere turban. The hair dressers had a lot to work for those fashionable ladies of Bucharest and Jassy for they always wanted to be up-to-date.

1830 was the turning point in men's hair style : most of those boyars who chose to enter the new administration shaved their beards and put aside the oriental garb for the black tails or frock coat. The young boyars who joined the newly-organized national army had a special haircut resembling the Russian style. Their moustache was short and elegant. The ruling princes of Wallachia and Moldavia wore whiskers and moustaches.

The 1848 revolutionists had long hair and beards which they kept the rest of their lives. In 1860s there were two fashionable styles in close connection with the royalties of the moment: long sidewhiskers like those worn by Franz Joseph I and Wilhelm I or goatee like that of Napoleon III. During the Oriental War of 1877-1878, in the harsh campaign conditions, most of the officers let their beards grow. It was a means of keeping warm in winter. In the same period women had the „waterfall” hairstyle to match with the over-decorated bustle gowns. In 1890s the hairdress was diminishing in height and a bang, called Alexandra, was quite fashionable. Men wore either short beards or moustaches but after World War I most of them were completely shaved. There were, of course, exceptions among artists and scientists who kept their beards in mid and late 1920s.

Ilustrații / Illustrations

- Fig. 1.** Mihail Töpler – Safta Brâncoveanu, ulei pe pânză, Muzeul Municipiului București (în continuare M.M.B.)
Mihail Töpler – Safta Brâncoveanu, oil on canvas (o/c), Museum of the City of Bucharest (M.C.B.)
- Fig. 2.** Anonim – Maria Golescu, acuarelă, Biblioteca Academiei Române (în continuare B.A.R.)
Unknown artist – Maria Golescu, water colour, Library of the Romanian Academy (L.R.A.)
- Fig. 3.** Pavel Djorkovici – Safta Castrișoia, ulei pe pânză, 6 aprilie 1825, colecția Al. Rălescu
Pavel Djorkovici – Safta Castrișoia, o/c, 6 April 1825, Al. Ralescu Collection
- Fig. 4.** Barabás Miklós – Portret de femeie, acuarelă, 1839, Muzeul Brukenthal, Sibiu
Barabás Miklós – Woman's portrait, water colour, 1839, Brukenthal Museum, Sibiu
- Fig. 5.** Leopold Stawski – Portret de femeie, ulei pe pânză, Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași (în continuare C.M.N. „Moldova” Iași)
Leopold Stawski – Woman's portrait, o/c, The “Moldova” National Museum Iasi (“Moldova” N.M.)
- Fig. 6.** August Iosef Schoefft – Portret de femeie, ulei pe pânză, 1836, Muzeul de Artă Ploiești
August Iosef Schoefft – Woman's portrait, o/c, 1836, Ploiesti Art Museum
- Fig. 7.** August Iosef Schoefft – Elena Asachi, ulei pe pânză, 1837, Muzeul de Artă Ploiești
August Iosef Schoefft – Elena Asachi, o/c, 1837, Ploiesti Art Museum
- Fig. 8.** August Iosef Schoefft – Bunică și nepoțică, ulei pe pânză, B.A.R.
August Iosef Schoefft – Grandmother and niece, o/c, L.A.R.
- Fig. 9.** August Iosef Schoefft – Caterina Ghica, ulei pe pânză, C.M.N. „Moldova” Iași
August Iosef Schoefft – Caterina Ghica, o/c, “Moldova” N.M.
- Fig. 10.** Constantin Lecca – Tânără femeie în roșu, acuarelă, 1838, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Ploiești (în continuare M.J.I.A.P. Ploiești)
Constantin Lecca – Young woman in red dress, water colour, 1838, Prahova County Museum of History and Archeology, Ploiesti (P.C.M.H.A. Ploiesti)
- Fig. 11.** Charles Doussault - Portret de femeie, acuarelă, 1843, B.A.R.
Charles Doussault – Woman's portrait, water colour, 1843, L.R.A.

- Fig. 12.** Anonim - Portret de femeie, miniatură, B.A.R.
Unknown artist – Woman's portrait, miniature, L.R.A.
- Fig. 13.** Anonim - Portret de femeie, miniatură, M.J.I.A.P. Ploiești
Unknown artist – Woman's portrait, miniature, P.C.M.H.A. Ploiesti
- Fig. 14.** Anonim – Zoe Florescu, miniatură, M.J.I.A.P. Ploiești
Unknown artist – Zoe Florescu, miniature, P.C.M.H.A. Ploiesti
- Fig. 15.** Anton Chladek – Sora artistului, miniatură, B.A.R.
Anton Chladek – The Artist's sister, miniature, L.R.A.
- Fig. 16.** Carol Szathmari – Marișica Bibescu, fotografie, M.M.B.
Carol Szathmari – Marișica Bibescu, photograph, M.C.B.
- Fig. 17.** Carol Szathmari – Portret de femeie, fotografie, M.M.B.
Carol Szathmari – Woman's portrait, M.C.B.
- Fig. 18.** Johann Frankenberger – Elisabeta Hagi Tudorache, ulei pe pânză, 1856, M.M.B.
Johann Frankenberger – Elisabeta Hagi Tudorache, o/c, 1856, M.C.B.
- Fig. 19.** Anton Chladek – Portret de femeie, ulei pe pânză, M.M.B.
Anton Chladek – Woman's portrait, o/c, M.C.B.
- Fig. 20.** Anonim – Păuna Assan, ulei pe pânză, M.M.B.
Unknown artist – Păuna Assan, o/c, M.C.B.
- Fig. 21.** F.Zahn – Doamna general Gheorghe Magheru, ulei pe pânză, 1851, M.M.B.
F.Zahn – General Gheorghe Magheru's wife, o/c, 1851, M.C.B.
- Fig. 22.** Anonim – Caricatură, „Calendarul Dracului pe anul 1867”
Unknown artist – Cartoon form “Calendarul Dracului pe anul 1867”
(The 1867 Devil's Calendar)
- Fig. 23.** Bertall – Les victimes de la mode, „L'Illustration” No.1135/26 Novembre 1864
Bertall – Les victimes de la mode, „L'Illustration” No.1135/26 Novembre 1864
- Fig. 24.** Dr.Szekely, Viena – Agatha Bârsescu, fotografie, 1888, Biblioteca Națională a României (în continuare B.N.R.)
Dr.Szekely, Viena – Agatha Bârsescu, photograph, 1888, National Library of Romania (N.L.R.)
- Fig. 25.** Charles Doussault – Prăvălia unui bărbier la București, „L'Illustration” No.563/10 Decembre 1853
Charles Doussault – Barber's shop in Bucharest, “L'Illustration” No.563/10 Decembre 1853

- Fig. 26.** Stop – De la Barbe et de ses agréments dans la société, „L’Illustration”
No.515/8 Janvier 1853
Stop – De la Barbe et de ses agréments dans la société, „L’Illustration”
No.515/8 Janvier 1853
- Fig. 27.** Anonim – Dr. Constantin Caracaș, ulei pe pânză, colecția Ana Hariton
Unknown artist – Dr. Constantin Caracaș, o/c, Ana Hariton Collection
- Fig. 28.** Nepomuk Meyer – Ioan Lenș, ulei pe pânză, M.M.B.
Nepomuk Meyer – Ioan Lenș, o/c, M.C.B.
- Fig. 29.** Anton Chladek – Portret de bărbat (Bilciurescu), miniatură, B.A.R.
Anton Chladek – Man’s portrait (Bilciurescu), miniature, L.R.A.
- Fig. 30.** Anonim – Fotie Vasiliu, ulei pe pânză, 1825, M.M.B.
Unknown artist – Fotie Vasiliu, o/c, 1825, M.C.B.
- Fig. 31.** Constantin Lecca – Colonel Gheorghe Lătescu, litografie, B.A.R.
Constantin Lecca – Colonel Gheorghe Lătescu, lithograph, L.R.A.
- Fig. 32.** Constantin Lecca – Colonel Ioan Solomon, litografie, B.A.R.
Constantin Lecca – Colonel Ioan Solomon, lithograph, L.R.A.
- Fig. 33.** Constantin Lecca – Colonel Teodor Balș, litografie, B.A.R.
Constantin Lecca – Colonel Teodor Balș, lithograph, L.R.A.
- Fig. 34.** Constantin Lecca – General Constantin Paladi, litografie, B.A.R.
Constantin Lecca – Colonel Constantin Paladi, lithograph, L.R.A.
- Fig. 35.** Anonim –Alexandru Dimitrie Ghica, Domnitorul Țării Românești, ulei pe pânză,
Muzeul Militar Național
Unknown artist – Alexandru Dimitrie Ghica, Ruling Prince of Wallachia,
o/c, National Military Museum
- Fig. 36.** Paulus Petrovits – Gheorghe Bibescu, Domnitorul Țării Românești,
ulei pe pânză, M.M.B.
Paulus Petrovits – Gheorghe Bibescu, Ruling Prince of Wallachia, o/c, M.C.B.
- Fig. 37.** Anonim – Barbu Știrbei, Domnitorul Țării Românești, ulei pe pânză,
Muzeul Teatrului Național
Unknown artist – Barbu Știrbei, Ruling Prince of Wallachia, o/c,
National Theatre Museum
- Fig. 38.** August Iosef Schoefft – Mihail Sturdza, Domnitorul Moldovei, ulei pe pânză,
C.M.N. „Moldova” Iași
August Iosef Schoefft – Mihail Sturdza, Ruling Prince of Moldavia,
o/c, “Moldova” N.M

Fig. 39. Ion Negulici – Barbu Știrbei, Muzeul Național de Istorie a României
Ion Negulici – Barbu Știrbei, Romania's National Museum of History

Fig. 40. Anonim – Ofițer din cavaleria Moldovei, miniatură, M.J.I.A.P. Ploiești
Unknown artist – Moldavian cavalry officer, miniature, P.C.M.H.A. Ploiesti

Fig. 41. Anonim – Colonel Ion Câmpineanu, ulei pe pânză, Muzeul Teatrului Național
Unknown artist – Colonel Ion Câmpineanu, o/c, National Theatre Museum

Fig. 42. Carol Szathmari – Autoportret, fotografie, B.A.R.
Carol Szathmari – Selfportrait, L.R.A.

Fig. 43. Carol Szathmari – Costache Negri, fotografie, B.A.R.
Carol Szathmari – Costache Negri, photograph, L.R.A.

Fig. 44. Carol Szathmari – C.A. Rosetti, fotografie, B.A.R.
Carol Szathmari – C.A. Rosetti, photograph, L.R.A.

Fig. 45. Carol Szathmari – General dr. Carol Davila, fotografie, B.A.R.
Carol Szathmari – General Carol Davila, M.D., photograph, L.R.A.

Fig. 46. Carol Szathmari – Principele Alexandru Ioan I, fotografie, B.A.R.

Fig. 46. Carol Szathmari – Prince Alexandru Ioan I, photograph, L.R.A.

Fig. 47. Carol Szathmari – Principele Carol I, fotografie, B.A.R.

Fig. 47. Carol Szathmari – Prince Carol I, photograph, L.R.A.

Fig. 48. Anonim – Maior Pavel Cernovodeanu, fotografie, 20 octombrie 1872 colecția acad. Paul Cernovodeanu

Fig. 48. Unknown photographer – Major Pavel Cernovodeanu, photograph, 20 October 1872, Acad. Paul Cernovodeanu Collection

Fig. 49. Anonim – General Pavel Cernovodeanu, fotografie, 1908, colecția acad. Paul Cernovodeanu

Fig. 49. Unknown photographer – General Pavel Cernovodeanu, photograph, 1908, Acad. Paul Cernovodeanu Collection

Fig. 50. Franz Duschek – Maior Dimitrie Lecca, fotografie, B.N.R.

Fig. 50. Franz Duschek – Major Dimitrie Lecca, photograph, L.R.A.

Fig. 51. Anonim – Eduard Hübsch, Inspector General al Muzicilor Militare, 28 iunie 1878, colecția autorului

Fig. 51. Unknown photographer – Eduard Hübsch, General Inspector of the Military Bands, 28 June 1878, author's collection

Fig. 52. Franz Duschek – N.T.Orășeanu, fotografie, B.N.R.

Fig. 52. Franz Duschek – N.T.Orășeanu, photograph, N.L.R.

Fig. 53. Carol Szathmari – Nicolae Kretzulescu, fotografie, B.A.R.

Fig. 53. Carol Szathmari – Nicolae Kretzulescu, photograph, L.R.A.

Fig. 54. Ch. Reutlinger, Paris – Mihail G. Obedenaru, fotografie, Muzeul Theodor Aman

Fig. 54. Ch. Reutlinger, Paris – Mihail G. Obedenaru, photograph, Theodor Aman Museum

Fig. 55. Carol Szathmari - Mihail G. Obedenaru, fotografie, B.A.R.

Fig. 55. Carol Szathmari - Mihail G. Obedenaru, photograph, L.R.A.

Fig. 56. Carol Szathmari – Mihail Pascaly, fotografie, B.A.R.

Fig. 56. Carol Szathmari – Mihail Pascaly, photograph, L.R.A.

Fig. 57. Carol Szathmari – Matei Millo, fotografie, B.A.R.

Fig. 57. Carol Szathmari – Matei Millo, photograph, L.R.A.

Fig. 58. Carol Szathmari – Prefectul Constantin Blaramberg, fotografie, B.A.R.

Fig. 58. Carol Szathmari – Const. Blaramberg, head of the Bucharest police, photograph, L.R.A.

Fig. 59. Carol Szathmari – Prefectul Constantin Manu, poreclit „Le bison”, fotografie, B.A.R.

Fig. 59. Carol Szathmari – Constantin Manu, head of the Bucharest police, nicknamed “Le bison” due to his bushy beard, photograph, L.R.A.

Fig. 60. Julietta – Colonel Alexandru Socec, fotografie, 1902, B.N.R.

Fig. 60. Julietta – Colonel Alexandru Socec, photograph, 1902, L.R.A.

Fig. 61. Jos. Correggio – Alexandru Bogdan-Pitești, desen, 1917, B.A.R.

Fig. 61. Jos. Correggio – Alexandru Bogdan-Pitești, drawing, 1917, L.R.A.

Fig. 62. Julietta – Alexandru Tzigara-Samurcaș, fotografie, Muzeul Țăranului Român

Fig. 62. Julietta – Alexandru Tzigara-Samurcaș, photograph, Romanian Peasant Museum

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

Fig. 25

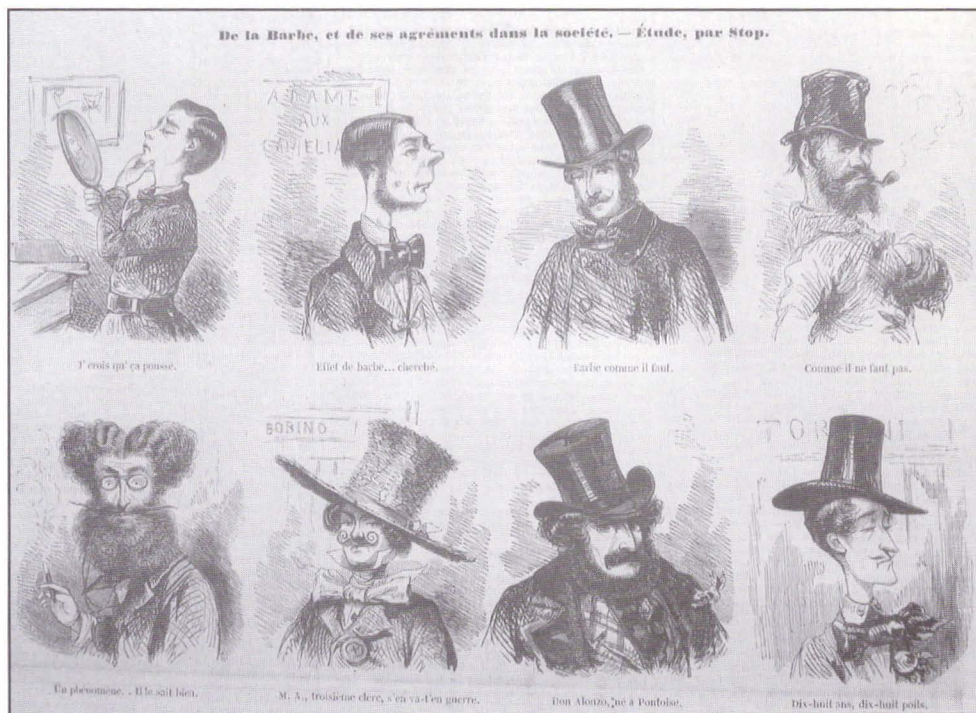

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

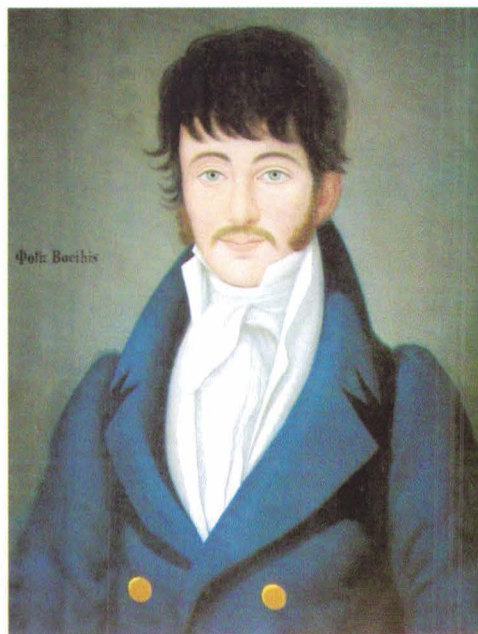

Fig. 30

Fig. 35

Fig. 36

Fig. 37

Fig. 38

Fig. 39

Fig. 40

Fig. 41

Fig. 42

Fig. 43

Fig. 44

Fig. 45

Fig. 46

Fig. 47

Fig. 48

Fig. 49

Fig. 50

Fig. 51

Fig. 52

Fig. 53

Fig. 54

Fig. 55

Fig. 56

Fig. 57

Fig. 58

Fig. 59

Fig. 60

Fig. 61

Fig. 62

THE DIPLOMATIC DOCUMENTS REGARDING THE COIN OF THE FIRST MODERN ROMANIAN MONEY

Cătălina Opaschi

After the arrival of the Prince Carol of Hohenzollern on the 10 of May 1866, begun long diplomatic negotiations for establishing the confirmation visit's conditions, from Constantinopol, of the new Prince. Annoyed by the way in which the Romanians understood to put the Great Powers before an accomplished fact, Turkey was decided to take its revenge by trying to impose the most humiliating conditions possible. In this situation Romanian politicians started a real diplomatic offensive in the European capitals, especially in Paris and Constantinopol. They tried to explain the country's position, to gain support and, as for Turkey, an advantageous situation for the investiture firman.

The negotiations were evolving with great difficulty because they confronted the hostility of England and Austria – which supported Turkey – Russia's hidden opposition and France's retained sympathy. At the beginning this last country had underlined its benevolent attitude because of some misunderstandings with Prussia. The Romanian diplomats knew how to take advantage of the Cretan's revolt from July 1866, revolt which could again put into great difficulty the Ottoman Empire.

In order to be able to concentrate over the Cretan situation, Turkey wanted to solve the problem of the Principalities. It became more pliant and intensified the consultations with the Romanian politicians. At the beginning it didn't make any concessions especially because it didn't want to give up the terms which defined the Principalities subordination estate, as *integrating part* of the Empire, diminishing their suzerainty. The Turks were very concerned about the Constitution voted by the Romanian Parliament and promulgated by the new Prince immediately after his arrival, on the 13th of July 1866.

The Porte's firman project to recognize the Prince was considered, by the Minister's Council and by Carol I as "outrageous" and "insufferable". They reproached the Turks that they eluded the ancient treaties which clearly specified the Principalities position as Porte's *suzerain*, and not as *integrating part*. To clarify this situation, the Romanians elaborated a counterproject in which they suppressed the "outrageous" point with historical argumentation and moderated other stipulations. This situation amplified the Turkish External Minister and Aali – Pasha's irritation.

The Prince sent him a letter in which he explained that it was very difficult for him to master the Principalities agitated conditions, because the Greeks inside, gathering money to support Crete, were threatening with a riot.

For the Turks the situation became even more complicated because, encouraged by the Cretan revolt, Serbia also claimed withdrawal of the Turkish garrisons from the country and was ready for insurrection.

In these international conditions, all the European states were watching the "Great invalid", its last struggles, some of them hoping to maintain a weak Turkey, others hoping for it to disappear without too many convulsions, but all of them wanting to achieve the most advantageous position in the future configuration of the continent.

The European context was favorable for the Romanian cause and our politicians knew how to take advantage of it. On the 7th and 8th of October 1866 Carol I and vizier Ruşdi – pasha changed letters in which they reached a compromise. The Porte recognized the Prince's hereditary reign, in direct descendent, an army force increased from 15 000 to 30 000 soldiers and *the right to coin money*. On the currency was supposed to be present an Imperial sign (following to be established), stipulations which the Turks had rejected in the former firman projects¹.

In the same month, Carol I left for Constantinopol to receive the firman right from the Sultan's hand. The Romanian politicians thought that for the moment it was all they could receive from the Turks, given that from the text had been taken out some ambiguous or humiliating stipulations.

The visit to Constantinopol was a success. Although the Turkish diplomacy, following the suggestions made by the Austrian agent at the Sublime Porte, had prepared some protocol traps mend to underline the country's subordination condition, the young Prince knew how to avoid them with elegance, naturally using the royal right, as Prince of the Hohenzollern House. The Sultan and the high Turk dignitaries, who for the first time had to use for a Romanian Prince the title of Serenisimo Highness, understood that from now on the Romanian problems would be solved from this noble position. They were dealing with the nephew of the German and French Emperors, the cousin of the Queen of England, of the Tsar and of the Portugal King's brother-in-law.

The Sultan's goodwill increased during the visit, making new concessions for the Romanians. He gave the Prince the right to found an honorary distinction – a medal with several degrees – although at the beginning the right to found a national distinction has been repeatedly rejected². He also accorded several private invitations and for the first time he invited a Romanian Prince to a review of the Turkish troops.

At the first audience the Sultan gave to Carol I the long negotiated investiture firman, which had 9 conditioning – points and he advised him to make

¹ *Memoriile Regelui Carol I al României. De un martor ocular*, vol I, (1866-1869), Bucureşti, 1992, p. 125-127.

² ANIC, *Casa Regală, Carol I*, d.60/1866, f.15.

all the efforts to "[...] ensure a good administration of the United Principalities and to develop the welfare of their inhabitants [...]"³.

After the return to Bucharest Carol I decidedly begun the work to organize and modernize the country, along with the Romanians, considering that: "[...] Romania's future will be ensured by order and stability, the only solid base for the country's welfare [...]"⁴.

But to obtain the inhabitants prosperity, as the Sultan had advised, it was necessary to develop the economy and the commerce, sectors that were in unfunctional and stiffening estate. The economical progress was stopped by the difficult progress of the exchange, lacking a unique currency. In the Principalities circulated, altogether, Turkish, Russian, Austrian or French coins, made of gold, silver and copper. Their values were not established on real basis, but were imposed a flowering strata of usurers and agents who operated very advantageous speculations for them, but very damaging for a normal development of the changes. The thickening of this strata, encouraged by the wild circulation of the numerous currency, complicated and hardened the existence of the poor strata of the society.

Analysing this situation, Ion Ghika, the president of the Ministers Council, said: "[...] The usurer, the agent [...] the money dealers, [...] are provoking the price rising and dumping, using various, cunning and immoral means, so that they could take profit without working; they are not producers, they are lazybones living on other's expense"⁵.

The Peace Congress from Paris, organized in 1856, regularized the Principalities situation, after the Crimean war and substituted the Russian Protectorate with the Guarantors Powers trusteeship: "[...] the Sublime Porte commits itself to respect the Independent and National Administration in the Principalities, the complete liberty of cult, legislation and navigation"⁶ (s.n.). Thus it was *the right to coin money*, privilege of an independent and national administration. After the Unification, the Convention from Paris strengthened these stipulations that settled the attributions of the Central Commission from Focșani.

Although in the first firman project the Porte had denied the right to coin money and to found decorations⁷, these arguments had been used by the Romanians to obtain from the Turks the third article of Prince Carol's investiture firman: "[...] Being given to the United Principalities the right [...] to have a special currency, with our government's sign that will afterwards be decided, you decide

³ D.A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I. Fapte-Cuvântări-Documente*, vol I, București, 1906, p. 358-360.

⁴ King Carol I of Romania, *Cuvântări și scrisori*, tom I (1866-1877), 1909, p. 236.

⁵ I. Ghika, *Convorbiri economice*, vol. III, București, 1884, p. 67.

⁶ *Convenția încheiată la Paris la 19 august 1858 între Franția, Austria, Marea Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia, atingătoare de reorganizarea Principatelor Unite ale Moldaviei și a Valahiei*, București, 1859, p. 77-79, apud C.C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, București, 1964, p. 153.

⁷ C. I. Băicoianu, *Istoria politicii monetare și a Băncii Naționale*, vol. I, București, 1932, p. 264.

to consider this authorization as without consequences, as long as this decision will not be taken”⁸. Turkey noted that in the Constitution promulgated in July 1866, on the article 93, paragraph, was proclaimed the right to coin money. This right was included in the constitutional rights of the state’s leader, according to “the independent and national administration”, as decided at the Parisian Congress.

The Porte had been urged to take this decision by the Guarantors Powers representatives, who reminded the previous agreements. Everybody was interested to have a fluid and normal money and wares circulation, everyone hopping to obtain advantages on this financial healed market.

Inside the country there was, from the times of Alexandru Ioan Cuza, an consensus of all the political forces to organize a modern monetary system. Several projects have been conceived back then, without being applied⁹. The Romanian politicians, many of them with economical studies at prestigious European universities, begun the elaboration of a law regarding the monetary system, the project being presented to the Parliament on the 22 March 1867. The law was voted on 29 March and adopted with overwhelming majority. On 1 January became valid *The law for the foundation of a new monetary system and to coin national money*¹⁰. There were to be coined gold money with values of 20, 10 and 5 lei, silver money of 2 lei, 1 leu and 50 bani and copper money of 10, 5 and 2 bani. The metal weight and purity were scrupulously regulated¹¹.

At the beginning, sensing the “immediate necessity”, it was decided to coin only coinage, because of the country’s difficult economical conditions which didn’t allow the acquisition and use of a large quantity of precious metals. Partly, the raison was real, but not entirely. The Sultan’s investiture firman deliberately specified that the gold and silver coins must bear the Ottoman “sign”, a fact that underlined the country’s dependence situation. This was the raison why the text of the Romanian law was pretty vague when it mentioned the issue date. They all hoped that in time diplomatic solutions would be find so that Turkey will agree to renounce at the “sign”.

During the parliamentary debates over the monetary law, some of the deputies asked a rapid issue of gold and silver money. Afterwards they just asked the government that, along with the 5 000 coinage from the first Romanian issue in 1868, to be included 100 gold coins of 20 lei. They were to demonstrate the country’s decision to entirely use a right confirmed by international rules and, in the same time, to make a first step towards sovereignty.

In the monetary law was stipulated that the country’s escutcheon be printed on the observe, and on the reverse the nominal, although this was only a stratagem

⁸ S.L. Damiean, *Carol I al României, 1866-1881*, București, 2000, p. 231.

⁹ V. Slăvescu, *Domnitorul Cuza și V. Place*, București, 1942.

¹⁰ *Monitorul. Jurnal official al României*, no. 89, 22 April / 7 May

¹¹ **Gold** 900‰: 20 L=6,452 g; 10 L= 3,226 g; 5 L= 1,613 g. **Silver** 835 ‰: 2 L= 10 g; 1 L= 5 g; 50 b= 0,5 g. **Copper**: 10 b= 10 g; 5 b= 5 g; 2 b=2 g; 1 b= 1 g.

to compose Turkey. The legislator's intention was to put on the observe Prince Carol's effigy and to impose the name of "caroli", after the French "napoleons" model¹². This was also a means to warn Europe over the Romanian's desire to impose their own will despite the country's further government and development and their decision to obtain the entire independence.

As we know, the 100 gold coins from 1868 provoked a real storm in the European Cabinets. Turkey protested demanding the Guarantor Powers to severely sanction this act, forbidding further emissions of this kind. The Turk diplomats complained that the Law stipulations that they had accepted and the Romanian Parliament adopted were not respected. But mostly they complained that the "sign" asked (but not established) in the Sultan's firman, had not been used.

To the Turkish protest added those of Austria, who complained about the coin's legend: CAROL I THE ROMANIAN'S SOVEREIGN. The Austrians considered that the legend incited to revolt the Romanian population from the Austrian – Hungarian Transylvania and that it had an irredentist character.

In these conditions the issue of coins stopped, but anyhow it was proposed only the production of 100 coins. In a way this was a test for the future monetary strategies, as we shall see further on. From this point of view the year 1869 mend the evaluation of the diplomatic and practical possibilities to issue the first Romanian silver coins. The main "arena" was the capital of France, a country which, generally, had supported all the Romanian initiatives after 1866. The Romanian authorities wanted to issue silver coins of 1 leu, at *Hôtel de la Monnaie* in Paris and for that, the Romanian agent in France, Ion Strat, discussed with the French politicians and especially diplomats. The documents that we will present further on refer to these diplomatic manoeuvres to ensure the support of the French State.

A diplomatic rapport made by Ion Strat, from 1 June 1869, addressed to the Ministry of Foreign Affairs Dimitrie Ghica – President of the Ministry Council – presented the level at which the approaches were¹³. The Minister was informed that the demand to approve the issue of 25 millions coinage had been addressed to the French government from March. Despite the insistentes to the Minister of Foreign Affairs – the marquess of la Valette, to the Minister's general secretary and to the Ministry division leader who coordinated these problems, the result was delaying. According to Strat the cause was the rigor of the subordinated functionaries, true masters of exceeding zeal when it came to formalities. To these added new "political considerations".

The first objection raised by the French government was to ask Turkey to *definitively* recognize Romania's right to coin money. The French Ambassador to

¹² *Monitorul Oficial*, no. 44, 26 February / 9 March 1870.

¹³ Romania's National Library, special Collections (further on, BNR, Col.Sp.), *I.C.Brătianu*, P. 607, ff. 241-249.

Constantinople ... answered only after five weeks to his government, saying that the recognize was definitive. Then followed the problem's economical difficulties, which hidden political connotations. Here is what Strat writes: "[...] *At the beginning we came up against a decree emitted by the Finances Ministry, which forbidden the issue of gold or silver money to any Govern who should make such a demand, if it was not ready to adhere to the Monetary Convention signed in 1867*¹⁴. *This fact wouldn't have created any difficulties especially since we totally adopted the French monetary system. But you surely understand that the main, and for now I would say insurmountable, obstacle, is to recognize in public the right to sign treaties and conventions, like the sovereign and independent countries.*"

After several stranded attempts, the Romanian diplomat managed to elude this stipulation, obtaining this "concession" from the French. But another one appeared, of strictly economical nature: "[...] *coining silver money is a considerable privilege for any government, so it is in the interest of every govern to issue them in a quantity as big as possible. Given that the volume of coins put into circulation is limited by the needs of the social transactions, it is obvious that the purpose is to eliminate, as much as possible, the foreign coins that might compete with the national currency. This competition is even more dangerous if it happens to have the same title and coinage as the national money. This inconvenient is considerably attenuated in the countries with national gold coin because in this case, once in a while, the silver coinage is put out of circulation and returned to the country it belongs. According to the monetary Convention from 1867, this country must accept it and change it with gold money, or this coercive cannot be used with us too, for we have no gold money. [...] I said I was ready to give [...] all the possible guarantees that no dime of the coin we are emitting at Paris won't circulate in France. [...] We have proved, showing the very situation of our commerce, that they shouldn't fear an invasion of our silver money in France, because our exports outruns by far the imports and the balance shows, fatally, a bigger or more considerable quantity of foreign money in out country.*"

The arguments of the famous Romanian diplomat, who proved to be an excellent economist, had success, because they were accepted by the French part. But other objections appeared, of political order. Before giving a new "reinforcement" of Romania's right to coin silver money, to which the rapport refers, the Turks hadn't asked assurances concerning the aspect of the observes, considering the problem definitively solved. This was after the protest in 1868 regarding the aspect of the gold coins.

From the rapport made by Ion Strat we understand that at Constantinopol was found out the Romanian's intention to coin the silver money with Prince Carol's effigy: "[...] *Maybe the Turkish government repent the gesture and, because it couldn't change a notified decision, invited the [French] Imperial*

---

¹⁴ It was the Latin Monetary Convention at which took part France, Belgium, Italy etc.

Government not to hurry to give the asked authorization. The intention was to paralyze, using this detour, the effects of the concession it made." The Romanian agent found out about that, knowing that the French government advised the Turk officials to pass over this problem, because marquess of la Valette personally promised its approval. Still he had some doubts because, in that moment, France's interests imposed an approaching to Turkey and it was necessary, at least in appearance, to spare the sensibilities (although in the future he wasn't going to consider them).

Ion Strat also found out the France's spokesman to Constantinopol, de Bourré, received precise indications to eliminate any Turkish opposition and informed our Ministry of Foreign Affairs that "[...] *in this problem there was also the vivid opposition from Viena, because [...] nobody wants a Romanian coin, with Prince Carol's effigy to circulate among the Romanians from the Austrian – Hungarian Empire.*"

Ending his dispatch, Ion Strat mentioned to the Minister Dimitrie Ghika about the caution of taking all the technical information regarding the issue of money. They were to be transmitted to the Romanian Finances Minister, Al. D. Golescu.

Three days after Strat's rapport, on 4 June 1869, the Romanian Minister of Foreign Affairs addressed to our agent at Constantinople, D. A. Sturza, a letter in which were again discussed the same preoccupations regarding the issue of money¹⁵. Dimitrie Ghika expressed his disappointment regarding Turkey's oscillating politics, referring to a private letter send by the Turk Minister of Foreign Affairs Aali – Pasha, to Prince Ştirbey. From the letter resulted that the Porte gave us the right to coin money "*with no reserves or restrictions.*" Dimitrie Ghika was asking himself: "[...] *According to what right His Highnesses Govern sees that the 10 article from our Law*¹⁶ *will be observed or not? This is an internal problem, to be regulated between the Romanian Ministry and the country and, of course, outside any foreign control. If the Porte thinks it is authorized to retract its authentic and formal promise, for a purpose that we don't know, the Romanian Government who observed, for its part, all the rules and conventions it must respect, will not have anything to do but study our national rights and to pass over it. Following the legal path which it strictly respected, the actual Cabinet can't afford to be weaker than its predecessors, who followed the absolute and non-conformist path.*" (s. n.) Although the politic passions were speaking, as it was showing the reference to the former liberal govern, then the national interest was prior.

If Dimitrie Ghika complained about the indifferent attitude adopted by England's representative to Constantinopol, he underlined Bourré's activity, who

¹⁵ BNR, Col. Sp. I. Brătianu, P. 607, ff. 260-261.

¹⁶ It is the Law concerning the new monetary system where, at the 10 article, it was mentioned: "[...] *The coin will have on one side out country's weapons and on the other side the indication of the nominal value and the year.*"

“had been of such a great help”. In the same time he urged D. A. Sturdza to popularize more his Govern¹⁷, considering it was not very well known by the Turk authorities.

The following document continues the diplomatic odyssey of our Romanian modern money situation. The powerful states were changing camp according to the momentary interests, passing over promises, over smaller states, despite the solemn declarations and commitments. If at the beginning France’s attitude had been favorable for the Romanians, towards the half of June, after a more thorough sounding of the European Cabinets, it “shaded” its views, becoming now the echo of the Austrian and Turkish protests.

In a new letter send to D. A. Sturdza, at 11 June 1868¹⁸, Dimitrie Ghika expressed his disappointment regarding the way the new govern was treated by the Turks, although it assumed all the imposed obligations: “[...] *after we became, so to speak, Turkey’s gendarmes, so it wouldn’t be worried any more about the invasion of the very well organized bands*¹⁹, *after we have gave a great help in its problem with Greece, what is Turkey doing to raise our internal prestige? What did it gave us in change? I should mention the money problem in which it gave with one hand and took all with the other because France liked to flirt with Austria in its demands. [...] With great regret I see that Turkey doesn’t know its own interests in this matter and how to treat this kind of problems in a more elevate manner. It is forcing us to take another conduct in order to defense our rights.*”

A new rapport from Paris, made by Ion Strat, confirmed on 18 June 1868 the fears of our Minister of Foreign Affairs²⁰. The Romanian diplomat said that he had been urgently called by marquees of la Valette who announced him that the Turk ambassador handed him an official protest in which the Ottoman govern contested Romania’s right to coin money with Prince Carol’s effigy. The marquees could not give him a copy of the protest, but Ion Strat reproduced him by heart: “[...] *The Porte recognized the right of the Danubian Principalities to coin money in the terms of the Law promulgated by the Romanian Govern, that introduces the decimal system. This law expressly mentions that the coins will have one side the country’s weapons and on the other the value of the coin, expressed in grams. The authorization we recently gave to the Principalities, by Imperial firman, intended only the strict application of the law we mentioned. The Empire found out that the Princely Govern wants to coin money with Prince Carol’s effigy, as Prince of*

¹⁷ S. Neagoe, I. Mamina, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859, până în zilele noastre*, București, 1995, p. 44-45; the govern Dimitrie Ghika was installed at 16 November 1868 and leaded the country until 27 January 1870.

¹⁸ BNR, Col. Sp. I. C. Brătianu, P. 607, ff. 372-373.

¹⁹ He is talking about the Bulgarian bands that crossed Danube to prepare for a riot against the Turks. Because of them the Romanian authorities received permanently complaints from the Turk govern, accusing the Romanians of complicity and supporting the insurgents with weapons and nonintervention.

²⁰ BNR, Col. Sp., I. C. Brătianu, P. 607, ff. 350-355.

Romania. This project is totally contrary to the authorization gave by the Sublime Porte and to the law we mentioned. Prince Carol, when his election was recognized by His Highness the Sultan, formally committed himself, in a letter addressed to the Sultan, to respect the connections between the Principalities and the Sublime Porte. He also pledge not to use his royal rights, among which the right to coin money, outside the limits stretched by special authorities. The Ottoman Empire was informed that Romania's Govern, in order to develop its project, made several demands to the govern of His Highness the Emperor to obtain the authorization to coin money, in the conditions presented, at the Imperial Mint. Thus the undersigned ambassador considers that it is his duty to protest against this approach and to ask E. V. to eliminate such a demand."

There would be necessary some explanations regarding the legality of the acts reproached by the Turk Govern through its diplomat. In the international conventions signed by Turkey and France, the right to coin money was considered a problem of domestic politics, like any other modification of any law. Turkey, once it accorded the Romanians this right, it was a gained right and entered in the incidence of the problems of domestic politics. Thus it could be interpreted, on domestic plan, after the will of the Romanian authorities. On the other hand, Prince Carol's letter, invoked by the Turk ambassador, did not compelled in any way the Govern, because it hadn't been countersigned by any other member. According to the Constitution in 1866, recognized by Turkey, any official letter addressed by the Prince to another state leader should be countersigned by a representative of the Govern. Only in these conditions was the country committed, because "the King is reigning, but he is not governing". Or the letter to which the Turk diplomat was referring, because it didn't bore the countersignature of any other member of the Govern, became a private letter which didn't imply the state.

Despite these explanations, gave by Ion Strat to the authorities, France, through marquees of la Valette – the one who promised to the Romanian agent his personal aid - prevaricated: "[...] *he invited me to present the incident to my Govern, to see if we can find a means to extinguish it, coining money without our Prince's effigy. I answered that I founded very upsetting the protest of the Porte because it shown bad will or at least rigidity as far as we were concerned, and we didn't expect that. [...] Then I made the marquees understand why we thought legitimate the will to see on our coins the Prince's effigy.*

«I understand perfectly the feeling that leads you to that – he answered – and the "political dimension" of the deed, but it is impossible not to matter about the protest. If you care so much about your Prince's effigy, you can coin money some other place, where this coin in considered as emitting from the authority, like in our case. Thus the Govern wouldn't have the same responsibilities, neither the unpleasant consequences of a protest like the one I just read.» I promised to report to my Govern and, thanking for the kindness he had shown to help us in this situation, I retired."

Ion Strat had the prudence of being skeptic about France's aid and already informed about the possibility to coin money in Belgium or England. He even presented this hypothesis to the Romanian Finances Ministry, Al. G. Golescu, underlying the fact that the issuing costs were smaller in Belgium²¹.

With all the efforts made by the Govern and by the Romanian diplomat agents in France and Constantinopol, once again the promises made by the powerful state were not respected. The Romanian State had to wait until the appearance of the first silver leu, but it had the satisfaction to see it done into the country. On 24 February 1870 was inaugurated the State Mint where, in 1870 were issued 400 000 coins with value of 1 leu, which didn't had on the observe the Prince Carol's effigy, but the country's escutcheon.

DOCUMENTE DIPLOMATICE PRIVIND BATEREA PRIMELOR MONEDE MODERNE ROMÂNEȘTI

- Rezumat -

După venirea în țară a Principelui Carol de Hohenzollern la 10 mai 1866, principalul obiectiv politic urmărit de politicienii și diplomații români era pregătirea vizitei la Constantinopol, pentru confirmarea domniei. Tratatul se desfășurau anevoios din cauza condițiilor umilitoare pe care Turcia încerca să le impună, dorind să-și ia revanșa pentru politica „faptului împlinit” utilizată cu succes de români, la aducerea pe tron a prințului străin. Profitând de situația internațională – schimbare opticii unor state europene, revolta populației din Creta – diplomația română a încercat, cu răbdare și tenacitate, să determine cabinetul condus de Aali-Pașa, la o atitudine mai conciliantă.

Primul proiect de firman a fost respins de români, fiind considerat ofensator și intolerabil, prin condițiile impuse. Principele Carol a scris ministrului de externe al Turciei, atrăgându-i atenția că situația din țară era tensionată, minoritatea grecească reușise să strângă fonduri însemnate pentru a-i ajuta pe cretani, amenințând cu revolta, iar la graniță, Serbia se pregătea să declanșeze insurecția, cerând retragerea din țară a garnizoanelor turcești.

În aceste condiții diplomația turcească a devenit mai maleabilă și, în urma schimbului de scrisori între Principele Carol și vizirul Rușdi-Pașa, s-a ajuns la un compromis. Principele a plecat în octombrie la Constantinopol pentru a primi investitura. În ciuda capcanelor de protocol întinse de diplomația turcă, Principele Carol a știut să le escamoteze cu eleganță și demnitate, folosindu-se și de prerogativele dreptului regalian, atrăgând simpatia Sultanului care l-a primit de mai

---

²¹ *Ibidem*, f. 354.

multe ori în audiență și i-a făcut mai multe concesii, unele refuzate anterior, înmânându-i firmanul de investitură.

Unul din punctele pentru care diplomația românească luptase cu îndârjire era dreptul de a bate monedă. În firman era înscris acest drept, la punctul 3, dar cu condiția ca monedele de aur și argint să poarte „un semn” care indica suzeranitatea turcească. Turcia luase notă că în Constituția promulgată în iulie 1866, art. 93, alin. 13 se proclama dreptul de a bate monedă, ca drept inclus între drepturile constituționale, în virtutea „administrației independente și naționale” decise de Congresul de la Paris.

Baterea monedei naționale era vital necesară pentru însănătoșirea situației economice și financiare a Principatelor, aflate într-o stare de anchirozare generală. Comerțul se desfășura greoi din cauza lipsei unei monede unice, în țară circulând monede turcești, rusești, austriece și franceze, de aur, argint și aramă, fără o valoare stabilă. Valoarea lor era impusă artificial, de o pătură prosperă de zarafi și speculanți care aducea un uriaș prejudiciu economiei și mai ales comerțului. În aceste condiții, progresul economic era stagnat și finanțele statului înregistrau deficite apreciabile.

Oamenii politici români, cu serioase studii economice și doctorate obținute la prestigioase instituții superioare din apusul Europei, au elaborat proiectul de lege pentru instituirea monedei naționale. Proiectul a fost votat la 29 martie 1867 și la 11 ianuarie 1868 intra în vigoare *Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monedei naționale*. Urmau să se bată monede de aur – în valoare de 20, 10 și 5 lei, de argint – de 2 lei, 1 leu și 50 de bani, de aramă - de 10, 5 și 2 bani; greutatea și puritatea metalului fiind specificată și urmărită cu grijă, inspirându-se după sistemul monetar francez.

Inițial s-a hotărât baterea unor monede divizionare de aramă, motivând situația precară a economiei, care nu permitea aruncarea pe piață a unei cantități însemnate de metal prețios. În realitate intenția politicianilor români era aceea de a nu fi obligați să pună sigla turcească prevăzută în firman, semn al suzeranității turcești. Dar, alături de cele 5000 de monede divizionare s-a hotărât și baterea a 100 de monede de aur cu valoarea de 20 de lei. În *Legea monetară* se prevedea ca pe Av. să se imprime stema țării și pe Rv. valoarea nominală. Monedele de aur frapate în 1868 purtau însă pe Av. efigia Principelui Carol, intenția fiind aceea de a impune monedele cu denumirea de „caroli”, după modelul „napoleonilor” francezi, de același nominal.

Legenda aversului - CAROL I DOMNUL ROMÂNILORŪ – a stârnit protestele Turciei și Austriei. Turcia protesta pentru neaplicarea siglei turcești, iar Austria pentru că legenda aversului („domnul românilor”), ar fi incitat la revoltă populația românească din Transilvania.

Anul 1869 a însemnat pentru români, din punctul de vedere al politicii monetare, evaluarea posibilităților diplomatice și practice pentru emiterea primelor emisiuni românești de argint. Locul desfășurării acestei acțiuni era capitala

franceză și Constantinopolul. Datorită atitudinii binevoitoare a Franței s-a hotărât ca baterea acestor monede să se facă la *Hôtel de la Monnaie* din Paris. Studiul de față prezintă activitatea diplomaților români de la Paris și Constantinopol, reflectată în rapoartele diplomatice trimise în țară și cele ale miniștrilor din țară, cu instrucțiuni și sfaturi. Ceea ce impresionează pe studiosul de azi este competența autorilor acestor rapoarte, nu numai în sfera diplomației și politicii în general, ci și în cea a legislației europene, a economiei și a finanțelor. Din documente se poate urmări tenacitatea cu care s-a dus această luptă pentru baterea monedei de argint fără sigla turcească.

Franța ceruse garanții românilor, că dreptul de a bate monedă fusese obținut *definitiv*, drept dobândit prin firmanul de investitură. Apoi se ridicase o altă obiecție legată de legislația franceză, care interzicea baterea monedelor din metale prețioase cu nominal egal cu al celor franceze, de statele care nu făceau parte din Convenția Monetară Europeană. România dorise afilierea la acest for, dar fusese împiedicată din cauza suzeranității turcești, deși legea monetară românească se alinia perfect reglementărilor sale, după care se inspirase. Deși diplomatul român Ion Strat dăduse toate asigurările că guvernul nostru va observa toate reglementările cerute de Convenția Monetară Europeană, sprijinul francez începea să oscileze.

În iunie el a fost chemat de ministrul de externe francez, marchizul de la Valette, pentru a i se prezenta protestul ambasadorului turc, care ceruse ca solicitarea românească de a bate monedele în Franța să fie „îndepărtată”. Motivul fusese tot efigia de pe aversul monedei. Deși Ion Strat explicase că legea monetară intra sub incidența *politicii interne independente* a țării, care fusese consfințită prin semnăturile puse și de Franța și de Turcia la Congresul de la Paris, anterior Unirii, deci ea putea fi modificată (în acest caz, înlocuirea stemei cu efigia Principelui), Franța și-a retras sprijinul. Diplomatul român a fost sfătuit să solicite altei țări baterea monedelor, acolo unde „această monedă nu este considerată ca emanând de la autoritate” și deci nu angajează guvernul, țări ca Belgia sau Anglia.

Ion Strat nu se bazase pe promisiunile franceze și antamase deja tratative cu Belgia, așa cum reiese dintr-un raport trimis în țară ministrului de Finanțe Al. G. Golescu, avertizându-l că cheltuielile erau mai mici.

Cum protestului Turciei i se adăugase, din nou, cel al Austriei, Franța a cedat. La orizont se profila un conflict cu Prusia (țara de origine a Principelui Carol) și Franța avea nevoie de sprijinul Austriei.

Apariția primului leu de argint a trebuit să fie amânată, românii având însă satisfacția ca primele 400.000 de mii de monede de 1 leu să fie bătute, la 24 februarie 1870, chiar la inaugurarea Monetăriei Statului din București; ele purtau pe avers stema României.

Le 14/26 février 1866, le lieutenant-colonel Eugène Lamy, chef de la mission militaire française en Roumanie, écrivait à son chef hiérarchique, le ministre de la défense Emil Randon:

„Le prince Cuza ne conduit plus la Roumanie. Il a été éloigné du trône le 11/23 le même mois et a signé son abdication. Un gouvernement provisoire fut installé. Sur la proposition de ce gouvernement, les deux chambres (l'Assemblée des Députés et le Sénat) réunies ont proclamé en unanimité son altesse royale, le comte de Flandres, en tant que prince de la Roumanie, surnommé Philippe I.

Tous ses événements se sont déroulés en quelques heures, sans aucune goutte de sang, sans aucun désordre dans la capitale et dans les districts.

Tout au long de la matinée, de nombreuses corporations et le clergé, munis de flagues se sont présentés devant le gouvernement et puis ils ont traversé la ville en criant „Vive le comte de Flandres”.

Le plus parfait ordre fut respecté, le moindre acte de violence ne fut signalé, contre des personnes ou contre les propriétés. Aucun cri de haine ou de vengeance ne s'entendit; aucune goutte de sang ne fut versée. La foule avait envahi les rues, mais seulement pour manifester sa joie. Les magasins n'ouvrirent pas leurs portes. On aurait cru plutôt une fête publique qu'une révolution”¹.

On a fait appel à ce fragment du rapport mentionné comme très suggestif à définir l'état d'esprit de la population dans la capitale à ce moment là.

Le fragment ci-dessus exprimait la dégradation irréversible de l'image publique du Prince, la détérioration significative de l'immense et quasi totale popularité dont celui-ci s'était réjoui 7 ans auparavant. On a aussi des informations autochtones qui renforcent la perception des diplomates étrangers. S'adressant par écrit, le 8/20 mars 1866 (un mois seulement après l'événement), de Mircești, à Alecu Hurmuzaki, à Cernăuți, Vasile Alecsandri, un ami assez intime du prince consignait, assez déçu, que „Le règne du prince (Cuza) était vraiment dans la purée... car tous voulait son abdication. Personne ne le supportait ici (en Moldavie), ses amis d'enfance non plus”².

Qu'a t-on conduit à ce résultat final, sept ans seulement, après un règne qui avait débuté sous les meilleurs auspices?

L'une des raisons de la possibilité de l'acte du 11/ 23 février consiste, à notre opinion, dans la situation spéciale de celui qui avait été éloigné du trône,

---

¹ Cf. Valeriu Stan, *Principele Cuza nu mai domnește în România*, dans „Magazin istoric”, XXX, nr. 2 (347), février 1996, p. 5–7.

² Cf. V. Alecsandri, din *Opere*, vol. IX. *Correspondența (1861–1870)*. Editions soignée, introduction, notes et index par Marta Anineanu, București, Minerva, 1982, p. 252–253.

Cuza lui-même. Il est possible que ses contemporains aient vu en lui pas seulement le chef de l'Etat, mais plutôt la personne à laquelle on avait confié un mandat qui bornait sa mission et en même temps, fonction de sa réalisation, conditionnait son maintien à la direction de l'Etat. C'est comme ça qu'on explique pourquoi dès son début, le règne de Cuza ne fut apprécié qu'un stage provisoire, semblable à une étape intermédiaire nécessaire à aboutir, sans solliciter la bonne volonté de l'Europe à accomplir les exigences exprimés par les Assemblées ad-hoc et renouvelées par l'Assemblée électorale de la Moldavie, en janvier 1859.

De cette manière, conformément aux conceptions exprimées à l'époque par la plupart des hommes politiques, Alexandre Jean Cuza devait concentrer tous ses efforts, ayant en vue l'achèvement de l'Union et aussi la préparation du terrain pour instaurer sur le trône un prince étranger.

Cette situation explique, partiellement, le fait, souligné correctement par Alexandre Lapedatu: „Jusqu'au début de 1862, tout le pays se rallia autour du prince pour le soutenir et l'aider à achever l'union totale et définitive des Principautés. La vraie union sacrée. Il est vrai qu'il y eut des problèmes et des dissensions qui avaient divisé le pays en deux camps opposés et même des conflits entre le Prince et les gouvernements, entre les gouvernements et les Assemblées. Mais en tout cas, tout ça se situait sur le deuxième plan. Sur le premier plan était le grand problème de l'Union qui, soutenue par tous les patriotes, se réalisait le 24 janvier 1862”³.

Dès que cet objectif fut accompli et dès le moment où Cuza commença la réalisation du programme des réformes concernant le processus de moderniser la société roumaine, entre le prince et la plupart du spectre politique roumain s'installa une fissure toujours plus prononcée.

L'expression concrète, dans le plan politique de ce qu'on pourrait appeler un „front commun de lutte contre le Prince” fut „la monstrueuse coalition” (selon le terme utilisé pour la première fois par C. Bolliac).

Cette véritable alliance contre la nature a reflété l'approchement des forces politiques de doctrines et d'orientations différentes (conservateurs, libérales, radicales et libérales modérés) ayant comme liant un seul but „idéologique”: l'éloignement de Cuza et une fois accompli ce but, l'instauration d'un prince étranger à sa place.

En ce qui le concernait, Alexandre Jean Cuza s'est trouvé toujours dans une situation difficile étant cloué entre deux forces politiques ennemies, les „rouges”, tels qu'on nommait encore les libérales et les conservateurs et les „blancs”, entre lesquels il fut obligé de faire manœuvre.

Une lettre de 1864 du prince polonais Wladislav Czartoryski est significative; se rapportant à la situation de Cuza, il écrivait: „Dès le jour où il fut

³ Alexandru Lapedatu, *11 Februarie 1866 în perspectiva istorică a trei sferturi de veac*, dans „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”. Tom XXIII, 1940-1941, p. 316.

installé au pouvoir, le prince Alexandre Jean Cuza fut capturé entre les libéraux, qui prétendaient le faire avancer trop rapidement et les boyards qui ne voulaient aucunement le voir marcher⁴.

Pour faire face à la situation, Cuza a mené, les premières années de son règne, une politique de bascule. Pendant ces années il eut la tentative d'un coup d'Etat pour remplacer le gouvernement constitutionnel parlementaire, institué par la Convention de Paris, avec un régime autoritaire, non par raisons égoïstes, mais dans l'espérance de l'accomplissement du programme des réformes préconisées par lui.

Vis à vis au but de la coalisation, la plupart des chercheurs, A. D. Xenopol étant le premier, considéraient que celle-ci a eu pour but le renversement de Cuza et son remplacement par un prince étranger. Il semble que, dans la période 1862–1864 le but réel consistait à défendre le régime parlementaire et à éviter le coup d'Etat planifié par le prince. Cet argument peut être démonté tant que la structure de son programme qu'était exclusivement libéral, que par la composition du comité d'élaboration qui comprenait à côté des libéraux radicaux et des modérés, les représentants des conservateurs (Gr. M. Sturdza, B. B. Știrbei, C. N. Brăiloiu).

A la fin de 1863, la monstrueuse coalition est entrée dans un état de léthargie latente. A ce moment-là, Alexandre Jean Cuza a ajourné, pour diverses raisons, le coup d'état et deux semaines plus tard, la Chambre a voté le projet de la loi de sécularisation des biens des monastères, l'initiative législative du gouvernement Kogălniceanu ayant le consensus général de la classe politique roumaine.

Le conflit entre la „monstrueuse coalition et Al. I. Cuza allait éclater le printemps 1864, au même moment où on a mis en discussion les deux réformes fondamentales: agraire et électorale. Une appréciation récente affirme que l'alliance mentionnée était au seuil de la dissolution car chacun des groupes avait repris sa liberté d'action. Les conservateurs s'opposaient acharnement aux deux réformes et les libéraux-radicaux ont présenté, par l'intermédiaire de I. C. Bratianu un projet de réforme agraire semblable à celui du gouvernement.

L'entente des deux forces politiques coalisées n'allait pas plus loin que la défense du régime constitutionnel; c'est pour cela que l'alliance des conservateurs avec les libéraux-radicaux dans le cadre de la monstrueuse coalition fut partielle et fragile. Le coup d'Etat du 2 mai 1864 permit à Cuza l'accomplissement des réformes fondamentales et c'est comme ça que prit fin l'organisation du jeune Etat roumain sur les bases modernes.

Mais selon les commentaires de nos historiographes „par cela, la position du Prince qui était déjà compromise devant le parti conservateur des grands propriétaires, par la réforme rurale de M. Kogălniceanu s'était compromise encore plus devant le parti progressiste, radical. C'est parce que les membres de ce parti endoctrinés par les idées libérales et démocratiques de l'ouest ne pouvaient concevoir et admettre l'existence de l'Etat roumain que sous la direction d'un

⁴ Cf. Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, Editura Științifică, 1966, p. 244.

régime de véritable constitutionalisme, mis en pratique d'une manière sincère et honnête. Aussi, le nouveau Statut du prince Cuza signifiait par eux l'abolissement de la vie constitutionnelle du pays et le retour au régime néfaste de l'absolutisme qui avait été éliminé⁵.

L'expression la plus palpable de cette nouvelle réintégration de la „Monstrueuse” fut le pacte du 10 juin 1865 des représentants de marque des trois courants politique ci rappelés, qui dans le préambule de la déclaration commune qui existe encore aujourd'hui, s'engageaient qu'en cas de vacances du trône de soutenir par tous les moyens le choix d'un prince étranger qui appartient à l'une des familles régnante d'Occident et insister jusqu' à l'acquiescer⁶.

Les événements qui suivront ont prouvé l'accélération du passage à des actions concrètes et on considère de ce point de vue, que ce que N. Iorga a appelé d'une manière plastique et succincte „une révolte de marché” (il s'agit de l'épisode de la révolte urbaine de Bucarest, le 3-15 août 1865) a représenté le premier essai concret de la coalition en vue de l'élimination de Cuza, tentative qui ne fut pas un succès, mais un échec.

D'un autre côté, les événements de Bucarest, en août 1865, soldé par de nombreux morts et blessés, ont eu un fort impact sur le plan européen, contexte au cadre duquel la réaction des pouvoirs garants apparut sans surseoir. La Porte Ottomane, la Russie et l'Autriche ont voulu utiliser ce mouvement à démontrer qu'en Roumanie existait un état d'anarchie auquel on devait mettre point sans retard par l'intermédiaire d'une commission d'enquête ou par l'intervention d'autre nature, militaire ou non.

Insatisfaits ont été non seulement les empires voisins mais aussi les gouvernements des pouvoirs occidentaux, l'Angleterre et même la France. Pour Cuza en personne, la perte de l'appui de la France, pouvoir très fort sur le continent qui l'avait aidé sans poser des conditions jusqu'à présent, eut un effet déterminant. Malgré la réponse digne qu'il fait à la connue lettre du vizir, Cuza perdit le crédit international et même aux bords de la Seine son éloignement commença à être considéré un problème impérieusement nécessaire dont le prince était conscient dès l'automne 1865; la conséquence furent les négociations du prince qui désirait résoudre par la voie diplomatique le problème de la succession.

Dans ce sens plaide la bien connue lettre envoyée à Napoléon III, le 1/13 octobre 1865, document où il montrait sa disponibilité de conclure son mandat et dans ce contexte il voulut convaincre le souverain français de la nécessité d'un prince étranger.

D'autre part, l'expérience du mouvement le 3/ 15 août 1865 à Bucarest, avait démontré aux opposants que le détrônement du Cuza n'était pas possible par

⁵ Cf. A. Lapedatu, *Art. cit.*, dans „Analele Academiei...”, p. 319.

⁶ Grigore Chiriță, *Preludiile și cauzele detronării lui Cuza Vodă*, dans „Revista de istorie”, t. 29, 1976, nr. 3, p. 363.

des révoltes dans la rue, si bien organisées soient-elles. Les événements avaient montré – l'expression appartient à D. Bolintineanu, contemporain aux faits et lucides observateur de l'épisode – que „la population de la capitale n'est pas habitué aux armes et ne peut pas faire face à une armée régulière”. D'ailleurs, chez nous, continuait l'écrivain, les révolutions ont été faites par les armées, ou par une partie de l'armée qui se joignent aux idées révolutionnaires et se laisse faire”⁷.

C'est en quoi réside l'explication des efforts intenses des adversaires de Cuza à attirer une partie de l'armée de la coalition. Ils étaient très conscients que dans le succès de leur entreprise un grand rôle revenait à la rapidité d'action et à l'annihilation de tout essai de contre riposte. Or, ce geste ne pouvait être réalisé que par les militaires. Leur rôle au détronement de Cuza était bien connu et c'est pour cela qu'on n'y insistera pas⁸.

Pour conclure, on y ajoute le fait qu'à la diffamation du prince et à la perte de sa popularité interne a contribué aussi l'impression détestable qu'ont laissé parmi la population autochtone les actions nocives et corrompues de la camarilla constituée autour de Cuza et qui, dans maintes cas a agi *au nom* et sans que celui-ci le sache⁹.

La trio dur de ce groupe de pression (formé en principal par Nicolae Docan, Nicolae Pîșotchi, adjoint du prince et le fameux à l'époque Cesar Librecht, directeur des postes et du télégraphe) a transformé le trafic d'influence, la corruption et les arrangements véreux dans une véritable politique d'Etat de l'administration gouvernementale. Les résultats défavorables pour Cuza, ne tardèrent pas d'apparaître.

Une foi réalisé – avec succès – le coup de palais pendant la nuit 10–11/22–23 février 1866, à la coalition organisatrice revenait logiquement la tâche d'accomplir l'objectif d'installer au pouvoir, selon un terme moderne, un prince européen.

On ne va pas continuer ici les discussions et la mise en évidence des avantages pour le pays que supposait l'existence un tel leader exécutif, parce que tout ç est bien mis en relief dans l'historiographie de spécialité. On veut seulement rappeler le fait que ça ne représentait une innovation politique roumaine et avait été expérimentée avec assez d'efficacité par d'autres nations européennes (les Belges en 1831, les Grecs en 1832 et en 1862, et puis les Bulgares en 1887 et les exemples pourraient continuer). Le modèle en soi se révéla viable et par conséquent il était normal qu'il fût adopté par l'élite politique roumaine.

D'ailleurs le concept en soi n'était pas complètement nouveau dans les idées politiques autochtones. Au XIXe siècle, la première revendication d'un prince occidental est datée probablement pour 1802. Un groupe massif des boyards des Pays

⁷ Dim. Bolintineanu, *Domnii regulamentari și historia celor trei ani de la 11 Februarie până astăzi*, București, 1869, p. 54–55.

⁸ Voir spécialement Gr. Chiriță, *Armata, detronarea lui Cuza Vodă și Carol de Hohenzollern*, dans „Revista istorică”, nr. 9–10, t. 3, 1993, p. 893–904.

⁹ Voir spécialement les dossiers XIX et XXX, Fonde Cuza Vodă. Section „Manuscrite” de Bibliothèque de l'Académie Roumaine, București.

Roumains réfugiés à Sibiu à cause de l'invasion dans les principautés des rebelles, ont voulu avancer l'hypothèse de l'avènement au trône de la Valachie du duc de Toscane. Cette possibilité que le gouvernement local, le baron Michael de Bruckenthal, transmet dans son rapport adressé au chancelier impérial Colloredo était agréée par l'aristocratie roumaine parce qu'elle entrevoyait dans la présence de celui-ci sur le trône princier de Bucarest un élément de stabilité et un facteur du progrès¹⁰.

Quelques années plus tard, en Moldavie on a noté une nouvelle sollicitation d'instaurer un prince occidental sur le trône, dans l'intéressant mémoire adressé à Napoléon par Ștefan Crișan-Körosi (1807)¹¹. Dans l'opinion de l'auteur, la variante optimale serait représentée par un candidat italien ou français, le prince provenu de ces pays lui paraîtrait avoir plus d'efficacité dans l'acte du gouvernement parce qu'il conduirait dans l'esprit des traditions „illuminée” des pays respectifs.

En 1829, un mémoire unioniste de Munténie prétendait aux délégués qui négociaient le traité d'Andrinople, un prince de l'Allemagne du Nord, sans que celui-ci se soumette „ou qu'il concrétise cette monarchie en une autre”¹². En 1831, au long des travaux de rédaction du Règlement Organique, Iordache Catargiu a proposé lui aussi un prince étranger pour les principautés unies, en excluant les maisons régnantes de l'Autriche et de la Russie, condition qui a peiné la Russie qui s'opposa à l'Union proposé par Catargiu¹³.

Dans la période finale de l'occupation russe, en 1834, le diplomate français Ch. de Bois-le-Comte apprécia qu'un désir unanime reconnu par toutes les classes de la société roumaine était l'Union des deux principautés et le gouvernement de celles-ci par un prince étranger sous des garanties européennes¹⁴.

Après 1834, le problème du prince occidental tombe en désuétude pour deux décennies; les politographes de l'époque moderne ne conçoivent comme tel que la victoire si difficilement gagnée était sacrifiée au profit d'un prince étranger.

En revanche, après la guerre de la Crimée, quand la perspective de la transformation du problème roumain dans l'un d'intérêt européen devint sûr, l'idée d'instaurer au pouvoir un prince étranger, de provenance occidentale, commença à occuper une place centrale dans les programmes politique de la nouvelle réorganisation du pays. Par conséquence, il ne faut pas qu'on soit surpris par le fait que de 1856 à 1858 ce desideratum ait figuré en 47 options parmi lesquelles les 2 présentes dans les résolutions des Divans Ad-hoc de 1857¹⁵.

¹⁰ Paul Henry, *L'abdication du prince Cuza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie*, Paris, 1930, p. 35.

¹¹ Emil Vărtosu, *Napoleon Bonaparte și dorințele moldovenilor la 1807*, dans „Studii. Revistă de istorie”, t. 18, 1965, nr. 1, p. 418–420.

¹² Cf. *România în relațiile internaționale 1699–1939...*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 136.

¹³ Nicolae Ciachir, Gh. Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 312.

¹⁴ Hurmuzaki, *Documente...*, XVII, p. 398.

¹⁵ Vlad Georgescu, *Istoria ideilor politice românești (1369–1878)*, München, Ion Dumitru Verlag, 1987, p. 157.

Si on peut imputer quelque chose à l'équipe politique qui avait préparé le débarquement de Cuza et l'instauration du prince européen est le fait que l'organisation se fit à la hâte. Grâce aux circonstances spécifiques à un tel type d'action, les conspirateurs étaient tellement préoccupés par la réussite du détronement de Cuza qu'ils perdirent de vue le problème de l'option de l'assentiment du futur candidat. Dans le stade actuel de la documentation, selon ce qu'on sait, on n'a aucune preuve concrète que dans leurs missions en Occident, A. Panu et puis I. C. Brătianu aurait contacté même d'une manière voilée Philippe de Flandre.

Aussi ne doit-on pas être surpris que craignant les relations internationales qui auraient pu intervenir, le roi de la Belgique, le 11/25 février 1866 déclina l'offre politique roumain¹⁶. La situation, dans le nouvel contexte créé devint critique pour les Roumains; il y avait d'un côté la perspective d'une intervention ottomane, jointe à la menace de l'annulation de l'Union et pas dernièrement les arrangements politiques secrets dans les coulisses pratiquée par Napoléon III. Ce fut donc le mérite de ce groupe restreint de l'élite politique roumaine, qui, en pleine activité, confronté avec les conditions externes peu propices, dans un tableau de la vie interne confus a agi énergiquement, habilement et continuellement, parvenant à la véritable performance de contacter le candidat par l'appui externe et interne pour lui et d'instaurer au trône, après un peu plus d'un mois et demie, le suivant candidat de l'Etat roumain, le prince européen, dans la personne de Carol Ludovic de Hohenzollern-Sigmaringen, devenu ultérieurement Charles I-er (Carol I).

Appréciés en mesure unique, les deux événements ont un élément commun, à savoir le caractère nécessaire et le conditionnement réciproque, car le 10 mai 1866 ne pouvait pas exister, ne pouvait pas se reproduire excluant les événements du 11 février. En même temps, l'instauration au trône de Charles I-er signifie aussi l'intention, pas directement exprimée mais sous-entendue par l'option pour la personne – de la matérialisation dans un intervalle temporel raisonnable – du plus important objectif du programme politique assumé par la génération quarante-huitard – l'indépendance. C'est un objectif sur lequel il n'y avait aucun désaccord de principe entre les protagonistes. Celui-ci allait être réalisé après plus d'une décennie, dans un contexte cette fois-ci propice et une spéculation intelligente de la balance des forces sur le plan international.

Aussi, au jugement objectif et équidistant de l'histoire peut-on apprécier avec détachement justifié que chacun des deux événements historique mentionnés tient sa signification: si 11/23 février a marqué l'achèvement d'une étape historique (dont la plupart des buts avaient été atteints), le 10/22 mai 1866 signifie l'entrée dans une autre étape qualitative nouvelle, ayant un objectif beaucoup plus haut et plus courageux ayant réelles chances d'être réalisé.

¹⁶ Gr. Chiriță, *Organizarea instituțiilor moderne ale statului român (1856–1866)*, București, Editura Academiei Române, 1999, p. 39.

11 FEBRUARIE – 10 MAI 1866 – O PARALELĂ ISTORICĂ

- Rezumat -

Articolul își propune o privire de ansamblu a două momente importante ale istoriei moderne a românilor: abdicarea forțată a domnitorului Alexandru Ioan I și respectiv accederea la tron a principelui Carol I din dinastia germană de Hohenzollern Sigmaringen. În opinia autorului, privite printr-o unitate de măsură comună, cele două episoade sunt, în esența lor, complementare și de semnificație istorică apropiată.

În prima parte a eseului sunt sintetizate într-o formulă coerentă a dezvoltării istorice, motivele care au stat la baza căderii lui Cuza: deteriorarea totală a imaginii publice și a popularității personale, încheierea rolului său în modernizarea societății românești, pierderea credibilității politice în plan internațional, ca și activitatea perseverentă de erodare și înlăturare desfășurată de “coalitia monstroasă”.

În ceea ce privește al doilea moment istoric, se are aici în vedere faptul că acesta a reprezentat materializarea unei mai vechi direcții existente în gândirea politică românească încă de la finele secolului al XVIII-lea. Menită să asigure echilibrul politic și stabilitatea în conducerea statală, soluția *prințului străin* a fost îmbrățișată, pe tot parcursul “epocii Cuza” de majoritatea reprezentanților mediului politic românesc, și a fost dusă la îndeplinire, cu eficiență, pragmatism și tact diplomatic de liderii români în frunte cu I. Brătianu, C.A. Rosetti și familia Golescu, în primăvara anului 1866, în cursul celor 3 luni care au urmat răsturnării domnitorului Unirii.

DU PALAIS PRINCIER AU PALAIS ROYAL UNE PAGE DE L'HISTOIRE DU PALAIS DE L'ÉTAT SITUÉ SUR CALEA MOGOȘOAIEI

Mihail Ipate

Pour la période qui a suivi au règne de Cuza jusqu'aux modifications de la fin du siècle il n'y a pas beaucoup de documents concernant l'histoire du palais. Le fait indique qu'on n'a pas eu des majeurs changements en ce qui concerne l'architecture intérieure et extérieure du palais. Toutes ces choses montrent encore une fois que le luxe et le bon goût existait déjà au palais, qu'il n'a pas été nécessaire a changer les meubles. Pour les rédecorations on a demandé l'aide à l'entreprise Maison Heinlen (Rue Calea Victoriei)¹ et a Martin Stoehr le sculpteur royal². Dans les mémoires du roi Charles I-er sont présentés d'une manière brève le palais et les alentours au moment de son arrivé à Bucarest. On n'est pas entièrement d'accord avec la description exagérée qui voulait induire une image mauvaise sur le palais, contraire aux modifications qu'il a fait à son arrivée. L'incendie de 1927 a effacé toutes les traces du roi Charles I-er dans le palais. La description montre un aspect de la personnalité de Charles I-er - surpris aussi par la reine Marie dans *"L'histoire de ma vie"*, son ego fort: *"on servait du thé dans un salon sombre, avec les parois d'un rouge pompéien et avec des chaises laides, trop dorées. Comme décoration une suite des peintures représentant le roi Charles I-er pendant la campagne de 1877: l'oncle au feu des balles, l'oncle sur les parapets, l'oncle traversant le Danube sur un pont de vaisseaux, l'oncle avec un petit cheval, l'oncle dans le chasse-neige, l'oncle recevant le sabre d'Osman Pacha"*³. Mais revenons à la description initiale *"Même avant ce palais le pavage était très primitif, le prince était tant ébranlé dans le fiacre qu'il était difficile de rester tranquille et avec une attitude fière. [...] Le palais a été au début une maison privée de la famille Golesco. L'état l'a acheté 15 ans avant, après elle a été utilisée comme école militaire, caserne, hôpital, commandement et transformé en résidence princière. Les chambres n'étaient pas trop grandes, mais agréables quand même; sous le règne de Cuza elles ont étaient de nouveau meublées avec des pièces de Paris. Le prince Cuza occupait les chambres du nord, où avant il y avait une petite construction de garde; les deux qui l'accompagnait (Monsieur Meyenfisch et Monsieur Werner) ont reçu les anciennes chambres de Cuza au sud, les fenêtres de ces chambres étaient près d'un sale marché, où habitaient des gitans et où les porcs roulaient dans le boue; dans ces appartements fut arrêté le dernier prince indigent, le 11/ 23 février 1866 par plusieurs officiers et forcé d'abdiquer, ils*

¹ D'après A.N.I.C., Fond Castele și palate, dossier 71/ 1869 était fournisseur des meubles de la Cour Royale (le siège était sur la Calea Mogoșoaiei, vis-à-vis du Passage Roumain).

² *Ibidem*, dossier 72/ 1870.

* A voir N. Iorga, *Supt trei regi*, Editure Pro, 1999, p. 6.

³ D'après Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, Editure Eminescu, Bucarest, 1999, p. 43.

ont trouvé avec lui sa amante Marie Obrenovic, en temps que la princesse Cuza habitait dans une modeste partie du palais. Cette curieuse maison est devenue la maison du prince allemand⁴. L'état avait acheté les maisons Golesco depuis longtemps, fait qu'on a déjà mentionné et non seulement depuis 15 ans, et elles n'ont jamais été école militaire, hôpital, caserne où commandement. Et de plus il n'y avait pas des gitans près de la cour royale et la dame Elena Cuza n'avais jamais habitée dans une modeste partie du palais (voilà une raison qui à côté des autres déjà mentionnées m'ont déterminé d'écrire à la fin du chapitre une description de l'appartement de luxe de la dame).

Certainement en comparaison avec la résidence médiévale de Sigmaringen le palais de l'état était plus fastueux meublé, en style occidental. De même, *"la critique"* exagérée du roi Charles I-er dans ces mémoires, quand il parle du palais à son arrivée a été amendée à l'époque *"c'est la tendance de chaque nouvelle personne a critiquer durement les choses laissées par leurs prédécesseurs"*⁵. A la fin du mois de novembre 1869 Elisabeth de Wied, épouse du roi Charles I-er est arrivée à Bucarest. Le même jour les dames les plus importantes de la société lui ont offert un diadème avec des perles et des brillants. Le cadeau a été accepté à condition d'entrer dans le trésor de la Couronne roumaine⁶.

De la fin de la huitième décennie du XIX-ème siècle on a une description du palais⁷. L'entrée dans le palais était surveillée par la garde d'honneur. Tout le temps à l'entrée se trouvait un suisse dans la livrée royale, un noir en costume oriental et quelques valets. Le hall était décoré avec des images de Charles I-er et des paysages du pays. À gauche se trouvait la chambre des officiers, la salle à manger et à droite le cabinet du maréchal du palais et les bureaux du chancelier princier. A la fin du hall était l'escalier d'honneur qui montait aux appartements. A l'étage, à droite, était aussi la sale du trône (tapissée avec du velours rouge et des décorations dorées), meublé avec le trône et son baldaquin, nombreuses lustres dorées, des grands miroirs, deux poêles monumentaux en faïence et dorées. Le salon était utilisé pour les importantes cérémonies et pour les bals. En suite suivait les autres trois salons: bleu (décoré avec des aquarelles signés Amadeo Preziosi, représentant des images de Charles I-er, meubles en style Boule, de l'époque antérieure), Louis XV (*"très élégant et noble"*) et oriental (le plafond imitait le ciel, les objets décoratifs en style oriental, des guiderions incrustés de nacre, des boîtes en bois d'ébène et les parois couverts avec les tapisseries du prince Al. Ghica)⁸. Tout près était une salle à manger ayant les parois décorés avec des dessins de W. von Kaulbach, inspiré de l'oeuvre de Goethe.

---

⁴ D'après *Memoriile lui Carol I, regele României, de un martor ocular*, vol. I, Editions Cerma, Bucarest, 1991, p. 44-45.

⁵ D'après Ghica Alexandrina, *"Convorbiri literare"*, no. 5, 1913, p. 467.

⁶ D'après G. Bengescu, *Din viața Majestății Sale Elisabeta Regina României*, Bucarest, 1906, p. 86.

⁷ D'après Ulysse de Marsillac, *Ghidul călătorului la București*, volume *Bucureștii în veacul al XIX-lea*, par A. S. Ionescu, Editions Meridiane, Bucarest, 1999, p. 165-68.

⁸ Les meubles des salons de Cuza, le salon oriental était de la même époque.

La bibliothèque était près du bureau royal. Celle ci avait les lambris réalisés par Stoechr en bois de chêne. Le bureau avait des portraits du roi Charles I-er, étant un refuge des souvenirs du pays natal⁹. Le bureau été décoré avec des bronzes, des panoplies, des bizarres ornements orientaux et des peintures signées par des peintres roumains et par E. Volkers¹⁰.

Pendant la neuvième décennie du XIX-ème siècle l'architecte français Paul Gottereau (celui qui a édifié le Palais de la Maison des Économies et Consignations, le siège de l'actuelle Bibliothèque Centrale Universitaire et a restauré le palais Cotroceni) a été nommé responsable pour la modernisation et l'extension du palais¹¹. Pour cela ont a organisé un conseil ayant comme président le ministre de l'agriculture, de l'industrie, du commerce et des domaines¹². L'architecte du ministère mentionné était N. Cerchez¹³, un des plus grands architectes roumains.

Pour cette oeuvre le roi Charles I-er a exprimé son désir que la coordination des de travaux soit confié a Paul Gottereau¹⁴.

L'architecte français devait de même redécorer l'appartement de la reine ainsi que les salons de réception du palais¹⁵. Le contrat était qu'il doit refaire l'ancienne partie - bâtie par Dinicu Golesco - pour les nouvelles constructions de coordonner et surveiller les travaux, de participer avec l'architecte de d'état á établir les situations de travaux exécutées et *"réglementer les mémoires des entrepreneurs et de recevoir les honoraires de 5% des travaux exécutés, et que tout soit fini jusqu'au 15 dec. 1884"*¹⁶.

Les travaux ont été surveillés de même par le roi et la reine qui sont intervenu *"partout où il était nécessaire, avec des conseils et demandant l'aide à tous les talents pour créer une parfaite unité dans l'ensemble"*¹⁷. Le 10/ 22 mai 1885 a eu lieu la cérémonie d'inauguration de la nouvelle partie du palais. La nouvelle construction représentait l'éclectisme spécifique pour la fin du XIX-ème siècle. Voila la descriptions du palais faite par la princesse Marie (y compris l'ancienne partie) : *"ce n'était pas une construction imposante, elle était petite, basse sans un style concret. Sous le martèlement de chenal on s'arrêtaient a une des deux portes de l'entrée, dans la même larme de musique et félicitations. Le roi avec beaucoup de faste m'a accompagné sur le grand escalier, monumental et imposant en marbre qui était séparée en deux et montait dans un hall soutenu par des colonnes. J'étais vraiment déçue quand j'ai vu les chambres préparées pour nous et ironiquement*

⁹ D'après *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, p. 167.

¹⁰ *Ibidem*, p. 168.

¹¹ D'après A.N.I.C., Fond Castele și Palate, dossier 75/1884, f. 1.

¹² *Ibidem*, f. 3.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, f. 5.

¹⁵ *Ibidem*, f. 3.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ D'après P. Lindenberg *Carol I regele României*, Editions Ziarul Universul, Bucarest, 1915, p. 208.

elles ont été meublées pour nous. Je ne veux pas fatiguer mes lecteurs avec la description détaillée de l'appartement; ça suffit de dire qu'il représentait la lourde mentalité allemande: *altdeutsch* et *rococo* maladroitement imités. À mon avis c'était un vrai désastre. La désillusion et le découragement m'avait provoqué une vraie douleur et je sentais le cœur accablé de tristesse". Il y avaient des chambres riches, sombres, fastueuses, pas de tout accueillantes ou fonctionnellement pour vivre, avec beaucoup de fenêtres, portes et meubles et nulle par une cheminée, des fleurs ou une chaise tentante"¹⁸. On a la même description pour d'autres chambres du palais. Il y a beaucoup de situations quand la princesse Marie a critiqué le goût de la famille royale. La critique de la princesse est juste si on pense au ambiant accueillant où elle a passé son enfance et adolescence. I. G. Duca dans ses mémoires décrivait le roi Charles I-er "*comme une personne sans goût artistique. En peinture et sculpture il n'avait pas bon goût. Il a collectionné une série des peinture superbes pour la simple raison qu'un roi doit avoir dans son palais comme il a sûr la tête la couronne ou comme il doit avoir des chevaux dans l'écurie et des équipages*"¹⁹.

Les années qui ont suivi ont continué les modernisations. En 1889 a été faite l'installation d'eau du palais par l'entreprise Arbenz & Wolff. À cette occasion sont réalisés les salles de bain, les douches, deux fontaines pour "le jardin" (les serres du palais)²⁰. En 1890 les frères Axerio, entrepreneurs des constructions et travaux ont modifié la salle du trône, occasion quand ont été détruits les parois pour élargir les galeries et les architraves et on a réparé la mosaïque²¹. En suite l'intérieur a été réparé et modifié, ici je parle spécialement de la reconstruction avec stucmarbre des 24 piliers de la salle du trône - datant de 1884²².

En 1907 ont été faites des réparations générales à l'intérieur du palais et aux dépendances²³. En 1912 a été réparé le bassin de devant le pavillon "mauresque du jardin du palais"²⁴. Le bassin été construit par Waldemberg 15 années avant, sur un terrain mou et rempli de terre qui s'est enfoncé détruisant le fond et les parois du bassin. La réparation était importante parce que l'eau s'infiltrait dans la cave près de la maison du prêtre. Près de bassin ont reconstruit la grotte artificielle²⁵.

La guerre et l'occupation étrangère ont produits des dégâts au palais royal. Au Archives Nationales il y a un dossier de 1920 dans lequel sont mentionnés tous les dépôts: les allemands ont pris des meubles (valeur 10.000 lei), des objets ménagers, divers objets (45 wagons du bois de feu) des aliments, boissons (du vin

---

¹⁸ D'après Maria, Regina României, *op.cit.*, II-ème volume, Editions Eminescu, Bucarest, 1991, p. 23-4.

¹⁹ D'après I. G. Duca, *op.cit.*, p. 103.

²⁰ D'après A.N.I.C., Fond Castele și Palate, dossier 76/ 889, f. 1.

²¹ *Ibidem*, dossier 77/ 890, f. 1.

²² *Ibidem*, dossier 78/ 892 –1893; dossier 80/ 1897.

²³ *Ibidem*, dossier 84/ 907.

²⁴ *Ibidem*, dossier 87/ 912, f. 1.

²⁵ *Ibidem*, f. 3.

de la vînhothèque depuis 1820, 1834, 1840)²⁶. Pendant cette période le palais royal de Calea Victoriei et celui de Cotroceni ont été gardés par Al. Tzigara-Samurçaș²⁷. L'administration du palais royal du centre a été assurée par le colonel A. D. Brociner²⁸. Celui-ci était convaincu que la famille royale ne reviendra plus jamais. Il a volé du palais des service de table, des couverts et même des tapis de la chambre du roi Charles I-er et il les a donné aux officiers étrangers, avec des aliments de la réserve royale²⁹.

Comme suite à l'incendie de 1927 ont été détruites les deux constructions qui formaient le palais: la partie Golesco et la partie Gottereau. Là a commencé la construction du nouveau palais royal qui abrite aujourd'hui le Musée National d'Art de la Roumanie.

Si avant j'ai insisté sur l'architecture du palais, sur l'art décorative, maintenant je vais parler des personnes qui ont passé leur vie - privée et publique - dans ce palais. Le personnage principal était le prince et après le roi Charles I-er, voila dans quelques mots son programme de jour par jour. Charles I-er était très matinal. Il se réveillait à 7 heures du matin et il s'occupait de ses devoirs ou il lisait jusqu'au petit déjeuner qui été pris avec la reine Elisabeth (Elisaveta comme elle aimait d'écrire son nom). Après il travaillait de nouveau. La première personne qu'il recevait était le maréchal du palais qui écrivait les rapports et les ordres. A 10.00 heures il recevait en audience les ministres qui avait des jours fixées d'avance et venaient chez lui pour présenter des lois, décrets, projets de lois. Le déjeuner était fixé a 13.00 heures. L'après-midi il recevait des personnes en audience. Le rituel était le même tout le temps: a n'importe quelle heure les personnes devaient être habillés en frac avec les décorations.

Tzigara Samurçaș note que les premiers restaient debout "*étant soumis à un contrôle détaillé sans avoir la chance de poser des questions, autant d'intimidant était le roi*"³⁰. Charles I-er les recevait en uniforme de général d'infanterie. Il aimait beaucoup parler avec les artistes, les militaires, les commerçants où les industriels qui se remarmaient par leur activité.

À 17.30, Charles I-er prenait le thé avec la reine Elisabeth, en suite il travaillait avec les fonctionnaires supérieurs du palais les problèmes liés de l'administration particulière. Le dîner était pris avec la famille et parfois avec des invités. À 10.00 heure du soir, après une partie de billard il revenait dans son appartement pour lire les journaux et envoyer la correspondance et écrire son journal. À minuit il dormait³¹. Voyons aussi la vie de la reine Elisabeth. De la cour du palais on pouvait arriver dans

²⁶ *Ibidem*, dossier 90/ 920.

²⁷ D'après Al Tzigara Samurçaș, *op.cit.*, vol. II-ème, p. 160.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, le colonel est révoqué de sa fonction comme directeur du palais en 1918, le printemps. Il avait un frère, écrivain, parti à Vienne "*qui dans ses oeuvres a défamé les Pays Roumains*", p. 196.

³⁰ D'après Al Tzigara Samurçaș, *op.cit.*, vol. II ème, p. 63.

³¹ D'après *România în timpul domniei glorioase a lui Carol I, întemeietorul regatului român 1866-1914*, București, f.a., p. 24.

son appartement. Celui ci était composé de la chambre à coucher et celle du roi, la chambre de la princesse Marie (gardée même après sa mort tragique), la bibliothèque, le salon de réception et de musique très imposant, l'atelier et le salon des dames d'honneur. De toutes ces chambres on remarquait Nuremberg (sculptée par Stoechr, l'artisan de plusieurs pièces du palais). En 1907 le nombre des livres était de 20 000³². Le salon de réception et musique représentait un point fort du palais: depuis 1886 là ont eu lieu beaucoup de concerts avec des artistes étrangers, des artistes roumains, des professeurs et étudiants du Conservatoire, le renommé violoniste Dinicu et le jeune Enesco. Aux concerts, qui d'habitude avaient lieu deux fois par semaine, participaient comme invités des politiciens, des artistes et les personnalités de Bucarest³³. Ici, dans son pays adoptif, la reine a accompli son rêve: "*Mon rêve – écrivait la jeune Elisabeth de Wied à son frère, le prince Wilhelm, en 1865 – serait d'avoir toujours de l'argent pour avoir près de moi des artistes et des savants. J'aime beaucoup un salon plein de monde où comme remerciement tu reçois une bonne musique*"³⁴. La devise de la reine était: "*Il n'y a qu'une seule joie: le devoir; il n'y a qu'une seule caresse: le travail; il n'y a qu'un seul plaisir: le néant*"³⁵. L'horaire de la reine était presque le même que celui du roi. Elle se réveillait tôt, elle travaillait (écrivait ou peignait où brodait), à 8.00 heure du matin quand elle déjeunait avec son époux, lui lisait les télégrammes et après ils se rencontraient à midi et au thé à 5.00 heure de l'après-midi. Ils déjeunaient toujours seuls, sauf le mercredi quand ils recevaient le prince Ferdinand et sa femme et les dimanche avec les enfants. Chaque dimanche après la messe la reine Elisabeth passait le matin avec les neveux. La plupart du temps elle avait l'habitude d'écrire, peindre au brocher et pour cela parfois elle dormait sur le divan de son atelier³⁶. Elle avait beaucoup de dames d'honneur et secrétaires (par un exemple Robert Scheffer l'ex bibliothécaire littéraire de la reine entre 1886-1891³⁷, après l'artiste lyrique Dall Orso qui était le préféré de la reine et "*parfois il transgressait les règles à la cour royale*"³⁸, Al.Tzigara Samurcaș)³⁹. Un autre personnage près de la reine était le dentiste américain docteur Young⁴⁰.

Les connaissances de la reine ont impressionné I. G.Duca. En janvier 1914 après le gouvernement formé par I.C.Brătianu, conformément au protocole, "*aussi*

---

³² D'après Grigore Bengescu *Din viața reginei Elisabeta*, București, 1906, p. 259.

³³ *Ibidem*, p. 265.

³⁴ *Ibidem*, pp. 265-66.

³⁵ D'après Al Tzigara Samurcaș, *op. cit.*, p. 137; G. Bengescu, *op. cit.*, p. 277.

³⁶ *Ibidem*, pp. 267-269.

³⁷ D'après Robert Scheffer, *Orient regal. Cinci ani la curtea României*, Editions Saeculum & Vestala, Bucarest, 1997, p. 5.

³⁸ D'après Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 230.

³⁹ D'après Al Tzigara Samurcaș, *op. cit.*, pp. 12-13. *En 1910, Samurcaș a invité l'ingénieur italien Carlo Berlenda a un thé musical au palais. Là l'italien a été enchanté des connaissances de la reine sur la langue et la culture italienne. L'ingénieur été là après le mort du grand maître francmaçon roumain le capitaine Moroiu, pour s'informer sur les candidats a la loge roumaine affiliée à celle italienne.*

⁴⁰ D'après Robert Scheffer, *op. cit.*, p. 18.

*strict" là les ministres se sont présentés aussi à la reine. Celle-ci lès a appelé au palais à un thé dans sa bibliothèque. "Après les présentations du début ... on ne sait pas comment entre elle et Brătianu a commencé une discussion animée pittoresque, savante sur le Moyen Âge et spécialement sur la féodalité allemande. Je ne savais pas quoi admirer: l'érudition de la vieille reine, la richesse des connaissances de Brătianu, le langage littéraire de la première, les bons arguments de l'autre ou plus de tout ça le spectacle d'intellectualité qui se déroulait devant nous"*⁴¹

En ce qui suit nous présenterons les événements plus importants qui ont eu lieu au palais, sauf ceux qui se déroulait d'habitude (les félicitation pour la nouvelle année, les lettres d'accréditation des diplomates, les audiences personnelles et officielles, les visites des membres de la famille royale et d'autres personnes, le grand déjeuner du 10 mai, les nouveaux drapeaux de l'armée, le déjeuner pour célébrer la conquête de Plevna).

Un jour après l'arrivée de Charles à Bucarest pour la première fois, au palais a eu lieu une réception de présentation des autorités. Est venu une nombreuse délégation formée du métropolite, des évêques catholiques, les représentants de l'église évangélique, les présidents de la Chambre des Députés, de la Cour de Cassation, de la Cour des Comptes, du Conseil de l'État, le maire de la capitale, les représentants de la communauté israélite, le ministre de la guerre, l'inspecteur général de la garde nationale, le Conseil Communal de Ploiești⁴².

En ce qui concerne la destitution des officiers qui ont participé au coup d'État du 11/23 février contre Cuza, Charles a convoqué le 24 mai/ 15 juin 1866 tout les officiers. Même si du début il affirma que: *"la politique doit être séparée des soldats, que la seule mission pour eux est de protéger leur souverain et le pays contre les ennemis"* ils n'a pas acceptée la destitution proposé⁴³. Les félicitations pour le Nouvelle Année est une des plus amples cérémonies et de plus il a introduit d'autres fêtes⁴⁴. Le 27 août/ 8 septembre 1867 les membres de la Société Littéraire avec le ministre de la culture – D. Gusti – ont proposé *"la reconnaissance des statuts de l'Académie Roumaine"*⁴⁵ et ils ont obtenu leur demande.

Une visite importante au palais a était celle du tsar russe et de son héritier Alexandre et leur staff (1877, mai 27/ 8 juin) à l'occasion du passage des troupes russes au sud du Danube. Pour les invités a défilé la garde d'honneur et les chasseurs de montagne avec des drapeaux et de la musique⁴⁶. Un des trois canons

⁴¹ D'après I. G. Duca, *Portrete și amintiri*, V-ème edition, Editions Humanitas, Bucarest, 1990, p. 51.

⁴² D'après *România în timpul domniei glorioase a lui Carol I*, p. 89.

⁴³ *Ibidem*, p. 97.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 124-126.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 142.

⁴⁶ D'après P. Lindenberg, *Regele Carol al României – 70 de ani de viață a unui viteaz* (7/ 20 avril 1839-7/ 20 avril 1909), traduit par J. Kaufmann, Leipzig, f. a., p. 40.

turc prit le 30 août à Grivița a été apportés à la cour du palais – les autres deux ont été mis à la statue de Michel le Brave⁴⁷.

Une grande festivité s'est déroulée au palais lors du couronnement de Charles (Carol) I-er comme Roi de la Roumanie. La cérémonie a eu lieu au palais, c'était le désir du roi⁴⁸. Après le Te Deum célébré à la Métropole, le roi est revenu au palais dans un fiacre tiré par 8 chevaux des officiers, le fiacre de la reine étant décorée avec des fleurs. Le cortège qui suivait était ainsi formé : un peloton des gendarmes à cheval, le préfet de la police, un peloton de gendarmes, un escadron de soldats, le maréchal de la Cour d'aide de champ royale, 62 drapeaux avec la musique des soldats, le roi, le grand état majeur, la reine, le prince Léopold de Hohenzollern, les servants royaux et un autre escadron de soldats⁴⁹.

Au palais ils ont reçu les félicitations des ministres et de leurs femmes et des diplomates accrédités à Bucarest. Suivaient les dames qui représentaient les sociétés de bienfaisance (La Reine Elisabeth etc), les autres fonctionnaires. De la Métropole était parti en même temps un autre cortège formé d'un peloton représentant les secondaires avec les drapeaux des écoles, des corporations des travailleurs de la Capitale, un peloton armé, les vétérans de 1848, les blessés de 1877-1878, les anciens membres des divans ad-hoc, le métropolitain, les sénateurs avec les drapeaux décorés avec l'Etoile de la Roumaine. En suite venaient les députés, les membres de la Haute Cour de Cassation et de la Haute Cour des Comptes, le Conseil Municipal de la Capitale, des délégations de Iași et Craiova, les membres de l'Académie, les recteurs et les doyens des universités de Bucarest et Iași, d'autres fonctionnaires, juges, délégations, directeurs des écoles primaires et des huissiers. Arrivés au palais les généraux ont déposé les couronnes devant le trône autour duquel se trouvaient tous les drapeaux de l'armée. À ce moment là le roi Charles I-er et la reine sont entrés dans le palais. Près d'eux était assis le prince héritier de Hohenzollern. Le président du Sénat a tenu une allocution et en suite il a déposé la couronne dans les mains du roi Charles I-er. Au couronnement du 10/22 mai 1881 ont participé à peu près 4000 délégations. Devant eux il s'est couronné tout seul avec une couronne en acier faite d'une canon turc conquis à Plevna⁵⁰. La reine portait une couronne en or massif⁵¹. La même année au palais le roi Charles I-er et la reine Elisabeth ont reçu la visite du général Neriman Khan, envoyé du shah de Perse⁵². L'archiduc Rudolf, le héritier du trône de l'Autriche-Hongrie, et sa femme ont été invités au palais le 13/25 mars 1884. Un jour après, à

---

⁴⁷ D'après *România în timpul domniei glorioase a lui Carol I*, p. 451.

⁴⁸ D'après P. Lindenberg, *Carol I regele României*, traduit par V. Anestin, Editions Ziarul Universul, Bucarest, 1915, p. 202.

⁴⁹ D'après Theodor Văcărescu, *Ceremonialul Curții Regale a României*, Bucarest, 1882, p. 155.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 154-167.

⁵¹ D'après P. Lindenberg, *op.cit.*, p. 75.

⁵² D'après *România în timpul domniei glorioase a lui Carol I*, vol. II-ème, p. 31.

cause de la pluie, la garnison a défilé devant le palais. En suite a été organisé un dîner pour les invités⁵³.

En décembre la reine a organisé une réception avec les dames des sociétés de bienfaisance (ce comité s'est réuni en suite plusieurs fois)⁵⁴.

Au mois de mars 1885, retournant de Constantinople, le roi de la Suède et le prince de la Bulgarie ont visité le roi Charles I-er et la reine Elisabeth⁵⁵.

En 1888, le 14/25 mars, l'opposition a organisé des révoltes contre le gouvernement de I.C. Brătianu et a manifesté aussi devant la cour du palais (le gouvernement est tombé le 23 mars/ 4 avril)⁵⁶.

Pendant le printemps de 1889 le prince héritier Ferdinand est arrivé en Roumanie et pour lui a été organisé un défilé des troupes, en face du palais⁵⁷. Il a du rester au palais jusqu'au moment quand le palais de Cotroceni a été prêt. Au palais il est tombé amoureux d'Hélène Văcărescu, dame d'honneur de la reine qui a encouragé les deux⁵⁸. Le statut de la maison royale ne permettait pas un tel mariage⁵⁹. L'année 1891 est la plus importante en ce qui concerne les réceptions organisées au palais: 9 / 21 mai ont été apportés au palais les drapeaux de tous les officiers de réserve et les attachés militaires étrangers ont présenté leurs hommages et en suite a eu lieu la cérémonie pour cet événement. Le prince Ferdinand est nommé capitaine du I-er Bataillon de chasseurs. Le jour suivant la famille royale a fêté 10 années de mariage, réception qui a duré trois jours⁶⁰. Quand ont eu une histoire des ovations et du culte de la personnalité chez les roumains Charles I-er sera sans doute un nom important. Le 29 décembre 1892/10 janvier 1893, le prince Ferdinand a épousé Marie d'Edinburgh, nièce de la reine Victoria de la Grande Bretagne: „*Des grandes réceptions furent au palais aux noces, des bals costumés, danse classique. Tout le monde de Bucarest essayait de fêter l'arrivée de la nouvelle princesse*”⁶¹. En 1895 a eu lieu un événement surprenant: une réception dans le jardin du palais organisée par la reine Elisabeth et la princesse Marie pour les enfants. En 1896 l'empereur François Joseph (septembre 16/ 28)⁶² est venu en visite, en suite le roi Alexandre de la Serbie⁶³. En 1909 on a fêté 50 ans depuis l'Union qui a marqué la création de l'État moderne roumain. L'événement a été

⁵³ *Ibidem*, p. 88.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 114.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 110.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 188.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 208.

⁵⁸ D'après Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu*, vol. II-ème, Editions Albatros, Bucarest, 1996, p. 221.

⁵⁹ D'après Ioan Scurtu, *Monarhia în România*, Editions Danubius, Bucarest, 1991.

⁶⁰ *Ibidem*, pp. 276-289.

⁶¹ D'après Sabina Cantacuzino, *op.cit.*, p. 224.

⁶² D'après P. Lindenberg, *op.cit.*, p. 87; *România în timpul domniei glorioase a lui Carol I*, vol. II-ème, p. 445.

⁶³ D'après, *România în timpul domniei glorioase a lui Carol I*, vol. II-ème, p. 451.

marqué d'un dîner offert par la famille royale auquel ont participé les autorités et les ministres⁶⁴.

Même si pour le fin du XIX-ème siècle on a beaucoup de documents sur la vie politique, les personnes de cette époque n'ont pas été intéressés d'écrire sur la vie intime, des curiosités, les habitudes et l'intérieur du palais royal.

Annexe:

L'appartement de la Dame Hélène Cuza

Le salon près de l'entrée principale était riche en décorations ayant comme meubles : des sofas, fauteuils, des grandes et petites chaises - toutes dorées et tapissées avec une étoffe de satin vert, plusieurs miroirs avec le cadre en bronze doré, d'autre en cristal, une table d'acajou avec du marbre, truman en mosaïque et bronze, ayant du marbre au dessus, deux armoires en style Boulle, une table de palissandre, une pour les livres, l'autre pour travailler, plus 2 vases japonais.

Dans le Salon Bleu – très grand – il y avaient 4 sofas, 8 fauteuils, 8 chaises, 2 tambours, 12 petits tambours pour les pieds de palissandre avec en bois de rosier tapissé avec de la soie bleu de Lyon, des pupitres en bois de rosier, noyer et une horloge en marbre blanche, des vases chinois. Le salon avait 4 lustres.

Dans „La chambre à coucher” le lit était de palissandre sculpté mis sur un piédestal. La fauchée était de soie jaune. Dans la chambre il y avaient aussi 2 sofas, des fauteuils, des tambours pour les pieds, de même en bois et recouverts avec de la soie jaune. Près des miroirs se trouvaient des pupitres de même en palissandre, un bureau en bois de rosier et palissandre, une armoire avec des miroirs, un bureau en bois d'ébène qui était apporté de Cotroceni, un autre en rosier peint, une pendule, 2 lampes de porcelaine chinoise.

Le boudoir été décoré avec des meubles en bois de palissandre, tapissé avec de l'étoffe de Lyon.

La dernière chambre de l'appartement était le bureau qui constituait l'entrée pour le boudoir.

---

⁶⁴ D'après, P. Lindenberg, *Carol I regele Românei*, p. 223, l'auteur écrit sur l'Union de 1859 sans parler de la personne qui l'a fait.

DE LA PALAT DOMNESC LA PALAT REGAL. O PAGINĂ DIN ISTORIA PALATULUI STATULUI DIN CALEA MOGOȘOAIEI

- Rezumat -

Pentru perioada următoare domniei lui Alexandru Ioan Cuza, până la refacerile de la sfârșitul secolului, documentele referitoare la istoria palatului regal din București nu sunt foarte numeroase, ceea ce atestă că nu au avut loc schimbări majore în palat, odată cu sosirea și instalarea domnitorului Carol I, nici în ceea ce privește decorația interioară, nici în arhitectura sa exterioară.

În deceniul al nouălea al secolului al XIX-lea, arhitectul francez Paul Gottereau (cel care a realizat planurile Palatului CEC, ale actualei Biblioteci Centrale Universitare, precum și pe cele ale Palatului Cotroceni) a fost însărcinat cu modernizarea și extinderea palatului (transformarea apartamentului reginei, alcătuirea noilor apartamente de recepție, modificări în sala tronului, modernizarea instalației de apă a palatului). În timpul primului război mondial, ocupația străină a produs multe daune palatului, pentru ca în urma incendiului din anul 1927, cele două aripi vechi ale palatului Goleescu și Gottereau să fie dărâmate, și pe locul lor să înceapă construcția noului palat regal de pe Calea Victoriei (fostă Calea Mogoșoaiei).

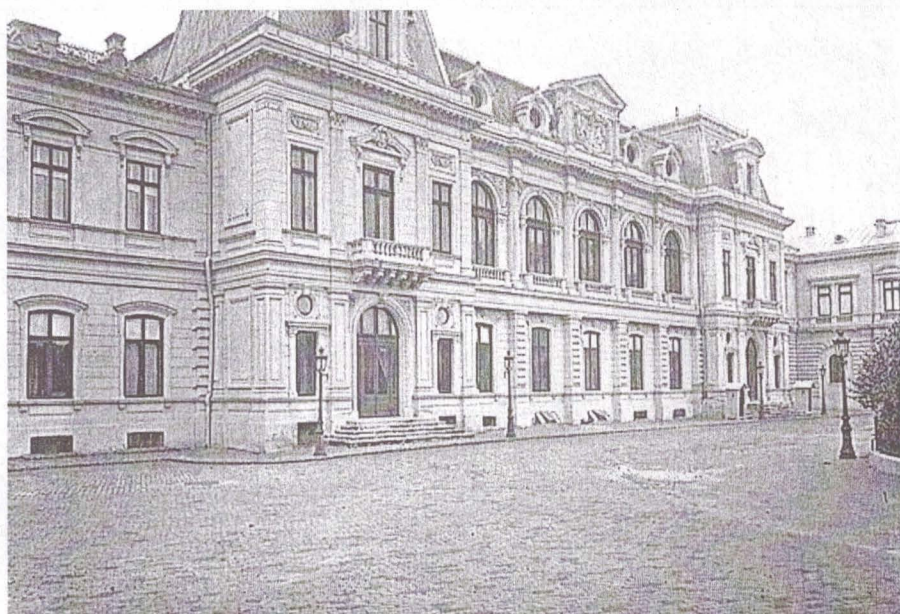
În ceea ce privește protocolul la palatul regal din București, regele Carol I și regina Elisabeta aveau un program bine stabilit de la care nu se abăteau, începându-și ziua dis de dimineață și încheind-o cu o masă de seară în familie sau cu invitați.

Legat de evenimentele importante desfășurate la palatul regal din București, unul dintre acestea a fost fără îndoială încoronarea regelui Carol I ca rege al României. Ceremonia nu s-a petrecut la catedrala mitropolitană, ci la dorința regelui la palatul regal, în sala tronului. Tot la palatul regal au fost primiți în vizită în anul 1885 regele Suediei și principele Bulgariei, și tot aici au fost organizate în 1889 festivități pentru primirea principelui moștenitor Ferdinand.

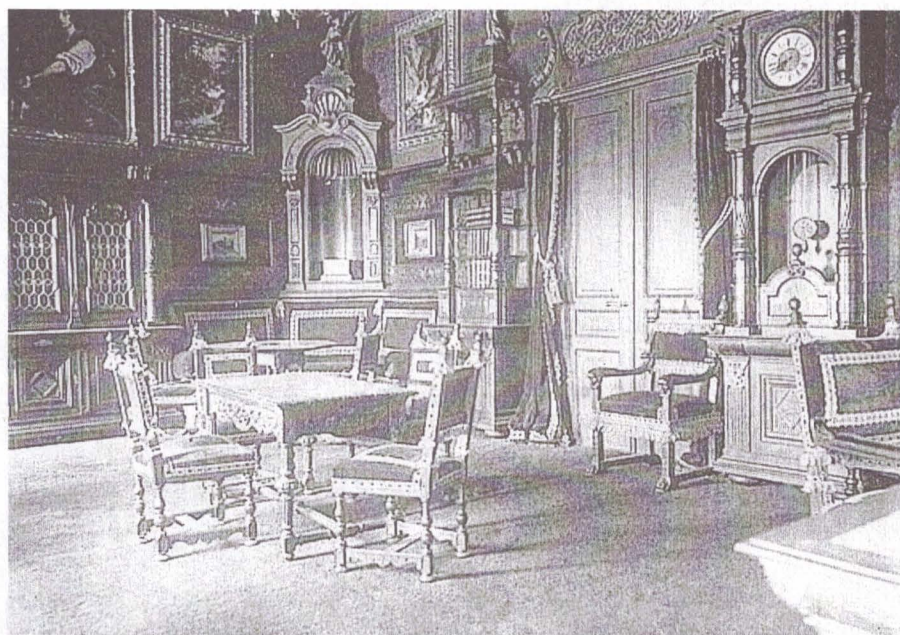
Palatul regal din Calea Victoriei a fost fără îndoială o reședință reprezentativă a familiei regale Carol și Elisabeta, fiind conceput ca un spațiu de reprezentare și protocol, modern și beneficiind de toate utilitățile epocii.

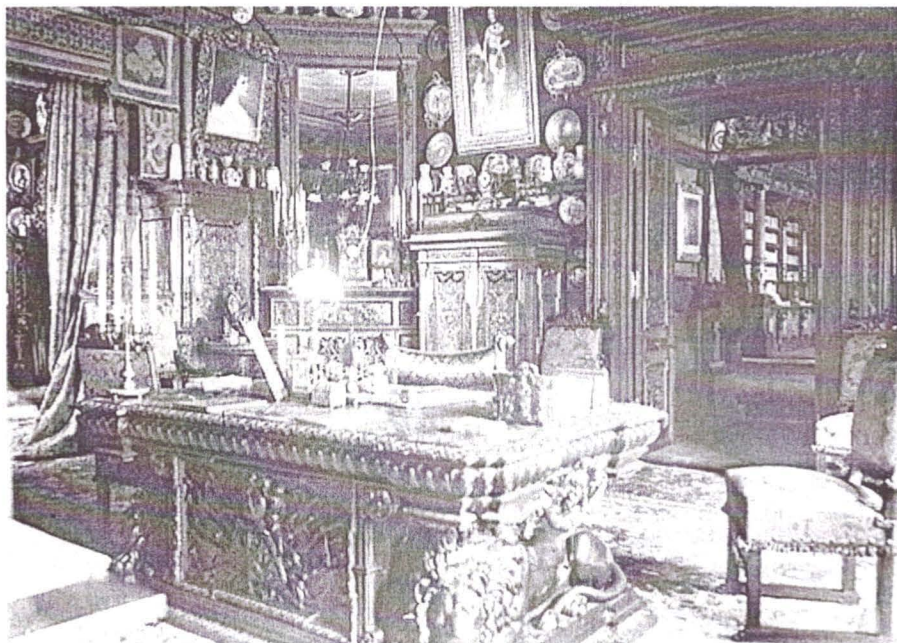

Aripa Gottereau

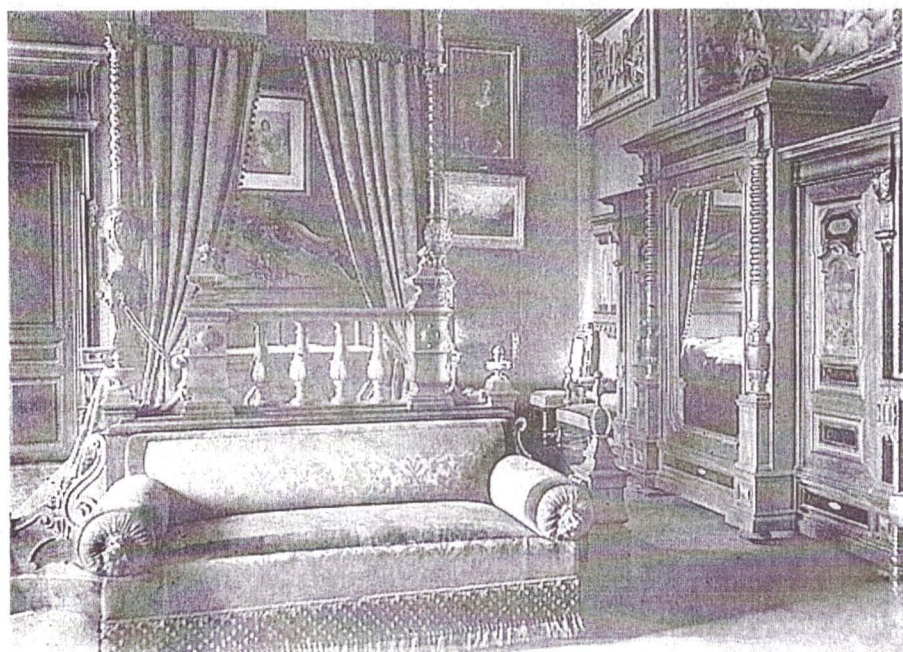

Biblioteca

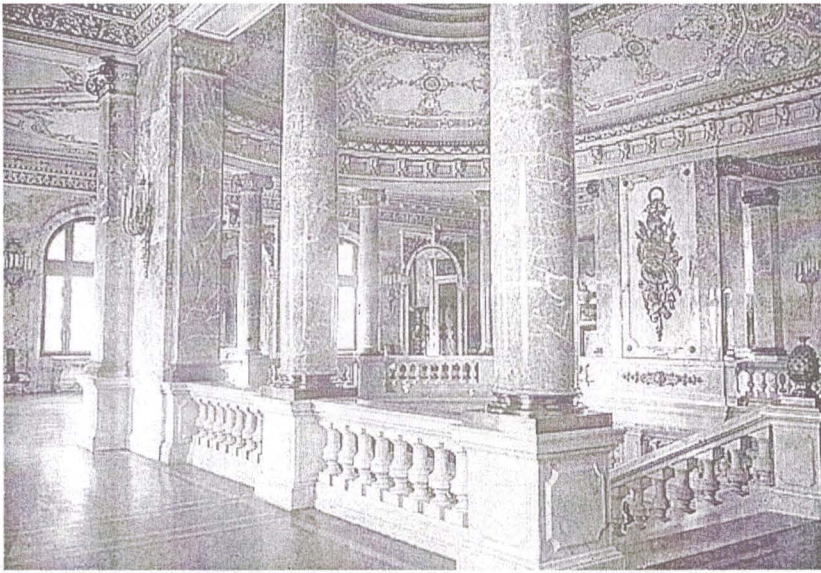

Biroul regelui Carol

Dormitor

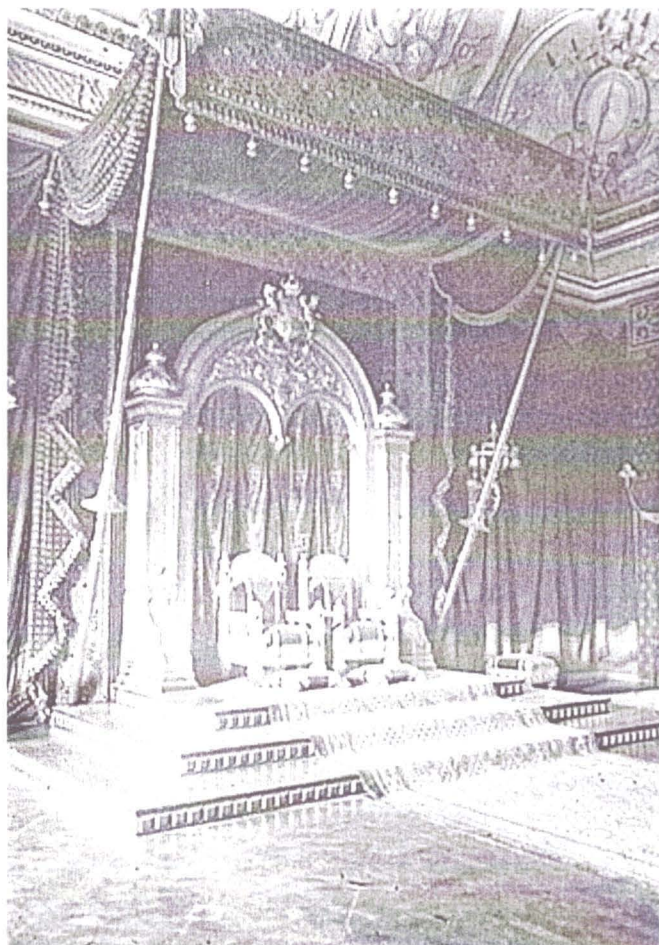

Etaj

Regina Elisabeta la biroul său

Sala tronului

LES RÉLATIONS ENTRE LE ROI CHARLES I-ER ET LA FAMILLE PRINCIÈRE DE FERDINAND ET MARIE

Ștefania Ciubotaru

Charles I-er prince et après roi de la Roumanie a épousé le 3/15 novembre 1869 la princesse Elisabeth de Wied. Les deux ont eu un seul enfant - la princesse Marie qui est morte à l'âge de 4 années- laissant ainsi le problème de l'héritage.

Les deux frères du roi Charles I-er - Léopold et Guillaume (Wilhelm) ont refusé le trône de la Roumanie et finalement le deuxième fils de Léopold, Ferdinand, a été nommé prince héritier.

Ferdinand été né le 28 août 1865 et a été déclaré en conformité avec l'article 83 de la Constitution roumaine et avec le Décret de 18 mars 1889, héritier présomptif de la Couronne et aussi roi et prince de la Roumanie.

Le prince héritier Ferdinand est arrivé en Roumanie le 19 avril 1889 et cet événement a été présenté ainsi dans la presse de l'époque: *"Le fiacre princier avait des chevaux noirs, très beaux et les livres rouges dorées. Le roi et la reine étaient en arrière, le prince en avant, portant une uniforme de sous-lieutenant. Très émotionné et blond, il avait une petite moustache et barbe; les généraux se trouvaient autour, en avant et en arrière il y avait un escadron de gendarmes, le préfet de la police conduisait le cortège. Tout le faste, avec les musiciens et les soldats a avancé peu à peu sur la rue Grivitei jusqu' au palais"¹.*

Le Bucarest fastueux, avec les rues pleines de monde a reçu le jeune et timide sous-lieutenant Ferdinand Victor Albert Meinard de Hohenzollern. Il avait presque 24 ans et personne, ni les plus optimistes, ne pouvaient deviner qu'il sera le futur roi loyal de la Roumanie Unie.

Maintenant chaque personne pensait que dans l'avenir il trouvera une épouse parfaite pour donner un plus de prestige au trône du pays: *"La dynastie étrangère imposée avec des sacrifices - disait un contemporain - ne pouvait pas accepter que des épouses d'une bonne famille royale européenne. Les roumains ne voulaient pas une femme des familles princières roumaines et en plus ils voulaient une belle femme parce que le peuple roumain n'aimait pas les femmes laides"².*

La femme choisie par le prince Ferdinand était vraiment belle est très jeune -17 ans- et de plus elle était la princesse Marie de Edinburgh, la fille aînée du prince Alfred duc d'Edinburgh, fils de la reine Victoire de la Grand Bretagne et de la duchesse Marie Alexandra, la seule fille du tsar russe Alexandre II.

De nouveau la presse de l'époque annonçait que le 22 mai 1892, à Postdam, le prince Ferdinand a épousé cette princesse anglaise, née le 29 octobre 1875,

---

¹ D'après Marian Ștefan, *Nunta principelui moștenitor*, revue "Magazin istoric", novembre, 1996, page 81.

² *Ibidem*.

"fiançailles qui sont les meilleures pour notre pays. Le mariage établi encore une fois si c'est possible dans les coeurs des roumains la dynastie roumaine. L'alliance réunit la Maison princière Roumaine avec une des plus anciennes dynasties de l'Europe. De plus, l'alliance renforce les liaisons entre la Roumanie et la puissante nation britannique, alliance profitable pour les deux côtés depuis toujours"³.

Les noces du prince héritier Ferdinand avec la princesse Marie ont eu lieu à Sigmaringen, au château Hohenzollern, le 29 décembre 1892 / 10 janvier 1893. Le roi Charles I-er et son cortège, sauf la reine Elisabeth -qui était déjà en Allemagne- sont partis le 26 décembre 1892 à Sigmaringen, pour participer à la cérémonie religieuse décrite ainsi : *"le cortège était formé de la manière suivante: le roi allemand Wilhelm II avec la duchesse d'Edinburgh, le roi Charles I-er en uniforme de général roumain avec sa vieille mère princesse de Hohenzollern, le prince héritier et gendre portant l'uniforme de commandant des chasseurs roumains avec sa mère la princesse Antoinette, le grand duc Alexis, frère du tsar russe portant une uniforme d'amiral russe avec la duchesse de Connaught et les autres princes et princesses, le fils du comte de Flandre et à la fin du cortège le duc d'Edinburgh, le père avec la mariée. La cérémonie a été célébrée par l'abbé du monastère des bénédictins - de Beuron - Monsieur Placide Wolter, qui a tenu un très émouvant discours. Au retour le gendre et la mariée étaient en face. Au château ils étaient attendus par le chapelain de la reine anglaise, Monsieur Lloyd qui leur a donné la bénédiction religieuse anglicane. A 6 heures de l'après midi était le repas de gala, présidé par le gendre et la mariée"⁴.*

A cet repas ils ont eu un menu fastueux composé de:

- Crème de volaille
- Bouchées aux huitres
- Fruits saumonés sauce genevoise
- Filet de boeuf à la Flamande
- Salmi de faisans aux truffes
- Langouste en belle vue sauce Gloucester
- Punch à la Roumanie
- Dindonneaux rôtis
- Compote, salad
- Céleris de France à l'espagnole
- Glace panachée vanille et fraises
- Chester Caques
- Fruits⁵.

³ D'après *Universul literar*, lundi 25 mai / 6 juin 1892, page 5.

⁴ Apud Marian Ștefan, *op.cit.*, page 83

⁵ D'après Biblioteca Națională a României., Colecții speciale, Fond Saint Georges, XCIV, dossier 1, feuille 23.

A la fin du dîner, le roi Charles I-er en hâte et après un court et froid regard a souhaité pour le jeune couple sous un ton impérial: *"que vous ayez une belle journée de miel. Le prince Ferdinand frappé a dit à sa femme "Tu as entendu? Il nous a dit jour eu miel pas mois"*⁶. L'explication pour les mots du roi était que pour lui la seule chose qui était vraiment importante était son devoir pour le pays et chaque minute perdu était en défaveur du royaume.

Le jeune couple a passée quand même plusieurs jours de miel grâce à la duchesse - Marie Alexandrova. La duchesse a compris immédiatement que le roi n'aime pas les femmes avec initiative et qu'il sera difficile de la convaincre d'accepter ses idées. Quand même, grâce à sa mère la reine Marie a eu un vraie mois de miel dans le château romantique Krauchenwiess, un pavillon de chasse dans les montagnes de Bavière et en suite le couple est venu à Bucarest a la fin du mois de janvier 1893.

De nouveau la presse nota: *"Le 23 janvier, samedi. Aujourd'hui la jeune princesse Marie est rentrée dans la ville dans un grand landau tiré par 6 chevaux noirs. Elle était à droite, le prince portait un costume des chasseurs avec la grande ceinture d'Etoile". La jeune princesse avec un petit nez, le visage rose, était sérieuse et un peu étonnée. Le soleil est apparu ce jour là en dépit du fait qu'il faisait froid. Le cortège est allé jusqu'à la Métropole où les deux archevêques et prélats ont célébré un Te Deum et après ils ont lu un document - manifeste du roi spécifiant l'année, la date, le lieu et tous les détails du mariage et du retour dans le pays"*⁷.

A son retour la reine Marie a du se soumettre au régime autoritaire du roi Charles I-er. La jeune famille princière était totalement sous le contrôle du roi Charles I-er, et la reine nota plus tard dans ses mémoires que *"tout était devoir du matin quand on se réveillait jusqu'à la soirée quand on se reposait. Devoir et toujours devoir. Et mon oncle et Nando me disait de ne pas avoir des amis... dans ce pays c'est dangereux d'avoir des amis à cause de la politique, de la jalousie et des intrigues"*⁸.

Toutefois la reine Marie nota que *"Le roi Charles I-er pensait trop avant de faire et dire quelque chose, essayant de voir les conséquences et cela compliquait beaucoup sa vie. Il n'est pas juste de juger mes supérieurs, mais j'ai souffert pour longtemps le faix de son pouvoir. Quand même c'était une bonne école et aujourd'hui je me rends compte que je dois lui remercier, mais il m'a blessé beaucoup et il nous a chargé la jeunesse, parfois il nous déterminait d'être désolés et révoltés. Mon époux souffrait spécialement mais il ne se révoltait jamais, et parfois la révolte peut t'aider. Moi j'ai connu cette joie, mais Nando était habitué dès l'enfance d'obéir. Il n'a jamais existé un prince héritier aussi réel comme lui. Il écoutait toujours son oncle et ses opinions, il obéissait toutes ses demandes sans*

⁶ Guy Gauthier, *Missy Regina României*, Bucarest, Editions Humanitas, 2000, page 47.

⁷ Apud Marian Ștefan, *op. cit.*, page 85.

⁸ D'après Maria Regina României, *Povestea vieții mele*, Iași, Editions Moldova, 1991, page 18.

rien dire et de plus il essayait de résoudre chaque mécontentement entre moi et le vieux tiran. Pour lui c'était un rôle difficile à jouer et mal payé parce que souvent il se trouvait entre le marteau et l'enclume. Il n'exprimait jamais ces propres idées à son oncle et parfois il était offensé, même humilié, par ces demandes, mais il restait toujours obéissant et patient jusqu'à l'admiration et je sentais que mon sang bouillait"⁹.

En suite la princesse Marie est resté enceinte avec son premier enfant et elle se sentait de plus en plus mal, et à cette situation contribua aussi l'atmosphère imposée par le vieux roi. Dans ces conditions, madame Greceano, la demoiselle d'honneur de la princesse a discuté avec le roi Charles I-er, en lui disant avec beaucoup de courage: *"votre princesse souffre. Dans son état de santé ce n'est pas très bien pour elle. Les jeunes personnes ont besoin d'amis. Une solitude absolue est une grave faute. Elle doit se distraire, voir le monde. Il n'est pas très bien d'être seule tout le temps, pensant à sa santé et avec les chambrières"*¹⁰.

La suite a été que le roi a organisé quelques réceptions décrites ainsi par la reine : *"on servait du thé dans un salon sombre, avec les parois d'un rouge pompéien et avec des chaises laides, trop dorées. Comme décoration une suite de peintures représentant le roi Charles I-er pendant la campagne de 1877: l'oncle au feu des balles, l'oncle sur les parapets, l'oncle traversant la Danube sur un pont de vaisseaux, l'oncle avec un petit cheval, l'oncle dans le chasse-neige, l'oncle recevant le sabre d'Osman Pacha. Et en dessous de ces peintures patriotiques était la petite et triste exilée recevant des dames maigres et des dames grosses, des dames bénignes et des dames vaniteuses, des dames élégantes et des dames pas très élégantes, des dames à peu près comme la petite et timide étrangère"*¹¹.

L'essai du roi d'animer la reine a échoué culminant avec l'évanouissement de celle-ci pendant une cérémonie. Le roi Charles I-er a organisé pour sa nièce des promenades hors de Bucarest, aux monastères Cernica et Pasarea, occasion qui a donnée la chance à la jeune princesse de faire connaissance avec tout ce qui a signifié *"le premier réveil d'une vraie amour et compassion entre moi et la Roumanie"*, nota plus tard la reine Marie¹².

À la moitié du mois d'octobre 1893, au château Peles, la princesse Marie a donné naissance au prince héritier du trône roumain, baptisé comme orthodoxe sous le nom de Carles (Carol), pour honorer le roi. Cela a déterminé le roi Charles I-er de s'impliquer dans l'éducation de l'enfant considérant que ses parents ne sont pas très bien préparés pour un devoir autant d'important ; il a choisi donc au début une gouvernante et après un gouvernante suisse controversé, décrite par la reine comme *"un cas pathologique"* et comme un *"névropathe"* qui a influencé négativement l'évolution du futur roi".

⁹ *Ibidem*, page 26.

¹⁰ *Ibidem*, page 33.

¹¹ *Ibidem*, page 35.

¹² *Ibidem*, page 44.

En 1894, au mois d'octobre, la princesse Marie a donné naissance à un deuxième enfant nommé Elisabeth pour honorer cette fois-ci la reine. *"Chaque jour à une certaine heure venait l'oncle pour me voir avec le petit trésor. Il était très gentil avec moi et avec sa petite arrière fille, qui était un enfant très joli. Mais les discussions étaient très fatigantes, je me souviens des jours d'après la naissance de mon deuxième enfant"*¹³.

Pour cela la reine Marie nota que: *"le point fort de notre famille était le roi Charles I-er, homme puissant, taciturne, le vrai maître qui dominait tout au tour de lui. Un homme qui avait oublié qu'il a été aussi jeune et qui ne pouvait pas comprendre les autres personnes qui voulaient vivre et être heureuses. Je me souviens une fois après un conflit avec lui (malheureusement on a eu plusieurs) je lui ai écrit une lettre pleine de révolte dans laquelle je lui rappelais de ne pas oublier qu'il enlevait ma jeunesse et je ne pouvais jamais revivre ces moments. Sa réponse était courte et significative: "Seulement les êtres volages regardent la jeunesse comme la meilleure période de leur vie". C'était comme ça le "der Onkel" et même si en fin on était les meilleurs amis, au début on a eu des disputes à cause de ma personnalité et éducation. Inconsciemment je savais que je ne peux pas vivre subjuguée et que si je n'étais pas forte je ne pouvais pas aider le pays qui représentait maintenant mon destin. Même du début on devait établir une égalité des rapports. Beaucoup d'années on a dû obéir le roi, le pouvoir était dans ces mains et la seule chose qu'on pouvait faire était de quitter le pays"*¹⁴.

Après ont étaient nés la princesse Marie (ou Marioara, Mignon), née à Gotha en janvier 1900, le prince Nicolae, né en 1903 à Sinaia, d'où le parrain était le tsar Nicolae II de Russie, la princesse Ileana, née en janvier 1909, et le dernier enfant a été le prince Mircea, né en décembre 1912 et qui est mort à l'âge de 4 ans. Le roi Charles I-er aimait tous ces enfants permettant aussi aux parents de s'impliquer dans leur éducation.

Par exemple la reine Marie écrivait dans son journal: *"L'oncle aimait beaucoup Nicky et ils se promenaient ensemble, peut-être il était étonné des facéties de cet enfant impulsive mais les farces spontanées animaient et faisaient sourire le vieux roi, plus que d'autres choses. Nicky était la joie du roi qui ne pouvait résister un jour sans le voir et il avait un sourire spécial gardé pour ce enfant plein de vie qui a gagné vraiment le cœur du roi"*¹⁵.

Les années passantes, le roi Charles I-er devenait moins sévère avec la famille princière, spécialement avec la princesse Marie et sa passion pour l'équitation. A propos de ce sujet elle écrivait: *"Je pense que j'ai jamais offensé mes supérieurs. Bien sûr que j'étais obstinée et chaque chose que je voulais je la demandais avec tant de passion, comme si ma vie dépendait de ça et quand je réussissais de l'obtenir j'étais contente de partager la joie avec les autres. Donc peu*

¹³ Ibidem, page 62.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, page 282.

à peu la passion pour l'équitation a été acceptée et les interdictions arrêtées comprenant que c'était une chose innocente. Au début mon peuple pensait que l'équitation pouvait m'empêcher d'avoir des enfants, cela étant mon principal devoir. La Roumanie voulait une famille royale nombreuse et pour ça ma passion n'était pas acceptée au début. Après même "der Onkel" s'est habitué de me voir à cheval et il me recevait souriant, quand je l'accompagnais dans les forêts. Même dans son cœur dur il admirait cette fille anglo-saxonne, qui avait une personnalité aimée par tout le monde. La plus belle passion de l'oncle était Sinaïa et ses merveilleuses forêts. Il aimait beaucoup les promenades, même s'il ne marchait pas vite, il avait marqué avec des piquets la plus part des sentes de la grande forêt. Il aimait beaucoup me voir admirant ces promenades que je connaissais par cœur, quand tout de suite on se rencontrait, lui à pied avec le bâton sous le bras et accompagné par deux agents de police secrète et moi très fière dans la selle. La légende spécifique au cœur roumain a inventé que le roi ne pouvait rien refuser à sa nièce. Cela malheureusement était seulement une mythe; mais parfois le roi était animé de ma joie de vivre et de ma jeunesse et renonçait à l'autorité¹⁶.

De même la reine Marie disait que: " indiscutable j'étais un soucis pour le roi, j'avais troublé ses jours et ses idées sur des choses qui sont permises ou non, mais j'étais jeune et avec une âme pure...."Il fait beau aujourd'hui!...Oui!...et de plus j'aimais la forêt. L'oncle parlait toujours du temps, qui était un permanent soucis .... (...) Oncle, la forêt est aussi belle!" Il n'y a pas une forêt plus belle que celle de Sinaïa. Et l'oncle était content de m'entendre parler ainsi. Je savais l'apprécier et chacun d'entre nous dominait cette forêt: moi à cheval et lui avec ses promenades. "Où as-tu étais?...Oh partout, il y a autant de chemins! Oui, oui mais soit attentive ton cheval et un petit sauvage. Mais il grimpe comme une chevrete. Je peux jurer que dans ces moments l'oncle était mécontent de mon attitude, mais quand même il sentait dans son cœur de l'admiration pour moi"¹⁷.

En ce qui concerne le protocole de la Cour Royale le roi Charles I-er était très strict, spécialement dans l'organisation des réceptions, des invités officiels et du déroulement des dîners royaux. La reine Marie note concernant cela: "Il attendait de nous, de faire notre devoir et d'organiser des réceptions, donc la connexion entre les deux palais était permanente. On été forcé à participer à des dîners très fatigants considérés par l'oncle comme des occasions pour discuter sérieusement avec les personnes qui n'ont pas une audience spéciale.

Ce type de "cercle" se passait dans le Salon Mauresque du château, un salon grand avec des fenêtres d'un côté et de l'autre, et la seule meuble était représentée par des bancs sculptés autour des parois. C'était une chambre pas très accueillante et l'habitude était que personne ne pouvait s'asseoir. Les déjeunés nous exaspérèrent; on était forcé de s'habiller en tenue de gala l'après midi et nous enlevait les moments précieux pendant l'été quand tous nous voulons rester dehors,

¹⁶ Ibidem, page 104.

¹⁷ Ibidem, page 106.

dans la forêt. L'oncle demandait toujours à sa famille de respecter ce rituel. Il ne pensait pas à la joie de vivre à la campagne et il apportait de Bucarest à sa résidence de la montagne l'ennui. Les premières années j'ai obéi sans protester. Je me sentais trop faible, mais plus tard même si Nando avait un regard dur j'allais directement à l'oncle et lui disais que le beau temps et les enfants me demandent. "Je peux sortir? ". Au début l'oncle était surpris et mécontent de mes demandes parce que personne n'a eu le courage d'avoir ses propres idées, mais peu à peu il s'habitua avec mon attitude et souriait de mon impatience. Je n'osais pas d'être indisciplinée, mais j'étais très sincère et je lui expliquais mes raisons et après il me disait avec indulgence: "Tu peux aller, je sais que tu ne peux pas rester dans la maison"¹⁸.

Concernant le déroulement des dîners royaux à Peleş, ils étaient organisés dans la Grande Salle à manger où la pièce principale était une table extensible pour 40 personnes. Aux extrémités de cette table rectangulaire était l'entrée principale et le buffet qui était ouvert pour servir les plats. Le roi Charles I-er occupait la chaise près du buffet et la reine était à droite. Généralement ils essayaient de respecter le rituel et aussi le protocole, mais c'était difficile parce que la reine Elisabeth initia des plaisanteries et des discussions non-agrées par le roi.

Le roi Carol le I-er se réveillait à 5 heures du matin et à 6 heures il déjeunait seul où avec la reine et en suite il restait dans son bureau. Le déjeuner était servi obligatoirement à 12 heures, étant très simple et court. La famille royale préférait des légumes (carottes, petit pois, courgettes, haricot vert, aubergines, tomates, asperge et artichaut), des salades et des compotes.

Aux dîners festifs la tenue était obligatoire, le roi Charles I-er était habillé sobre sans les grades militaires ou d'autres accessoires. Il préférait les tuniques et les dernières années il portait le képi blanc qui lui rappelait de la Guerre d'Indépendance. Après le dîner les hommes allaient dans le salon de billard, mais en avant la reine demandait aux invités de laisser le roi Charles I-er à gagner au moins une partie, pour pouvoir se reposer tranquillement¹⁹.

Quand ils étaient à Bucarest le roi Charles I-er et la reine Elisabeth déjeunaient à environ 13 heures et ils avaient comme invités le prince Ferdinand et la princesse Marie; le dimanche, les derniers, étant accompagnés par leurs enfants. Les princes héritiers se conformaient au protocole imposé par le roi Charles I-er mais la princesse Marie aimait beaucoup plus le pique-nique au milieu de la nature, sans les restrictions imposées par le protocole. Pendant les promenades à Busteni, dans la cour de la petite église, le roi aimait servir des sandwiches au poulet à ses invités, fait qui faisait sourire la princesse Marie. Pendant le temps elle a réussi de le convaincre à renoncer aux promenades, invitant des personnes à Pelisor pour

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ Apud "Jurnalul Național - Jurnalul de bucătărie", no. 45, 24 août 2005, page 6, 7.

servir du thé dans des *"petites tasses décorées avec des pavots et des meilleurs plats que les traditionnels sandwich royaux"*²⁰.

Un autre observateur de la famille royale, Rober Scheffer, secrétaire et bibliothécaire de la reine Elisabeth entre 1886-1891, a réussi, dans ses mémoires nommés *"Orient royal - cinq années à la Cour de la Roumanie"*, décrire l'atmosphère des dîners royaux: *"Au château Peleş la vie était on peut dire familiale. La cour déjeunait avec leurs Majestés. Près du billard était la salle à manger décorée en style néo-renaissance allemande, ayant des chaises couvertes avec du cuir de Cordoba. En fonction de la situation leurs Majestés restaient en cercle une minute ou deux pour qu'en suite ils s'assoient directement à table, chacun ayant sa propre chaise. La reine exubérante parlait beaucoup, racontait sa journée, s'intéressait des autres, elle discutait de la littérature, de l'art et sur la nature. Le roi, plus sévère, surveillait avec son regard chaque meuble, service; parfois il touchait avec les doigts le bras de sa femme si elle exagérait; et parfois il disait quelque chose ou une réflexion politique, essayant après de voir l'effet produit. Après le dîner il aimait jouer le billard, même si la reine considérait que c'est une perte de temps et mouvement. Elle passait dans le salon de musique avec la suite, où elle improvisait à l'orgue ou lisait de ses oeuvres. Les jeunes filles connaissaient déjà tous les histoires, mais elles essayaient d'être expressives"*²¹.

Un autre aspect concernant les relations de Charles I-er avec la famille princière était lié de sa participation aux réceptions organisées par Ferdinand et Marie au Palais Cotroceni et aussi la fête de l'arbre de Noël, qui est devenue traditionnelle avec le temps pour la famille royale.

Donc en 1896, quand la famille princière est venue vivre à Cotroceni, a été organisé un bal costumé décrit plus tard par la reine Marie dans son oeuvre: *"L'histoire de ma vie"*.

A cet bal ont participé le roi Charles I-er, la reine Elisabeth, Ducky la soeur de Marie, Alexandra Cantacuzène, Alexandre Marghiloman, le général George Mano, P.P. Carp, Tache Ionesco, Lascar Catargiu. *"A cette époque là - se souvenait la reine - les bals à la cour royale étaient des fêtes officielles, les mères et leur filles étaient très bien habillées, mêmes les dames plus vieilles et les ministres portaient toujours des fracs colorés"*²².

En suite la reine décrit les vêtements des invités: *"Ducky et moi, les deux nous portions le costume de "Princesse lointaine", l'héroïne d'une des drames de Rostand, très connue après l'interprétation de Sarah Bernhard. Le vieux roi et la reine Elisabeth qui venaient d'habitude à notre réceptions et Auntie très animée costumée en Dante avec un manteau rouge. Elle était la vraie personnification de l'éternelle poétesse et elle a eu du succès. L'oncle bien sur ne pouvait pas être*

²⁰ Ibidem, page 24.

²¹ D'après Robert Scheffer, *Orient regal. Cinci ani la curtea României*, Bucarest Editions Saeculum & Vestala, page 25, 26.

²² D'après Marie Regina României *op.cit.*, page 115.

costumé mais il portait un costume de chevalier de sa jeunesse. L'oncle n'était pas un des rois qui change tout le temps l'uniforme. Pendant plusieurs années il a porté son uniforme de général d'infanterie, noire, rouge et avec de l'or et aux fêtes il portait le ruban rouge de la Croix de la Roumanie avec des lourdes épaulettes et pas de tout décoratives et avec une aigrette blanche sur le képi. Le képi de l'oncle était comme au début. L'oncle ne voulait pas de l'élégance, toute la vestimentaire était solennelle. Il s'imposé par son attitude, sa dignité et ses yeux étaient très expressives pour les autres. Le fait que le roi austère portait au bal un costume de chevalier renforcé le mythe qu'il était soumis à ma volonté.

Il a eu peut être des moments quand il était moins sévère avec moi, mais ces moments étaient rares et a des grands intervalles de temps. Bien sur dans son maison j'étais la plus indisciplinée, mais il trouvait en moi la sincérité qui était rare dans son entourage et il aimait beaucoup cela²³.

De même le 24 décembre la famille royale participait à fête de l'Arbre de Noël à Cotroceni. L'organisation de l'événement était préparé attentivement et les membres de la cour royale étaient enchantés. Eugène Buhman, le chef de bureau du Palais Cotroceni écrivait: "Deux semaines avant l'événement commençaient les préparations. Le jardinier de Peles envoyait le meilleur sapin, Beghenau l'inspecteur sylvique envoyait du gibier, Brunning l'administrateur de la propriété princière (Poeni vers Iasi) envoyait du gui, la princesse respectait toujours la tradition anglaise d'orner les chambres avec du gui. De Nürnberg de l'Allemagne étaient apportés les décorations pour l'arbre. Elles étaient les plus belles décorations que j'ai jamais vu. On recevait beaucoup parce qu'elles étaient moins chères. L'intendant préparait la liste des cadeaux. Chaque personne qui travaillait au palais recevait des cadeaux. Les princes visitaient aussi les magasins qui se trouvaient sur la rue Calea Victoriei pour acheter les cadeaux. Quand l'arbre arrivait de Sinaia la reine invitait quelques jeunes filles pour l'aider a le décorer. La Veil de Noël à 6 heures de l'après-midi, tout le monde devait être dans le salon. Ici venait le roi Charles I-er et la reine Elisabeth et quelques personnes de leur entourage, en suite les autres personnes de Cotroceni qui étaient fières de participer a côté des autorités de notre pays. Près de l'arbre était une table longue sur laquelle se trouvaient les cadeaux du roi, de la reine et d'autres membres de la famille royale. Parfois la reine Elisabeth offrait des photos signées par elle ou par le roi. Chaque cadeau contenait le nom de la personne écrit par le prince. Le prince Ferdinand donnait toujours personnellement les cadeaux et il disait aussi quelques mots. Après cela le personnel se retirait et les membres de famille royale et leurs invités dinaient. Environ à 10.30 - 11.00 heures le dîner prenait fin"²⁴.

Un autre souvenir liée de Noël et celle laissait par Zoé Camarasesco en 1910: "Avant Noël j'allais à Cotroceni. Dans la salle à manger près du salon de

²³ Ibidem, page 113, 114.

²⁴ Narcis Dorin Ion, *Castele, palate și conace din România*, Bucarest, Editure Fundația Culturală Română, 2001, page 106.

réception ou trouvait des billets brillants, tous blancs et argentés. L'arbre très haut, attendait d'être décoré. Pour arriver au sommet un de nos garçons montait sur l'escalier et les filles lui donnaient les décorations. Le prince Ferdinand faisait des plaisanteries avec nous. Au thé nous mangeons d'un "Baumkuchen" haut envoyé de l'Allemagne. La fête était superbe mais après notre départ le personnel du palais rédécorait l'arbre. Je revenais à la maison enchantée de la richesse des étoiles, des globes, des glaçons en cristal, des colliers, des oiseaux et anges brillants. Avant Noël, ma mère allait à Cotroceni avec le roi Charles I-er et la reine Elisabeth et tout le monde recevait des cadeaux. J'attendais avec impatience son retour pour me raconter la soirée et voir les cadeaux reçus par les autres. Son cadeau était toujours un bijou, moins importante que celle de madame Mavrogheni, parce qu'à Noël le roi payait aussi le loyer"²⁵.

Tous ces aspects liés de la relation entre le roi Charles I - er et la famille princière de Ferdinand et Marie montrent qu'au début il y a eu des mécontentements à cause de la personnalité autoritaire du roi Charles I-er, qui pensait que tout qui n'est pas travail est inutile. Mais au fur et à mesure des années la relation entre les deux familles s'est améliorée, le roi Carol le I-er étant toujours en contrôle.

Cette chose n'as pas empêché la reine Marie a dire "*Moi et l'oncle nous nous aimions même si nous étions différents. Son but était de me transformer dans une personne qui correspondait à ses principes de vie. Mon but était la liberté d'être forte et d'avoir mes propres idées et ma vie. J'admire beaucoup le caractère allemand fort, les résultats de mon éducation allemande sont utiles mais je n'ai jamais aimé l'obéissance pure qui détruit la personnalité*"²⁶.

RELATİILE DINTRE REGELE CAROL I ȘI FAMILIA PRINCIARĂ FERDINAND ȘI MARIA

- Rezumat -

În anul 1889, principele Ferdinand a devenit moștenitor al tronului României și la vârsta de 24 ani s-a căsătorit cu principesa Maria, fiica principelui Alfred, duce de Edinburgh - fiul reginei Victoria a Marii Britanii - și a mării ducese Maria Alexandrovna - unica fiică a țarului Alexandru al II-lea al Rusiei.

Căsătoria a avut loc la 29 decembrie 1892/10 ianuarie 1893, la Castelul de la Sigmaringen, în prezența împăratului Germaniei Wilhelm al II-lea, a regelui

²⁵ D'après Zoe Camarasescu, *Amintiri*, Bucarest, Editure Vitruviu, 2004, page 82.

²⁶ D'après Maria Regina României, *op.cit.*, page 57.

Carol I (fără regina Elisabeta), a părinților principesei Maria, a mamei principelui Ferdinand - principesa Antoinetta și a altor principii și principese invitați.

Tânăra familie princiară a venit în România la sfârșitul lunii ianuarie 1893, când principesa Maria a luat contact cu protocolul rigid de la Curtea regelui Carol I. La început, familia princiară a intrat sub influența bătrânului rege, fapt care i-a cauzat mari neplăceri, însă cu timpul, relațiile s-au relaxat.

Regele Carol I s-a ocupat de educația primului copil al familiei princiare - principele Carol, considerând că părinții săi nu sunt pregătiți pentru o asemenea responsabilitate. Regele îi iubea pe toți cei șase copiii ai familiei princiare, dar preferatul său, după spusele principesei Maria era principele Nicolae.

Cu timpul, regele Carol I a început să fie mai înțelegător față de tânăra sa nepoată - care spre deosebire de principele Ferdinand nu se putea obișnui cu restricțiile impuse de unchiul său - acceptând în cele din urmă pasiunea acesteia față de echitație.

În ceea ce privește protocolul la Curtea regelui Carol I, familia princiară trebuia să ia dejunul cu regele și invitații săi la Castelul Peleş, fapt care o nemulțumea pe Maria, mai ales în condițiile în care afară timpul era frumos și plăcerea ei de a petrece cât mai multe ore în aer liber era foarte mare. În aceste condiții, principesa a avut curajul de a-i spune regelui că „timpul frumos de afară și copiii mă reclamă“, replică la care regele Carol I a zâmbit și și-a dat acordul ca ea să lipsească de la încă un dejun plictisitor.

Regele Carol I și regina Elisabeta luau micul dejun la ora 6.00 dimineța, dejunul la ora 12.00 la Castelul Peleş, la orele 13.00 la Palatul Regal din București, și în prezența familiei princiare, miercurea.

Regele Carol I și regina Elisabeta participau la recepțiile și balurile organizate de către familia princiară, ca și la tradiționala sărbătoare de Crăciun, organizată în fiecare an la 24 decembrie la Palatul Cotroceni.

Le roi Charles I-er avec le prince Charles et la princesse Elisabeth au Chateau Peleş, 1896.
Regele Carol I cu principele Carol și principesa Elisabeta la Castelul Peleş, 1896.

La famille royale Charles I-er et Elisabeth avec le prince héritier Ferdinand et Marie, ensemble avec leurs enfants, au Palais Cotroceni, 1910.
Familia regală Carol I și Elisabeta cu principele moștenitor Ferdinand și Maria, împreună cu copiii lor, la Palatul Cotroceni, 1910.

Le prince Ferdinand, le roi Charles I-er et la reine Elisabeth, 1893.
Principele Ferdinand, regele Carol I și regina Elisabeta, 1893.

La famille royale et princière lors de la fête de l'Arbre de Noël au Palais Cotroceni, 1913
Familia regală și princiară la sărbătoarea Pomului de Crăciun de la Palatul Cotroceni, 1913

L'EXPOSITION GÉNÉRALE DE 1906 REFLÉTÉE DANS LES MÉDAILLES

Mariana Neguțu
Katiușa Pârvan

1906 a été l'année jubilaire des 40 ans de règne du roi Charles I-er, fêtée par toute la société roumaine, qui s'est manifesté avec enthousiasme, en différentes variantes. Ainsi, d'un point de vue culturel, nous rappelons quelques manifestations: pendant cette année a été institué l'Ordre "Charles I-er", on a frappé des monnaies en or et argent, d'une beauté remarquable, on a imprimé des nombreuses cartes postales, ont apparues des nombreuses et diverses émissions de médailles et philatéliques qui se sont commercialisé et ont été offertes comme prix ou souvenirs¹. A l'occasion de l'année jubilaire 1906, SM Le Roi Charles I-er et SA Le Prince héritier Ferdinand ont reçu, chacun, de la part de la Société Numismatique Roumaine un exemplaire du "*Catalogul medaliilor Moldo-Române de la anul 1600 la anul 1906*", exemplaires joliment reliés en cuivre. Le roi Charles I-er, louant l'importance "et l'utilité qu'apporte SNR au peuple, a donné ordre au Maréchal du Palais d'envoyer a la Société un exemplaire de chaque médailles frappées par le Palais", pratique que continuera sans interruption d'ici en avant².

Parmi les plus importantes manifestations qui ont commémoré cet événement on doit mentionner l'organisation d'une grandiose Exposition Générale où on a présenté les réalisations accomplies pendant le règne de Charles I-er. Les organisateurs de l'exposition ont aménagé sur la Colline Filaret un immense parc avec des pavillons autant pour les roumains des confins du pays ou des autres pays, que pour les étrangers. En même temps on a émis des nombreuses médailles et plaquettes, pour garder dans la mémoire du métal le grand événement.

L'idée d'organiser une pareille exposition a appartenue à Take Ionesco, qui, pour flatter le Roi et pour consolider sa position dans le parti a proposé le jubilé de 40 ans. Démettre A. Sturdza, le chef du P.N.L. qui était un soutenant fidèle du Roi, aurait soutenu l'organisation de celle-ci, mais Eugène Carada et toute l'occulte s'est opposé avec énergie, de même les junimistes, à l'exception de N. Filipesco³. Toutes les intrigues de coulisses, où les intérêts personnels restaient en premier plan, ont eu comme résultat l'abstinence de toute l'opposition en ce qui concerne la participation aux fêtes officielles. Le seul de l'opposition qui a participé a été Basile Missir, ancien

---

¹ En 1906, la Société Numismatique Roumaine a vendu des médailles commémoratives en valeur de 2.982,95 lei ; *Dare de seamă asupra mersului Societății dela 1903-1910*, Bucarest, 1910, p. 19.

² *Monetele, decorațiunile și medaliile jubiliare 1906*, dans "Buletinul Societății Numismatice Române" (BSNR) IV, 13, 1907, pp. 9-25, p. 12.

³ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată. 1901-1910*, vol. III, București, 1936, p. 136.

ministre des domaines, pendant le gouvernement libéral. De tout autres motifs aussi les socialistes se sont opposé.

L'Exposition Générale proposée et organisée par le Parti Conservateur était conduite par le collectif: Jean N. Lahovari, le ministre de l'Agriculture, de l'Industrie, du Commerce et des Domaines, le dr. C.I. Istrati, le commissaire général de l'Exposition, Al. Ghica, secrétaire général, St. Burcuș et Victor Ștefănescu, architectes et D. Redont, architecte paysagiste. Les efforts pour la réalisation de cette exposition, qui occupait la zone Filaret, la colline Trocadéro, jusqu'à l'avenue Șerban-Vodă ont été très grands. On a „coupé” des collines, on a asséné des étangs et marécages, on a fouillé un lac et on a réussi en 11 mois à finir les constructions et le parc. La surface total était de 41 ha. Les constructions provisoires et définitives occupaient une surface de 35.000 m.c., et celles définitives 5.809 m.c. On a planté 4.000 grands arbres, 90.00 sapins et arbustes⁴.

Mardi, le 6 juin, 1906, à 10 heures – un jour superbe – à plein soleil, le Roi Charles I-er, la Reine Elisabeth, le prince Ferdinand, la princesse Marie, les princes Charles et Elisabeth sont partis du Palais Royal, en fiacres de grand gala, escortés par des gendarmes pour l'ouverture officielle de l'Exposition. Le départ du palais a été annoncé par 101 coups de canon. Les rues de Bucarest, embellies avec des drapeaux étaient pleines de monde: aux fenêtres et dans les balcons il y avaient des gens qui saluaient la famille royale et jetaient des bouquets de fleurs. A l'entré principale, les hôtes étaient attendues par un nombreux group, formé de 300 maires, notaires, paysans et paysannes de Ilfov, habillés en des beaux costumes populaires⁵. Sur la porte de l'entrée, en forme d'un arc, on pouvait lire „Expozițiunea Generală: 106: 1866-1906 Domnie Gloriosă” (L'Exposition Générale: 106, 1866-1906. Règne Glorieux), et sur les deux cotes de l'arc les mots „credință, prevedere, muncă, economie, știință, pricepere, voință, cultură”⁶ (croyance, prévoyance, travail, économie, science, compréhension, volonté, culture).

Sur l'estrade royale, à coté de la famille royale se trouvaient les ministres avec leur épouses, les présidents et vice-présidents des corps législatifs, le maire de la capitale, les représentants des pays étrangers, à part du ministre de la Turquie, Kiazim Bey, parce que dans l'exposition était présente aussi la batterie de Calafat, celle qui a tiré le premier feu dans la guerre d'indépendance de 1877. Ils y étaient présentes aussi les délégations de la Commission Européenne du Danube, les membres du comité de l'exposition, le métropolite primate, le métropolite de la Moldavie, avec les membres du Saint. Synode et le haut clergé métropolitain.

Le roi Charles I-er dans son discours de l'inauguration affirmait „... je salut donc avec une profonde réjouissance spirituelle notre première exposition nationale, une vrai fête du travaille roumain et digne couronnement des 40 années de luttes et d'efforts... Cette belle exposition où se développe la culture et le travail

⁴ I. Bulei, *Viața cotidiană în timpul lui Carol I. Lumea românească. 1900-1908*, București, 2004, p. 198.

⁵ *Amintiri despre Jubileul de 40 de ani de domnie a M.S. Regelui Carol I, 1866-1906*, București, 1906, p. 246.

⁶ „Universul”, V-XI, 1906.

national dans toutes ses manifestations, du labourage traditionnel jusqu'aux plus récentes conquises de la petite et de la grande industrie, nous montrera les progrès accomplis pendant ce court laps de temps. Seulement ceux qui connaissent le point de départ, c'est-à-dire notre état d'il y a 40 ans pourrons juger avec raison la merveilleuse transformation qui s'est accompli sur le terrain de l'agriculture, de l'industrie et surtout sur celui des voies de transport. Nous pouvons être fier de ce pas en avant, qui a réveillé un sympathique écho aussi au delà des frontières, dans ces pays qui nous font l'honneur de prendre part à notre fête"⁷.

Après la lecture de l'Acte Commémoratif de l'Exposition, une chorale composée de 500 chanteurs et deux orchestres militaires ont entonné „L'Hymne jubilaire” et „L'Hymne de la geinte latine”, sous la baguette du chef d'orchestre Georges Ștefănescu. Après la fin de la cérémonie des Arènes Romaines, la suite royale est allée au Palais Royal, d'où, d'un étage, elle a admiré la panorama de toute l'exposition. Le vue était splendide, palais, jardins, pavillons, le lac avec des cascades et ses grottes. A droite et à gauche on voyaient des intéressants monuments: la coula, maison de boyard, la Tour de Vlad l'Empaleur (Țepeș), les Arènes Romaines, la fontaine Cantacuzène, des jardins joliment disposés, des allées et des chemins à macadam. Sur tout le parcours de la visite elle a été reçue par des groupes de garçons et de fillettes des écoles de Bucarest, qui chantaient et jetaient des bouquets de fleurs. Les membres de la suite royale sont parti à 12.30 heures et ils sont retourné à 16.30 heures pour visiter le pavillon de la Commission Européenne du Danube, le pavillon autrichien, où ils ont été reçus par le ministre de l'Autriche-Hongrie, le marquis de Pallavicini, dr. Lueger, le maire de Vienne, Wodianer, le consul général de l'Autriche-Hongrie. En suite ils ont visité le pavillon de la Bucovine, de la Hongrie, restant dans l'exposition jusqu'au heures 20⁸.

Le roi Charles I-er, ensemble avec la famille royale, est revenu voir l'exposition aussi les jours suivants, les 7-14 juin, restant jusqu'au soir, aux heures 19.30-20 et visitant les autres pavillons. Ainsi, le samedi 10 juin, a été visité le Pavillon Royal dont la salle carrée était recouverte d'une coupole soutenue par 4 colonnes. Au-dessus des trois portes étaient gravés les mots du Roi, qui on dominés, comme des devises, les périodes pendant les quelles il lès a prononcé: „1866 – am venit să creez un viitor – credeți în Mine, precum Eu cred în voi”: „1877 – Înainte cu inima românească și lumea să ne judece după faptele noastre”: „1906 – Caracterele mai mult decât talentele hotărăsc soarta popoarelor și forța morală numai le poate apăra” (1866 – je suis venu pour créer un futur – croyez en Moi, ainsi comment Moi je croie en vous; 1877 – En avant avec le coeur roumain et le monde que nous juge d'après nos faits; 1906 – Les caractères plus que les talents décident le sort des peuples et la force morale seulement peut les défendre). Dans le cadre de ce pavillon étaient exposés, dans des vitrines, la couronne d'acier

⁷ *Cuvântările Regelui Carol I, 1887–1914*, vol. II, București, 1939, p. 366.

⁸ *Amintiri despre Jubileu...*, p. 255-256.

du Roi, la couronne d'or de la Reine, et dans d'autres vitrines des ordres et des décorations reçues du pays et de l'étranger⁹.

L'exposition en avait environ 165 objectifs, avec plus de 40.000 exposants. Il y avaient des pavillons qui représentaient des moments importants de l'histoire: le Palais des Arts, La Tour de Tepeș, la Coula, les Renforts de Plevna, la Maison de Poradim, l'Auberge de la Poste, les Arènes Romaines, l'église Cuțitul de Argint (le Couteau d'Argent), une copie d'une église de Iași, Saint. Nicolas, édifiée par Etienne le Grand, en 1491.

Le développement économique et commerciale du pays était représenté dans plusieurs pavillons: celui de l'Agriculture, des Pêcheries de l'état, de l'Apiculture, de l'Industrie, des Mines, des carrières et des eaux minérales, de la Sylviculture, de l'Industrie domestique, des Domaines de la Reine, des Monopoles de l'état, du Basalte et de la céramique, l'Office du Télégraphe, des Postes, du Téléphone Central, de la Chambre de Commerce, etc.

Il y avaient aussi des pavillons des Cultes et de l'Instruction Publique, de l'Asile „Elena Doamna”, de la Société de bienfaisance „Furnica” et „Munca” des dames roumaines, du Berceau „Sf. Ecaterina”, des écoles professionnelles, du Ministère de la Justice, de l'Eforie des hôpitaux civiles, de la Société des pharmaciens, du Musée de chirurgie et d'anatomie dr. Gerota, de l'Institut des vaccins, de l'Institut Météorologique, du Poste des pompiers, etc.¹⁰.

L'ethnographie était représentée par: la Coula, maison de boyard villageois, une maison de Muscel, une de la Macédoine, une autre de la Bucovine, les pavillons ethnographiques de la Transylvanie et des roumains de dehors les frontières: de la Bessarabie, de la Bosnie, de la Herzégovine etc. La Coula, très originelle, à l'organisation de la quelle a eu une importante contribution Alexandre St. Bellu, grand amateur d'art roumain, qui présentait des objets religieux d'une grande valeur, parmi les quels nous soulignons: des manuscrits des XV-e-XVI-e siècles, avec des couvertures en cuivre, argent et or filigrané, des cannes d'archevêques, des croix de main, des encensoirs, des calices, et à l'étage était aménagé un autel avec des icônes et des peintures signées par A. Verona. Le Pavillon des roumains de la Transylvanie et de la Hongrie avait arboré un grand drapeau, tricolore et l'inscription „românii de peste hotare” (les roumains de dehors des frontières), et les objets étaient mis en huit sections: ethnographie, industrie domestique, économie, histoire et culture, enseignement, église.

Les Pavillons des Domaines de la Couronne et de la Maison Royale présentaient des données statistiques qui mettaient en évidence les grands progrès faits par la Roumanie pendant les 40 années de règne du Roi Charles I-er, autant dans le domaine de l'agriculture, de l'industrie, que de l'essor démographique.

⁹ *Idem*, p. 263.

¹⁰ E. Cofas, C. Constantinescu, *Expozițiunea generală română din București. Considerații după nouă decenii*, dans „Muzeul Național” (M.N.), vol. IX, București, 1997, p. 149.

Un pavillon était destiné au Palais de la Mairie qui, de même, présentait avec des graphiques statistiques les réalisations de la ville de Bucarest, l'illumination avec du gaz aérien et électricité, le nouveau cours de la Dâmbovița, les grands boulevards, avec un réseau de tramways, la ville étant, en même temps, aussi un important nœud de chemins de fer, avec les gares du Nord et Filaret. Étaient présentés aussi les bâtiments commencés et finalisés pendant le règne de Charles I-er: l'Athénée, le Théâtre National, l'Université, la Banque National, la Maison de Dépôts, le Palais des Postes, le Palais de Justice, la Fondation Universitaire Charles I-er.

Dans l'Exposition il y avaient aussi des pavillons des pays de l'étranger: Italie, France, Autriche, Hongrie, qu'aussi de divers firmes de l'étranger.

Une des plus imposantes constructions était le Palais des Arts, nommé par une partie des hommes „le musée de notre passé”, qui a été inauguré le 17 août, dans la présence de Lahovari et d'un nombreux publique. Dans la sale centrale on avait aménagé un espace pour fêter „deux grandes figures de notre nations: Le Grand Empereur Trajan à l'origine de la nationalité roumaine et le premier Roi de la Roumanie, Le Grand Prince Charles I-er”. L'étage était réservé aux beaux-arts où étaient présentés les œuvres des peintres: N. Grigoresco, Th. Aman, Adjukiewicz, Obedeano, Costin Petresco, et au sous-sol on avait fait la Grotte enchantée par les sculpteurs: D. Paciurea, F. Marin et Fr. Storck.

D'une attraction à part ont bénéficié aussi d'autres espaces de l'exposition: le jardin botanique, le jardin zoologique et le lac. Ayant une surface de 2 ha. le lac se trouvait au centre de l'exposition et, sur lui, on avait aménagé deux îles: une plus grande, sur la quelle on avait bâti un casino, avec une sale de théâtre et un restaurant, et une île plus petite, sur la quelle se trouvaient un pavillon des pêcheurs et un café turque. Un petit bateau faisait des courses régulières d'un bord à l'autre. Il y avaient aussi des gondoles, des vaisseaux de la marine de guerre, en miniature et le yacht du commissariat de l'exposition. Sur le lac on organisaient des spectacles nocturnes inédits. De même, dans la zone il y avait une cascade d'eau, d'où on lançaient des barques.

Pour les roumains cette exposition a eu les proportions d'un événement historique, étant visitée autant par les roumains du Royaume que par ceux de dehors des frontières, qui sont venu avec les milles comme visiteurs ou comme participants aux actions culturelles. Le „Festival choral” qui s'est déroulé entre le 26-30 août s'est réjoui d'une large participation aussi de la part des roumains d'au delà du Royaume. Plus de 1.500 personnes de la Bucovine sont parti de Cernăuți (Tchernovtsy), en deux trains et ils ont été reçus à Bucarest avec grand enthousiasme. Le 26 août autre 2.000 personnes de la Transylvanie, de Făgăraș, du Banat, du Pays de la Bârsa arrivaient à la Gare du Nord et se sont dirigé vers la Statue de Michel le Brave, sur tout le parcours étant reçus avec des bouquet de fleurs et d'ovations.

Les spectacles du „Festival choral” ont eu lieu sur la scène des Arènes Romaines, étant ouverts par la choral formé de 100 personnes de Reșița Montană, Beiuș, Oravița, la Choral Armonia, la choral des lougojeois de Sân Miclăuș, et a la

fin par les chorals réunis, quand 800 voix ont chanté „Hai la horă” (Allons à la Hora), „L'Hymne royal”, „Pui de lei” (Petits Lions), et, en suite, ensemble avec la fanfare militaire le chant „Deșteaptă-te române” (Réveille-toi Roumain). Ça était un magnifique spectacle, un des moments les plus fascinants. Le 10 septembre le Roi Charles I-er a reçu les personnes de la Transylvanie au château de Peleş, où ceux-ci ont chanté des chansons patriotiques et le célèbre hymne de A. Mureșano. Le Roi a été profondément ému par ces messagers des aspirations des millions des roumains de la Transylvanie et du Banat, ainsi que par cette exposition qui a eu une importante contribution au renforcement de la solidarité nationale¹¹. Au retour de Sinaia les visiteurs se sont arrêté à Ploiești, où ils ont été salué par le maire G. C. Dobresco, et en suite ils ont prit part à un banquet dans la place centrale de la ville, où de nouveau on a chanté des chansons nationales et on a dansé des jeux populaires.

Parmi les hôtes étrangers venus à Bucarest à l'inauguration de l'exposition nous devons mentionner le dr. Lueger, le maire de Vienne, qui a été accompagné d'une délégation du conseil communal. M. Cantacuzène, le maire de la capitale, ensemble avec les membres du conseil communal et de Pierre Sfetesco, le préfet d'Ilfov, l'a reçu à la Gare du Nord, le 4 juin. A cette occasion dr. Lueger a remercié pour le chaleureux accueil et il a affirmé, entre autres: „... je suis venu en Roumanie pour connaître ce peuple envers du quel je nourri de plusieurs années les plus vives sympathies”¹². Un autre étranger venu spécialement a été San Martino, le délégué du conseil communal de Rome, qui est arrivé à Bucarest, le 6 septembre avec un beau cadeau de la part de la ville de Rome, une copie de la Louve, qui a été exposé au Palais des Arts.

Le 15 septembre ont apparu et ont été mises en vente des timbres postes jubilaires de l'Exposition. Les timbres ont été émis dans une série de 14 valeurs de 3 bani jusqu'à 3 lei, la série complète coûtant 9 lei et 50 bani, dans un tirage de 15.000 exemplaires, en deux couleurs avec des images de l'exposition¹³.

Un autre moment important s'est passé pendant la solennité du décernement des prix pour les exposants, qui a eu lieu aux Arènes Romaines, le 5 novembre. Ont participé les membres de la famille royale, des ministres et des représentants des pays participants à l'Exposition: l'Autriche-Hongrie, la France, l'Italie, la Serbie. Les organisateurs ont offert 12 médailles d'or et des nombreuses diplômes aux participants de l'autre coté des Carpates, parmi les quels nous mentionnons: „Astra”, Le Musée d'Histoire et d'Ethnographie Roumaine de Sibiu, l'Association des femmes roumaines, les chorals de Lugoj, Reșița, Berzovia, Săliște, Oradea, la Banque roumaine Albina, la choral des mots d'Abrud etc.

La solennité de clôture de l'Exposition a eu lieu, jeudi, le 23 novembre, à 14,30 heures aux Arènes Romaines, dans la présence du Roi Charles I-er, de la Reine Elisabeth, des ministres, des membres du corps diplomatique, des présidents des

¹¹ I. Bulei, *op.cit.*, p. 206, 209.

¹² C. Bacalbașa, *op.cit.*, p. 134.

¹³ C. Bacalbașa, *op.cit.*, p. 144.

corps législatifs, des sénateurs, des députés. Dans son discours le ministre J. N. Lahovari a souligné le sens de cette exposition "... nous avons voulu que les étrangers nous connaissent et que les roumains se connaissent mieux et qu'on sache qu'entre le Danube et les Carpates vit, pousse et se renforce un peuple actif, brave et raisonnable, conduit par un roi patriote et sage"¹⁴. En suite on a entonné un hymne jubilaire composé par G. Enesco, et les salves de canon tirés par la batterie Calafat ont annoncé la fermeture de l'Exposition. Le public présent à cette festivité a quitté les Arènes jetant un dernier coup d'œil sur la merveilleuse ville, qui a délecté un été entier les cœurs des roumains de partout, en les remplissant d'une fierté justifiable. Le lieu où a été organisé cette exposition a reçu le nom de "Parc Carol I".

*

*   *

Dès nombreuses médailles et plaquettes hommagères et commémoratives de l'année 1906, nous allons nous arrêter seulement sur celles dédiées à l'Exposition Générale, celles qui ont commémoré le jubilé seront présentées une autre fois. Celles-ci ont été des pièces officielles et populaires, en or, argent, métal commun ou bronze. A peu près toutes ont été frappées par des graveurs roumains consacrés - Menachem Carniol Fils, Théodore Radivon, Carol et Friedrich Storck, Tony Szirmai, leurs créations devenant des plus importantes œuvres de l'art des médailles roumaines. Nous allons présenter des pièces que nous retrouvons dans les collections du Musée National d'Histoire de la Roumanie, et tout d'abord les pièces officielles. Ainsi, la plus connue est la médaille de participant à l'Exposition Générale Roumaine crée par Menachem Carniol Fils, qui représente sur l'avvers, en première, les effigies accolées du prince Charles de 1866 et du roi Charles I-er de 1906. Sur le revers est représentée une allégorie dans l'esprit de l'époque - une jeune fille en costume populaire tissant, assise, ayant à côté un enfant qui se soutient de ses genoux; au fond est la perspective de l'Exposition et en haut, demi-circulaire, 12 écussons avec les armoiries des départements¹⁵. La pièce, de 62 mm, a été frappée en argent, argent doré, bronze, bronze doré et argenté. Le musée détient plusieurs exemplaires sans dédicace (cat. 1-5), ainsi que les médailles conférées au colonel d'artillerie V. Parfeni (cat. 6)¹⁶ et aux Frères Hassan (cat. 7)¹⁷.

¹⁴ *Amintiri despre Jubileu...*, p. 304.

¹⁵ L'année 1906 introduit des nouveaux symboles dans l'art des médaille - allégories avec des personnages en costumes populaires et des scènes rurales, qui exprimaient la vie patriarcale sans soins et idyllique du village, considéré le nucleus de la société roumaine sur la quelle se soutenait le règne de Charles I-er.

¹⁶ *România în timpul lui Carol I. 1866-1914. România during the reign of Carol I. 1866-1914*, București, 2006, nr. 301.

¹⁷ Les effigies accolées créées par Carniol pour cette médaille se retrouvent aussi sur les médailles dédiées au jubilé de 40 ans de règne, comme sont "La Médaille des manœuvres royales de Ploiești de septembre", de 62 mm, dorée, ou "Le Prix scolaire pour l'enseignement primaire", 29 mm, argentée, avec anse; E. Oberländer-Târnoveanu și Katiușa Pârvan, *Carol I în medalistică*, "Muzeul Național" (MN), vol. XIII, pp. 137-181, p. 159, no. 112.

Une autre pièce officielle est la plaquette “Colaboratorilor Expoziției” (Aux Collaborateurs de l'Exposition) créée par R. Cizek et Resch, ayant les dimensions 70,5x57,5 mm, sur l'avvers l'effigie du roi Charles de 1906 (le roi est avec un manteau ayant le col défait au-dessus de l'uniforme militaire avec les décorations sur la poitrine), dans un médaillon assis sur des lauriers et ayant sous lui l'écu avec les armoiries de la Roumanie. Une jeune (La Victoire) debout se soutient du médaillon et tient une branche de palmier (cat. 8-10). Le musée détient des exemplaires en argent, bronze et bronze argenté.

Pour les exposants a été émise une insigne en métal commun doré et email dans les couleurs du tricolore (cat. 11)¹⁸.

De même de la catégorie des médailles officielles fait part aussi la “Médaille de l'Exposition”, qui présente sur l'avvers l'image symbole de la société roumaine créatrice de la Roumanie indépendante, des réalisations passées et de celles qui viendront - un dorobant, un travailleur et un paysan placés l'un à côté de l'autre, avec la légende suggestive “Am fost – Sunt – Și voi fi” (J'ai été – Je suis – et Je serai), médaille frappée en argent et bronze, bronze doré et argenté, ainsi que en aluminium (cat. 12-17)¹⁹. On a frappé aussi des variantes avec anse (cat. 18). Cette médaille, qui ne porte pas la signature du graveur, a été éditée par la firme des Frères Șaraga de Iași, qui a participé d'une manière directe à l'organisation de l'Exposition²⁰.

Une pièce a part a été la plaquette “L'Exposition Générale Roumaine”, pièce uniface, d'après le projet de Alex. I. Ghyka (le secrétaire du comité qui a coordonné les travaux concernant l'organisation de l'exposition) et gravée par Resch, pièce en argent et email incrusté, 87x125 mm (cat. 19), sur la quelle sont représentées les effigies de l'empereur Trajan et du roi Charles I-er à genoux, entre les quels se trouve un personnage féminin (La Vierge Marie ?) avec les bras étendus sauvegardant au-dessus d'eux – une allégorie naïve, dans l'esprit de l'époque²¹. La pièce, impressionnante et élégante, unique, pouvait être projetée par application sur un support en bois, ainsi comment se passait souvent avec les médailles (a voir la médaille du prince Léopold de Hohenzollern de 1911 ou les nombreuses variantes de la médaille frappée pour la commémoration du jubilé d'avancement du roi Charles I-er au grade de maréchal de l'armée prussienne, de 1909, refrappée aussi en 1911²²). Une pièce semblable de ce point de vue est aussi la preuve pour une plaquette uniface - “L'Exposition Jubilaire Bucarest 1906”,

¹⁸ *România în timpul lui Carol I. 1866-1914. România during the reign of Carol I*, no. 297.

¹⁹ Les représentations et les légendes des médailles de 1906 sont pleines de renseignements de symbolisation et d'émotion qui résisteront au long du temps.

²⁰ La même firme a édité aussi „La Médaille jubilaire de la Commune Iași”; I. Massoff, *Strădania a cinci generații. Monografia familiei Șaraga*, București, 1941, p. 62.

²¹ E. Oberländer-Târnoveanu et Katiuşa Pârvan, *op.cit.*, p. 158, no. 107 et *România în timpul lui Carol I. 1866-1914. România during the reign of Carol I*, no. 306.

²² *România în timpul lui Carol I. 1866-1914. România during the reign of Carol I*, no. 410 et 418 et E. Oberländer-Târnoveanu et Katiuşa Pârvan, *op. cit.*, pp. 162-163, no. 133-134, 143.

signée par le graveur bucarestois Fessler, avec les portraits des deux souverains accolés gauche. Et celle-ci, probablement, devait être fixée sur un support²³.

Une intéressante médaille est celle qui présente, d'une manière circulaire, les portraits de la famille royale placés dans des médaillons qui entourent un médaillon central avec l'image de l'Exposition. Au-dessus est fixé un disque mobil avec des ouvertures circulaires, pour les médaillons mentionnés; elle est signée par Radivon²⁴.

On a émis aussi des médailles hommages, pour les deux représentant du Parti Conservateur – le Dr. C. Istrati et Jean N. Lahovary. Ainsi, au commissaire général de l'Exposition, le Dr. C. Istrati, personnalité à part, homme de science, politicien et organisateur parfait²⁵, lui ont été dédiées deux médailles, comme hommage pour son travail infatigable concernant l'organisation de l'Exposition et des fêtes accompagnantes. Elles sont parmi les plus beaux exemplaires de toutes les médailles roumaines: une pièce de 62 mm, œuvre du graveur Carniol Fils, sur l'avant avec le buste $\frac{3}{4}$ vers la droite de celui à qui on rend hommage, et sur le revers, en haut, avec l'image du Palais des Arts du Parc Carol. La médaille a été frappée par ses collaborateurs (cat. 22). Sa deuxième médaille, une pièce de 90 mm, dédiée par les exposants, collaborateurs, jurys et admirateurs, a sur l'avant une variante du portrait mentionné – de même $\frac{3}{4}$ vers la droite, mais la tête en profil (cat. 23). A l'occasion de son hommage, on lui a offert aussi une cassette dans la quelle se trouvaient deux de ses médailles qui remémoraient l'appréciation à part du Dr. C. Istrati par la France, pays où il a développé une longue activité scientifique. Celles-ci sont: une médaille prix conférée en 1889 par l'Exposition Universelle de Paris pour ses réalisations – "*Travaux de Mr. Istrati*", graveur Daniel Dupuis et Oudiné et la décoration "*Les Palmes d'Académie*" conférée par l'Académie Française pour ses mérites culturels. Cette cassette se garde dans le patrimoine du Musée National d'Histoire de la Roumanie²⁶.

De même pour sa contribution concernant l'organisation de l'Exposition on a dédié une plaquette hommage aussi à Jean N. Lahovary. Il s'agit d'une pièce d'argent, de 71x46 mm, modeléur Friedrich Storck (cat. 24). La plaquette a été frappée en 1907 par les fonctionnaires du Ministère de l'Agriculture et des Domaines comme hommage à leur ancien ministre. C'est une pièce rare, dans la

²³ E. Oberländer-Tâmoveanu et Katiuşa Pârvan, *Regina Elisabeta în medalistică*, dans MN vol. XIV, 2002, pp. 246-270, p. 262, no. 46.

²⁴ E. Oberländer-Tâmoveanu et Katiuşa Pârvan, *Carol I în medalistică*, p. 159, no. 109.

²⁵ Président de l'Académie Roumaine, plusieurs fois député et sénateur, ministre, maire de Bucarest, secrétaire perpétuelle de la Société des Sciences fondée par lui en 1889. Parmi ses préoccupations scientifiques nous soulignons celles concernant diverses industries qui ont comme matière première le sel, le pétrole, les colorants. Il a découvert une classe de matières colorantes dénommées "Franceines", en honneur de la France, où il a étudié et travaillé plusieurs années; G. Buzdugan, Gh. Niculiță, *Medalii și plachete românești. Memoria metalului*, Bucarest, 1971, pp. 99-100. En 1903 il avait organisé le Congrès et l'Exposition de l'Association pour le développement et la propagation des sciences de Bucarest, avec un grand écho dans la vie des roumains; expérience qui lui a été utile trois ans plus tard, pendant l'année jubilaire 1906.

²⁶ Inv. 30.540 A, B.

quelle l'art du sculpteur Storck se manifeste dans le jeu plein d'harmonie d'éléments végétaux et géométriques qui entourent les représentations, comme d'ailleurs aussi dans la scène rural-patriarcale du revers.

Comme souvenir pour les prix obtenus par leurs produits, une partie des exposants ont frappé des petites médailles commémoratives. Le Musée National d'Histoire de la Roumanie possède une mini-médaille ovale en bronze doré, avec anse, qui fait mention d'un "Grand Prix 1906" reçu lors de l'Exposition Générale Roumaine de Bucarest pour un vin Rhein sec (cat. 26), ainsi qu'une petite médaille frappée comme souvenir pour deux diplômés d'honneur et deux médailles d'or obtenues par le "Chocolat Riegler", pièce en bronze, de 20 mm (cat. 25).

Pour augmenter l'attractivité et garder le souvenir de la participation à ce grand événement, on a frappé aussi des jetons en aluminium (32 mm) - "Souvenir de Bucarest 1906", qui se vendaient à l'intérieur de l'Exposition Générale Roumaine²⁷. Ceux-ci présentaient les images de certains édifices bâtis dans le Parc de l'Exposition - bâtiments historiques ayant un grand impacte sur les roumains - par exemple La Tour de Vlad Țepeș, en fait La Tour Chindia (cat. 34), ou des constructions représentatifs finalisées pendant le règne de Charles I-er l'Athénée Roumain (cat. 29), le bâtiment CEC (cat. 30-33). Les jetons étaient imprimés sur l'avvers, à demande, avec le nom du visiteur, parfois aussi avec la date de la visite de l'Exposition. Le musée possède des pareilles pièces ayant le nom de Margaret Emandy (cat. 34), Jean Popesco de Hârșova (cat. 32), Balassinovici de Buzău (cat. 30), Didina L. Dimitriu (cat. 31), Iancu H. Ionesco de Bârlad (cat. 33). De même à l'intérieur de l'Exposition on a vendu des insignes de pacfon, portant une aiguille d'attrape à la poitrine, toujours de 32 mm. Sur l'avvers, en haut, était placée la légende demi-circulaire *SOUVENIR*, au centre étant mises les têtes accolées gauche de l'empereur Trajan et du roi Charles I-er, avec la légende circulaire *TRAIANUS IMPERATOR 106 CAROL I REGE AL ROMANIEI 1906*²⁸. L'auteur a été, probablement, Radivon – parmi les pièces que possèdent le musée se trouve une médaille populaire à anse, de bronze, qui en a cette légende et les effigies accolées mentionnées plus haut – "cu puțin gât" (avec un peu de cou), comme s'exprime l'auteur cité, médaille signée sur l'avvers et le revers *RADIVON*.

Une pareille pièce distribuée à l'occasion de la visite de l'Exposition a été le jeton pour "25 Bani Valable à l'intérieur de l'Exposition", en bronze, 21 mm (cat. 29). De même à l'intérieur de l'Exposition on a vendu des médailles jubilaires d'aluminium, mais aussi en bronze, bronze argenté, doré ou, plus rarement, en argent, qui avaient sur l'avvers le buste du roi Charles I-er et au revers le buste de l'empereur Trajan (cat. 27)²⁹.

²⁷ Pour une partie des médailles et plaquettes de l'Exposition Générale de 1906 à voir BSNR XII, 25, 1915, Căp. Orășianu, *Complectări la Catalogul medaliilor românești*, pp. 142-151, pp. 147-148.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Pour ceux qui ont participé à l'Exposition on a créé des facilités, comme par exemple une cantine pour la quelle on a frappé des jetons, sur l'avvers ayant la légende circulaire "*CANTINA*"

L'exposition a été visitée par des nombreuses délégations de tout le pays, qui sont venu en grands groups organisés par les notabilités locales; parfois, ceux-ci on frappé des médailles populaires. Une pareille pièce est la médaille avec une anse, en bronze, 32 mm, qui commémore l'excursion des paysans du département de Neamț à Bucarest, pour la visite de l'Exposition Générale. L'excursion, qui a eu lieu le 18 septembre, a été patronnée par C. Cantacuzène-Paşcanu et le préfet C. Balaiș, et organisée à l'initiative de N. Bellu (fort probablement par ceux qui ont commandé aussi la médaille – cat. 28).

Pour commémorer la participation autrichienne à l'Exposition du Parc Filaret et la visite du maire de Vienne, Karl Lueger, à Bucarest ont été émises deux pièces en bronze: "La Plaquette de l'Exposition autrichienne organisée par un comité autrichien", de 50x69 mm, frappée en Autriche et faite par Hella Unger (cat. 35)³⁰ et „La Médaille de la visite du maire Karl Lueger à Bucarest”, en bronze, 56 mm, commandée par la mairie de la ville de Bucarest et faite par Carniol Menachem Fils (cat. 20-21). La Mairie (par le maire M. Cantacuzène) a offert autant au Roi Charles I-er qu'au Prince héritier Ferdinand une pareille médaille en bronze, dans une simple boîte en carton³¹.

Le Roi Charles I-er et la société roumaine ont considéré cette exposition comme une réalisation d'exception de la Dynastie, pour cela l'image de l'Exposition apparaît souvent sur les médailles officielles (et même populaires) dédiées au jubilé des 40 années de règne. Dans ce sens nous rappelons trois plaquettes, qui sont d'après notre opinion des réalisations a part. La première est une plaquette connue sous le nom de "L'entrée du prince Charles de Hohenzollern Sigmaringen dans le pays", en bronze, 70,5x47,5 mm, œuvre de Théodore Radivon. Sur l'avvers sont présentés, dans des médaillons ovales, les portraits du roi avec des favoris (de 1866), en redingote et papillon, représentation singulière dans les médailles avec son portrait, et son portrait classique de 1906, en uniforme d'officier avec les décorations sur sa poitrine. Au revers sont des nombreux symboles qui se sont imposés dans l'art des médailles une fois avec le jubilé du règne de Charles I-er – l'image à cheval, de la campagne du temps de la guerre d'Indépendance, l'entrée dans le pays en voiture tirée par plusieurs chevaux, suivie par l'armée et saluée par le peuple, la silhouette de la petite église de Bucur, le patriarcal village roumain - suggéré par une maison, un

---

EXPOZIȚIUNII 1906, au centre „S. M.”, et au revers la valeur – “1 LEU”, “5 BANI”, “50 BANI”, en nichel et laiton, des dimensions 24 et 21 mm; Gh. Buzdugan, O. Luchian, Ctin Opreșcu, *Monede și bancnote românești*, Bucarest, 1977 (MBR), p. 310, no. J28, J29, J30.

³⁰ L'auteur de la plaquette a prit comme model une carte postale émise pour ce événement, qui présente l'image vue de face du Pavillon autrichien; a voir *România în timpul lui Carol I. 1866-1914. România during the reign of Carol I*, no. 291.

³¹ *Dare de seamă asupra mersului Societății dela 1903-1910*, p. 14.

puit et la paysanne qui fille la laine - ainsi que la classique image du Palais des Arts de l'Exposition Générale. La plaquette est signée seulement par Radivon³².

La deuxième pièce est la plaquette "Aux Parents de la Nation Roumaine Trajan et Charles I-er", en argent et bronze, 89x63 mm, œuvre de Carl Storck, frappée par la Société Numismatique Roumaine. Sur l'avvers sont en relief les portraits affrontés de l'empereur Trajan et du roi Charles I-er, au fond se trouvant la perspective de la ville de Bucarest avec les bâtiments les plus représentatifs (les têtes affrontées se retrouvent sur l'insigne de sénateur de 1905 mais frappé à cette occasion). Sur le revers de la plaquette, l'image centrale est celle de la Roumanie qui, par un geste plein de fierté, relève avec la droite la couronne royale et avec la gauche le drapeau du pays. Le plan d'arrière contient les deux ponts, de Turnu Severin et de Cernavodă, deux arcs sur le temps qui symbolisent la continuité et la permanence de l'état roumain.

La troisième plaquette, nommée aussi "Regele veghează - România înfloreste" (Le Roi surveille - La Roumanie fleuri), créée par L. Stelmans en argent et bronze argenté, 85x70 mm, représente sur l'avvers, à droite, en médaillons, le buste lauré de l'empereur Trajan et celui du roi Charles I-er avec les décorations sur la poitrine (les deux vers la gauche), et en dessous les grandes armoiries de la Roumanie, de même dans un écu; au champ gauche est placée la large perspective de l'Exposition - de l'entrée jusqu'au Palais des Arts (très important pour la Dynastie, parce qu'il présentait l'histoire et l'art roumain). Au revers est représentée une scène allégorique majestueuse - le Roi à cheval étend le bras vers le Pays représenté par un paysan qui se penche vers les cornes de la charrue, l'armée de soldats de l'arrière plan, des villages et des villes qui s'étendent sur des collines, représentés par les haut fourneaux des fabriques, des maisons et le pont de Cernavoda.

CATALOGUE

PIECES OFFICIELES

1-5. La médaille officielle comme participant, *Exposition Générale Roumaine de 1906*, 1906, graveur Menachem Carniol.

Av. Légende circulaire interrompue: **CAROL I DOMN ȘI PRIMUL REGE AL ROMÂNIEI ° 1866 – 1906 °**. Au centre les effigies accolées à gauche du prince Charles de Hohenzollern Sigmaringen et du roi Charles I-er; sous le cou **CARNIOL GRAVOR**.

Rv. Légende circulaire interrompue: **EXPOZITIUNEA GENERALA ROMANA DIN BUCURESTI ° 1906 °**. Dans le champ, à gauche, jeune en costume national filant assise; un enfant se soutient de ces genoux. Au-dessus,

³² D'après notre avis, connaissant la collaboration entre celui-ci et Carniol - créateur d'une image semblable d'une paysanne qui file (sur la médaille officielle de l'Exposition et sur la médaille du jubilé des 25 ans de la Société "Furnica"), il est possible qu'aussi Carniol soit coauteur de cette réalisation.

demi-circulaire, il y a 12 écussons qui représentent divers préoccupations. Au fond la perspective de l'Exposition. En exergue un cartouche vide, au-dessus d'un décor végétal.

AE doré, 62 mm, inv. MNIR Pv. 1011/B II 1103 et Pv. 1208/ B II 1336, transfert ex CNBAR Col. BNR.

AE argenté, 62 mm, inv. MNIR Pv. 1993/B II 2190, transfert ex CNBAR Col. BNR și Pv. 94 Transfert ex CNBAR.

AE, 62,5 mm, inv. MNIR 29.430.

MRRC³³ 1177.

6. C. p. h. Dans le cartouche de l'exergue, au revers, incisé *colonel de artilerie V. Parfeni*.

AE, 62 mm, inv. MNIR 75.536.

Inédite.

7. C. p. h. Dans le cartouche de l'exergue, au revers, incisé **FRĂȚII HASAN**.

AE avec des traces dorés, 62 mm, inv. MNIR Pv. 2228, Transfert ex CNBAR.

Inédite.

- 8-10. Plaquette officielle, *L'Exposition Générale Roumaine – A notre collaborateurs*, 1906, graveur R. Cizek, Resch.

Av. En haut légende demi-circulaire: **CAROL I REGE AL ROMANIEI**. En dessous médaillon avec l'effigie de Charles I-er, $\frac{3}{4}$ vers la droite. Le médaillon est mis sur une branche de laurier, sous lui se trouvant un écu avec les armoiries de la Roumanie. Dans le champ à gauche légende sur quatre rangés: **1866/1906/ COLABORATORILOR/NOSTRI**. A droite, se soutenant du médaillon, debout, un personnage féminin (Victoire) tenant une grande branche de palmier, marchand sur des roses dissipées.

Rv. A gauche en haut légende sur quatre rangés: **EXPOZITIUNEA/ GENERALA/ROMANA/DIN 1906**. Dans le champ, à gauche, un forgeron assis se soutien avec la gauche d'une enclume et étend la droite vers deux jeunes, une tenant une palette, l'autre serrant à la poitrine une branche de palmier. Du pied du forgeron s'appui un grand marteau, et de celui de la jeune une roue dentelée, partiellement visible. En bas, au bord, à gauche **R. CIZEK**, à droite **RESCH**.

AR marquage, 56x70 mm, inv. MNIR Pv. 1011-1012/B II/1104-1105, transfert ex CNBAR Col. BNR.

AE, 56x70 mm, inv. MNIR 29.259.

MRRC 1175.

11. Insigne d'Exposant, 1906.

Av. Légende sur quatre rangés: **E./G. R. /EXPOZANT/1906**.

³³ Al. Ievreinov, O. Iliescu, cu colaborarea lui N. Curdov, Maria Duțu, *Medalii privitoare la istoria românilor. Repertoriu cronologic 1551-1998*, București, 1999 (MRRC).

AE doré et émail, 33x23 mm, MNIR 29.238.

- 12-17. Médaille commémorative, *L'Exposition Générale Roumaine de Bucarest - "Am fost - Sunt - Și voi fi" (J'ai été - Je suis - et Je serai)*, 1906, graveur Menachem Carniol Fils.

Av. Légende circulaire interrompue: **TRAIAN IMPERATOR • CAROL I. PRIMUL REGE AL ROMANIEI. •••**. Au centre les têtes accolées à gauche de l'empereur Trajan et du roi Charles I-er. Sous les effigies une écharpe défaits sur la quelle sont inscrites les années **1866 – 106- 1906**.

Rv. Légende circulaire interrompue: **EXPOZIȚIUNEA GENERALA ROMANA DIN BUCUREȘTI - 1906**. Dans le champ trois personnages – un militaire avec l'arc dans la gauche, au milieu un soldat (*dorobanț*) ayant l'arme sur l'épaule droite et à la droite un travailleur qui soutient sa gauche sur un grand marteau. Au fond, à gauche, l'image d'une jeune en costume populaire qui file essayée (du revers de la médaille de participant), la perspective de l'exposition, une charrue, une enclume et une roue dentelée. A droite, d'au delà des constructions, se relèvent des rayons de soleil. En exergue, une écharpe défaits sur la quelle se trouve la légende **AM FOST – SUNT – SI VOI FI**.

AE doré, 50 mm, inv. Pv. 112/1 Transfert ex CNBAR et Pv. 1009/B II 1101 Transfert ex CNBAR Col. BNR.

AR marquage, 50 mm, inv. Pv. 1010/B II 1102, transfert ex CNBAR Col. BNR.

AE argenté, 50 mm, inv. MNIR 29.319.

AE, 50 mm, inv. MNIR 29.318.

Al, 50 mm, inv. MNIR Pv. 122/1 Transfert ex CNBAR.

MRRC 1178.

18. Médaille commémorative avec une anse, *L'Exposition Générale Roumaine de Bucarest - "Am fost - Sunt - Și voi fi" (J'ai été - Je suis - Je serai)*, 1906, graveur Menachem Carniol Fils.

Av. C. m. s.

Rv. C. m. s.

AE, 50 mm, inv. MNIR Pv. 122/2, transfert ex CNBAR.

19. Plaquette commémorative uniface, *L'Exposition Générale Roumaine de Bucarest*, 1906, projet Alex. I. Ghyka, graveur Resch.

Av. En haut, légende dans un cadre de lignes: **EXPOZIȚIUNEA GENERALĂ ROMÂNĂ BUCUREȘTI/ 1906.**, en bas, la légende **EXHIBITIO DACO•ROMANA Anno Domini/MDCCCCVI**. Dans le champ La Vierge assise sur un piédestal sur le quel est gravée la Louve Capitoiline, étend les bras au-dessus de l'empereur Trajan et du roi Charles I-er à genoux gauche - droite, effrontés. Le fond est décoré avec des arabesques, en hauts, gauche - droite les armoiries de la Valachie et de la Moldavie. Sur le bord, incisé gauche - droite **A. J. GHYKA/ inv. del. - RESCH BUCUREȘTI**.

AR et émail incrusté, 87x125 mm, inv. MNIR Pv. 1106, transfert ex CNBAR. MRRC 1174.

- 20-21.** Médaille commémorative, *La Mairie de la ville de Bucarest comme souvenir pour la visite du maire général de Vienne à l'Exposition Générale Roumaine de la capitale*, 1906, graveur Carniol Fils.

Av. Les armoiries des villes Vienne et Bucarest accolées, sous pavillon mis dans la couronne royale.

Rv. En haut légende demi-circulaire: **PRIMARIA ORAȘULUI BUCUREȘTI**. Au centre la légende sur 13 rangés: **ÎN/AMINTIREA/VIZITEI D^{LUI} BURGMAESTRU/DR KARL LUEGER/ȘI A DELEGAȚIUNII ORAȘULUI VIENA/LA BUCUREȘTI 3/16 JUNIE 1906/• /ZUR ERINNERUNG DES BESUCHES/DES HERRN BÜRGERMEISTERS/DR KARL LUEGER/U.DER DELEGATION DER STADT WIEN/IN BUKAREST/AM 3/16 JUNI/1906.**

AE doré, 56 mm, inv. Pv. 929/1652/4814, transfert ex CNBAR.

AE, 56 mm, inv. MNIR Pv. 1108/B II 1214, transfert ex CNBAR Col. BNR. MRRC 1213.

PIÈCES HOMMAGÈRES

- 22.** Médaille hommage, *Dr. Ctin C. Istrati Commissaire de l'Exposition Générale Roumaine, pour le travail infatigable de la part de ses collaborateurs*, 1906, graveur Théodore Radivon.

Av. Légende circulaire interrompue entre c.l.: **DR C. I. ISTRATI * COMISARUL GENERAL AL EXPOZIȚIEI ***. Au centre son buste, $\frac{3}{4}$ vers la droite.

Rv. Légende circulaire interrompue: **EXPOZIȚIUNEA GENERALĂ ROMÂNĂ BUCUREȘTI * COLABORATORIÎ SÎI ***. Dans le champ, en haut, l'image du Palais des Arts de l'Exposition. En dessous la légende sur six rangés: **COMISARVLVI GENERAL/ ADMIRAȚIVNE STIMĂ ȘI/MVLTĂ DRAGOSTE/ PENTRV /NEOBOSITA SA/MVNCĂ.**

AE, 65 mm, inv. MNIR Pv. 1050/B II 1048, transfert ex CNBAR Col. BNR. MRRC 1215.

- 23.** Médaille hommage, *Dr. Ctin C. Istrati Commissaire général de l'Exposition Générale Roumaine, de la part des jurys, des exposants, des collaborateurs et des admirateurs*, 1906, graveur St. Schwartz.

Av. Le buste du Dr. C. I. Istrati vers la droite; derrière la nuque **DR C. I. ISTRATI**. Sur le bord droit incisé **ST. SCHWARTZ**.

Rv. Jeune en costume antique, assis, tenant sur se genoux un parchemin défait et regardant vers la panorama de l'Exposition qui est devant lui. Dans la droite, en haut, la légende sur six rangés: **COMISARULUI GENERAL AL/EXPOZITIUNEI JUBILIARE,/1906, OMAGIU DIN PARTEA/**

COLABORATORILOR SI/ADMIRATORILOR SAI. A droite, sur le bord, incisé **ST. SCHWARTZ**.

AE, 90 mm, inv. MNIR Pv. 1052/B II 1150, transfert ex CNBAR Col BNR.
MRRC 1214.

24. Plaquette hommàgère, *L'Exposition Générale Roumaine de 1906 à Jean N. Lahovary, de la part des fonctionnaires du Ministère de l'Agriculture, l'Industrie, du Commerce et des Domaines*, 1907, modeleur Friedrich Storck.

Av. En haut, dans un cadre, la panorama de l'Exposition et la légende **EXPOSIȚIA GENERALA 1906**. Au centre le buste de Jean Lahovary en profil vers al gauche, derrière lui incisé **Fr. STORCK**; au-dessus la légende demi-circulaire **IOAN. N. LAHOVARI – 1907 -**. En bas cartouche avec la légende sur quatre rangés: **FUNCTIONARII MINISTERULUI AGRICULTUREI/ INDUSTRIEI, COMERTULUI SI DOMENILOR/ OMAGIU DE RECUNOSTIINTA/ FOSTULUI LOR MINISTRU**.

Rv. Scène - paysan avec la face vers un champ de blé, fauchant; au fond une colline avec des sondes dissipés, un haut fourneau, un village.

AR marquage, 44x69 mm, inv. MNIR Pv. 1136/B II 1250, transfert ex CNBAR Col. BNR.

MRRC 1292.

PIÈCES POPULAIRES

25. Médaille de prix, *L'Exposition Générale Roumaine de Bucarest - le Concours "Le Chocolat Riegler", 2 diplômes d'Honneur, 2 Médailles d'Or*, 1906

Av. Légende circulaire interrompue **EXPOSITIUNEA NATIONALA ROMÂNÀ *BUCUREȘTI***. Au centre effigie Charles I-er vers la gauche.

Rv. Légende circulaire interrompue entre c.p.e. et c.l.i.: **CIOCOLATA RIEGLER*2 DIPL. DE ONORE*2 MED DE AUR***. Au centre les grandes armoiries de la Roumanie.

AE doré, 20 mm, inv. MNIR Pv. 917/B II 1005, transfert ex CNBAR Col. BNR.

Inédite.

26. Mini-médaille ovale avec une anse, *L'Exposition Générale Roumaine de Bucarest - "Grand Prix 1906 prix pour les vins Rhein"*, 1906.

Av. En haut la légende demi-circulaire: **RHEIN SEC**; en dessous bouteille avec une étiquette sur la quelle est écrit **RHEIN**. A la droite et à la gauche de la bouteille une branche de vigne avec une grappe de raisin et des feuilles.

Rv. Légende sur cinq rangés (les rangés 1 et 5 demi-circulaires): **GRAND PRIX/1906/EXP. GEN./ROMÂNĂ/BUCUREȘCI**.

AE doré, 15x18 mm, inv. MNIR 242.641, Col. Vâlcu.

Inédit.

27. Médaille jubilaire, *Charles I-er, premier roi de la Roumanie - Trajan conquérant de la Dacie, fondateur de la nation roumaine*, 1906, graveur Menachem Camiol.
 Av. Légende demi-circulaire **CAROL I PRIMUL REGE AL ROMÂNIEI 1906**. Buste $\frac{3}{4}$ vers la droite Charles I-er en costume d'officier avec les décorations sur la poitrine.
 Rv. Légende demi-circulaire **TRAIAN CUCERITORUL DACIEI ȘI ÎNTEMEIATORUL NEAMULUI ROMÂNESC 106**. Le buste de l'empereur Trajan (vue de face).
 Al, 37 mm, inv. MNIR Pv. 139/, transfert ex CNBAR.
 MRRC 1150.
28. Médaille commémorative, *L'Excursion des paysans du département de Roman à l'Exposition Générale, initiée par N. Bellu, sous le patronage de C. Cantacuzène-Pășcanu*, 1906.
 Av. Légende circulaire: ***EXCURSIUNEA TARANILOR DIN JUDEȚUL ROMAN LA EXPOZITIE**. Au centre trois épices verticales, sous elles la légende demi-circulaire **18. SEPTEMBRE 1906**.
 Rv. Légende sur cinq rangés (le premier et le dernier demi-circulaire): **SUB PATRONAJUL/D^{LU}I/C. CANTACUZINO-PAȘCANU/PREFECT: C. BALAIȘ/INITIATORUL: N. BELLU**.
 AE, 32 mm, inv. MNIR 30.627.
 MRRC 1186.

JETONS

29. Jeton, *L'Athénée Roumain, 25 Bani – Valable à l'intérieur de l'Exposition, Bucarest*, 1906.
 Av. Légende demi-circulaire: **VALABIL ÎN INTERIORUL EXPOSITIEI**. Au centre **BANI/25**.
 Rv. En haut, légende demi-circulaire **ATHENEUL - ROMAN**. Au centre le bâtiment de l'Athénée, en dessous **BUCUREȘTI/1906**.
 AE, 21 mm, inv. MNIR Pv. 2667, transfert ex CNBAR Col. BNR.
 MRRC 1173.
30. Médaille commémorative, *Souvenir Bucarest 1906 - La Maison des Dépôts - ingénieur Eug. Balasinovici, Buzău*, 1906, graveur S. J.
 Av. Légende demi-circulaire: **EUG. BALASINOVICI INGINER BUZEU**. Au centre la bâtiment CEC. En dessous la légende sur deux rangés: **CASA DE/DEPUNERI**; à droite **S. J.**
 Rv. Au centre la légende sur trois rangés: **SUVENIR/BUCUREȘTI/1906**.
 Al, 32 mm, inv. MNIR 33.108.
 Inédite.

31. Médaille commémorative, *Souvenir Bucarest 1906 - La Maison des Dépôts* – *Didina L. Dimitriu*, 1906, graveur S. J.
 Av. Légende circulaire: **DIDINA L. DIMITRIU 14. 8. 1906**. Au centre le bâtiment CEC. En dessous la légende sur deux rangs: **CASA DE/ DEPUNERI**; à droite **S. J.**
 Rv. C. m .s.
 Al, 32 mm, inv. MNIR 33.107.
 Inédite.
32. Médaille commémorative, *Souvenir Bucarest 1906 - La Maison des Dépôts* – *Ion D. Popesco, Hârșova*, 1906, graveur S. J.
 Av. Légende circulaire: **ION D. POPESCU HARSOVA ANUL 1906**. Au centre la bâtiment CEC. En dessous la légende sur deux rangs: **CASA DE/ DEPUNERI**; à droite **S. J.**
 Rv. C. m .s.
 Al, 32 mm, inv. MNIR 30.950.
 Inédite.
33. Médaille commémorative, *Souvenir Bucarest 1906 - La Maison des Dépôts* – *Iancu H. Ionesco, Bârlad*, 1906, graveur S. J.
 Av. Légende circulaire: **IANCU·H·IONESCU·BERLAD·1906** Au centre le bâtiment CEC. En dessous la légende sur deux rangs: **CASA DE/ DEPUNERI**; à droite **S. J.**
 Rv. C. m .s.
 Al, 32 mm, Inv. MNIR 29.529.
 Inédite.
34. Médaille commémorative, *Souvenir Bucarest 1906 - Le Château Țepeș Vodă – Margareta Emandy*, 1906, graveur S. J.
 Av. Légende circulaire: **MARGARETA EMANDY 5 NOVEMBER**. Au centre la Tour Chindia. En dessous la légende sur deux rangs: **CASTELUL/ TEPEȘ VODA**; à droite **S. J.**
 Rv. C. m .s.
 Al, 32 mm, inv. MNIR 29.502.
 Inédite³⁴

AUTRICHE

35. Plaque commémorative, *Le Pavillon organisé par le Comité autrichien dans le cadre de l'Exposition Générale Roumaine de Bucarest*, 1906, graveur Hella Unger.

³⁴ Dans MRRC, au no. 1188, est mentionné seulement le type général de jeton qui devait être gravé avec le nom du visiteur et on confond l'avant avec le revers de la pièce.

Av. Au centre l’image du Pavillon autrichien de l’Exposition du Parc Carol, au dessus aigle avec les ailes défaites et la tête vers la droite. Au dessus, au centre, la légende **VIRIBUS UNITIS**. A gauche - droite les armoiries de la Roumanie et de l’Autriche. En dessous, à droite **AUSGEFÜHRT R. SACHER** - à gauche **HELLA UNGER F.** En exergue, dans le cartouche, légende sur quatre rangés (la dernière incisés): **≡ ≡ ZVR ERINHERVNG ≡ ≡ ZAH JVBILAEVMS AVSSTELLVHG IH BVKAREST/IM JAHRE 1906/SEKTIONSCHIEF D^r. RICHARD HASEHÖHRL.**

Rv. Au centre l’image d’un atelier métallurgique, au dessus un aigle avec les ailes défaites et la tête vers la gauche. A droite et à gauche des jeunes filles face en face, debout, tenant des guirlandes de roses. Sous l’image légende sur deux rangés: **≡ ≡ GEWIDMET ≡ ≡/VOM OESTERREICHISCHEH KOMITEE.**

AE, 50x69 mm, inv. MNIR Pv. 1107/B II 1213, transfert ex CNBAR Col. BNR. MRRC 1240.

EXPOZIȚIA GENERALĂ DIN 1906, REFLECTATĂ ÎN MEDALISTICĂ

- Rezumat -

Articolul prezintă un aspect legat de manifestările prilejuite de sărbătorirea anului jubiliar 1906 și anume medaliile bătute pentru comemorarea Expoziției Generale Române organizate în Parcul Carol cu această ocazie. Sunt prezentate doar medaliile dedicate comemorării Expoziției, nu și Jubileului, piesele oficiale, create de gravori consacrați (Menachem Carniol Fiul, Theodor Radivon, Carol și Friedrich Storck, Șaraga, Tony Szirmai), ale căror creații se înscriu printre cele mai valoroase piese medalistice românești.

Prima piesă prezentată este medalia de participant la Expoziția Generală Română, autor Menachem Carniol Fiul, 62 mm, emisă din aur, argint, bronz, argintate și aurite, care prezintă pe revers o alegorie înfățișând o țărăncă torcând, în spate perspectiva Expoziției și în jur 12 ecusoane cu steme de județe. Muzeul Național de Istorie a României deține exemplare fără dedicație precum și medaliile conferite colonelului de artilerie V. Parfeni și Fraților Hassan. Următoarea piesă oficială este placheta „Colaboratorilor Expoziției”, autori R. Cizek și Resch, 70,5x57,5 mm. Muzeul deține exemplare din argint, bronz și bronz argintat.

O altă piesă oficială este “Medalia Expoziției”, pe avers cu o imagine simbol a societății românești, trecute, actuale și viitoare, redată prin grupul alcătuit dintr-un dorobant, muncitor și țăran și o legendă sugestivă – “Am fost – Sunt – Și voi fi”. Medalia s-a bătut din argint, bronz argintat și aurit, cu toartă și fără. Tot

dintre piesele oficiale este prezentată o insignă a Expoziției, din metal comun, emailată în culorile tricolorului.

O piesă deosebită este placheta „Expoziției Generale Române”, unifacies, piesă proiectată de Alex. I. Ghyka, secretarul comitetului de coordonare a lucrărilor de organizare a Expoziției; piesa a fost gravată în atelierul lui Resch. Placheta prezintă imaginea care a însoțit permanent festivitățile jubiliare – regele Carol I alături de împăratul Traian, asociată Fecioarei Maria ocrotitoarea. Piesa este un unicat, impresionează prin eleganța liniei desenului și emoționează prin simbolul puțin naiv.

Sunt prezentate și două medalii omagiale dedicate organizatorilor. Două medalii pentru comisarul general al Expoziției, dr. C-tin Istrati, personalitate deosebită, om de știință (fost președinte al Academiei Române, secretar perpetuu al Societății de științe, descoperitorul unei clase de materii colorante – numite “Franceine” ca omagiu sduș Franței), politician și organizator desăvârșit. Este o piesă de 62 mm lucrată de Carniol Fiul, bătută de colaboratori pentru munca profesorului depusă pentru organizarea Expoziției, pe revers cu imaginea Palatului Artelor din Parcul Carol; a doua, o medalie dedicată de expozanți, colaboratori și jurii, are 90 mm și impresionează prin portretul și alegoria de pe revers.

O medalie omagială i-a fost dedicată și lui Ioan N. Lahovary, de către funcționarii Ministerului Agriculturii și Domeniilor al cărui ministru era în anul jubileului. Piesa, de 71x46 mm, s-a emis în anul următor și este opera sculptorului Friedrich Storck.

Pentru cei 40.000 expozanți s-au distribuit numeroase premii, decernate la Arenele Romane pe data de 5 noiembrie, în prezența familiei regale și delegaților străini. În amintirea premiilor obținute de produsele lor, unii expozanți au bătut mici medalii comemorative. Muzeul Național de Istorie a României deține o minimedalie ovală din bronz aurit, cu toartă, pentru un „Grand Prix 1906” acordat de Expoziția Generală Română pentru vinul Rhein sec, precum și o medalie amintind cele două diplome de onoare și două medalii de aur obținute de “Ciocolata Riegler”, piesă din bronz, 20 mm.

Pentru vizitatorii Expoziției s-au bătut jetoane din aluminiu de 32 mm – “Souvenir din București 1906”, care se vindeau în interiorul Expoziției. Acestea prezentau imaginea unor clădiri istorice cu mare impact asupra românilor (CEC-ul, Turnul Chindiei); cei care doreau puteau grava, la cerere, numele și data vizitării Expoziției. Se păstrează în patrimoniul muzeului astfel de jetoane cu numele Margaretei Emandy, Ioan Popescu din Hârșova, Balassinovici din Buzău, Didina L. Dimitriu, Iancu H. Ionescu din Bârlad. Tot în interiorul Expoziției s-au distribuit jetoane cu valoare, de exemplu „25 Bani Valabil în interiorul Expoziției”, din bronz, 21 mm.

Dintre țările străine care au expus, o medalie și o plachetă amintesc Austria. Astfel, este prezentată “Placheta Expoziției austriece organizată de un

comitet austriac”, 50x69 mm, lucrată de Hella Unger și “Medalia vizitei primarului Vienei Karl Lueger la București” cu această ocazie.

În încheierea prezentării sunt menționate trei piese bătute pentru comemorarea jubileului celor 40 ani de domnie a regelui Carol I, care au pe avers sau revers imaginea Expoziției devenită un simbol, considerată de monarhie, atât ca o realizare a statului, dar și a sa. Acestea sunt placheta “Intrarea în țară a principelui Carol de Hohenzollern Sigmaringen, din bronz, 70,5x47,5 mm, semnată Radivon. Pe avers apare portretul principelui Carol cu favoriți, în redingotă cu papillon, singurul portret de acest fel din medalistica sa, alături de portretul devenit clasic, cu uniforma de ofițer cu decorațiile pe piept. Pe revers este plasată o alegorie din care face parte și imaginea Palatului Artelor din cadrul Expoziției. A doua este placheta “Părinților Neamului Românesc Traian și Carol I” emisă de Societatea Numismatică Română, lucrată de Carol Storck, unde, pe avers, sunt portretele celor doi conducători și imaginea unor clădiri reprezentative din București. Reversul amintește alte două realizări de seamă ale românilor sub conducerea celor doi – podurile de la Drobeta Turnu Severin și Cernavoda. Ultima piesă este placheta “Regele veghează – România înflorește”, realizată de L. Stelmans, care prezintă pe avers, alături de alte elemente deosebit de frumoase, perspectiva Expoziției dinspre intrare până spre Palatul Artelor. Reversul înfățișază o maiestuoasă scenă alegorică reprezentând poporul - țărănimea, armata, asupra căroră veghează Regele.

Fig. 1. Médaille de participant, *L'Exposition Générale Roumaine de 1906*, avers et revers.
Medalie de participant, *Expoziția Generală Română din 1906*, avers și revers.

Fig. 2. Médaille de prix conférée aux *Frères Hassan*, 1906, avers et revers.
Medalie premiu conferită *Fraților Hassan*, 1906, avers și revers.

Fig. 3. Plaquette, *L'Exposition Générale Roumaine à Notre Collaborateurs*, 1906, avers et revers.
Plachetă, *Expoziția Generală Română - Colaboratorilor noștri*, 1906, avers și revers.

Fig. 4. Médaille , *L'Exposition Générale Roumaine de Bucarest "J'ai été Je suis et Je serais"*, 1906, avers et revers.
 Medalie, *Expoziția Generală Română din București "Am fost Sunt Și voi fi"*, 1906, avers și revers.

Fig. 5. Médaille, *La Mairie de la ville de Bucarest comme souvenir de la visite du maire général de Vienne à l'Exposition Générale Roumaine de la capitale*, 1906, avers et revers.
 Medalie, *Primăria orașului București în amintirea vizitei primarului general al Vienei la Expoziția Generală Română din capitală*, 1906, avers și revers.

Fig. 6. Médaille, *Dr. Ctin I. Istrati, le Commissaire de l'Exposition Générale Roumaine, pour le travail ininterrompu de la part de ses collaborateurs*, 1906, avers et revers.
 Medalie, *Dr. Ctin I. Istrati Comisarul Expoziției Generale Române, pentru munca neobosită din partea colaboratorilor săi*, 1906, avers și revers.

Fig. 7. Plaquette, *L'Exposition Générale Roumaine de 1906 à Jean N. Lahovary, de la part des fonctionnaires du Ministère de l'Agriculture, de l'Industrie, du Commerce et des Domaines*, 1907, avers et revers.

Plachetă, *Expoziția Generală Română din 1906 lui Ioan N. Lahovary, din partea funcționarilor Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor*, 1907, avers și revers.

Fig. 8. Médaille de prix, *L'Exposition Nationale Roumaine. Bucarest le Concours "Le Chocolat Riegler"*, 2 Diplômes d'Honneur, 2 Médailles d'Or, 1906, avers et revers.

Medalie premiu, *Expoziția Națională Română București - Concursul "Ciocolata Riegler"*, 2 Diplome de Onoare, 2 Medalii de Aur, 1906, avers și revers.

Fig. 9. Mini-médaille, *L'Exposition Générale Roumaine Bucarest "Grand Prix 1906 prix pour les vins Rhein"*, 1906, avers et revers.

Minimedalie, *Expoziția Generală Română București - "Grand Prix 1906 premiu pentru vinuri Rhein"*, 1906, avers și revers.

Fig. 10. Médaille, *Souvenir Bucarest 1906 La Maison des Dépôts* ingénieur Eug. Balasinovici, Buzău, 1906, avers et revers.
Medalie, *Suvenir București 1906 Casa de Depuneri* inginer Eug. Balasinovici, Buzău, 1906, avers și revers.

Fig. 11. Médaille, *Souvenir Bucarest 1906 La Maison des Dépôts* Didina L. Dimitriu, 1906, avers.
Medalie, *Suvenir București 1906 Casa de Depuneri* Didina L. Dimitriu, 1906, avers.

Fig. 12. Médaille, *Souvenir Bucarest 1906 La Maison des Dépôts* Jean D. Popesco, Hârșova, 1906, avers.
Medalie, *Suvenir București 1906 Casa de Depuneri* Ion D. Popescu, Hârșova, 1906, avers.

Fig. 13. Médaille, *Souvenir Bucarest 1906 La Maison des Dépôts* Ianco H. Ionesco, Bârlad, 1906, avers.
Medalie, *Suvenir București 1906 Casa de Depuneri* Iancu H. Ionescu, Bârlad, 1906, avers.

Fig. 14. Médaille, *Souvenir Bucarest 1906 Le Château Țepeș Vodă* - Margueritte Emandy, 1906, avers.
Medalie, *Suvenir București 1906 Castelul Țepeș Vodă* Margareta Emandy, 1906, avers.

Fig. 15. Plaquette, *Le Pavillon fait par le Comité autrichien dans l'Exposition Générale Roumaine de Bucarest, 1906*, avers et revers.
Plachetă, *Pavilionul organizat de Comitetul austriac în cadrul Expoziției Generale Române din București, 1906*, avers și revers.

Fig. 16. Plaquette, *L'entré dans le pays du prince Charles*, 1906, avers et revers.
Plachetă, *Intrarea în țară a principelui Carol*, 1906, avers și revers.

Fig. 17. Plaquette, Aux Parents du Peuple Roumain, Trajan et Charles I-er, avers et revers.
 Plachetă, Părinților Neamului Românesc Traian și Carol I, 1906, avers și revers.

Fig. 18. Plaquette, *Le Roi surveille, la Roumaine fleurie*, 1906, avers et revers.
Placheta, *Regele veghează, România înflorește*, 1906, avers și revers.

*

Les notices publiées par Alexandre A. Beldiman ont eu comme cause la publication par les allemands et les soviétiques des documents secrets concernant la politique étrangère des anciens gouvernements des pays respectifs. Entre autre, il s'agit de la publication allemande „*Vossische Zeitung*” de Berlin, qui avec l'accord de Moscou, a publié un télégramme du 28 juillet 1914 ayant comme destinataire le ministre de la Russie à Bucarest, Poklewski. Le télégramme contenait des références aux démarches d'Alexandre A. Beldiman auprès du gouvernement de Berlin. Mais le télégramme a été publié, antérieurement, aussi dans *Argus* du 13 février 1924 et dans *Manchester Guardian* du 12 mars 1918, ayant comme date d'envoi le 18 juillet. Mais les démarches d'Alexandre A. Beldiman ont eu lieu le 26 juillet d'après le calendrier grégorien, ce qui fait que le 18 juillet ou correspond avec le 31 juillet nouveau style ou c'est une faute d'imprimerie.

Du télégramme il ressort, de même, que pour le cas d'un non attaque de la part de la Bulgarie envers la Roumanie, la dernière se concentrera contre la Russie, devenant ainsi "un traître hypocrite".

Ce qu'on sait, c'est que le 28 juin était assassiné l'archiduc François Ferdinand, a Sarajevo. Le 17 juillet Alexandre A. Beldiman était reçu au Palais de Peleş par le Roi Charles I-er pour discuter le conflit autrichien – serbe. Le 22 juillet Alexandre A. Beldiman devait partir à Berlin, comme ministre de la Roumanie. Pour cela, le Roi Charles I-er lui fait une visite a Dârste, près de Braşov, donc en Transylvanie, qui appartenait alors a l'Autriche-Hongrie, où Al. Beldiman avait sa demeure et où il désirait se retirer, en 1915, quand il accomplirait 60 ans.

La discussion entre le Roi Charles I et Alexandre A. Beldiman a duré plus d'une heure et on ne savait pas encore rien en ce qui concerne l'ultimatum donné a la Serbie par l'Autriche-Hongrie, ultimatum qui a sera remis le 23 juillet. Le 21 juillet on savait seulement d'une éventuelle futur démarche pour aplaner le conflit, en temps que la position de la Russie été bien connu – aucune tolérance pour un attaque contre la Serbie.

Un simple conflit autrichien – serbe ne pouvait affecter gravement la Roumanie, mais une intervention de la Russie oui. L'esprit antirusse n'était pas trop fort en Roumanie, mais en échange le courant anti-hongrois devait être pris en charge.

Le roi espérait pour le calme et il ne pouvait pas concevoir un manque d'information de la part de l'Allemagne envers la Roumanie en ce qui concerne les futurs événements. Pour cela, il demandait de la part de l'Allemagne des informations en temps utile pour le cas qu'on ne pouvait éviter un conflit avec la Russie. D'autre part, le Roi insister sur les prévoyances pures défensives de l'alliance secrète avec les Pouvoirs Centraux.

Au départ, le Roi souhaitait à Alexandre A. Beldiman un retour le plus vite possible de Berlin, après l'accomplissement de sa mission, pour discuter les futurs projets – donc, le Roi ne croyait pas dans un déclenchement rapide de la guerre,

RESTITUTIO. UN ARTICLE PUBLIÉ PAR ALEXANDRE A. BELDIMAN CONCERNANT SA DERNIÈRE RENCONTRE AVEC LE ROI CHARLES I ER

George Trohani

Parmi les papiers restés de l'ancien journaliste, de l'époque d'entre les deux guerres, Timoléon Pisani se garde aussi un manuscrit d'Alexandre A. Beldiman rédigé au mois de mars 1924 et donné le 14 avril 1924 pour être publié dans la revue "*Revista Vremei*", Bucarest, IV (1924), no. 5 du 20 avril, p. 9-14. "*Revista Vremei*" été conduite par le bien connu homme politique Grégoire Gafenco.

Etant donné la circulation réduite de la dite publication, dont sa rare utilisation par les historiens d'aujourd'hui, nous sommes d'avis de reproduire dans les pages de l'annuaire *Muzeul Național* ces notices.

L'auteur des notices, Alexandre A. Beldiman est né le 16/ 28 mai 1855, à Iași¹. En 1877 il devient docteur es droit à Berlin, et en 1878 il est nommé secrétaire de l'Agence diplomatique roumaine de Berlin. Du mois de septembre 1879 jusqu'en décembre 1880 il a été chancelier de l'Agence diplomatique et du Consulat roumain de Sofia, d'où il a été transféré comme premier secrétaire de Légation à Vienne. En 1881 il est nommé à la Légation de la Roumanie de Berlin, et pendant les mois de février - mars 1883 à Londres, pour pouvoir participer aux travaux de la Conférence concernant la Question du Danube. Après une courte venue à Bucarest, dans le cadre du Ministère des Affaires Etrangères, comme chef de la Division politique, pendant les mois de juillet – août 1883 il est nommé chargé d'affaires à la Légation de la Roumanie de Berlin, prenant part à la rencontre du premier ministre roumain, J. C. Brătiano, avec le chancelier de l'Allemagne, Otto von Bismarck.

En 1885 il revient à Sofia comme secrétaire général, consul et d'autres renseignements, pour qu'en février 1886 il accomplisse divers renseignements commerciaux à Berlin. En suite, du 1 juillet au 1 septembre 1887 il est ministre de la Roumanie à Belgrade, post du quel il donne sa démission. Le 9 octobre 1895 il est nommé secrétaire général dans le Ministère des Affaires Etrangères, et le 1 janvier 1896 ministre de la Roumanie à Berlin, post où il restera jusqu'à l'entrée de la Roumanie dans la première guerre mondiale.

Le 1 mai 1881 il s'est marié, à Berlin, avec Marthe, la fille du professeur Albrecht Faenling avec Augusta Senner, née le 25 février 1857 à Berlin et décédée le 14 juillet 1939 à Dârste. Alexandre A. Beldiman est mort le 19 juin 1924, à Dârste, donc après deux-trois mois qu'il avait rédigé les notices que nous présentons en ce qui suit.

---

¹ A voir L. Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Bucarest, 1941, p. 93 et M. D. Sturdza, *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească*, I, Bucarest, 2004, p. 405-406.

ayant en vu aussi le fait que les voies ferroviaires russes vers l'Autriche et l'Allemagne devaient être finalisées en deux-trois ans.

Alexandre A. Beldiman part le jour suivant, le 22 juillet, et à Prague il apprend de l'ultimatum. Son arrivée à Berlin a lieu le 24 juillet, le soir. Le 25 juillet il reçoit un télégramme de la part de Jean I. C. Brătiano, le premier ministre de la Roumanie, qui demande des informations concernant les opinions allemandes sur la situation internationale. La réponse d'Alexandre A. Beldiman a lieu le 29 juillet, quand il transmet aussi l'aide mémoire présenté aux allemands.

L'auteur des notes constate, en 1924, que la Russie connaissait déjà le 28 ou le 31 juillet le contenu de ce document qui était strictement confidentielle...

De la description des événements et des actions diplomatiques de la période 28-31 juillet l'auteur des notes arrive à la conclusion que "les freins de l'alliance n'étaient plus tenus par Berlin ... Le sort de l'Allemagne était, si non décider à Vienne, au moins laissé dans la vague des hésitations et de la duplicité du Cabinet autrichien-hongrois ... Le Gouvernement allemand a était <traîné> dans la conflagration mondiale sans avoir le temps de préparer ses alliées". L'Allemagne ne croyait pas encore dans une proche guerre.

La mobilisation générale de la Russie, le 31 juillet, a mis la Roumanie devant le fait accompli du commencement de la guerre mondiale.

L'Autriche-Hongrie a eu la même attitude aussi envers l'Italie, qui n'a pas était consultée, contrairement aux stipulations de l'article VII du Traité d'alliance conclu entre les trois pouvoirs – l'Allemagne, l'Autriche-Hongrie et l'Italie.

La non intervention de la Roumanie a eu comme cause aussi son manque de préparation politique et militaire. Et le sens du Conseil de Couronne du 4 août n'est pas compris, étant considéré comme un cas malheureux.

L'Allemagne et l'Autriche-Hongrie étaient soi-disant contentes de l'inaction de la Roumanie, de la quelle elles désiraient profiter pour n'avoir pas des obligations en cas de victoire. De même, la Russie désirait, comme en 1877-1878, la victoire pour elle seule, sans la coopération avec la Roumanie.

En ce qui concerne la Bulgarie et l'attitude de la Roumanie, la deuxième partie du télégramme de Sozonov est fautive. Les interventions d'Alexandre A. Beldiman auprès des allemands étaient d'affaiblir les hostilités des bulgares, comme suite d'une non croyance dans les déclarations officielles des chefs bulgares. Après les informations reçues, Alexandre A. Beldiman télégraphiait en Roumanie que la Bulgarie ira avec les Pouvoirs Centraux.

Et la Russie, à l'aide de l'espionnage, connaissait une partie du contenu de l'intervention et des actions diplomatiques, ainsi pouvant être expliqué la forme affirmative de la première partie du télégramme de Sozonov et dubitative la deuxième partie. Pour cela la Russie se considérait victime de l'agression allemande et accusait la Roumanie de "trahison" pour le cas d'accomplissement des démarches d'Alexandre A. Beldiman.

Commencant la guerre, Alexandre A. Beldiman est obligé a rester a son post, a Berlin, et le 27 septembre/ 10 octobre 1914 le Roi Charles I-er meurt ... les deux n'ayant plus la possibilité a se revoir ...

On doit encore ajouter que la rédaction du présent article s'est faite au mois de mars 1924 et l'auteur est mort deux-trois mois après, le 19 juin 1924.

*

Nous faisons mention que les notes avec astérisque (*) appartiennent à Alexandre A. Beldiman, et celles avec des chiffres arabes à l'éditeur d'aujourd'hui. De même, nous faisons la remarque qu'entre le manuscrit et le texte publié il n'y a pas des différences.

„ULTIMELE INSTRUCȚIUNI” ALE REGELUI CAROL SITUAȚIA ROMÂNIEI ÎN AJUNUL IZBUCNIREI RĂZBOIULUI MONDIAL (21–31 IULIE 1914)

de Alexandru Beldiman

Fost ministru plenipotențiar al României

„*Vossische Zeitung*” din Berlin a publicat acum de curând – cu autorizarea guvernului din Moscova – o serie de documente din arhiva personală și secretă a reposatului ministru de externe rus Sozonov². Printre aceste acte se află și o telegramă, adresată în 28 Iulie 1914³ ministrului Rusiei la București d. Poklewski, și care se referă la un demers oficial al autorului acestei lucrări pe lângă guvernul din Berlin în ajunul izbucnirii războiului mondial.

Reproduc textul acestei telegrame, după cum a apărut, în traducere din limba germană, în „*Argus*” cu data de 13 Februarie din care am luat întâi cunoștință

---

² În manuscris A. Beldiman a scris mai întâi Sassonow (cu doi de s la mijlocul cuvântului), iar mai apoi a șters un s, rămânând Sasonow, astfel că acest al doilea s se citește z. Astăzi se scrie când Sazonov, când Sozonov (cu v final și nu cu w, iar primul o se citește a). În continuare, în text, noi am ales grafia Sozonov. Este vorba de Serghei Dmitrievici Sozonov (1860-1927), ministrul de externe al Rusiei în perioada 1910-1916. În legătură cu unele schimburi de telegrame între Sazonov (după cum scrie autoarea citată puțin mai jos) și Stanislav Alfonsovici Poklevski-Koziell, ministrul Rusiei la București (din anul 1913 până în 1918, cu o scurtă întrerupere în prima jumătate a anului 1917, iar după război va rămâne în România, beneficiind de statut diplomatic până la decesul survenit la 1 mai 1937. Se născuse la 30 ianuarie 1868), a se vedea E. Campus, *Din politica externă a României, 1913-1947*, București, 1980, p. 46, 50 ș.a. - telegrame din 21 și 30 iulie 1914, precum și la convorbirile din 31 iulie dintre Brătianu și Poklevski, toate tratând problema Transilvaniei și fără a se face referiri la cele menționate de A. Beldiman în prezenta.

³ Toate datele sunt menționate pe stil nou.

de publicarea ei din nou, căci vom vedea îndată că nu ne aflăm în fața unei destăinuiri inedite:

Petrograd 28 Iulie 1914

„Aflăm din sursă absolut de încredere cum că ministrul român la Berlin referindu-se la o însărcinare a regelui, și pare-se și a lui Brătianu, a rugat pe Jagow⁴ ca să-l țină în curent cu evenimentele, aceasta pentru ca România, în cazul unui război, în care ar fi târâtă și Rusia, să poată prepara opinia publică și lua măsurile militare necesare. Beldiman ar fi declarat că, în cazul când România ar căpăta convingerea că nu este amenințată de un atac din partea Bulgariei, ar fi posibil să-și îndrepte toate forțele contra Rusiei. Nu voim să dăm aici o crezare acestor știri, căci în cazul că ele s-ar adevăra, România ar deveni un trădător fățarnic!”

Această telegramă a apărut deja textual – printre alte documente secrete, publicate la Moscova de guvernul rus actual – în „Manchester Guardian” din 12 Martie 1918 sub titlul: „Petrograd Documents. Rumania's entry into the war. A Russian telegram of July 18, 1914”.

Data de 18 Iulie trebuie să fie sau stilul vechi, care ar corespunde cu 31 Iulie stil nou, sau o greșală de tipar; căci demersul meu, reprodus aproape exact în partea întâia a telegramei Dlui Sozonov, a fost într-adevăr făcut la 26 Iulie st. nou, îndată după întoarcerea mea la Berlin. Numai partea a doua a telegramei, privitoare la Bulgaria, va trebui rectificată, căci n-am făcut declarația ce mi se atribue; și ea nici nu s-ar fi potrivit – precum se va vedea – cu situația, în fața căreia se afla guvernul nostru în momentul izbucnirii neașteptate a războiului mondial. Dar atitudinea Bulgariei, care preocupa atunci cu drept cuvânt pe primul ministru Brătianu, a fost în zilele următoare obiectul unui schimb de telegramme între Dsa și mine, însă nu în sensul presupus de fostul ministru de externe al Rusiei.

Opinia publică a țării – dacă mai există așa ceva – are, cred, dreptul să fie lămurită, cel puțin din punctul de privire istoric, asupra unei chestiuni atât de serioase, ca aceea ridicată prin publicarea din nou a telegramei Dlui Sozonov din 28 sau 31 Iulie 1914. E vorba de a se ști exact și de a se stabili prin documente române, care au fost de fapt împrejurările, în care Regele Carol, guvernul său și țara întregă s-au aflat deodată și fără veste înaintea celei mai zguduitoare probleme a existenței naționale. Oare numai prin publicațiuni, apărute întâmplător ici colo în străinătate, prin niște crâmpeie fără legătură directă cu punctul de privire românesc, să rămână opinia publică în nedumerire despre chestiunile cele mai grave, ce priveau, la sfârșitul lui Iulie 1914, soarta țării? Dealtmintreli, constatarea adevărului istoric, chiar lipsit de actualitate, este întotdeauna folositoare și plină de învățăminte.

*

În Iulie 1914 mă aflam în concediu aici la Dârste pe lângă familia mea. Dar, cu privire la evenimentele externe în legătură cu misiunea mea la Berlin, mai

⁴ Gottlieb von Jagow (1863-1935), secretar pentru afacerile externe și mai apoi ministru de externe al Germaniei (1913-1916).

cu samă în urma asasinării Arhiducelui Franz⁵ Ferdinand în 28 Iunie, eram în contact continuu atât cu regele la Sinaia, cât și cu primul ministru, care venea des la Predeal, unde ne întâlneam. După toate știrile primite și cu toată încordarea primejdioasă a relațiilor dintre Austro-Ungaria și Serbia, nici Regele, nici primul său consilier, nu aveau încă impresiunea că ne-am fi aflat în ajunul unor astfel de evenimente, încât întoarcerea mea la post să fie urgentă.

În ziua de 17 Iulie însă Regele primindu-mă în audiență la Castel Peleş, observa cu îngrijorare că conflictul austro-sârb se agrava din cauza atitudinii amenințătoare a Rusiei, și stăruind asupra necesității de a fi informat de guvernul german cât se poate de exact asupra întregii situațiuni internaționale pentru a cunoaște la timp urmările eventuale ce s-ar putea ivi pentru România ca Stat aliat, Suveranul aprobă intențiunea mea de a mă întoarce peste câteva zile la Berlin ; nu mi-a permis însă, la sfârșitul audienței, să-mi iau rămas bun de plecare, zicându-mi că va veni încă la Dârste în ajunul pomirei mele „pentru a-mi da ultimele sale instrucțiuni”.

În 21 Iulie - plecarea mea fiind hotărâtă pentru a doua zi - Regele și Regina Elisabeta sosiră singuri cu automobilul la Dârste pe la ora ceaiului. Suveranul cunoscând poziția micii noastre proprietăți, pe care o vizitase cu Regina și în anii precedenți cu ocazia plimbărilor ce făceau împreună prin frumoasa vale a Timeșului, exprimă, curând după sosire, dorința de a se retrage cu mine într-un foișor de lemn, aflat pe o măgură la spatele caselor noastre, de unde-i plăcea priveliștea asupra Secelelor și a munților dimprejur. Urcându-se cu pași ageri pe o potecă, Regele se opri un moment pe la mijlocul înălțimei, ca să privească la lucrările de construcție a unui adaus la casele noastre, de care se interesa, fiindcă știa că această clădire era în legătură cu intenția mea de a mă retrage aici la țară în viața privată. Venind acum iarăși vorba de scopul acestor lucrări, Regele îmi spuse surâzând: „Mai e multă vreme până atunci!” (*“Es ist noch lange Zeit bis dahin!”*). Altă dată, în anul precedent, îmi tăiasse chiar vorba în mod mai drastic, calificând intenția mea de „absurditate” („*Unsinn*”). Eu unul însă eram hotărât ca în anul următor 1915, când voi fi împlinit și vârsta de 60 ani, să pun, din propria mea inițiativă, capăt prea îndelungatei mele misiuni în străinătate pentru multe cuvinte de ordine și politică și personală.

Din punctul de privire al conducerii politice externe a Germaniei un fapt mă impresionează foarte mult: chemarea în capul Departamentului Afacerilor Străine a unui personaj atât de mediocru - spre a întrebuința un eufemism diplomatic - ca reposatul Kiderlen⁶ de alcoolică pomenire, a cărui valoare reală din păcate o cunoșteam prea bine de la București. Această numire Cancelarul Bethmann Hollweg⁷ a obținut-o nu fără anevoință de la Împărat, care la prima propunere o refuzasă. În memoriile sale, simțind poate nevoia a justifica această

---

⁵ Autorul (A. B.) scrie Fran.

⁶ Ludwig von Kiderlen Waechter (1852-1912), fost ministru al Germaniei la București, în anul 1900, iar între 1908-1911 ministru de externe al Germaniei.

⁷ Theobald von Bethmann Hollweg (1856-1921), cancelar al Germaniei în perioada 1909 - iulie 1917.

ciudată alegere fostul Cancelar a scris că, după părerea sa, Kiderlen era „cel mai capabil diplomat al Germaniei de atunci” (I, p. 30) – fără ca să-și dea seama ce compliment făcea prin aceasta întregului personal diplomatic și politic, de care dispunea Imperiul. Nu știu, dacă Cancelarul răspunzător de această numire, a aflat vreodată, cum Kiderlen, în convorbiri mai intime cu diplomați străini, aprecia capacitatea și competența șefului său în materie de politică externă.

În cât mă privește, n-aveam nici o iluzie. Episodul Kiderlen în politica externă a Germaniei, mai cu samă în timpul crizei orientale, provocate de războiul balcanic, care atingea de-aproape țara noastră, m-a îndemnat încă de atunci să mă gândesc serios la retragerea mea de la postul ce-l ocupam de atâția ani.

Toate acestea le știa Regele Carol nu numai din convorbiri în cursul anilor, dar și din scrisori personale ce-i adresasem. De aici și pregătirea unui loc liniștit de retragere la țară ; și toți, care mă cunosc mai de-aproape, știu că numai războiul m-a împiedicat să-mi aduc hotărârea la îndeplinire.

Regele privea de sus lucrările zidarilor, cerându-mi oarecare lămuriri asupra planului clădirii, care urma să fie acoperită și înădită cu casa existentă în toamna aceluiași an. Dar din ea nu ne-am ales decât cu temelii și o pivniță în ruină după atâția ani de părăsire. Căci toată zidăria ce se înălțase peste doi metri deasupra pământului, precum și toate materialele de construcție au dispărut în timpul când proprietatea a rămas în voia întâmplărilor războiului.

Suveranul își urma suiful până la foișorul din deal, acoperit cu vița sălbatică și înconjurat de brazi și de pini, plantați de noi cu mai bine de 15 ani înainte. Intrând în mica cameră a acestui mic locaș singuratic într-un colț de pădure, se așează într-un jilț de paie la una din ferestrele deschise. Aici bătrânul nostru Rege a stat peste un ceas, analizând cu mine întreaga situație internațională atât de încordată, precum se înfățișa în aceea zi după ultimele știri primite în urma audienței mele de la 17 Iulie. Dar Regele nu cunoștea încă acel ultimatum fatal al Austro-Ungariei către Serbia, care era să fie remis la Belgrad cu două zile în urmă, la 23 Iulie, zădărniciind aproape cu totul menținerea păcii generale. În 21 Iulie se știa numai că ne aflăm în ajunul unui demers hotărâtor al guvernului din Viena la Belgrad; și Suveranul nostru era cu drept cuvânt îngrijit de repercusiunea ce acest demers urma să producă la Petersburg. Căci Sozonov îi declarase la Constanța, cu ocazia vizitei Țarului în zilele de 13 și 14 Iunie, că „Rusia nu va putea tolera cu nici un chip un atac al Austro-Ungariei asupra Serbiei”. Regele revenea asupra acestei declarațiuni, pe care mi-o comunicase încă de la sosirea mea în concediu cu câteva săptămâni înainte; și asupra ei atât Suveranul personal cât și Primul ministru atrăsese la timp serioasa atențiune a miniștrilor Austro-Ungariei și Germaniei la Sinaia. Aceasta îndată după vizita de la Constanța și înainte de asasinarea Arhiducelui moștenitor la Sarajevo⁸, ceea ce arăta, încă de atunci, gravitatea situațiunei create de mai mult timp la hotarele României prin învrăjbirea Serbiei cu Austro-Ungaria. Un conflict eventual numai între aceste două

⁸ În text se folosește scrierea Seraiewo.

Puteri – observa Regele – nu ar intra în cazul prevăzut de Tratatul de alianță defensivă, prin care România era legată cu Puterile Centrale. Dar intervenția Rusiei, pe care Suveranul o prevedea ca inevitabilă, ar pune țara noastră în cea mai grea cumpănă. Regele își dădea bine sama, și o spunea, că opinia noastră publică nu era deloc pregătită pentru o acțiune națională în contra Rusiei, care departe de a ne amenința, căuta din contra să strângă relațiile de prietenie cu România, precum o dovedise recenta vizită a Țarului.

Iar încât privește Monarhia dualistă aliată, Suveranul nu-și ascundea curentul potrivit în deosebi Maghiarismului, ce se manifesta în opinia noastră publică. În asemenea condițiuni cine ar putea să împingă țara într-un război contrar simțământului ei?

Iată grija cea mare, ce apăsa asupra cugetului mult încercat al regelui, chiar înainte de crima de la Sarajevo! Și în același sens El se rostise deschis în convorbirile sale cu contele Czernin⁹, ministrul Austro-Ungariei, și cu Contele Waldburg¹⁰, însărcinatul cu afaceri al Germaniei.

În ziua de 21 Iulie însă, când nu se ivise încă nici un fapt nou, care să arate imediata primejdie a păcii, Suveranul nu pierduse nădejdea că lucrurile se vor mai potoli și că va avea încă timpul necesar pentru a se înțelege cu aliații săi asupra eventualităților viitoare. Cu drept cuvânt El nu-și putea închipui că politica germană va lăsa să izbucnească de azi pe mâni un război general, fără veste pentru Regele României, fără pregătire cu aliații de la București și de la Roma.

Încotr-o mergem? Iată ce Suveranul voia să afle în mod pozitiv de la Berlin, față cu situația europeană atât de încordată. Și de aceea mi-a dat ordinul precis să arăt guvernului german „absoluta necesitate” ca El să fie prevenit la timp, în caz când războiul cu Rusia nu s-ar mai putea evita.

Stăruind, în cursul convorbirii, asupra acestei însărcinări, care mi se păru scopul principal al vizitei sale în ajunul plecării mele, Regele încheia apăsător cu următoarele cuvinte, care mi-au rămas întipărite în memorie:

“Spune, te rog, la Berlin că, dacă politica germană [prevede războiul cu Rusia într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, îmi trebuie mie neapărat cel puțin câteva luni pentru ca să pot lua la timp, atât în privința situațiunii interne, cât și a celei externe, dispozițiunile politice și militare necesare, pregătind totodată și opinia noastră publică în vederea hotărârilor eventuale de extremă gravitate pentru soarta țarei. Trebuie negreșit să fiu prevenit la timp, ca să nu fim surprinși de niște evenimente, în care am putea fi chemați să intervenim prin alianța noastră”.

Asupra caracterului pur defensiv al acestei alianțe secrete Regele insistase de altminteri în cursul convorbirii.

---

⁹ Ottokar Theobald, conte von Czernin (1872-1932), ministru plenipotențiar al Austro-Ungariei la București, în perioada 1913-1916, și ministru de externe al Austro-Ungariei, în perioada decembrie 1916-1918.

¹⁰ Contele von Waldburg era atașat la Ambasada Germaniei la București.

Audiența era terminată. Suveranul se sculase și vorbea în picioare. A stat încă o clipă pe micul pridvor al foișorului, privind în zare ca cuprins de gânduri. Apoi se scoborî încet spre casă, zicându-mi că ar trebui să mă întorc de la Berlin, pentru câteva zile, îndată ce prezența mea la post nu va mai fi neapărat trebuincioasă, pentru ca să-i aduc și verbal și cu de-amănuntul răspunsul ce-l aștepta de la guvernul german. Așa de puțin credea că ne aflam chiar în ajunul celor mai cumplite evenimente!

Regele menționase între altele și faptul că lucrările căilor ferate strategice, ce se construiau în Rusia spre hotarele germane și austriace cu miliarde împrumutate în Franța anume în acest scop, nu erau să fie gata decât peste doi sau trei ani. Și această considerațiune părea să confirme impresiunea sa cum că pericolul ce-l prevedea, nu ar fi așa de apropiat.

Regele ajunsese pe terasa dinaintea casei, unde se afla Regina, și după o scurtă oprire observa că trebuie cam un ceas pentru a ajunge la Castel Peleş înainte de masă. În momentul când Suveranii se urcară în automobil, ultimele cuvinte ale Regelui către mine au fost: „Sper să te revăd în curând și cu bine!” (*„Auf baldiges Wiedersehen und hoffentlich mit guten Nachrichten”*). Iar către nevastă-mea: „Trebuie să se întoarcă în curând, căci mai am mult de lucru cu dânsul!”

Aceste au rămas cele de pe urmă cuvinte, ce le-am auzit din gura Regelui Carol, căruia mă prezentasem pentru întâiași dată pe la începutul carierei mele diplomatice cu vreo 35 ani înainte.

Ca sănătate Regele părea destul de bine întremat după grava boală, de care suferise cu vreo șapte ani înainte. Văzându-l cum umbla și se mișca fără oboseala bătrânețelor; observând agerimea minții sale iscusite în ale politicei, cine s-ar fi gândit în momentul plecării din Dârste că aceasta era să fie un rămas bun pentru vecie?

Plecai a doua zi, după cum era hotărât. Sosii în 24 Iulie sara la Berlin, după ce aflasem în drum, la gara din Praga, textul ultimatu(mu)lui adresat Serbiei în ajun. Evenimentele se precipitară ca o lavină uriașă și distrugătoare copleșind întregul continent. De întoarcerea mea în țară nici nu mai putea fi vorba. Iar bătrânul nostru Rege, adânc zguduit de năpraznica soartă ce covârșea puterile sale, își dădu sufletul în noaptea de 10 Octombrie 1914 după o domnie de 48 ani, plină de izbâzi mari și trainice, dar nelipsită și de amare decepțiuni.

În 25 Iulie primul ministru Brătianu îmi telegrafia la Berlin de la Castelul Peleş: *„Este pentru noi o necesitate absolută să cunoaștem cu precizie situația astfel cum ea apare guvernului german. Noi nu am cunoscut nota austriacă decât după ce fusese remisă la Belgrad ...”*

După diferite știri și instrucțiuni privitoare la situația creată prin acel ultimatum încheia: *„În orice caz față cu situația generală atât de gravă, voim să fim informați cu precizie asupra stărei reale a lucrurilor și asupra eventualităților probabile”*.

Era aproape exact repetiția instrucțiunilor verbale, pe care Regele mi le dăduse la Dârste în 21 Iulie; și era evident că această telegramă fusese redactată la Castelul Peleş îndată după o convorbire a Suveranului cu primul său consilier.

Într-o telegramă cu data de 29 Iulie răspundeam Dlui Brătianu: „Îndată după sosirea mea am insistat, conform ordinelor Maiestăței Sale, asupra necesității absolute ca guvernul imperial să ne dea la timp indicațiunile cuvenite, dacă ne aflăm în ajunul unei conflagrațiuni generale, pentru ca să nu fim surprinși de niște evenimente, de la care va atârna viitorul neamului nostru. Trebuie asemenea să pregătim opinia noastră publică. Am remis în această privință un <aide-mémoire> Secretarului de Stat, care mi-a răspuns că nu perduse încă speranța că conflictul austro-sârb va fi localizat. Pe de altă parte am observat că nu putem să luăm poziție în conflictul dintre Rusia și întreita alianță, înainte ca să știm exact dacă va izbucni”.

Iată acum și textul acestui <aide-mémoire>, menționat în telegrama precedentă, și pe care l-am remis Dlui de Jagow. Ministrul de Externe, în 26 Iulie, după ce în ajun îndeplinisem verbal instrucțiunile Regelui cu toată stăruința impusă de gravitatea situațiunei ce o găsisem la Berlin. Dar tot în acea zi, de 25 Iulie, pe când aveam primele mele convorbiri la Wilhelmstrasse după întoarcerea mea la post, s-a produs ruptura bruscă a relațiilor dintre Austro-Ungaria și Serbia, cu toate că capitularea guvernului din Belgrad față de condițiunile nemaipomenite ale ultimatu(mu)lui fusese aproape complectă. Sub impresiunea acestei rupturi, contrare așteptărei generale – căci toată lumea socotea satisfacțiunea extraordinară obținută de monarhia dualistă ca un pas hotărâtor spre aplanarea conflictului –; și aflând că și declarația de război a Austro-Ungariei împotriva Serbiei nu va întârzia, ceea ce urma să provoace intervențiunea Rusiei, - am crezut urgent să precizez a doua zi, printr-o comunicare scrisă, cele expuse verbal în ajun, constatând astfel că până la acea dată Regele Carol și guvernul său erau lăsați în nedumerire asupra celei mai grave și arzătoare situațiuni europene, ce se ivise de la încheierea alianței noastre în 1883:

(Traducere din limba germană) *Secret*

Berlin 26 Iulie 1914

“Guvernul regal român, care prin evenimentele ce se precipită, poate să fie chemat a-și îndeplini datoriile de aliat, pune prețul cel mai mare de a fi informat la timp în cea mai strânsă înțelegere cu Imperiul German asupra situațiunei, astfel încât să fie pus în măsură de a lua dispozițiunile necesare politice și militare și îndeosebi să poată pregăti opinia publică a țării cu privire la hotărârile de cea mai mare importanță pentru România, ce eventual ar fi de luat.

În sensul acesta atât Maiestatea Sa Regele, cât și primul Ministru Brătianu au dat instrucțiuni subsemnatului, deși la plecarea sa din țară nu se prevedea încă că ne aflăm atât de aproape de asemenea hotărâri

<semnat> A. Beldiman*”

Comparându-se prima parte a telegramei Dlui Sozonov, adresată ministrului Rusiei la București în 28 sau cel târziu în 31 Iulie, se vede cât de exact și de repede ministrul afacerilor străine la Petrograd a fost informat asupra unui demers foarte confidențial făcut de mine la Berlin cu câteva zile înainte. Indiscreția

---

* Textul original german publicat în *Documente germane privitoare la izbucnirea războiului* (Die Deutschen Dokumente zum Kriegsansbruch), vol. I, p. 212, No. 208 (nota autorului A. B.).

în nici un caz n-a putut să provină din cancelaria mea, căci actul a fost scris de mine personal și remis imediat ministrului german; despre cuprinsul lui, bine înțeles că n-am vorbit cu nimeni la Berlin în afară de Departamentul imperial.

În cât privește partea a doua a telegramei Dlui Sozonov, despre care pomenii mai sus că nu era exactă așa cum era formulată, voi reveni mai la urmă asupra-i cu lămuririle necesare. De-altminteri este de observat că, pe când partea întâia a telegramei este afirmativă, partea a doua are forma dubitativă: "Beldiman ar fi declarat etc".

*

„Ultimele instrucțiuni” ale Regelui Carol, date la Dârste în 21 Iulie și repetate de primul său colaborator, au fost aduse la îndeplinire la Berlin în 25 și 26 Iulie, precum și în zilele următoare, când reveneam cu stăruință asupra lor. Dar în loc de "cel puțin câteva luni", cât ceruse cu drept cuvânt Regele pentru ca să poată pregăti țara în vederea eventualității celei mai grave, ce pune soarta ei în cumpănă, de fapt numai foarte puține zile ne mai despărteau de izbucnirea războiului mondial!

În 28 Iulie Austro-Ungaria, după ruptura relațiilor diplomatice cu Serbia din 25 Iulie, declară formal războiul Statului vecin sub cuvânt că răspunsul la nota-ultimatum din 23 Iulie „nu era satisfăcător”.

Asupra acestui răspuns însă trebuie reamintită observația scrisă de Împăratul Wilhelm pe marginea chiar a notei sârbești, în momentul când lua cunoștință de cuprinsul ei (28 Iulie): „*Un succes strălucit (eine brillante Leistung) într-un termen de numai 48 ore! Aceasta este mai mult decât se putea aștepta! Un mare succes moral pentru Viena; dar atunci orice pricină de război dispare și Giesl (ministrul austro-ungar) ar fi trebuit să rămână liniștit la Belgrad! In aseminea condițiuni (Daraufhin) eu (subliniat de mâna Împăratului) nu aș fi ordonat niciodată mobilizarea! W*”.

Această adnotație marginală a Împăratului rezumă de-altminteri întocmai impresiunea generală, ce răspunsul Serbiei a produs pretutindeni. Față de supunerea guvernului din Belgrad la condițiunile esențiale și extrem de grele, impuse de ultimatu(mu)l austro-ungar, punctele rămase încă în litigiu păreau atât de puțin însemnate, încât lumea a respirat o clipă, crezând că trecuse momentul cel mai periculos al crizei.

Îndată după citirea răspunsului sârbesc Împăratul, care abia în ajun sosise la Potsdam din călătoria sa pe coastele Norvegiei, dădu generalului adjutant von Plessen ordinul să scrie din partea sa Șefului Marelui Stat Major că Serbia primind toate punctele esențiale ("im wesentlichen") din ultimatu(mu)l austro-ungar, „nu mai există cauză de război” pentru Monarhia vecină. Totodată Suveranul în aceiași dimineață de 28 Iulie adresează ministrului de externe o lungă scrisoare autografă, prin care, arătând părerea sa exprimată în observația marginală reprodușă mai sus, cerea să se intervină de urgență la Viena în sensul aplanării conflictului. “După capitularea cea mai umilitoare manifestată în fața lumii întregi” – zicea Împăratul – Austro-Ungaria, care începuse deja operațiile militare în contra Serbiei, ar putea să se mulțumească cu ocuparea provizorie a Belgradului ca o garanție pentru îndeplinirea condițiunilor

primite de guvernul sârbesc. Pe baza aceasta, care să dea toată satisfacția cuvenită puterii aliate, Împăratul declară că e gata să mijlocească la Viena restabilirea păcii cu atât mai mult, că intervențiunea sa în acest sens era solicitată din toate părțile.

În aceeași zi Cancelarul, conformându-se imediat indicațiunilor cuprinse în scrisoarea Împăratului, dădu printr-o lungă telegramă urgentă ambasadorului german la Viena instrucțiunile în consecință. Acestea erau redactate în termeni atât de stăruitori, încât se spunea guvernului aliat că, dacă el, în urma rezultatelor obținute prin răspunsul sârbesc, s-ar menține într-o „*atitudine cu totul intransigentă (bei einer völlig intransigenten Haltung)*” aceasta i-ar înstrăina „*opinia publică în toată Europa*”. Și mai departe: ... „*dacă guvernul austro-ungar ar persista în rezerva de până acum față cu propunerile de mijlocire, ordine de a fi provocat un război mondial, ar cădea în cele din urmă, chiar și în ochii poporului german, asupra Austro-Ungariei! ...*”

A doua zi, 29 Iulie, ambasadorul german la Viena îndeplini instrucțiunile primite pe lângă Conte Berchtold.

Cum se explică că o intervențiune atât de serioasă în momentele cele mai critice n-a avut la Viena nici o urmare practică? Nici măcar atâta, cel puțin de a câștiga timp pentru a se înțelege cu aliații, precum cerea Regele Carol, precum cerea și guvernul din Roma? Oare numai din cauză că evenimentele s-au precipitat? Nu cred. Există indicii temeinice că intențiunile, deși cam tardive, dar hotărâte ale guvernului german de a „localiza” în ultimul moment conflictul, au fost zădărnicate la Viena. Dar această chestiune ar depăși cadrul lucrării de față ; menirea ei este a pune „ultimele instrucțiuni” ale Regelui Carol, la care se referea telegrama Dlui Sozonov din 28 Iulie 1914, în legătură cu întreaga situație, în fața căreia România s-a pomenit deodată în ajunul conflagrațiunei generale. Mă voi mărgini deci – încât privește întrebarea de mai sus despre cauzele neizbutirei acelei intervențiuni atât de stăruitoare a guvernului german la Viena – la o mică paranteză:

În acele zile, când soarta omenirii era în cumpănă, Cancelarul Bethmann Hollweg, sub impresiunea unor informațiuni diplomatice, primite la 28 Iulie și care ne-ar duce prea departe să le expunem aici, a scris de mână lui pe marginea telegramei – „Această duplicitate a Austriei este de nesuferit ...” (urmează motivarea îndignărei ce-l cuprinsese).

Se naște deci întrebarea: dacă Cancelarul cunoștea această duplicitate - și în poziția lui de atâția ani era dator s-o cunoască și încă bine – cum de n-a știut să ferească la timp politica germană de urmările acelei diplomații cu tradiții seculare din vremea lui Metternich? Aceasta însă n-ar fi fost cu puțință decât într-un singur chip și anume: ca conducerea efectivă și hotărâtă a politicei întreitei alianțe să rămână la Berlin, cum a lăsat-o întemeietorul ei. Aci atingem în treacăt o chestiune de cea mai mare însemnătate istorică pentru priceperea evenimentelor, care au schimbat fața lumii. Asupra acestei chestiuni Regele Carol a insistat adeseori în cursul lungei mele misiuni, însărcinându-mă, cu prilejul diferitelor împrejurări critice, prin care trecusem în Orient, să arăt la Berlin cum înțelege El alianța noastră cu Puterile centrale. Suveranul spunea:

“Punctul de gravitate al alianței noastre trebuie să rămână la Berlin, cum a fost la început, iar nu să alunece pe nesimțite la Viena. Numai întrucât România este aliata Germaniei, poate să fie și aliata Austro-Ungariei”.*

Există chiar un memoriu scris în sensul acesta, pe care l-am remis Cancelarului de atunci, Principelui Bülow¹¹, cu aprobarea Regelui.

Printre obârșiile mai îndepărtate ale războiului mondial trebuie să însemnăm mai cu samă criza orientală, provocată în 1908 din inițiativa guvernului austro-ungar prin anexarea formală a Bosniei și Herțegovinei, și aceasta fără înțelegere prealabilă cu Germania. Conte Aerenthal¹² s-a bizuit atunci pe puternicul aliat, fără ca să-l prevină, punându-l înaintea unui fapt îndeplinit. Complicațiunile internaționale ce au urmat de aici, au pus pe guvernul german în situația foarte anevoioasă sau să lase pe Austro-Ungaria să se descurce singură – ceea ce ar fi zdruncinat întreaga ei poziție de mare putere în Orient, compromițând și alianța – sau să apese asupra guvernului din Petersburg cu toată greutatea autorității sale pentru a asigura monarhiei aliate un succes numai de prestigiu, iar în fond fără nici un folos real și fără câștig efectiv, căci Bosnia și Herțegovina erau de fapt în stăpânirea Austro-Ungariei fără nici un termen, în virtutea tratatului de la Berlin, și fără ca nimeni, nici măcar Rusia, să-i conteste acest drept. Politica germană, de voe de nevoe, a ales atunci alternativa a doua, luând asupra-și și paguba și ponosul. Exemplu istoric cum cărma alianței nu mai era ținută cu tărie la Berlin, ci lăsată mai mult sau mai puțin în voia întâmplărilor.

Experiența făcută în 1908 cu politica plină de duplicitate a Contelui Aerenthal, de care guvernul german s-a lăsat a fi surprins și apoi împins într-o direcție vătămătoare în fond amânduror aliaților, se pare c-a folosit prea puțin succesorului principelui Bülow, Cancelarul Bethmann Hollweg, care se încrezuse în destoinicia fără samăn a unui Kiderlen ca să conducă politica externă a Germaniei, s-a deșteptat cam târziu, când în 28 Iulie 1914 constata „nesuferita duplicitate a Austriei”. Și când în aceeași zi, după îndemnul personal al Împăratului, interveni la Viena cu atâta energie încât să spună aliatului că ordinul unui război mondial ar cădea asupra Austro-Ungariei, dacă ar persista într-o atitudine cu totul intransigentă – situația devenise deja extrem de încordată prin mobilizarea parțială a Rusiei în contra Austro-Ungariei (29 Iulie) ca răspuns la declarația de război din ajun a acestei din urmă în contra Serbiei.

În 30 Iulie Cancelarul, în continuarea silințelor sale de a îndupleca pe Cabinetul din Viena ca să primească în fine mijlocirea Germaniei pe bazele arătate și agreeate și la Londra, telegrafia ambasadorului german de acolo: ... *„Refuzul oricărui schimb de părere cu Petersburg ar fi o gravă greșeală, căci provoacă tocmai o acțiune războinică a Rusiei, pe care Austro-Ungaria în primul rând este interesată a o evita. Noi suntem gata a îndeplini datoria noastră de aliat; dar*

* Martor în viață: actualul Prim Ministru Ion I. C. Brătianu.

¹¹ Bernhard, principe von Bülow (1849-1929) fost ambasador al Germaniei la București, în perioada 1888-1893, fost ministru de externe al Germaniei, în perioada 1897-1900, apoi cancelar al Germaniei, în perioada 1900-1909, iar în 1915 ambasador la Roma.

¹² Conte von Aerenthal, ministru de externe al Germaniei în perioada 1909-1912.

trebuie să declinăm (ablehnen) să ne lăsăm a fi târâți cu ușurință (leichtfertig) de Viena într-o conflagrație mondială (Weltbrand), fără ca sfaturile noastre să fie băgate în seamă. Și în privința chestiunii italiene Viena pare a nesocoti sfaturile noastre. Rog să vă roștiți imediat față cu Contele Berchtold cu toată apăsarea cuvenită (mit allem Nachdruck) și cu mare seriozitate”.

Cancelarul credea cu toată sinceritatea omului de treabă, ce era - dar lipsit de darul adevărului bărbat de stat de a pătrunde și de a prevedea realitățile politice – că mai avea încă timp să mijlocească la Viena cel puțin amânarea, dacă nu aplanarea conflictului direct dintre Austro-Ungaria și Rusia.

Era prea târziu. Cârma alianței nu mai era ținută la Berlin, vorba Regelui Carol. Soarta Germaniei a fost, dacă nu hotărâtă la Viena, dar lăsată în voia șovăelilor și duplicității Cabinetului austro-ungar. În 31 Iulie mobilizarea generală a Rusiei a pus subit și cu tot dinadinsul capăt negocierilor în curs, dând foc lumii pentru a realiza în sfârșit năzuințele seculare ale Împărăției pravoslavnice : cucerirea Orientului și a Țarigradului; de astă dată în unire cu cele două mari puteri occidentale. Guvernul german a fost “târât” – cum scrisese Cancelarul în ajun la Viena – în conflagrația mondială, ”fără ca sfaturile sale să fi fost băgate în seamă”, fără ca să poată măcar să-și pregătească aliații. Nici n-a mai avut timpul material ca să răspundă la cererea stăruitoare a Regelui Carol, rezumată în acea însemnare din 26 Iulie. Căci telegrama Împăratului Wilhelm către Suveranul nostru din 31 Iulie, nu mai era o pregătire în vederea unei eventualități mai mult sau mai puțin apropiate, ci punea România în fața faptului îndeplinit al izbucnirii războiului mondial.

La Roma, Marchizul de San Giuliano declarase de la începutul conflictului austro-serb și repeta mereu ambasadorului german von Flotow că „o acțiune atât de agresivă” și „cu urmări atât de grave” ca aceea întreprinsă de Austro-Ungaria împotriva Serbiei, era „contrară spiritului întregii alianțe și că guvernul din Viena ar fi fost dator să se înțeleagă mai înainte cu aliații”. (Rezumat al diferitelor telegrame ale ambasadorului).

Încă din primele zile ale crizei guvernul german s-a străduit să convingă pe cabinetul din Viena că ar trebui să se înțeleagă numaidecât cu Italia asupra eventualităților ce s-ar putea ivi în Orient în urma acțiunii întreprinse de Austro-Ungaria împotriva Serbiei. În această privință Italia putea cu drept cuvânt să invoace art. VII din Tratatul de alianță dintre cele trei Puteri, care prevedea, îndeosebi pentru Austro-Ungaria și Italia, anume cazul când, în urma evenimentelor, menținerea statului quo în Orient ar deveni imposibilă. În virtutea acestei stipulațiuni amândouă Puterile erau obligate de a nu proceda la o ocupațiune temporară sau permanentă, care ar putea modifica statul quo teritorial fără o înțelegere prealabilă între „ele, bazată pe principiul unei compensațiuni reciproce pentru orice avantaj, teritorial sau altul, pe care una din cele două Puteri l-ar obține peste statu quo actual, dând astfel satisfacțiune intereselor și pretențiunilor bine întemeiate ale amânduror Părților contractante.”

Și în această chestiune de căpetenie pentru existența chiar a întregii alianțe cârma ei nu mai era ținută la Berlin. Sfaturile repetite și stăruitoare ale guvernului

german, date la Viena pentru a se stabili cu Italia înțelegerea prevăzută de articolul VII, au fost întâmpinate de cabinetul austro-ungar întâi cu interpretarea textului acelei stipulațiuni, apoi cu t(ă)răgăniri, până când evenimentele le-au zădărnicit cu totul. Din actele publicate la Viena se vede lămurit intenția Contelui Berchtold de a pune pe aliatul din Roma în fața unui fapt îndeplinit, manoperă scurtă la minte, ce a costat enorm și Germaniei, al cărei guvern o tolerase.

*

Am arătat, în trăsăturile ei esențiale, desfășurarea grozav de repezită a evenimentelor de la 21 până la 31 Iulie 1914, luând ca punct de plecare ultimele instrucțiuni ale Regelui Carol, care rezumau situația României în fața urmărilor amenințătoare ale conflictului austro-serb. În 21 Iulie, cu toată îngrijorarea ce inspira încordarea relațiilor dintre Austro-Ungaria și Rusia, cine și-ar fi închipuit că numai 10 zile ne despărteau de catastrofa mondială?

Când în 31 August Împăratul Germaniei telegrafia Regelui Carol, invocând alianța, prin care România era legată de puterile centrale în caz de război cu Rusia, neprovocat de către aliați, țara noastră nu era de loc pregătită, nici din punctul (de) privire.

Politic, nici din acel militar pentru a intra imediat în acțiune alături de Germania și Austro-Ungaria. Trăiam în deplină pace ; nu eram amenințați din nici o parte. Trecuse abia un an de când pacea de la București, încheiată în 10 August 1913 sub auspiciile Regelui Carol, pusese capăt războiului balcanic cu aprobarea unanimă a marilor puteri.

La Roma, după cum văzurăm, se contesta chiar că după textul și spiritul tratatului de alianță, Italia – față cu împrejurările, în care izbucnise conflictul – ar fi obligată să intre în război. Singura obligațiune ce se recunoștea, era neutralitatea binevoitoare, și încă sub rezerva justei aplicări a articolului VII. Asupra acestei stipulațiuni speciale au urmat apoi până aproape de declarația de război a Italiei împotriva Austro-Ungariei, negocieri serioase între amândouă puterile aliate, negocieri zădărnicate iarăși de cabinetul din Viena în dauna aliatului german.

Situația României, deși deosebită din cauza poziției ei geografice în vecinătatea imediată a Rusiei, prezenta totuși oarecare analogie cu cea a Italiei. Amândoi aliați ai Germaniei și Austro-Ungariei – dar aliați în fond mai mult cu cea d-întâi, decât cu cea de a doua – nu au fost preveniți la timp ca să se poată pregăti în vederea eventualităților posibile; și aceasta fiindcă guvernul din Berlin avea la început iluzia primejdioasă cum că conflictul austro-sârb va putea fi „localizat”. Când și-a dat sama că acțiunea întreprinsă de Austro-Ungaria aluneca pe un povârniș, care putea duce la o conflagrație generală, atunci abia a intervenit apăsător la Viena ca să oprească catastrofa ; dar era prea târziu.

În zilele următoare am continuat să-mi îndeplinesc instrucțiunile Regelui și ale Primului Ministru, arătând guvernului german imposibilitatea pentru România, în starea de nepregătire, în care se afla la 31 Iulie, să declare război Rusiei, lăsând chiar la o parte chestiunea provocărei, discutată la Roma. La faptul învederat al nepregătirii politice și militare nu mi se putea răspunde cu nici un argument

temeinic. Regretele că evenimentele se precipitaseră într-atât, încât nu mai era cu putință a îndeplini dorința Regelui nostru, nu schimbau situația. Alt fapt tot atât de puțin contestabil, asupra căruia am atras cu tot dinadinsul atenția guvernului german, precum și a cercurilor politice și militare, unde eram asaltat cu întrebări asupra atitudinii României: Moldova, deschisă și fără apărare serioasă la Prut, ar fi fost imediat copleșită de cazaci*, care ar fi pus foc și pârjol la jumătatea țării, cum se întâmpla tocmai atunci în Prusia Orientală. Oare cu astfel de dezastre trebuia să înceapă mobilizarea noastră împotriva Rusiei? Regret că în acele zile zbuciumate n-am putut nota în scris numeroasele mele convorbiri. Dar rândurile următoare, extrase dintr-o scrisoare personală, adresată primului ministru în 16 August, rezumă încă o dată situația noastră în momentul izbucnirii războiului european:

“Este evident că nu poți arunca națiunea de azi pe mâni {mâine} într-un război contrar simțămintelor ei și fără ca să înțeleagă pentru ce. Este tot așa de just că într-un mod subit și fără nici o pregătire a lumii noastre politice am fost puși în fața celei mai zguduitoare probleme de existență națională. M-am rostit aici din capul locului în modul cel mai energic asupra acestui punct și o repet mereu pentru a explica situația extraordinară de grea, în care ne aflăm din cauza aceasta ...”.

*

În împrejurările arătate, când nici vorba nu putea să fie de o acțiune militară a României împotriva Rusiei fără a expune țara nepregătită la cumplite primejdii, n-am înțeles ce rost a avut Consiliul Coroanei din 4 August¹³, în care Regele Carol a fost pus în situația de a propune, pe temeiul tratatului de alianță, ținut secret până atunci, intrarea noastră imediată în război alături de puterile centrale. Guvernul nostru știa de mai înainte că aceasta nu era cu putință și lucra în acest sens pe lângă aliați; la Berlin, precum am expus; și presupun desigur și la Viena. Încât privește guvernul german pot să afirm că-și dădea sama de dificultatea extraordinară a situației noastre. Nu știu ce zicea cabinetul austro-ungar; dar am cuviința de a crede că în fond nu era prea nemulțumit de inacțiunea României, de care dorea să profite fără să aibă obligațiuni în caz de victorie. Tot așa și Rusia ar fi preferat să învingă singură fără cooperarea României; și există o analogie interesantă între atitudinea marelui puterilor slave față de România în războiul ruso-turc de la 1876/ 77 până la dezastrul de la Plevna, și atitudinea ei în primele faze ale războiului european, prin care s-a prăbușit ea însăși.

În situația, în fața căreia ne aflam surprinși la sfârșitul lunii Iulie, care era deci necesitatea urgentă de a învedera în mod demonstrativ în fața lumii izolarea Regelui de fruntașii politici ai țării, adunați în jurul lui în împrejurări atât de critice

---

* În același sens, despre primejdia unei invaziuni imediate a Moldovei de către armata rusească, s-a rostit și primul ministru Brătianu într-o convorbire cu ministrul Germaniei de la Waldthausen, precum se poate vedea din raportul telegrafic al acestui din urmă către guvernul său din Sinaia, 3 Aug. 1914 No. 61 (Dopumente germane vol. IV, p. 35, No. 786).

¹³ Consiliul de Coroană s-a ținut la Sinaia în ziua de 21 iulie/ 3 august 1914.

pentru viitorul nostru? Căci opinia separată a Dlui Carp, deși respectabilă în principiu, nu ținea samă de realitatea împrejurărilor din acel moment. Așadar neutralitatea era deocamdată impusă prin forța lucrurilor; și pentru a o proclama în 4 August nu era nevoie de aparatul solemn al unui Consiliu a Coroanei, în care unii, chemați în pripă la acest mare sfat al țării, nici nu erau bine inițiați în politica noastră externă și n-au luat decât abia atunci cunoștință de Tratatul secret de Alianță. Nu era nici nevoie de a pune pe Rege în poziția oarecum umilitoare de a capitula cu politica sa înaintea unanimității minus unul, ca și cum politica aceasta ar fi fost opera sa personală*. Oare acest rezultat nu era știut de mai înainte? Enigma aceasta a Consiliului Coroanei din 4 August 1914 nu se va putea deslega decât atunci când însemnările Regelui Carol din acele zile de restriște pentru dânsul, dacă există, vor fi cândva accesibile istoriei. Astăzi nu putem decât să constatăm faptele în realitatea lor, fie evidente și incontestabile, fie documentate. Iar concluziile să le lăsăm viitorului.

*

Termin revenind la partea a doua a telegramei Dlui Sozonov, privitoare la o pretinsă declarație a mea în legătură cu atitudinea eventuală a Bulgariei. Cine a urmărit cu atențiune expunerea de față a situațiunei în care România s-a pomenit deodată la sfârșitul lui Iulie 1914, poate să-și dea singur sama că declarația ce mi se atribue cu privire la mobilizarea tuturor forțelor noastre împotriva Rusiei, în cazul când am fi acoperiți din partea Bulgariei, nu poate să fie exactă. Exact este numai că într-adevăr atitudinea Bulgariei în acele împrejurări a preocupat firește și cu drept cuvânt pe guvernul nostru, adică pe primul ministru Brătianu, care mi-a semnalat telegrafic curentul ostil României, ce domnea în țara vecină, precum și dese conflicte întâmplare pe hotarele româno-bulgare și provenind din această stare de spirit. Totodată Dsa m-a însărcinat să intervin pe lângă guvernul german, pentru ca acesta să astâmpere, prin influența sa, tendințele agresive ale Bulgarilor. Demersurile mele în sensul acestor instrucțiuni precum și starea relațiilor noastre cu Bulgaria în ajunul izbucnirii războiului general, sunt rezumate în însemnarea confidențială următoare, ce am remis-o în 30 Iulie ministrului german al afacerilor străine: (Traducere din limba germană).

"Berlin 30 Iulie 1914

Notă confidențială.

După știrile primite de la prim ministru se pare că conflictele pe granița româno-bulgară încetează. Totuși starea de nesiguranță și de neîncredere reciprocă între amândouă Statele vecine a rămas aceeași. De la Dunăre s-au primit știri despre măsuri militare din partea Bulgariei, precum și despre organizarea de bande pentru Macedonia. Ministru de război al Bulgariei ar fi declarat, după cum se raportează,

---

* S-a zis întotdeauna că politica noastră externă, întemeiată la 1883 de Ion Brătianu prin înche(i)erea alianței cu Puterile centrale, ar fi fost opera personală a Regelui Carol în calitate de Hohenzollern. Nimic mai falș și greșit din punctul de vedere istoric precum voi dovedi-o în mod incontestabil.

că armata bulgară ar fi suficientă în contra României și bandele în contra Serbiei¹⁴. Asemenea și Regele Ferdinand s-ar fi rostit în cercuri militare în sens ostil în contra României. Toate aceste(a) arată că în împrejurările actuale este imposibil pentru România de a se încrede în declarațiile oficiale ale guvernului bulgar sau în sinceritatea Regelui Ferdinand.

(semnat) A. Beldiman”

Intervențiunile noastre la Berlin, privitoare la atitudinea Bulgariei, și care începuse, conform cu instrucțiunile primite de la d. Brătianu, îndată după întoarcerea mea la post, au avut în cele din urmă rezultatul de a limpezi situația.

În 2 August am telegrafiat Dlui prim ministru:

“Guvernul bulgar a reînnoit asigurările sale formale la Berlin și la Viena că în caz de război general, este hotărât a merge cu întreita alianță. În acest scop el se va abține de toate măsurile militare înspre România, și este gata să declare că el nu urmărește nici o schimbare teritorială cu privire la noua noastră provincie ...” (adică Cadrilaterul dobândit prin tratatul de pace de la București din 1913).

Era evident că Bulgaria își rezerva toate revendicările teritoriale în contra Serbiei¹⁵.

Iar la 3 August am comunicat telegrafic Dlui Brătianu:

... “Sub auspiciile Germaniei s-a încheiat înțelegerea între Turcia și Bulgaria. În alianța ce este pe punctul de a fi semnată între Germania, Austro-Ungaria și Bulgaria, o clauză specială garantează România în contra veleității unei revendicări teritoriale din partea Bulgariei. Conținutul acestui tratat este comunicat astăzi regelui nostru printr-o telegramă adresată legațiunii germane. Împăratul a exprimat părerea că România trebuie să-și păstreze și să întărească poziția ei actuală preponderentă față cu statele balcanice”.

Din toată acțiunea noastră diplomatică la Berlin de la 25 Iulie până la 4 August – data declarării oficiale a neutralității României – reiese învedereat că nu încăpea în nici un moment o declarație ca aceea, ce mi se atribue de d. Sozonov în partea a doua a telegramei sale. Totuși această parte, deși neexactă, nu era lipsită de oarecare temei și-și găsește explicația într-o telegramă adresată de ministrul de externe de Jagow ambasadorului german la Viena în 26 Iulie cu No. 152 și publicată în Documentele germane vol. I, p. 213, sub No. 219:

Alineatul întâi al acestei telegrami rezumă întocmai, pentru a fi comunicată cabinetului Austro-Ungar, acea notă cu data de 26 Iulie cuprinzând instrucțiunile Regelui și ale primului ministru și reprodușă textual mai sus.

Alineatul al doilea trece la altă ordine de idei, referindu-se la „știrile primite de d. Brătianu și necunoscute aici” – (adică la Berlin, “hier nicht bekannt”) – cu privire la măsurile militare, luate de Bulgaria pe hotarele noastre. Apoi urmează textual:

---

¹⁴ Este scris Sârbiei.

¹⁵ Este scris Sârbiei.

“Guvernul român pune firește (<naturgemäß>) cel mai mare preț de a primi o garanție că nu are nimic de temut din partea Bulgariei pentru a putea concentra toate puterile împotriva Rusiei”.

La sfârșitul acestei telegrame ambasadorul german este însărcinat să se înțeleagă cu Conte Berchthold asupra unei acțiuni comune la Sofia în sensul arătat.

Nu era dar vorba de o declarație a mea, ci de o observațiune firească a ministrului de Jagow, care nădăjduia însă, pe temeiul alianței, că România, în caz de război cu Rusia, va lupta alături de puterile centrale, deși în 26 Iulie nu credea că acest război va izbucni peste cinci zile.

Din comparația textelor acestor două documente rezultă lămurit și fără nici o îndoială că telegrama secretă a Dlui Sozonov din 28 sau 31 Iulie 1914, a cărei publicare a prilejuit lucrarea de față, reproduce în fond și aproape complet telegrama, adresată în 26 Iulie de ministrul de Jagow ambasadorului german la Viena. De aceea forma afirmativă în partea întâia a telegramei din Petersburg – ceea ce corespundea întocmai realității; și forma dubitativă în partea a doua. Serviciul tainic de informațiuni al cabinetului rusesc nu lăsa nimica de dorit.

În sfârșit, mi se pare vrednic de toată luarea aminte că Puterea, despre care se pretinde că pândeia momentul cel mai prielnic pentru a da foc continentului, nu-și pregătise nici aliații de la București și de la Roma; și nici nu-și dădea sama că atunci când în zilele de 28 și 30 Iulie intervenea atât de apăsător la Viena pentru a opri catastrofa amenințătoare, se afla deja în ajunul ei. Iar Puterea de la Nord, care se da drept victima agresiunii germane, își pregătise atât de bine terenul de la București, încât se credea îndrituită a acuza pe guvernul român de „trădare”, în caz când s-ar adevăra știrile primite despre îndeplinirea din parte-mi la Berlin a ultimelor instrucțiuni ale Regelui Carol.

Dârste, Brașov în Martie 1924

A. Beldiman

RESTITUTIO. UN ARTICOL PUBLICAT DE CĂTRE ALEXANDRU A. BELDIMAN REFERITOR LA ULTIMA SA ÎNTÂLNIRE CU REGELE CAROL I

- Rezumat -

Este vorba de republicarea „*Ultimelor instrucțiuni*” ale regelui Carol. *Situația României în ajunul izbucnirii războiului mondial (21-31 iulie 1914)*, articol publicat de Alexandre A. Beldiman (1855-1924), ministrul României la Berlin, între anii 1896-1916, apărut în “*Revista Vremei*”, București, IV (1924), nr. 5 din 20 aprilie, p. 9-14, publicație editată de către bine cunoscutul om politic Grigore Gafencu.

Însemnările publicate de către Alexandru A. Beldiman au avut drept cauză publicarea de către germani și sovietici a unor documente secrete referitoare la politica externă a fostelor guverne din țările respective. În cazul de față era vorba de publicația germană „*Vossische Zeitung*” din Berlin, care, cu acordul Moscovei, a publicat o telegramă din 28 iulie 1914 adresată ministrului Rusiei la București, Poklewski. În telegramă se făceau referiri la un demers al lui Alexandru Beldiman pe lângă guvernul din Berlin. Dar telegrama a mai apărut și în *Argus* din 13 februarie 1924, precum și în *Manchester Guardian* din 12 martie 1918, menționându-se însă data de 18 iulie pentru telegramă. Însă Alexandru A. Beldiman și-a făcut demersul la 26 iulie stil nou, ceea ce înseamnă că 18 iulie ori corespunde cu 31 iulie stil nou, ori este o greșeală de tipar.

Din telegramă mai reiese că în cazul neatacării României de către Bulgaria, prima se va mobiliza în contra Rusiei, România devenind astfel „un trădător fățarnic”.

După cum se știe însă, la 28 iunie a fost asasinat arhiducele Franț Ferdinand, la Saraievo. Pe 17 iulie Alexandru A. Beldiman a fost primit la Castelul Peleş de către Regele Carol I pentru a discuta conflictul austro-sârb. Iar pe 22 iulie Alexandru A. Beldiman trebuind să plece la Berlin, unde era ministru al României, Regele Carol I îl vizitează, pe 21 iulie, la Dârste, lângă Brașov, prin urmare pe teritoriul Transilvaniei ce aparținea Austro-Ungariei, unde-și avea reședința și dorea a se retrage, în 1915, când urma a împlini 60 ani.

Discuția dintre Regele Carol I și Al. A. Beldiman a durat peste o oră și încă nu se știa nimic despre ultimatumul dat Serbiei de către Austro-Ungaria, ultimatum ce va fi remis pe 23 iulie. Pe 21 iulie se știa doar de un eventual viitor demers în vederea aplanării conflictului, iar poziția Rusiei era cunoscută – nu putea tolera un atac împotriva Serbiei.

Un simplu conflict austro-sârb nu putea grav afecta România, însă o intervenție a Rusiei da. Spiritul antirus nu prea era puternic în România, în schimb curentul potrivnic maghiarismului era de luat în seamă.

Regele spera în calm și nu concepea o neinformare din partea Germaniei a României asupra viitoarelor evenimente. De aceea, el cerea din partea Germaniei o prevenire din timp în cazul că nu s-ar putea evita un conflict cu Rusia. Pe de altă parte, Regele insista asupra prevederilor pur defensive ale alianței secrete cu Puterile Centrale.

La despărțire Regele ceru lui Alexandru A. Beldiman o reîntoarcere cât mai grabnică de la Berlin, după îndeplinirea misiunii sale, pentru a rediscuta viitorul - deci Regele nu credea într-o declanșare rapidă a războiului, mai ales că și căile ferate ruse spre Austria și Germania urmau a fi finalizate doar peste doi-trei ani.

Alexandru A. Beldiman pleacă a doua zi, pe 22 iulie, la Praga află de ultimatum, iar sosirea la Berlin are loc pe 24 iulie seara. Pe 25 iulie primește o telegramă din partea lui Ion I. C. Brătianu, primul ministru al României, prin care i se cer informații despre

păreră germană asupra situației internaționale. Răspunsul lui Alexandru A. Beldiman este dat pe 29 iulie, când redă și aide-memoire-ul remis germanilor.

Autorul însemnărilor constată, în 1924, că Rusia cunoștea deja pe 28 sau 31 iulie conținutul acestui document ce era strict confidențial ...

Din descrierea evenimentelor și acțiunilor diplomatice din perioada 28-1 iulie autorul însemnărilor ajunge la concluzia „cărma alianței nu mai era ținută la Berlin ... Soarta Germaniei a fost, dacă nu hotărâtă la Viena, dar lăsată în voia sovăielilor și duplicității Cabinetului austro-ungar ... Guvernul german a fost <târât> în conflagrația mondială fără a avea timp a-și pregăti aliații”. Germania nu credea încă într-un apropiat război.

Mobilizarea generală a Rusiei, din 31 iulie, a pus România în fața faptului împlinit al izbucnirii războiului mondial.

O neconsultare a avut loc și între Austro-Ungaria și Italia, contrar articolului VII din Tratatul de alianță încheiat între cele trei puteri - Germania, Austro-Ungaria și Italia.

Neintrarea României în război s-a datorat nepregătirii politice și militare a ei. Iar rostul Consiliului de Coroană din 4 august autorul nu-l înțelege, socotindu-l un caz nefericit.

Germania și Austro-Ungaria erau oarecum mulțumite de inacțiunea României, de care doreau să profite pentru a nu avea obligațiuni în caz de victorie. Iar Rusia dorea, ca și în 1877-1878 să învingă singură, fără o cooperare cu România.

În privința Bulgariei și a atitudinii României, partea a doua din telegrama lui Sozonov este greșită. Intervențiile lui Alexandru A. Beldiman pe lângă germani erau de a astâmpăra ostilitățile bulgare, datorate neîncrederii în declarațiile oficiale ale conducătorilor bulgari. După informațiile primite, Alexandru A. Beldiman telegrafia în țară că Bulgaria va merge cu Puterile Centrale.

Iar Rusia, prin spionaj, cunoștea parte din conținutul intervenției și de acțiunile diplomatice, așa explicându-se forma afirmativă a primei părți din telegrama lui Sozonov și dubitativă a celei de a doua părți. De aceea Rusia se considera victimă a agresiunii germane și acuza România de „trădare” în cazul că s-ar adevăra știrile referitoare la misiunea lui Alexandru A. Beldiman.

Izbucnind războiul Alexandru A. Beldiman este nevoit să rămână la post, la Berlin, iar la 27 septembrie/ 10 octombrie 1914 Regele Carol I murea ... cei doi ne mai având posibilitatea a se revedea ...

"Ultimele instrucțiuni" ale Regelui Carol.

Situația României în ziua izbucnirii
războiului mondial (21 - 31 Iulie 1914)

de Alexandru Beldiman
Fost ministru plenipotențiar al
României.

Vinutele jertfing în Berlin a publicat
acum de curând cu autorizarea guvernului
în Moscova - o serie de documente din
arhive personale și secrete ~~de~~ ^{de} repu-
blicii minister de externe rus Sazonov.
Printre aceste acte

se află telegrama, adresată în 29 Iulie
1914 ministrului Rusiei la București
de Poklenovski, și care se referă la un
demers oficial al ^{autorității imperiale} ~~subalternă~~ ^{de} la țară
guvernului în Berlin în ziua izbucnirii
războiului mondial.

Reproduc textul acestei telegramme,
după cum a apărut, în traducere în limba
germană, în Argus P. ^{de} ~~la~~ ^{la} 13 Februarie,
în care am avut întâi cunoștința de
publicarea ei din nou, căci ^{nu} ~~nu~~ ^{nu} vedeam
că nu se află în fața unei ^{înaltă} ~~secretați~~ ^{înaltă}
inedit.

Petrograd 28 Iulie 1914.

Aflăm din surse credibile de încredere
cum că ministrul român la Berlin
referindu-se la o înșelăciune a regelui
și pe care și a lui Prutianu, a regat pe
țară ca și-l fi în curent cu evenimente

Presintă x x x x x

A SUPPLIER OF THE ROYAL COURT IN THE TIMES OF CAROL I GRIGORE CAPȘA

Maria Ioniță

On the 23rd of April 1868, on the ground floor of the former Slătineanu House, on the ancient Mogoșoaia Street, was inaugurated a new confectionery, named „At two brothers, Constantin and Grigore Capșa”. Few people were giving it more chances of success than to any other similar initiative that was functioning on the same important street from Bucharest. But those who believed that the new confectionery would have an ephemeral existence, were wrong. Thanks to Grigore Capșa, things didn't happen this way.

Towards the end of the XIX century, he was named, with good reason, “master of modern confectionery and cuisine. He was born in 1841, in a worthy A-Romanian family established in Bucharest in the last decade of the XVIII century, through their grandfather, Dumitru Capșa, “furrier of thick”, left from the city of Moscopole (Epir). One of his boys, Constantin, the only one who inherited the founder of the family's trade, becoming “furrier of thin on Bucharest's market”¹, married in 1818. Ana Vasiliu, the daughter of a merchant from Ploiești, gave him twelve children. Only nine of them lived – eight boys and a girl, Grigore being the last child. Four of Constantin's sons were able to attend superior studies, with the help of the father, of the elder brothers and of the wealthy relatives from Brașov. They became “gentlemen” – Ștefan a doctor, Dumitru a theologian, Nicolae mathematician and Ion an engineer. The other four would have to embrace a trade so that they could support themselves, and that was the confectionery.

The fascinating and interesting “sweet” story of the confectioners in the Capșa family begins with the four years apprenticeship of Vasile Capșa in the “confectioner's trade”. If he was going to “be hardworking, just, obedient and submissive to his master's commands”², he would receive a certificate from the confectioner Constantin Lefteru. Eventually this thing happened. After four years of apprenticeship and a probation period, Vasile Capșa founded, together with an older brother, Anton, who brought the necessary capital, the first Capșa confectionery. It begun to function on the 12 July 1852, in the Damari Inn ground floor, across the street from Zlătari Church (on this place existed „Hotel de France” and „Hotel Victoria” – n.n.). For a while another brother, Constantin, associated to this business.

The youngest brother, Grigore, after an apprenticeship in his brothers confectionery laboratories, left, on their expense, in 1864, to Paris. Here he was going to perfect his skills, under the guidance of Boissier, the master and owner of

---

¹ Dr. Nicolae Angelescu, *Negustorii de odinioară. Grigore Capșa și familia sa (1841-1902)*, București, 1940, p. 3.

² National Museum for Romania's History (further on it will be quoted M. N. I. R.), nr. inv. 291.971/a-b.

one of the most famous confectionery and pastry commerce houses from the capital of France. Although the Empress Eugenia, Napoleon the IIIrd's wife, promised him the title of supplier of the French Imperial Court and the Boissier House wanted to collaborate with him, Grigore Capșa decided in 1867 to return into the country. He announced his intentions: „as a Romanian I feel my country's need to own a place where everybody can find, every day and every hour, the thousands of sweets that made the fame of the best French confectioners”³. He started the commerce activity in April 1868, desiring to transform and develop the confectionery trade to the level of real art. Grigore Capșa wasn't by far intending to copy the French confectionery, pastry and cuisine. He was trying to combine and complete it with the autochthonous cuisine, dominated by the oriental products. In the confectionery from Mogoșoaia Street no.26 (later, after the street recounting, it became 48, then 36, which Capșa has today – n.n.) along with „a complete sweetness assortment” – of apricots, wild strawberries, pine-apple, gooseberry, morello cherries, raspberries, vanilla plums or with white nuts – you could find compotes, sponge cakes, pain d'Espagne, fruit paste and “a rich assortment of veritable Bossier bonbons, glazed sweet chestnuts, confided fruits, packet chocolate and bonbons” from Marquis, Perron,, Masson and Suchard and a “very rich and complete assortment of French cookies and fancy cakes, after the recipes of Boissier, Siraudin and Frascati Houses.

In time, thanks to his inventiveness and talent, but also to his French or Romanian workers, in Capșa confectionery and later in Capșa restaurant (in 1866 to the confectionery was added a restaurant and a hotel and in 1891 a coffee house that will increase the popularity) will be made a series of original preparations, most of them “addressed”. A notorious example is the Joffre cake (made for the French marshal Joseph Joffre – n.n.). It wasn't neglected neither the presentation of the products, mend to increase the attractiveness. Constantin was associated to the firm founded by Grigore Capșa until 1872. After only two years from opening, the Capșa brothers confectionery could praise with a rich collection of „pasteboard for all kind of assorted presents, exposed and awarded at the universal Parisian exposition. They also had “fantasy elegant bowl of sweets made of bronze or crystal, sculpted bowl of sweets made of rosewood, Brazilian rosewood... embroidered... surprises, dolls”⁴, and an “elegant service we took from Paris”⁵ necessary at weddings, christenings, “great feast”. If to all these we add Grigore Capșa's habit to observe personally the firm's activity, we can explain why, at the end of the XIXth century the Capșa House – confectionery, restaurant, hotel and coffee house – didn't had rivals in Bucharest, in the country and we might say in Europe.

³ Advertising-catalogue *Maison de Confiserie, Rue Mogoșoaia, no. 26, București, 1869*, p. 3 la M.N.I.R., no. inv. 291.956.

⁴ Advertising from the Official Monitor, 12 December 1870, M.N.I.R., no. inv. 292.050.

⁵ Advertisement Special well assorted confectionery under the firm of two brothers C. and G. Capșa, M.N.I.R., no. inv. 291.969.

One of Grigore Capșa's nephews, Ștefan Capșa, speaking about the owner, said "not only that you could always find him in the office behind the confectionery, but at banquets he personally walked between tables and took care that each client be content. His greatest desire was that his products to be first class, to rival the finest French articles. Thus the Capșa buffet was the supplier of two Balkan Courts (of Serbia and Bulgaria – n.n.) and didn't miss, starting with the Palace, from any holiday, wedding or ball organized in our distinguished houses"⁶. We can add that almost every presence of Grigore Capșa and his articles at different contests and expositions organized at that time, in the country and abroad ended with a prize. We can mention the two honorable mentions and several gold medals gained at the universal expositions organized at Paris in 1867, 1873, 1875, 1883, 1889 and 1900, the merit medal received at the universal exposition from Vienna in 1873, the bronze medal received for the Romanian wine-making products exposed at Bordeaux in 1882 or the numerous prizes and medals gained at the co-operators expositions organized in the country. In 1900 he participated at the universal exposition organized at Paris which mend crowning of his entire activity. Here he won three gold medals, two "Grand-Prix", received the French decoration "The Legion of Honor" in officer rank and numerous complimentary appreciations from the press. Presenting him to the French public in the magazine „L'Encyclopédie Contemporaine", the journalist G. Dervilly said that, thanks to the commendable initiative of Grigore Capșa, "today... the Bucharest has a confectionery and a pastry which are able to rival with the greatest houses of the kind from Paris ... Boissier, Marquis, Potel și Chabot .... They are the best of the alimentary establishments due to the care shown to all the delicate preparations, which are the table's luxury. Many of the greatest Parisian establishments hired, in different circumstances, workers from the Capșa House that became masters"⁷.

The products quality and presentation, the owner's solicitude and the styled and obliging personnel attracted the young Prince Carol I and his wife, Princess Elisabeth, two of the first customers, then the other members of the royal family, then Romania's king and his intimates, then the Palace's high functionaries. Long before he became supplier of the Princely Court of Serbia and of the Royal Court of Bulgaria, in 1875 and in 1908, Grigore Capșa received, after only one year of activity, on the 12th of July 1869⁸, the license no.39 as a supplier of the Romanian Princely Court and then Royal Court. In the same time he received the Medal „Bene Merenti", first class, which was only the first of a long series of recompenses. Carol I will give him the decoration „Romania's Star", until the officer rank⁹. Grigore Capșa was one of the first persons decorated with the

⁶ [Ștefan Capșa], Capșa. 1852-1942, f. 140 la M.N.I.R., no. inv. 291.961.

⁷ "L'Encyclopédie Contemporaine" no. 436 from 15 June 1900, p. 77.

⁸ Central Historical National Archives (further on it will be quoted A.N.I.C.), Royal House Fond, file 77/ 1866, f. 4.

⁹ [Ștefan Capșa], *op.cit.*, f. 122, in *loc.cit.*

Romanian national order “Romania’s Crown”¹⁰, reaching the commander rank. At all times the king Carol I and the other members of the royal family shown a deep respect and consideration to the Capșa House and its owners.

One of the most significant moments is the proclamation of the Romanian Kingdom and the holidays that followed, for this occasion, between 10 and 13 May 1881. The day of 11 May 1881 was dedicated to the parade of the 43 “symbolic carts”¹¹ for the historical and economical becoming of Romania. King Carol I and Queen were to receive the “parade at Michael the Brave’s statue, and the symbolic carts were concentrated on the Highroad from where they would cross the Victoria Pathway”¹². The monarchs were to assist “from the dais build in front of the Academy’s Palace at two a clock in the afternoon at the historical convoys parade organized by the corporations, Dobrudja, students, foreign colonies”¹³. The convoy was opened by the organizing members of the Executive Committee, followed by the students and costumed men who impersonated characters from the national history. After that followed the carts of agriculture, National Theatre, commerce, florists, weavers, dyers, shoemakers, hatters, bakers, sewers, cabmen, tramways, the sigh shooting Society, hunters, “the great Romanian National Masonic lodge”¹⁴ and others. According to the press and the eye witnesses opinion “this parade was a great success for the organizers as well as for the artists who drew the carts or made them”¹⁵. „The allegoric cart of the confectionery and of the restaurants owners... created, made and staged by Grigorie Capșa” was one of the most inspired ones, along with those of the tramway Society, Lemaître foundry or the reunited Oppler and Luther brasseries¹⁶. In one of Carol Popp de Szathmari’s watercolours¹⁷, but also in the period photographs, it is pulled by three pairs of bulls preceded by two men on horseback who carries the flags of confectioneries and of restaurant owners. The cart itself is an oven placed under a baldachin on which it was written down “Capșa Confectionery”. On the table that surrounds the oven some confectioners were preparing sweets while others were baking them. In a corner some gentlemen elegantly dressed were sitting at a table, clinking champagne glasses. Other confectioneries accompany the cart carrying chocolate cakes, from which one was reproducing the royal crown. Before them walked Grigorie Capșa himself, wearing a tailcoat, the decorations and in the right hand the top hat.

¹⁰ *Ibidem*, f. 105.

¹¹ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I (1871-1884), București, 1935, p. 294.

¹² *Ibidem*.

¹³ L’Indépendance Roumaine, year 5, no. 1.097 from 29 April (11 May) 1881, p. 2.

¹⁴ Constantin Bacalbașa, *op.cit.*, p. 294.

¹⁵ *Ibidem*, p. 295.

¹⁶ L’Indépendance Roumaine, year 5, no. 1.096 from 28 April (10 May) 1881, p. 1.

¹⁷ “The confectioneries and restaurant owners allegorical cart convoy parading before his Majesty the King on the Elisabeth Boulevard with the occasion offered by the Festivity of the crowning on the 11 May 1881. Composed, made and staged by Grigorie Capșa”, watercolour by Carol Popp de Szathmari, in the private archive Mircea M. Possa-Mihai Boureanu.

After 1881, the famous Bucharest firm and its owners – Grigore Capșa and his wife, Marie Obéline Capșa, were included, in the ceremonial of the annual celebration of the day 10 of May – the national day. Ștefan Capșa remembered that „for years, on the 10 of May, when the chariot <<à la Daumont>> that carried the monarchs from Palace to the Metropolitan seat stopped at Capșa. Here, one of Grigore Capșa's daughters was lifted by her father or mother to offer the Princess, the future Queen Elisabeth, a wonderful flowers bouquet”¹⁸.

As supplier of the Royal Court, Grigore Capșa and his commerce house used to receive the invitation to organize all the official dinner parties where the Monarchs were present. On the 14/ 26 of September 1896 was celebrated the inauguration of the Iron Gates canal in the presence of the King Carol I, the Austrian – Hungarian Emperor Franz Iosef I and of the Serb King Alexander¹⁹. Grigore Capșa had the honor to prepare and serve first the official dinner party at Turnu-Severin, then the lunch, on the 16/28 September 1896, in the imperial train²⁰ which lead the three monarchs to Bucharest. The contemporaries thought that, during the Austrian–Hungarian Emperor's visit to Bucharest the Capșa House was one of the most wonderful decorated and illuminated buildings on Victoria Street, along with Tobacco Administration, the Finances Ministry, the Official Monitor, Club Jockey, the Continental Hotel²¹. According to the already traditional habit, it was launched a new confectionery product – bonbons named after the Emperor Franz Iosef, “delicious as only the Capșa House knows how to do”²². There were also presented „gorgeous albums, wrapped in richly illustrated satin. The upper illustration represents the portrait of the Emperor (Franz Iosef – n.n.) and of the King (Carol I – n.n.), in center the Peleş Castle and as framing the Austrian and Romanian flags”²³.

When the foundation stone of the new Constanța harbor was established, for three days – 16/ 28-18/ 30 October 1896 –, Capșa House was at all times present. In the first day was served a lunch at Cernavodă, where the invitation's train made a stop, in the great hall where, a year before had been organized „the feast for the Cernavodă Bridge inauguration (Carol I)”²⁴. In the evening of the same day, at the official festivity took part, along with the members of the Romanian royal family, the King Alexander of Serbia and the brother of Tsar Nicolae II, the Great Duke Boris Vladimirovici²⁵. Capșa ensured the culinary contains and the good serving at the festive banquet, Capșa himself surveying everything. Each guest had the surprise to find, before his cover, “a black box...

¹⁸ [Ștefan Capșa], *op.cit.*, f. 180, in *loc.cit.*

¹⁹ “L'Independance Roumaine”, year 20, no. 5.894 from 17 (29) September 1896, p. 2.

²⁰ *Ibidem*, p. 1.

²¹ *Ibidem*, no. 5. 895 from 18 (30) September 1896, p. 1.

²² *Ibidem*, no. 5. 894 from 17 (29) September 1896, p. 1.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, no. 5. 925 from 19 (31) October 1896, p. 1.

²⁵ *Ibidem*.

with the commemorative medal issued with this occasion .. an album with picture postcards of the ancient and future harbor and the habitual menu ... of the Capșa House, written with golden letters with the royal initials”²⁶. The second day the same firm ensured the menu “served on the river (Danube – n.n.) by the royal family”²⁷, and on the 18/ 30 October 1896 served the lunch on the ship „Orient”, to one of its regular “clients”, the King Alexander of Serbia. With this occasion were served the new creations of Capșa confectionery mend to remember his the years when, as a teenager, visited with his mother the Capșa House: the “Alexander” chocolate and bonbons, presented in a box that had the king’s portrait on the lid. Satisfied and delighted by the services offered by Capșa House, the young Serb monarch decorated with the “Tacowo” order some members of the staff²⁸.

On the occasions from autumn 1896, Capșa House will also launch the sweets “Carol I” and “Constanța”²⁹, the bonbons „Boris”, „François Joseph” and „Le Souverain”³⁰. At the wedding and the arrival of the heir Princes, in 1892-1893, Grigore Capșa dedicated them a series of confectionery products, both to Ferdinand and his beautiful young wife. Among them were the creme „Princesse” and the icecream „Princesse Marie”³¹. At the end of the XIX century and the beginning of the XX century, Capșa House, as supplier of the Royal Court, prepared and served, in the best conditions, banquet menus. One of them was organized on the 1/ 3 July 1898, “to celebrate the launch of the ships King Carol and Princess Maria”³², another one was dedicated by the Romanian Artillery to King Carol I, in May 1902, at 25 years from the proclamation of the national independence. A banquet was organized by the External Ministry, on the 11 May 1906, as part of the jubilee celebrations for 40 years of King Carol I’s reign.

The presence of the commerce house, so skillfully lead by Grigore Capșa, is sensed on all the balls from the high Bucharester society, beginning with those organized by the Royal Palace where, after 1892, the throne heirs were permanent. The presence of the heir princes and especially the young and beautiful Princess Maria’s appetite for this kind of parties, gave the King Carol I the occasion to miss, as much as he could, from these parties. Whenever he could he incriminated his niece’s inclinations. Even though he had to be present at the balls and suppers organized at the Palace, he was retiring at 1,00 or the latest at 3,00 in the night. After the king’s departure the party was loosing from its sobriety and coldness and

²⁶ *Ibidem*, p. 2.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ [Ștefan Capșa], *op.cit.*, f. 122 in *loc.cit.*

²⁹ “L’Independance Roumaine”, year 20, no. 5. 894 from 17 (29) September 1896, p. 1; no. 5. 925 from 19 (31) October 1896, p. 2.

³⁰ Receipts kept from Capșa House, f. 17-18, in the private archive of Mircea M. Possa-Mihai Boureanu.

³¹ The menu of the banquet organized on 11 May 1906, M.N.I.R., no. inv. 291.978.

³² The menu “to celebrate the launch of the ships King Carol and Princess Maria”, with the personal signature of Grigore Capșa, M.N.I.R., no. inv. 291.976.

became more exuberant, in a more relaxed atmosphere. From a description made by the famous chronicler of the society life in the last quarter of the XIX century, Mișu Văcărescu-Claymoor, we find out interesting and sometimes spicy details about the ball organized after the Easter of 1896 in the house of general G. Manu. Mișu Văcărescu-Claymoor mentioned the presence of the Royal Highnesses Prince Ferdinand and Princess Maria and he described her clothes. She was wearing „with her usual grace and elegance a dress Queen Amélie style from white satin, bodice in pleated points of silver brocade, surrounded by garlands of roses, pointed by turquoises surrounded by brilliants.” Regarding the buffet, Claymoor says with enthusiasm: „Capșa House made wonders”, because it was transformed in “a delight place”. Grigore Capșa and his firm also set the table and organized the party in an impressive way: „in front of each table companion is placed the menu, framed with roses, lilac and buds”. In the morning took place “the great distribution of flowers, rosettes, Eastern eggs with surprises charming bibelots”³³. One of the great attractions in Bucharest around eastern was “The Capșa House exposition of eggs and surprises”. It included eggs made of gold, silver, bronze, porcelain, faience, satin, wood, most of them being real art objects. At the ball organized in February 1902 at the Royal Palace³⁴, Capșa House served the buffet and supper. This time King Carol was also present, but he retired, as usual, around 3,00 o’ clock, leaving the princely pair as hosts until the end of the party, around 6,00 o’clock in the morning.

As supplier of the Royal Court, Grigore Capșa had to be present, with his products, also at the charity “kermises” organized in the Park of Cotroceni Palace, under the high patronage of Princess Maria. Such were those organized by the societies „Obolul” and „Materna, on the 21 May 1902, when „all the distinguished society from Bucharest wanted to assist and to support this beautiful festivity”³⁵. Although it had rained a bit “a lot of luxurious groups stretched on the Cotroceni street”, and in front of the “Palace’s monumental gate madams Zoe D. Sturdza and Maria E. Petrescu were selling tickets”³⁶. In a „modern-styl” pavilion was improvised a bazaar leaded by Princess Maria dressed in a national costume from Sinaia area, helped by a group of young ladies, also dressed in national costumes. Among them were Pia Brătianu, Elena Râmnicănu, Lola Aurelian, Ana Lahovary, Ioana Ghica, Eliza Băicoianu, Elena L. Catargi. There were also present officers of the Regiment 4 Roșiori, who’s honorary commander was the heir Princess³⁷. „Tireless and charming, the gracious Romanian Princess sold numerous art objects made by the very hand of Her Highness. [...] There were paintings, embroideries, furnitures, bibelots etc., along with other donations made by artists and

³³ “L’Indépendance Roumaine”, year 20, no. 5.739 from 2 (14) April 1896, p. .

³⁴ [Ștefan Capșa], *op.cit.*, f. 141 in *loc.cit.*

³⁵ Nicolae G. Pravilă, *Majestatea Sa Regina Maria a României. Însemnări biografice*, București, 1916, p. 43.

³⁶ [Ștefan Capșa], *op.cit.*, f. 143 in *loc.cit.*

³⁷ *Ibidem*.

dilettantes”³⁸. Left of the pavilion functioned “an American bar organized by Capșa [...] leaded by the ladies Elena Simu, Aristia Dissescu, Maria Hagi Panteli”³⁹. In the next years these manifestations will take place with the invaluable participation of Capșa House, in the huge Cotroceni Park. Such was the evening party organized by Princess Maria on 22 May 1904⁴⁰, for the benefit of “Materna” society.

At the anniversary of 60 years of existence of the famous Bucharester House, in January 1913, King Carol I transmitted to the firm’s management, through his private secretary, Louis Basset, “the most sincere wishes so that the future of this industrial settlement, be as blessed as its worthy past”⁴¹. In this way the King was underlying its merits and was thanking Capșa House for the services brought to the Romanian Royal House, whenever it needed.

Unfortunately, the man who represented the firm’s “worthy past”, its founder, Grigore Capșa, was no longer alive at this anniversary. He died on the 23 December 1902, in the Christmas Eve, when Capșa House, veiled in the tempting smell of sponge cakes and traditional “surprises”, was assaulted by its numerous clients. The man who founded the Bucharester modern confectionery and pastry commerce and contributed to its thriving, gained success and honor only due to his tireless work. To the already mentioned decorations added, in 1900, the Serb order “Tacowo”, in commander rank. A few years earlier, King Alexander of Serbia gave him the same order, in officer rank. Recognizing his merits and competence, “The European Scientific Institute”, elected him as a member, in the Parisian union organized in 1885. With the same occasion they handled the society’s medal, engraved with the owner’s name: “A. M. G. CAPȘA” (To Mr. G. Capșa – n.n.)⁴². On the 25 June 1889, another European society with professional character, France’s “National, Manufacturer and Commercial Academy” “in the national Assembly organized in Hotel de Paris, accepted as a member Mr. Capșa (Grigore – n.n.) from Bucharest”⁴³. Finally, his guild brothers, considering his the best on them, chose him in 1896, President of the Commerce and Industry Chamber in Bucharest. It was a “period when the problem of the too high interests and the too

³⁸ Nicolae G. Pravilă, *op.cit.*, p. 43.

³⁹ [Ștefan Capșa], *op.cit.*, f. 143 in *loc.cit.*

⁴⁰ Constantin Bacalbașa, *op.cit.*, vol. III (1901-1910), București, 1936, p. 5.

⁴¹ The letter of Louis Basset to Nicolae Zanne, București, 12/25 January 1913, f. 1 v, M.N.I.R., no. inv. 292.096/.

⁴² M.N.I.R., no. Inv. 295.518. Founded in 1849 at Smirna and stopping the activity for a while, “The European Scientific Institute” was refounded in Paris, in 1877 by L. C. Larapiedie-Delisle and, according to some clues from his emblem – balance, torch and motto “One for all and all for one” -, it could be a masonic type society. We haven’t got any clues that Grigore Capșa would have take part in a French or Romanian masonic lodge, subordinated to those in France, but on the contrary, he himself considering this society among those with scientific and professional character in which he was a member.

⁴³ The member diploma of “the National Agricol, Manufacturing and Commercial Academy” from France, 25 June 1889, in the private archive of Mircea M. Possa-Mihai Boureanu.

expensive transportation of the local products were very worrying for the Romanian merchants manufacturers⁴⁴.

Grigore Capșa was a member of the Conservative Party, instituting this tradition in the Capșa family who's members, with only one exception⁴⁵, activated in this party until its disappearance from the Romanian political stage. Grigore Capșa entered in the militant politic in 1891 and was elected, during two legislatures, senator of Capital's First College⁴⁶. As a wealthy and respected citizen, he activated, starting with May 1874, in the second company of the Civic Guard from The Red Color, where we find him in 1880 as member of "the officials corps from the Civic (Red) Guard's second legion from Bucharest"⁴⁷. Between 1899 and 1901 he became member of the Communal Council⁴⁸, Capital's mayor being Barbu Ștefănescu-Delavrancea.

Righteously believed the fate's spoilt, he actually proved to be quite a regular man. He died tormented by a disk hernia⁴⁹ and seemingly by ... diabetes⁵⁰, but mostly by the death of his only son, Anton, a law student, of only 21 years old, in a stupid riding accident. Capșa had prepared him to step onto his footsteps. Grigore Capșa left behind a solid and profitable affair and his heirs – Nicolae Zanne, son in law and Ștefan Capșa, nephew –, respecting the moral testament of its author, will ensure its stability and prosperity until the beginning of the Second World War. To prove this affirmation it is enough to remember three of the most memorable events from the history of "House Gr. Capșa", as the firm was called after its founder's death: 1905 – the activity's extension to Sinaia, first of all due to the existence of the Peleş Castle and the presence of the royal family and, during summer, of the Bucharester upper crust, in the mountain spa. "Capșa Villa"⁵¹ was placed on Ghica Boulevard in Sinaia, in a new building, especially build and "arranged with terraces and a huge consumption hall"⁵². Here were served especially confectionery and pastry products, coffee, tea and lesser kitchen products. The visitators of "Capșa Villa" were profiting of concert and symphonic music, leaded by Grigoraș Dinicu and his orchestra, a thing which couldn't happen in Bucharest; 1906 – its active presence during the yearly jubilee, Capșa House having its own pavilion in the "Romanian General Exposition" from Carol Park⁵³,

⁴⁴ Dr. Nicolae Angelescu, *op.cit.*, p. 12.

⁴⁵ It is about Ionel Nicolaescu (1892-1981), entered in the family by marrying with one of the nephews of Grigore Capșa, Margareta, daughter of Anei of Montlebert, former Capșa. He was a member of the National Liberal Party, becoming a senator.

⁴⁶ George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, 1990, p. 406.

⁴⁷ Romanian Academy Library, Stamps, F VII 25.280-92.

⁴⁸ Constantin Bacalbașa, *op.cit.*, vol. II (1885-1901), București, 1928, p. 263.

⁴⁹ Marie Obéline Capșa, *Historique véritable des deux maisons de confiserie Capsa à Bucarest*, Paris, 1909, p. 14.

⁵⁰ Mircea M. Possa, *Calea Victoriei nr. 36: Capșa*, in "Cotidianul" on 4 June 1992, p. 5.

⁵¹ Images of the „Capșa Villa” from Sinaia, in the archive Mircea M. Possa-Mihai Boureanu.

⁵² [Ștefan Capșa], *op.cit.*, f. 153.

⁵³ The pavilionul of Capșa House at the General Exposition, 1906, M.N.I.R., no. inv. 292.065.

1922 – the banquet organisation, the menu preparing and serving⁵⁴ “at the crowning feast” organized in the Unity Hall at Alba-Iulia. These celebrations followed the crowning of King Ferdinand and Queen Maria as Sovereigns of the Great Romania.

UN FURNIZOR AL CURȚII REGALE ÎN TIMPUL LUI CAROL I GRIGORE CAPȘA

- Rezumat -

În studiul de față, autoarea face o radiografie pertinentă a uneia din firmele cu renume ale Bucureștilor care, deși are o vârstă venerabilă de peste 150 de ani, și-a păstrat, aproape intact, renumele, fapt care se datorează, în principal, celui ce a înființat-o pe locul și în clădirea unde funcționează și astăzi - Casa Capșa. Dar cofetăria deschisă sub firma „La doi frați, Constantin și Grigore Capșa”, la 23 aprilie 1868 la parterul Caselor Slătineanu, nu era prima cofetărie din București, situată tot pe Podul Mogoșoaiei (din 1878 Calea Victoriei – n.n.) și aparținând de asemenea unor membri din familia Capșa.

Din acest motiv, pentru a ajunge la activitatea casei de comerț întemeiată și condusă de Grigore Capșa, autoarea ne face cunoscute o serie de amănunte legate de venirea în țară a vrednicei familii de aromâni Capșa, către sfârșitul secolului al XVIII-lea, când Dumitru Capșa, plecat din Moscopole (Epir), se stabilește în București practicând meșteșugul cojocăriei. Doar unul dintre băieți, Constantin îi va urma într-ale meseriei, devenind „cojocar de subțire pe piața Bucureștilor”. Căsătorit cu Ana Vasiliu, fiică de negustor aromân din Ploiești va deveni tatăl a doisprezece copii, din care-i vor trăi nouă – opt băieți și o fată. Din cei opt băieți, patru ajung „domni” (un medic, un teolog, un matematician și un inginer), iar ceilalți patru învață și practică meșteșugul cofetăriei, primul școlit ca ucenic la un cofetar, fiind Vasile care, împreună cu frații săi Anton și Constantin deschide, la 12 iulie 1852, prima cofetărie Capșa ce se afla la parterul Hanului Damari, vis-à-vis de Biserica Zlătari.

În ceea ce-l privește pe mezinul familiei, Grigore, se va specializa în arta patiseriei, cofetăriei și bucătăriei franțuzești, cu ajutorul pecuniar al fraților mai mari, la celebra casă de comerț pariziană Boissier, timp de patru ani. Deschizându-și propria afacere pe care, din 1872, o va conduce singur, ajutat de soția sa franțuzaica Marie Obéline Vautier, Grigore Capșa n-a dorit să copieze întocmai produsele franțuzești, ci a încercat și reușit cu succes să pună de acord cofetăria, patiseria și bucătăria franțuzească, completând-o, combinând-o și îmbunătățind-o, cu cea autohtonă, dominată de produsele de factură orientală. Datorită prețurilor,

---

⁵⁴ M.N.I.R., no. inv. 291.980.

talentului și inventivității sale și a lucrătorilor lui francezi și români, Grigore Capșa, numit, cu temei, către sfârșitul secolului al XIX-lea „maestrul cofetăriei și al bucătăriei moderne”, a reușit să-și transforme meșteșugul în adevărată artă. Mărturie stă renumele de care s-a bucurat în țară, dar și peste hotare probat de numeroase premii și concursuri începând chiar cu mențiunile obținute la expoziția universală de la Paris din 1867, pe când își făcea stagiul de pregătire la Casa Boissier și culminând cu cele trei medalii de aur și două Grand Prix-uri primite pentru participarea sa la expoziția universală din capitala Franței din anul 1900.

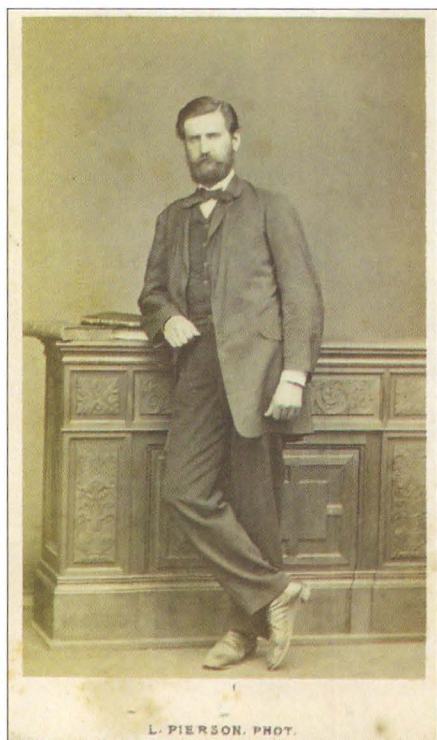
În consecință, nu este de mirare faptul că la numai un an de la crearea firmei, la 12 iulie 1869 primește brevetul cu numărul 39, de furnizor al Curții Princiare și apoi Regale a României, fiind recompensat cu medalia „Bene Merenti”, clasa I, cu decorația „Steaua României”, până la gradul de ofițer, numărându-se printre primele persoane decorate cu ordinul național „Coroana României”, până la gradul de comandor. În 1875 Casa Capșa va deveni furnizor al Curții Princiare a Serbiei, iar în 1908 a Curții Regale a Bulgariei. Totodată Grigore Capșa a fost primit în rândurile membrilor unor societăți de profil, din Europa, iar confrății săi l-au ales în 1896, președinte al Camerei de Comerț și Industrie București. În sfârșit, ca membru al Partidului Conservator a ocupat poziția de senator pe parcursul a două legislaturi.

Probând prin numeroase exemple, autoarea articolului demonstrează că, în calitate de furnizor al Curții Regale, Grigore Capșa, iar după săvârșirea sa din viață în 1902, cei care i-au succedat în afaceri la de acum, „Casa Gr. Capșa”, asigurau serviciul și produsele la toate balurile de la Palat, chermizele de binefacere patronate de membri ai familiei regale și princiare a României, între care cel mai adesea s-a făcut remarcată fermecătoarea Principesă și apoi Regină Maria, la mesele festive ocazionate de evenimente precum inaugurarea Podului Carol I de la Cernavodă (1895), inaugurarea canalului Porțile de Fier și punerea pietrei fundamentale a noului port Constanța (1896), banchetul încoronării de la Alba-Iulia (1922) ș.a.

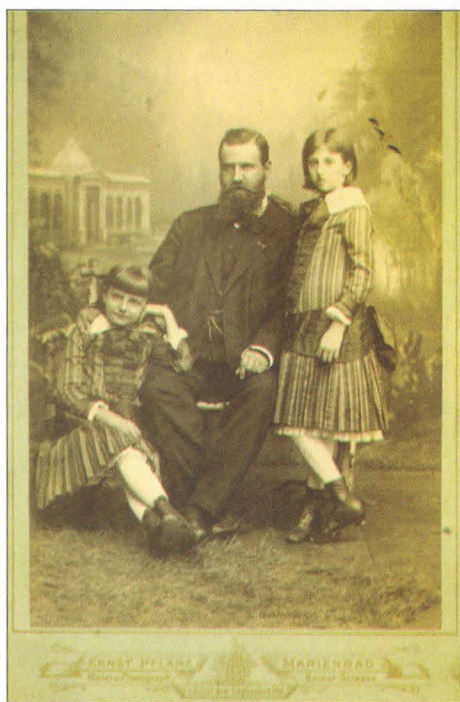
Concluzionând, autoarea reușește să demonstreze cu probe indubitabile de ce Grigore Capșa merită pe deplin numele de „glorie națională” pe care i l-au dat chiar contemporanii săi, iar Bucureștii îi datorează, în bună parte, titulatura de „Micul Paris” atribuită lui, pe bună dreptate, mai ales din primele decenii ale secolului al XX-lea.

Fig. 1. Label of the firm of „Parisian Confectionery. Brothers C. and G. Capșa”, became in 1869 supplier of Romania's Princely Court. Etichetă a firmei de „Cofetărie pariziană. Frații C. și G. Capșa”, devenită în 1869 furnizoare a Curții Princiare a României.

Fig. 2. Grigore Capșa during the training in the confectionery and pastry field in the famous House Boissier from Paris. October 1864 - July 1867. Grigore Capșa în timpul pregătirii în domeniul cofetăriei și patiseriei la celebra Casă Boissier din Paris. Octombrie 1864-iulie 1867.

Fig. 3. Grigore Capșa together with his elder daughters, Ana and Sofia, at Marienbad. 1880. Grigore Capșa împreună cu fetele sale mai mari, Ana și Sofia, la Marienbad. 1880.

Fig. 4. Marie Obéline Capșa together with the Capșa couple's only son, Anton. Approx. 1883.

Marie Obéline Capșa împreună cu unicul fiu al soților Capșa, Anton. Cca. 1883.

Fig. 5. Grigore Capșa in the outfit of the Civic Guard with the decoration „Romania's Star” and the medal „The Independence's Defenders” on his chest. Approx. 1880. Grigore Capșa în ținută de Gardă Civică cu decorația „Steaua României” și medalia „Apărătorilor Independenței” pe piept. Cca. 1880.

Fig. 6. Senator Grigore Capșa at the his career's acme. Approx. 1896. Senatorul Grigore Capșa la apogeul carierei sale. Cca. 1896.

Fig. 7. „Capșa Villa”, sucursală of the „Gr. Capșa House”, inaugurated in 1905 on Ghica Boulevard, Sinaia.
 „Vila Capșa”, sucursală a „Casei Gr. Capșa”, deschisă în anul 1905 pe B-dul Ghica din Sinaia.

Fig. 8. „Gr. Capșa House” after the renovation, reparations and restorations \ undertaken in 1906.
 „Casa Gr. Capșa” după lucrările de renovare, reparații și restaurare întreprinse în anul 1906.

MAISON GR. CAPȘA		MAISON GR. CAPȘA	
TARIF DE CONSOMMATIONS		TARIF DE CONSOMMATIONS	
Consommé en Tasse	25	Dragasani . . . . . La Belle	55
Oeufs à la Gelée (pièce)	20	Odobesti	100
Poisson à la Russe Sauce liée		Dealu-Mare	65
moulade	65	Dealu-Mare 1924	140
Assiette Anglaise	55	Pelin Capsa	80
Foie Gras à la Gelée	70	Cognac Fine Champag. . . .	18
Jambon	50	„ Gd. Fine Champag. . . .	30
Salade Russe	35	Martell	60
Sandwich Jambon	18	Cointreau	25
„ Caviar frais	50	Bénédictine	80
Chocolat chaud	30	Chartreuse	80
Thé	22	Champagne Capsa ½ Sec . .	225
Limonade	18	„ Capsa Sec	275
Orangeade	24	„ Brut	360
Mazagran	22	Bière	30
Sirup Siphon	18	Buziaș, Borviz	20—30
Glacé	25		
Café Glacé	30		
Chocolat Glacé	30		

Fig. 9. The list of the products existing in “Gr. Capșa House” and the tariffs for the respective products. On verso are mentioned the medals and prizes obtained during the years by Grigore Capșa and his firm.

Lista produselor existente la “Casa Gr. Capșa” și tarifele practicate pentru produsele respective. Pe verso sunt menționate medaliile și premiile primite pe parcursul anilor de Grigore Capșa și firma sa.

From the very first year of his reign in Romania, Prince Carol of Hohenzollern got involved directly in the external politics of his adoptive country. The small Danubian state which was to be ruled by the foreign prince 48 years (1866-1914), was settled at the confluence of the neighbouring Great Powers influences and subjected to their evolution. Therefore it was necessary to develop a balanced politic so to achieve the Romanian nation's objectives: independence and the reinforcement of Romania's role in south-eastern Europe. This thing was not so easy and Carol the Ist and the Romanian diplomacy confronted many problems on the external plan.

First of all, the main obstacle was Turkey, which wanted to own a big part of the Balkans and imposed very hard conditions for the recognition of the new prince. They wanted to respect the existing vassal relations, the name of Romania was out of discussion, the hereditary princely dignity was not recognized and so on. In the context of the conflicts between Serbia and Crete, the Ottoman Empire didn't diminished its intransigence and accepted the mediation offered by emperor Napoleon the IIInd between Istanbul and Bucharest. France didn't wanted to offer a very decided support to Romania, although Napoleon had influenced the election of Carol the Ist. Both France and England had their own interests in Turkey.

But the most important obstacle for the Romanians was cleared away in October 1866, when Carol I paid a visit to Istanbul and received the ordination of investiture from Sultan Abdul-Aziz. On that occasion, he knew how to avoid „certain humiliations prepared for him with subtle Byzantine cunning”¹.

The fact the Prince did not observe all the canons established by the Porte shows Romania's striving for independence. At the same time, the discussions with the diplomatic corps in Turkey's chief town, the fact that the prince was granted the „Osmanie”, Order the imperial guard parade in front of the prince, acts never allowed before to any Romanian prince, meant the prince was shown the political respect imposed by the diplomatic usage. Back to Bucharest, Carol affirmed the sultan had officially recognized him as the Prince of Romania.

In 1867, in his address delivered at the opening of the Parliament, he strongly asserted that the relationships with the foreign powers had become normal. But not for long time, for both the Prince and the Romanian diplomacy had to show ability in politics, both for keeping the country's stability abroad and for dealing tactfully with the new powers which were suspicious about any of Romania's movements.

---

¹ N. Iorga, *Politica externă a Regelui Carol I*, București, 1991, p. 44.

The Romanian orientation towards the Christian neighbours from across Danube led to the forming of some regional alliances in Balkans, especially with Serbia and Greece. The purpose of the Romanian diplomacy was to support the Balkan nations against the Ottoman suzerainty. It signed with Serbia a treaty but with Greece no alliance was materialized. Anyhow, Romania's attitude was disapproved by the Great Powers.

After 1868 could be noticed even a major reorientation in the external politics, when the coalition government led by Dimitrie Ghica declared that the main target of the Romanian diplomacy was to cultivate the good relations with the Great Powers. These were considered by Carol I as the safest means to achieve Romania's goals and wanted to get closer to Germany and Austro-Hungary.

The directions of the country's foreign policy were also made evident, among others, by the high level visits paid to Romania's Court by princely or royal guests, opportunities taken for solving many important matters. The same rules and standing customs were observed at Romania's royal court as with other Courts in relation to reception of guests, receptions, audiences etc. Carol I had learned the importance of observing the court ceremony from his father, Carol Anton of Hohenzollern, who had recommended him to apply the standing customs of the Court of Berlin and not the Levantine ones. However, in Romania there were no written and invariable rules regarding the reception of foreign sovereigns and princes (this situation being still present after 1875, when the court's marshal, Theodor Văcărescu, elaborated the Ceremonial Rules, further complemented in 1881). Thus, the reception ceremonies were organized according to the personal directions of Carol I, for each case apart, each of such ceremonies being an indication not only of the etiquette observed at the sovereign's residence, but also the nature of the country's international relationships.

Royal guests were received in Bucharest and later on in Sinaia, in a festive atmosphere, planned by the sovereign and by the officials.

The visit to Bucharest of the Prince Mihai Obrenovici of Serbia (April, 1867) was classified as one of those visits enjoying special attention by the public opinion. It seems the Serbian prince asserted that both countries had the same interests in breaking up with their vassalage toward the Turkish (this visit resulted into the signing of a Romanian-Serbian alliance treaty, one year later).

Jerome Napoleon, Royal Prince of France, also enjoyed a beautiful reception in Bucharest, a visit much commented by the European press. Arriving on June 12/ 24, 1868, the Prince was enthusiastically welcome by Romanians „by virtue of the name Napoleon and in memory of the kind acts of France”².

The background of this visit was, however, one of deep dissatisfaction of France with Romania. One of the reasons was the intention of Carol I to replace the French military mission by Prussian instructors. The second reason was the

---

² *Ibidem*.

Romanians' intention to get closer to Russia. Indeed, at the time, Romania was finding it would be better to enter into friendly terms with Russia, which could become a dangerous enemy at any time.

That is why the Romanian mission sent to Petersburg, in 1868, provoked a diplomatic unrest of the great powers. Emperor Napoleon III even blamed Carol of an intention of proclaiming independence and the Kingdom on May 10. Following this rumor, not only France, but England and Austria were furious, too.

But, despite the kindness of the inhabitants of Bucharest, the guest seemed to be uncompromising. There is only one explanation for the Prince's "original" conduct: Prince Napoleon was still dizzy because of the speed of the eight-horse coach that transported him between Giurgiu and Bucharest. It seems that travel had not been too pleasant, as in spite of the Prince's request to have the coachman slow down the pace of the horses, the amphitryon had given opposite orders. Thus, after such a „joke”, Prince Napoleon breathed freely when the coach arrived at the palace in Bucharest. While Prince Carol was proud of the opportunity to show what the Romanian coach system could do, Jerome Napoleon told him: „Romania does not need railways, for, here, the coach services are as fast as the railways ones”³.

Cheers did not affect the French Prince in the least, he had no smile for the young ladies who were throwing him flowers from the windows; but he said this to I.C. Brătianu' teeth: „you are entirely into Russian waters”⁴. However, the friendly reception went on. On June 13/ 24, he was taken to the monasteries round Bucharest and, in the evening, a picnic was organized for numerous participants at Cotroceni, with lights, fireworks and folk dances. In spite of all these, this attempt to regain, somehow, France's confidence did not have the expected success, for, one year later (1869), Prince Carol was asked: which are your relations with Austria?

The opportunity for strengthening the relations with Austria-Hungary occurred during Prince Carol's travel to the West, in 1869.

After a visit to Livadia (there even appeared rumors about a marriage to Princess Maria, the daughter of Tsar Alexander II), in order to prove he was not enfeoffed by Russia, Carol felt it was his duty to go to Vienna and to the Western Europe. On his return, he was already married to Elisabeth of Wied. They stayed for one and a half day in Vienna, where they met the Archdukes Albrecht and Karl Ludwig, and in Pest where they met empress Elizabeth, and many Romanians, too.

However, Emperor Franz Joseph received Carol in his capacity as Prussian prince rather than that as Romanian sovereign, as he had been welcome in Russia. A new attempt of entering into closer relations was occasioned by the emperor's leaving for the inauguration of the Suez Channel. M. Kogălniceanu, who had learned that the Romanian ministers were to be received at Rusciuc, promptly acted to have Franz Joseph allow Romania receive him on Romanian territory, at

³ *Memoriile regelui Carol I al României - de un martor ocular - real*, 1992, vol. IV, p. 44.

⁴ N. Iorga, *op.cit.*, p. 60.

Vârciorova. The aim was the recognition as an autonomous state, a fact Austria tried to avoid.

Between 1871-1877, Romania's international acts were meant to clearly define it as an entity. Starting with the conclusion of the Romanian - Austro-Hungarian Convention on telegraph services and of the Romanian - Serbian Convention on postal services (1871) and of the Romanian - Russian Convention on postal services (1873), till the establishment of Romanian diplomatic agencies in Berlin (1872), Rome (1873), Petersburg (1876), or the conclusion of trade conventions with Austro-Hungary (1875) and Russia (1876), everything shows that our country acted as a free and independent state. Romania's independence, declared on May 9, 1877, was to be confirmed by the Romanian soldiers' exploits at Plevna, Rahova, Smârdan or Vidin.

Under the circumstances of the war of 1877, Prince Carol organized a special welcome to Tsar Alexander II of Russia, at Ploiești, on May 25 mai/ June 6. Carol had intended to welcome him at Iași, but the Tsar wanted a meeting at the Russian General Headquarters, camped at Ploiești. The Tsar was accompanied by a 700-persons' retinue, and 1000 horses. On June 15/27, the tsar, accompanied by his four sons, was invited for lunch at Cotroceni. In the evening, there was a short theatre performance while during the lunch, Russian and Romanian regiments' musical parts were played. Details on the echo of the imperial visit are to be found in the letters the Great Duke Vladimir sent to his wife. In one of the letters, he mentioned he had liked the horses, coaches, men servants ... and that the welcome had been "excessively bright"⁵.

After having proclaimed state independence, the foreign policy changed significantly. On September 9/ 12, 1878, the Cabinet Council decided Prince Carol I should be addressed by "His Royal Highness", this aiming both at Romania's acknowledgment as an independent and sovereign state and at the increase of the Hohenzollern dynasty reputation in the relationship with the other European monarchies⁶. The next step was the proclamation of the Kingdom (March 14/ 26) and the coronation of King Carol and of Queen Elisabeta on May 10, 1881.

After 1881, Romania guided its foreign policy toward Bismark's Germany, which had become the greatest power in Europe, Romania's choice being also motivated by Russia's evident hostility. Since chancellor Otto von Bismark had several times pointed out to King Carol I that the way to Berlin was necessarily passing through Vienna, on October 18/30, 1883, Romania signed a treaty with Austro-Hungary, through which the two states committed themselves to support each other in case of an unprovoked attack. On the same day, Germany adhered to the same treaty – concluded for a 5-year period.

Concluded for state reasons, but not popular in Romania, due to the policy of oppression the Habsburg monarchy exercised against the Romanians in

⁵ Regele Carol al României. *Cuvântări și scrisori*, vol. I, 1877-1886, p. 20-37.

⁶ I. Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi 1866-1947, Carol I*, vol. I, 2001, p. 118.

Transylvania and Bucovina, the alliance was kept secret. However, during that period, the alliance took the country out of its isolation, certain security warranties were obtained and the position of the Hohenzollern dynasty grew firm. Although the matter concerning the Romanians in Transylvania had not been approached, Carol I was hoping the cordial relations with Austro-Hungary could change their fate, even in the perspective of their unification with their mother-country.

Under such circumstances, a good opportunity to exhibit the good relations between Romania and Austro-Hungary was the visit to Bucharest of Archduke Rudolf, the throne heir, and of his wife, Archduchess Stephanie, on April 13-14, 1884. The guests were welcome at Smârdan by the Minister for Public Works and by the general in command of the army Corps II, after which they travelled by the royal train to Filaret Railway Station. There, they were welcome by the king and by the queen, accompanied by a numerous suite, and they were seen to the Palace. There were honor guards and music at Smârdan, Filaret and in the palace yard. In the evening, a procession with torches was organized. The next day, they attended a military parade in the field at Băneasa, and a ball was organized in the guests' honor in the evening. The princely couple left in the evening, after the ball, making for Turnu-Severin⁷.

In 1883, the inauguration of Peleş castle was a special opportunity for the guests of King Carol I. The first to pay a visit to Peleş was Prince Alexander of Bulgaria, accompanied by his sister, Princess Maria and her husband, count Gustav d'Erbach Schönberg (September 5-8, 1884). The guests visited Predeal, Buşteni and Azuga⁸. The next to come, during the same year 1884, were Archduke Rudolf and Archduchess Stephanie, for the second time in Romania.

The archducal couple arrived at Predeal train station on September 13, accompanied by a numerous suite, and were welcome by the Romanian sovereigns. Carol I was wearing the uniform of the Austro-Hungarian Regiment 6 infantry, which he owned. By a special ceremonial, the guests were seen to Peleş. This time again, the king did his best to show magnificent hospitality. Visits were organized to Sinaia monastery, the church, the Girls School and the town of Sinaia; a bear baiting and a visit to Urlătoarea waterfall followed, the evening ending with a Chinese lanterns procession and fireworks⁹.

Among the important guests of the Romanian sovereigns was also Empress Elizabeth (the beautiful Sissy), who arrived at Peleş on May 2, 1887, in strict incognito¹⁰. Austria's Empress came from Mehadia, where she had enjoyed the baths, and she was accompanied by the Great Master ceremonies of her Court and by a lady in waiting. On that occasion, a copper bathtub was ordered for the toilet

⁷ "Monitorul Oficial" [*Official Gazette*], no. 9, 13/ 25 April 1884, p. 133; also see *30 de ani de domnie ai Regelui Carol I. Cuvântări şi acte. 1881-1896*, vol. II, Bucharest, 1897, p. 88.

⁸ *30 de ani de domnie ai Regelui Carol I. ...*, p. 100.

⁹ "Monitorul Oficial", no. 130, September 16/ 28, 1884, p. 2939.

¹⁰ "Monitorul Oficial", no. 27, May 6/ 18, 1887, p. 514.

cabinet made available to the Empress¹¹. They used to say about Sissy that, after her marriage to Franz Joseph, she had claimed a bathroom at their conjugal residence, a fact that had horrified the Court of Vienna who took that for ... a stupid English fashion.

The empress was a good friend of Queen Elisabeta, both of them being passionately fond of the German romantic poetry. The two ladies walked in the outskirts of Peleş Castle, while Carmen Sylva showed the Empress her latest literary creations. The Empress left the next day, Carol I and Elisabeta accompanying her to Predeal¹². Until 1898, during each travel abroad, the Romanian sovereigns used to pay visits to the Empress, with whom they were close friends.

Queen Natalia of Serbia, who only stayed a day, also enjoyed the ceremonial King Carol I employed in recognition of royal rank. The Queen of Serbia arrived at Sinaia on August 31, 1888, was welcome at the train station by King Carol I, together with the ladies in waiting, while at and by Peleş she was received by Queen Elisabeta. After the lunch taken at 17 h, Carol I saw the Queen to the railway station¹³.

A rigorous ceremonial was to be employed for Archduke Karl Ludwig and his wife, Archduchess Maria Theresia, who stayed at Peleş during the period September 5-8, 1888. The visit took place under circumstances of political unrest: the liberal government, led by I.C. Brătianu was turned over and the conservatory "Junimist" government took over. The treaty between Austro-Hungary and Romania kept being valid for other three years, but Vienna and Berlin found the alliance was in danger as a result of the political unrest in our country. Besides these, the relationships of these states with Russia were worsening.

The guests were welcome at Predeal by the Romanian sovereigns with their suites, in the presence of the minister Goluchowski and of the Austro-Hungarian diplomatic mission members. At Sinaia railway station, they were welcome by the authorities, the garrison officers, the President of the Senate and by a numerous audience. Maria Theresia was particularly delighted by the visit for she was fond of hunting and the hosts organized a bear baiting, upstream Urlătoarea waterfall¹⁴. Those who met the archduchess at Peleş thought she was a modern woman, who was doing engraving, photographing and was smoking cigars.

Little after the archducal couple had left, another important guest of King Carol I was coming to Peleş: the Duke of Wales, the future king Eduard VII of Great Britain. The Prince arrived at Bucharest on September 21. The reception was impressive. King Carol I came to Gara de Nord (a railway station of Bucharest, t.n.) accompanied by the prime-minister and the members of Romania's

¹¹ R. Scheffer, *Orient Regal. Cinci ani la Curtea României*, Bucharest, 1997, p. 63.

¹² *Ibidem*.

¹³ "Monitorul Oficial", no. 120, September 2/ 14, 1888, p. 2915.

¹⁴ "Monitorul Oficial", no. 126, September 10/ 22, 1888, p. 3043.

Government, by the members of the Court of Cassation and of the Court of Accounts, by the Mayor of Bucharest, the Local Council, the Chief Commissioner of the Police, by directors in the ministries, generals, officers and by the guard of honor. Later on, after having attended the blessing of the waters to be supplied to the Chief Town, at the Summer house in Cișmigiu Garden, he was seen to Sinaia. Here, the guest was welcome at the station by Queen Elisabeta and the Prince of Wied, in a special ceremony¹⁵. The Duke of Wales had formerly met Carmen Sylva, when Queen Victoria had considered her an eligible for marriage¹⁶. It seems Prince Edward had been a little bit affraid of the young lady's gravity and had not agreed to the proposal.

At Peleş, in honor of this visit of the British, theater performances in English and Romanian languages were organized, parts of Shakespeare's work being obviously included. King Carol I had scrupulously prepared everything, by collecting, through diplomatic channels, information on the Prince's preferences. He was served best quality wines, which His Royal Highness of Great Britain highly honored. On September 25, the heir of the British crown left Sinaia, carrying with him pleasant memories, a fact also confirmed by the telegram of thanks Queen Victoria sent to King Carol.

Emperor Franz Joseph, who visited Romania during the period September 16-18, 1896, was welcome in special solemn ceremony. King Carol I took this event for a great political success. „They had done all their best and had appealed to the town's and country's benevolence for welcoming the old emperor in the due manner. King Carol I insisted on showing this venerable sovereign every honor and respect; this visit was satisfying both his policy and likes, and, for King Carol, policy and likes were always hand in hand”¹⁷.

On September 15, 1896, the emperor had attended the inauguration of the works for the channel at Poștile de Fier, intended to facilitate the navigation on the Danube. On Franz Joseph's invitation, King Alexander I of Serbia also attended this festivity. The next day, on September 16, King Carol I left for Craiova, where he would welcome the august guest. When they arrived by Chitila, the army of the fort there and all the batteries north of Bucharest greeted the suite by rounds of cannon. At the railway station, he was welcome by the royal family and by the Duke of Saxa Gotha Coburg, Pricess Maria's father, who had come to Romania on September 6. The mayor of the Chief Town offered him bread and salt on a gilded silver tray, as well as two cups, all of them copies of Pietroasa treasure pieces.

Arches of triumph made of verdure and flowers were placed in the streets, and ribbons in the Empire's colours were tied to white pigeons flying in the sky. In the evening, the Palace, the theater and the buildings on Calea Victoriei were

¹⁵ „Monitorul Oficial”, no. 138, September 25/ October 7, 1888, p. 3294.

¹⁶ I. Bulei, G. Badea Păun, *Monarhi europeni. Marile modele 1848-1914*, vol. I, Bucharest, 1997, p. 133.

¹⁷ Maria, Regina României. *Povestea vieții mele*, 1991, Bucharest, p. 273.

lighted by huge imperial garlands of multi-colored bulbs¹⁸. Other surprises were waiting for him at Peleş, where he arrived the next day. Here, a special room was fitted up for the Emperor („Kaizerzimmer”); they organized a trip to the outskirts of the palace, a picnic at Poiana Stânii, where the Emperor, on a rock (later on called Franz Joseph), admired the scenery of the Carpathians. During the outdoor lunch, Regiment 1 Engineers Corps and two musicians groups played specific music. The way back to Peleş castle was original as the guests were accompanied by the musicians all the way through the woods¹⁹.

The august guest left Sinaia on September 18, in the evening, leaving King Carol I pleased with this visit. Although nothing was officially said about the destiny of the Romanians in Transylvania, subject to an aggressive hungarization process, and about the events concerning the Memorandum movement members (1892-1895), the subject was not avoided during private discussions.

At the beginning of the 20th century, Romania's policy was balanced between the great powers and it maintained friendly relations with all the states. The main objective consisted in keeping the country as long as possible apart from any European conflict (a neutrality under the Triple Alliance).

An evidence of the close relations between the Central Powers and Romania were the events of the 70th anniversary of King Carol I, on April 8/21, 1909. In fact, it was an expression of the esteem of Vienna and Berlin enjoyed by the King. Thus, on April 6/ 19, Prince Friedrich Wilhelm, the Heir to the German Crown, came to Bucharest. Emperor Wilhelm II insisted on the special magnificence for this visit, for Carol to thus forget the German Sovereign's indifference so far. The Crown Prince, accompanied by a numerous suite, was welcome at the North Station by Queen Elisabeta and Princess Maria, while the king was waiting for the guests at the Palace.

During this visit, Wilhelm II commissioned Romania's King general field marshal of the German army. The Crown Prince handed over to him the truncheon and insignia of the highest military rank which, outside Germany, only Emperor Franz Joseph had been promoted to. They said this visit was less formal and, although the royal palace had paid it plenty of attention, it did not have the same impact upon the population²⁰.

During the same year, on June 27, another Prince Heir came to Romania, Archduke Franz Ferdinand and his morganatic wife, Sofia of Hohenberg. The heir to Austro-Hungary's Crown, (after the death of the archdukes Rudolf and Karl Ludwig), came to Peleş with a masterly pretense, i.e. he pretended to be a great great friend of the Romanians and a similarly great enemy of the Hungarians. „Not loving the

¹⁸ „Monitorul Oficial”, no. 138, September 22/ October 4, 1888, p. 4683, 4687, 4688.

¹⁹ *Ibidem*, p. 4689.

²⁰ Ion Bulei, *Viața cotidiană în timpul lui Carol I. Lumea românească 1900-1908*, București, missing year, p. 169.

Hungarians, he tried to protect the Romanians oppressed by the Hungarian domination. For that reason he liked King Carol, so his visit was very welcome ...²¹.

At Sinaia railway station, the guests were welcome by King Carol I and Queen Elisabeta, by Ferdinand and Princess Maria, accompanied by their suites and by high officials. Several hundreds of Romanians, who had come from Ardeal, wearing national costumes were also present during the reception. The King invited Franz Ferdinand in his coach, to his right, and, similarly, the Queen invited Duchess Sofia. It was Sofia's first visit abroad and the first time she was welcome according to her rank, a fact somehow embarrassing to the Court in Vienna.

The day's program was various: car drives to Poiana Țapului, Buzeni and Azuga, gala performance in the palace theater hall, folk feasts, a visit to Cuibul Prințesei (Princess' Nest), beautifully decorated by carpets and flowers²². But for the Romanians, the most important moment was the audience the Archduke granted to the Transylvanian delegation and the receipt of the written complaint comprising the Transylvanians grievances. It seems Franz Ferdinand was impressed by the Romanian dances and songs, by the beauty of the costumes and people's faces (especially the face of the beautiful Melania Ionescu, a young lady from Transylvania, who had come to Sinaia especially for this visit).

Although most of the newspapers took the visit paid by Franz Ferdinand for a an acknowledgement of the good relations and especially of the long time friendship between the King of Romania and the Emperor Franz Joseph, the situation was, actually, different. A supporter of the federalization of the Empire, the Archduke had declared himself the Romanians' friend, but very many people doubted his philo-Romanian feelings, especially considering how violent the incidents and disputes between Hungarians and Romanians were. The climax was reached when Ferdinand, Crown Prince of Romania, on his way to Coburg, did not get the visa from the Hungarian railways clerks, his carriage was attached to a train directly going to Germany, the pretext being the very poor state of the way.

Among the guests that came to Sinaia, which had become a beloved place to the relatives of King Carol I and of Queen Maria, was King Gustav II of Sweden, a first cousin of Carmen Sylva, who came in April, 1910, and Netherland's mother-queen, Emma, herself a cousin of Romania's Queen. Bulgaria's king Ferdinand I of Saxa-Coburg had come several times.

Carol I did not especially like the king of Bulgaria, but „...their mutual courtesy was faultless and worthy of esteem, like a long development of the perfect conduct”, Queen Maria said in her memoirs²³.

The aggressiveness of Bulgaria, the territorial claims of which threatened the balance of forces among the states in South-East Europe, was an actual source

²¹ Maria, Regina României, *op.cit.*, p. 307.

²² "Monitorul Oficial", no. 76, July 4/ 17, 1909, p. 3213.

²³ Ion Bulei, *Viața cotidiană...*, p. 167.

of concern for Bucharest. The two Balcanic wars (1912-1913) tried Romania's alliance with Austro-Hungary (which was supporting Bulgaria, too), and offered France the possibility of winning Romania closer to Entente. Russia, on the other hand also initiated an approach to Romania care of the Minister Serghei Sazonov. A way to express this policy was the sending over to King Carol I, on November 26/ December 9, 1912, the 25th anniversary of the surrender of the Plevnen fortress, of the Russian army marshal's truncheon and insignia. The Great Duke Nicolae Mihailovici handed the high decoration over to the Romanian Sovereign, in a festive circumstances, and, in his toast, King Carol I thanked the Tsar for having chosen that anniversary, as a remembrance of the battles the Romanians and the Russians had fought in Bulgaria²⁴. Moreover, as soon as 1890, Tsar Alexander III also considered that it was high time for the two countries' relationships to be improved, and therefore he presented to the Metropolitan Bishop of Moldova a very expensive icon, in memory of the war. Later on, Russia adopted a favorable position in relation to the memorandist movement.

After the tension during the years 1878-1879, an important step toward the normalization of the relations between the two countries was the meeting of King Carol I and Tsar Nicolae II in Sankt Petersburg, in July 1898, when Romania's Sovereign and his suite enjoyed special attention. Under such circumstances, on June 1/ 14, 1914, Carol I was looking forward to the Tsar's visit.

Nicolae II arrived in Constanța by the imperial yacht „Standard”, and he was accompanied by the tsarina and their children, by the Ministry for Foreign Affairs, Serghei Sazonov, and, of course, by a numerous suite. They were welcome in the port, present being the Regiment of cavalry which first entered Bulgaria in 1913, and the Tsar was asked to agree to Regiment's bearing his name²⁵. Of the ceremonies, worth mentioning is the Tedeum at the cathedral of Constanța, held in Russian and Romanian, followed by a sightseeing in the town decorated by flags and flowers, a parade, during which King Carol I himself led the parade, then the day ended by a magnificent banquet. In his toast, King Carol I defined the country's foreign policy as follows: „Romania's steady and unchanged target is to contribute, by constancy and cordial relations among all the states in this part of Europe, to the maintaining of the remunerative peace, which solely allows these countries to reach the prosperity they wish”²⁶.

Carol I considered the Tsar's visit to Constanța as an important day, but, unfortunately, it was a last reception of an emperor. The old King was ill, and the decision taken by the Crown Council on July 21/ August 3, 1914 concerning the declaration of Romania's neutrality when the First World War began deeply affected him for he could no longer control the foreign policy of Romania.

²⁴ Regina Maria, *op.cit.*, vol. II, p. 289.

²⁵ *Cuvântările Regelui Carol I. 1887-1914*, vol. II, Bucharest, 1939, p. 459.

²⁶ Dr. C. D. Severeanu, *Din amintirile mele. (1853/1929)*, vol. II, 1929, Bucharest, p. 69.

Many years had passed since the King gave an interview to the newspaper "Neue Freie Presse". The journalist of Muntz has asked him if the country's external policy was leaded and influenced directly by him. The King had answered "I don't deny that the international policy we are developing is not answering to my taste. But is the only reasonable one"²⁷.

During his long reign (1866-1914), King Carol I strongly marked Romania's evolution. The constitutional monarchy became a reality, and the Kingdom of Romania was enjoying a high international reputation.

CAROL I ȘI POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI

- Rezumat -

Încă din 1866, Principele Carol I de Hohenzollern s-a implicat direct în politica externă a României, țară care se afla în acea perioadă la confluența intereselor marilor puteri vecine. Principalele obiective care au stat mereu în atenția lui Carol au fost: salvarea existenței Statului, afirmarea lui în sud-estul Europei și, în perspectivă, obținerea independenței. Acestea erau în același timp interesele națiunii române și impuneau o politică diplomatică echilibrată, în condițiile în care Turcia, Rusia și Austro-Ungaria se împotriviseră alegerii unui principe străin pe tronul României.

Principala piedică în calea realizării năzuințelor românești era Turcia, care încă stăpânea bună parte din Peninsula Balcanică. Ea punea condiții dure pentru recunoașterea noului domn: respectarea relațiilor de vasalitate existente, neacceptarea denumirii de România, nerecunoașterea demnității princiare ereditare ș.a.

În contextul conflictelor cu Serbia și Creta, Imperiul Otoman își mai scade din intransigență și, în 12/24 octombrie 1866, în timpul vizitei la Istanbul, Principele Carol de Hohenzollern primea firmanul de numire din partea Sultanului Abdul-Aziz. Prin această numire, Poarta Otomană recunoștea practic unirea perpetuă a celor două țări române.

În primii ani ai domniei lui Carol, diplomația românească s-a orientat spre creștinii de peste Dunăre, sprijinindu-i în lupta pentru înlăturarea suzeranității otomane. De aceea, s-a dorit conturarea unor alianțe regionale, în acest scop înscrind-se și tratatul încheiat între Domnitorul Carol I și Prințul Milan Obrenovič, la 20 ianuarie 1868.

Atitudinea Românie a fost însă dezaprobată de marile Puteri, de aceea, după 1868, se constată o reorientare a politicii externe. Țintă principală devine cultivarea bunelor relații cu Austro-Ungaria, Germania și Rusia. O convenție

²⁷ Ion Bulei, *Viața cotidiană în timpul lui Carol I*, București, 2004, p. 180.

comercială, în 1875, cu Austro-Ungaria și una cu Rusia în 1876 sau înființarea agențiilor diplomatice la Berlin (1872), Roma (1873), Petersburg (1874), demonstau faptul că România se manifesta ca un stat independent. Proclamată pe 9 mai 1877, independența României, pecetluită prin luptă de armata română la Plevna, Rahova, Smârdan sau Vidin, avea să determine mutații semnificative în politica externă a României. Prestigiul lui Carol I a crescut considerabil, iar modificarea statutului internațional al României impunea o schimbare a rangului domnitorului. Astfel, după proclamarea Regatului (14/26 martie 1881), Carol și Elisabeta se încoronează, la 10 mai 1881. După aceste evenimente, un merit esențial i-a revenit lui Carol I în orientarea României spre Germania, care devenise prima putere a Europei.

În contextul în care Bismark îl atenționase pe Carol că drumul spre Berlin trece neapărat prin Viena, România semnează la 18/30 octombrie 1883 un tratat cu Austro-Ungaria, prin care acele două state se angajau să-și vină în ajutor în cazul unui atac neprovocat (practic era vizată Rusia). În aceeași zi, a aderat la tratat și Germania.

Alianța cu Austro-Ungaria, încheiată din interese de stat (s-a avut în vedere situația românilor din Transilvania), a fost ținută secretă și a însemnat, pentru acea perioadă, o garanție de securitate pentru România.

La începutul secolului al XX-lea, România ducea o politică de echilibru între Marile Puteri și de amicitie cu toate statele. De aceea, ambițiile teritoriale ale Bulgariei din 1912-1913 au constituit o reală sursă de neliniște la București, ele amenințând răsturnarea echilibrului de forțe. Cele două războaie balcanice au pus altfel la încercare alianța României cu Austro-Ungaria (care sprijinea Bulgaria) și a oferit Franței posibilitatea de a atrage România mai aproape de Antantă. Rusia, de asemenea, a inițiat o apropiere de România.

Orientările în politica externă a României s-au evidențiat printre altele, și prin vizitele la nivel înalt făcute de oaspeți princieri sau regali la Curtea României, prilej cu care se rezolvau multe probleme importante. Ceremoniile de primire se desfășurau după instrucțiunile personale ale regelui, după cum era înscris și în Ceremonialul întocmit de mareșalul Curții, Theodor Văcărescu, la 1875. Instrucțiunile regelui arătau, dincolo de eticheta ce exista la reședința suveranului, relațiile externe ale țării în anumite perioade.

Oaspeții regești erau întâmpinați la București, mai târziu și la Sinaia (după 1883), într-o atmosferă sărbătorească, pregătită de suveran și de oficialitățile române.

S-au bucurat de o atenție deosebită în timpul vizitelor făcute în țara noastră, printre alții: Principele Milan Obrenović al Serbiei (aprilie 1867), Jérôme Napoleon, prințul moștenitor al Franței (iunie 1868), Arhiducele Rudolf, moștenitorul Austro-Ungariei și soția sa, Arhiducesa Ștefania (aprilie și septembrie 1884), împărăteasa Elisabeta a Austro-Ungariei (mai 1887), Arhiducele Karl Ludovic al Austro-Ungariei și Arhiducesa Maria Theresia (septembrie 1888), Ducele de Walles, viitorul rege Eduard al II-lea al Marii Britanii (septembrie 1888).

Un mare succes politic a fost considerată vizita împăratului Franz Joseph (16-18 septembrie 1896). Străzile Bucureștilor erau feerice, cu arcuri de triumf din Veneția și flori, porumbei albi, legați cu panglici în culorile imperiului, brăzdau cerul. Seara, Palatul, teatrul și clădirile din Calea Victoriei erau iluminate de coroane imperiale din becuri multicolore. Alte surprize i s-au pregătit la Peleş, unde a ajuns a doua zi. O dovadă a bunelor relații dintre Puterile Centrale și România au dat-o manifestările prilejuite de împlinirea a 70 de ani de către regele Carol I, la 8/21 aprilie 1909. Cu această ocazie, Principele Friedrich Wilhelm, moștenitorul tronului Germaniei, aflat în vizită în România, i-a înmănat suveranului român bastonul și însemnele de general feldmareșal al armatei germane, acordate de împăratul Wilhelm al II-lea. De asemenea, ca o consacrare a bunelor raporturi cu Viena, se înscrie și vizita Arhiducelui Franz Ferdinand cu soția sa Sofia de Hohenberg (iunie 1909).

Un semn de apropiere a Rusiei de țara noastră a fost acordarea bastonului și a însemnelor de mareșal al armatei ruse, lui Carol I, la 16 noiembrie/9 decembrie 1912, cu ocazia sărbătoririi a 35 de ani de la căderea Plevnei.

Întâlnirea dintre Carol I și țarul Nicolae al II-lea, la Constanța, la 1/14 iunie 1914, considerată de bătrânul rege drept o zi mare, semnifică însă o îndepărtare de linia alianței din 1883.

La izbucnirea primului război mondial, regele Carol I era bolnav, iar hotărârea de neutralitate a țării, luată de Consiliul de Coroană din 21 iulie/3 august 1914, l-a afectat profund, pentru că nu mai putea controla politica externă a României. În acele zile dramatice, regele a semnat totuși, la 18 septembrie/1 octombrie 1914, Convenția secretă între România și Rusia. Astfel, drumul spre Antantă și intrarea României în războiul pentru unitatea națională, erau deschise.

Fig. 3. Romania's Royal Family and the Emperor Franz Joseph at Sinaia, 1896
Familia Regală a României și Împăratul Franz Joseph la Sinaia, 1896

Fig. 4. The visit of Gustav II King of Sweden at Sinaia, 1910
 Vizita Regelui Gustav al II-lea al Suediei la Sinaia, 1910

Fig. 5. The Russian Imperial Family and the Romanian Royal Family, Constanța 1914
 Familia Imperială rusă și Familia Regală Română, Constanța 1914

Fig. 6. King Carol I, Prince Ferdinand and Alexander II Tsar of Russia,
Constanța 1914
Regele Carol I, Principele Ferdinand și Alexandru al II-lea Țarul Rusiei,
Constanța 1914

On the 8 May 1866 Prince Carol I set foot on the Romanian land. He was the foreign lord, waited by the country for so long, after the plebiscite. The first steps of Romania's modern destiny had been made by Alexandru Ioan Cuza in a fertile but ad-interim reign, as he himself had said at the investiture and in his speech from December 1865.

An exclamation and a question formulated by Prince Carol, are defining for the exact understanding of this crucial moment - May 1866 - of our history. "From the moment I put foot on Romania's land, I became Romanian" is defining the Prince's moral statute that he never failed. Led in the country's capital, where he received the officials homage in the old Gloescu House, he asked: "Where is the Palace?" He was coming from the Sigmaringen Castle and was familiar with the Europe's imperial and royal palaces and the Golescu House was disappointing.

In these conditions begun his reign Carol I who, barely crowned, despite some inherent adversities, started to visit the country in order to establish with great accuracy, the priorities. He was a great art lover with esthetic studies attended at the University from Bonn with the famous professor Springer. Carol I understood that, enlightening the past's culture, he could lucidly dream about the future.

Visiting the country, he was saddened by the serious degradation estate of our ancient architecture monuments, in which he recognized the artistic value distilled in centuries. Târgoviște, Iași, Curtea de Argeș, Craiova, are the first town to draw his attention.

The first measure was taken in 1869, when he recommended and effectuated a roof reparation at the Curtea de Argeș Monastery. In 1879 already 24 Romanian churches had been repaired. Soon, other five, considered important despite their high deterioration degree, will be restored. Recommended by Titu Maiorescu, Lecomte de Nouÿ, disciplo of Viollet-le-Duc, will restore, according to the times conceptions, Curtea de Argeș (consecrated in 1886) and Trei Ierarhi, and Sf. Dumitru, the Bishopric

---

¹ Radu Ionescu (1930-2005), art critic and historian, one of the most competent, serious and kind specialists that the National History Museum ever had among its close colaborators. This paper should have been presented by he during the symposium "The royal family in the Romanian culture" organized at the National Museum on the 8 November 2005. Because of his health, Radu Ionescu could not participate, but he send us the text, and we consider its publishing in *Muzeul Național*, vol. XVIII, a duty of honour to the one who's presence was extremely agreeable also in the scientific life of our museum. Unfortunately the time didn't wait for him to prepare himself, for printing, the present material, to make corrections and annotations. We are publishing it the way the author wrote it, completing it, where we considered necessary, with brefe footnotes. (note Maria Ioniță).

of Târgoviștei and Sf. Nicolae from Iași will be completely rebuild. The Antim Church from Bucharest was restored with money from the Prince's private moneybox.

The Catholic Prince proved, once more, showing so much concern to these important relics from the past, his conviction that guarding the ancient Romanian cultural fond should be encouraged.

In the very year of his enthroning was founded the Romanian Academic Society², the future Romanian Academy. Aside the members from Wallachia and Moldavia there were also members from Transylvania, Bessarabia, Basarabia, Bucovina and Macedonia who transformed the Academy into the representative of all the Romanians inside or outside the country. The main objective of the Academy was The Romanian Language Dictionary. On Prince's expense, the Academy will begin to publish *Etymologicum Magnum Romaniae*. Carol I, as honorary president of the Academy (like all the future sovereigns – n.a.), often participated at its meetings watched over it and left, by testament, an important pledge.

In His times, aside some important official buildings, build by foreign architects, (the Post, the Loan Bank, the Athenaeum etc.), the autochthonous architecture was marked by Mincu's personality. His work defines a modern style, inspired by our ancient buildings. The Romanian pavilion from the Parisian International Exposition, in 1889, and the building of the Central Girls School, are defining for this concept's success.

In the spirit of the same interest to preserve the popular creation and habits, the Romanian schools from Greece or Macedonia, generously subsidized, had the purpose to guard untouched the Romanian spirituality flame. Was it not a sign of admiration and encouraging of the popular creation the wedding gift made by the Prince to his wife? It was represented by national costumes. Few years later two popular rugs will leave to Germany as a gift offered by the Sovereign to the heir Prince.

In order to relieve the state's finances from the protocol and the royal family's expenses, it received, in administration only, unprofitable lots from the state domain. Shortly after that, being well exploited, not only that they became profitable, but became real cultural centers, so useful for the Romanian State. Schools, workshops for waving, pottery, wood sculpture, theatre and folkloric spectacle teams, were encouraging the preservation and perpetuation of the national traditions and creations. The projects for rustic houses, in traditional style, offered by the Administration of the Royal Domains, were trying to protect the Romanian village from the so unsuitable "import" of town architectural models. In the Crown Domain's activity we can mention the program of building the village museums with popular art objects, ancient icons, and, where it was the case, with local archaeological or mineralogical pieces. Interesting is also the circular letter which asked the Domains

² Prince Carol of Hohenzollern Sigmaringen became ruler of Romania in May 1866. At 1/13 August 1867, changing the name of the Romanian Literary Society, came into being the Romanian Academic Society. Its first president was elected Ion Heliade Rădulescu, from 1867 until 1870 (note Maria Ioniță).

villagers to collect proverbs and sayings for Zane's anthology. In the same time conferences about the Romanian people's history or culture were educating the young from the villages. Until 1900, on these domains has been build village surgeries, workshops and agricultural, zootechnical, forest or piscicultural, education centers, primary schools, and others will add after the beginning of the century.

After the University's inauguration – in December 1869³, where there was also the Belle-Arte School, Carol founded *The Royal University Foundations*, endowed with a huge library for those times, which gave the students the chance to study in the country⁴. Not far away, also on the Victoria Street, the Academy's Library gathered laic and religious books, manuscripts and documents, in order to protect them and to give the youth the possibility to find the past's creations. The King knew his country very well and was aware of the popular creation's beauty and importance. The traditional Romanian domestic industry had a real success at the international expositions, starting with the one organized in Paris in 1868⁵, then in Viena etc., and especially the National Exposition from 1906. The King decided to create *The Museum of National Art* whose location, build later by the architect Ghica-Budești, shall be an example of Romanian style architecture⁶.

Great art lover, King Carol gathered an important collection, especially of foreign paintings. This didn't stop him to contact and encourage Romanian artists. Grigorescu, Aman, Szathmari, Mirea, Obedeau were developed relationships with the King and the royal collections from Peleş, accessible even in those times for visitors, were without any doubt a good school for our painters.

In 1869 arrived in the country Princess of Wied, Prince Carol's wife. She didn't known much about her new country, but she had seen the beauty of our popular costumes, a wedding gift from her future husband. Fascinated by their skills, Princess, a poet and an artist, will often wear them at the Court, drawing attention to this field of the popular creation. As an answer of this admiration was

³ The official inauguraton of the University took place at 14/ 26 December 1869, after closing the construction works developed between 1857 and 1869, according to the plans made by the Romanian architect Alexandru Orăscu (note Maria Ioniță).

⁴ It is possible that the author might have refed to the foundation of the Carol I University Foundation, created and financed by the King at 3/ 15 May 1891, with the occasion of the anniversary of 25 years of reign. It was mend to be "settlement for the good of all university youth from the faculties all over the country, whose purpose will be to give the students a meeting place, endowed with an always open library, where they can satisfy their love for study" (note Maria Ioniță).

⁵ The first international exposition at which Romanian participated after the arrival of Carol I is that at Paris, organized in 1867. Here, for the first time, our country exposed in a pavilion which was separate from the Turkish one, the suzerain power, Romania not being yet independente. (note Maria Ioniță).

⁶ During the Communist regime the building, made by the architect N. Ghica-Budești, whose construction lasted from 1912 until 1938, housed the Romanian Communist Party History Museum. Today it is fulfilling, in a way, the purpose predicted by Carol I, and it is housing the Romanian Peasant Museum. (note Maria Ioniță).

founded the “Furnica” association, mastered by the Princess, then by Queen Elisabeth, whose purpose was to encourage the domestic industry. Her example was to be followed by many ladies from the high class and at their manors there were workshops of popular weaving and embroidery. In Court it soon became a glory title to wear a popular costume and the example was followed in the monasteries, where the nuns were weaving carpets, often rewarded at expositions.

The Princess, then Queen Elisabeth, begun to write at the Vasile Alecsandri's insinences. The poet, so appreciated by the King and Queen, was often in their presence. The Queen, great admirer of the arts she herself was practicing, had always the door opened for the writers, poets, painters or musicians. Aman, Grigorescu, Odobescu, Dinicu, Aurelia Cionca, Elena Văcărescu, were familiar with her saloon, and George Enescu begun his career under Queen's protection. A touching proof is the stories volume published at Leipzig, “În luncă”, dedicated by the Queen “to the spiritual child”⁷.

As a writer, she published a play, “Meşterul Manole”, and a collection of Romanian popular tales, also translated in German. To present abroad the Romanian creations, she published a poetry collection from which, of course, didn't miss Eminescu.

During the building of Peleş, at the Queen's suggestions, the reading parlour's stained glass windows represented Romanian popular legends inspired from the Queen 's writings and from other poets and prose writers.

This admiration for the popular art made the Queen to approach with even more love and compassion to the wounded soldiers in the 1877 war. For her devotion she got the surname of *Mother of the Wounded*. After the war in 1877 the country gained its independence. The soldier's heroism, most of them peasants, contributed at the appearance of an admiration current for all it mend land and country life. So we can explain the rising interest to the popular art and the fashion of the peasant costumes wore at Court and at balls. In the same spirit frames Grigorescu's paintings, who's thematic leads to the adoration of the peasant's diligence, taste and creative inventiveness. Meanwhile, thanks to Queen Elisabeth - Carmen Sylva -, appeared, in Bucharest or Sinaia, an intense artistic life that will have great useful consequences on the entire Romanian society.

Under the Queen patronage, G. D. Chiriac will found Carmen Chore, whose repertory was composed of popular music, arrangements and compositions in popular style. Having a high class, Carmen Chore will make famous the popular music, preserving authentic forms, and protecting them of degradation or oblivion.

In 1892 the heir Prince Ferdinand married the beautiful Princess Maria of Edinburg. At the wedding she wore a national costume given by Carmen Sylva, her first contact with the Romanian popular art. Niece of Queen Victoria and of the Tsar, the young Princess brought the memory of the tales and legends from her native Scotland, the Russian Court glamour, Malta's the generous nature, where she

---

⁷ Queen Elisabeth used to call George Enescu “my spiritual child”.

spend all her childhood, the unforgettable impression left by the sermons from Petersburg's orthodox churches. She had nothing in common with the Protestant spirit.

Carol was disappointed by Her Highness's modesty. Princess Maria was disappointed too by the cold, impersonal solemnity of the German style in which her apartments had been arranged. Very disillusioned, the future queen will note in her memories: "[...] rich, dark, pompous, unfitted for daily living, all windows and mobile doors"⁸. There was so much difference between this environment and the simple one at Bran, with whitewashing rooms dominated by big fireplaces inspired after the peasant ones, with steps, niches and tile necklaces and in the other corners big pottery vases with flowers. Yellow-orange bed covers and popular textures will create to the Queen in national costume a pompous environment by its simplicity. But due to her strong personality, it is the same atmosphere we find in official circumstances in the sumptuous interiors in which the Byzantine memories will meet the Romanian traditional elements.

Her only refuge from the rigorous protocol imposed by King Carol I were the visits to the country, monasteries, where the popular costumes and the grave pomp of the religious services impressed her. Slowly, from these travels, from the tales and legends told by Carmen Sylva, from the past's memory and the Celtic art that had marked Scotland will rise a new style that will bear the strong fingerprint of Queen Maria. In the same time in Europe was appearing a new style, *Art Nouveau*, which she will immediately like. Crystallized in France, at Nancy, a town with a thistle as symbol – similar with the one from the Scotland emblem – this plant appeared more and more often in the Queen's drawings and paintings and embellished the walls of a room from Pelișor Castle.

Paintress, furniture creator and decorator, Maria, still far from the politics great preoccupations, impressed by what she had seen in the country, transformed the Cotroceni Palace. Guided by the Princess, the architect Grigore Cerchez added and exterior staircase and a tower (copied after the one at Hurez Monastery)⁹. The dining hall was arranged in Neo-Romanian style, inspired by the churchly furniture. A parlor was arranged in the same style and the frame of the door that led to the library was copied after the church Colțea portal. Slowly, among the paintings from King Carol's collection appeared paintings made by Romanian painters, bought by the Queen from expositions or even from their studios. Contrary to the protocol, the Queen accepted the Artistic Youth Society patronage and exposed, along with members of the society, paintings, watercolours, or neo-Romanian furniture projects. She also encouraged Her daughters, Ileana and Elisabeth, and Her sister, the Great Duchess of Hessa, to expose too. In other expositions also Her works could be seen and the money obtained after their acquisition got into the painters helping fund.

⁸ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, București, [1935], p. 26 (note Maria Ioniță).

⁹ Queen Maria loved very much the Horezu Monastery, expressing, one time, the wish to be buried there (note Maria Ioniță).

She often wore the national costume, she took care of societies for the promotion of popular art („Furnica”, „Țesătoarea”), She draw models for the furniture of His Highness residences. In this way the Queen created a sympathy and interest current towards this lode of the Romanian art. From imitation spirit or esthetical convictions, the taste for these creations and for Romanian pottery begun to predominate in the Romanian interiors.

A spirit of such great intellectual mobility, like that of Queen Maria, could not stop to the world of the Romanian traditional creation. “The Queen’s Nest”¹⁰, build in the Park around Peleş Castle, was decorated with motifs of Indian inspiration. The Pelișor Castle remained until today one of the creations deeply marked by *de Art Nouveau*, and by Celtic or Norwegian elements. Bran Castle had rustic interiors inspired from the Ancient Kingdom and from Transylvania. The Castle from Balcic was inspired by eastern Mediteranean architecture and the modest country houses, where She often took refuge in the difficult war days were real rustic houses. Between the Byzantine splendor and the simplicity of the hovel build in Cotroceni Palace courtyard, Queen Maria had the same offhandedness, Her royal stature remaining always the same.

Following the model offered by Queen Elisabeth during the Independence War, when She had a great spiritual connection with the wounded soldiers She took care of, Queen Maria rightfully got, during the Union War, the name of *Queen Mother*. Her sympathy for these soldiers who were suffering for the country was amplified by the admiration for them and for their skill to build wonderful houses, carve wood or model clay, in times of peace.

Like Her predecessor, Carmen Sylva, Queen Maria wrote with great talent, novels, tales, short stories, some of them of Romanian inspiration. Her memories, diary and Confessions (*Casele mele de vis*) are worm appeals to the love for the country and for the Romanian people creations.

Along with Her politic lucidity, Her preoccupation the national art, manifested in the country and abroad, contributed enormously to our art and spirituality reviviscence and to their presentation abroad.

Discreet, shy, King Ferdinand, outside his vast and strong culture, was concerned mainly about politic affairs. Still, under His reign and protection, were created *Ferdinand Cultural Foundations*. *The Romanian Academy* was not only protected by the King, but also sponsored from His private moneybox. There were also founded *Transylvania’s Ethnographical Museum*, *the University of Dacia Superior*, the one from Cernăuți, *Filarmonica from București* and, under royal protectorate, were organized numerous and successful Romanian art expositions abroad, in the most important cultural centers. We can say that the age of King Ferdinand and Queen Maria was, mostly thanks to Her, the age of a large Romanian culture opening to Occident.

---

¹⁰ The author is speaking about “the Princess Nest”, build like a suspended hut between seven firs from the Park around Peleş Castle and which, unfortunately, dissappeared swept away by a strong storm, before World War One, around 1915 (note Maria Ioniță).

After the four years of minority of King Mihai, King Carol II, due to His great cultural vocation, gained the name of the Voivode of Culture. Even the most severe judges of His politics – often the ominous fruit of an unhappy European conjecture – can't deny His merits. The custom to wear at some occasions the national costume was so strong in Court, that sometimes even Queen Helen used to wear it. The pictures taken at Sinaia immediately after marriage are illustrative. *Prince Carol Cultural Foundations*, then *The Union of the Royal Cultural Foundations* had as purpose the cultural evolution of the villages. Houses of culture, magazines, conferences cycles wanted to preserve and continue the local traditions. The founding of the *Village Museum*, and the field research campaigns imposed our country as a model. The encouraging of writers, publishing their works at the Royal Foundations, the National Prizes, inviting the most important painters and sculptors to decorate the *Royal Palace* from Bucharest are only some of the numerous merits of this insufficiently known monarch. In His times appeared a new vision in the Romanian architectural style, a modern style that undertook autochthonous traditional elements. Some good examples are the Romanian pavilions at the international expositions in Paris and New York or those at *Luna Bucureștilor*. The publishing of a new translation of the *Bible* defined a contemporary Romanian language that brought to life words from the ancient Romanian speech and the publishing of the *Romania's Encyclopedia* founded a synthesis of the Romanian history, culture and science.

The last volume, appeared, despite the hard years of war, under the rule of M. S. King Mihai I, the founder of *The Royal Cultural Foundations King Mihai I* (where, in 1941, appeared the greatest work over the Romanian literature, *the History of Literature* by George Călinescu – n.a.), which, like all the other Romanian culture institutions, begun, after 1947, a rapid degradation imposed by the Communist regime.

King Mihai continued the tradition of His predecessors, despite the hard times and the few years of reign, despotic interrupted. His name is connected with some churches [founded by Him] from which we mention only the Cathedral from Timișoara and that from Bălți.

CASA REGALĂ, SUSȚINĂTOAREA SPIRITULUI NAȚIONAL ÎN ARTĂ

- Rezumat -

În decembrie 2005 ne-a părăsit unul din cei mai agreabili și prețioși colaboratori ai Muzeului Național de Istorie a României, sfătuitor și furnizor de date și relații mai ales din domeniul vieții și istoriei familiei regale a României, cunoscutul și avizatul critic și istoric de artă Radu Ionescu (1930-2005). Domnia sa își anunțase participarea la simpozionul organizat în cadrul Muzeului Național pe 8 noiembrie 2005 pe tema „Familia regală în cultura românească”, cu intervenția

Casa regală, susținătoarea spiritului național în artă. Starea sănătății sale neîngăduindu-i să fie prezent la manifestarea menționată, ne-a trimis, spre a fi prezentat participanților la simpozion, textul intervenției cu titlul de mai sus. Din păcate timpul n-a mai avut răbdare pentru a-i îngădui să pregătească, personal, pentru tipar, materialul cărui să-i aducă, după caz, corecturile sau adăugirile de care ar fi avut nevoie. Am socotit că este o datorie de onoare să îl publicăm în „Muzeul Național”, vol. XVIII, așa cum l-a conceput autorul, completându-l, acolo unde s-a simțit nevoia, cu succinte note de subsol (de pregătirea pentru tipar a articolului s-a ocupat doamna Maria-Magdalena Ioniță, cercetător principal I, la Muzeul Național de Istorie a României).

Autorul face o pertinentă trecere în revistă a meritelor pe care le-a avut fiecare dintre membri familiei regale în varii domenii ale artei, fie că este vorba de arhitectură, literatură, artă plastică și decorativă sau păstrarea, conservarea și perpetuarea tradițiilor artei populare, naționale a românilor.

Bineînțeles că începutul îl face marcând rolul întemeietorului dinastiei, Principele, apoi Regele Carol I, care, după venirea pe tronul României și dorind, după propria-i declarație să se identifice cu poporul ale cărui destine îi fuseseră încredințate a înțeles că „punând în lumină cultura trecutului, putea visa lucid la viitor”. Pe această linie se înscriu eforturile și inițiativele sale de a restaura sau chiar de a reconstrui, monumente istorice, mai ales religioase, precum biserica mănăstirii Curtea de Argeș, Biserica Trei Ierarhi, Biserica Sf. Dumitru, Episcopia Târgoviștei, Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iași, uneori folosind în acest scop bani din caseta personală, cum se întâmplă în cazul Bisericii Antim din București. În ceea ce privește arhitectura laică, pe lângă aducerea unor arhitecți francezi, germani, italieni sau elvețieni care au proiectat clădiri ce definesc și astăzi Bucureștii, ca și alte localități din țară – Craiova, Iași, Constanța –, a încurajat arhitecții români din școala lui Ion Mincu, promotori ai stilului neoromănesc. Carol I a fost inițiatorul monumentalei lucrări *Etymologicum Magnum Romaniae* încredințată lui Bogdan Petriceicu Hașdeu și apărută sub egida Academiei Române de a cărei înființare s-a preocupat, de asemenea. Nu este neglijată nici contribuția lui Carol I în promovarea stilului tradițional, popular, în artă, lucru evident în mod special pe Domeniile Coroanei prin înființarea unor ateliere de țesătorie, de ceramică, sculptură în lemn, echipe de teatru și dansuri folclorice, încurajarea construirii unor locuințe la sate, în stil tradițional. Nu sunt uitate alte două mari realizări culturale ale lui „Carol der Weise” (Carol cel Înțelept – n.n.), anume *Fundația Universitară Carol I* și proiectarea și începerea construirii *Muzeului de Artă Națională* (astăzi Muzeul Țăranului Român- n.n.). Contribuția Reginei Elisabeta la încurajarea artei naționale românești și protejarea oamenilor români de cultură, fie că este vorba de scriitori, muzicieni sau pictori, nu s-a situat mai prejos decât cea a soțului ei. Pe rând George Enescu, Elena Văcărescu, Th. Aman, Nicolae Grigorescu, Alexandru Odobescu, Mihai Eminescu și mulți alții s-au bucurat de protecția și sprijinul ei. Ea însăși autoare de poezie și proză sub

pseudonimul literar Carmen Sylva, a făcut numeroase traduceri în limba germană din Vasile Alecsandri, George Coșbuc și Mihai Eminescu. A încurajat arta populară tradițională românească instituind la curte și, prin imitație, și în înalta societate de la noi, moda purtării costumului popular femeiesc, iar pentru încurajarea industriei casnice a înființat Societatea „Furnica”, așa cum, pentru promovarea muzicii corale și folclorului autentic a patronat înființarea corului „Carmen”.

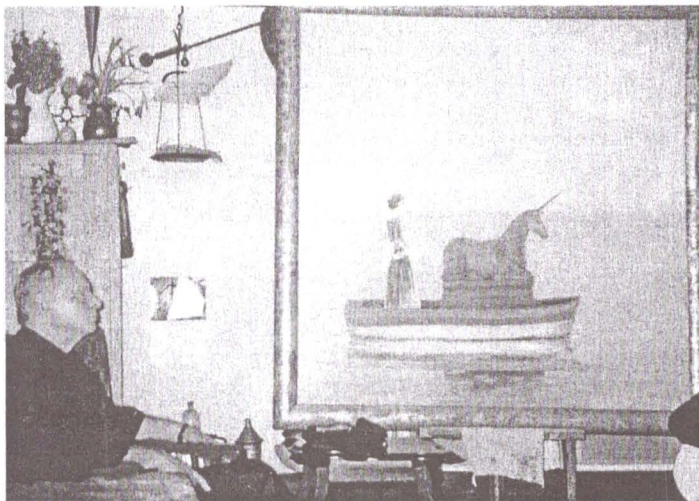
Epoca domniei Regelui Ferdinand și a Reginei Maria a fost epoca deschiderii culturii românești către Occident, mai ales datorită acestora din urmă. Regelui Ferdinand, spirit cultivat, enciclopedic și luminat i se datorează înființarea *Fundațiilor Culturale Ferdinand*, a *Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, *Universității Daciei Superioare* și a *Filarmonicii din București*, dar și finanțarea din caseta personală a unor proiecte ale Academiei Române. În ceea ce o privește pe Regina Maria autorul insistă asupra înclinațiilor sale artistice în domeniul literaturii, a artei plastice, mai ales a picturii, dar și în arta decorativă, ea fiind adepta curentului Art Nouveau și dovedindu-se o bună creatoare de mobilă, dar și o excelentă decoratoare.

Regele Carol al II-lea a fost numit, pe bună dreptate, Voievodul Culturii, de numele lui fiind legate existența *Fundației Culturale Principele Carol*, a *Uniunii Fundațiilor Culturale Regale*, organizarea și inaugurarea *Muzeului Satului*, inițierea *Lunii Bucureștilor*, dar și apariția unei noi traduceri a *Bibliei* și a unei bune părți din *Enciclopedia României*. Ultimul volum al acesteia a apărut în timpul scurtei și încercatei domnii a Regelui Mihai I și tot atunci, la *Fundația Culturală Regală Regele Mihai I* apărea monumentală lucrare a lui George Călinescu, *Istoria Literaturii Române*.

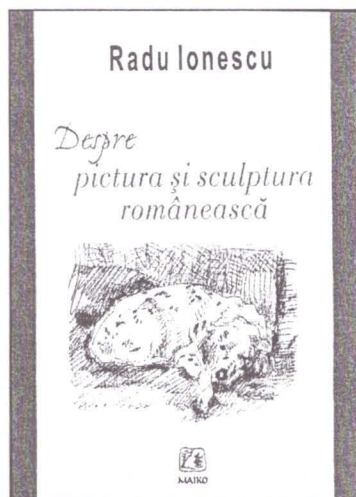

Fig. 1. Radu Ionescu (1930-2005), art critic and historian, one of the most informed specialists in the field, collaborator of Romania's National Museum of History.
 Radu Ionescu (1930-2005), critic și istoric de artă, unul dintre specialiștii cei mai avizați în domeniu, colaborator al Muzeului Național de Istorie a României.

Fig. 2. Art critic and historian, Radu Ionescu in the privacy of his house.
 Criticul și istoricul de artă Radu Ionescu în intimitatea locuinței sale.

Fig. 3. A cover of one of Radu Ionescu's works - „About the Romanian painting and sculpture”, București, 2002.
Coperta uneia dintre lucrările lui Radu Ionescu - „Despre pictura și sculptura românească”, București, 2002.

MINISTERUL CULTURII
ȘI CULTELOR

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE
A ROMÂNIEI

SIMPOZION
„Familia regală
în
cultura românească”

8 NOIEMBRIE 2005
SALA „MIHAI VITEAZUL”
MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE
A ROMÂNIEI
Calea Victoriei nr.12

• Radu IONESCU
-Casa de Licitație Alice-
„Rolul monarhiei în susținerea
filonului de
artă națională”

• Katiușa PĂRVAN
-Muzeul Național de Istorie
a României-
„Contribuții ale familiei regale la
propășirea culturii românești,
refectate în medalistică”

• Ioan SPĂȚAN
-Biblioteca Academiei Române-
„Academia Română
și monarhia”

Fig. 4. The program of the symposium “The Royal Family in the Romanian Culture” developed on 8 November 2005 at the National Museum of History. Among the speakers was entered the name Radu Ionescu.
Programul simpozionului “Familia regală în cultura românească” desfășurat pe 8 noiembrie 2005 la Muzeul Național de Istorie. Printre vorbitori se afla înscris și Radu Ionescu.

CULTURAL AND ARTISTIC PREOCCUPATIONS OF THE ROYAL FAMILY - MEDALIST TESTIMONYS –

Katiușa Pârvan

A great number of studies that have recently appeared are trying to decipher the role of the monarchy in our history approaching, among other things, the efforts of the royal family members for the modernization and Europeanization of Romania and also for the understanding of the Romanian spirit and our national symbols¹. From this point of view the medal – in equal part a document and also an art literary production, is an extraordinary source of information for the historians and for the cultural people in general. For a very long time it had played the role of the news-media of today. It was a way to make popular the achievements of a society and for transmitting political messages inside and outside of the society. The important role of the medal was also more semnificant because, with this stand as an art literary production, it was addressing not only for the intellectual but also to the soul².

---

¹ "Muzeul National" magazine has published a number of articles dedicated to the presentation of the medalist pieces, the coins, the decorations and the banknotes with royal portraits from the MNIR patrimony. The same magazine had published also other articles in witch the "documentary" of the medals is exploited. This are the most recent of them: E. Oberländer-Tâmoveanu, Katiușa Pârvan, *Carol I in medalist*, in "National Museum" (NM), vol. XIII, 2001, pp. 137-181; Idem, *Moartea Regelui Carol I reflectată în medalistică, Reacție publică și reacție personală*, in NM vol. XIII, pp. 226-239; Katiușa Pârvan *Opera medalistică a sculptorului Mihail Kara, mărturie a pregătirii serbărilor încoronării*, vol. XIII, 2001, pp. 106-116; E. Oberländer-Tâmoveanu, Katiușa Pârvan, *Regina Elisabeta în medalistică*, in NM vol. XIV, 2002, pp. 246-270; Katiușa Pârvan, *Primele medalii bătute pentru societățile de dare le semn din București*, in NM vol. XIV, pp. 183-198 and *Câteva plachete sportive bătute după terminarea primului război mondial*, in NM vol. XIV, pp. 307-310; E. Oberländer-Tâmoveanu, Katiușa Pârvan, *Medalii, plachete, ordine, decorații, monede și bancnote cu portretele Regelui Ferdinand I Reginei Maria*, in NM vol. XV, pp. 311-341; Katiușa Pârvan, Mariana Neguțu, *Personalitatea și opera domnitorului Al. Ioan Cuza reflectată în medalistică*, in NM vol. XV, pp. 211-247; Katiușa Pârvan, *Câteva observații cu privire la medalia exploatării aurifere de la Brezoi, jud. Vâlcea*, in NM vol. XV, pp. 288-289; E. Oberländer-Tâmoveanu, Katiușa Pârvan, *Medalii, plachete, ordine, monede și bancnote cu portretul regelui Carol al II-lea*, in NM vol. XVI, pp. 355-374; Katiușa Pârvan, *Medalii comemorative Ștefan cel Mare*, in NM vol. XVI, pp. 269-286; Katiușa Pârvan, Mariana Neguțu, *Aspecte ale colaborării româno-franceze în primul război mondial reflectate în medalii și plachete*, in NM vol. XVI, pp. 309-336; E. Oberländer-Tâmoveanu, Katiușa Pârvan, *Medalii, plachete, monede, banknote și ordine cu efigia sau cifrul Regelui Mihai I*, in NM vol. XVII, 2005, pp. 339-350; E. Oberländer-Tâmoveanu, H. Ozarchievi, *Două proiecte de bancnote și bilete de tezaur realizate de Ary Murnu*, in NM vol. XVII, pp. 331-338; E. Oberländer-Tâmoveanu, Ș. Ursachi, *Proiectul necunoscut al unor monede românești din metal prețios din 1969*, in NM vol. XVII, pp. 439-448; Katiușa Pârvan, *Une médaille inconnu de Jean I. C. Bratiano*, in NM vol. XVII, pp. 269-272; Constanța Știrbu, *Câteva precizări privind activitatea gravorului german W. Kullrich pe baza unor mărturii documentare păstrate în România*, in NM vol. XVII, pp. 239-254. Vezi and on PC CD-ROM, E. Oberländer-Tâmoveanu, Katiușa Pârvan - *Romanian Royal Effigies on Medals*, NOI Media Print publishing house, București, România & D.O.R. Kunsthandel, Olsberg, Deutschland; România, 2002.

² King Carol I had appreciated distinctive the medals. He exposed them in his own residences, he was offering them as gifts those around them during national and personal occasions, fact that explains the

Most of the Romanian medals which were official pieces ordered by the king or sometimes by the royal family members, reflects at the same time their artistic value, their preferences and their taste.

In this way they had set off powerful the national medalist art, more even when the medals had spread as long in high society but also in the street (those popular)³. The medals are distinctive iconographical sources – “snapshots” capable to gradate a series of “small” domains, to open new perspectives of studies, especially in the psychological character of the people that we are referring to⁴. Hailed in the way to immortalise the events appreciated by the contemporans, but which most of the times the history had forgot them, the medals offers important information about people, facts and places which can be also seen today, with the eyes of the participants of those times⁵.

From the rich documentary information which the medal offers us, this time we will stop just some pieces which reveal cultural preoccupations – strong passions of the royal family members. These passions were monumental art, Romanian folk art, music, painting, literary creation and very important architecture and education.

The royal family members had uphold the evolving of the Romanian culture, within the activity of protecting and national programs followed with tenacity. With this they had valued the Romanian culture and history and made them familiar and appreciated in all over the country and outdoors. They had involved themselves directly, with personal artistic contributions in the cultural domain generally, having a permanent roll of molder of opinion. Because the reminded systematic studies had put in the scientific circuit almost all of the kind of medals hailed by the royal family representatives, we will emphasize only those pieces that can be considered “cornerstone” for our medalist – as an historical document and an art piece, and also some of novel pieces, which emphasis the involvement of the dynasty members at the development, enrichment and dissemination of the Romanian culture.

high number of medalist pieces that had been issued in his time of domination. In this meaning admitting the importance and “the use which the Societatea Numismatică Română has brought”, he had dispose for this medalist pieces to be sent to the Society, but only “one of the medals hailed by the Royal Palace”. This kind of procedure had been a continuous one along his domination. *Monedele, decorațiunile și medaliile jubiliare 1906*, in *Buletinul Societății Numismatice Române (BSNR)* IV, 13, 1907, pp. 9-25, p. 12. In 1911, for example, he had donated as a present a series almost completed of Romanian medals issued until that moment.

³ In the reminded studies it was presented a high number of over 300 pieces from Carol I and Elisabeth, Ferdinand and Maria (over 60), Carol II (45), Mihai (15), and also pieces with portraits of: Nicolae, Elisabeta, Marioara, Ileana, Elena (over 10), creations from other great medalists, European or Romanian artists; E. Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan, Carol I în medalistică, p. 138.

⁴ As an example, we can remind about the queen Elisabeth and Maria’s attention regarding the folk suit, which they had assessed in the high society and also for the medals, without propagandistic grounds, but more personal. This representatives of the monarchy had made well-known in equal matter outside the country our popular art – embroidery, suit, textures.

⁵ We remind only about the popularity of the “Tinerimea Artistică” society – maybe forgotten today and the importance of its protector Queen Elisabeth – fact which had generated a few exceptionally medals

Carol I preferred the medal, giving a very important roll in the reflection of his achievements. With the commemoration of 75 years from the Mihailene Academy foundation and 50 years for Iasi University, he said: "The nations honorees also themselves when it maintains and surrounds with love the memories of their greatest patriots"⁶. For the hailing of the pieces he applied to greatest artists of that time, especially from the German territory, high engravers and modelers: W. Kullrich, P. Telge, A. Scharff, T. Szirmai. This own preference had contribute at the formation of the romanian school of modelers, recognized architects, spokesmen of greatest European trends – Fritz and Carl Storck, Paciurea, Dimitrescu, and also artisans, founders of engraving houses with long activity, like Menachem Carniol, J. Carapati or Theodor Radivon. They inspired themselves from greatest European creations, from which they "borrowed" often medalist models (they all have received engraver license of Royal House).

Queens Elisabeth and Maria had encouraged the medal art in the way it fitted in their artistic preoccupations. Elisabeth's medalist had tackled themes that reminds about her extraordinary contribution as a protective of poetry, music, folk art or cult grooves. Her image had become the symbol of Independent Romania – on the official medal hailed in 1881 by Wilhelm Kullrich, during the proclamation of the Kindom and the celebration of 5 years of independence⁷. The young queen is described with short hair, free brushed, as she appears on the medal known as "Carmen Sylva - Augens vivo". It is the only nonconformist medal worked in 1991 also by Kullrich, medal that was ordered by the Romanian Academy and offered to the queen after her graduation in the banks of the Academy. Trough this singular image in medalist portraiture of Elisabeth, the author broth out the artistic part of the queen, the sentimentalism and romanticism that followed her all her life. Elisabeth is here the Poet and not the Queen; this is because the gravure had illustrated her without any attribute of sovereignty. Her face will appear later on the "Crucea Meritul Sanitar" („Crucea Regina Elisabeta") found in 1913. It was found to remunerate the doctors and the medical orderly who refined themselves among the fighting with the cholera epidemics during the balcanic war. Elisabeth's portrait is reproduced on the back side of the medals, where the queen brings out her old age, as a face of so called "wounded mother"⁸. With the celebration of the 25th anniversary from the Independence War, she will appear in the same way on a well achieved model dedicated by the Romanian Army to the sovereigns. This model was created by Paul Telge at Berlin⁹.

⁶ The memorial diaries mentions about an episode which explains the king's respect for the romanian soldiers patriotism and also for the love and respect for the medals. When the publisher Elias Saraga had presented to the king, in 1914, the first 10 copies of the decoration-medals "Avantul Tarii", Carol I hanged one of them in his chest and then he decorated the war minister, general Harjeu and Elias Saraga; I. Massoff, *Strădania a cinci generații. Monografia familiei Șaraga*, București, 1941, pp. 65-66.

⁷ N. G. Krupenski, *Medaliile române 1889-1895*, Bucuresti, 1895, p. 42.

⁸ I. Safta, Jipa Rotaru, T. Velter, F. Marinescu, *Decorații românești de război 1860-1947*, București, 1993, p. 107.

⁹ E. Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan, *Carol I în medalistică*, no. 79.

Ferdinand I was less interested of medals, his passion was oriented more on decoration art. This talent had manifested right after the end of the war. He was the creator of some order (military) projects, decorations and insignias as a retribution for those who had contributed for the creation of Great Romania¹⁰. In this way, Ferdinand is the author of the project and statute of the highest Romanian order – “Mihai Viteazul”¹¹. Another decoration created by Ferdinand was the so called “Crucea Regina Maria”, which was ordered to Lemaître Company, Paris¹². In his personal drawings notebook there are many variants for a „Ordin de merit al Unirii”, for statutes and even lists with all the important persons that where going to receive in premiere this order. The decoration was never issued, but the basic components are recaptured in the necklace order “Ferdinand”. This was issued for the all Romanian union commemoration, after 10 years after the Union, in May the 8th 1929¹³. King Ferdinand and Constantin Kristescu are the authors of some projects for „Crucea comemorativă a războiului din 1916-1918”. The royal project was official adopted, ordered and executed in a high quantity by the “Carniol Fiul” company. In the same time, there were issued small decorations, made by I. Beke¹⁴. A few other distinctions are known to us only as projects, from king’s Ferdinand personal notebook, like, „Semnul distinctiv al războiului din 1916-1918”; also a gold test for an insignia with king’s Ferdinand number, offered by the king to Sofronie Tanasescu, Romanian major state officer, at his anniversary¹⁵.

Princess and then a queen, queen Marian preferred the medal as a photographic art, one of her passions was to immortalize on film life. Bending along this art was induced by a sense for “direction” and costume. This generated a theatrical being, which accompanied her all her life – maybe a personal way of artistic utterance¹⁶. Her passion for photography it’s focusing on a great number of photo images which captures scenes from the royal family personal life. This may be considered as an important documentary source for those who want to study the journal of the high society at the balance of XIX-XX century¹⁷. As a princess, Maria’s portrait was present on many post-cards and served as a model for those gravures that worked medals and original booklets Scharff, Szirmai, Kristescu, Kara, Becker¹⁸. From 1913, the Maria’s involvement in the crucial moments which changed Romania’s destiny (The Whole War, The Great Union) had cause issued medals whit an obvious propagandistic roll and so Maria was considered a

¹⁰ Constanța Știrbu, *Documente inedite privind emiterea decorațiilor românești în perioada anilor 1916-1922*, în BSNR 88-89, nr. 142-143 (1994-1995), 1998, pp. 245-268.

¹¹ *Idem*, pp. 246-247.

¹² *Idem*, pp. 247-248.

¹³ *Idem*, pp. 248-257.

¹⁴ *Idem*, pp. 258-263 și Katiușa Pârvan and Angela Mihalea, op. cit., p.

¹⁵ Constanța Știrbu, *Documente inedite privind emiterea decorațiilor...*, pp. 263-264.

¹⁶ Hannah Pakula, *Ultima romantică. Viața Reginei Maria a României*, 2002, pp. 174-175.

¹⁷ MNIR has a lot of photos.

¹⁸ E. Oberländer-Tâmoveanu, Katiușa Pârvan, *Medalii, plachete, ordine, decorații*, p. and ilustrațiile.

symbol for the High Romania (for example the medal issued by Dautel at the anniversary of 10 years from the Union); and in this cases the medals are influenced by the new current Art Nouveau, which Maria had sustained and encouraged.

Two of Ferdinand's child had there father's artistic orientations and special passions. So, Princess Ileana had inherited the creative preoccupations of her father's. She's the creator of the medalist portrait dedicated to the death of King Ferdinand, which was used also for de decoration-medal in 1929. With an elaborated simplicity, the portrait shows a man tired by sickness, but who sends out dignity and modesty. The medal created by Ileana impresses with an extraordinary reality which proves that the implementation of the model was made after its nature and not after some official photographs which was the fashion those days. Ileana was also the author of some distinctive booklets dedicated to a dramatic episode, which were also characterized by that recalling simplicity – a boat with mails on a tumultuous sea. In both cases, the very deep relief, more near to architecture than to medal art, confers those pieces a certain power which clings to the author's personality and this makes you feel its own feelings stumping in some way the subject. In a cleat way, in our medalist Ileana's creations are singular pieces, the expression of a real talent, influenced by the architecture school from the first three decades of XXth century.

Carol the Second (Carol II) had inherited his father's passion and taste for decorations, in the sense of creating new orders and changes to the hierarchy of orders and at the system of wearing them. The orders created by Carol II reflects also the preoccupations for his legitimating as a member and successor of the Dynasty and his recognition as being part from the Hohenzollern House – this is way most of them are inspired (an even copied) from those before them. As an example: "Pentru merit" Order, created in 1931, which was offered as "proprio motu" to Romanian and foreign citizens for "the acts of faithfulness against the sovereign, acts of great culture and high civism"¹⁹; "Serviciu credincios" Order, created in 1932 which remunerated the special services broth to the Romanian state, which became the highest national order in front of "Steaua Romaniei" Order²⁰; "Casei Domnitoare" Order and "Casei Domnitoare" Medal created in December the 20th 1935, after the „Ordinului Casei de Hohenzollern" model which was offered "proprio motu" to the civilians and to soldiers for there deserts against the dynasty (it was offered only by the king and the decree was released by the "Cancelaria Casei Regale")²¹; The "Bene Merenti al Casei Domnitoare" Order created at the same date and in the same conditions at the one before its²²; "Crucea Casei Domnitoare" Order created at the same date and in the same conditions at the

¹⁹ I. Safta, Jipa Rotaru, T. Velter, F. Marinescu, *op. cit.*, p. 84. p. 17.

²⁰ I. Safta, Jipa Rotaru, T. Velter, F. Marinescu, *op. cit.*, p. 87

²¹ I. Safta, Jipa Rotaru, T. Velter, F. Marinescu, *op. cit.*, pp. 91 și 154

²² *Ibidem*, p. 94

one before its²³; the Order and Medal “Virtutea Aeronautică” (1931)²⁴ and “Virtutea Maritima”(1936)²⁵, the Medal “Amintirea regelui Carol al II-lea” (1939)²⁶²⁶. By creating personal orders inspired till identity from those Prussians, Carol II wanted his legitimation as a member and successor of the Dynasty and acknowledgement of his membership at the Hohenzollern House; no matter what were the reasons, some of his creations are the part of the beautiful Romanian decorations²⁷.

Mihai the first (Mihai I) didn't ruled long and confuted a lot of problems – at the taking over throne the country was in war and also he was very young and without experience. He wasn't interested by the medalist, the few pieces in his time were created and issued by the State Mint with the occasions regarding the government and slightly the Dynasty (in this sense we remind about the medal called “Medalia jubileului Fundației Regale Carol I” from 1941, a poker faced and impersonal piece, very extraordinary against his grandfather's, which was issued with the occasion of the building the Foundation)²⁸. He created in 1940 the Order and Medal named “Meritul agricol”²⁹, which can be characterized by abstemiousness and which contrasted powerful with his father brighten orders. He didn't succeed in creating the “23 August” order because of the known events that happened then; MINIR holds the 1945th projects for the Insignias of this order for the first class, with and without ribbon and the second class³⁰.

From their first years of domination, king Carol I and queen Elisabeth promised to protect the national culture, in the way of their involvement in the architectural modernization. They also involved themselves in the foundation of cultural, educative and religious institutions, activities that will be showed in the medals³¹. One of their most wonderful architectonic creations was Peles Castle. Traveling trough the country to know his new country and nation, King Carol loved the Peles castle, which reminded him about his native grounds; he decided to establish here his summer residence. The construction started in 1873 and lasted until 1883, because of the war of independence and the wide working of fitting out (land cleaning, roads, the park, etc.)³². The ceremony of inauguration of Peles castle, at 25th September 1883, was gloriously. The sovereigns and the statesmen that were present signed a document that was transcript by the Queen on a parchment with orderly

²³ *Ibidem*, p. 112

²⁴ *Ibidem*, p. 148, *Ibidem*, p. 17

²⁵ *Ibidem*, p. 156.

²⁶ *Ibidem*, p. 159.

²⁷ *Ibidem*, pp. 17-21

²⁸ E. Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan, *Medalii, plachete, monede, banknote și ordine cu efigia sau cifrul Regelui Mihai I*, nr. 26.

²⁹ *Idem*, nr. 28-29

³⁰ *Idem*, nr. 54-56

³¹ I. Spătan, *Discursurile regale la Academia Română: Carol I*, în MN vol. XII, 2000, pp. 233-242, p. 235.

³² G. Bengescu, Carmen Sylva. *Viața Reginei Elisabeta*, Iași, 1995, p. 50

letters. The document was copied on one of the passage walls³³, near Alecsandri's poetry, writhed on a bronze plate³⁴. It was also issued a beautiful medal, made with silver, gilded silver, bronze, a creation made by Wilhelm Kullrich³⁵. He represented on the back of the medal, the image of the castle, after the nature - "ad vivum" - in accordance with the mention on the piece A.V.F.³⁶. Peles castle, now a symbol of the Dynasty, will still appear after many years, on memorial pieces: in 1906, with the celebrations of the jubilee of 40 years of domination, Szirmai had created an anniversary medal. This medal was unscripted on the first side with the image of the Peles castle, almost seined from the same angle³⁷. Carol II created a banknote, on which the back side was covered by the castle in the middle of the forest.

Another of his systematic preoccupation followed then by his wife was the foundation, restoration and enlightening halidoms. He was interested of this preoccupation from the beginning of his domination. He said: "The nations that take care of their own monuments arise themselves, because the frequently of the monuments is the true story of the history, the past mirror, important signs for the next generation"³⁸. There are many consecrated or recreated churches by Carol I. One of the most mediated actions of this kind was the rebuilding of Curtea de Arges monastery, chosen by Carol I to be the land for the Dynasty members graves. During the journey from 1866 at Campulung, he stopped at the Curtea de Arges monastery (1793 Bishopric) he saw the bad shape of the edifice, fact which determined him to initiate a rebuilding program³⁹. He chooses the project proposed by Viollet Le Duc and Baudot. He also requested that the building program to be elaborated after the most recent and modern buildings standardize, but also to respect the architectural style⁴⁰. Le Duc recommended as an effector his friend and student Emil-André Lecomte de Nouy⁴¹. Carol allotted a great attention for this enlightened, inspected and assisted all the works. At the opening that of the Legislators Parts, that was in the autumn of 1886, in a message, he said: "... the rebuilding of the old monuments was one of the works that always had lured my special care. Arges cathedral is now restorable to the divine culture and rebuilt in

³³ "Eu, Carol I, Domn și Rege, cu Elisabeta Regina, după o silință de doi ani, în luptă cu un târâm nestatornic, străbătut de izvoare, izbutit-am a pune, la poalele Buceghiului, temelia acestei clădiri....Zidirea s-a oprit pe timpul războiului pentru neatârnamarea României....datu-l-am numele Castelul Peleşului".

³⁴ "Eu, Carol, și al Meu popor/Clădit-am, într-un gând și-un dor,/În timp de lupte - al Meu Regat -/În timp de pace - al Meu palat!".

³⁵ Câteva precizări privind activitatea gravorului german W. Kullrich, pp. 241-252

³⁶ Constanța Știrbu, eadem, pp. 249-250

³⁷ G. Bengescu, op. cit., p. 55

³⁸ 1886, la N. G. Krupensky, op. cit., p. 61.

³⁹ Reparată de multe ori - în 1583, 1640, 1682, 1750, 1761, 1785, 1798, 1828, op. cit. pp. 59-60

⁴⁰ Ibidem, p. 60

⁴¹ Din viața familiei Ion C. Brătianu, București, 1993, p. 72, Ctin Argetoianu, Pentru cei de mâine, vol. I, pp. 226-227, la Sabina Cantacuzino, op. cit., p. 207., O. Velescu, Regele Carol I și monumentele istorice, în MN, vol. XII, 2000, pp. 211-224, pp. 219-220

its beauty and glory. It raises the country in its own eyes. A nation that respects the primogenitor monuments and most kind the religious ones has a secure future"⁴².

Arges cathedral was opened in 1886; sanctified at October 12, in the presence of 20.000 religious believers from all over the country and the metropolitan read from Elisabeth's manuscript⁴³. Vasile Alecsandri made a speech and read a ode writhed with this occasion which lasted many days⁴⁴. After that, it was issued a medal, dated in 1886 and created by Kullrich, a piece that was elaborated at the National Mint by Anton Fessler⁴⁵. The medal, on which is graveled the year 1886 it's not signed but the portraits of the sovereigns from the back side are identical with those from the Peles Castle Medal (Elisabeth's tiara, details of their coiffure and chins) which is signed and, without a doubt, created after Kullrich's model, "ad vivum". A plan stock of the Mint, mentiones about the engraver of the puncher on the back side of Curtea de Arges Monastery medal by A. Fessler, in 1887 (the year of Kullrich's death who, in 1886, was sick)⁴⁶. In our opinion the auther of the both faces of the medals, which we are refering to, was Wilhelm Kullrich; the mention about the engraver of the back side by Fessler indicates only the execution (which was made at the National Mint where Fessler was a gravor) and not the creation of the medal, which belongs exclusive to Kullrich. This practice of signing the medals drawn by foreign artists (or deceased at the time of the proper work) by the executant gravors, which often "forgot" to engrave the name of the creator, gived birth incorrectly attribute. So, the medal called "Medalia dedicată lui Carol I și Elisabetei de către Academia Română la aniversarea a 25 ani de la fondare" signed on the front side by Paul Telge it's considered by K. Sommer to be too a creation of Kullrich (in 1891)⁴⁷, but with this assignation we don't agree. Indeed, there are many similarities with Kullrich's creation regarding the representing of the portraits on the back side, but there are also small details which, in our opinion, proves the fact that Telge, highly in the possession of cardboards, used Kullrich's drawings and performing some changes and also signing on them. By the time when he was doing this, Kullrich was dead for 5 years. If in the case regarding the style of the Medal Curtea de Arges Monarchy, the style is Kullrich's for both of the faces, the 1891st medal is different⁴⁸. Without holding other documentary information, we consider that the medal ordered by Carol I for the opening of Curtea de Arges Monarchy wasn't issued in 1886 because of the sickness and the decease of the foreign graver and that it was executed in 1887 after Kullrich's drawings, regarding the Mint document which reminds about the engraver of the puncher on the back side in 1887.

⁴² F. Georgescu, *Carol I – protector al culturii naționale*, în MN, vol. XIII, 2001, pp. 200-203, p. 201

⁴³ The Queen painted a manuscript with the 12 Gospels

⁴⁴ G. Bengescu, *op. cit.*, p. 57

⁴⁵ Constanța Știrbu, *Câteva precizări privind activitatea gravorului german W. Kullrich*, pp. 251-252

⁴⁶ *Idem*, p. 251

⁴⁷ The discuion of Constanța Știrbu, *op. cit.*, p. 252

⁴⁸ N. G. Krupensky, *op. cit.*, pp. 52, 58, 79; E. Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan, *Carol I în medalistică*, pp. 143-144.

As in the Peles case, the cathedral's image had become a symbol of royal piety. This image was recommenced also on folk medals, issued with different occasions, by charity societies or privates (for example the Medal with bail issued by The Romanian Woman Orthodox Society as a remember for Carol's II death)⁴⁹.

The rebuilding of the churches was accompanied by their blessing and almost every time by issuing memorial medals or booklets. We can remember now only that ones for which there were issued medals worked by Romanian gravures (Radivon, Carniol, Șaraga) : St. "Dumitru Craiova" Church, Iasi metropolitan church (1886), "St. Ilie Nou" Church, Bucharest (1903), "St. Trei Ierarhi" and "St. Nicolae" from Iasi Churches (the last one was opened on 4th of September with "an unlimited joy ... in the year of celebration 400 years from Stefan's death"), "St. Alexandru" Cathedral from Alexandria (1896), the Asylum Church "Elena Doamna" and the Church from Busteni – both having on the face of the medals effigies acolyte of the two sovereigns, the Church from the town called Carmen Sylva.

The warring about the rebuilding of this kind of monuments is a fact that can be appreciated deferring to the fact that after the economic crisis from 1990, had forbidden this kind of acts of rebuilding. Carol himself involved in this rebuilding going in 1901 personal to the President of the Council Ministry demanding to be applied also to the civil list the reduction of the officialdom's salary, the economy of the state being used by the public thesaurus for the solving of some budgetary credits⁵⁰. In this way, with the over two millions of lei it was finished the rebuilt of "Trei Ierarhi" and "St. Nicolae" from Iasi Churches, two of the most beautiful architectural monuments from our country. This event was celebrated by the issuing of three booklets – one for each monument and one common, this last one also famous by the portrait on the first face of Carol I near Stefan cel Mare and Vasile Lupu.

The booklet dedicated to the rebuilding of "St Nicolae" from Iasi it's a define piece and regarding the artistic opinion, a medalist novelty. The back side presents in the right Stefan cel Mare's portrait, in the left the monument rebuilt and in the middle a legend with seven lines. The 3rd and 5th lines are placed in a such position that in the right there is a space where its graved a portrait in a left profile. It's an ascetic portrait, with a sharp chain and curled hair, which can be the self-portrait of the author, G. Popescu⁵¹. It is the only anonymous detail of this kind; on the anniversary booklet dedicated to Constantin Alessandrescu by Tony Szirmai In 1907, there can be seen the self-portrait of the author, but it is placed on a medallion with an explanatory legend.

Carol I started and holed constantly the building monuments in the memory of those who sacrificed themselves for their country⁵². During his

⁴⁹ E. Oberländer-Târnoveanu, Katiușa Pârvan, *Moartea Regelui Carol I reflectată în medalistică*, no. 6.

⁵⁰ F. Georgescu, *op. cit.*, pp. 201-202, . Spătan, *Discursurile regale la Academia Română: Carol I*, în MN vol. XII, 2000, pp. 233-241, p. 235 și nota 6., *ibidem*, p. 236

⁵¹ A. Cumpătescu, *O istorie a Iașului în imagini medalistice*, Iași, 2004, pp. 86-87

⁵² I. Spătan, *Discursuri regale...*, p. 237.

domination their were build such monuments in the cities which had dead mans on the battle field during the Independence War. In many cases their openings were accompanied with medalist shows, official and folk (Monuments from Ploiesti, Targu Magurele, Pitesti, Tulcea, Craiova, Corabia and Batalionului de Vanatori "Regina Elisabeta")⁵³.

Another preoccupation of Carol's was the education – primary, secondary, senior and vocational. "A state's power its mostly measured by its level of intellectual culture"⁵⁴. Carol's care about the primary education, mostly the rural one "... there where the beginning a nation instruction is", can be reveal in some medals that were given as school rewards (opened by Alexandru Ioan Cuza) and which were issued until the end of the interwar period. The Cultural Ministry issued this kind of pieces, the primaries, the private and the state schools as rewards for their studding activity, the good behavior, knowing foreign languages, manual work, beautiful creations, sport, etc. Carol I accorded a great attention to the special schools, those which were preparing the teachers useful for completing his cultural politics; the future teachers were rewarded with special pride medals. This kind of medals – from different metals were issued by specialized gravure Houses – Carniol, Radivon or by little and local artists. Usually they weren't signed.

We will not talk about all the successful actions in the educations made by Carol I, but we will talk about the important moments marked with medals. In this way, in 1869, at the opening of the Medicine University of Bucharest, it was issued a beautiful medal made by the Italian House Wilhelm&Mayer, the house that worked for almost every European states. In 1897, at the opening of the Iasi University it was issued a medal maded by Carniol the son. As for the same reason of stimulating the superior education, Carol started to build in 1891, at his 25th anniversary of his domination, the Foundation University Carol I financed with 200.000 lei and opened it three years later. It was gifted with a library which had the role of educating the youth people. Her first librarian Constantin Radulescu Motru reminded that at a meeting regarding the work for the Foundation, Carol I said that "The Foundation is not only a library, but an education institution in which the youth people should gain the respect that the own to the sovereign". Nicolae Crainic also appreciated Carol's contribution at the stimulation of the national culture: "In this favorable time it was possible the expansion of Hadeu's genius, the purifying activity of Maiorescu, Eminescu and Cosbuc's poetry, the fiction of Creanga, Slavici, Caragiale, Delavrancea, Vlahuta, Grigorescu's painting and Mincu's architecture. The limit of his domination suits with the creation of native spirit limits. Because the nation powers of creation shouldn't be realest in their entireness but only in the spiritual freedom. From this point of view, Carol's domination it's the firs historic glade of a long breathing"⁵⁵.

⁵³ E. Oberländer-Tâmoveanu, Katiuşa Pârvan, *Carol I în medalistică*, nr. 61, 119-120, 122, 145-146, 166, *Idem, Regina Elisabeta în medalistică*, nr. 56.

⁵⁴ F. Georgescu, *op. cit.*, p. 202.

⁵⁵ F. Georgescu, *op.cit.*, p. 202.

For putting at the student's disposal all the necessary books needed for a serious preparation, the king suggested the librarian to make a register in which the student should mark the control papers that they needed in their attempt of buying them from the Foundation's money⁵⁶. Many donors contributed at the enrichment of the Foundation's library. In 1896, on the donors list (presented in the official document "Raportul catre Majestatea Sa Regele" on May the 9th), Saraga brothers donated the Foundation 311 volumes, the best number from the list⁵⁷. Carol's special care for the Foundation's library it's immortalized by the mentioned medal, where on the front face, the king is represented standing, with a protecting attitude, in front of a stand with books. His nephew Carol II continued this activity of sustaining the culture by promoting the book access. In this sense, we can talk about the special attention regarding the book galleries which the medal "Luna Bucurestilor – Ziua cartii" reminds us about. This piece was worked by the Royal graver, E.W. Becker. Carol also initiated the popular collection "Biblioteca pentru toti", where big Romanian and foreign literary creations were published. Carol sustained the education in every of its shape and so he became the founder of a new series of medal education prize.

Ferdinand and Maria approached to the medal art especially as the royal distinctions. Until the war, there are known pieces created by Tony Szirmai and the Russian Felix Rasumy for Maria, in the known style Art Nouveau. This medal creates a spirit of sensibility, idealism and delicacy, specific to that time. The years 1914-1920, enforced the creating of pieces with a great level propagandistic style. The medals exposed in foreign countries had the role of drawing The Occident's attention regarding Romania's problems. Then there are The Romanian Side of "Vesmantul prizonierilor de razboi" which remunerated the charities and had the same propagandistic role⁵⁸. The crowning caused the creation of some different medals – some officials, made by Constantin Kristescu. At this kind of medals the quality of the execution does not rises at the event's level, the flat relief reduces great the impression owned to the emotional composition⁵⁹. Very popular were the booklets created in 1926 by Wilhelmina Pesky after an official 1922 photographs, the sovereigns being represented in the their coronation suits with all the royal symbols. Remarkable are the Mihail Kara medals for the 1920 crowning, executed also after the Art Nouveau style, which explained Maria's artistic taste – her passion for the flower decorations, especially for lilies, which we will find again on

⁵⁶ I. Spătan, *Constantin Rădulescu Motru despre regele Carol I*, în MN, vol. XIII, 2001, pp. 189-192, pp. 189-190.

⁵⁷ I. Massoff, *op.cit.*, p. 71.

⁵⁸ Katiușa Pârvan, Mariana Neguțu, *Aspecte ale colaborării româno-franceze în primul război mondial reflectate în medalii și plachete*, în MN, vol. XVI, pp. 309-336.

⁵⁹ Katiușa Pârvan, Angela Mihalea, *Câteva date privind opera medalistică a sculptorului Constantin Kristescu*, în „Acta Moldaviae Meridionalis” (AMM), vol. XV-XX, 1993-1998, Vaslui, pp. 296-297.

the medal "Stella Maris" executed in 1938 by Becker in the new style Art Deco. He was also powerful influenced by Maria's personality and themes.

The medalist portraits had astound the Queen's character, her thirst of life and her non conformist spirit. These are always in harmony with the nation pass becoming classicistic, more abstemious in the dilemma moments. Queen Maria used the medal suggesting power to spread her political message. Her portraits became symbols – the extraordinary Art-Nouveau portrait created by Kara in 1920 was a portrait with the charity nurse suit and was issued on a 1913 medal (and ingeminated in 1926). It will become the Red Cross symbol, as an acknowledgement for Maria's activity during the two wars or the face Great Romania, represented by her idealistic and romantic image, created by Dautel on the memoriam of 10 years from the Union medal.

Regarding the passion for the lilies, we remind about a scene from 1920. During this period Queen Maria and her friend the dancer Loie Fuller, represented o scene, in Paris, a ballet after a Queen's opera "Crinul Vietii". The show was later transposed by Loie in a movie (Maria gives her friend excusive rights for the transposes of her fairytales). Maria watched Loie Fuller for the first time in 1920, in a show represented at the National Theatre in Bucharest. Impressed by the dancer's style, she offered her a romantic dedication, in which the queen appeared in lace and canvas. Loui's art was based by the innovation in the theme of suits and lights and was suited with the romantic style of Maria and her passion for the Art-Nouveau. The two romantics maintained a strong relationship all their life and kept an unbroken mailing⁶⁰. Louie came with helps in Romania during the war and worked as a nurse for the Red Cross at Iasi⁶¹. At MINIR there was a special medal dedicated to the dancer, of which round face, with chubby cheeks, remarks between the tumultuous ruffles, which makes her body indefinite. On the front side there are represented two lilies and Baudelaire's words which explains the essence of Loui's art: „Un être qui n'étais que Lumière, or et gaze". The medal is worked in Art Nouveau by a french graver.

Maria's last medal was created in 1940 by Becker – a special Art Deco medal – "Stella Maris". Here the queen is represented as a personification of the Silver Rib from the south of Dobrogea and of the Balcic, where she also wanted for heart to go after her death.

Maria and Elisabeth's passions for the folk art had permanently manifested. Elisabeth was the one who adopted the folk suit, which she imputed at the official ceremonies and parties. The approaching near the Romanian folk embroidery dues to Elisabeth's native passion for sewing, passion which she was practicing since she was little.

At the Universal Exposition from Paris 1900, she exposed a little blanket for Carol, worked with silk threads in the Italian style. She embroidered for many

⁶⁰ Casa Regală, Maria, inv. 1340, V/4060-4120.

⁶¹ Hannah Pakula, *op. cit.*, pp. 426-427.

cult places, hangings and faces for the Saint table (for the Rasnov church, for the protesting church from Bucharest, for the St Nicolae church and for the church from Sinaia the hanging from the royal doors). The embroiders passion explains Elisabeth's preoccupation regarding the developing of the menial profession. She manifested her preoccupation by creating new societies with this kind of objectives, among which we can remind "Munca", „Furnica” and „Țesătoarea”. This societies issued memorial medals⁶².

Elisabeth's passion for the sewing art reveals on a booklet where the queen is represented in face of the war dressed in the folk suit in which she often appears in photographs. The piece is not signed. We can attribute it either to Carniol, who worked many medals where in premier are represented feminine personages in folk suits (as an example "Medalia de participant la Expoziția Generală" from 1906), or rather to Fritz Storck, who represented also other members of the royal family in folk costumes (the wonderful booklet "Ciobanasul", graved in 1909, where prince Nicholas the child is represented in folk suits⁶³).

The image where Elisabeth is wearing a Muscel area costume from the mentioned booklet became a symbol for the menial professions of sews. We meet the image from the front face of this piece on a prize booklet graved by the Ilfov Committee of "Tesatoarea" Society, which emitted two pieces as "A reward for the deposed work for the sericulture's prosperity". Under the portrait there are represented some of Elisabeth's words and her signature: "Viitorul Tereî/Îl țese femea/Elisaveta". The pieces aren't dated. We know that the society "Tesatoarea" was created in 1905 under the direct order of the Queen and it had as interest the cropping of silkworms, manufacturing the threads, the capitalization of the silk, the creation of public houses for such activities, selling the products all around the country and outside the frontiers, ending external agreements of delivering the products⁶⁴. It is known an oval medal dedicated to this moment, with the same legend on the back and on the front side the queen's portrait created by Radivon who signs it. Also there is a medal from 1911 dedicated to the "Munca" society for the 25th jubilee. If we report our sayings at the creation date of the society – 1905 and at the Great Romanian Gallery from 1906, where "Industria Casnica", "Munca" and "Furnica" had personal pavilions, we can consider the execution of this kind of booklet either with the ceremony of inauguration of "Tesatoarea" Society (1905), either with the same occasion but for The General Gallery (1906)⁶⁵. MNIR holds a reward booklet with an identical back side, gained at the Menial Industry and Needlework Gallery from 1925 from Braila by the girls from School no. 9, fact which admits the continuity of this kind of booklet which turned into the symbol of the medial industry. Among other pieces of our museum there is a unifacies booklet

⁶² E. Oberländer Tâmoveanu, Katiușa Pârvan, *Regina Elisabeta în medalistică*, pp. 246-270, pp. 250-251.

⁶³ Prince Nicolae appears wearing a folk suit

⁶⁴ G. Bengescu, *Din viața Majestății Sale Elisabeta – regina României*, 1906, pp. 240-254.

⁶⁵ Can be an issued later, at a anniversary of a jubilee number of years – possible five.

of this kind where in the right of the legend, there is also a royal crown; it is possible that this kind of booklet to be a gift for the queen or for another royal family member⁶⁶.

Queen Elisabeth was the one who inspired Maria to love the Romanian suit, offering at her arriving in the country, a folk suit as a symbolic gift. The princess was attracted by the "old Romanian art and its status", by the popular seams, shells, old ceramics, which she used for the adornment of her houses from Bran and Belcic. Also, other members of the family were passionate by the folk suits, which they were wearing in public and at parties. They do not appear with folk suits on the medals (with the exception of Nicolae as a child), but there are many photos in this kind of suit. Like Elisabeth (the founder), Maria had encouraged the menial industry and especially the Sericulture School which will create the cloak that she wearied at the crowning⁶⁷.

Imposed by the Elisabeth and Maria, this passion for feminine folk suit inspired Kristescu in his representation of the young girls in folk suit. This images were the back side of the medals which were exposed at the General Galleries from Chisinau-Basarabia, 1923-1924⁶⁸.

Queen Elisabeth has encouraged also the literary creation; the one who approached her to the Romanian literature and encouraged her to write was Vasile Alecsandri. After her daughter's death the relations between the queen and poem became more related⁶⁹. This relation between them was also suggested on a medal issued in the memory of the "Gintei Latine" prize, gained by Alecsandri at Montpelier. On it's back side there are graved Elisabeth's words: "*În cupa lui de aur el bea numai lumină*" (In his gold cup he drinks only light). Alecsandri awoke Elisabeth the passion for Romanian poetry and the interest for the country's past⁷⁰ and also stimulated her to publish her personal writings, which proved that she had a pious soul, but also a personal imagination⁷¹.

In the queen's literary activity we can find the genesis of her literary pseudonym – in 1881 she publish "Monrepos", a collection of 12 parts adequate to each month of the year; the first is called "Carmen" and the last "Sylvia". When, in 1881 queen Elisabeth was welcomed as a honorary member in Romanian Academy, Kullrich dedicated to this moment a medal created by him on which side it was represented a singular medalist portrait suggestion the forest poetry. The portrait was recommenced as a type but in a popular way on a issued medal in cast iron by Lemaitre Foundry in 1906, a medalist rareness⁷².

⁶⁶ A. Cumpătescu, *op.cit.*, p. 108.

⁶⁷ Dorina Tomescu, *Încoronarea de la Alba Iulia. Mărturii iconografice din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, în MN, vol. XI, pp. 155-160.

⁶⁸ Katiușa Pârvan, Angela Mihalea, *op. cit.*

⁶⁹ G. Bengescu, *op.cit.*, pp. 60-63.

⁷⁰ 1878 *Stelele and Secerișul, Poezii românești traduse în limba germană de Carmen Sylva* 1881, *Poezii populare and Pasteluri si legende* Ibidem, pp. 61-62.

⁷¹ *Mater Dolorosa* by Natalia and Șt. O. Iosif; G. Bengescu, *op.cit.*, pp. 68-69.

⁷² *M.S. Reginei Elisabeta a României, din partea orașului Forgaloque, cu prilejul jocurilor florale*, 1875, graver Fr. Resch, from AR, 36 mm, it was in a particular collection; MRRC 437 A.

Elisabeth also had another passion: music. She studied with Clara Schumann and Rubinstein. From 1886 she organized musical audition at the Castle where Romanian artist, all great musicians that were in pass in Romania and the best teachers and students from Conservatoire, took part. At this auditions, two times per week, there were also invited their related children. In this way the queen contributed to the development of youth people's musical taste. She encouraged young talents, one of the most known being George Enescu – “her soul child” – the one who gained first prize at the Conservatoire from Paris⁷³. The relation between the sovereigns, the teachers and the students of the Conservatoire is reminded by a dedicated medal in 1889, at the commemoration of 25 years from the building of the Musical and Declamation Conservatoire from Bucharest⁷⁴.

Queen Maria was passionate by painting: “I had a bending only for one art: painting...like many other women from the royal English family...I had talent for painting and drawing”. She took classes with Elisabeth's ex teacher, dedicating a period of time to the flower painting, maybe at the impulse of her teacher who also painted flowers, maybe at Elisabeth's impulse who painted religious books and manuscripts with floral motives given to churches (Maria and Elisabeth worked together at the painting of one Gospel given to Sinaia Monastery)⁷⁵. Her painting passion was known outside the country. In 23 February 1919 at the Convention of Peace in France, Maria, in the presence of France president was welcomed as a correspondent member of Belle-Arte Academy from Paris – paint department. This event was immortalized by one bronze medal made by Szirmai⁷⁶.

Her passion for painting approached Maria near the young artists. At the request of some impressionism representatives, the princess accepted the patronage of “Tinerimea Artistica” Society and proposed as a symbol of this society her sign, “crucea gamata” (the oldest form of the Christian cross used also by tsar Alexandra). “We were the young generation which stepped forward unfettered from the old school principles.... Luchian, Șt. Popescu, Sătmari, Strămbulescu, Artachino, Pătrașcu, Storck and others were part of this new motion at that time . . . our annually varnishing day salon was a celebration for all refined people”⁷⁷. The queen's agreement raised many controversies among her old masters, who interpreted her preference as a disdain of the artist and the official art. In April 1907 the Society was recognized as a moral and judicial person; this event is remind by a booklet – an old creation of Felix Rasumny in Art Nouveau style, on the front side with the portrait of Maria and her daughter Elisabeth and on the back side with the cross, 1907 year and a reminiscent legend. MNIR hold a unifacies prize booklet

⁷³ G. Bengescu, *op.cit.*, pp. 90-91.

⁷⁴ E. Oberländer Târnoveanu, Katiușa Pârvan, *Regina Elisabeta în medalistică*, no. 22.

⁷⁵ She painted with a floral décor romantic poem books

⁷⁶ E. Oberländer Târnoveanu, Katiușa Pârvan, *Medalii, plachete... ..cu portretul regelui Ferdiand I și reginei Maria*, nr. 78

⁷⁷ Maria, Regina României, *op.cit.*, II, 1991, Iași, pp. 131-132.

issued by the Society in 1921. This is not signed – it can be worked by Carniol or Radivon Houses, which executed similar booklets but with different legends, as rewards for high school (as an example “Mihai Viteazul” high school from Bucharest). Also, in 1921, the Society from Targu Jiu created an oval medal with a bail for the anniversary of 25 years from the society foundation, piece signed by Carniol the son, fact which justifies us to believe that the booklet is also his creation.

After Maria's death the society was patronized by Carol II and then by Mihai I. During this time, in 1938, it was celebrate the inauguration of The Beautiful Arts Trade Union House (after 17 years of work) under the honoring presidency of Queen Maria and vice-presidency of Princess Elisabeth – the president was the teacher Cecilia Cutescu Storck. After this event, there was issued a bronze medal executed by E. W. Becker, a rare medalist piece.

“Tinerimea Română – Științifică și Literară” Society also issued a medal – deserted distinction for drawing after nature; MNIR holds a bronze exemplary from 1898 and a silvered bronze exemplary from 1899; the pieces are signed by Filip Marin and Carniol the son.

We've passed trough only some of the things which reveals the fact that the royal family members had encouraged the Romanian culture, which they tried to understand and make it known, in large lines, over the frontiers. They've implicated in the conservation of the national monuments, they've raised monuments for commemoration of the nation heroes, they've inserted European art and encouraged the high talents, as much as they could. Romanian medalist owns them a lot.

CATALOGUE

ROMÂNIA

- 1-2. *Distinction praiseworthy medal*, “Tinerimea Română” Society – Science and Literature for designs after nature, 1898, Filip Marin, Carniol the son.

Av. Semicircular legend: Science and Literature Society “Tinerimea Romana”. In field the laureate effigy muse; under the neck FILIP MARIN FEC. - CARNIOL THE SON GRAV.

3. *Distinction praiseworthy medal*, “Tinerimea Română” Society – Science and Literature for designs after nature, 1898, Filip Marin, Carniol the son.

Av. Semicircular legend: Science and Literature Society “Tinerimea Romana”. In field the laureate effigy muse; under the neck FILIP MARIN FEC. - CARNIOL THE SON GRAV.

Rv. Semicircular legend: LABOR INPROBUS OMNIA VINCIT. In field a legend on six lines: MEDAL/THE STUDENT/cartridge empty/AS A DISTINCTION/ FOR/THE DRAWINGS/AFTER NATURE/1899.

AE silvered, 50 mm, inv. MNIR Pv. 1806/402/1465, Custody ex CNBAR, Col. Ștefan Capșa.

4. *Prize booklet, „Țesătoarea” Society, Ilfov Committee* – Reward for the deposed work for the sericulture’s prosperity, <1905-1906>.

Av. Queen Elisabeth in a folk costume with raw silk headdress, in the right. Under on three lines: “Viitorul Țerii/îl țese femea/Elisaveta”.

Rv. A legend on eight lines into a decorated geometrical draw disposed in two cases: ILFOV COMMITTES/OF TESATOAREA/SOCIETY/THE REWARD/FOR THE DEPOSED/SERICULTURE’S/PROSPERITY (line 1 semicircular).

AE gilded, 40x60 mm, inv. MNIR Pv. 553/BII 609-610, Transfer ex CNBAR, Col. BNR

5. *Memorial booklet, House of Agriculture Brăila* – Menial Industry and Needlework Gallery, No.9 School Girls from Brăila, 19259, graver Carniol.

Av. Queen Elisabeth at the texture machine.

Rv. Up, in the geometrical draw frame HOUSE OF AGRICULTURE/BRĂILA. Down, in a frame with leaves of laurel, legend on 6 lines: MENIAL INDUSTRY/ AND/NEEDLEWORK/GALLERY/19259. Under decorated PL. SILISTRARU / NO.9 SCHOOL GIRLS BRAILA. Down CARNIOL.

AE, 40x60 mm, inv. MNIR Pv. 270, Transfer ex CNBAR, Col. BNR.

6. *Unifacies booklet, „Țesătoarea”* – Queen Elisabeth at the texture machine, <1905-1906>.

Av. Queen Elisabeth in a folk costume with raw silk headdress, in the right. Under on three lines: “Viitorul Țerii/îl țese femea/Elisaveta”. In the right, decorated, the royal crown.

AE gilded, 40x60 mm, inv. MNIR Pv. 1994, Transfer ex CNBAR

7. *Prize oval medal, „Țesătoarea” Society, Ilfov Committee* – Reward for the deposed work for the sericulture’s prosperity, <1905-1906>.

Av. Elisabeth’s bust $\frac{3}{4}$ on the right, with a shroud cached in a loop of hair. Under three lines: “Viitorul Țerii/îl țese femea/Elisaveta”.

Rv. Unifacies booklet: ILFOV COMMITTES OF TESATOAREA SOCIETY. Central a legend on five lines: THE REWARD/FOR THE DEPOSED/WORK/FOR/THE/SERICULTURE’S/PROSPERITY.

AE silvered, mm, inv. MNIR Pv. 1956 Transfer ex CNBAR

8. *Memorial booklet, House of Agriculture Brăila* – Menial Industry and Needlework Gallery, 1929, graver Carniol.

Av. Queen Elisabeth at the texture machine.

Rv. Down, in a frame with leaves of laurel, legend on 6 lines: MENIAL INDUSTRY/AND/NEEDLEWORK/GALLERY/1929. Down CARNIOL.

- AE silvered, 40x60 mm, inv. MNIR Pv. 2471/BII 2695, Transfer ex CNBAR, Col. BNR.
9. *The prize medal, The Romanian Ladies Association "Furnica" to the Director Sofia Colonel Ionescu, with the celebration of the 25 years jubilee, 1907, graver Menachem Carniol the son.*
 Av. Circular legend •THE ROMANIAN LADIES ASSOCIATION•UNDER THE PATRONAGE OF M.S. QUEEN ELISABETH. Central the bee, above her "FURNICA", under THE 25 YEARS JUBILEE, left - right 1882-1907. Down M. CARNIOL THE SON.
 Rv. Circular legend between two c.l.: x FOR THE 25 YEARS OF WORK TO THE DIRECTORY SOFIA V. COLONEL IONESCU.
 AE, 56 mm, inv. MNIR Pv. 1127/BII 1237, Transfer ex CNBAR
10. *The prize medal, The Romanian Ladies Association "Furnica" to the president Elena C. Cornescu, cu with the celebration of the 25 years jubilee, 1907, graver Menachem Carniol the son.*
 Av. Circular legend •THE ROMANIAN LADIES ASSOCIATION•UNDER THE PATRONAGE OF M.S. QUEEN ELISABETH. Central the bee, above her "FURNICA", under THE 25 YEARS JUBILEE, left - right 1882-1907. Down M. CARNIOL THE SON.
 Rv. Circular legend between two c.l.: THE HOMAGE FOR OUR PRESIDENT ELENA C. CORNESCU.
 AE, 56 mm, inv. MNIR Pv. 1126/BII 1235- 1236, Transfer ex CNBAR
11. *Badge of the "Furnica" Society.*
 A red silken rosette on which it is grip a needle in shape of an ant
 MC silvered și silk, 10x33 mm, inv. MNIR Pv. 2979/BII 3357, Transfer ex CNBAR.
12. *Unifacies Prize Booklet, The Romanian Society "Tinerimea", 1921*
 Av. Legend on four lines: THE ROMANIAN/SOCIETY/TINERIMEA/ empty cartridge decorated with fronds of laurel /1921. In the left, up, the societies monogram.
 AE silvered, mm, inv. MNIR Pv. 1832 Transfer ex CNBAR
13. *Memorial Medal, Lemître Foundry- In the reminding of the jubilee year, 1906.*
 Av. Efigie Carol I on the left.
 Rv. Efigie Elisabeta on the left.
 AE, 56 mm, inv. MNIR Pv. 1976/BII 2170, Transfer ex CNBAR, Col. BNR
14. *The memorial medal with bail, The Foundation of the Romanian Society "Tinerimea" from Targu Jiu, 1896.*

Av. Circular legend broken: ROMANIAN SOCIETY TINERIMEA * TARGU JIU *. Central St. Constantin and Elena.

Rv. In a coronet of laurel, Aliance, under 1896, over *.

AE gilded, 25 mm, inv. MNIR Pv. 2012/402/1706, Custodie ex CNBAR, Col. Ștefan Capșa.

15. *Oval medal with bail, The Foundation of the Romanian Society "Tinerimea" from Targu Jiu, 1921, graver Carniol the son.*

Av. Circular legend: 25 YEARS FROM THE FOUNDATION OF THE ROMANIAN SOCIETY TINERIMEA *TARGU - JIU*. In the field two high church faces which are holding a cross. In the right, under the personages, CARNIOL THE SON. 1896 - 1921.

Rv. Legend in 12 lines: THE GODGATHER/ V. POPESCU-PIPILE/R. PAUNESCU PRESID./P. P. RUIANU V. PRESID./D. HOBEANU /D. CONDOIU SECRETARY/MEMBERS/C. DOETESCU – J. VALER/J. AL. MECULESCU/ BERTO MARIOTTI/V. HARANACIU.

AE silvered, 26x35 mm, inv. MNIR Pv. 1801/402/1458, Custodie ex CNBAR, Col. Ștefan Capșa

16. *The booklet "Ciobanasul" graver Friedrich Storck*

Av. Medallion, central the bust of prince Nicolae, in the left a child, on the edge FR. STORCK. Under in the decorated frame a legend of for lines WHO KNOWS/WHO SAW/THE PROUS SHEPHERD/UNZIP INSIDE A RING.

Rv. Prince Nicolae standing upholding into a bat. Down on the right FR. STORCK. AR, 39x65 mm, 58,66 g, inv. MNIR Pv. 562/B II 620, Transfer ex CNBAR, Col. BNR

FRANCE

17. *Memorial Medal, Fuller Loïe, 1900, Paris.*

Av. Up a little semicircular FVLLER. Down at the left LOÏE. In the fiel the dancer in the simple waves on a grey background.

Rv. A legend of seven lines placed above two lilies: 1900/UNËTRE/ QVI/ N'ÉTAI/QVE/LVMIÈRE – ORETGAZE/BAVDELAIRE. As a background a gray side.

MC silvered, 71 mm, inv. MNIR Pv. 1079.5174/5250, Custodie ex CNBAR, Col. Moscova.

PREOCUPĂRILE CULTURALE ȘI ARTISTICE ALE MEMBRILOR FAMILIEI REGALE – MĂRTURII MEDALISTICE

- Rezumat -

Articolul urmărește unele pasiuni culturale și artistice ale membrilor familiei regale și strădaniile lor pentru înțelegerea spiritului românesc și simbolurilor noastre naționale, din perspectiva medaliei. În acest sens medalia este o impresionantă sursă de informații pentru istorici și pentru oameni de cultură în general, multă vreme jucând rolul mass-mediei de astăzi, ca mijloc de popularizare a realizărilor unei societăți și de transmitere a mesajelor politice în rândul maselor și în exterior, adresându-se intelectului și sufletului.

Carol I a preferat medalia și i-a acordat un rol important în reflectarea realizărilor sale, adresându-se celor mai buni gravori și modelatori ai epocii, în special din spațiul german: W. Kullrich, P. Telge, A. Scharff, T. Szirmai. Această preferință a sa a contribuit la formarea unei școli românești de medalistică, reprezentată de artiști consacrați (Fritz și Carl Storck, Paciurea, Dimitrescu), dar și de artizani, fondatori de case de gravură românești (Menachem Camiol, J. Carapati sau Theodor Radivon).

Medalistica Elisabetei a abordat teme ce amintesc aportul său deosebit ca ocrotitoare a poeziei, muzicii, artei populare sau lăcașurilor de cult. Imaginea sa a devenit simbolul României Independente – apare astfel pe medalia oficială bătută în 1881 de Wilhelm Kullrich, cu ocazia proclamării Regatului și aniversării a cinci ani de la Independență, unde este înfățișată cu părul scurt, pieptănat liber, așa cum apare pe medalia “Carmen Sylva - Augens vivo”, singura sa medalie non conformistă, lucrată tot de Kullrich, ce a fost oferită Reginei după primirea sa în rândurile Academiei. Chipul său apare și mai târziu, pe “Crucea Meritul Sanitar” („Crucea Regina Elisabeta”) instituită în 1913, pentru a recompensa medicii și personalul sanitar ce se distinseseră în combaterea epidemiei de holeră din timpul războiului balcanic. În aceeași postură de “mamă a răniților” apare și pe o reușită machetă dedicată de Armata Română suveranilor cu ocazia aniversării a 25 ani de la războiul de independență, piesă lucrată de Paul Telge la Berlin.

Ferdinand I a fost mai puțin interesat de medalii, pasiunea sa îndreptându-se către arta decorațiilor, el fiind creatorul unor proiecte de ordine, decorații și însemne pentru răsplătirea celor care au contribuit la crearea României Mari: proiectul și statutele ordinului „Mihai Viteazul”, „Crucea Regina Maria”, mai multe variante pentru un „Ordin de merit al Unirii” și pentru statute și chiar liste cu personalitățile, care urmau să primească acest ordin în premieră. Decorația nu a fost emisă, dar elementele componente se regăsesc în ordinul cu colan „Ferdinand”, instituit pentru comemorarea unirii tuturor românilor, la 8 mai 1929, la 10 ani de la Unire. Regele Ferdinand și C-tin Kristescu sunt autorii unor proiecte

pentru „Crucea comemorativă a războiului din 1916-1918”, proiectul regal fiind adoptat oficial. Sunt apoi câteva proiecte de distincții, cunoscute din caietele de schițe ale regelui Ferdinand – de exemplu „Semnul distinctiv al războiului din 1916-1918”, o probă (de aur) pentru un însemn cu cifra regelui Ferdinand, oferit de rege ofițerului de stat major Sofronie Tănăsescu.

Principesa și mai apoi regina Maria a preferat medaliei arta fotografică, aplecarea spre această artă fiind stimulată de un simț înăscut pentru „regie” și costum. Portretul principesei Maria, prezent pe numeroase cărți poștale, a servit ca model pentru gravorii care au lucrat medalii și plachete originale (Scharff, Szirmai, Kristescu, Kara, Becker), din 1913, implicarea Mariei în Războiul de Întregire, Marea Unire, Încoronarea, a prilejuit baterea unor medalii cu evident rol propagandistic, regina fiind reprezentată ca un simbol al României Mari (de exemplu, pe medalia bătută de francezul Dautel la comemorarea a 10 ani de la Unire), medalii influențate de curentul Art Nouveau, pe care Maria l-a susținut și încurajat.

Principesa Ileana a moștenit preocupările creatoare ale tatălui său. Este autoarea portretului medalistic dedicat morții regelui Ferdinand, folosit și pentru medalia-decorație din 1929. Portretul, de un realism deosebit, dovedește execuția modelului după natură, nu după fotografii oficiale, cum era moda timpului. Ileana este și autoarea unei plachete remarcabile dedicate unui episod dramatic – o barcă cu pânze pe o mare învolburată. Realizările sale se remarcă printr-un relief foarte adânc, apropiat mai mult de sculptură decât de arta medaliei. În mod categoric, în medalistica noastră creațiile Ilenei sunt piese singulare, expresia unui real talent, influențat de școala de sculptură din primele trei decenii ale secolului al XX-lea.

Carol al II-lea a moștenit pasiunea tatălui și gustul său pentru decorații, în sensul instituirii unor noi ordine și modificării ierarhiei ordinelor și sistemului de purtare a lor, majoritatea inspirate de cele prusace: Ordinul “Pentru merit” (1931), ce se acorda “proprio motu” cetățenilor români și străini pentru “fapte de credință față de suveran, fapte de înaltă cultură și înalt civism”; Ordinul “Serviciu credincios” (1932), devenit cel mai înalt ordin național, fiind plasat înaintea ordinului “Steaua României”; Ordinul “Casei Domnitoare” și Medalia “Casei Domnitoare” (1935), după modelul „Ordinului Casei de Hohenzollern”, ce se acorda “proprio motu” civililor și militarilor pentru merite față de dinastie; Ordinul “Bene Merenti al Casei Domnitoare” și “Crucea Casei Domnitoare”, instituite la aceeași dată și în aceleași condiții cu cel dinainte; Ordinul și Medalia “Virtutea Aeronautică” (1931) și “Virtutea Maritimă” (1936), Medalia “Amintirea regelui Carol al II-lea” (1939). Prin instituirea acestor ordine personale, Carol al II-lea a dorit legitimizarea sa ca membru și succesor al Dinastiei și recunoașterea apartenenței la Casa de Hohenzollern.

Mihai I nu a fost interesat de medalistică, puținele piese din timpul său fiind în general emise de Monetăria Statului cu ocazia unor aniversări care priveau guvernul și mai puțin Dinastia (de exemplu “Medalia jubileului Fundației Regale

Carol I” din 1941). A instituit în 1940 Ordinul și Medalia “Meritul agricol”, dar nu a reușit să instituie Ordinul “23 August” (Muzeul deține proiectele din anul 1945 pentru însemnul Ordinului pentru clasa I, și pentru clasa II-a, cu panglică și fărâ).

Încă din primii ani de domnie, regele Carol I și regina Elisabeta s-au angajat în protejarea culturii naționale, în sensul implicării în modernizări arhitecturale și în fondarea unor instituții cultural-educative și religioase, activitate ce se regăsește și în medalii. Una din marile lor realizări arhitectonice a fost Castelul Peleş, ridicat de Carol I la Sinaia, pentru reședința de vară. S-a bătut și o frumoasă medalie, lucrată din argint, argint aurit, bronz, opera gravorului Wilhelm Kullrich, care a redat pe reversul medaliei imaginea castelului “ad vivum”. Castelul Peleş, devenit un simbol al Dinastiei, va apare și peste ani, pe piese comemorative: în 1906, cu ocazia serbărilor jubileului de 40 ani de domnie, pe o medalie semnată de Szirmai, precum și pe o bancnotă emisă de Carol al II-lea.

O altă preocupare sistematică a regelui Carol I secondat de soție a fost ctitorirea, restaurarea și reedificarea a numeroase lăcașe bisericești, față de care s-a arătat preocupat de la începutul domniei: „*Popoarele care îngrijesc monumentele lor să ridice ele înșile, căci pretutindenea monumentele sunt povestirea vie a istoriei, oglinda trecutului, semnele vederate pentru generațiile viitoare*”. Una din cele mai mediatizate acțiuni de acest fel a fost reconstruirea Mănăstirii Curtea de Argeș, aleasă de Carol I ca loc de veci pentru membri Dinastiei. Carol a acordat o atenție deosebită acestei reedificări, inspectând și supraveghind personal lucrările. Catedrala de la Argeș s-a inaugurat în 1886. S-a emis o medalie, lucrată de Kullrich “ad vivum”, datată 1886, piesă gravată la Monetăria Națională de Anton Fessler, în anul următor. La fel ca și în cazul Peșului, imaginea catedralei a devenit un simbol al pietății regale și a fost reluată și pe medalii populare, bătute cu diferite prilejuri de societăți de binefacere sau particulari.

Amintim câteva medalii și plachete comemorative, lucrate de gravori români (Radivon, Carniol, Șaraga): biserica Sf. Dumitru Craiova (), biserica Mitropoliei Iași (1886), biserica Sf. Ilie Nou din București (1903), Sf. Nicolae Vlădica din Prund (1904), biserica M-rii Sinaia (1903), bisericile Sf. Trei Ierarhi și Sf. Nicolae din Iași (1904), catedrala Sf. Alexandru din Alexandria (1896), biserica Azilului Elena Doamna (1912), biserica din Bușteni. Carol s-a angajat personal în restaurarea multor edificii de acest fel; în 1901, în timpul crizei care a dus la sistarea lucrărilor de restaurare, a cerut Președintelui Consiliului de Miniștri să aplice și listei civile reducerea lefurilor funcționarilor statului, economia realizată rămânând la dispoziția tezaurului public pentru rezolvarea unor credite bugetare. În felul acesta, s-a finalizat restaurarea bisericilor Trei Ierarhi și Sf. Nicolae din Iași, cu acest prilej fiind bătute trei plachete – câte una pentru fiecare monument și una comună, aceasta din urmă, pe avers, cu portretul lui Carol I alături de cel al lui Ștefan cel Mare și Vasile Lupu, tenta propagandistică fiind evidentă.

Placheta dedicată restaurării bisericii Sf. Nicolae din Iași, din punct de vedere al concepției artistice este o inovație medalistică. Reversul prezintă în

dreapta, în medalion, portretul lui Ștefan cel Mare, în stânga edificiul restaurat și în exergă o legendă pe șapte rânduri. Rândurile 3-5 sunt astfel plasate încât lasă în dreapta un spațiu unde este gravat un portret în profil stânga; este un chip ascetic, cu barbă ascuțită și păr buclat, ce poate fi autoportretul autorului plachetei, G. Popescu. Este singura intervenție anonimă de acest fel; pe placheta omagială dedicată de Tony Szirmai numismatului colecționar C-tin Alessandrescu (1907) există un autoportret al autorului, dar este semnat, plasat într-un medalion, cu legendă explicativă.

O altă preocupare permanentă a regelui Carol I a fost grija pentru învățământ - primar, secundar, superior și profesional, acordând o atenție deosebită funcționării învățământului primar, mai ales a celui rural (*"...acolo unde este începutul instrucțiunii unui popor"*). S-au emis numeroase medalii premiu școlare, care s-au bătut până la sfârșitul perioadei interbelice: distincții pentru studiu, conduită, bună purtare, limbi străine, lucru manual, arte frumoase, educație fizică, etc. Astfel de medalii au fost bătute de Casele de gravură specializate - Carniol, Radivon sau de mici artiști locali. De obicei nu erau semnate. Amintim câteva din realizările din domeniul învățământului înfăptuite în vremea lui Carol I, consemnate și prin medalii: medalia bătută de Casa vieneză Wilhelm&Mayer în 1869, la inaugurarea Facultății de Medicină a Universității București sau medalia lucrată de Carniol Fiul în 1897, la inaugurarea clădirii Universității din Iași. Nepotul său Carol al II-lea a continuat activitatea de susținere a culturii prin promovarea accesului la cartea scrisă. În aceste sens amintim atenția deosebită acordată Expozițiilor de carte, pe care ne-o readuce în memorie medalia "Luna Bucureștilor - Ziua cărții", piesă lucrată de gravorul Curții lui Carol al II-lea, E. W. Becker.

De la Ferdinand și Maria ca principii moștenitori, sunt cunoscute frumoasele piese executate de Tony Szirmai și de rusul Felix Rasumy pentru Maria în stilul Art Nouveau. În anii 1914-1920 s-au emis piese cu puternică tentă propagandistică: medaliile „operelor de caritate”, expuse în străinătate pentru a atrage atenția Occidentului asupra problemelor României, fiind și valorificate pentru ajutorarea prizonierilor aliați, în primul rând români și plachetele Secției române a Societății „Veșmântul prizonierilor de război”, care au recompensat operele de caritate și au avut același rol propagandistic. Încoronarea a prilejuit baterea unor medalii diverse - unele oficiale, opera sculptorului Constantin Kristescu, plachetele executate în 1926 de Wilhelmina Pesky după fotografiile oficiale din 1922, suveranii fiind reprezentați în costumele de la încoronare; medaliile orădeanului Mihail Kara pentru proiectata încoronare din 1920, lucrate în stil Art Nouveau, care exprimau gustul artistic al Mariei, pasiunea ei pentru decorul floral, în special pentru crini, pe care-i vom întâlni și mai târziu, pe ultima medalie a Mariei - "Stella Maris", bătută în 1938 de Becker într-un stil Art Déco puternic influențat și el de personalitatea și temele Mariei. Portretele Mariei au devenit simboluri - superbul portret Art-Nouveau creat de Kara în 1920, portretul în

costum de soră de caritate de pe medalia din 1913 (reluat și în 1926) devenit simbolul Crucii Roșii române interbelice, sau chipul României Mari reprezentat prin imaginea sa idealizată, romantică, creată de francezul Dautel pe medalia comemorării a 10 ani de la Unire.

Această pasiune pentru costumul popular feminin impusă de reginele Elisabeta și Maria a inspirat pe sculptorul gravor Kristescu în reprezentarea tinerelor în costum popular (ce simbolizau provinciile românești unite) de pe reversul medaliilor Expozițiilor Generale din Chișinău-Basarabia, din 1923-1924.

Regina Elisabeta a sprijinit mult și creația literară; cel care a apropiat-o de literatura română și a încurajat-o să scrie a fost poetul Vasile Alecsandri. Apropierea artistică dintre poet și regina poetă este sugerată de o medalie bătută în amintirea premiului Gintei Latine primit de Alecsandri la Montpellier, unde, pe revers, sunt gravate cuvintele Elisabetei: *“În cupa lui de aur el bea numai lumină”*.

În 1881 Regina Elisabeta a fost primită ca membru onorific în Academia Română, acestui eveniment fiindu-i dedicată medalia lucrată de Kullrich, cu un portret singular în medalistica sa, neconformist, sugerând poezia pădurilor. Potretul a fost reluat, ca tip dar într-o manieră populară, pe o medalie turnată în fontă bătută de Turnătoria Lemaitre în 1906, o raritate medalistică.

O altă pasiune a Elisabetei a fost muzica. A susținut tinerele talente, cel mai cunoscut fiind G. Enescu - „copilul ei de suflet”, cel care a obținut premiul I la Conservatorul din Paris. Relația suveranilor României cu profesorii și elevii conservatorului este amintită de o medalie ce le-a fost dedicată în 1889, la comemorarea jubileului de 25 de ani de la fondarea Conservatorului de muzică și declamațiune din București.

Cu ocazia vizitei în Franța pentru a susține cauza României la Conferința de pace, la 23 februarie 1919, Regina Maria, în prezența președintelui Franței, a fost primită ca membru corespondent al Academiei de Belle Arte din Paris – Secția Pictură, eveniment immortalizat prin baterea unei medalii din bronz de către Szirmai.

Fig. 1. Medal-distinction “Romanian Youth” Society Scientific and Literary for drawing after nature, 1898, avers and reverse.

Medalie-distincție, *Societatea “Tinerimea Română” Științifică și Literară pentru desen după natură*, 1898, avers și revers.

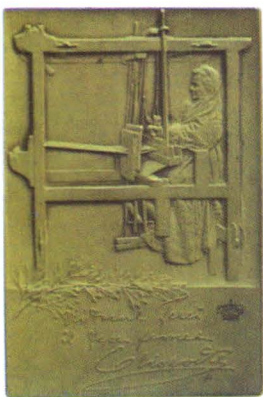
Fig. 2. Prize plaque “The Sewer” Society, Ilfov Comity Reward for the work in the service of sericulture, <1905-1906>, avers and reverse.

Plachetă premiu, *Societatea „Țesătoarea”, Comitetul Ilfovului Recompensă pentru munca depusă pentru prosperarea sericiculturii*, <1905-1906>, avers și revers.

Fig. 3. Plaque Exposition of household industry and manufacture, for the Girls School no. 9 in Brăila, 1925, reverse.

Plachetă, *Expoziția de industrie casnică și lucru manual, Școlii nr. 9 de fete din Brăila*, 1925, revers.

Fig. 4. Plaque - „The sewer”, <1905-1906>, avers.
Plachetă, „Țesătoria”, <1905-1906>, avers.

Fig. 5. Badge of “The Ant” Society.
Ecuson al Societății “Furnica”.

Fig. 6. Prize medal “The Sewer” Society, Ilfov Comity Reward for the work in the service of sericulture, <1905-1906>, avers and reverse.

Medalie premiu, Societatea „Țesătoria”, Comitetul Ilfovului Recompensă pentru munca depusă pentru prosperarea sericulturii, <1905-1906>, avers și revers.

Fig. 7. Prize medal “The Ant”, Association of the Romanian Ladies, to Sofia colonel Ionescu, director, 1907, avers and reverse.

Medalie premiu, Asociația Doamnelor Române “Furnica” directoarei Sofia colonel Ionescu, 1907, avers și revers.

Fig. 8. Prize plaque "Romanian Youth" Society, 1921, avers.
Plachetă premiu, *Societatea Tinerimea Română*, 1921, avers.

Fig. 9. Medal: Lemître Foundry In the memory of the jubilee year 1906, avers and reverse.
Medalie, *Turnătoria Lemître - În amintirea anului jubiliar 1906*, avers și revers.

Fig. 10. Plaque Shepherd, avers and reverse.
Plachetă, *Ciobănașul*, avers și revers.

Fig. 11. Medal, Fuller Loie, 1900, Paris, avers and reverse.
 Medalie, *Fuller Loie*, 1900, Paris, avers și revers.

Fig. 12. Medal, Carol II The Bucharest Month, 1935, reverse.
 Medalie, *Carol al II-lea - Luna Bucureștilor*, 1935, revers.

Fig. 13. Banknote, 1000 Lei, 1934, reverse.
 Bancnotă, *1000 Lei*, 1934, revers.

Fig. 14. Medal Inauguration of the Peleş Castle, 1883, reverse.
Medalie, *Inaugurarea Castelului Peleş*, 1883, revers.

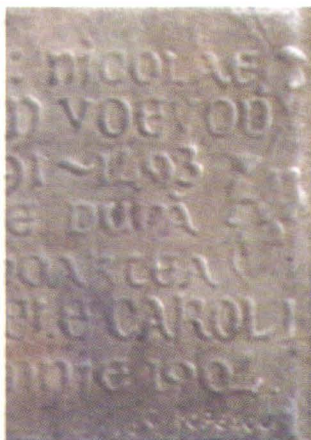
Fig. 15. Medal Peleş Castle and Sigmaringen, 1906, avers.
Medalie, *Castelul Peleş și Sigmaringen*, 1906, avers.

Fig. 16. Medal Rebuilding of Curtea de Argeș Monastery, 1886, reverse.
Medalie, *Reedificarea Mănăstirii Curtea de Argeș*, 1886, revers.

Fig. 17. Plaque Restoration of Church St. Nicolas from Iași, 1903, reverse.
Plachetă, *Restaurarea Bisericii Sf. Nicolae din Iași*, 1903, revers.

Fig. 17 a. Detail, reverse of the Plaque Restoration of Church St. Nicolas from Iași self-portrait Gabriel Popescu, engraver.

Detaliu de pe reversul Plachetei restaurării Bisericii Sf. Nicolae din Iași autoportretul gravorului Gabriel Popescu.

Fig. 18. Plaque Tony Szirmai engraver, to C-tin Alessandrescu, numismatist collector 1907, avers and reverse.

Plachetă, Gravorul Tony Szirmai numismatului colecționar C-tin Alessandrescu, 1907, avers și revers.

Fig. 19. Medal Heroes Monument in Ploiești, 1897, reverse.

Medalie, Monumentul eroilor din Ploiești, 1897, revers.

Fig. 20. Medal Inauguration of the Nation Mausoleum at Mărășești, 1938, avers and reverse.
 Medalie, Inaugurarea Mausoleului Neamului de la Mărășești, 1938, avers și revers.

Fig. 21. Medal The Faculty of Medicine from Bucharest, 1902, reverse.
 Medalie, Facultatea de medicină din București, 1902, revers.

Fig. 22. Medal Jubilee of the University Foundation Carol I, 1914, avers and reverse.
 Medalie, Jubileul Fundației universitare Carol I, 1914, avers și revers.

Fig. 23. Medal Carmen Sylva - Augens vivo, 1881, avers.
Medalie, *Carmen Sylva - Augens vivo*, 1881, avers.

Fig. 24. Medal Princess Maria, 1902, avers.
Medalie, *Principesa Maria*, 1902, avers.

Fig. 25. Plaque Princess Maria, 1912, avers.
Plachetă, *Principesa Maria*, 1912, avers.

Fig. 26. Plaque Jubilee of Romanian Youth Society, 1907, avers and reverse.
Plachetă, *Jubileul Societății Tinerimea Română*, 1907, avers și revers.

Fig. 27. Medal Queen Maria Balcic, Stella Maris, 1938, avers and reverse.
Medalie, *Regina Maria Balcic, Stella Maris*, 1938, avers și revers.

Fig. 28. Plaque modeled by Princess Ileana Balcic - Cavarina, 1927, avers.
Plachetă modelată de principesa Ileana Balcic - Cavarina, 1927, avers.

Fig. 29. Carol al II-lea Faithful service, 1932.
Carol al II-lea Serviciu credincios, 1932.

Fig. 30. Carol al II-lea Order of the Ruling House, 1935.
Carol al II-lea - Ordinul Casei Domnitoare, 1935.

LE JOURNAL DE VOYAGE DU PRINCE CHARLES I À CONSTANTINOPLE, OCTOBRE 1866

Cătălina Opaschi

Le 11/ 23 février 1866, le Prince Alexandre Ioan Couza abdiqua le trône. La Régence qui avait pris la barre des charges du pays s'est empressée de rassembler l'Assemblée de Deputés et le Sénat. Le but des hommes politiques roumains était de décider ensemble l'avènement au trône du pays, d'un Prince étranger issu d'une dynastie européenne, la seule solution de maintenir l'Union et de défendre le pays, face aux intentions annexionnistes des puissants voisins des Principautés.

Le Prince Couza même s'était engagé, à l'époque de son règne, en quête de l'ardu problème d'un candidat idéal et, aussitôt après son abdication, il écrivait à Nicolas Golesto, membre de la Régence: *"[...] seul un Prince étranger, d'après mon avis, peut garantir l'avenir de la Roumanie [...] Nous tous, nous avons eu le même but, sans autre différence que la manière et le choix du moment [...] dorénavant celui qui ne secondera de toutes ses forces cette grande action est un traître"*¹.

Pour mettre les états de l'Europe devant le fait accompli, les hommes politiques roumains ont immédiatement songé à la nomination d'un Prince étranger qui fasse le moins possible tort aux sensibilités des grands empires voisins, en leur offrant la certitude que l'équilibre européen ne changera pas. Ils devaient, en même temps, user de prudence, en tenant compte que les Pouvoirs Garantes n'avaient accepté l'Union des Principautés, que durant le règne du Prince Alexandre Ioan Couza.

Après le "coup d'état", en redoutant que la Roumanie va proclamer immédiatement son indépendance, les Pouvoirs Garantes ont envoyé des instructions expresses à leurs consuls, de n'entretenir pas des relations directes avec les autorités de nouvelle date et d'être d'autant réservés que possible dans leurs déclarations et dans leurs attitudes publiques.

Les Roumains redoutaient l'envoi d'un commissaire du Sultan, accompagnés par les représentants des Pouvoirs Garantes, à ce que le Protocole de 6 Septembre 1859 avait prévu, en cas de vacance du trône. La nomination immédiate d'un Prince étranger, au trône des Principautés Unies, était vitale. Le choix de l'Assemblée s'est arrêté au comte Philippe de Flandre, le frère du roi Leopold II de Belgique (idée plus ancienne, suggérée par les frères Hurmuzaki), quoi qu'on doutait que l'offre soit refusée, mais l'intention des hommes politiques

---

¹ **, *Independența României în conștiința europeană (L'Indépendance de la Roumanie dans la conscience européenne)*, București, 1997, pp. 80-81, doc. 4.

roumains était de ratifier le principe du Prince étranger, face à l'Europe hostile aux changements attendus par les Roumains.

Dans la situation dont la Conférence de Paris, rassemblé le 26 Février/ 10 Mars 1866, loin de tomber d'accord, ne parvenait à harmoniser les intérêts des Pouvoirs européennes, les Roumains ont tiré profit du prolongement des discussions et ont rapidement agi au bénéfice du pays.

Le 17/ 29 Mars 1866, le gouvernement a supprimé les deux Chambres et décida d'organiser des nouvelles élections. Le 14/ 26 Mars, le comte Philippe de Flandre avait refusé *officiellement* le trône des Principautés, mais on savait depuis Février qu'il ne pouvait pas "[...] recevoir la tâche si flatteuse du peuple roumain."

La délégation envoyée par les Principautés à la Conférence de Paris a présentée d'une manière tranchante la position des Roumains, faisant voir que l'Union ne pouvait pas être mise en discussion, étant irrévocable, sans retour, reconnue valable par les Pouvoirs européens, faisant déjà part du Droit public européen. Quant à l'opposition des Pouvoir à l'égard d'un Prince étranger, la délégation a averti que les Roumains vont s'opposer les armes à la main mais n'accepteront plus un Prince regnant du pays.

Comme la France était favorable à l'avènement d'un Prince étranger, Ion Balaceano - l'agent roumain à Paris, de même que Ion C. Bratiano, après consultations de longue durée avec les diplomates et avec l'Empereur français, dont l'acceptation tacite était donnée, ont fixé leur choix sur le jeune Prince Charles-Luis de Hohenzollern-Sigmaringen.

Le Prince appartenait à l'une des plus anciennes dynasties européenne, ayant des aïeux consignés dans les chroniques moyenâgeuses, depuis le XI-e siècle, apparenté aux grandes Maisons dynastiques européennes, en tant que fils du Gouverneur de la Rhénanie, le Prince Karl-Anton et de Josephine de Hohenzollern-Sigmaringen. En ligne paternelle son ascendance venait aussi des Murat et, en ligne maternelle, de la famille de la duchesse Stephanie de Beauharnais – la fille adoptive de Napoleon Bonaparte, ce qui explique, d'une certaine manière, la soutenance française.

En 1192 le comte Friedrich de Zollern avait épousé la fille du "bourgrave" de Nüremberg, en prenant en possession cet territoire, en dotte, puis, en 1214, la famille des Zollern s'est divisée en deux branches, d'après les deux fils du comte: une branche suabe, au Sud et une branche franconne, au Nord-Est. De la branche franconne sont issus les "margravs", puis Princes électeurs et, en fin, les Rois de Prusse, dont le descendant était, en 1866, l'Empereur de l'Allemagne Wilhelm I, cousin des Princes de Hohenzollern-Sigmaringen.

Cette dernière branche était née en 1535, moment où Karl I de Zollern acheta le domaine de Sigmaringen. Il avait partagé ses possessions entre ses trois fils, en fondant les trois branches suabes des Hohenzollern: les Sigmaringen, les Heigerloch et les Hechlingen. De ceux-ci, seulement la branche des Sigmaringen avait survécu.

Le jeune Prince avait été destiné par sa famille à la carrière militaire. Après les premières années d'études sous la surveillance d'une gouvernante française et d'un percepteur, il avait étudié à Dresde, dans une école militaire, en s'accommodant à toutes les rigueurs, pareil à ses collègues. Il a terminé l'Ecole de cadets en 1856, et continua à l'Ecole d'Artillerie et Génie de Berlin, en recevant, à la fin des études, le grade de lieutenant dans le Régiment de Garde. Il avait suivi aussi des cours de sciences exactes, des cours de profil militaire et simultanément, la préparation physique et l'équitation.

Il avait beaucoup voyagé, des voyages considérés utiles pour compléter son éducation, en Portugal (à l'occasion du mariage de sa sœur qui épousa Dom Pedro V de Portugal); en Algérie – où il observa de près la vie et la manière d'organiser les garnisons françaises; en France où il avait assisté aux cours de langue et civilisation française, en préférant la société des hommes de science aux honneurs de la Cour.

Le Prince Charles avait pris part, comme volontaire, à la guerre de 1864 (d'entre l'Autriche, la Prusse et la Danemark), comme aide de camp de son cousin, le Kronprinz Frédéric-Wilhelm. Celui-ci l'avait encouragé d'accepter le trône roumain et le taquinait, avant de partir vers son nouvel pays, en le nommant... turc – allusion à la suzeraineté turque des Principautés.

A leurs tour, les sœurs et les frères du Prince avaient fait des mariages dans des Maisons princières européennes. Ces alliances étaient très importantes pour le futur de sa nouvelle patrie.

Les hommes politiques roumains ont bien pensé, à coup sur, quant à la position dont le Prince allait traiter avec la Turquie et les autres états de l'Europe, plus ou moins hostiles d'une Roumanie qui se voulait souveraine et, le plus prochainement, entièrement indépendante. Mais les choses devaient s'accomplir le plus tôt possible.

Cette situation était souligné dans la lettre dont Ion C. Brătianu avait livré en mains propres, à Düsseldorf, au Prince Charles: “[...] votre génie, Prince, Vous donnera [...] la force de vaincre les difficultés diplomatiques qui pourront se présenter aujourd'hui. Le plus sûr moyen de les enlever, de les prévenir, de leur pouvoir opposer un fait accompli, c'est de prendre immédiatement la possession du Trône que, dorénavant, personne ne pourra plus Vous l'arracher”².

La diplomatie européenne avait saisie l'intention des Roumains d'acquiescer à l'indépendance complète, “si non immédiate, du moins rapprochée”, ce que mettait de plus en colère les Cabinets des Pouvoirs, craintifs quant aux changements de l'équilibre européen, car ils avaient l'intuition de la difficulté de s'opposer à un Hohenzollern régnant sur le trône de Bucarest.

Comme la Conférence européenne, sans tenir compte des doléances roumaines, avait décidée le commencement de la procédure d'élection d'un Prince

² P. Lindberg, *Carol I, Regele României (Charles I, Roi de Roumanie)*, Bucarest, 1915, p. 51.

du pays (on parlait de Nicolas Bibesco, ou de Grégoire Bassaraba-Brancovan) et comme on apercevait un nouvel conflit entre l'Autriche et la Prusse, qui risquait de changer de nouveau le délicat équilibre du continent, les Roumains ont bien compris que la célérité de leur action était essentielle. S'appuyant sur l'accord tacit de la France et de quelques personnes de la Maison royale de Prusse, les politiciens de Bucarest ont décidé d'organiser un plébiscite pour la candidature du Prince Charles.

Le 3/ 15 Avril 1866, dans une télégramme envoyée au Prince Karl-Anton de Hohenzollern, Ion C. Bratiano lui annonça la décision des cinq million de Roumains, d'avoir sur le trône, son fils Charles, en le conseillant toutefois la discrétion totale.

Le Prince même a bien compris que l'action rapide et la politique du fait accompli étaient les seules atouts que pouvaient utiliser les Roumains, dont déjà il se considérait en appartenir.

En dépit du faux semblante opposition du Roi de Prusse – qui conseilla le Prince Charles d'attendre la décision de la Conférence de Paris, quoi-qu'à l'assy une démonstration separatiste – encouragée par les espions russes – avait soulevé, bien plus, le mécontentement des Pouvoirs européens et, en dépit de l'opposition ostentatoire de la Turquie, la Nouvelle Constituante de Bucarest proclama "une seule Roumanie, unie et inséparable" sous le règne héréditaire du Prince Charles de Hohenzollern.³

Dans la séance de la Constituante du 28 Avril/ 10 Mai 1866, le résultat du plébiscite fut ratifié avec 109 votes favorables ("pour") et seulement 6 abstentions.

Pendant que les Pouvoirs garantes se préparaient de rasssembler une nouvelle Conférence, le 29 Avril/ 11 Mai, le Prince Charles, après qu'il demanda un congé de son Régiment, partit vers la Roumanie incognito, sous l'identité d'un certain Karl Hettingen, citoyen suisse, voyageant en intérêt de ses affaires, à Odessa.

Il voyageait modestement, avec peu de compagnie et sans bagages, même faisant semblable d'être le valet de son propre valet, pendant le passage par

³ Biblioteca Națională a României (BNR), *Fond special* (Bibliothèque Nationale de Roumanie, *Fond special*), *Saint-Georges*, d. LXIII/ 1, f. 93, télégramme du prince Nicolas Soutzo à Focsani: (en français en texte): "Assemblée vote en ce moment sur ma proposition portant 107 signatures projet suivant de réponse au message: (en roumain) En considération de la déférence qu'elle doit à la Sublime Porte et aux Pouvoirs Garantes, l'Assemblée, interprète fidèle de la volonté nationale perpétuelle et affirmée avec autant de force par les "Divans ad-hoc", par toutes les assemblées ultérieures et maintenant par (les) Corps Législatives, le 11 Février, aussi que par le Plébiscite de 2 Avril; déclare pour la dernière fois devant Dieu et les hommes que la volonté inébranlable des Principautés Unies est de rester pour toujours ce qu'elles sont: une Roumanie unique et inséparable sous le règne héréditaire d'un Prince Etranger issu d'une Famille Souveraine de l'Occident et que le Prince héréditaire de la Roumanie est le Prince Carol-Ludovic de Hohenzollern Sigmaringen que l'Assemblée, à son tour, le proclame sous le nom de Carol I. (en français): Sept députés du parti Ionesco sont seuls dissidents. Tous les autres Moldaves présents au nombre de 34 adhèrent et ont signé. Vote sera probablement unanime [...]"

l'Autriche, sur le Danube. Le Prince des Roumains Charles I arriva à Turnu-Sévérin le 8/ 20 Mai, passant sous le nez du capitaine autrichien du bateau, qui l'avait reconnu le dernier moment, quand le Prince avait passé la passarelle sur le sol roumain. Depuis Bazias il avait été accompagné par Ion C. Bratiano, un des hommes politiques qui avait beaucoup travaillé, avec un total dévouement, pour l'accomplissement de cet historique moment et qui Lui restera un proche collaborateur dans l'avenir.

Cette action n'avait manquée de risque ni pour le Prince (devant traverser l'Autriche pleine de troupes récemment mobilisées), ni pour le pays. On s'attendait à une intervention étrangère, d'après une télégramme qui avait été expédiée au prince Nicolas Soutzo par un de ses proches (en français): "Charles I arrive aujourd'hui Turnu-Sévérin; sera après demain Bucarest. *Guerre très probable*"⁴. (n. s.)

En passant par Turnu-Sévérin, par Craïova, près de Pitești le Prince Charles a reçu l'hommage du général Nicolas Golesco, de la parte de la Régence, et les honneurs du 2-e Régiment d'Infanterie. Pendant l'arrêt à la terre des Golesco (duquel il gardera toujours un bel souvenir), le Prince a signé le premier document de son long et fructueux règne, l'amnistie des séparatistes de Iassy qui avait été arrêtés, à la suite des incidents qui s'étaient soldés de morts et blessés.

Le 10/ 22 Mai "accompagné" par une pluie torrentielle qui venait après une longue sécheresse, le Prince Charles entrait dans la semi-orientale capitale de la Roumanie, reçu, depuis la barrière, par une foule enthousiaste, pleine d'atentes et d'espérance.

Après la bénédiction du Patriarche Nifon, comme il sied au commencement d'un nouvel règne, le Prince prêta le serment devant la Chambre des Deputés, qui avait aprouvée, le même jour, la naturalisation de la famille Hohenzollern-Sigmaringen.

Dans sa première déclaration, le Prince Charles disait: "*En mettant le pied sur cette sacrée terre, j'ai devenu Roumain. L'acceptation du plébiscite m'impose, je le sais, des grands obligations; j'espère qu'il sera écrit de les accomplir. Je vous apporte un cœur lèale, des pensées droites, une forte volonté de faire du bien, un dévouement sans bornes pour ma nouvelle patrie et l'invaincu respect de la loie, que j'ai reçu par l'exemple des Mienns. Aujourd'hui citoyen, demain s'il est necessaire, soldat, Moi je vais partager avec vous la bonne destinée ou la pire. Depuis maintenant tout est commun entre nous; croyez en Moi, comme Moi je crois en vous*"⁵.

Le lendemain il ajoutait, en souglinant son asscenssion au trône de Roumanie par la volonté unanime du peuple: "*L'acceptation du plébiscit, qui a*

⁴ *Ibidem*, f. 93. La Turquie avait menacée à l'intervention armée mais les Roumains savaient qu'on avait besoin de l'accord des Pouvoirs pour en intervention; or, en Europe on n'avait pas envie, ce momment-là, de créer une source de conflit qui risquait de s'amplifier. Notamment qu'à la Russie ne déplairait nullement une petite occupation des Principautés...

⁵ Le Roi Charles I, *Discours et letters*, vol. I, Bucarest, 1909, p. 16.

*mis sur ma tête la couronne d'Etienne le Grand et de Michel le Brave M'impose une grande responsabilité. J'espère pourtant, qu'avec l'aide de Dieu et d'un total dévouement, il Me sera écrit d'assurer à Ma nouvelle patrie une existence heureuse et digne de son passé. Roumains ! Je suis le vôtre de tout mon cœur et de toute mon âme. Vous pouvez vous fier à Moi en toutes les circonstances, ainsi comme Moi je Me fie à vous*⁶.

Le plus important problème qui devait être solutionné par le Prince Charles, une fois installé à Bucarest, c'était l'obtention du "firman" d'investissement, de la part du Grand Séigneur. Affaire pas du tout facile, puisque, notamment, si les lettres adressées par le Prince, de Zürich (en route pour le pays), à l'Empereur Napoleon III et au tsar Alexandre II, étaient pleines de tact et de courtoisie, celle adressé au Sultan (envoyé peu après son arrivé à Bucarest), "s'en manquait de ton", étant écrite en termes assez rudes, même altiers, quoi qu'il s'engageait de respecter les anciens traités. Ou, peut-être, il s'agissait seulement d'une tactique pour attirer l'attention que, dorénavant, la Turquie avait affaire à un Hohenzollern, neveu du Roi de Prusse et de l'Empereur de France, beau-frère du Roi de Portugal et, enfin, cousin de la Reine d'Angleterre et du tsar.

On s'occupait, en même temps, de la consécration légale de l'état de fait, par l'acceptation d'une nouvelle Constitution, dont une importance tout spéciale était accordée aux prérogatives héréditaires de la Couronne et au règlement de la succession au trône, Constitution votée le 29 Juin / 11 Juillet 1866.

Le lendemain, après la sanction du document et après un "Te Deum", le Prince prêta le serment, suivant la loi fondamentale de l'état "unique et indivisible", loi qui consacra la monarchie constitutionnelle héréditaire, de même que son régime parlementaire.

L'acceptation de la Constitution était un moyen de plus, pour déterminer les Pouvoirs européens et notamment la Turquie, d'accepter le fait accompli, surtout quand il en découlait d'un plébiscite indiscutable et quand il paraît qu'il n'y avait pas craintes pour d'autres changements majeurs, tant qu'elle reconnaissait la suzeraineté de la Turquie.

Ces actes d'autorité ont fait beaucoup de peine à la Porte qui considérait que les événements de Roumanie étaient une vraie insurrection contre le Sultan, de sorte que le Conseil des Ministres turc voulait ordonner aux troupes de Rouschuk, de passer le Danube. Bien que l'armée roumaine était faible et mal équipée, le Prince Charles et son Cabinet ont décidé de passer l'armée sur pied de guerre. Les diplomates roumains couraient les rues des capitales européennes sans obtenir autre que des reproches et des vagues promesses, sauf la France et, suprenant, l'Angleterre.

Par la suite de la victoire de la Prusse après la guerre autrichienne-prussienne du Juin 1866, l'attitude de la Turquie est devenue plus conciliante, en

⁶ *Ibidem*, p. 17.

renonçant à l'intervention armée, parce qu'elle avait pratiquement perdu l'appui effectif de l'Autriche. Ion Ghica (le bey de Samos) était parti, en Juin, à Constantinople, dans le but de négocier les conditions pour reconnaître le Prince Charles, comme Prince Rénant.

Les premières propositions furent inacceptables, étant suggérées sous l'inspiration de la diplomatie autrichienne, qui incitait la Turquie de confirmer le Prince dans des conditions humiliantes. Elles furent rejetées comme offensantes pour le pays et son Prince mais la diplomatie roumaine avança, courageusement, une contreproposition.

Pendant ce temps, dans le pays eut lieu un changement du Cabinet - devenu plus conservateur, et le Prince entreprit un voyage au "séparatiste" Iassy, où il fut reçu avec des preuves de sympathie, renforcées par son parfait tact, situation dont les agents diplomatiques européens ont rapportés à leurs supérieures.

Le déchaînement des révoltes en Crète, en Juin 1866, a portée la Turquie à nuancer son attitude; en outre, elle craignait l'accroissement de l'influence russe dans les Principautés.

Par suite d'une persévérante correspondance, de trois mois, d'entre Constantinople et Bucarest, on est venu, en Octobre, à une solution de compromis par rapport aux conditions demandées par la Turquie, pour en accorder le firman d'investiture. La Turquie demandait la reconnaissance de sa suzeraineté et à son tour elle reconnaissait le règne héréditaire en descendance directe, le droit de frapper monnaies - portant un "signe" impérial ottoman (détail qui sera ultérieurement éludé, sous divers prétextes)⁷, le respect des conventions conclues avec la Porte; l'existence d'une armée nationale de 30.000 soldats (pas 15.000, comme prévoyaient les précédentes documents), l'accroissement du tribut en fonction de circonstances ultérieures et l'engagement des autorités roumaines de n'accorder pas d'azil "à ceux qui preparent de troubles". C'était tout ce que les diplomates roumains avait réussi d'obtenir dans les conditions données, mais en progrès évident, par rapport aux premières propositions.

La lettre par laquelle le Prince Charles répondait au Vizir n'était consignée par aucun ministre roumain, de sorte que cet document devenait purement formel. En occurrence, le Prince devait partir à Constantinople pour recevoir le firman d'investissement, voyage qui devait commencer le 11 Octobre.

Les consuls des Pouvoirs Garantes se trouvant à Bucarest, se sont présentés au Palais, pour la première fois, en tenue officielle, pour féliciter le Prince - à l'exception du consul russe qui prétextait la manque d'instruction de St.

---

⁷ Cătălina Opaschi, *Documente din arhivele franceze privind instituirea monedei naționale* (Document des archives françaises concernant l'institution de la monnaie nationale), MN, XIII/2001, Eadem, *Documente diplomatice despre baterea primelor monede moderne românești* (Document diplomatiques sur la frappe des premières monnaies modernes roumaines, en anglais), dans cet volume.

Petersbourg, le Cabinet russe s'en réservant le droit de reconnaître directement l'état des choses, quand il en jugerait opportun.

La Proclamation adressée au peuple roumain par le Prince Charles annonçait l'acceptation du Pouvoir suzerain de reconnaître le règne héréditaire et le Gouvernement constitutionnel. C'était une grande victoire, pour le pays, qui avait été obtenue grâce à l'attitude pleine de courage et de persévérance, par l'habileté et la tenacité, victoire rendue facile, aussi, par la situation internationale dont les hommes politiques roumains avaient su s'en servir.

Le 8 / 21 Octobre 1866 le Prince Charles partait vers Constantinople, ayant l'appui de tous les Roumains qui donnaient, sans réserve, toute leur confiance au jeune Prince dont ils entrevoyaient la garantie d'un futur digne et prospère.

Le Prince Charles a tenu enregistrer personnellement l'événement, dans un journal de marche, de cette historique visite.

Le manuscrit se trouve dans les fonds de la Maison Royale, aux Archives Nationales Historiques Centrales (ANIC), écrit en français⁸.

Dans l'esprit de la discipline dont il était habitué, l'auteur a consigné avec attention toutes les étapes, les personnages et les entretiens dont il participa, en racontant les événements à la troisième personne. Nous croyons que ces notes ont servi aussi à la rédaction de ses mémoires⁹, où on reprend, sous une forme courte, le récit du voyage. Il est possible que le journal soit dicté à un de ses secrétaires.

Le récit est sobre, sévère quant aux détails, étant mentionné même l'heure dont les événements se déroulaient. Les descriptions sont suggestives, reproduites avec économie des moyens mais avec vivacité. On remarque l'information enrichie d'un complète instruction dans diverses domaines, aussi que l'intérêt pour la diversité des aspects nouveaux et pittoresques rencontrés pendant la visite aux monuments.

Les rencontres officielles sont narrées avec beaucoup de sobriété et on aperçoit le soin pour que la représentation du pays et de sa propre personne soit sans défaut. En même temps on sent la courtoisie de l'aristocrate authentique et l'élégance naturelle dont il faisait preuve, dans n'importe quel milieu: en présence de l'Empereur de la Sublime Porte, ou au milieu de la foule venue le recevoir à la Patriarchie Œcuménique.

Le militaire de carrière à l'œil attentif et compétent retient tous les détails de la revue des troupes en évaluant précisément le niveau d'instruction, la dotation et l'efficacité des soldats.

Certainement il n'y a pas de récit en détail des entretiens et des rencontres officiels avec le Sultan, avec les ministres turcs, ou les diplomates accrédités à Constantinople. Les résultats de ces entretiens se sont vus pendant la visite, par la cordialité du Sultan qui s'élevait d'une entrevue à l'autre, et aussi plus tard. Quand

⁸ ANIC, *Casa Regală, Carol I*, dosar 60, 15 ff. (*La Maison Royale, Charles I*, dossier 60, 16 feuilles).

⁹ *Memoriile Regelui Carol I. De un martor ocular (Les Mémoires du Roi Charles I. Par un témoin oculaire.)*, București, ed. 1994.

le Prince a refusé de recevoir des brevets en blanc et des décorations, de la part du ministre des Affaires Etrangères, puisque la Porte n'avait pas acceptée les demandes répétées du Prince pour la fondation d'un Ordre national roumain, le Sultan acceptera d'accorder le droit de créer une médaille militaire roumaine. D'autres concessions devront être transmises par une lettre du Grand Vizir, après la visite, dans le mois de Novembre: le droit d'avoir un agent comérçial à Varna et le droit de créer un service postal international.

D'après l'opinion du Prince Karl-Anton de Hohenzollern, le plus sincère et le plus fidel conseiller de son fils, "Le voyage à Constantinople tu l'as commencé et tu l'as suivi avec beaucoup d'adresse et par celà on a pris aux pouvoirs étrangers tout prétexte de s'en mêler. Moi-même, je m'étonne que ta presence a eu telles conséquences"¹⁰.

Mais suivons le Prince des Roumains dans son voyage dont il avait espéré avec tant d'ardeur et de persévérance, auprès de ses ministres, ayant la même pensée que son pays.

*****

"Le Sultan ayant accepté sans conditions les faits accomplis en Roumanie, à la suite des événements du 11/ 23 Février, et ayant admis la légitimité des voeux du pays par la reconnaissance officielle du prince issu du suffrage national, Son Altesse le Prince Charles voulut donner à Sa Majesté Impériale un témoignage de la droiture de ses intentions et, par une visite à Constantinople, l'assurer personnellement que les Roumains respecteraient toujours les capitulations et les traités. Le départ de Son Altesse fut fixé au Dimanche 9/ 21 Octobre 1866.

Après avoir reçu le corps consulaire au Palais, S. A. le Prince Régnañt passa à Philarète une revue générale des tris légions de la garde nationale et des troupes de la garnison, comprenant le 2-e bataillon de chasseurs à pied, les 2-e, 5-e et le 7-e régiments d'infanterie de ligne, 2 compagnies du génie, 2 compagnies de pompiers, deux batteries d'artillerie et le 1-er régiment de lanciers. Les troupes placées sous le commandement du colonel Logadi du 2-ème de ligne défilèrent aux cris enthousiastes de: *Vive Son Altesse!*

A trois heures et demie, la fête étant terminée, le Prince se rendit à cheval avec Son état major à la barrière où des voitures étaient préparées. A quatre heures moins quelques minutes, Son Altesse se mit en route, saluée de nouveau par les acclamations de la foule. En trois heures et un quart, le Prince avait franchi les 63 kilomètres qui séparent Bucharest de Giurgevo et entra en ville, accompagné de S. Ex. Monsieur le Président du Conseil¹¹, du préfet et des sous-préfets du district de Vlasca et de toutes les personnes de sa suite.

¹⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 153.

¹¹ Le président du Conseil des Ministres était le prince Ion Ghica (1816-1897), le "quarantuit-ard" (révolutionnaire), le bey de Samos et l'écrivain, qui a occupé cette charge entre 15/ 27 Juillet 1866-1/ 14 Mars 1867.

Descendu à l'hôtel de Paris où des logements avaient été préparés, le Prince reçut les membres de la municipalité et les notables de la ville qui lui furent présentés par le maire.

Au dîner, S. Ex. Mr. le Président du Conseil, rappelant que le 9/ 21 Octobre était pour Son Altesse une double fête, puisque c'était à la fois l'anniversaire de la naissance et du mariage de S. A. R. M-me la Princesse Joséphine de Hohenzollern, porta un toast en Son honneur, disant qu'il était hereux de boire à la santé de la Personne à laquelle les Roumains doivent le plus, puisqu'ils lui doivent leurs prince.

Son Altesse passa à Giurgevo la journée du lendemain et le mardi 11/ 23 Octobre, à 8 heures et demie du matin continua son voyage. A l'embarcadère des bateaux de la Compagnie de navigation du Danube, Elle fut reçue par Odian-Effendi, agent politique de l'eyalet de Tuolna et plusieurs officiers ottomans envoyés par Mithád-Pacha pour La complimenter sur le territoire roumain.

Le Prince prit place avec Sa suite à bord de l'avisio à vapeur de l'Etat (capitaine Barbieri) et gagna les eaux turques pour se rendre à Roustchouk. A 9 heures, 40 minutes, l'avisio mouilla devant la ville et fut salué, du haut du fort, de 21 coups de canon. Tandis que le navire roumain rendait le salut, le Prince débarqua. Il fut reçu, en descendant à terre, par S. Ex. Mithád-Pacha gouverneur de l'eyalet et par tous les hauts fonctionnaires de la ville.

Les troupes de la garnison étaient massées sur les bords du fleuve ou échelonnées dans les rues que Son Altesse devait traverser. Le Prince accompagné du Pacha prit immédiatement le chemin du palais au son des musiques militaires qui faisaient entendre des aires nationaux. A Son arrivée, le Prince reçut les membres du corp consulaire à Roustchouk, tous en uniforme, et les principaux fonctionnaires du Gouvernement.

Un déjeuner fut servi chez S. Ex. Mithád-Pacha et Son Altesse porta, au dessert, le toast suivant, reproduit par les journaux de Constantinople: *"Au moment où, pour la première fois, je met le pied sur le sol de l'Empire, je saisis avec bonheur l'occasion qui m'est offerte de boire à la santé de S. M. I. le Sultan"*. Mithád-Pacha but à son tour à l'heureux voyage de S. Altesse et S. Ex. Mr. le Président du Conseil répondit au Gouverneur Général.

A 11 heures et demie, le Prince, traversant de nouveau les troupes de la garnison, se rendit avec Mithád-Pacha à la gare du chemin de fer, de Roustchouk à Varna. Son départ fut annoncé par une nouvelle salve de 21 coups de canon. Le Prince avec sa suite, prit place dans un train special organisé par les soins de Mr. Barclay, directeur de la compagnie du chemin de fer, et voyageant ainsi dans le premier convoi qui circulât sur la ligne, en fit l'inauguration solennelle.

En arrivant près de Khaïrlidéri, à l'endroit où le chemin de fer présente une solution de continuité, Son Altesse fut complimentée au nom d'Omer-Pacha, alors en inspection à Choumla et qui n'avait pu venir en personne, par le premier aide de camp du Serdar-Ekrem.

A huit heures du soir, le train princier arrivait à Varna, L'auguste voyageur fut reçu à la gare par Abd-er-Rahman-Pacha, caïmakam de la ville, entouré de plusieurs officiers supérieurs. Son Altesse, escortée par des cavaliers qui portaient des lanternes, se rendit avec sa suite au palais du Gouvernement où un dîner avait été préparé.

Presque en même temps que le Prince entrait à Varna, on vit apparaître sur rade le yacht impérial l'Izzedin (capitaine Hassan-Bey), ayant à bord Djémil-Pacha, premier aide-de-camp de S. M. le Sultan et Memdough-bey, secrétaire de l'ambassade ottomane à Vienne. Ces deux personnages avaient été chargés de se rendre jusqu'à Roustchouk, pour rester attachés à la personne du Prince pendant tout son séjour sur le territoire ottoman, mais l'état de la mer n'avait pas permis au navire de quitter Constantinople assez tôt pour qu'ils pussent s'acquitter intégralement de leur mission.

A bord de l'Izzedin avaient encore pris passage Mr. Stourdza, Ministre des Travaux Publics et Mr. Golesco, Agent des Principautés-Unies près la Sublime-Porte, qui tous deux étaient venus au-devant du Prince.

A onze heures Son Altesse se rendit en route. Une escorte de cavaliers d'élite l'accompagna jusque sur le rivage. Au moment de l'embarquement, la rade présentait un spectacle magnifique. La silhouette du yacht impérial se dessinait sur l'eau en lignes de feu et des nombreuses fusées tirées du navire et de terre répandait au loin une vive lueur. Des soldats d'infanterie de marine avaient été embarqués pour le service d'honneur auprès du Prince pendant tout Son voyage. Quand Son Altesse fut à bord, Abd-er-Rachman Pacha et Odian-Effendi prirent congé d'Elle, et à minuit on leva l'ancre.

Le temps était très favorable. Une pluie fine avait abattu les grands vents de la semaine précédente et la mer était redevenue calme. On marcha toute la nuit et le lendemain, mercredi 12/ 24 Octobre à dix heures et demie du matin, le vapeur entra dans le Bosphore.

A onze heures le yacht impérial, portant au grand mât le pavillon roumain¹², jetait l'ancre devant le magnifique palais des Eaux-douces d'Asie (Ghiuk-su-Kiuşk)¹³, mis par le Sultan à la disposition du Prince.

¹² Le droit de hisser le drapeau du pays, sur les bateaux roumains, aussi que des drapeaux de l'armée, avait été obtenu depuis le règne d'Alexandre D. Ghica (1834-1843), par le "hâtichérif" du Sultan, en Octobre 1834; depuis 1862 les pouvoirs Garantes ont reconnu le tricolore (bleu-jaune-rouge), comme drapeau d'état des Roumains, pleinement officialisé par la *Loi pour l'établissement des armoiries de Roumanie*, le 30 Mars 1867.

¹³ Le palais Kükçüksu fut élevé par l'architecte de la Cour du Sultan Abdul-Medjid I, l'arménien, Nicogos Balyan; il fut achevé en 1856; avec son double escalier courbé, sur la façade et l'équilibre des proportions il est considéré un des plus beaux palais du Bosphore, étant placé dans la plaine d'entre les deux fleuves Kükçüksu et Gröksu; la façade a été très chargée, après l'achèvement du bâtiment, à la demande expresse du Sultan et les intérieurs ont été décorés par l'artiste français Séchan, le créateur des intérieurs de l'Opéra Garnier de Paris, avec des riches stucages et mosaïques, des candélabres géantes en chrystale de Bohême et des tapis sans prix; autour du palais

Son Altesse fut complimentée à bord par Kiamil-Bey, “introducuteur” des ambassadeurs, par le Prince Stirbey Ministre des Affaires Etrangères, par Mr. Bosgovich premier dragoman de la Légation de Prusse et par plusieurs autres personnages, puis Elle débarqua dans le caïque à cinq rangs de rames envoyé par Sa Majesté. Une compagnie de chasseurs à pied de la garde impériale avait été détachée au Palais, pour la durée du séjour du Prince et elle Lui rendit les honneurs militaires, tandis qu’Il mettait pied à terre.

A Son entrée dans le Palais, le Prince fut complimenté par les premiers dragomans des ambassades de France et de Grande-Bretagne et des legations de Belgique, de Danemark, de Grèce, d’Italie et de Portugal.

Après quelques instants de repos, Son Altesse apprit que Sa Majesté Impériale le Sultan, informé de l’arrivée du Prince des Roumains avait exprimé le désir de le recevoir immédiatement.

Le Prince ne voulut pas tarder à se rendre à cette invitation. Il remonta à bord de l’Izzedin et se dirigea vers le Palais de Dolma-Baktché¹⁴ accompagné de S. Ex. Kiamil-Bey, “introducuteur” des ambassadeurs et de toutes les personnes de la suite. Débarquée, dans le caïque impérial, sur le magnifique quai de marbre blanc qui s’étend le long du Palais, Son Altesse fut reçue en bas de l’escalier d’honneur par le Grand Vizir Mehmed Rouchdi-Pacha et introduite immédiatement chez Sa Majesté Impériale le Sultan dans un des salons du 1-er étage¹⁵. Dans cette entrevue qui eut un caractère tout intime, S. M. I. se montra pleine de cordialité; Elle fit asseoir le Prince à ses côtés¹⁶ et l’entretien se prolongea pendant plus d’un quart d’heure. Le Grand Vizir et Aarifi-Bey premier dragoman du Divan impérial remplissaient les fonctions d’interprète.

Après cette entrevue, le Sultan ordonna qu’on fit entrer la suite du Prince. Toutes les personnes qui avaient l’honneur d’accompagner S. Altesse étaient restées dans une des salles du palais; elles furent introduites par Kiamil-Bey chez

les parcs et les belvédères mettent en valeur la beauté du bâtiment, somptueusement placé au milieu de la splendeur naturelle du lieu, d’entre les deux continents.

¹⁴ Le palais Dolmabahçe a été élevé par le même Nicogos Balyan de concert avec son père, Karabet Balyan à la demande du même Sultan Abdul Medjid I et fut achevé en 1856. Le Sultan avait épuisé les fragiles finances du pays et contracta des gros prêts aux banques étrangères; le résultat fut un palais qui jouait de notoriété depuis son achèvement, soit pour son double escalier en chrystal Baccarat, soit pour le plus gros candélabre du monde, pendu sous la coupole de la colossale salle de réceptions, qui pouvait abriter 2.500 invités.

¹⁵ Avant d’entrer, les ambassadeurs ou les personnalités invités, attendaient dans un de plus élégants salons du palais, le salon Süfera, puis ils étaient introduits au Sultan, qui recevait dans la Salle Rouge, salon qui avait une des plus belles vues sur la mer.

¹⁶ En réalité, le Sultan, asseyé sur une sophia, l’avait invité de s’asseoir sur une chaise. Le Prince Charles, vetu en uniforme de général roumain a usé de son droit régalien, en tant que prince de la Maison de Hohenzollern, et prit place à côté du Sultan, ce que provoqua la confusion de l’assistance; le Sultan avait compris qu’il ne pouvait protester, le gest étant parfaitement acceptable entre personnes de sang royal. (voir les *Memoires du Roi Charles I...* vol. I, p. 132)

Sa Majesté Impériale et Lui furent individuellement présentées par Son Altesse Sérénissime.

Le Sultan portait l'habit civil avec les ordres et les ordres plaques des différents ottomans; Le Prince Charles avait l'uniforme de général de division roumain. Quant aux personnes de Sa suite, les militaires étaient en grande tenue et les civils en habit de cérémonie.

Après cette réception, le Prince et Sa suite prirent congé de Sa Majesté Impériale. Son Altesse descendit dans une des salons du rez-de-chaussée où Elle reçut tous les honneurs dûs à Son rang, d'après les usages orientaux.

En sortant du Palais de Dolma-Baktché, le Prince retourna à bord de l'Izzedin, accompagné de deux officiers ottomans, Hafiz-Bey, colonel du 7-ème régiment d'artillerie des places et Ahmed-Bey, commandant d'artillerie, mis à Sa disposition par le Sultan et se dirigea vers l'échelle de Sirkédji où Elle débarqua dans un caïaque impérial. Là Son Altesse et les personnes de Sa suite montèrent en voiture et, traversant une double haie de troupes, arrivèrent à la Sublime Porte¹⁷.

Une garde d'honneur formée de plusieurs companies de zouaves, musique en tête, était disposée en dehors du palais. Le Grand Vizir vint recevoir le Prince à la grande entrée et l'introduisit dans la salle du Conseil où se trouvaient Aali-Pacha, Mehmet-Aali-Pacha, Kiprisli-Pacha, Riza-Pacha et les autres hauts dignitaires de l'Empire. Après les présentations d'usage, le Prince, les personnes qui l'accompagnaient et les grands fonctionnaires ottomans prirent place sur les divans, puis on apporta les pipes et les rafraîchissements accoutumés. La visite terminée, Son Altesse vint s'embarquer à Sirkedji et retourna à Gink-Su- Kioussk, à bord du yacht impérial.

Dans la soirée, par une aimable attention du Sultan, S. Ex. Le Général Djémil-Pacha, vint prendre des nouvelles de la santé du Prince et eut soin d'examiner si l'installation de l'Auguste voyageur ne laissait rien à désirer.

Mercredi 13/ 25 Octobre 1866

Dans la matinée du mercredi, les réceptions officielles commencèrent. Après le dragoman de l'Ambassade d'Autriche, le Ministre de Portugal, Mr. Pinto de Soveral, le chargé d'affaires de Suède et de Norvège, Mr. Palmstjerna, le Conseiller de la Légation des Pays-Bas, le dragoman de la mission grecque, vinrent complimenter le Prince au nom de leur gouvernement, puis le chargé d'affaires de Prusse le Baron de Steffens eut l'honneur de Lui présenter tout le personnel de la Légation Prussienne.

A 11 heures, le Grand-Vizir, accompagné d'Aali-Pacha, de Mehmet-Aali-Pacha, de Kiprisli-Pacha et des autres membres du Conseil se rendit à Giuk-Su-Kioussk et offrit à l'élue de la nation roumaine le tribut de ses hommages. Après cette

¹⁷ "La Sublime Porte" était le Palais gouvernemental où se trouvaient les bureaux du Vizir; il avait pris cet nom d'après la colossale porte d'accès au palais; la porte d'aujourd'hui a été bâtie au XIX-e siècle sur l'emplacement de l'ancienne porte.

visite solennelle, le Prince reçut l'archevêque de Nicée et l'évêque de Vidyn venus pour Le féliciter, au nom du Patriarche oecuménique. A l'issue de ces audiences, Son Excellence Djemil-Pacha, premier aide-de-camp du Sultan vint prendre des nouvelles de Son Altesse et lui remit comme souvenir, de la part de Sa Majesté Impériale, un magnifique sabre de Damas enrichi de brillants. Le Général, en remettant ce présent au Prince ajouta que le Sultan, voulant y attacher un prix tout particulier avait eu l'aimable pensée de détacher son propre ceinturon pour y suspendre le sabre.

Dans la journée Son Altesse, gagnant la ville à bord de l'Izzédin accompagné de Mr. le Ministre des Travaux Publics, rendit visite aux Chefs des diverses missions dont Elle avait eu les félicitations. Ces visites terminées le Prince alla au Patriarchat oecuménique où Il fut reçu par le Patriarche et le Saint Synode. La présence du Prince des Roumains donna lieu de la part des hauts dignitaires de l'Eglise orthodoxe et de tous les fidèles accourus en foule pour Le contempler, à une démonstration aussi spontanée que touchante.

Le Patriarche revêtu des habits sacerdotaux et portant les insignes des ordres russes, grecs et ottomans, vint au devant de Son Altesse jusqu'à l'entrée de l'édifice. Sa Sainteté avait à ses côtés les deux évêques qu'Elle avait envoyés féliciter le Prince et les évêques de Cyzique et de Philippopolis. Dans une allocution paternelle qui fut traduite en français par l'évêque Cléobule, le Patriarche exprima toute la joie qu'il ressentait, en voyant à la tête de la nation roumaine un Prince si vivement pénétré des sentiments de la piété la plus sincère et qui considérait la religion comme la base de tout développement moral et intellectuel. Son Altesse répondit que les faits prouveraient quel respect Elle avait pour les choses saints et ajouta qu'Elle avait à coeur de rétablir dans tout son lustre le clergé roumain et de lui rendre la place qui lui est due. Après s'être reposé quelques instants dans l'intérieur de l'édifice, le Prince exprima le désir de visiter l'Eglise du Patriarcat et d'y prier Dieu pour la prospérité de Ses états; à Son entrée dans le temple le Prince fut salué à trios reprises par les *vivats*, d'une foule enthousiaste. Les fidèles avaient tenu à exprimer au Prince des Roumains, la confiance qu'ils ont tous dans le succès de Sa mission. Après un Te Deum solennel, Son Altesse quitta le Patriarcat et vivement émue du beau spectacle auquel Elle avait assisté, rentra au Palais des Eaux-Douces.

Vendredi 14/ 26 Octobre 1866

Dans la matinée le Prince reçut un grand nombre de membres du Corp diplomatique: Lord Lyons, Ambassadeur d'Angleterre; le Comte de Bounières, chargé d'affaires de France avec le personnel des deux ambassades; le Baron de Prokesch-Osten, internonce d'Autriche, revêtu de l'uniforme de Feldzeugmeister et accompagné de tous les secrétaires de l'Internonciature; Djemil-Pacha nouvellement nommé ambassadeur de S. M. I. le Sultan à Paris; les Ministres de Belgique, de Grèce et des Pays-Bas, et le chargé d'affaires d'Italie. Son Altesse fut

en outre complimentée par le premier Secrétaire de l'Ambassade de Russie, Mr. Koumani et par le Conseiller de la légation de Perse.

Après avoir reçu Sa Sainteté le Patriarche Oecuménique Sophronius, ainsi que les archevêques de Chalcédonie et de Brousse et l'archimandrite Cléobule, le Prince se rendit en ville accompagné de Mr. Démètre Stourdza, du colonel Hafiz-Bey et de quelques personnes de la suite en habit bourgeois.

Son Altesse débarqua incognito près du Palais de Dolma-Baktché et s'arrêta dans un kiosque d'où Elle put voir passer le Sultan qui se rendait à la mosquée avec la pompe accoutumée¹⁸.

De là, le Prince monta à Péra et alla assister aux curieux exercices des derviches tourneurs. Le bâtiment habité par les moins danseurs est de construction récente¹⁹. Le lieu où ils se livrent à leurs singulières cérémonies, le mardi et le vendredi, n'est pas, à proprement parler, une mosquée, c'est une grande salle octogone entourée de bas côtés où se place le public. A l'étage supérieur, des tribunes sont réservées à certains visiteurs. Au dessus des larges baies cintrées qui séparent les colonnes, des grandes inscriptions qui portent le nom d'Allah et de sept kaliphes, rappellent la destination religieuse de l'édifice.

Les derviches, au nombre de huit ou douze, sont vêtus les uns d'une robe grise, les autres d'une robe bleue; à un signal ils commencent à tourner sur eux-mêmes, au son d'une musique arabe, en levant les bras vers le ciel. Le sol recouvert d'un plancher uni et glissant leur permet de rester constamment à la même place. Tantôt la mesure devient plus rapide, tantôt, au contraire elle est plus lente. Après un quart d'heure, l'orchestre redouble et les derviches rassemblent leurs forces pour terminer dignement la cérémonie, puis ils s'arrêtent ruisselant de sueur et épuisés de fatigue.

En sortant du couvent, Son Altesse se rendit aux jardins du Sultan à Tségaran²⁰. Ce parc magnifique s'étend depuis le bord de la mer jusqu'au sommet des collines qui entourent le Bosphore; il est découpé par de profonds ravins et des accidents de terrain aussi imprévus que variés.

De toutes parts, s'élèvent des kiosques et des maisons de plaisance d'où l'on voit se dérouler un merveilleux panorama. Le Prince monta à cheval avec les

¹⁸ Le Vendredi c'est le jour saint des musulmans.

¹⁹ Les "derviches tournants" font partie d'une secte soffite, Mavlevi ("Notre Maître"), disciples du poète mystique Mavlevi (Jelaleddin Rumi), qui vivait au Sud d'Anatolie, à Konya; le lieu de résidence des derviches était au monastère du même nom (Mavlevi) de l'arrondissement de Péra à Constantinople; ils prétendent d'arriver à l'extase mystique et d'entrer en communion avec leur Maître, à l'aide du danse tournant rituel, nommé *sema*, qu'ils dansent sur un "ring" en bois, chaque Dimanche du chaque mois, aussi que par la vie ascétique. La secte des soffites a été interdite par Moustafa Kemal Atatürk, mais les derviches tournants ont été tolérés. L'ancienne monastère, entourée d'un beau jardin où se reposent de leur dernier sommeil les derviches et leurs cheiks est aujourd'hui un musée de la poésie classique ottomane (Divan Edebyati Müzesi).

²⁰ Le parc qui se trouve autour du Palais Topkapı, où il y avait une ménagerie, les pavillons Bagdad, İftaryé, le pavillon du Manteau sacré, Le pavillon de la Circumcision et le Harem.

personnes qui L'accompagnaient et parcourut les jardins, en visitant les principaux kiosques. Par un attention de Sa Majesté Impériale, les gardiens des palais avaient reçu l'ordre de laisser pénétrer Son Altesse dans le harem. L'habitation des femmes du Sultan est conçue dans des dimensions assez restreintes, mais elle est décorée avec ce luxe et cette richesse qui n'appartiennent qu'à l'Orient. Les jardins de Tségaran renferment une ménagerie où l'on voit un grand nombre de lions et une collection variée d'oiseaux précieux. A l'entrée de ce vaste parc, on a entrepris la construction d'un jardin d'hiver dont les proportions colossales dépasseront toutes les splendeurs de la résidence impériale.

Rentré au Palais des Eaux Douces à cinq heures, Son Altesse admit à Sa table le Baron de Steffens et Mr. Pinto de Soveral, représentants des deux Cours parentes de Prusse et de Portugal.

Samedi 15/ 27 Octobre (1866)

Son Altesse reçut, dans la matinée, le Ministre des Etats-Unis d'Amérique, Mr. Morris, accompagné du premier secrétaire de la Légation, Mr. Brown, puis Elle traversa le Bosphore et se rendit chez Aali-Pacha. Après un long entretien avec le Ministre des Affaires Etrangères, le Prince revint au Palais des Eaux-Douces et consacra le reste de la journée à la visite des curiosités de la ville. Accompagnée de Mr. Keun, dragoman et vice-Consul des Pays Bas, et d'un de Ses aides-de-camp, Son Altesse parcourut le Bazar²¹ dans le plus strict incognito. C'est un bien curieux spectacle que de voir l'animation, le mouvement de cette véritable cité de commerce. Grâce à Son excellent guide, Le Prince put examiner toutes choses en détail et choisit Lui-même dans les boutiques des spécimens de l'art oriental.

L'excursion de Son Altesse au bazar se prolongea plusieurs heures et Elle dut remettre à un autre jour la visite des mosques.

Dimanche 16/ 28 Octobre (1866)

Dans la matinée, le Prince Charles reçut le premier Dragoman de la Légation d'Espagne, Don Ugo Marinitch. Son Altesse ne put S'empêcher, à cette occasion, d'exprimer au délégué de la mission espagnole l'étonnement que lui avait causé l'abstention de la Reine Isabel, alors que le Chef de la nation roumaine avait reçu les félicitations de toutes les autres Puissances. L'aimable accueil que le Prince avait trouvé à la Cour de Madrid ne pouvait Lui faire présumer un semblable manque d'égards.

Les paroles de Son Altesse firent une profonde impression sur les membres de la mission espagnole et peu de jours après, M. Xquina, ministre d'Espagne, pour

²¹ Le grand Bazar est un labyrinthe des ruelles couvertes, aux voûtes peintes, une vraie petite ville au milieu du Constantinople, qui a été fondée par Mehmed II le Conquérant, en 1453, pour satisfaire les nécessités du commerce de la nouvelle capitale de son empire; l'accès au Bazar se fait par plusieurs portes de diverses zones de la ville; il y a ici un bazar des aromates, célèbre depuis le Moyen-Âge; il y a mille mgazines dont on peut acheter toutes les marchandises imaginables, depuis les aliments, jusqu'aux montagnés des bijoux, ou d'antiquités, même des objet en cuivre qui sont fabriqués sous les yeux de l'acheteur.

justifier sa conduite, se plaignit à Aali Pacha de ce que l'arrivée du Prince ne lui avait pas été notifiée officiellement.

Mr. Marinitch s'étant retiré, le Général Djemil vint inviter Son Altesse, de la part du Sultan, à Se rendre au Palais Impérial. A midi le Prince Se dirigea vers Dolma Baktché. Après un entretien tout cordial, Sa Majesté remit à Son Auguste visiteur le grand cordon d'Osmanié avec la plaque enrichie de brillants précieux et l'engagea à assister à une revue préparée pour Lui. Son Altesse sortit par la grande porte de marbre qui n'est jamais ouverte que pour le Sultan.

Le Prince avec Son État majeur gagna à cheval les hauteurs de Pancaldi sur lesquelles s'élèvent les vastes bâtiments de l'Ecole militaire. La pluie vint malheureusement troubler cette intéressante fête à laquelle le Sultan avait voulu donner une solennité toute spéciale. A midi toutes les troupes de la garde impériale, présentes à Constantinople, étaient rangées dans la grande Cour de l'Ecole militaire.

Au fond, adossés au bâtiment des écuries et au manège avaient pris place deux escadrons de Tzerkesses, sous les ordres du Lieutenant Colonel Hafiz-bey. Deux escadrons de dragons ottomans et une batterie d'artillerie à pied. A gauche du pavillon d'honneur de l'Ecole, faisant face à la grille d'entrée, l'infanterie était disposée par bataillons massés: le 1-er bataillon de chasseurs à pied dit Thalia dont le commandement appartient à Son Altesse Impériale le Prince Ioussouf Izzédin, un second bataillon de chasseurs et deux bataillons de zouaves, musique en tête. A midi et demi, le Prince arriva accompagné de Son Etat major, de Son Excellence le Ministre de la Guerre, de Savfet pacha, président du Conseil de la Guerre, de S. E. Kiamil bey, de Ghalib pacha, directeur de l'Ecole militaire, de Taïr pacha, sous-directeur etc, etc. Son Altesse visita successivement le cours de chimie professé par Haki-effendi, chef de bataillon d'état major, le cours de théorie professé par Sabit-effendi, chef de bataillon, le cours de fortifications professé par Tefik-effendi, officier du même grade; le cours d'art militaire professé par Omer bey, colonel d'état major. Puis Elle parcourut le laboratoire de physique, de chimie, la sale de médecine vétérinaire, l'infirmerie, les réfectoires, les dortoirs, la sale d'armes, etc. Le Prince remarqua la bonne tenue des élèves et adressa aux professeurs des éloges mérités pour les progrès dûs à leur habile direction. Après le défilé des troupes divers exercices eurent lieu. Les escadrons des Tzerkesses firent la manoeuvre à pied et à cheval avec une remarquable précision, puis Son Altesse Impériale le Prince Ioussouf Izzédin, accompagné de S. Ex. Djemil Pacha aide de camp du Sultan vint lui-même se mettre à la tête de son bataillon. Le Prince Impérial commanda avec une grâce parfaite diverses manoeuvres terminées par des feux de file et de peloton bien nourris. Le Prince monté à cheval, avec Son état major, assistait de près aux exercices. La fête s'est terminée par des manoeuvres d'artillerie. Le feu fut entretenu successivement par une batterie à pied et par une batterie à cheval. Une collation ayant été servie, le Prince se retira à 2 heures et demie en

remerciant Son Altesse Impériale, les hauts dignitaires qui l'avaient accompagnée et tous les officiers de leur suite.

En sortant de l'Ecole militaire, Son Altesse voulut bien honorer de sa présence la fête donnée par Mr. Golesco, Agent de Roumanie à Constantinople, à l'occasion du baptême d'un de ses enfants.

Le soir à six heures le Prince assista avec douze personnes de Sa suite à un grand dîner donné par Aali Pacha. Le Ministre des Affaires Etrangères avait réuni dans un splendide banquet tous les hauts dignitaires de l'Empire. Pendant tout le repas qui fut splendide, la musique du Sultan ne cessa de jouer des airs nationaux. Au dessert Son Altesse prononça les quelques paroles suivants:

"C'est avec une vive satisfaction que je profite de l'occasion qui m'est offerte aujourd'hui pour porter la santé de S. M. I. le Sultan. Avec tous les Roumains je fais des vœux pour le bonheur et la durée de Son règne et pour la prospérité de Son Empire. A la santé de S. M. I. le Sultan." Aali Pacha répondit:

"Nous sommes heureux de voir aujourd'hui parmi nous le Prince Charles comme Prince des Principautés-Unies. S. M. I. est convaincue de la sincérité des promesses et des engagements contractés par Votre Altesse et elle peut être persuadée que S. M. I. le Sultan continuera de porter le plus vif intérêt à Votre Auguste personne ainsi qu'aux populations moldo-valaques. Buvons à la santé et au long règne du Prince Charles."

Lundi 17/ 29 Octobre 1866

Son Altesse reçut dans la matinée une nouvelle députation envoyée par Sa Sainteté le Patriarche oecuménique et donna audience à plusieurs Roumains ainsi qu'à plusieurs étrangers de distinction. Dans la journée, le Prince s'embarqua sur l'Izzédin et se rendit à bord d'une des frégates cuirassées mouillées dans le Bosphore, le Mahmoudié²², placé sous les ordres du capitaine Hassan-bey. Reçu par Son Altesse le Grand-amiral - Capoudan-pascha - Mohammet-Ali, beau-frère du Sultan, le Prince visita dans tous ses détails ce vaste navire construit en Angleterre, pour le compte du Gouvernement Ottoman. L'armement consiste en canons Armstrong d'un fort calibre, semblables à ceux qui sont employés par la marine britannique. L'équipage exécuta un branle-bas de combat et se livra à divers exercices de tir. Les installations du bord sont d'un grand luxe; il est seulement

²² La goélette "Mahmoudié" a été bâtie par le Sultan Mahmud II (son portrait est peint sur une porcelaine de Yildiz à son côté). Pendant son longue règne de 31 ans, le Sultan Mahmoud II a commencé des réformes pour moderniser la société turque, dans le but de l'aligner au progrès de la société européenne; il avait reçu une bonne éducation grâce à sa mère, la Sultanne Nakschidyl - l'aristocrate créole Aimée de Rivery, née en Martinique et cousine de Joséphine de Beauharnais la future impératrice des Français. Pendant son retour de France, où elle avait achevée son éducation, le bateau a été attaqué par les flibustiers algériens, et elle fut prise en esclavage, vendue - grâce à sa beauté et à ses cheveux blondes, au gouverneur de l'Algérie. Le gouverneur l'a offerte au Sultan Abdulhamid I et, après la naissance du futur Mahmoud II, elle est devenue la quatrième épouse du Sultan. Quand Mahmoud occupa le trône, à la suite de la mort de son frère Sélim III, Nakschidyl devienne Validé-Sultane.

regrettable que l'absence des qualités nautiques les plus essentielles empêche l'escadre cuirassée de sortir du Bosphore (!). En quittant le navire, Son Altesse fut saluée de vingt-et-un coups de canon par une autre frégate mouillée à peu de distance du Mahmoudié. En passant devant le Palais Dolma Bagtché, le Prince fit arrêter Son caïque et envoya un de ses aides-de-camp demander des nouvelles du Prince Impérial qui, la veille, avait été exposé pendant la revue, à une pluie battante.

Son Altesse fit ensuite visite aux Ministres de l'Amérique, d'Espagne, de Prusse, de Russie et de Suède, et se rendit, ces visites terminées, à la Corne d'or où Elle pénétra d'abord dans l'intérieur de Sainte Sophie²³.

La basilique de Constantin est encore le plus beau spécimen qui nous soit resté de l'ancienne architecture Byzantine. L'édifice conçu dans les proportions colossales, offre la forme d'une croix grecque; les quatre branches de la croix se réunissent pour supporter une des plus vastes coupoles qui aient jamais été exécutées. Le vaisseau principal est soutenu par deux ordres de colonnes monolithes dont les chapiteaux offrent tous un dessin différent. La transformation de la basilique chrétienne en temple musulman n'a en rien altéré l'aspect général du monument; l'ornementation seule a beaucoup souffert. Les rares fragments des mosaïques de la voûte qui ont échappé à la destruction, ont été dégagés, il y a quelques années, lors des travaux de restauration entrepris par ordre du Gouvernement Impérial.

Le Sultan n'a pas hésité, on se rappelle, à confier la direction des travaux à un ingénieur italien²⁴ qui est parvenu à assurer la conservation de l'édifice. La coupole a été revêtue de cercles de fer qui empêcheront désormais les dangereuses fissures qui s'étaient déjà produites et les chapiteaux de toutes les colonnes ont été consolidés par un procédé analogue. Si la nef ne présente plus aux regards que les attributs du culte musulman, on voit encore la croix sculptée sur les parois des tribunes supérieures où le visiteur ne manque pas d'aller contempler le symbole de la foi chrétienne.

Après avoir parcouru l'intérieur de Sainte Sophie le Prince se rendit à la mosquée Achmed²⁵, une des plus vastes de Constantinople. Le sol du temple est

²³ L'Eglise de la Sainte Sagesse, une des plus grandes créations architectoniques du monde a été inaugurée par l'empereur Constantin le Grand, en 537, comme "miroir du ciel" sur la terre; la somptuosité et la perfection de ses mosaïques brillant d'or, transmettaient aux croyants une vive émotion divine; pendant l'iconoclasme les mosaïques ont souffert des dommages irréparables, seulement dans le narthex et dans le "vestibul des guerriers" se sont conservés des originaux; les fragments qu'on peut voir aujourd'hui sont du et après le IX-e siècle.

²⁴ Les frères italo-suisses Fossati, les architectes qui ont restauré la basilique à la demande du Sultan Abdoul-Medjid, entre 1847-1849, ont installé aussi la "loge" du Sultan, à la gauche du *mihrab* et les huit panneaux aux caligrammes, portant le nom d'Allah, du prophète Mahomed, des califs, etc.

²⁵ Nommée aussi "la Mosquée Bleue" à cause de la couleur dominante des plaquettes en faïence de Iznik qui décorent la mosquée; elle fut construite sur l'ordre du Sultan Ahmed I (1603-1616) et c'est le "pendant" de Sainte Sophie; elle a été imaginée par l'architecte impérial Mehmed Aga, l'élève du célèbre architecte Sinan, comme une preuve du génie artistique musulman en rien

entièrement recouvert de tapis précieux et l'on peut admirer au-dessus de la porte de magnifiques inscriptions arabes sculptées avec l'art inimitable des Orientaux.

Son Altesse visita encore diverses mosquées, puis Elle se rendit au musée des Janissaires²⁶ où sont réunis les costumes de l'Empire Ottoman antérieurs à la réforme du Sultan Mahmoud. En rentrant au palais des Eaux Douces le Prince trouva cinq magnifiques étalons arabes que le Sultan lui avait envoyé en présent. Dans la soirée, Djemil-Pacha vint au nom de Sa Majesté Impériale, s'informer de la santé de Son Altesse.

Mardi 18/ 30 Octobre

Dès le matin, Son Altesse prit des mesures nécessaires pour que les pauvres de la ville reçussent des marques de Sa bienfaisance. Voulant donner un caractère tout spécial à cette bonne oeuvre, le Prince répartit les aumônes entre les Chefs des diverses communautés religieuses de Constantinople et les leurs adressa avec une lettre signée de Sa main. Tandis que la somme destinée au soulagement des familles musulmanes était remise entre les mains d'Aali-Pacha, le Patriarche Oecuménique, le Patriarche des Arméniens-unis, le Patriarche des Arméniens grégoriens, la supérieure des soeurs de Saint-Vincent de Paul, le Chef de la communauté protestante et le Grand Rabin étaient chargés, chacun, de distribuer des aumônes aux indigents de leur Culte.

Après avoir rendu visite à Aali-Pacha, à Bébek, le Prince reçut les députés du Monténégro, les Ministres d'Espagne, de Suède et le Ministre de Russie en grand uniforme de Lieutenant Général. Après une audience accordée à la colonie roumaine, Djemil-Pacha vint annoncer à Son Altesse que le Sultan désirait encore La recevoir avant Son départ.

A une heure le Prince, accompagné du Ministre des Affaires Etrangères et de Sa suite militaire, Se rendit au Palais de Dolma Baqthé. Il fut reçu à la grande porte par Aali-Pacha et Arifi-Bey et le Grand Vizir vint à Sa rencontre jusqu'au bas de l'escalier d'honneur. Introduit chez le Sultan, le Prince eut un dernier entretien avec Sa Majesté et prit congé d'Elle en La remerciant de Son amable réception. Son Altesse S'étant retirée, le Sultan fit demander le Prince Stirbey et parla assez longuement au Ministre des Affaires Etrangères.

Rentré au Palais des Eaux Douces la Prince fit remettre, par le Ministre des Affaires Etrangères à toutes les personnes de Sa suite, les decorations qui leur avaient été conférées par le Sultan, en leur accordant la permission de les porter aussi longtemps qu'on se trouvent sur le territoire turque; rentré en Roumanie ils

---

inférieur a celui byzantin chrétien; la construction a 260 fenêtres et provoqua l'ostilité des croyantes musulmans du temps à cause de ses six minarets, considérées comme sacrilège envers le primat de la mosquée de la Méqque.

²⁶ La collection se trouve aujourd'hui dans le Palais de Topkapi, à côté du Trésor; ici se trouvent des costumes impériaux qui se sont conservés grace à l'habitude de sceller les costumes des Sultans défunts. Le Sultan Mahmoud II a fait aussi la reforme des costumes des fonctionnaires de l'état et des uniformes de l'armée.

devront demander l'autorisation du Prince. Un des assistant fit remarquer, à cette occasion, que cette distinction émanait d'une attention toute spontanée de Sa Majesté puisqu'Elle n'avait été aucunement sollicitée. Le soir, Son Altesse réunit à Sa table outre toutes les personnes de Sa suite: Mr. Golesco, Agent roumain à Constantinople et Mme. Golesco, ainsi que les deux dragomans de l'Agence: Mr. Pitzios et Canélopoulo, le Dr. Caramfilesco, Memdough-bey, attaché à l'Ambassade à Vienne, etc.

A neuf heures le Prince quitta les Eaux Douces et S'embarqua à bord de l'Izzédin avec Sa suite à laquelle s'adjoignirent le Général Djemil-Pacha et Memdough-bey qui avaient ordre d'accompagner le Prince jusqu'à Sa sortie du territoire Ottoman.

Mr. le Ministre des Affaires Etrangères, qui devait rester quelque temps encore à Constantinople, et Mr. Golesco, ayant pris congé de Son Altesse, le yacht imperial mit sous vapeur à dix heures et demie du soir.

A la sortie du Bosphore, le navire rencontra une forte houle; le vent qui soufflait de large, rendait la marche très difficile, au milieu de l'obscurité de la nuit. Au bout d'une heure, le capitain craignant d'être jeté à la côte, ordona de rentrer dans le Bosphore. L'Izzédin parvint à franchir l'entrée du détroit et vint mouiller à Buyukdéré.

Mercredi 19/ 1 Octobre/ Novembre 1866

Le lendemain, mercredi, la tempête s'était un peu calmée et le yacht impérial put sortir du Bosphore. La navigation fut assez pénible, mais la traversée s'effectua heureusement et le soir à 9 heures, après treize heures de mer, l'Izzédin jeta l'ancre en rade de Varna.

Le Prince, reçu par Abd-er-Rahman-pacha, par Oddian-effendi, secrétaire général de l'Elayet de Toulna et Mr. Kalisch, Consul de Prusse à Roustchouk, débarqua immédiatement. Il se rendit au Palais du Gouvernement où le Corp consulaire de Varna Lui présenta ses félicitations.

Son Altesse passa la nuit au Conak et dès le lendemain matin se remit en route vers Bucharest.

Jeudi 20/ 2 Octobre (1866)

Le Pacha de Varna accompagna l'auguste voyageur jusqu'à l'embarcadère du chemin de fer où un train special était préparé.

Au moment où le convoi se mettait en marche, le vieux fort de la ville tira une salve de 21 coups de canon.

Le trajet sur la voie ferrée s'effectua sans accident. Les rails n'avaient pas encore été posés entre Schoumla Jadessi et Khairlideri et la distance qui sépare ces deux stations dut de nouveau être franchie en voiture.

A Schoumla, Son Altesse fut reçue par Sadek-Pacha et...[espace libre dans le manuscrit], anciens officiers prussiens, devenus généraux dans l'armée ottomane. La présence d'un membre illustre de la famille royale de Prusse causa à

ces deux personnage une émotion qu'ils purent à peine contenir; ils accompagnèrent le Prince jusqu'à la gare de Khairlideri où un nouveau train était préparé.

En deux heures et demie, le convoi de Son Altesse arriva à Roustchouk. Elle fut reçue à la gare par Mithad-Pacha, Gouverneur de l'elayet; par Mr. le Président du Conseil, par le Colonel Haralambi, Ministre de la Guerre, par le Prince Alexandre Stirbey, par Mr. Adolphe Cantacuzène, préfet du District de Vlachca etc, etc. Le cortège se rendit au Palais du Gouvernement, en traversant une haie de troupes; un dîner fut ensuite servi au Prince et Sa suite.

A neuf heures du soir, Son Altesse prit passage à bord de l'avisio *la Roumanie*. Au moment où le navire quittait la rive turque, les hauteurs de la forteresse s'illuminèrent et de brillantes fusées éclairaient la foule des curieux accourus pour assister au départ.

Arrivé à Giurgevo, le Prince descendit à *l'hôtel de Paris*, et sur le champ fit entrer dans Ses appartements tous ceux qui avaient eu l'honneur de L'accompagner et leur adressa ces quelques mots d'adieu:

"Mesieurs, j'éprouve une joie bien sincère en reentrant sur le territoire roumain. Dans l'intérêt du pays, je n'avais pas hésité à me rendre à Constantinople et j'ai la satisfaction de pouvoir dire que mon voyage a eu les resultats les plus favorables. La Turquie a définitivement accepté la nouvelle Constitution que les Roumains se sont donnée et a rendu toute justice à leur modération et à leur sagesse. Mesieurs, au moment de nous séparer, je tiens à vous faire une dernière recommandation; maintenant qu'il n'est plus question des difficultés extérieures, mettons nous sérieusement à l'oeuvre et n'ayons plus d'autre pensée que de travailler au développement et à la prospérité du pays."

Vendredi 22 Octobre/ 3 Novembre 1866

A dix heures Son Altesse quitta Giurgevo, accompagnée de Mr. Président du Conseil et de Mr. le Ministre de la Guerre, et entra, à deux heures, dans la capitale.

Le maire de la ville, entouré de tous les membres du Conseil municipal, était venu recevoir le Prince à la barrière Cherban-Voda et Lui adressa le discours suivant:

"Monseigneur, au nom des habitants de la capitale nous venons féliciter Votre Altesse pour Son hereux retour et Lui exprimer le bonheur que nous éprouvons de La revoir au milieu de nous. Les Roumains, Monseigneur, ont confiance que la Dynastie de Votre Altesse consolidera les droits et les libertés de leur patrie qui deviendra désormais le boulevard de l'Occident comme l'a annoncé un de ses augustes protecteurs, Sa Majesté L'Empereur Napoleon. Vive Votre Altesse ! vive la Roumanie!"

Son Altesse répondit: *"Je vous remercie, Messieurs, de la chaleureuse réception que vous me faites et je puis vous assurer que si j'ai été absent quelques jours, ma pensée et mon cœur étaient restés constamment avec vous"*.

Après avoir prononcé ce quelques mots, Son Altesse monta en voiture accompagnée par Mr. le Président du Conseil. Dans le trajet de la barrière au Palais Elle fut saluée par les acclamations d'une foule enthousiaste. La garde nationale²⁷ et les troupes de ligne formaient la haie sur le passage du Prince.

En descendant au Palais, Son Altesse reçut les hommages de Sa Sainteté le Métropolitain, des Ministres et des hauts fonctionnaires de l'Etat.

Le soir un banquet réunissait les membres du Ministère et les Chefs des divers services administratifs. Chacun des convives était fier de contempler l'Elu de la nation qui venait, par un pénible voyage, de donner une preuve nouvelle de Son dévouement sans bornes à tous les intérêts du pays".

*****

Ici prend fin le journal de voyage du Prince Charles. Après quelques jours, le 27 Octobre/ 8 Novembre, le Prince roumain a remercié au Sultan, avec beaucoup de courtoisie, par la télégramme suivante:

"Sire,

Encouragé par la haute bienveillance dont Votre Majesté m'a fait preuve constamment pendant mon séjour à Constantinople, j'ose exprimer, encore une fois l'expression de mes remerciements les plus respectueux pour la gracieuse réception qu'Elle a voulu me faire. Je ne peux Vous dire combien j'ai été touché par les honneurs et le soin dont Votre Majesté m'a fait preuve; dans l'élan spontané de mon cœur je suis content de pouvoir L'exprimer toute ma reconnaissance. Au-delà des attentions dont Votre Majesté m'a entouré je fus d'autant plus touché de voir le Prince Impérial à la tête de Ses bataillons. C'était un bonheur d'avoir l'occasion de faire Sa connaissance, qui restera toujours un précieux souvenir. Encouragé par les amables paroles de Votre Majesté je voudrais de toutes mes forces qu'il soit possible de prolonger mon séjour auprès de Vous, mais ma présence étant utile à Bucarest et la saison avancée, je suis forcée de retourner. Je peux, cependant, Vous dire que les quelques jours que j'ai passé à Constantinople m'ont été suffisantes pour garder un souvenir ineffaçable de Votre bonté et de la bienveillance dont Votre Majesté m'a donnée tant de témoignages. Les Roumains s'en orgueillissent des preuves d'amitié que leur Prince a reçu de la part de Votre Majesté et ils s'unissent à moi dans les sentiments de gratitude et de respect avec les quelles j'ai l'honneur d'être, Sire, de Votre Majesté le très humble et dévoué serviteur, Charles"²⁸.

²⁷ Il s'agissait de la Garde Civique, créée le 17 Avril 1866 par la Régence, organisée de même que l'armée; elle devait se former dans toutes les villes, par les citoyens de 30-40 ans qui ne faisaient partie de l'armée et qui possédaient une propriété urbaine; la Garde devait assurer la sécurité de la ville et le silence public des citoyens; dans la Capitale elle servait de Garde d'honneur.

²⁸ ANIC, loc. cit., f. l.

Certes, le représentant de l'Amérique à Constantinople, Joy Morris, ne s'été pas trompé quant aux qualités du Prince Charles: "un jeune d'environ 27 ans, aux manières agréables d'une intelligence supérieure et apparemment hōnnet et ouvert, animé du désir sincère de promouvoir le bien être du pays au gouvemail duquel il a été appelé. (...) dans la mesure dont la destinée de la Roumanie dépende du Prince de Hohenzollern, je crois qu'il n'y a pas de risque à prévoir qu'elle s'accomplira, comme le souhaitent ses plus ardentes patriotes"²⁹.

JURNALUL CĂLĂTORIEI PRINCEPULUI CAROL I LA CONSTANTINOPOL, OCTOMBRIE 1866

- Rezumat -

După abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza, Locotenența domnească a convocat parlamentul pentru a hotărî aducerea pe tron a unui principe străin dintr-o dinastie europeană, singura garanție a menținerii Unirii. După îndelungi dezbateri, în urma refuzului contelui Filip de Flandra, oamenii politici români și-au oprit alegerea asupra Principelui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen. Pregătirea, personalitatea, alianțele de familie ale Principelui, constituiau garanții solide pentru viitorul țării. După venirea în capitală a noului Domn și votarea noii Constituții din 29 iunie / 7 iulie 1866 principalul obiectiv urmărit de români era obținerea firmanului de investitură din partea Sultanului. Rapiditatea cu care românii puseseră Puterile Garante în fața faptului împlinit, folosindu-se de o serie de evenimente internaționale favorabile lor, au iritat sensibilitatea Turciei și a unora dintre vecinii Principatelor, temătoare de schimbarea echilibrului european. Tocmai de aceea confirmarea noii domnii era esențială. Primele tratative duse cu Turcia au avut ca rezultat respingerea condițiilor pentru obținerea investiturii, considerate de oamenii politici români umiltoare și ofensatoare. După tratative dure diplomații români au obținut condiții rezonabile și la 9/21 octombrie 1866 Principele Carol a plecat spre Constantinopol. În ciuda a numeroase capcane de protocol, care urmăreau umilirea reprezentantului țării, Principele a știut să le evite cu eleganță și abilitate atrăgându-și simpatia Sultanului și a diplomaților străini. Vizita a fost un succes și a confirmat așteptările oamenilor politici români. Principele Carol a ținut un jurnal al acestei istorice călătorii în care descrie toate etapele, precum și opinia lui despre desfășurarea ei, acest document constituind o sursă documentară de cea mai mare importanță.

---

²⁹ *Diplomați americani... (Diplomats américains...), apud S. L. Damean, op. cit., p. 95.*

When, in 1866, a prince from a great European ruling family was called to rule the new Romanian state endeavoring to have affirmed, recognized and consolidated the Union of 1859 - its first step towards political union, it was not only the fulfillment of an urgent political necessity, but it was also the fulfillment of the national intent. It was explicitly expressed in the Ad-hoc assemblies, preceding the achievement of the political act of January 1859, which, convened in Bucharest and Iassy, in October 1857 voted for the union of the two principalities in a single state under the name of *România*, such new state to be ruled by a „A foreign prince, an heir to a throne, chosen from a reigning family of Europe, the heirs of whom to be educated in the country's religion”¹. The role of the prince was perceived as a firm and propitious factor of equilibrium and political stability while for the country's foreign affairs, his envisaged role was to facilitate and accelerate, by his blood relations, Romania's access to the community of the European states, and provide it with aid against unwanted interference, principally by the three great neighboring empires: the Russian, the Ottoman and the Hapsburg empires.

Alexandru Ioan Cuza himself, being aware of the limited role he was to play and fully convinced that “only a foreign prince can, [...] warrant Romania's future”², made his position as clear as possible in his address to the Parliament of 5/17 December, 1865: „Be everyone knowing that never is my person to become an impediment to any event which would give strength to the political edifice to the establishment of which I was happy to minister to”³. All the more heinous appears to us, under such circumstances, the way in which he was forced to abdicate on 11/23 February, 1866, of which even one of the most fervent admirers and supporters of Carol I, Titu Maiorescu, said that “is hardly defensible. Freely elected by the nation in the two Principalities, Cuza deserved a better fate”⁴.

Taking over the political power, the The Prince Three Lieutenants (A regency), comprised of Nicolae Golescu, Lascăr Catargiu and Nicolae Haralambie immediately called the Deputies' Assembly and the Senate to inform them regarding Prince Alexandru Ioan Cuza's abdication and, on the same day, 11/23 February, 1866, the Prime-Minister of the newly formed Government, Ion Ghica, submitted to the representatives of the nation the recommendation that the brother of King Leopold II of Belgium, the Count of Flanders be invited to the throne of

¹ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1966, p. 40.

² *Domnia Regelui Carol I. Fapte. Cuvântări. Documente*. Annotate de Dimitrie A. Sturdza, Tomul I, 1866-1876, București, 1906, p. 1-2.

³ Constantin C. Giurescu, *op.cit.*, p. 351-352.

⁴ Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, București, 1994, p. 11.

Romania. Although hailed and approved by acclamation by the two Chambers in joint session, the proposal was received with hostility by met an inimical Napoleon the III, the Emperor of France, and was, diplomatically, rejected by the same three days later. The same Napoleon the III, supported, with the common consent of Great Britain and, later on, with Italy, another candidate to the throne of Romania, the young 27 years old German prince Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, an officer in the Prussian army, the second born son of the Governor of Rhenania, Prince Carol Anton de Hohenzollern-Sigmaringen and the princess Josefina of Baden. A descendent of the Swabian branch of the old reigning family of the Zollern, settled in Southern Germany, Carol Ludovic of Hohenzollern was born on 8/ 20 April, 1839, in Sigmaringen, Germany. Following the path of the family tradition, Carol prepared himself for the military career first graduating the military school in Munster (1856) and one year later, in 1857 the artillery school in Berlin, also hearing the lectures of French literature at the University of Bonn (1863). After having made his way through the entire military hierarchy – second lieutenant (1857), lieutenant, a rank in which he took part in Prussia's war against Denmark and is awarded the highest Prussian military distinction, the Order "Pour le Mérite" (1864) and captain (1866).

To avert the carrying out threat to undo the unification achieved in 1859 of the Great Powers reluctant - Austria and Prussia or even hostile - the Ottoman Empire and Russia to the idea of bringing a foreign prince, the Romanian politicians tried to hasten things. As soon as they received, care of Ion C. Brătianu, Prince Carol of Hohenzollern's acceptance, the The Three Prince Lieutenants published, on 30 March/ 11 April a proclamation to the people recommending the election, by plebiscite, of the Prince Carol Ludovic of Hohenzollern as ruler of Romania, under the name of Carol I. The public opinion, disunited in this matter, had to be prepared as much more so as a great part of the population kept vivid the memory of the dazzling reign of Alexandru Ioan Cuza, the one who implemented land reform, and feared that the recently received rights were to be lost. The Government had to call on its entire apparatus – prefects, deputy prefects, mayors, notaries. – also using to the full the priests' and school teachers' moral ascendancy over the population, especially over the population of the villages, to explain the necessity of the referendum. The result of the referendum was more than satisfying: 685,969 votes in favor, 124,837 abstentions and 224 against the proposal. According to Radu Rosetti, the votes against the proposal amounted, in fact, to "several tens of thousands"⁵, which, however, could not have changed under any circumstances the count. The Parliament's votes did nothing but confirm the popular vote, 109 deputies approving Carol's coming to the throne while only six of the deputies abstained. Voicing the general resolution, the Constituency

---

⁵ Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinerețe*, București, 1927, p. 6.

Fig. 1. Le portrait du Prince Charles I de Hohenzollern-Sigmaringen, 1866.
Portretul Principelui Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen, 1866.

Fig 2. Le Prince Charles I assistant au service religieux à l'église St. Georges de Bucarest;
d'après A. Preziosi.
Principele Carol I asistând la un serviciu religios în biserica Sf. Gheorghe
din București, reproducere după A. Preziosi.

Fig. 3. La Princesse Josephine et le Prince Charles-Antoine de Hohenzollern-Sigmaringen, les parents du Prince Charles I.
Principesa Josephine și Principele Karl-Anton de Hohenzollern-Sigmaringen, părinții Prințului Carol I.

Fig. 4. Le château de Sigmaringen.
Castelul de la Sigmaringen.

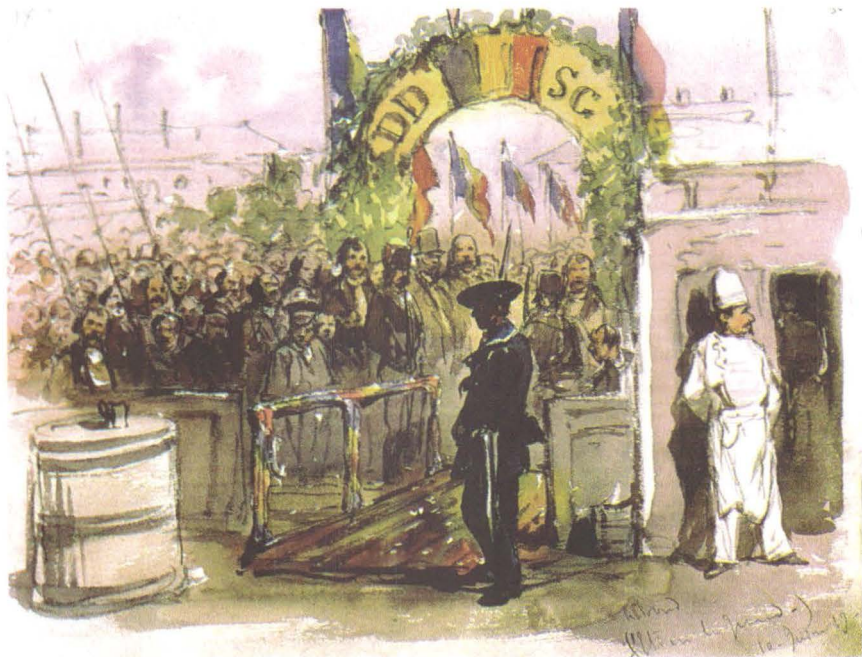

Fig. 5. Le blason de la branche Sigmaringen de la famille Hohenzollern, au château de Sigmaringen.
Stema ramurii de Sigmaringen a familiei Hohenzollern, de la castelul Hohenzollern-Sigmaringen.

Fig. 6. Le Prince Charles I en route de Cotrotcheni, pour Constantinople; d'après A. Preziosi.
Principele Carol I pe drumul Cotrocenilor, plecând spre Constantinopol după A. Preziosi.

Fig. 7. Le bateau paré du tricolore roumain attend son Prince.
Vaporul împodobit cu tricolorul românesc își așteaptă Principele.

Fig. 8. Constantinople vue du côté des eaux du Bosphore, au XIX-e siècle; d'après A. Preziosi.
Constantinopolul văzut dinspre apele Bosforului, în secolul XIX; după A. Preziosi.

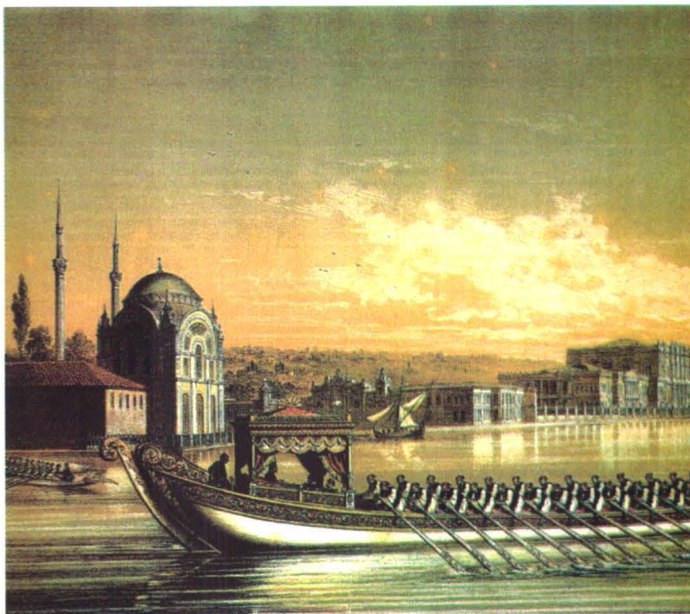

Fig. 9. *Le Palais des Eaux Douces* (Ghiuk-su-Kiouchk), la residence du Prince Charles I pendant la visite à Constantinople.
 Palatul Apele Dulci (Ghiuk-su-Kiuşk), reședința Principelui Carol I pe timpul vizitei la Constantinopol.

Fig. 10. *Les derviches tournants soffits*, pendant leurs danse mystique *séma*, au monastère Mavlévi de Constantinople; d'après une aquarelle de XIX-e siècle.
 Dervișii Învârtitori sufiți, în timpul dansului lor mistic, *sema*, la mănăstirea Mavlevi din Constantinopol după o acuarelă din secolul XIX.

Fig. 11. Le Caic du Sultan Abdül-Aziz dans les eaux du Bosphore; d'après un anonyme de XIXe siècle.
Caicul Sultanului Abdül-Aziz pe apele Bosforului după un pictor anonim din secolul XIX.

Fig. 12. Le Salon Rouge (Süfera) du Palais de Sığiran, l'antichambre du salon d'audience du Sultan, où le Prince Charles reçut le *firman* d'investissement.
Salonul roșu (Süfera) din Palatul Segaran, anticameră a salonului de audiență al Sultanului, unde Principele Carol I a primit firmanul de investitură.

Fig. 13. Le portrait du Sultan Abdül-Aziz (1861-1876) sur une médaille de 1867.
Efigia Sultanului Abdül-Aziz (1861-1876) pe o medalie din 1867.

Fig. 14. Porcelaine turc d'Iznik, décoré au portrait du Sultan Mahmoud II et de l'image de la goéllette, qu'il avait commandé en Anglleteerre, nommé *Mahmoudié*, don't le Prince Charles avait visité le 17 / 29 octobre 1866. Porțelan turcesc de Iznik decorat cu portretul Sultanului Mahmud II și imaginea goetei comandate de el în Anglia, *Mahmudié*, care a fost vizitată de Principele Carol în 17 / 29 octombrie 1866.

Fig. 15. L'église bysantine Sainte Sophie de Constantinople, inaugurée en 537; d'après une éстамpe de XIX-e siècle.
Biserica Sfânta Sofia din Constantinopol, inaugurată în anul 537; după o stampă din secolul XIX.

Fig. 16. La Mosquée Bleu (la Mosquée Ahmed), batie sur l'ordre du Sultan Ahmed I (1603-1616), le “pendant” mousoulman de la Sainte Sophie.
 Moscheia Albastră (Moscheia Ahmed), construită la ordinul lui Ahmed I (1603-1616), “pandantul” musulman al Sfintei Sofia.

Fig. 17. Caïcs dans les eaux du Bosphore; anonyme de XIX-e siècle.
 Caice pe apele Bosforului; anonim din secolul al XIX-lea.

Assembly adopted the well-known statement emphasizing “that the resolute determination of the Unified Principalities is to remain for all time what they are, a one and united Romania, under the ruling of a foreign prince, descendant of a one of the Western royal families, and that the prince of Romania, one and undivided, is prince Carol Ludovic de Hohenzollern-Sigmaringen, whom the Assembly, in its turn, proclaims under the name of Carol I”⁶. All preparations being made, it was for such “resolute determination” to gain substantiality.

Although he has received the approval, encouragement and “blessing” of the Prussian Chancellor Otto von Bismarck and of King Wilhelm I of Prussia, Prince Carol had to escape the vigilance of the Austrian authorities during his passage through the Empire, due to the imminence of a war between Austria and Prussia, running the risk of death penalty, as officer in the Prussian army, in case he had been caught. Therefore, disguised and using a forged passport issued in Switzerland to a person named Karl Hettingen who was traveling to Odessa „for business purposes”, he journeyed, hardly without anxiety, the pre-established itinerary: Augsburg-München-Salzburg-Viena-Pesta-Timișoara-Bazia^o. Here, met by Lieutenant Sergiu Len^o, he embarked - after having waited for two days and accompanied incognito by Ion C. Bratianu - on the boat which took him to the Romanian land at Turnu Severin. On its journey to the capital city, in Craiova and Pitesti, as well as in Bucharest where he arrived on 10/ 22 May 10/ 22, after having spent the night at the manor of the Golescu boyars, the state officials and the population enthusiastically welcomed him. On entering Bucharest, the city mayor, Dimitrie Bratianu handed him the keys to the town uttering chosen words of welcome, then Prince Carol continued to Dealul Mitropoliei in the same open eight horses-driven carriage made available to him upon his entering the country and accompanied by the President of the Ministers’ Council, Ion Ghica, and by Nicolae Golescu, the prince’s lieutenant who welcomed him in Pitesti. The singing of a Te Deum by the head of the Orthodox Church, Nifon was followed by the oath taking in the Chamber of Deputies: the Prince’s Lieutenant, Nicolae Haralambie reads the constitutional solemn oath: “I swear to protect Romania’s laws; to safeguard its rights and the indivisibility of its territory”⁷, and Prince Carol uttered in Romanian: “I swear!”. In his public address Prince Carol at the ceremony he wanted to assure the deputies, and through them the entire Romanian people that “By stepping on this sacred land, I became a Romanian. Accepting the referendum imposes on me, I know, heavy duties; I hope I’ll live to carry them out. I bring you an honest heart, pure intentions, a firm will to do justice, an endless commitment to my new homeland and the unbending respect for law which I have taken from my ancestors”⁸. Prince Carol was to prove to be truthful to this allegiance trying, by the multiple journeys undertaking ever since the first years

⁶ *Domnia Regelui Carol I.*, p. 219.

⁷ *Memoriile Regelui Carol I al României. De un martor ocular*, vol. I, București, 1995, p. 57.

⁸ *Ibidem*.

of his reign to several places in Muntenia, Oltenia, and in Moldova, meant to help him know his people and its claims, and not less to try to resolve them by the steps taken subsequently. Moreover, in order to get closer to the Romanians and to better understand them, he started taking lessons of Romanian from August Treboniu Laurian, for his wife, the princess Elisabeth of Wied, whom he married on 3/ 15 November 1869, in Neuwied, to do the same.

The first issues to be addressed urgently by the Romanian political class with the help of the young ruler who was born and raised in obeying to the laws, was the elaboration of a modern and liberal constitution and the recognition of the new standing of Romania and of its ruler by the European Great Powers and, principally, by the Ottoman Empire which was, still, the nominal suzerain of our country.

The constitution bill, discussed in the plenum of the Chambers starting with 29 June/ 11 July 1866 and unanimously voted by the Parliament and on which, the next day, Prince Carol was taken his oath: "I swear to protect Romania's laws; to safeguard its national rights and the indivisibility of its territory"⁹, was inspired by the Belgium Constitution of 1831, although Romanian realities, not comparable with the Belgium ones, did not allow the enforcement of some of the provisions of the Constitution. Considered by the ruler "the most solemn act of my life", and the "final pact for ever binding me to the destiny of my new homeland, Romania". The Constitution of 1866 has, at its basis, the principle of state sovereignty and the principle of separation of powers of the state. Article 82 provided that "The Ruler's constitutional powers shall be hereditary in direct and legitimate descending line of His Highness, Prince Carol I of Hohenzollern-Sigmaringen, from male to male by primogenital order and by perpetual exclusion of females and their descendants. The descendants of His Highness shall be raised in the Eastern Orthodox religion"¹⁰; while Article 93 provided for the ruler's prerogatives, whereof that of conferring "the Romanian medal according to certain laws", the coinage rights, and the right to close, with other nations, commercial, navigational and other treaties. Such prerogatives were, in fact, the prerogatives of a ruler of an independent country, one more evidence to the Romanian's hope that the foreign prince was to fulfill this dream, too. The ruler's power was, however, scant as "no ruler's act shall have force unless countersigned by a minister, who thereby becomes liable for such act"¹¹ (Article 92). Naturally, the Constitution of 1866 also provided for the Romanian's rights, whereof freedom of conscience, freedom of communication and publication of their ideas, freedom of education and association, the freedom to elect and be elected in the parliament, and in county and local councils; the Constitution guaranteed inviolability of person and domicile and confidentiality of correspondence, while property of any kind was proclaimed "sacred and inviolable". Among the most controversial articles

⁹ *Memoriile Regelui Carol I al României. De un martor ocular*, vol. I, București, 1995, p. 57.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

and which, eventually, led to the amendment of the constitution was Article 7, which, referring to citizenship and to the persons entitled to be granted Romanian citizenship provided that they were only “foreigners of Christian rites” thus excluding, principally, the Jewish people. But, notwithstanding any of the imperfections of such labor of love which transformed Romania in one of the first constitutional state in the South-Eastern Europe, the Constitution of 1866, as amended in 1879, 1884 and 1916 remains the intrinsic legislation of the constitutional monarchy in our country.

Related to the recognition, by the Great Powers of the actual condition of Romania, the Tsarist Russia and the Ottoman Empire were very intent not to validate the bringing of the foreign prince, threatening even to occupy the Principalities, a solution which France, Italy and England considered inadequate. The beginning of the war between Austria and Prussia diverted the interest of the Great Powers and gradually modified their standpoint regarding the situation in Romania, however thanks to the diligences of the Romanian diplomacy, the mediation by Napoleon III and, last but not least, due to the diplomacy that characterized Carol I's acts. Immediately after his arrival in the country, he had sent a telegram to the Grand Vizier of the Ottoman Empire expressing his commitment to the Sultan and showing his determination to respect the rights of the Sublime Porte, while in a letter to Tsar Alexander II of Russia, of the same time, he assured the Tsar of his wish to re-establish, on a solid and stable foundation, the agreement with Russia and the strengthening of the relationships between the two countries “until the time, of God's will, when the Orient's and the Christianity are disenthralled”¹². The conditions imposed by the Ottoman Porte, initially unacceptable, regarding the country's name, the limitation, in number, of the army, denial of the country's right to maintain official relationships with foreign Powers and so on were later on adjusted in favor of Romania, so that, based on Carol's assurances that the suzerainty of the Porte would be held in respect, Carol receives an invitation from the Grand Vizier to travel to Constantinople, the Sultan having a good mind to him hereditary princely rank and prerogatives, and to sign over to him the ordination of investiture. The visit paid to the Sultan, which began on 12/ 24 October, 1866 came to pass according to a protocol less common under such circumstances, Romania's ruler conducting himself according to the privileges of a purebred prince, descendant of a great ruling family of Europe. Welcomed with military honors and invited by Sultan Abdul-Aziz to the Dolmabahce Palace, Prince Carol I remained in Constantinople for a whole week, during which he had talks with the representatives of the diplomatic corps, was offered by the Sultan the Order „Osmanie” and, upon departure, a Damascus sword and five Arab stallions.

The frequent journeys around the country showed the ruler a not so flattering reality – the scarcity of streets as well as asphalt roads, the scarcity of

---

¹² *Din viața Regelui Carol I. Mărturii contemporane și documente inedite*, Culese de Tzigara Samurçaș, București, 1939, p. 100.

rail roads, undeveloped ports, bridges over rivers roughly constructed of lumber, industry almost inexistent, while agriculture – the occupation of the greatest part of the Romanian population, done with roughcast tools. The very image of Bucharest was also different from the one a country's capital, even if a country at the boundaries of the Orient, was supposed to have – downtown streets paved “with wood” and the skirting streets unpaved, full of dust and mud, agreeing with the season, no remarkable buildings, even the ruler's residence being in a modest enough house which had belonged to the boyar Dinicu Golescu, the majority of the buildings being small, insalubrious, chaotically built without a plan whatsoever.

One of the first steps taken by Prince Carol I and meant to economically, politically, socially and culturally modernize the Romanian state was to promulgate, in 1867, the first monetary law of Romania, the law regarding the establishment of a new coinage system and coins, under which the leu, divided into 100 bani [centimes, t.n.] became the national currency. The first coins were the gold 20 lei coins, circulated in 1868 but withdrawn in 1870 following the protest of the Ottoman Porte, as, besides the ruler's effigy, they also had the inscription “Carol I the ruler of Romanians”. In 1870, concomitantly with the establishment of the State Mint, 5,000 gold 20 lei coins and 400,000 silver coins were stamped with the prince's effigy. Starting 1872-1873, silver 50 bani, 1 leu and 2 lei coins were stamped, the Porte having stopped objecting, although the number of such coins exceeded 23 million¹³.

Another concern of the ruler was the construction of a rail roads network based upon the franchising of this operation to the Prussian consortium managed by the contractor Bethel Henry Strousberg, in 1868, to construct the rail road Roman-Galați, with a branching Tecuci-Bârlad, then Galați-Bucharest, via Brăila, Buzău and Ploiești and București-Vârciorova, via Pitești-Slatina-Craiova-Turnu Severin; another consortium, the English – Austrian Offenheim, was to be franchised the construction of the rail road Suceava-Roman, with a branching to Botoșani and another one to Iassy. Unfortunately, the bankruptcy of the Strousberg consortium in 1871 and the annulment of the franchise granted to the same caused plenty of trouble to the Government of the time, headed by Ion Ghica, but, more importantly, it suggested the public opinion that the person who insisted on the franchise to be granted to the Prussian concern – Prince Carol - would have been aider and abettor of the bankrupt in defrauding the Romanian state¹⁴, which was not true.

Among other steps taken during his first years as a ruler, and which, as the those mentioned above, were preparing propitious conditions for the independency of the Romanian state to be acquired, were the postal conventions with Austria-Hungary and Prussia (July 1868) and the telegraph convention with Russia

¹³ Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, București, 1992, p. 135.

¹⁴ Anastasie Iordache, *Sub zodia Strousberg. Viața politică în România între 1871-1878*, București, 1991.

(August 1868), but mostly the establishment, as of 1868, of diplomatic missions to Vienna, Berlin and Petersburg, the signing, in Bucharest, of the Romanian-Serbian treaty of mutual aid and assistance, in January 1868, as well as the steps taken for the organization and modernization of the army. Romania's participation in the World Exhibition, in Paris, in 1867, under a pavilion separate from that of the Ottoman Empire, is just another one of the steps mentioned above.

Political life during Prince Carol's first years of governance was not really untroubled, its characteristics being political turmoil and agitation (ten governments took turns in leading the country between 11 May 1866 and 12 March 1871) not stopped by the prince's prudent, tactful and wise attempts to calm the ebullient spirits flushed by political disputes between the different political trends and persons and determination to be a factor of equilibrium and a moderator and to wither all political gang warfare. Against the background of the French-Prussian war which broke out in 1870, and considering the explainable sympathy of Carol I for the Prussians as opposed to the quasi-general sympathy of the Romanians for France, all demonstrations in support of the latter turned to actions against the dynasty. That was the case in Ploiești, when a member of the anti-monarchist conspiracy lead by Eugeniu Carada of the radical liberal group, Major Alexandru Candiano-Popescu impelled, by not observing the plan¹⁵, the anti-dynastic movement on the night of 7/ 19 August – 8/ 20 August 1870, seizing, together with a group of supporters, the prefecture, and the lasted but a day, being quickly suppressed. A crucial point of the young Romanian monarchy as well as for Carol I himself occurred in 1871 when, for "fear of not being able to restrain the monomania of the political parties that rule in Romania", the prince found himself one step away from abdication¹⁶. Prussia having defeated France and Wilhelm I having been crowned Emperor of Germany at Versailles, in the Gallery of Mirrors, the German community in Bucharest ostentatiously celebrated, on 10/ 22 March, 1871, at Sala Slătineanu (Slatineanu hall, t.n.) (later on, Casa Cap'a in Bucharest), his birthday, which caused an ample manifestation of hostility of the people in Bucharest, against the dynasty and against Carol I, the furious mob heading towards the Palace. As nothing seemed to be able to defuse the situation, the Prince requested the resignation of the Prime Minister and, the next day, asked Dimitrie A. Sturdza to call the members of the Three Prince Lieutenants of 1866, whom he apprised of his decision to abdicate and to hand over the leadership of the state. This was a moment when, pinning his hopes on a single card¹⁷, Carol I won, both the politicians as well as the population having appreciated his courage and resolution. The appointment as Prime Minister of Lascăr Catărgiu who was a very good organizer and enjoyed important political prestige, the dissolution of the

¹⁵ *Memoriile Regelui Carol I*, vol.II, București, 1995, p. 121-122.

¹⁶ *Ibidem*, p. 140.

¹⁷ Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi*, vol. I, *Carol I*, București, 2001, p. 71.

parliament and the organization of elections in May 1871, won with a great majority by the conservatories, were the steps that managed to reestablish order.

The period following the dynastic crisis was one in which spirits calmed down in politics, the representatives of the two emerging parties – the National Liberal Party, established in 1875 and the Conservative Party established around five years later, in 1880, had understood the intrinsic truth of the ruler's urge: "it's high time, gentlemen, for so many unproductive attempts, for us to answer the most arduous wish of the country - stability; on an insubstantial land always in turmoil nothing durable can be erected"¹⁸. The Government headed by Lascăr Catargiu, essentially a Conservative one, stayed at the helm of the country after the elections of 1874, being replaced, in 1876, by the Government constituted by the National Liberal Party and presided by Manolache Costache Epureanu, just to be replaced, after two months, by the Government presided by the leader of the party, Ion C. Brătianu, which opened the period of the great liberal governance - 1876-1888. This was the moment when the system of governmental rotation came into being, the artisan of it being no other than Prince Carol I, who managed to impose and cause to persist political stability based on which important economic and cultural achievements were scored by the Romanian state which had become, during this interval, an independent state.

If on a political level things started to fall into place, and Prince Carol could feel, mostly, satisfied, the same cannot be stated regarding his personal life, much burdened in this period, the hardest blow being the death, in 1874, of his sole descendant, Princess Marioara¹⁹, who, at the age of only three years and a half, had fallen ill with measles, a contagious disease characterized by a very high mortality at that time. The trauma of her very short and unhappy maternity made Princess Elisabeth to become, after the death of her child, more preoccupied with literature – the best known literary pseudonym being that of Carmen Sylva, as well as arts, music, charitable work, social work, not rarely playing the role of Maecenas, and much less with political life. As regards the nature and complexity of the relationships between the two spouses, the most suggestive appreciation was that of Princess Maria, who later on said that: "Her personality (Elisabeth's - n.n.) was as powerful as that of King Carol, but they were diametrical opposite one to the other: ice and fire. But their behavior one to the other was impeccable, and they went along with each other as two great companions [acting together] for one and the same cause"²⁰. Unfortunately, Carol and Elisabeth did not have any other children, so that, instead of the much desired son, Prince Ferdinand, one of the ruler's nephews, the second son of Prince Leopold of Hohenzollern and Princess

¹⁸ *Cuvântările Regelui Carol I*, vol. I, București, 1939, p. 123.

¹⁹ *Memoriile Regelui Carol I*, vol. II, București, 1995, p. 308-310.

²⁰ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, București, [1936], p. 84.

Antoinette, Infanta of Portugal, was elected to inherit the throne. Ferdinand came to Romania, in his capacity as prince heir at the beginning of May 1889.

True to his promises made immediately after his arrival in Romania, Prince Carol devoted his entire energy and power to fulfill one of the Romanian's most precious ideals, being aware that the suzerainty relationships with the Ottoman Porte became more and more unbearable and that the only solution was the "declaration of independence of the Romanian state". As there was no way such thing be possible without the approval and the support of the European powers, a *détente*, principally of an economic nature, was attempted, principally with Germany and Austria-Hungary, however not least to Tsarist Russia. The improvement of the relationships with Germany by the convention of 5/ 17 February 1872, the conclusion, on 10/ 22 June of the Commercial and Customs Convention with Austria-Hungary, as well as the conclusion, in 1876 of the economic conventions with Russia, Great Britain, France, and Italy are all circumscribed to this trend. Notwithstanding the fact that by these conventions Romania acquired the capacity as an equal partner and that as a state quasi-independent of the Ottoman Porte, neither Austria-Hungary, nor Germany, Russia or Great Britain had manifested clearly their intention to aid Carol I in his efforts to acquire the independence as a state. Although employed in the midst of an aggravation of the Ottoman Porte's crisis in the Balkans, both the diplomatic efforts of Mihail Kogălniceanu, at the time the Minister of Foreign Affairs: the memorial sent out to the Porte and the Guarantor Powers by the prominent politician and eloquent orator whereby he requested the said Powers to recognize the independence of the Romanian state, as well as the memorandum sent to Romania's diplomatic agents on 20 July/1 August 1876, representing a "protest before the contemporary public opinion and before the history" to the manner in which certain European peoples and countries were treated met the same failure. Both documents were received defiantly and unsolicitously by the Great Powers. The new Ottoman Constitution, adopted on 11/ 23 December 1876 eventually mentioned Romania as a "privileged province of the Ottoman Empire", a fact that triggered the powerful protect of the Bucharest authorities and their determination to conquer, considering that a Russian-Ottoman war was looming, the country's independence. The Romanian Government, presided by Ion C. Brătianu decided general call-up on 31 March/ 12 April 1877, while on 4/16 April, the Romanian-Russian convention allowing the Russian troops' crossing the territory of Romania in their way to the war theater, provided that the Russian Government observed the political rights of the Romanian state and defended "the current integrity of Romania".

The mobilization of the army was finalized on 15/ 27 April, and rallied approximately 100,000 people, thereof 58,700 belonging to the "operational forces" modernized and equipped at the urge and under the supervision of Carol I, who had become, meanwhile, its Commander-in-Chief. The first military operations in which it was involved were those for the defense of the Danube line when the Ottomans

bombarded the Romanian localities Calafat, Giurgiu, Islaz, Bechet and the Romanians retorted by bombarding the localities Vidin and Turtucaia located on the Bulgarian shore. Virtually, Romania was at war with the Ottoman Empire a fact that had to be officially brought to the attention of the public opinion in Romania, while the Government had to establish its priorities and the manner of standing up to the difficulties of the war, both on the battle field as well as in the country. Consequently, on 9/ 21 May 1877, both Chambers of the Parliament convened in an exceptional meeting. In a room brimful with an enthusiast public that had occupied the stalls and expanded by the large crowd packed on Dealul Mitropoliei [the hill of the Metropolitan Church in Bucharest where the Parliament building was - t.n.] Mihail Kogălniceanu uttered his memorable declaration of independence: "At war, with the ties torn, what are we? We are independent; we are a self-ruling nation [...]. So, gentlemen, I have no doubt and I am not afraid to state, before the National Assembly of Representatives, that we are a free and independent nation"²¹. The next day, 10/22 May, which became, besides the now common anniversary of Carol's arrival, the day of consecration, by its sanctioning by the ruler, of the proclamation of independence the Government, the Presidents of the two Chambers and other officials arrived at the Palace to congratulate Carol and thank him for having respected his promises made to the country. The Prince appeared to be satisfied that "România has regained his former independence, as a free country, as a self-ruling state", and convinced that "the independent Romania is to be beneficial not only to itself, but rather to the entire Europe". On the occasion and as an expression of the full sovereignty of the Romanian state, the first national Romanian battle honors „Steaua României”, was instituted, meant for the soldiers as well as the civilians who deserved well of the homeland. In his capacity as Commander-in-Chief, and determined to use not only his military education but also his own person on the battle field, Prince Carol in an address to the army on the same day of 10/ 22 May 1877, heartened the army: "In this very difficult times our country is traversing, the entire Romania watches you, it has all its hopes and belief placed in you. Keep in mind, when time for battle comes, the deeds of the former Romanian soldiers; remember that you are the heirs of the heroes of Racova and Călugăreni. The colors under which you are to fight are the image of the Homeland, itself. Follow it, therefore, bravely and when the laurels of peace blossom again in the fields and on the mountains of Romania, the Homeland will gratefully write the names of its brave defenders on the frontispiece of the Romanian independence"²².

Wishing to have independence, once proclaimed, confirmed on the battle field, both the Government as well as the ruler had made repeated attempts to earn Russia's military cooperation. They were, however, firmly refused as the Russians considered the Romanian army too small to be of any help, although its had been

²¹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, București, 1967, p. 315-316.

²² *Independența României. Documente*, vol. I, București, 1977, p. 91.

equipped with 35,000 new rifles, and by the bill adopted on 11/ 23 May the 914,000 lei amount, owed as a tribute to the Porte, was allocated to the maintenance of the army. But fate decided differently. The Ottomans' powerful resistance at Plevna, and the Russians failure to conquer this very important strategic point determined the Grand Duke Nicolae, the Tsar's brother, and Commander-in-Chief of the Russian troops located South of Danube, to request emergency aid from the Romanians. To this effect, he addressed Carol I a telegram on July 19/ 31, 1877, followed by other two telegrams on July 30/ August 11, and August 6/ 18, having a similar contents, requesting help as "The Turks, who amassed the greatest number of people in Plevna, are crushing us. Please join us, proceed to demonstrations and is possible cross the Danube, whatever you want. Between Jiu [a Romanian river] and Corabia [a locality on the banks of Danube], such demonstration is indispensable to ease our movements"²³. The participation of the Romanian army in the war – having become a necessity for Tsarist Russia, was nonetheless desired both by Prince Carol I as well as by the Government and all Romanians; however it was subject to a series of summit talks. Eventually, both Tsar Alexander II as well as the Russian Government had to accept the Romanian's conditions according to which the Romanians were to fight under the command of their ruler, Carol I being offered supreme command of all the Russian troops at Plevna. It was a great honor but nonetheless a great responsibility for the Prince of Romania who, by a day order issued as the Romanian troops were crossing the Danube at Corabia, on 20 August/ 1 September 1877 urged the Romanian troops: "Make, then, the Romanian flutter on the battle field where our ancestors were, for centuries, defenders of law and liberties"²⁴. From his headquarters at Poradim, Carol I, showing his education as well as military skills, organized the troops under his command and appointed General Alexandru Cernat commander of the Romanian operational army, while the Russian general, P. D. Zotov became the general chief of staff of the Russian and Romanian joint armies, commanded by Carol I. And, even if in the battles of 27 August and 30 August for the conquering of two strongholds in front of Plevna 10,000 Romanian soldiers died and the battles were not exactly victories, for the Romanian army and its commander they represented a military success, proving to those who still doubted, the worth of an army that hadn't been in a battle before and that seized a flag and three Ottoman cannons. The Plevna fortress and its commander, Osman-Pasha, surrendered on 28 November/ 10 December 1877, the Romanian army also being distinguished in the battles of Rahova, Smârdan, Opanez and Vidin. But Romania, in spite of the repeated requests of the Prince Carol I, was not accepted to participate in the peace talks, the San Stefano Treaty of 19 February/ 3 March 1878 only recording the territorial swap desired by Russia,

²³ *Pagini din lupta poporului roman pentru independență națională. Documente și texte social-politice*, București, 1967, p. 175.

²⁴ *Cuvântările Regelui Carol I*, p. 257-258.

which took three counties in the South of Bessarabia, Cahul, Bolgrad and Ismail and offered Romania Dobrogea. Consequently, the moment of glory – the confirmation of the independence on the battle field – turned to disappointment, but the population's and officials' reaction of dismay and revolt was countervailed by Russia's threat to occupy Romania and disarm its army, which made Carol I exclaim: "An army that fought at Pleven before the Emperor Alexander II may fight until it is destroyed, but shall never allow to be dishonored"²⁵. Being aware, though, that the Romanian's emotional response cannot change the decision of the Great Powers, and that Bessarabia had been lost, Carol I took all due steps for the Prime Minister Ion C. Brătianu and the Minister of Foreign Affairs, Mihail Kogălniceanu to be received and heard at the Peace Congress of Berlin of 1/ 13 June 1878, in order to present Romania's grievances. The Peace Treaty of Berlin, signed on 1/13 July 1878 recognized Romania's independence, and its receiving, Dobrogea and Insula Țerpilor (Serpents' Island) in exchange for the Southern Bessarabia; by Article 44 of the Treaty, our country was imposed the amendment of Art. 7 of the Constitution (to be made in October 1879, n.n.), to provide equality between the Romanians and the inhabitants belonging to other rites (envisaged being the Jewish traders living in great number, mostly in Moldova areas n.n.).

The welcome organized to receive the Prince returning from the battle field was enthusiastic and, on 8/ 20 October 1878 the Government organized the receipt, with honors, of the Romanian army in Bucharest, an ad-hoc triumph arch being constructed for this occasion. But the decisions of the Berlin Congress brought a great amount of bitterness in the hearts of the Romanians, Carol and the Prime Minister having the same feelings and regretting that they had not seized the turning point when the request for military aid by the Russian army in the summer of 1877, and close an official written deal in which to specify its position and requests. The Independence of Romania as a state was recognized, first by Austria-Hungary, Russia and Ottoman Empire in September, October and November 1878, while Germany, Great Britain and France delayed such recognition until February 1880.

The independence war undeniable incremented Carol I's prestige, changing the people's perception of him as a foreign ruler, to one as a ruler belonging to the Romanian people and profoundly committed to the country he ruled. The change of the attitude towards the ruler was surely due to the fact that confronting the perils and hostile conditions of warfare life, he was on the battle field, beside his soldiers, leading them in battle. Along with that, the change that had occurred in Romania's position due to its having acquired independence also required a change of Carol's position that was to be referred to, according to the resolution of the Ministers' Council, as "His Royal Highness". It was the first step towards proclamation of the Romanian Kingdom, which the Brătianu Government,

---

²⁵ *Memoriile Regelui Carol I*, vol. IV, București, 1994, p. 89.

as it informed the monarch, wanted to cause to become actual on the very occasion of the monarch's birthday, 8/ 20 April 1881, but, being accused of delay, submitted the respective bill sooner. The law regarding the proclamation of the Kingdom, promulgated by Carol I on 14/ 26 March 1881, comprised two articles: "*Article I.* Romania shall assume the title of Kingdom. Its monarch, Carol I, shall assume, for himself and his heirs, the title of King of Romania. *Article II.* The heir to the throne shall be referred to as Royal Prince"²⁶. Due to the mourning imposed by the assassination of Tsar Alexander II, the festivities related to the proclamation of the Kingdom had to be postponed, the best day for it being considered 10/22 May 1881, the 15th anniversary of Carol's coming to Romania.

The coronation festivities started on 10/ 22 May 1881. The crown of Carol I, meant to be also worn by the future kings of Romania was made, upon the monarch's explicit wish, of the steel of one of the cannons captured by the Romanians from the Turks at Plevna, to symbolize the country's independence; Elisabeth's crown was made of gold, having the same design as the steel crown, but having, however, reduced dimensions. The two crowns were brought to the Palace in the sound of military music on 9/ 21 May. The festivities opened the next day by 21 cannon salvoes announcing the event; thereafter, at 10:15, the monarchs went from Cotroceni [royal palace] to Gara de Nord [railway station] wherefrom they were supposed to leave in an 8 horses-driven carriage, vanward of the coronation cortege comprised of civil and military officials. Arriving at the Metropolitan Church, the cortege stopped to attend the blessing of the crowns, a moment marked by 101 cannon salvoes and by the king's and queen's signing of the law regarding the proclamation of the Kingdom, a document to be safeguarded in the State Archives. After this important moment, the cortege returned to the palace where the crowns were handed to King Carol and Queen Elisabeth by the two presidents of the legislative Chambers, Dimitrie Ghica (Senate) and Constantin A. Rosetti (Deputy Chamber). In his address, considering this moment a glorious crowning of the 15 years that passed since his arrival to the throne, the King, wanted to emphasize: "I proudly accept this crown made of the metal of a cannon that the blood of our heroes had sparged and the church had blessed. I accept it as a symbol of Romania's independence and strength! [...] Long live our beloved Romania, crowned today by its civic and military virtues"²⁷. The coronation festivities continued for other two days, when the monarchs greeted troops' parade and the parade of the allegoric pageants of the different guilds, thousands of people celebrating the event by banquets, festive dinners, and fire works. On the occasion of the proclamation of the kingdom, Carol I instituted the second Romanian national order "Coroana României" [Romania's Crown"]. As of 1881, the 10th of May received, besides the significance related to Carol's arrival

²⁶ „Monitorul Oficial”, nr.60 din 15/ 27 martie 1881.

²⁷ *Cuvântările Regelui Carol I*, vol. I, București, 1939, p. 365.

to Romania, received a new significance, that of the King's day, Romania's national holiday until the takeover of power by the Communists in 1948.

After securing national independence, and proclaiming the Kingdom, Romania experienced a period of actual development and prosperity, a fact mostly due to the policy of the Monarch whose powerful personality found a dependable ally, i.e. the so-called "vizier". Ion C. Brătianu, whose government extended until 1888, had in mind, beside others, a series of reforms meant to create and develop a national industry as well as a modern financial and credit system, the same being the equivalent of economic and political consolidation of the country. As early as in April, 1880, Carol I had promulgated the law establishing the National Bank of Romania, to be headed by a reputable finance expert, Eugeniu Carada, a large network of banks being created in the entire country. As regards industry, several industrial undertakings had been established during this period, as for instance the Buhu'i cloth mill, and the paper mill „Letea” of Bacău, which, in 1885 had started producing, to be followed by the bear factory of Azuga, the sugar factory of Roman and many others. Wood industry also developed, the lumber mills in Moldova, for example, but mostly mineral resources exploitation, Romania occupying first place in Europe in petroleum and derivatives extraction. King Carol I himself, in order to support the country's economic development, became a shareholder of several factories – beer, canned food, cheese, cloth and cement, nonetheless a shareholder of refineries „Astra Română”, „Steaua Română”, „Concordia” a.s.o. Moreover, in May 1887, the law regarding the encouraging of national industry had been voted and promulgated, to be supplemented in 1906 and replaced by a more ample law in 1912.

From a political standpoint, considering the changing of Romania's position as a consequence of the proclamation of the kingdom, as well as due to the changes that occurred by the restitution of Dobrogea and due to the necessity to resolve certain matters related to election law, a new amendment of the Constitution became impending. After one year of negotiations and discussions in the Parliament, the amendment of 25 articles of the Constitution regarding the new name as Kingdom of Romania, the incorporation of Dobrogea, the suppression of the national guard, the instituting of a standing legislative committee, the liberty of press (forbidding committal for sentence in relation to press transgressions and reintroducing censorship meant to protect the King and the members of the Royal Family of the sometimes quite harsh attacks of the press) was decided in June 1884. This provision appears to have never been enforced considering the abundant anti-monarchic and republican press and literature in the epoch.

The bill regarding the establishment of Royal Estates was also approved in the Parliament on 5 June 1884. The Royal Estates consisted of 12 properties having a

total area of 132,110 hectares²⁸, located in Dolj, Ilfov, Prahova, Brăila, Rm. Sărat, Vaslui, Neamț and Suceava counties, the same to remain the property of the state and the Royal Family to benefit only as usufructuaries of the same. Well managed and making the most of them, first by Ion Kalinderu, and, as of 1913, by Barbu Țirbey, the Royal Estates had brought important profit to the King and his family, but also to the inhabitants of the respective estates, who were better paid than in any other place. Some years later, and for the purpose of improving the condition of the peasants and the avoidance of peasant revolts²⁹, similar to the one back in 1888, Carol I was to support and promulgate, on 7/ 19 April 1889 the law regarding the sale to the peasants of the state-owned estates, totaling 546,593 hectares, 106, families benefiting of the respective law. The peasant issues had remained, however unsolved thereafter.

Ion C. Brătianu resignation from the position as a Prime Minister due to the peasant revolts around the capital city, as well as due to the more virulent attacks of the conservatory opposition, who meanwhile had rallied in a party lead by the same well-reputed great, Lascăr Catargiu, a moment which marked the beginning of the governmental cycles rotation³⁰, a system created artfully by the King in order to provide the Romanian political life with a greater stability without, however, contributing too much to the political education of the electors and the development of their civic convictions.

As regards Romania's foreign policy, in which King Carol was directly involved, a more tangible relationship with Germany and Austria-Hungary was sought, to eventually have a five years' extendable alliance treaty signed, on 18/ 30 October 1883, with Austria-Hungary, to which Germany and later Italy also adhered. The above mentioned treaty provided for Romania's intervention only in the event of an attack against Austria-Hungary. For understandable reasons, related to the prospects of the Romanian population living within the borders of the Austro-Hungarian Empire, the 1883 treaty remained secret, not to mention the fact that the alliance with Austria-Hungary and Germany was not very helpful to King Carol when, under the circumstances of the Memorandist movement in Transylvania, he tried, unsuccessfully, to intercede and have the leaders of the movement released from prison where they had been thrown following the lawsuit of Cluj in May 1894. The King was to make another attempt to this effect in September 1896, when Emperor Franz Joseph paid a visit to Romania to inaugurate the works for the construction of the Portile de Fier channel, and meant, also, to strengthen the relationships between the two countries. After one year, in September 1897, Carol I returned the visit to Frantz Joseph, being welcome, with

²⁸ Apud Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 127.

²⁹ Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, București, 2000, p. 227.

³⁰ Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți. 1866-1916*, București, 1994, p. 63-156.

full honors, in Vienna. In the interest of maintaining neighborly relationships and avoiding conflictual situations – Carol I tried, during his very long reign, (48 years, one year more than ¹tefan cel Mare – n.n.) to keep Romania far from the hotbeds of potential wars – Carol also paid a visit, accompanied by Prince Ferdinand, to Tsar Nicolae II of Russia, in Sankt Petersburg and Pärskoe-Selo.

King Carol I was, also, a fervent supporter of Romanian culture, of the modernization of transport, of the Romanian cities, and, principally, of the capital city, Bucharest. As soon as the year 1880 the works for the channeling of the river Dâmbovița were started as the river, in rainy seasons, produced much trouble to the people in Bucharest, repeatedly flooding their houses. The river bed was deepened and a layer of oak tree boards was placed on it, the two lateral embankments were opened, trees were planted and the wooden bridges over the river were replaced by stone bridges (7) and by metal bridges (5). The first artificial granite sidewalks were constructed in Bucharest in 1888. The process of street planning and constructions planning was also initiated, with a view to changing, in as much as possible, the untidy, chaotic and distressing appearance of the town. The monarch encouraged talented foreign architects to come to Romania, but he also supported the Romanian architecture school and the construction of buildings in the new architectural style, the neo-Romanian style. Among the buildings which enriched and smartened Bucharest, and which became true landmark buildings of the town, mention should be made of the National Bank Palace (1883-1885, French architects Albert Galleron and Casien Bernard), The Romanian Athenaeum (1885-1888, French architect Albert Galleron), The Palace of Justice (1890-1895, built according to the designs of the French architect A.Ballu), the building of the Carol I University Foundation (1890-1914, French architect Paul Gottereau), the Post Palace (1894-1900, Romanian architect, Alexandru Săvulescu), the C.E.C. (Savings and Consignment Bank) Palace (1896-1900, French architect Paul Gottereau), The building of the Ministry of Agriculture (1895, Swiss architect Louis Pierre Blanc) a.s.o. During that time other very shapely, official or private buildings were erected in the capital city, by skilled Romanian architects, especially due to Ion Mincu, the initiator and promoter of the neo-Romanian style. He designed in Bucharest ¹coala Centrală de Fete (the Central Young Ladies' School) (1890-1892), the restaurant at the second flower bed from the ¹osea (1892), Vernescu and Monteoru houses (1887-1889) and the Institute of Architecture Palace, (1912-1917), to name only a few of his works of art. Important and very numerous were the works meant to modernize the communication means in the country. During Carol's reign, the territory of Romania was covered with a rich network of rail roads, principle and secondary, modernization works of Constanța harbor started in 1895, while in September 1895 the Cernavoda Bridge, designed and built by the engineer Anghel Saligny, was inaugurated, as at that date the longest bridge in continental Europe, being designed to connect Romania to its new province, Dobrogea. Actually, it was Anghel Saligny who also conducted the

modernization works of Constanța harbor, after he had built, between 1888 and 1889, the silos of Brăila and Galați. Military constructions had not been forgotten either, the reinforcement works of the line Focșani-Nămoloasa-Brăila, meant to protect the country in case of a Russian intervention, having started in 1884, while the works on the fortresses meant to protect the capital started a little later. To end the chapter regarding Carol's construction of the modern Romania, we should not forget his most dear "child", the Peleş Castle in Sinaia, started in 1875 and finalized in the fall of the year 1883, and being a mirrored image of the monarch, straightforward, temperate, incorruptible, correct and proud, built of the King's funds who declared upon its inauguration: "I built this castle as a lasting evidence that the dynasty freely elected by the nation has been given deep roots in this country and that we reward the love of our people with the unlimited faith we have in the future of our beloved homeland"³¹. Among the technical "premieres" which Romania had experienced at the end of the 19th century were the appearance of electrical trams (1894), telephone and electric lighting, (1890) and even the first private automobile (engineer Gh. Assan), which was seen on the streets in Bucharest (1900). Thanks to one of the most diligent mayors of the city of Bucharest, Pache Em. Protopopescu, the "great" boulevard connecting the Obor Station with Cotroceni which was the residence of Prince Ferdinand and Princess Maria, who married in 1893 and the marriage of whom was blessed, to Carol's full satisfaction, by the first heir to the throne, born in Romania and baptized in the Orthodox religion, Carol.

Romanian education of all levels received a new modern structure, due to the contribution of two prestigious cultural personalities – Petru Poni, the initiator of the primary education and primary teacher's training law of 1896, and Spiru Haret, who elaborated, in 1898, the secondary and upper education law. On 30 March/ 12 April 1879 the Romanian Academy was established by the transformation of the Academic Society (1867), organized in three sections – literary, history and scientific. King Carol I received, on 27 May/ 8 June, 1879 the title of president of honor of the Romanian Academy, and in this capacity he supported, in 1884, the elaboration of a monumental work, *Etymologicum Magnum Romaniae [the grand etymological dictionary of Romanian language]* to comprise all the words in the Romanian language, the Academy being awarded 6,000 lei for completing this task. The work is entrusted to Bogdan Petriceicu Hașdeu who, between 1886 and through to 1898 would try to finalize it.

All these achievements of which the monarch was, rightfully, satisfied and proud, had to be brought to the attention of all the Romanians as well as the foreign countries, the General Romanian Exhibition of 1906, having an anniversary nature, being the event that brightly materialized it. Organized on the occasion of Carol's 40th anniversary as a monarch, the 25th anniversary of the proclamation of

---

³¹ *Cuvântările Regelui Carol I*, p. 405.

the kingdom and the anniversary of 1800 years as of the Roman colonization of our territory, after conquering Dacia, the exhibition was hosted in Parcul Carol in Bucharest, inaugurated on this occasion comprising both Romanian and foreign pavilions and representing a "costume rehearsal" of the Great Unification of 1918, due to the participation of Transylvanians and of people from the Bucovina province of Austria-Hungary (the people of Bessarabia could not participate as they did not have Russia's approval – n.n.). On the occasion of the 40th anniversary of glorious reign, Carol I instituted, on 10 May 1906, the third national Romanian order, the Order "Carol I" in four degrees: commander, high officers, great crosses and sashes.

During the first fifteen years of the 20th Century the politicians and the monarchy, the Romanian society in its entirety were confronted with three major crises, one social having an adverse effect upon the political life, the other two affecting the foreign policy and the military policy of Romania.

Although attempts were made several times to alleviate the peasant issue, the problem of their want of land had not been resolved, it even became more acute, their discontent being kept up and aggravated by the propaganda of the socialist agitators in the villages. Against this background and doubled by the more and more violent rejection of the tenants (lessees) and acting as brokers between the peasants and the landlords, the peasants revolt of 1907 broke out unusually violently. Unable to handle the situation, the conservatory Government, lead by Gheorghe Grigore Cantacuzino resigned and a liberal Government, headed by Dimitrie A. Sturdza replaced it. Eventually, the army had to intervene to curb the revolt, a lot of victims raising as many speculations, being registered (the socialist press mentioned 11 thousand deaths – n.n.). An eyewitness, participant in these events, the general Alexandru Averescu, charged with the task of reestablishing order in the country, specified that during the event of the spring of 1907 only 2,500 deaths were registered³², the soldiers killed by the peasants, included. The monarch and the monarchy were the target of an abundant disparaging literature and press campaign. What's certain is that the 1907 uprising clearly pointed out that the peasant issue needs full attention and that an agrarian reform is necessary, an idea accepted and supported by the King.

During the scrutinized period, Romania, under the inspired leadership of Carol I continued to close relationships of friendship with the Great Powers, among which especially with Germany – a powerful military force – and Austria-Hungary, countries to which the country was tied under the still secret but renewed treaty of 1883, as well as with Russia, a neighbor whose amity, rather than inimicality, was befitting. It was the most satisfactory policy in a Europe torn by continuous latent conflicts, always ready to burst out. King Carol I was even

---

³² Apud Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 190.

recompensed for, so to say, his performance in foreign policy, receiving in 1909, the title and wand of Field Marshal of the German army while in 1912 the title as Marshal of the Russian army. Due to its monarch's moderation, Romania represented an actual stability factor in the permanent "gunpowder barrel" from the Balkans, applying, under the circumstances of aggravated contradictions between the Balkan states, a policy of clarification of the disputes and maintenance of the statu-quo. Thus, as at the moment of outburst of the first Balkan war, on 18/ 31 October 1912, between Bulgaria, Serbia, Greece and Montenegro, on the one hand and the Ottoman Empire on the other hand, Carol I, in his address to the Parliament announced that Romania was to maintain its neutrality to the belligerent Balkan countries, in order to stop the conflict from spreading. The situation was however different upon the outburst of the second Balkan war, this time between the former allies, Bulgaria, on the one hand and Greece, Montenegro and Serbia on the other hand. Faithful to his previously announced decision that, in case of such a conflict Romania to mobilize the army and occupy the Turtucaia – Balcic line, Carol I authorizes the Government, headed by Titu Maiorescu of Junimea (a Romanian literary gazette, t.n.) to declare war to Bulgaria on 27 June/ 10 July 1913. Hindered by age and illness to personally command the military operations, the Monarch entrusted the command of the troops to Prince Ferdinand, the heir to the throne. The war was a very unusual one, as Bulgaria, hearing that Romania has entered the conflict as ally of the other belligerent party, sought peace so that no arms were fired and the soldiers who had died were victims of cholera. The peace signed in Bucharest on 28 July/ 10 August 1913 changed the configuration of the Balkan Peninsula, the Cadrilater (the Southern part of Dobrogea) with its two counties: Durostorum and Caliacra became part of Romania. For the first time in the European history such important decisions, affecting the entire continent, were taken by small countries in the South-Eastern part of the continent, without consultations or involvement of the Great Powers. For Romania the moment was even more important, as it was marking the beginning of it's separation from Austria-Hungary.

The last year of Carol as a monarch, also being the last year of his life, was hardly peaceful, bringing a lot of sorrow to the old monarch. Warfare was in the air in 1914 in the entire Europe, therefore Germany and Austria-Hungary imperatively required Carol I to have the 1883 secret treaty ratified by the Parliament, for them to be able to turn to their partner in case of necessity. Europe was already divided into two opposing factions, the Entente and the Triple Alliance, therefore the visit paid by Tsar Nicolae II to Constanta in June 1914 raised the suspicion of the adverse faction, and increased the pressure upon Romania which was considered rightful part of the countries loyal to the Triple Alliance. The outburst of the First World War following the assassination in Sarajevo of 15/ 28 June 1914 forced Carol I to respond, as clearly as possible, to Germany and Austria-Hungary, taking however into consideration the firm position of the majority of the politicians and

the public opinion who wanted an alliance with the Entente, the only power capable, in their opinion, to help Romania and the Romanians to achieve their dream of full unification. Under such circumstances, Carol I called a Crown Council's meeting at Peleș Castle on 21 July/ 3 August 1914³³, during which, all those present, except P. Carp, voted for neutrality and against a collaboration with the Triple Alliance, so much desired by the monarch. His position as a constitutional monarch as well as his conscience, in spite of his convictions, sympathies and blood relationships, made the monarch assume the majority opinion, and accept Romania's neutrality. It was a very difficult moment for him, when, as he confessed to Constantin Stere later on, after 48 years of ruling, he found himself isolated and almost alone³⁴. His grief increased when contrary to his conceptions and expectations, the French and English armies defeated the Germans at Marne River. With his soul turned upside down, and shaken by a reality which he did not wish to believe, King Carol I confessed to Take Ionescu: "If I regret something is that I had not died before this war started"³⁵. Realizing that the public opinion and the greatest part of the politicians could hardly wait Romania's entering the war beside the Entente, and wishing not to be an obstacle for this desire to become true, King Carol I declared that he was ready to abdicate, his last act as king being the approval, upon pressure by the Prime Minister, Ion. I. C. Brătianu, of the secret convention with Russia which promised to recognize Romania's title to the provinces under Austria-Hungary rule. The fate absolved him, however, of the pain and humiliation of an abdication as Carol I died on 27 September/ 10 October 1914. His role in Romania's history of almost half a century was best described in the anthological portrait made to him by I. Gh. Duca: "In a country which did not possess the notion of time King Carol brought the sense of mathematical exactness [...]. In a country where relativity applied to everything, he brought earnest and persistent application made extremely careful and precise by the German meticulousness. In a country of jumpstart, violent enthusiasm and rash dismay, or, at least, rapid boredom, he brought inextricable assiduity, calm and regular as the beat of the numerous clocks filling his apartments. In an impatient and fervent country he brought patience that can prepare and the endurance that can maintain serenity [...], in a country of oriental mentality he brought Western spirit at a time when the country was just attempting to dash into the swirl of the Occident [...], in a country which, due to its past ordeals, was not used to plans made ahead and well finalized, he came having a precise purpose in mind, made a plan and achieved it accordingly"³⁶.

³³ Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, București, 1997, p.32-51.

³⁴ Constantin Stere, *Marele război și politica României*, București, 1918, p. 36.

³⁵ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. IV, București, 1933, p. 151.

³⁶ Apud Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1997, p. 238.

IN MEMORIAM CAROL I. 1866-2006

- Rezumat -

Anul 2006 marchează aniversarea unui număr mai mult sau mai puțin rotund de ani de la evenimente importante din istoria modernă a României, toate legate de persoana întemeietorului monarhiei române, Carol I: 140 de ani de la venirea sa pe tronul țării, 125 de ani de la proclamarea Regatului Român și 100 de ani de când, aniversându-și 40 de ani de domnie, Suveranul și-a dat acordul pentru organizarea Expoziției Generale Române din Parcul Carol menită să arate românilor, dar și străinătății, progresele înregistrate, în varii domenii, de țara ale cărei destine îi fuseseră încredințate și care devenise noua sa patrie.

Având în vedere toate aceste aniversări, autoarea studiului de față a intenționat și a și reușit, folosind argumentația faptelor ce definesc esența domniei primului Rege al românilor, să contureze, atât personalitatea lui Carol I, cât și rolul și locul pe care l-a ocupat în istoria României și care i-a fost nu doar minimalizat, dar chiar contestat, după instaurarea regimului comunist, fiind eliminat, total sau parțial, din manualele și tratatele de istorie și, oricum, denaturat prezentat.

În debutul studiului sunt precizate condițiile și împrejurările în care Prințul Carol Ludovic de Hohenzollern-Sigmaringen, rudă cu Regele Prusiei Wilhelm I, dar și cu Împăratul Franței Napoleon al III-lea, este chemat pe tronul României, împlinindu-se astfel o mai veche dorință a românilor, exprimată explicit de adunările ad-hoc premergătoare realizării actului din ianuarie 1859, întrunite la Iași și București în octombrie 1857 și anume „Prinț străin, cu moștenirea tronului (ereditar – n.n.), ales dintr-o familie domnitoare ale Europei și ai cărui moștenitori să fie crescuți în religia țării”. Pentru a îndepărta pericolul desfacerii unirii din 1859 cu care amenințau Marile Puteri reticente (Austria și Prusia) sau chiar ostile (Imperiul Otoman și Rusia) față de ideea aducerii unui principe străin, oamenii politici români au căutat să grăbească lucrurile. Odată primit răspunsul afirmativ al Principelui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, Locotenenta Domnească adresează poporului o proclamație prin care era recomandată alegerea acestuia, prin plebiscit, ca domnitor al României, sub numele de Carol I. Atât rezultatul votului popular, cât și cel al votului Parlamentului au confirmat voința majoritară de aducere pe tronul țării a tânărului prinț, pregătit, în tradiția familiei, pentru cariera militară și având deja gradul de căpitan în armata prusacă, dar și cu o solidă pregătire în domeniul literaturii franceze, al artelor plastice, al esteticii ș.a.

Primii ani de domnie nu i-au fost tocmai liniștiți, iar cele dintâi probleme a căror rezolvare era imperios necesară, nu s-au dovedit a fi deloc ușoare: elaborarea unei constituții pe principii moderne și cât mai liberală și recunoașterea noului statut al României și al conducătorului său de către Marile Puteri europene și mai

ales de către Imperiul Otoman, încă puterea suzerană a țării noastre. Rezultatele însă, s-au dovedit a fi pe măsura eforturilor depuse. Proiectul de constituție, votat în unanimitate de Parlament la 29 iunie/ 11 iulie 1866, inspirat după constituția belgiană din 1831, a fost socotit de domnitor actul „cel mai solemn al vieții mele” și „pactul definitiv, care mă leagă pentru totdeauna cu destinele noii mele patrii, România” care, astfel, era transformată în primul stat constituțional din sud-estul Europei. Totodată, Constituția din 1866, cu modificările din 1879, 1884 și 1916 reprezintă baza juridică a monarhiei constituționale în țara noastră. În ceea ce privește recunoașterea, mai ales de către Imperiul Otoman, a noului statut al României și statutului Domnitorului Carol I, ea s-a materializat, datorită și diplomației acestuia, încă în octombrie 1866 cu ocazia vizitei făcută de el la Istanbul, când Sultanul i-a acordat rangul și prerogativele princiare cu titlu ereditar și i-a înmănat firmanul de investitură.

Destul de curând însă, conștient fiind că legăturile de suzeranitate cu Poarta devin din ce în ce mai insuportabile și că unica soluție era „declaraarea independenței statului român”, Principele Carol I, sprijinit cu înțelepciune și pricepere de doi dintre sfetnicii săi cei mai apropiați, Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu, va purcede la transpunerea în fapt a acestui ideal atât de scump românilor. Inițial s-a încercat obținerea acordului și sprijinului puterilor europene, pe cale diplomatică și prin încheierea unor tratate economice, pe picior de egalitate, cu Germania, Austro-Ungaria, Rusia, Anglia, Franța și Italia, dar încercările au fost sortite eșecului. Așa încât, singura cale rămasă a fost cea a câștigării independenței naționale pe calea armelor, conjunctura fiind favorabilă prin adâncirea crizei Imperiului Otoman în Balcani și izbucnirea războiului rusoturc desfășurat pe câmpul de luptă din Bulgaria. Mobilizarea generală a armatei române s-a încheiat la 15/27 aprilie 1877, aducând sub arme aproximativ 100.000 de oameni, dintre care 58.700 făceau parte din „armata de operațiuni”, a cărei modernizare și dotare fusese făcută, timp de câțiva ani, la îndemnul și sub personala supraveghere a lui Carol I, devenit comandantul ei suprem. La 9/ 21 mai 1877, ambele camere ale Parlamentului, întrunite în ședință extraordinară au aprobat declarația de independență rostită de Ministrul de Externe, Mihail Kogălniceanu, iar a doua zi, Carol I a sancționat hotărârea Parlamentului, 10/22 mai 1877 devenind și ziua consacării proclamării independenței. Deși atât guvernul, cât și domnitorul au făcut repetate încercări de a obține cooperarea militară cu Rusia, aceasta a refuzat cu duritate oferta românească. Dar soarta a hotărât altfel, iar rezistența puternică a turcilor la Plevna și pierderile însemnate pe care le-a înregistrat armata rusă, l-au determinat pe Marele Duce Nicolae, fratele Tarului Alexandru al II-lea și comandat suprem al trupelor ruse de la sud de Dunăre, să ceară intervenția urgentă a românilor, acceptând și condițiile puse de aceștia, Carol I fiind nu numai comandatul armatei române, dar primind și comanda supremă asupra tuturor trupelor rusești din fața Plevnei. Indiscutabil,

războiul pentru cucerirea independenței naționale a sporit prestigiul Domnitorului Carol I, el nemaifiind perceput ca un principe străin, ci ca unul aparținând poporului român, profund atașat țării pe care o conducea. Schimbarea de atitudine față de domnitor se datora, cu siguranță, mai ales faptului că, înfruntând pericolele și condițiile vitrege ale vieții de campanie, se aflase pe câmpul de bătaie, alături de soldații săi, conducându-i în luptă. În același timp, modificarea statutului României prin câștigarea independenței impunea și o schimbare a statutului domnitorului său care, prin hotărârea Consiliului de Miniștri din 9/21 septembrie 1878 urma să poarte titlul de „Alteță Regală”. Era primul pas către proclamarea Regatului României care se va face prin legea propusă de guvernul condus de Ion C. Brătianu și promulgată de Carol I la 14/26 martie 1881, urmată fiind de serbările încoronării desfășurate la București începând cu 10/22 mai 1881.

O destul de întinsă parte a studiului de față este dedicată rolului pe care l-a avut Carol I în modernizarea societății românești pe toate planurile – economic, politic, cultural. Desele călătorii pe care le-a întreprins, încă de la începutul domniei sale, în toate regiunile țării, i-au dezvăluit domnitorului o realitate nu tocmai măgulitoare – lipsa străzilor, ca și a drumurilor pavate, lipsa căilor ferate, porturile nu erau amenajate, podurile peste râuri erau rudimentar construite, din bârne, industria era aproape inexistentă, iar agricultura, ocupația celei mai mari părți a populației României, se practica cu mijloace rudimentare. Și imaginea Bucureștilor diferea mult de aceea pe care ar fi trebuit să o aibă capitala unei țări, fie ea chiar de la porțile Orientului – străzile centrale „pavate cu bârne”, iar cele laterale nepavate, pline de praf sau de noroi, după anotimp, nu existau construcții mai răsărite, până și reședința domnitorului fiind într-o casă destul de modestă, ce aparținuse boierului Dinicu Golescu, iar majoritatea clădirilor erau mici, insalubre și construite haotic, fără un plan anume. La plecarea Regelui Carol I de pe scena politică românească, odată cu dispariția sa de pe scena vieții, România avea o întreagă rețea de căi ferate formată din linii principale și destule linii secundare, avea străzi pietruite și șosele, avea Bancă Națională și alte instituții bancare și de credit, avea un sistem monetar propriu, se produsese un promițător început în industrie prin apariția a numeroase fabrici ce exploatau imensele bogății ale solului și subsolului românesc. În planul politicii interne, unde Suveranul își impusese să fie un arbitru imparțial inițiind și încurajând sistemul rotativei guvernamentale, încercând să țină dreaptă balanța între cele două partide ce animau scena politică românească, Partidul Național Liberal și Partidul Conservator, reușise să asigure stabilitatea politică pe fondul căreia țara va obține importante succese economice și culturale. În politica externă, dovedindu-și calitățile de bun și înțelept diplomat, a reușit să transforme România într-un real factor de echilibru în Balcani, lucru dovedit cu prisosință în timpul războaielor balcanice din 1912-1913. Regele Carol I s-a preocupat de dezvoltarea și modernizarea învățământului românesc de toate gradele, a susținut înființarea Academiei Române și i-a încurajat activitatea, de

multe ori cu fonduri provenind din caseta personală, așa cum , din aceeași sursă au provenit banii cu care s-a ridicat Fundația Universitară Carol I. Bucureștii au devenit cu adevărat capitală europeană fiind supranumită, pe bună dreptate, „Micul Paris” și fiind înfrumusețată cu clădiri ce au devenit emblematice pentru oraș, datorate talentului unor arhitecți francezi, germani, elvețieni, dar și unor arhitecți români de renume, provenind din școala stilului neoromânesc a lui Ion Mincu.

Din păcate, ultimul an de domnie, dar și de viață al Regelui Carol I, nu a fost unul liniștit, aducându-i multă amărăciune bătrânului suveran. În condițiile în care, majoritatea oamenilor politici și populația doreau alianța cu Antanta, statutul său de monarh constituțional și conștiința sa, l-au făcut, în ciuda convingerilor, simpatiilor și legăturilor sale de sânge, să se plece în fața majorității, acceptând situația de neutralitate a României. Această dureroasă hotărâre care s-a adăugat necruțătoarei sale boli, i-au grăbit însă sfârșitul survenit la 27 septembrie/ 10 octombrie 1914.

Fig. 1. Photograph, Carol I during his first year as a sovereign
Principele Carol I în primul său an de domnie.

Fig. 2. Anonym, Prince Carol I
Principele Carol I.

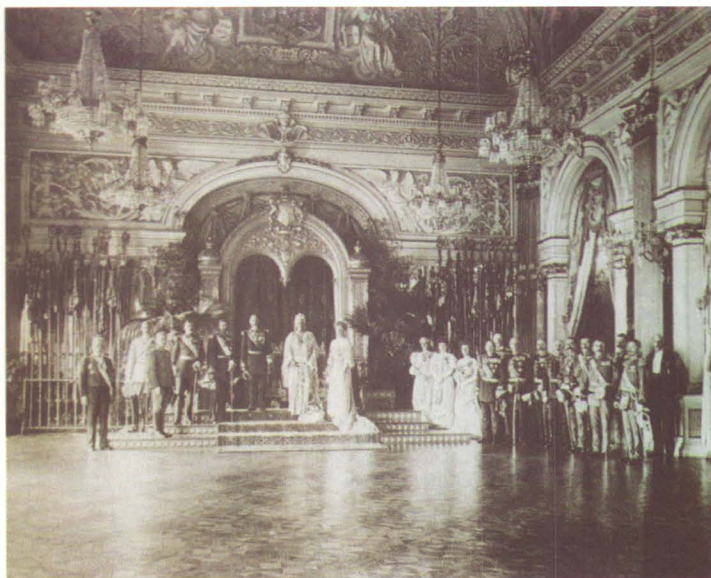
Fig. 3. National Order *Steaua Romania*
Ordinul național „Steaua României”.

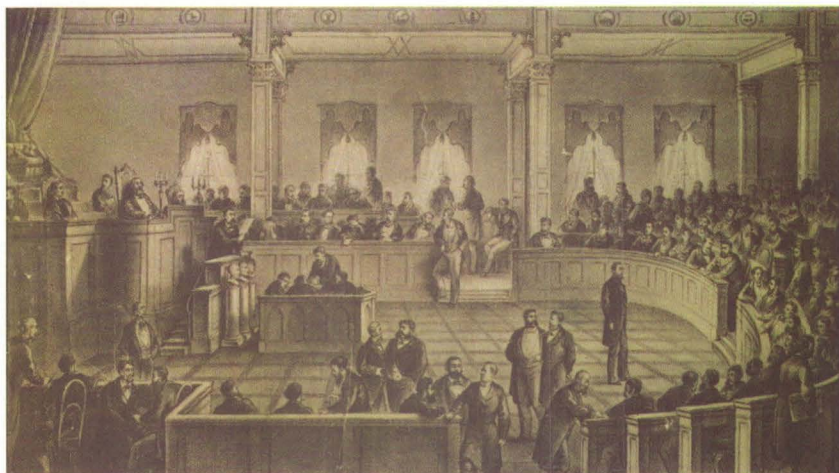
Fig. 4. Crown of King Carol I, made from the cannon tube, captured by the Romanian soldiers in Plevnen battle
Coroana Regelui Carol I confecționată din oțelul unei țevi de tun capturat la Plevna în timpul războiului de independență.

Fig. 5. Crown of Queen Elisabeta, 1881
Coroana Reginei Elisabeta, 1881.

Fig. 6. Throne Room, the Royal Palace in Bucharest
Sala tronului din Palatul Regal din București.

Fig. 7. Parliamentary session proclaiming the Kingdom of Romania,
Carol Popp de Szathmary
Proclamarea Regatului Român în Parlamentul țării.
Litografie de Carol Popp de Szathmari.

Fig. 8. Seal with the signature of king Carol I
Matrice sigilară cu semnătura Regelui Carol I.

Fig. 9. National *Order Coroana Romania*. Model 1881.
Ordinul național “Coroana României”. Model 1881.

Fig. 10. Laurel Garland, presented to King Carol I by the retired officers, upon his 25th anniversary as a sovereign. 1891.

Cunună de lauri dăruită Regelui Carol I de către ofițerii în rezervă, la 25 de ani de domnie. 1891.

Fig. 11. Chest of drawers for jewels, which had belonged to Queen Elisabeta 1894
 Scrin pentru bijuterii primit de Regina Elisabeta cu ocazia aniversării a 25 de ani de căsătorie. 1894.

Fig. 13. *Order of Carol I. Model 1906*
Ordinul Carol I. Model 1906.

Fig. 12. *Carol I Park.* 1906
Parcul Regele Carol I. 1906.

Fig. 14. *Royal and Princely families.* 1906.
Familiile Regală și Princiară ale României în anul 1906.

Fig. 15. King Carol I. 1909
Regele Carol I purtând insemnele puterii sale. 1909.

Fig. 16. King Carol I and Queen Elisabeta. 1913.
Regele Carol I și Regina Elisabeta în 1913.

Fig. 17. King Carol I. Romanian-Bulgarian War 1913
Regele Carol I pe câmpul de luptă din Bulgaria în timpul
celui de-al doilea război balcanic. 1913.

Fig. 18. Peleş Castle from Sinaia.
Castelul Peleş din Sinaia.

Fig. 19. Picture postcard, The Deposit Savings and Consignment Bank, 1900
Palatul Casei de Depuneri, Economie și Consențațiuni, 1900.

Fig. 20. Carol I High School of Craiova. 1905.
Liceul Carol I din Craiova. 1905.

Fig. 21. Cazino of Constanța.
Cazinoul din Constanța.

Fig. 22. University of Iași
Universitatea din Iași. 1910.

La reconstitution d'une page de l'histoire de la Roumanie francophone, dans la perspective d'un "musée imaginaire", implique avant tout, une brève revue des déterminations sociales et historiques qui sont susceptibles d'expliquer le dynamisme et la réceptivité de la conscience collective roumaine du dix-neuvième siècle.

L'attachement des Principautés Roumaines pour la culture française, comme valeur de la spiritualité européenne, est né sur le fonds des transformations majeures qui ont eu lieu au début du XIX-ème siècle en marquant la voie vers l'apparition de la nation et de la civilisation roumaine moderne.

La découverte de la France a donné lieu à une véritable émulation de la part de la Roumanie, qui avait une structure politique, psychique et culturelle complètement différente, ce qui a alimenté son évolution spectaculaire. Les différents éléments constitutifs de ce procès se recouvrent partiellement dans un concept global, qui exprime, comme l'indiquait l'écrivain et critique littéraire Adrian Marino (1921-2006), de l'«admiration», mais aussi un «complexe d'infériorité» accompagné d'un effet positif et stimulant, à savoir «la révélation de l'être et de la conscience européenne ainsi que la révélation de sa propre identité»¹. L'idéal de l'eupéanisation et de la modernisation par le biais de l'exemple de la France, à la construction de laquelle ont contribué, aussi, des valeurs culturelles, a donné la possibilité de recouvrir, dans un intervalle de temps historique condensé, le décalage sensible par rapport à la civilisation européenne occidentale.

Pas à pas, l'élite d'une société d'un Moyen Age tardif, laquelle avait capté à la fin du XVIII-ème siècle, grâce à une synthèse originale, les reflets des Lumières², a assimilé la langue et la littérature françaises, ainsi que les certitudes et les tendances de l'art français.

L'image de la France a été de plus en plus associée avec les conceptions de civilisation, culture, nation. Il est connu le fait que directement ou indirectement, les écrivains illuministes roumains du Banat ont réceptionné les influences de la culture française surtout dans le domaine de la littérature, de la linguistique, de la pédagogie. La traduction de l'œuvre de Voltaire a représenté, par exemple, une constance dans l'effort de la diffusion des idées de l'Epoque des Lumières. Dans ce contexte, n'est pas surprenante la traduction de "L'Histoire de Charles XII de

---

¹ Nicolae Bocșan, Mihai Duma, Petru Bona, *Franța și Banatul, 1798-1915, Les Cahiers „Banatica”*, Musée d'Histoire Caraș-Severin, Reșița, 1993, p. 14.

² Adrian Marino, *Luminile românești și descoperirea Europei*, dans "Revista de Istorie și Teorie Literară", 28, nr. 1, p. 27-48; Nicolae Bocșan, *Les Lumières roumaines du Banat*, dans le vol. *La culture roumaine à l'époque de Lumières*, vol. I, Bucarest, 1982, p. 262-289.

Suède”, rédigé en 1799, en roumain, par l’archimandrite Gherassim et copiée au Monastère de Slatina, en 1812³ (Fig. 1,2).

D’autre part, la même élite a désiré d’être connue au niveau européen et a initié la diffusion en France de ses propres idées novatrices et de sa propre image. Ainsi, pendant l’époque de la publication dans la revue “Mercure de France” de son texte réformateur concernant l’organisation de la vie publique, intitulé “Constitution”, le prince Constantin Mavrocordato (Constantinople 1711- Iasi 1769) a commandé son propre portrait au graveur Georg Friedrich Schmidt (1712-1775), qui reprenait l’image d’une miniature réalisée par le peintre suisse Jean-Etienne Liotard (1702-1789) (Fig. 3)⁴.

Naquit en France, avec des études à Paris et en Italie, Liotard se trouvait en 1742 à la cour de Constantin Mavrocordato de Jassy. D’après ce qu’on sait, a exécuté dans son atelier de la capitale de la Moldavie une série de portraits du prince dans la technique de la miniature sur émaille ou sur ivoire, ayant un destin spécial. Ces portraits, ensemble avec d’autres créations, ont introduit le genre artistique de la miniature dans la société de Jassy. La capitale de la Moldavie s’est

³ Le manuscrit, copie du mois de mai 1812, réalisé au Monastère Slatina, de la traduction „achevé” par Gherassim, Archimandrite à la Métropole de Jassy, le 1 septembre 1799, appartient au Monastère Putna et a été dans la custodie du Musée National d’Histoire de la Roumanie (inv. C 402). Rédigé en roumain, en alphabet cyrillique, avec de l’encre noire sur un papier rayé, le manuscrit contient 191 feuilles numéroté et s’identifie par les inscriptions autographes de la première page non-numéroté, sur les feuilles 1, 191 et 191 verso: ”Traduite en langue moldave par Sa Sainteté Kir Gherassim l’Archimandrite à la Métropole de Jassy achevé en ... 1799; septembre 1” („Tălmăcită în limba moldovenească de Sfînția sa Kir Gherasim Arhimandritul Mitropoliei Iaşului desăvârşită în...1799: săptembrie 1” (feuille 1); ”S’a été écrit par moi à Slatina, cette histoire, à l’année .... et an 1812 mai 4 ...” („S-au scris de mine în Slatina, această istorie la anul...şi leat 1812 mai 4...”, feuille 191). Nicolae Bocşan, Mihai Duma, Petru Bona, *op.cit.*, p. 18, 65, note 36: Une édition de 1749 de „L’Histoire de Charles XII, roi de la Suède”, premier ouvrage d’un caractère historique signé par Voltaire en 1831, a été découverte dans les bibliothèques illuministes du Banat. Des traductions qui ont apparues en Valachie, nous mentionnons le volume des années 1845-1846, avec la signature de D. N. Racoviţă.

⁴ *Constantin Mavrocordato*. Miniature sur ivoire; non signé, non daté; 1742-1743; notice sur le verso, sur le papier qui renferme la monture, à l’encre: Constantin Scarlati/ né à Jassy/ Prince de Moldavia/ mort à Paris/ en 1814 Bibliothèque de l’Académie Roumaine, inv. 12.000. Remus Niculescu, *Le Portrait d’un prince à l’époque des lumières: Constantin Mavrocordato vu par Jean-Etienne Liotard*, dans “Studii şi Cercetări de Istoria Artei”, Edition de l’Académie Roumaine, Bucarest 1982, p. 43-55: Une copie de petites dimensions du portrait gravée par Schmidt a été commandé aussi au graveur français Gilles-Edme Petit (1684-1760). Une des miniatures de Jean-Etienne Liotard, faite dans l’atelier de l’artiste de Jassy, est arrivé en France à la fin d’une aventure moins habituelle. Exupère-Joseph Bertin (1712-1781), le médecin de la cour du prince Constantin Mavrocordato, a donné le portrait au pharmacien Benedict Loffmann. Celui-ci, parti de Jassy vers Constantinople en septembre 1743, a été pillé par les voleurs. Les autorités de Constantinople ont constaté que parmi les choses volées se trouvait aussi un *Portrait du prince Constantin Mavrocordato*, fait sur l’email. Le portrait a été donné au diplomate Claude-Charles de Peyssonnel), consul de l’Ambassade de la France dans la capitale de l’Empire Ottoman. Jean-Etienne Liotard est de même l’auteur d’un portrait en huile du prince Constantin Mavrocordato, apprécié par le professeur Georges Oprescu. Le tableau a figuré dans les collections de Michel Kogalniceanu et en 1926 se trouvait dans les collections du prince Callimaque.

familiarisée bien tôt aussi avec d'autres formes de manifestation de la civilisation française. Un exemple est constitué par l'existence à Iasi d'un pensionnat pour les fillettes organisé par le couple Gercourt, où, en 1812, on pouvait apprendre la danse, la musique et la poésie⁵.

Ce mouvement, commencé sous le signe de l'émancipation et de la modernisation et caractérisé par une évolution de plus en plus proéminente, a été soutenu, entre autres, par des personnalités issues de l'aristocratie française qui, après la Révolution Française, ont choisi Bucarest comme refuge. Jean Ghica, dans le volume "Lettres à Basile Alecsandri" cite les noms des royalistes Laurençon, Recordon, Colson. Dans la lettre inédite que Camille Demetresco l'envoi à l'Académie Roumaine, proposant pour acquisition le portrait du *Serdar Aleco Demetresco* (1809-1890)⁶ dessiné par Jean D. Negulici (1806-1851), il fait la mention que "le fils du prêtre Démètre de la Cour du Grand Boyard Alexandre Filipesco-Vulpe ... après la mort de son père, aimant les livres, il apprend ensemble avec Jean Vulpache, le fils du Boyard, tout ce que savaient les réfugiés français, ensemble avec leur civilisation européenne ...".

Le 10 mai 1812 Bucarest accueille le miniaturiste et professeur Henri de Mondonville. Descendant d'une ancienne famille de Bourgogne, représentant de l'art Biedermeier et du symbolisme contenue par l'esthétique du «Souvenir», Henri de Mondonville a ouvert à Bucarest un pensionnat pour les filles, a fondé la Société secrète «La Confrérie de l'oca», a été amie avec les peintres Joseph Schöff et Nicolas Polcovnicul. On remarque ses portraits de divers personnages de son temps, comme par exemple l'historien *Dionysios Fotino* (1769-1821)⁷, secrétaire du Prince Caradja (Fig. 4), *Catherine Ghica* (1793-1821)⁸, née Năsturel-Heresco ou *Iancou Vacaresco* (1786-1833)⁹, le poète du "Printemps de l'Amour".

En même temps, les établissements d'enseignement de Paris accueillaient de plus en plus jeunes gens issus des rangs de la petite aristocratie et du milieu bourgeois. Séduits par les idées révolutionnaires novatrices, ceux-ci ont embrassé l'élan politique, intellectuel et sentimental qui animait la France de l'époque.

⁵ Remus Niculescu, *Contribuții la istoria începuturilor picturii românești moderne*, dans "Studii și Cercetări de Istoria Artei", 1-2, 1954, p. 94, note 1.

⁶ *Serdarul Alecu Demetrescu*. Crayon sur papier; 26,8 x 20 cm.; Signé avec des caractères cyrilliques et daté à gauche, en bas, au crayon: I. Negulici/ 1841; Bibliothèque de l'Académie Roumaine, inv. 8234.

⁷ *Dionysos Fotino*. Miniature en ivoire; 6,5 x 5,5 cm.; signé et daté: Mond. 1814; Bibliothèque de l'Académie Roumaine, inv. 12.001.

⁸ *Ecaterina Ghica*. Crayon et fusin avec des accents de gouache; 14,8 x 12,1 cm.; signé et daté à gauche, en bas, au crayon: Mondonv; à droite en bas: 5 Juin 1819; notice autographe à droite en bas, à l'encre: L'amour et l'amitié de ce portrait fidèle,/ formèrent à la fois le peintre et le modèle; estampille à droite en bas: MTS; Musée National d'Art de la Roumanie, Cabinet des Dessins et Gravures, inv. 26546/ 1957.

⁹ *Iancu Văcărescu*. Fusin; 25,4 x 21,1; signé et daté à droite en bas, au fusin: Mondv. à Kimpoul, 1828; notice autographe au centre en bas, au charbon: D' Ovide hèreux rival, Ménechme d'Epicure,/ Ainsi qu'eux, dans Paphos, il cède à la Beauté/ mais, Oracle sacré du Dieu de l'Equité,/ Au Temple du Thémis il confond l'impature; Musée National d'Art de la Roumanie, Cabinet des Dessin et Gravures, inv. 28133/ 3536.

Le contact direct ou la diffusion des informations concernant la France des Lumières, la France de Napoléon ou la France révolutionnaire, a donné naissance à des réactions ou attitudes inédites et intéressantes, ayant une contribution substantielle à la transformation des mentalités traditionnelles et ayant des effets visibles sur le comportement général.

La réception, l'assimilation ou l'adaptation du modèle français s'est produit avec le temps tout le long du dix-neuvième siècle, dans des étapes différentes, qui ont laissé des traces visibles sur la conduite ou les attitudes psychiques, tel que l'évolution de l'enseignement, la science de l'histoire, l'apparition de la littérature nationale, ou bien, sur le plan politique, la critique et le militantisme roumain, la radicalisation du discours politique et le plaidoyer pour égalité et démocratie, qui ont anticipé la Révolution de 1848, ainsi que le début du libéralisme. Pour ne donner qu'un exemple, il suffit de rappeler le nom de Ion Heliade Rădulescu (1802-1872), le grand mentor et inspirateur de notre culture nationale, grâce auquel la société roumaine a bénéficié d'un programme cohérent de traductions de la littérature française.

Si les Principautés Roumaines ont ainsi découvert la France, la France au temps du romantisme découvre à son tour, avec étonnement, une partie de l'Europe, fascinante par son exotisme et ses traditions non altérées.

Des artistes ressortissant de France et établis dans les Pays Roumains ou simplement voyageant dans ces contrées ont été séduits par une matrice culturelle qui leur était inconnue jusque là. Ils ont été les premiers professeurs de dessin dans les écoles privées à peine fondées, ils ont eu l'initiative des premières collections dans un temps où le retentissement de la Révolution Française engendrait la création de l'esprit civique moderne. L'assimilation de leur contribution novatrice a été facilitée par le caractère effervescent de la spiritualité roumaine (la dynamique intelligentsia roumaine) de la première moitié du siècle passé, qui a déclenché, dans un temps historique condensé, l'éveil de la conscience civique et nationale moderne.

Les albums de lithographies, élaborés à partir des dessins et aquarelles signés par des artistes voyageurs romantiques tels Auguste Raffet (1756-1823), Michel Bouquet (1807-1890) et Charles Doussault (1806-?), parus à Paris, ont circulé à Bucarest et à Jassy où ils furent reçus avec toute la joie et la fierté des Roumains d'avoir été découverts par une grande nation européenne.

Des idéaux politiques, des destins particuliers, tout un réseau de relations concrètes, soutenu rationnellement et affectivement, des amitiés liant des Roumains illustres, pour lesquels Paris signifiait l'horizon inoubliable de l'accomplissement de tous les idéaux, à l'intellectualité française attirée par notre pays, ont apporté leur contribution, au long du temps, à la configuration du concept de francophonie, un concept spécifique à l'espace roumain.

A partir du XIX-ème siècle les deux cultures allaient se rencontrer en permanence dans le creuset de la création. Et, si la langue française, en tant qu'expression du patrimoine immatériel, constitue un élément essentiel de cette

communion, l'image artistique comprend des témoignages concrets d'une relation complexe dont l'histoire compte déjà deux siècles.

Le langage de l'art français a représenté l'une des voies de communication entre les deux nations et a eu des effets majeurs et évidents sur l'évolution de l'art roumain, particulièrement dans la deuxième moitié du dix-neuvième siècle et dans le siècle suivant.

Si la construction de l'Etat modern et des principales institutions a suivi le modèle français, la contribution de la France a certainement été décisive pour l'histoire de l'art roumain moderne.

On sait bien que l'art français, particulièrement la peinture, a connu, dans la première moitié du dix-neuvième siècle, des reformulations stylistiques majeures, Paris se trouvant, de ce point de vue, au coeur de l'Europe.

Avant même la constitution des Écoles nationales des Beaux-Arts à Jassy et à Bucarest, les fondateurs de la peinture roumaine moderne ont étudié aux écoles et dans les ateliers parisiens, ont exposé dans les Salons officiels de Paris, ont joui de la reconnaissance de la critique de spécialité.

Pourtant, les premiers peintres roumains qui sont arrivés en France se sont dirigés selon les valeurs générales acceptées de l'art et ont fréquenté surtout les académies d'art classique, désirant d'accumuler le maximum possible de maîtrise artistique. De ce fait, grand nombre d'eux se sont bornés aux normes de l'académisme néo-classique, au respect des grands maîtres, ou bien aux recettes romantiques et du style Biedermeier.

Révolutionnaires et peintres, dand la pléiade de l'académisme et du romantisme

Parmi les artistes révolutionnaires, qui appartiennent à l'histoire de la Révolution de 1848, Ioan D. Negulici (1806-1851) et Barbu Iscovescu (1816-1854) ont commencé leurs études à Paris.

Révolutionnaire persévérant, témoin et chroniqueur de son époque, Negulici a contribué, à côté de Barbu Iscovescu (*Le portrait de Avram Iancu*¹⁰) et Constantin Daniel Rosenthal (1820-1851), à la création de la galerie de portraits dédiés au Panthéon de la génération la plus illustre d'intellectuels de l'histoire du dix-neuvième siècle. En même temps, il s'est engagé dans la mise en oeuvre du programme culturel de Ion Heliade Rădulescu, qui envisageait que toutes les traductions publiées dans la collection la Bibliothèque Encyclopédique devraient être accompagnées par des "icônes", et il a choisi d'illustrer la traduction du français en roumain des "Voyages de Gulliver" avec des lithographies qui reproduisaient les xylogravures de Jean-Ignace-Isidore Gérard Grandville (1803-1847) de l'édition Fournier Ainé, 1838 (Fig. 5)¹¹.

¹⁰ Rodica Matei, *Galeria de Artă Românească Modernă*, Musée National d'Art de Roumanie, DTP & Prepress Krüger Brent, AMMA PRINT, Bucarest, 2001, p. 24.

¹¹ *Illustration aux «Voyages de Gulliver dans des pays lointains» de Jonathan Swift*. D'après une xylogravure de Jean-Ignace-Isidore Gérard Grandville (1803-1847); lithogravure à la plume; 8,8 x 8,1 cm; signé, lithographié, à droite en bas: Negulice; non daté (1848); Bibliothèque de l'Académie Roumaine, inv. 39268.

Après une période dans laquelle la réception de l'académisme néo-classique et du style Biedermeier a favorisé surtout le développement de la scène historique et du portrait, une nouvelle génération d'artistes a fait son apparition, qui a cultivé de manière voulue le raccordement de la peinture roumaine aux grandes réussites de l'art européen en assimilant les valeurs de l'école française d'art.

La conscience de la propre dignité

Le nom de Théodore Aman (1831-1891) s'inscrit brillamment dans cette démarche d'affirmation de la culture roumaine. Esprit éclairé et avide de culture (*Autoportrait*¹²), disciple des classiques, auteur de remarquables compositions historiques, séduit, pourtant, par le réalisme et l'attitude réaliste à l'égard du spectacle de la vie, Aman a assimilé dans son oeuvre les grands modèles esthétiques de la peinture française. A l'étude dans les ateliers parisiens de Michel Martin Drolling (1786-1851) et François Picot (1786-1868) il a ajouté l'étude des grands maîtres dans les grands musées de Paris et dans la Bibliothèque Nationale. Théodore Aman a étudié étroitement et avec admiration des peintres tels que Ingres et Delacroix, Gustave Courbet, Meissonier, mais aussi les peintres de l'Ecole de Barbizon ou les innovations de l'impressionnisme.

Fondateur de l'Ecole Nationale des Beaux-Arts et de la Pinacothèque Nationale de Bucarest, esprit éclairé, le peintre Théodore Aman (1831-1891) inclut dans ses œuvres les modèles consacrés de la peinture française à côté du modèle des maîtres flamands et hollandais qu'il avait connus dans les musées de Paris. Il assimila ainsi la palette entière des manifestations artistiques offertes par la capitale de la France, s'approcha avec admiration à Jean-Auguste Ingres (1780-1867), Eugène Delacroix (1798-1863), Gustave Courbet (1819-1877), Jean-Louis-Ernest Meissonier (1815-1891), Mariano Fortuny (1838-1874), aux peintres de l'Ecole de Barbizon, au graveur Félix Bracquemond (1833-1914) et devint en 1873 membre de la Société des peintres-graveurs de Paris.

L'artiste a su capturer d'une manière nuancée les messages qu'il a souhaité transmettre, par un processus d'intégration qui lui a garanti une reconnaissance rapide dans la société roumaine.

L'histoire nationale, une source romantique d'inspiration

Réputé le père de la peinture roumaine moderne, sa vaste oeuvre comprend une grande diversité de genres de peinture, du portrait au paysage, de la composition allégorique, historique (*Vlad l'Empaleur et les émissaires Turcs*¹³) et de bataille à la scène orientale et de genre, de la scène rustique aux scènes pittoresques.

La recuperation sentimentale et mentale de l'Orient

Même s'il est resté fidèle à sa formation académiste, Aman n'ignorait pourtant pas les nouveautés apportées par le mouvement orientaliste. Puisqu'il a payé

¹² Doina Pungă (coautor), *La peinture roumaine. 1800-1840*, Catalogue, Ed. Snoeck-Ducaju & Zoon, Anvers 1995, cat.nr. 23, repr. p. 93.

¹³ *Idem, op.cit.* cat.nr. 17, repr. p. 88.

attention aux réverbérations esthétiques de l'Orient, qui avaient été recouvertes sur le plan mental par le classicisme français par le biais d'Ingres et sur le plan sensoriel par le romantisme par le biais de Delacroix, Horace Vernet (1789-1863), Mariano Fortuny, Aman a intégré la scène orientale (*Intérieur oriental*, *Odalisque*¹⁴, *Odalisque à mandoline*¹⁵ (Fig. 6)) dans le répertoire thématique de ses peintures.

De l'académisme et du romantisme à la seduction de la lumière. La séduction tardive de l'impressionnisme

Séduit, aussi, par l'impressionnisme, Aman a essayé de surprendre, avec les moyens dont il disposait, le mouvement et même la vibration de la lumière et de l'air. La peinture de genre (*Bal masqué dans l'atelier*¹⁶, *Scène musicale*¹⁷), les scènes d'intérieur et les paysages ont donc constitué des exercices efficaces pour Théodore Aman, étant soutenus par les innovations sous-jacentes de l'impressionnisme français.

Bien qu'il ait gardé l'idéale de l'équilibre et de la mesure, ainsi que la mise en page en respectant les canons de la proportion divine, Aman a créé, pour la première fois dans la peinture roumaine, un nouveau type de vision plastique qui favorisait la lumière et les couleurs, qu'il regarde désormais en tant que des éléments structuraux fondamentaux de l'image et que sous-jacentes de l'idée picturale. Les éléments de l'univers connu sont de plus en plus intégrés dans le champ optique de ses créations sous l'influence du pleinairisme et de l'impressionnisme. Vers la fin de la vie de l'artiste, la lumière agit de plus en plus pour changer les tons, intégrer le monde réel sur le plan affectif, mettre en évidence les éléments tactiles des divers matériaux, sous-tendre l'arabesque graphique sans se subordonner aux contours. Le mouvement et la couleur sont interprétés en tant que lois fondamentales de la vie aussi bien qu'en tant que poésie.

Théodore Aman a su refléter avec beaucoup d'habileté la relation empathique de l'homme avec son environnement, y compris toutes les implications affectives et plastiques qu'un tel type de dialogue suppose. La lumière, tantôt floue et homogène, tantôt contrastée, ainsi que la palette chromatique harmonieuse, se joignent pour créer des accords à résonances musicales et particulièrement sensibles. Dans des ouvrages tels que *Paysage du Sud de la France*¹⁸, *Dans le jardin*¹⁹ (Fig. 7), *Vue de Sinaia en 1888*²⁰ (Fig. 8), *Pe terasă la Sinaia en 1888*²¹, le

¹⁴ Ruxandra Ionescu, *Confruntări. Repere artistice româno-belgiene. 1800-1940*, Catalogue, Musée d'Art Ploiesti, Musée d'Art Charleroi, novembre 1998-février 1999, Ed. Info-Team, Ploiesti 1998, cat. nr. 101, repr. p. 83.

¹⁵ Ioana Cristea, *Theodor Aman, clasic și modern*, Catalogue, Musée d'Art Ploiesti, Musée Mémorial «Nicolae Grigorescu» Câmpina, Musée de la ville de Bucarest, Musée Mémorial «Theodor Aman» Bucarest, cat. nr. 13, repr.

¹⁶ Rodica Matei, *op.cit.*, p. 39.

¹⁷ Doina Pungă, *op.cit.*, cat. nr. 27, repr. p. 97.

¹⁸ Rodica Matei, *op.cit.*, p. 42.

¹⁹ Livia Drăgoi, Velica Boari, Negoiaș Lăptoiu, Gheorghe Mândrescu, Maria Rus Bojan, Alexandra Rus, *Muzeul Național de Artă Cluj, Galeria Națională*, Catalogue, Idea Print Cluj, p. 36, repr. p. 37.

²⁰ Doina Pungă, *op.cit.*, cat. nr. 26, repr. p. 96.

peintre éclaircit sa palette et laisse entrevoir les vibrations de la lumière et de l'air, il crée de nouveaux accords chromatiques sous l'influence de l'impressionnisme.

Libre, vers la fin de sa vie, des rigueurs de l'académisme, Aman est donc passé de la rhétorique romantique aux notes pleinairistes, avec des nuances presque impressionnistes, tournant son attention vers les variations atmosphériques et le jeu des reflets. Maintenant toujours le lien avec le monde artistique parisien, Théodore Aman a éprouvé sur le plan individuel un complexe d'auto-émulation, qui caractérisait au niveau macrosocial les nations européennes plus jeunes, et son plus grand mérite est l'établissement de l'école nationale de peinture.

Après Théodore Aman, les grands noms de la peinture roumaine moderne - Nicolae Grigorescu, Ioan Andreescu, Ștefan Luchian - se sont aussi formés dans l'ambiance d'émulation artistique qui animait la France dans la deuxième moitié du dix-neuvième siècle.

Un début transfiguré par la révélation de la peinture religieuse

Dénommé par l'historien d'art français Louis Réau «Messie de l'art roumain», Nicolae Grigorescu (1838-1907)²¹, le Roumain du Danube, a choisi la France pour parfaire sa formation artistique. Jusqu'en 1861, l'année où il quitte les Principautés Roumaines, Nicolae Grigorescu a gagné sa vie en peignant des icônes et des églises. C'est d'ailleurs ainsi qu'il a découvert la peinture. C'est en 1853 que Nicolae Grigorescu a dû peindre pour l'église de Baicoi (département de Prahova), onze icônes²² pour les fêtes importantes, qui frappent par l'harmonie et la luminosité des couleurs. Entre 1856 et 1857, l'artiste peint aussi une fresque et des icônes pour l'église de Zamfira.

La découverte du plein-air. À Barbizon. Un rêve de peintre dans la Forêt de Fontainebleau

À l'automne de 1861, Grigorescu s'inscrit à l'Ecole des Beaux Arts de Paris; il fréquente l'atelier de Sébastien Cornu (1804- după 1870), un artiste classique, et il y fait la connaissance de Auguste Renoir (1841-1919). Néanmoins, c'est la découverte de la forêt de Fontainebleau qui sera essentielle pour l'évolution ultérieure du peintre roumain. Nicolae Grigorescu eut en France la révélation de la peinture en plein air, en peignant à Fontainebleau et à Barbizon à côté de Corot, Jean-François Millet, Gustave Courbet, mais aussi de plus jeune roumain Ioan Andreescu.

Dans cette période Nicolae Grigorescu a habité à Paris en Montmartre, au 1 Boulevard de Clichy, dans le même immeuble que le médecin et collectionneur roumain Georges de Bellio (1828-1894). Etabli à Paris, Georges de Bellio, l'organisateur des "dîners impressionnistes" de Café Riche²⁴, a été l'ami et "le

²¹ Muzeul Național de Artă al României, *Ghidul Colecțiilor*, Ed. de Réunion des Musées Nationaux, Poitiers 1999, cat. nr. 21, p. 78, repr. p. 79.

²² George Oprescu, *N. Grigorescu*, vol. I, Ed. Meridiane, București, 1961.

²³ Cătălina Macovei, *Nicolae Grigorescu*, Editions Parkstone, 1999, p. 10, repr. 3 p. 9, repr. 4 p. 10, repr. 5 p. 11.

²⁴ Ruxandra Ionescu, Alexandru Marinescu, *Restituiri, Georges Bellio, 1828-1894*, Catalog, Musée d'Art Ploiesti, 2003, p. 13.

compagnon des mauvaises heures” de Claude Monet, Auguste Renoir, Camille Pissarro (1830-1903). La collection de Georges de Bellio, que sa fille, Victorine Donop de Monchy, a faite don au Musée Marmottan, incluait aussi quelques ouvrages de Nicolae Grigorescu.

Sur une ancienne photo²⁵ (Fig. 9), montrant un groupe de randonneur, quelque part dans les environs de Barbizon, se trouve un homme "d'âge mûr, aux traits réguliers, habillé avec soin, sinon avec une certaine afféterie que l'on pourrait même juger exagérée étant donné les circonstances; il porte en effet un haut-de-forme et une chemise à col dur et rabattu". À gauche, tout près de lui, Jean-François Millet; à droite, debout, Gustave Courbet. Ces peintres ont quitté l'atelier pour le plein-air de Barbizon, modeste village de Seine-et-Marne qu' ils allaient rendre célèbre.

Après la Revolution de 1848, le goût artistique a évolué en France vers l'art de l'observation, vers le motif „vecu”. Un de ces „motif” est la forêt de Fontainebleau, redécouvert grâce aux rêveries de J.-J. Rosseau, Georges Sand, Stendhal, Victor Hugo, Hippolyte Taine et des frères Goncourt. A l'arrivée de Grigorescu, le groupe de Barbizon est déjà formé, réunissant des jeunes talents non conformistes qui souhaitent „un retour à la nature”: Camille Corot (1796-1875), Théodore Rousseau (1812-1867), Jules Dupré (1811-1889), Diaz de la Peña (1807-1876), Charles Daubigny (1817-1878), Constant Troyon (1810-1865).

C'est à Paris et dans les environs de Barbizon que Grigorescu passe son premier séjour en France. Comme montre le dessin *Le peintre au paysage*, l'artiste travaillait en plein-air, dans la forêt à laquelle il était si attaché. Dans la peinture *Dans la Forêt de Fontainebleau* (Fig. 10) ou *Automne à Fontainebleau*²⁶, Grigorescu exprime sa vision de l'art liée à la liberté de créer.

Le premier séjour français de Grigorescu est suivi, après une courte période passé en Roumanie, d'un autre séjour durant lequel l'artiste s'installe à Marlotte près de Barbizon. Il devait justifier plus tard son choix: "Je n'allais pas à Barbizon... L'une de fille de Millet m'était devenue très chère et, qui sait, je ne lui aurais peut-être pas été indifférent si j'y étais resté"²⁷.

L'Ecole de Barbizon a marqué une "internationalisme du plein air" et un transfert de l'atelier à nature. Pour Grigorescu et, plus tard, pour Andreescu, le séjour de Barbizon se relève décisif: tous deux deviennent peintres des campagne, des forêts et de la vie rustique. Les séjours en France, les visites dans les musées, les pratique des copies pour éduquer l'œil et le goût, le contact avec des personnalités célèbres, et les débats passionnés à la pension Ganne de Barbizon ont largement contribué à modeler le style des deux peintres.

Les portraits, aussi, sont des véritables symphonies des couleurs, typique pour la technique impressionniste. "Grigorescu ne ressentait pas le besoin de fixer

²⁵ Cătălina Macovei, *op.cit.*, p. 7, repr. p. 6.

²⁶ Muzeul Național de Artă al României, *Ghidul Colecțiilor*, p. 80, repr. p. 81.

²⁷ Cătălina Macovei, *op.cit.*, p. 30.

l'objet de son motif pour son dessin au charbon; il jetait tout simplement la couleur de son pinceau sur toile et modelait aussitôt la tête ou le visage, d'une manière frappante, sans retouche, ni rature, ni rien ..." (docteur Alfred Bernath)²⁸.

Parmi ces ouvrages, *Le gardien de Chailly*²⁹, par exemple, a été particulièrement apprécié pour la vitalité de ses touches et sa poésie exceptionnelle.

Un autre horizon – La Bretagne

En revenant en France, à partir de 1876, Grigorescu découvre les côtes bretonnes et l'Océan. C'est la ville et la mer qu'il apprend à aimer en Bretagne. C'est bien à la Bretagne que Grigorescu doit ses plus belles toiles, qu'il s'agisse des petites villes bretonnes à l'architecture provincial ou médiévale, des scènes d'intérieur des figures humaines se perdant au sein de la nature, des vagues s'écrasant sur la falaise ou servant de toile de fond à quelque silhouette féminine. L'harmonie chromatique est extraordinaire dans ses toiles *Un coin de mon atelier*, *Intérieur à Vitre*³⁰, *Rue à Vitre*³¹ (Fig. 11), *Barrière à Vitre*³², *Femme au jardin*³³. L'atmosphère, simple, est pleine de poésie. Pinceau, brosse et couteau se complètent pour créer cette luminosité unique.

Des toiles telles que *Plage près de l'Océan*³⁴, *Femme au bord de l'Océan*³⁵ (Fig. 12), *Au bord de la mer*³⁶, *La Pêcheuse de Granville*³⁷ (Fig. 13), sont des chefs-d'œuvre réunis lors d'une exposition que le peintre inaugure à Paris, en février 1887, dans la salle Martinet, Boulevard des Italiens. À propos de cette exposition, dans le "Courrier du Soir" du 28 février 1887, un chroniqueur fait remarquer: "Grigorescu est un peintre impressionniste de grand talent, malheureusement méconnu, ou de toute façon moins connu qu'il ne le mériterait"³⁸.

Le continuuel retour vers le monde du village roumain

En étroites relations avec les maîtres français et parachevant l'art de sa peinture dans l'ambiance de Paris, il est resté, en même temps, un poète roumain des champs, des collines et du village roumain, comme remarquait Henri Focillon: "Il est roumain par la tendresse, par le choix des motifs, d'une mélancolique ampleur ou d'une intimité rêveuse, par ce qu'il a de caressant et de spirituel dans sa manière". L'œuvre de Grigorescu est en grande partie l'histoire de "vie des campagnes roumaines, lente, douce, mélancolique". Formé dans l'atmosphère de

²⁸ *Idem, op.cit.*, p. 57.

²⁹ *Ibidem*, repr. 18, p. 27.

³⁰ *Ibidem*, repr. 60, p. 79.

³¹ *Ibidem*, p. 77, repr. 59, p. 78.

³² Doina Pungă, *op.cit.*, cat. nr. 46, repr. p. 114.

³³ Cătălina Macovei, *op.cit.*, p. 81, repr. 63, p. 82.

³⁴ Doina Pungă, *op.cit.*, cat. nr. 44, repr. p. 112.

³⁵ Cătălina Macovei, *op.cit.*, p. 8, repr. 65, p. 84.

³⁶ Muzeul Național de Artă al României, *Ghidul Colecțiilor*, p. 82, repr. p. 83.

³⁷ Cătălina Macovei, *op.cit.*, p. 81, repr. 66, p. 85.

³⁸ *Idem*, p. 85.

Barbizon, l'artiste découvre la beauté de son pays, les qualités esthétique de paysage roumain, l'univers du village, dans des peintures telles que *Paysage, Clairière dans la forêt, Printemps*³⁹, *Paysanne assise sur l'herbe*⁴⁰ (Fig. 14), *Paysanne filant de la laine*⁴¹, *Le Jeune berger, Jeune berger au chien*⁴², *Char à bœufs*⁴³, *Troupeau à la rivière*⁴⁴ (Fig. 15).

Grigorescu a contribué ainsi à la naissance d'une génération d'artistes modernes, mais aussi à celle d'un public de collectionneurs, de connaisseurs ou de simples spectateurs surpris de découvrir la raison d'être de sa peinture : c'était l'amour qu'il éprouvait pour elle.

Un autre grand peintre roumain, Ioan Andreescu (1850-1882), s'est découvert la vocation de peintre en visitant "L'Exposition des Compagnons des Beaux Arts" ouverte à Bucarest en 1873. Il s'agit de l'exposition où Nicolae Grigorescu a exposé 146 d'ouvrages qui ont propulsé le pleinairisme dans la peinture roumaine.

À Paris et à Barbizon. Dans la forêt de Fontainebleau, accompagné de Nicolae Grigorescu.

En 1879 Andreescu (*Autoportrait*⁴⁵) a choisi Paris et l'Académie Julian après ses études à l'Académie des Beaux Arts de Bucarest (*Jeune fille filant*⁴⁶, *Femme en robe rose*⁴⁷). Il a manifesté un vif intérêt pour la peinture impressionniste, mais, au conseil de Nicolae Grigorescu, il a décidé de partir pour Barbizon, où il a peint en deux années ses meilleurs ouvrages – *Rue à Barbizon*⁴⁸ (Fig. 16), et *Hiver à Barbizon*⁴⁹. En travaillant étroitement avec les pleinairistes et Nicolae Grigorescu, qui l'a représenté dans son ouvrage *Ioan Andreescu à Barbizon*⁵⁰ (Fig. 17), Andreescu fut intéressé par le jeu poétique de la lumière et par l'éclat des couleurs offerts par le spectacle majestueux de la nature. En même temps, il a devancé son époque par les innovations structurales qui rompent avec l'impressionnisme.

Paysage – un état d'âme

Ioan Andreescu a approché le paysage avec un sérieux qui rejette le pittoresque, avec une profondeur de la pensée née de la réflexion sur les sens de

³⁹ *Ibidem*, repr. 107, p. 132.

⁴⁰ *Ibidem*, repr. 109, p. 134.

⁴¹ Doina Pungă, *op.cit.*, cat. nr. 51, repr. p. 119.

⁴² Cătălina Macovei, *op.cit.*, repr. 120, p. 146.

⁴³ Doina Pungă, *op.cit.*, cat. nr. 49, repr. p. 117.

⁴⁴ Cătălina Macovei, *op.cit.*, repr. 123, p. 149.

⁴⁵ Corina Firuță, Cori Simona Ion, *Ioan Andreescu (1850-1882)*, Avant-propos par Ruxandra Ionescu, Ed. Alcor Edimpex, București 1997, repr. p. 5.

⁴⁶ *Idem*, *op.cit.*, I. repr. p. 34.

⁴⁷ *Ibidem*, *op.cit.*, repr. p. 43.

⁴⁸ *Ibidem*, *op.cit.*, repr. p. 39.

⁴⁹ *Ibidem*, *op.cit.*, repr. p. 29.

⁵⁰ Rodica Matei, *op.cit.*, p. 56.

l'existence. En contact avec les expériences avancées de l'école française de peinture, sa technique a acquis une nouvelle virtuosité de l'expression, sa pâte est devenue plus fluide, et ses touches plus légères. L'orchestration complexe de la palette chromatique et des gris estompés ajoutent un plus de gravité aux coins de nature que son génie a transposés dans quelques chefs-d'œuvre de la peinture roumaine— les *Roches d'Apremont*⁵¹ (Fig. 18), *Chevalier au crépuscule*, *Femme reprenant dans la forêt*⁵² (Fig. 19), *Le Bûcheron*⁵³ (Fig. 20), *Dans la forêt*⁵⁴, *Forêt effeuillée*⁵⁵.

Ayant comme but d'atteindre le fond du sujet envisagé, il a mis dans son oeuvre les inquiétudes engendrées par ses propres pensées envers l'Univers, son propre drame et le pressentiment de sa fin imminente. Ioan Andreescu s'est éteint jeune, quand il avait à peine trente-deux ans.

La création de Nicolae Grigorescu et Ioan Andreescu doit être comprise en ce sens comme un exemple capital des changements de substance qui ont consolidé la permanence de la dimension francophone de la spiritualité roumaine. En effet, la Roumanie de la seconde moitié du XIX-ème siècle était francophone.

Fascination de la couleur. Le retour à l'impressionnisme

Au début du XX-ème, la spirale du temps vit naître une nouvelle génération d'artistes qui continuèrent d'étudier en France. Grâce à eux, la rémanence de l'impressionnisme allait marquer la peinture roumaine de l'entre-deux-guerres. Leur art fit pénétrer en Roumanie le style de l'époque Art Nouveau, ainsi que les échos du postimpressionnisme et du fauvisme.

Ștefan Luchian (1868-1916) se familiarisa avec les œuvres du impressionnisme et du symbolisme français, ainsi qu'avec l'art du groupe Nabis et avec Art Nouveau. Il a soutenu en 1896 l'organisation à Bucarest du premier salon des Artistes indépendants, dont le manifeste fut, de façon programmatique, rédigé en français: «L'Art doit être libre, doit être indépendant et les artistes ne doivent relever que leur conscience et de leur œuvre».

La morphologie ésotérique de l'Art Nouveau

Vers l'an 1900, après le plein-air-isme et l'impressionnisme, ce fut au tour du symbolisme français, de l'art des Nabis et de l'Art Nouveau d'exercer une influence sur la peinture roumaine.

En parallèle avec l'influence de la peinture de Nicolae Grigorescu, la création de Luchian a été marquée en égale mesure par le symbolisme et les innovations en matière de langage plastique de l'Art Nouveau.

⁵¹ Muzeul Național de Artă al României, *Ghidul Colecțiilor*, Ed. de Réunion des Musées Nationaux, Poitiers 1999, p. 88, repr. p. 89.

⁵² Corina Fîruță, Cori Simona Ion, *op.cit.*, repr. p. 37.

⁵³ *Idem*, *op.cit.*, repr. p. 27.

⁵⁴ Doina Pungă, *op.cit.*, cat. nr. 65, repr. p. 132.

⁵⁵ Corina Fîruță, Cori Simona Ion, *op.cit.*, repr. p. 25.

Sans pareil en termes d'expression, réputé chef d'école pour la peinture roumaine moderne, Ștefan Luchian a achevé sa formation d'artiste à Paris, où il s'est rendu en 1899. Il y a passé par l'expérience impressionniste, en s'appropriant la technique et la manière inédite de travail d'Edgar Degas (1834-1917). Tout comme Degas, il a été attiré par les courses de chevaux, tel que témoigné par une de ses plus réussies toiles – *La dernière course d'automne*⁵⁶. En témoignant d'excellentes qualités de coloriste, Luchian a peint cet ouvrage de manière impressionniste. Aussi bien les chevaux que les uniformes des jockeys sont rendus en couleurs brillantes, tandis que l'arrière-plan, soutenu par des tonalités chaudes et tempérées, crée l'impression d'une belle journée d'automne.

D'autres peintures de Luchian sont aussi édifiantes pour son rapprochement de l'impressionnisme français – *La veste verte*,⁵⁷ qui rappelle, par la manière de représenter l'espace et par la posture du modèle, de la peinture *Camille/la robe verte* de Claude Monet⁵⁸, ou bien l'aquarelle *Portrait de femme*⁵⁹, inspirée par *Le Printemps* d'Edouard Manet (1832-1883).

Rentré en Roumanie en 1891, Ștefan Luchian s'est placé à l'avant-garde du mouvement artistique du pays, en tant qu'un des artistes qui ont choisi comme manière d'expression la morphologie ésotérique de l'Art Nouveau (*Panneau décoratif*⁶⁰).

La synthèse constructive et l'exaltation de la couleur

Visant à parfaire sa façon de s'exprimer, il a orienté sa philosophie personnelle vers la connaissance par le biais de la perception et il a employé les lois de l'optique dans la construction chromatique de l'ensemble pictural (*Coin de la rue Povernei, La Laveuse, L'escalier fleuri, Femmes bavardant, Jeune fille avec des seaux*).

L'historien d'art Louis Reau, connaisseur avisé de la peinture roumaine, a caractérisé Ștefan Luchian comme étant «le tempérament le plus original qu'ait produit la Roumanie moderne», devinant en celui-ci une intelligence raffinée et une sensibilité presque malade.

Tempérament fugace, il a rejeté toute forme possible de conservatisme et il a regardé le nouveau émanant de l'ambiance française comme un seuil potentiel vers l'innovation et le progrès.

Il a soutenu le discours d'ouverture au “Salon des Indépendants”, en 1896, qui constituait la réaction des jeunes artistes contre la médiocrité qui s'était installée dans l'art officiel. Et il mérite de souligner que le manifeste de ce groupe a été rédigé en français.

Ștefan Luchian est mort après une longue souffrance, mais la joie de vivre de cet illustre représentant de l'art roumain a rivalisé avec sa joie de peindre.

⁵⁶ Rodica Matei, *op.cit.*, p. 75.

⁵⁷ Muzeul Național de Artă al României, *Ghidul Colecțiilor*, Ed. de Réunion des Musées Nationaux, Poitiers 1999, p. 92, repr. p. 93.

⁵⁸ *Idem*, *op.cit.*, p. 198, repr. p. 199.

⁵⁹ *Ibidem*, *op.cit.*, p. 138, repr. p. 139.

⁶⁰ Rodica Matei, *op.cit.*, p. 74.

Suite aux mouvements de renouvellement subis par l'art roumain, pour lesquels la culture et l'art français ont eu une importance majeure, la Société "La Jeunesse Artistique"⁶¹ a été fondée en décembre 1901 sous le patronage de la Princesse Marie. Les jeunes artistes qui se sont formés dans l'ambiance de cette société, dont la devise était "bons artistes, bons compagnons", et qui étaient soutenus par la princesse héritière de Roumanie, ont fait preuve du talent, de l'aptitude et du pouvoir nécessaires pour remodeler la peinture roumaine, qui est devenue ainsi une des plus importantes écoles de peinture moderne du Sud-est de l'Europe.

L'impressionnisme et le néoimpressionnisme – permanences spirituelles de la peinture roumaine

Toujours raccordés à la spiritualité française, engagés dans un dialogue de plus en plus profond et diversifié, en suivant les coordonnées fixées par Nicolae Grigorescu, Ioan Andreescu et Ștefan Luchian, des nouveaux talents ont eu l'occasion de se développer, tels que Nicoale Vermont (1866-1932), Artur Verona (1868-1946), Ipolit Strâmbu (1871-1934), Nicolae Dărăscu (1883-1959), Théodore Pallady (1871-1956) et beaucoup d'autres encore, auxquels on doit l'exceptionnel épanouissement de l'art roumain dans la période d'entre guerres.

La source du collorisme roumain se réclame toujours de l'esthétique impressionniste et néo-impressionniste ou de l'expressionnisme chromatique du fauvisme.

Suivant les coordonnées établies par les trois grands peintres roumains, d'autres jeunes talents choisirent la France pour y étudier et pour assimiler l'essentiel de la grande diversité des idées et innovations qui animaient la vie artistique parisienne.

L'aristocrate Théodore Pallady (1871-1956), ami de Henri Matisse (1869-1954), à côté de Gh. Petrașcu (1872-1949), Iosif Iser (1881-1958), Nicoale Dărăscu (1883-1959), contribuèrent à l'extraordinaire fleurissement de la peinture roumaine de l'entre-deux-guerres.

Nicolae Dărăscu (1883-1959) a été l'un des premiers artistes à apprécier le synthétisme du Paul Cézanne. Il a travaillé en France à Saint Tropez, Grimaud, Ramatuelle et a voyagé en Italie à Venise. Là, il a continué à travailler dans l'esprit du néo-impressionnisme filtré par la création et les théories du Paul Signac (1863-1935).

Toujour de Baudelaire

L'esprit baudelairien de Pallady, le peintre roumain qui s'est engagé dans un dialogue perpétuel avec la littérature française, avec les rues et l'atmosphère du Paris de l'entre-deux-guerres, est invoqué par le titre de la peinture *Toujours de Baudelaire*⁶². Dans cette peinture de la dernière période, emblématique pour l'idéal palladien de beauté et pour la purification de la pensée plastique de l'artiste, la beauté apparaît comme un

⁶¹ Marian Constantin, *Buni artiști, buni camarazi. Centenar Tinerimea Artistică*, Catalogue, Ed. Tipodec 95, Bucarest 2001, p. 2-7.

⁶² Muzeul Național de Artă al României, *Ghidul Colecțiilor*, Ed. de Réunion des Musées Nationaux, Poitiers 1999, p. 102, repr. p. 103.

produit de l'harmonie cérébrale. Les formes sont épurées, presque dévitalisées, le dessein est sûr et suggestif et les couleurs sont purifiées et dématérialisées.

On pourrait dire que dans une époque extrêmement dynamique où les écoles, les courants et les tendances artistiques se sont succédés très rapidement, l'évolution de l'école roumaine de peinture s'est clarifiée en relation directe avec l'école française.

A une époque mouvementée, où des écoles, des courants et des tendances se confrontaient à de véritables polémiques, la voie de l'école roumaine de peinture s'éclaira dans ses rapports étroits à la peinture française et devint une des plus importantes écoles de ce genre de l'Est de l'Europe, en contribuant au parachèvement et à l'accomplissement de l'esprit européen. Rendu ainsi permanent, le flux des énergies artistiques qui circulèrent entre la Roumanie et la France inclut aussi d'autres noms majeurs de l'art roumain, ne fut-ce que pour citer le grand Constantin Brancusi (1876-1956) et pour mentionner d'autres artistes contemporains pour lesquels la France devint une seconde patrie. Ces connexions déterminèrent, à la fois, des périodes de référence de la synchronisation de l'art national avec l'art européen.

PICTURA ROMÂNEASCĂ MODERNĂ ȘI FRANȚA

- Rezumat -

Stabiliți în Țările Române sau doar călători pe aceste meleaguri, artiștii veniți din Franța au fost cucerți de o matrice culturală care le era necunoscută, au fost primii profesori de desen în școlile particulare abia formate, au avut inițiativa primelor colecții într-un moment în care ecourile Revoluției Franceze determinau formarea spiritului civic modern. Asimilarea contribuției lor înnoitoare a fost facilitată de eferescenta spiritualitate românească din prima jumătate a secolului trecut, care a determinat, într-un timp istoric comprimat, deșteptarea conștiinței civice și naționale moderne.

După o perioadă în care receptarea stilului Biedermeier a favorizat mai ales dezvoltarea portretului, a apărut o generație nouă de artiști care a cultivat în mod conștient racordarea picturii românești la marile cuceriri ale artei europene, prin asimilarea valorilor școlii franceze de artă.

În acest efort de afirmare a culturii românești moderne, numele lui **Theodor Aman** (1831-1891) s-a înscris cu strălucire. Discipol al clasicilor, sedus însă de realism și de atitudinea realită în fața spectacolului vieții, spirit luminat și avid de cultură, Aman a cuprins în opera sa modelele estetice ale picturii franceze. Theodor Aman s-a apropiat cu admirație de Ingres și Delacroix, de Gustave Courbet, Meissonier, de pictorii Școlii de la Barbizon. Arta sa, de factură inițial academică, nu a refuzat sugestiile romantismului, impresionismului, atracției Orientului. În creuzetul intim al creației maestrului s-au întâlnit astfel experiența

academistă, romantismul, realismul, plein-air-ismul Școlii de la Barbizon, impresionismul, în fazele sale incipiente.

Lui Theodor Aman i-a urmat cunoscuta triadă Nicolae Grigorescu, Ioan Andreescu, Ștefan Luchian, pictori formați în mediul francez, care au așezat pictura românească pe coordonatele artei europene.

Nicolae Grigorescu (1838-1907) a evoluat de la pictura de icoane către o pictură integrată evoluției artei europene. Este un succes pe care artistul și arta românească îl datorează Franței. Începând din 1861, beneficiind de o bursă, Nicolae Grigorescu s-a aflat la Paris, la Școala de Arte Frumoase. A frecventat cu regularitate atelierele lui Sébastien Cornu și Gleyre, pictori reprezentanți ai neoclasicismului francez, unde a fost coleg cu Auguste Renoir. A lucrat mult la Muzeul Louvre, realizând numeroase copii după Salvator Rosa, Pierre Prud'hon, Théodore Géricault, Gustave Courbet. După o scurtă perioadă romantică, a avut revelația plein-air-ului, a creației pictorilor de la Barbizon și a impresionismului. În 1864 s-a întors în țară, revenind mereu în Franța, atras de atmosfera și peisajul de la Fontainebleau, Barbizon, Vitry. Grigorescu nu a întrerupt niciodată legătura cu lumea franceză, iar mediul artistic efervescent pe care îl oferea Franța i-a permis realizarea unei sinteze plastice unice.

Un alt mare pictor român, **Ioan Andreescu** (1850-1882), a ales Parisul în 1878 și Academia Julian pentru a-și continua studiile începute la Școala de Belle Arte din București. Andreescu a manifestat un atent interes pentru pictura impresionistă, dar, la îndemnul lui Nicolae Grigorescu s-a decis să plece la Barbizon, unde a pictat în doi ani cele mai bune opere ale sale. Ioan Andreescu și-a depășit epoca prin inovații structurale care se desprind de impresionism. Preocupat să atingă esența subiectului, a pus în operă frământările generate de propriile meditații în fața Universului, propria dramă și presimțirea sfârșitului său iminent.

Către anul 1900, după plein-air-ism și impresionism, pictura românească a receptat simbolismul francez, arta grupului Nabis și stilul Art Nouveau. În paralel cu influența picturii lui Nicolae Grigorescu, creația lui **Ștefan Luchian** (1868-1916) a fost marcată atât de simbolismul cât și de noutățile de limbaj plastic ale Art-Nouveau-lui. Inconfundabil ca expresie, considerat șef de școală pentru pictura românească modernă, Ștefan Luchian și-a desăvârșit formarea sa ca artist la Paris, unde a plecat în 1899. Aici a parcurs experiența impresionistă, însușindu-și tehnica și modul inedit de a lucra al lui Edgar Degas. Revenit în țară în 1891, Ștefan Luchian s-a situat în avangarda mișcării artistice din România. Temperament mobil, a refuzat orice formă de conservatorism și a receptat din ambianța franceză noul ca posibil prag către inovație și evoluție.

În urma mișcărilor de înnoire din arta românească, pentru care cultura și arta franceză au avut o importanță covârșitoare, în decembrie 1901 s-au pus bazele Societății "Tinerimea Artistică". Tinerii artiști care s-au format în această ambianță au avut talentul, capacitatea și puterea de a remodela pictura românească, care a devenit astfel una dintre cele mai importante școli de pictură modernă din sud-estul

Europei. Mereu racordați la spiritualitatea franceză, într-un dialog din ce în ce mai profund și diversificat, pe coordonatele fixate de Nicolae Grigorescu, Ioan Andreescu și Ștefan Luchian, s-au putut dezvolta talente ca **Gheorghe Petrașcu**, **Theodor Pallady**, **Nicolae Dărăscu** și încă mulți alții, cărora li se datorează extraordinara înflorire a artei românești din perioada interbelică.

Fig. 3. Jean-Etienne Liotard, *Le portrait du prince Constantin Mavrocordat*, Bibliothèque de l'Académie Roumaine, Bucarest.

Jean-Etienne Liotard, *Portretul Domnitorului Constantin Mavrocordat*, Biblioteca Academiei Române, București.

Fig. 4. Henri de Mondonville, *Le portrait de l'historien Dionysios Fotino*, Bibliothèque de l'Académie Roumaine, Bucarest.

Henri de Mondonville, *Portretul istoricului Dionisie Fotino*, Biblioteca Academiei Române, București.

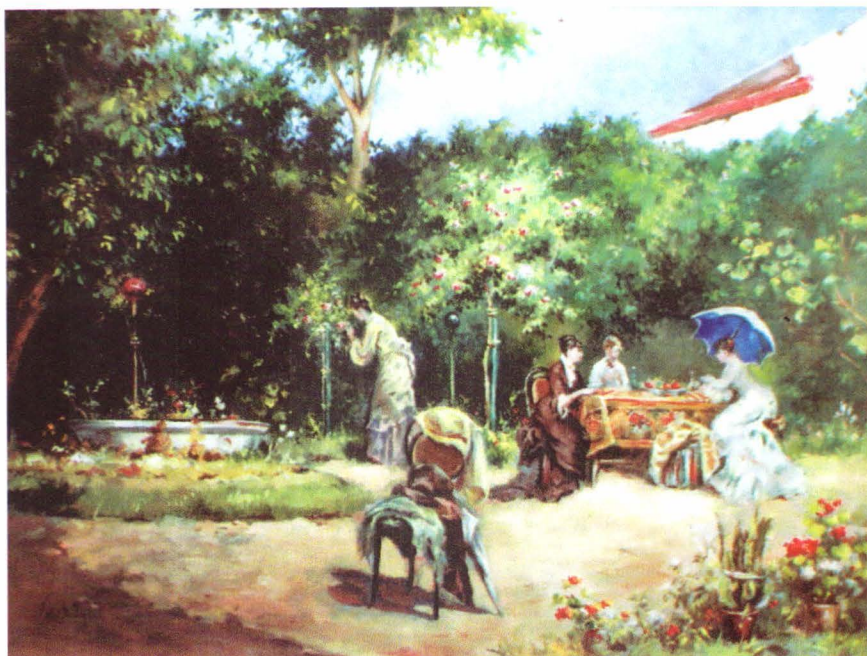

Fig. 5. Ioan D. Negulici, *Illustration aux „Voyages dans pays lointains”* de Jonathan Swift. D'après une xilogravure de Jean-Ignace-Isidore-Gérard Grandville, Bibliothèque de l'Académie Roumaine, Bucarest.
Ioan D. Negulici, *Ilustrație la „Călătoriile lui Gulliver în țări depărtate”* de Jonathan Swift, după o xilogravură de Jean-Ignace-Isidore-Gérard Grandville, Biblioteca Academiei Române, București.

Fig. 6. Theodor Aman, *Odalisque à la mandoline*, Musée Memorial “Theodor Aman”, Bucarest.
Theodor Aman, *Odaliscă cu mandolina*, Muzeul Memorial “Theodor Aman”, București.

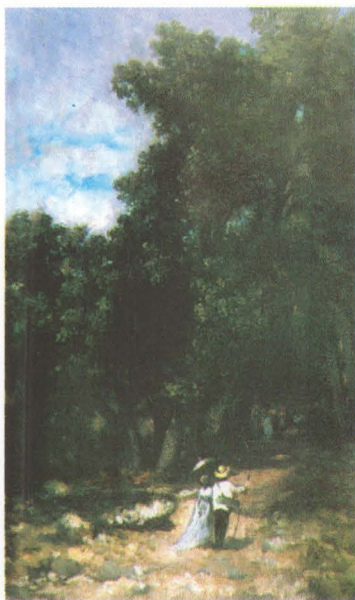
Fig. 7. Theodor Aman, *Dans le jardin*, Musée d' Art, Cluj-Napoca.
 Theodor Aman, *În grădină*, Muzeul de Artă, Cluj-Napoca.

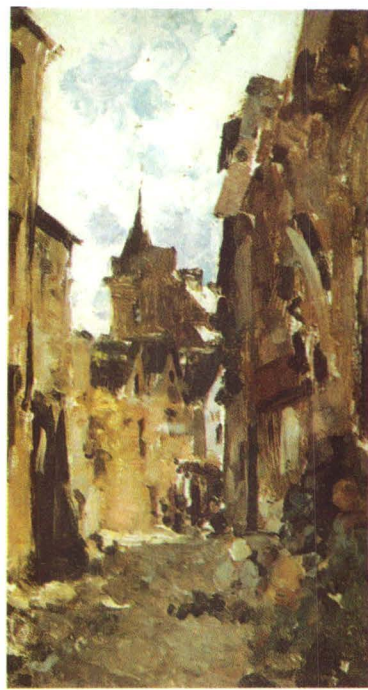
Fig. 8. Theodor Aman, *Vue de Sinaia en 1888*, Musée National d'Art de Roumanie, Bucarest.
 Theodor Aman, *Vedere din Sinaia în 1888*, Muzeul National de Artă al României, București

Fig. 9. *Nicolae Grigorescu parmi les peintres de Barbizon: à gauche, tout près de lui, J.F. Millet; à droite, debout, G. Courbet, Photographie.*
Nicolae Grigorescu printre pictorii de la Barbizon; la stânga, aproape de pictor, J.F. Millet; la dreapta, în picioare, G. Courbet, Fotografie.

Fig. 10. *Nicolae Grigorescu, Dans la Forêt de Fontainebleau, 1864-1868, Musée des Collections d'Art, Bucarest.*
Nicolae Grigorescu, În Pădurea Fontainebleau, 1864-1868, Muzeul Colecțiilor de Artă, București.

Fig. 11. Nicolae Grigorescu, *Rue à Vitré*, Musée Mémorial “Nicolae Grigorescu”, Câmpina.

Nicolae Grigorescu, *Stradă la Vitré*, Muzeul Memorial “Nicolae Grigorescu”, Câmpina.

Fig. 12. Nicolae Grigorescu, *Femme au bord de l'Océan*, Musée National d'Art de Roumanie, Bucarest.

Nicolae Grigorescu, *Femeie pe malul Oceanului*, Muzeul Național de Artă al României, București.

Fig. 13. Nicolae Grigorescu, *La Pêcheuse de Granville*, Musée des Collections d'Art, Bucarest.
 Nicolae Grigorescu, *Pescărița din Granville*, Muzeul Colecțiilor de Artă, București.

Fig. 14. Nicolae Grigorescu, *Paysanne assise sur l'herbe*, Musée Mémorial "Nicolae Grigorescu", Câmpina.
 Nicolae Grigorescu, *Țărancă așezată pe iarbă*, Muzeul Memorial "Nicolae Grigorescu", Câmpina.

Fig. 15. Nicoale Grigorescu, *Paysanne filant de la laine*, Musée d'Art, Brasov.
Nicoale Grigorescu, *Țărancă torcând lâna*, Muzeul de Artă, Brașov.

Fig. 16. Ioan Andreescu, *Rue à Barbizon*, Musée National d'Art de Roumanie, Bucarest.
Ioan Andreescu, *Stradă la Barbizon*, Muzeul Național de Artă al României, București.

Fig. 17. Nicolae Grigorescu, *Ioan Andreescu a Barbizon*, Musée National d'Art de Roumanie, Bucarest.

Nicolae Grigorescu, *Ioan Andreescu la Barbizon*, Muzeul National de Artă al României, București.

Fig. 18. Ioan Andreescu, *Les roches d'Apremont*, Musée National d'Art de Roumanie, Bucarest.

Ioan Andreescu, *Stâncile de la Apremont*, Muzeul Național de Artă al României, București.

Fig. 20. Ioan Andreescu, *Femmes reprisant dans la forêt*, Musée National d' Art de Roumanie, Bucarest.

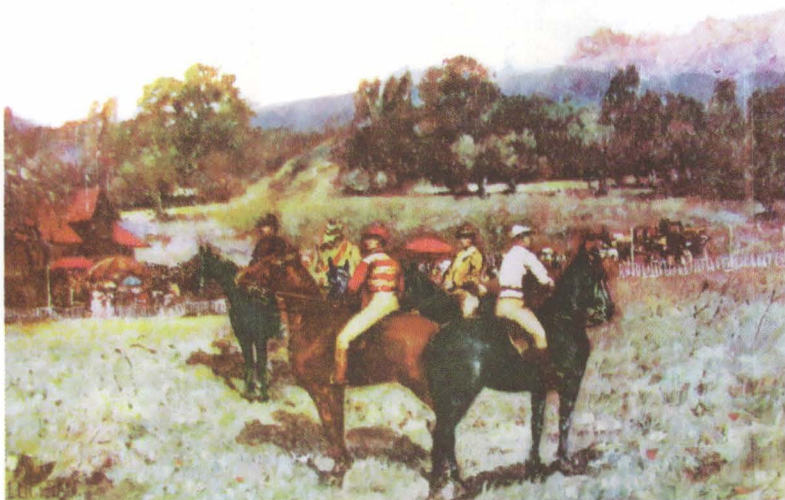
Ioan Andreescu, *Femeie cosând în pădure*, Muzeul Național de Artă al României, București.

Fig. 20. Ioan Andreescu, *Le bûcheron*, Musée d'Art, Constantza.

Ioan Andreescu, *Tăietorul de lemne*, Muzeul de Artă, Constanța.

Fig. 21. Ștefan Luchian, *La dernière course d'automne*, Musée National d'Art de Roumanie.
 Ștefan Luchian, *Ultima cursă de toamnă*, Muzeul Național de Artă al României, București.

Fig. 22. Ștefan Luchian, *La veste verte*, Musée National d'Art de Roumanie, Bucarest.
 Ștefan Luchian, *Scurteica verde*, Muzeul Național de Artă al României, București.

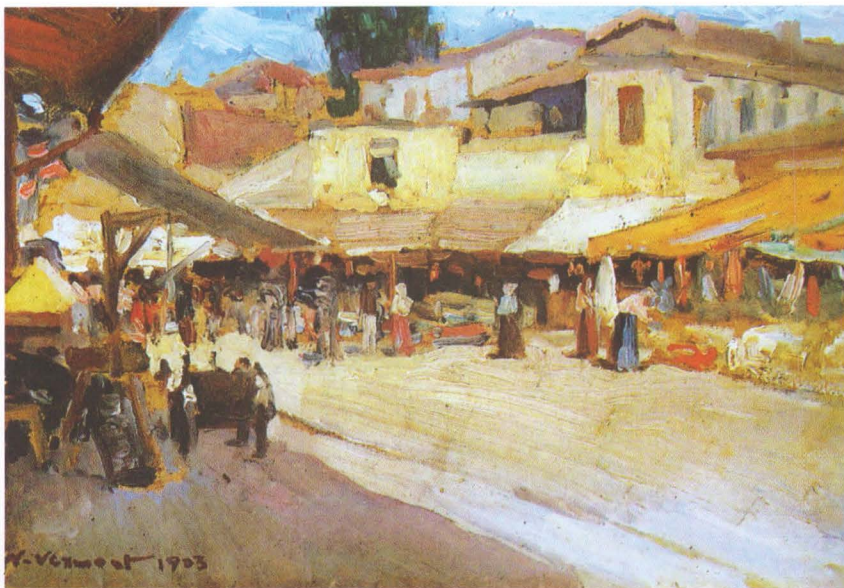
Fig. 23. Claude Monet, *Camille / la robe verte*, Musée National d'Art de Roumanie, Bucarest.
 Claude Monet *Camille / rochia verde*, Muzeul Național de Artă al României, București

Fig. 24. Ștefan Luchian, *Panneau decoratif*, Musée National d'Art de Roumanie, Bucarest.
 Ștefan Luchian, *Panou decorativ*, Muzeul Național de Artă al României, București.

Fig. 25. Ștefan Luchian, *L'escalier fleuri*, Musée Zambaccian, Bucarest.
 Ștefan Luchian, *Scară înflorită*, Muzeul Zambaccian, București.

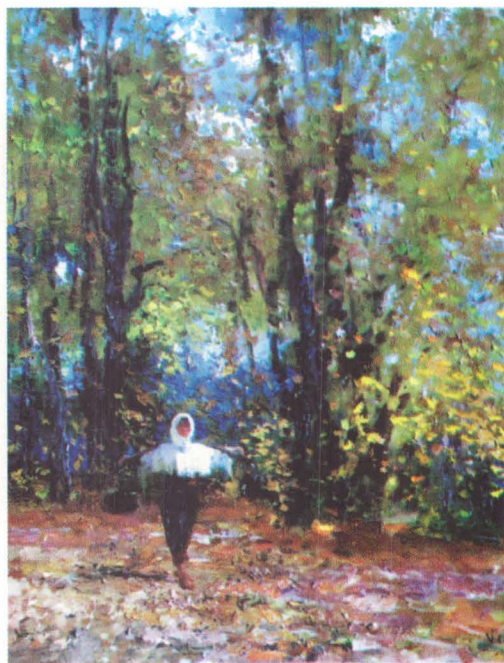

Fig. 26. Nicolae Vernont *Le marché de Bazaca*, Musée d'Art, Cluj-Napoca.
 Nicolae Vernont *Piață la Bazaca*, Muzeul de Artă, Cluj-Napoca.

Fig. 27. Nicolae Vermont, *La plage à Dieppe*, Musée d'Art, Constantza.
Nicolae Vermont, *Plajă la Dieppe*, Muzeul de Artă, Constanța.

Fig. 28. Artur Verona, *Jeune fille avec des seaux*, Musée d'Art, Ploiești.
Artur Verona, *Tânără fată cu găleți*, Muzeul de Artă, Ploiești.

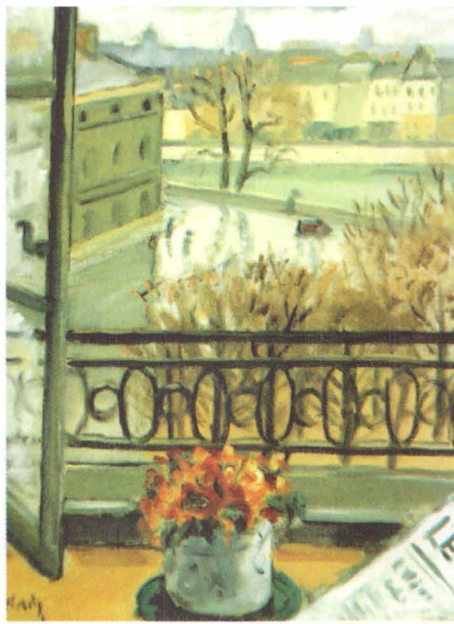

Fig. 29. Ipolit Strâmbu, *Les enfants au jardin*, Musée National d'Art de Roumanie, Bucarest.
Ipolit Strâmbu, *Copii în grădină*, Muzeul Național de Artă al României, București.

Fig. 30. Nicolae Dărăscu, *Venise*, Musée Brukenthal, Sibiu.
Nicolae Dărăscu, *Veneția*, Muzeul Brukenthal, Sibiu.

Fig. 31. Theodor Pallady, *Flours à la fenêtre - Place Dauphine*, Musée National d' Art de Roumanie, Bucarest.
 Theodor Pallady, *Flori la fereastră - Place Dauphine*, Muzeul Național de Artă al României, București.

Fig. 32. Theodor Pallady, *Toujour de Baudelaire*, Musée National d'Art de Roumanie, Bucarest.
 Theodor Pallady, *Toujour de Baudelaire*, Muzeul Național de Artă al României, București.

VINTILĂ BRĂTIANU ET LA DOCTRINE ÉCONOMIQUE LIBÉRALE „PAR NOUS MÊME”. TÉMOIGNAGES DES ARCHIVES

Elena Istrătescu

Pour a peu près tout les peuples du monde il y a des personnalités providentielles, sans les quels avec grande difficulté peut être comprise leur histoire. Il est difficile d'imaginer, par exemple, quelles aurait été le cours de l'histoire des roumains sans des personnages comme Trajan et Decebal, Etienne le Grand et Michel le Brave, les rois Charles I-er et Ferdinand ou les membres de la „dynastie” Brătiano.

Parmi les descendants du vieux Jean C. Brătiano s'es distingué surtout son fils aîné, Jean I.C. Brătiano (Ionel), l'homme politique qui s'est trouvé au gouvernement des destins de la Roumanie pendant le plus dramatique moment de son histoire moderne – la Guerre de Réunification, mais aussi pendant la période cruciale de reconstruction et de façonnement d'un destin national vraiment européen.

Assombrie d'une certaine mesure par l'immense prestige de son frère aîné, Ionel, Vintilă I. C. Bratianu a mit lui aussi un sceau très fort sur les destins de la Roumanie. Mais sa contribution ne s'est pas ressentie sur le domaine des luttes politiques et des décisions générales, que sur le plan plus discret et plus ferme, nous pourrions dire même stratégique, de l'organisation interne, de la reconstruction et de la modernisation de la Roumanie. Vue par la perspective du présent, quand la Roumanie fait des notables efforts, mais parfois en trébuchant et d'une manière chaotique, d'y sortir complètement du marécage communiste et a retrouver son destin européen, l'œuvre théorétique et pratique de Vintilă Brătiano nous apparaît dans des dimensions accablantes et dans les lumières d'un phare dirigeant, de la quelles les gouverneurs d'aujourd'hui et ceux qui viendront auront énormément a apprendre, autant du point de vue pragmatique et professionnel, que du point de vue moral et patriotique.

L'artisan de la politique économique des libéraux d'après 1900 est né le 3 septembre 1867 dans la maison paternelle de Bucarest. Il était le troisième et le dernier des fils du couple Jean C. Brătiano et Pia Brătiano, née Pleșoiano, qui en avaient encore cinq fillettes. Jusqu'à 10 ans il a passé son enfance plus tôt dans la résidence de sa famille, de Florica, tout près de Pitești. Ici, de même, il a fait, en particulier, les premières trois classes primaires, suivies d'études scolaires à Bucarest. Comme d'ailleurs ses frères et ses sœurs, pendant l'époque quand il a ouvert ses yeux en ce qui concerne le monde, il a reçu de la part de ses parents une éducation des plus élevée, ayant comme fondement les principes solides du travail sérieux et discipliné, de la modestie et de la moralité. De même comme ses deux frères plus grands, Ionel et Dinu, Vintilă a suivi les cours du collège Saint Sava de

Bucarest, en suite des hautes études polytechniques à Paris. Les travaux d'ingénieur de chemins et ponts ou d'ingénieur de mine, pratiqués un temps sur les sentiers d'une Roumanie qui se modernisait frénétiquement, n'ont empêché aucun d'eux d'arriver des hauts dignitaires d'état et des importants chefs du Parti National Libéral.

Finissant ses études à Paris, Vintilă I. C. Brătianu travaillera d'une manière très sérieuse et avec beaucoup de compétence comme ingénieur dans la compagnie française „Five Lille”, qui, sous la conduite du bien connu ingénieur roumain Anghel Saligny, élevait en Roumanie le grand pont au-dessus du Danube, de Cernavoda. Plus précisément, il a travaillé comme représentant de l'état roumain auprès des usines „Schneider” de Creusot, qui livraient les fournitures d'acier pour le chemin de fer Fetești-Cernavoda. Comme suite de son travail sérieux et de sa compétence prouvés à cette occasion, le jeune ingénieur a reçu aussi d'autres importants travaux de chemins de fer. Ses capacités de bon organisateur, son intelligence et sa créativité l'ont imposé, bien tôt, malgré sa jeunesse, aussi pour d'autres fonctions de grand responsabilité pour l'économie du pays, dans des domaines qu'il a dynamisé comme personne d'autre avant lui. Ainsi, comme directeur général de la Régie des Monopoles de l'Etat, institution-clef des structures économiques du pays, il s'est remarqué par la clarté des objectifs poursuivis et par l'efficacité des méthodes et des procédés de travail dans les principales branches de la production et des services. Entre autres, pratiquement, il a révolutionné la culture et l'industrie du tabac roumain, une des sources les plus importantes pour le budget de l'état, et il a réorganisé les hauts standards d'efficacité du Service de navigation, autant sur le Danube que sur la mer, qui auront une grande contribution au développement du commerce et, de même, à l'augmentation des revenus de l'état. Prévoyant, à ce qu'il paraît, une brillante carrière de financier, à Vintilă Brătianu on accorde en 1901 l'importante fonction de secrétaire général du Ministère des Finances. Alors, au seuil des siècles, les libéraux étaient revenus au pouvoir après deux années de gouvernement des conservateurs, marqués par des désordres et désorganisations, avec des aspects de crise financière. Rédigé sous l'attente sur voyance du tout nouveau secrétaire général, le budget pour 1901 a été un d'austérité, mais très équilibré. Pour la rigueur avec la quelles il poursuivait l'exécution budgétaire et la dépense correcte de l'argent public, ses adversaires politiques n'ont pas hésité à l'ironiser que, par avarice, il était arrivé à compter aussi les plumes du ministère, accusation, d'après ce qu'il paraît, ayant un fondement réel ! Une année plus tard, il renonçait à la fonction de secrétaire général du Ministère des Finances pour ce dédier à la carrière parlementaire. Mais pas pour longtemps. Son profil humain, son professionnalisme et son intérêt acut pour une meilleure administration des besoins du pays l'ont rapporté dans la zone des préoccupations pragmatiques pour le bien public et l'intérêt national.

Une époque très fertile, quand Vintilă Brătianu a mit en valeur ses talents d'organisateur, de bon administrateur et d'économiste, est celle comprise entre les mois de juin 1907 et février 1910, quand il a été maire général de Bucarest. De son nom sont liés plusieurs travaux éditaires et sociaux-culturels, qui non seulement ont aligné la capitale de la Roumanie aux standards européens du temps, mais lui ont apporté aussi l'honorant nom de „Petit Paris”. Entre autres, comme suite de sa initiative ont été créés trois institutions qui réunissaient les efforts de l'administration public de l'état et des partenaires particuliers pour le développement de la ville et du confort des habitants. Ces institutions ont été la Société des Tramways Bucarest, la Société Govora-Călimănești (ayant comme bute l'assurance des services balnéaires pour les bucarestois!) et la Société d'habitations de bon compte. On doit remarquer que depuis lors, au commencement du XX-e siècle, les trois sociétés ont fonctionné avec des matériaux, avec la technique et avec des finances exclusivement de Roumanie, comme suite du principe „par nous même”, formulé même par Vintilă Brătianu, en 1904. Et toujours lui a émit le projet d'une systématisation des rues de Bucarest, leur élargissement et leur alignement, l'alimentation avec de l'eau, l'amélioration de l'illumination traditionnel et le passage sur une grande échelle a celui électrique, la coordination stricte des travaux de canalisation avec ceux des rues asphaltées ou avec un pavage de macadam, pour éviter le dispersement des efforts et des dépenses inutiles etc. A tout cela on doit ajuter la construction d'édifices culturales et sanitaires, ou des constructions industrielles, parmi les dernières on doit mentionner l'usine électrique Grozăvești, la captation de l'eau potable de Ulmi ou l'abattoir central, un des plus grands et des plus modernes de l'Europe a ce temps. On peut affirmer, donc, que Vintilă Brătianu a été non seulement le premier maire de Bucarest ayant des solides et vastes connaissances d'urbanisme, mais aussi un model pour les édiles d'aujourd'hui et qui viendront.

En fait, par sa vocation d'organiseur et d'administrant plein d'efficacité, Vintilă Brătianu a revigoré tout les organismes d'état ou les institutions de crédit par où il a passé au commencement du XX-e siècle, y compris la Banque Nationale, où il a été censeur et directeur, la Banque Roumaine (1911), figurant parmi les créateurs et chefs, ou la Centrale des Banques Populaires et des Coopératives Villageoises.

En été de 1913 il participe, comme officier d'artillerie, à la campagne de l'Armée Roumaine en Bulgarie pendant la deuxième guerre balkanique. A cette occasion, dans ses *Notices* quotidiennes, il fait mention avec rigueur et d'un point de vue critique de toutes les déficiences d'organisation des services de l'armée ou en ce qui concerne le commandement des opérations militaires qu'il a pu constater. Autant ses considérations critiques de ses Notes de l'expédition en Bulgarie, écrites pendant l'été de 1913, que ses jugements de valeur de l'article intitulé *Nous devons parler de l'armée? (Trebuie să vorbim de armată?)*, publié le 12 septembre de la même année, où il souligne l'importance de l'armée comme „primordial facteur national”, ainsi que les qualités des soldats et des officiers roumains, qui peuvent faire de l'armée nationale une de meilleures de l'Europe, montre que Vintilă

Brătianu, qui mentionnait avec fierté sa qualité d'officier en réserve, était profondément préoccupé non seulement des finances et de l'économie de la Roumanie, mais aussi de sa force militaire. Pour cela il n'y a rien de surprenant le fait que le premier ministre Jean I.C. Brătiano il s'est assommé le risque de nommer ministre de la guerre son frère plus petit et de le maintenir en fonction pendant la période la plus dramatique de notre participation à la Première Guerre Mondiale. Et on doit souligner que, malgré la rudesse du destin et de certaines fautes de nature pur militaire, de quelles ne pouvait pas être accusé le ministre civil de la guerre, Vintilă Brătiano a réussi d'assurer le cadre organisateur et le soutien matériel pour la renaissance des propres cendres de l'armée en Moldavie¹.

Mais on doit souligner le fait que, malgré la compétence managerielle du frère plus petit qui était indiscutable, le premier ministre Ionel Brătiano, pour qui Vintilă nourrissait une admiration et un dévouement sans limites, a hésité beaucoup de temps de lui offrir une fonction ministérielle, du désir d'éviter n'importe quelles supposition de favoritisme. En fait, après la décision d'entrer en guerre, la Roumanie s'est trouvé, de bonne volonté, dans le plus grave moment d'épreuve de son existence comme état indépendant, et le premier ministre libéral d'alors a senti que le seul homme d'appui comme ministre de guerre et avec le quel il se complétait, comme model de jugement et d'action, était son frère plus petit.

Relatif à ce aspect, un autre libéral de marque de l'époque, J. G. Duca mentionnait dans ses *Souvenirs politiques (Amintiri politice)*: “Cette nomination était d'avant établie. (Jean J. C. Brătiano n.n.) l'homme des grandes conceptions et des grandes décisions, n'était pas l'homme du travail méthodique et minutieux, maintenant il était besoin, donc, au Ministère de la Guerre, d'autant plus qu'avant, d'un travail méticuleux et de chaque seconde”(„*Această numire fusese din vreme hotărâtă. (Ion I. C. n.n.) Brătianu, omul marilor concepții și marilor hotărâri, nu era omul muncii metodice și migăloase, acum era trebuință deci la Ministerul de Război, mai mult ca oricând, de muncă de amănunt și de fiecare clipă*”²). Et au mois de juillet 1917, moins d'un mois avant les grandes luttes de Oituz-Mărăști-Mărășești, quand s'est mis le problème de la création d'un Ministère des Matériaux de Guerre, où de nouveau était nécessaire un titulaire capable d'édifier, du rien, une industrie d'armement et d'équipements militaires, l'homme de sacrifice ne pouvait être que le même Vintilă I. C. Brătiano!

Mais la grande vocation de bon administrateur de la richesse nationale de cet homme modeste et discret, tenace et dévoué a son peuple, est ressorti pleinement pendant la période d'après la guerre, quand un pays dévasté par les luttes et complètement désorganisé devait reprendre son développement économique

---

¹ Plusieurs détails concernant ses liaisons avec l'armée roumaine peuvent être lus dans l'étude *Vintilă I. C. Brătianu – ministru al Armatei în anii războiului pentru Întregirea Neamului*, par commandeur (r) Aurel Pentelescu, dans le vol. *Omăgiu istoricului Ioan Scurtu*, ed. D. M. Press, Focșani, 2000, p. 149-163).

² I. Gh. Duca, *Amintiri politice*, vol. II, Munich, J. Dumitru – Verlag, 1981, p. 10.

et spirituelle englobant en marche aussi les provinces roumaines revenues à la Patrie Mère. Dans sa nouvelle fonction de ministre des finances (19 janvier 1922-27 mars 1926), Vintilă Brătiano non seulement qu'il a élaboré et dirigé brillamment les budgets de la Grande Roumanie, mais aussi il a établi les directions d'action, les voies et les moyens de mettre en pratique les réformes économiques, politiques, sociales et culturelles, établies au niveau du gouvernement. La préoccupation pour les deux réformes cardinales – agraire et électorale – pensées par les dirigeants du Parti National Libéral, conduit par Jean I. C. Brătiano, existait de la période d'avant la Première Guerre Mondiale, et Vintilă Brătiano était un fervent soutenant des projets de réforme, que jamais il n'a cessait de les expliquer à la société roumaine, pour que celle-ci soit préparé en vue d'un changement. Et si, initialement, la réforme profonde de la société n'était qu'un sujet de discussions, conférences et futurs projets, les premières années d'après la guerre, l'application des réformes et la reconstruction étaient devenues une question vitale pour l'accomplissement de la Grande Union du 1 Décembre 1918. Celle-ci a été aussi le thème principal du Congrès général du Parti National Libéral du 27 novembre 1921, qui a adopté le Programme du parti concernant la reconstruction et le développement de la Grande Roumanie. Le principal auteur de celui-ci n'a été personne d'autre que Vintilă J. C. Brătiano, celui qui s'est aussi impliqué en suite, avec la dévotion et la rigueur qui lui étaient caractéristiques, dans l'action de son implémentation concrète. En essence, comment le montre récemment Mircea Dumitriu dans un étude publié dans le quotidien „România Liberă”, le programme de 1921 prévoyait, entre autres, l'adoption d'une nouvelle Constitution, l'unification administrative et législative, la limitation de la pénétration du capital étranger dans l'économie de la Roumanie et l'application de la doctrine „par nous même”, l'écartement des abus commis pendant l'application de la réforme agraire, le droit des paysans d'utiliser les forêts pour le bois de feu et pour des constructions légères, l'impôt progressif sur les revenus, l'amélioration de la situation de la classe ouvrière (la journée de travail de huit heures, contrat collectif de travail, participation aux bénéfices etc), le développement de l'enseignement, la liquidation de l'analphabétisme, l'égalité devant les lois pour tous les citoyens, indifférent de la nationalité. Donc un programme des plus démocratiques, qui a trouvé sa manifestation autant dans la Constitution de 1923, que dans l'acte proprement dit de gouvernement des années 1922-1926, ce qui a déterminé Mircea Dumitriu de l'apprécier comme “un fait unanimes reconnu que le gouvernement mentionné a eu des mérites incontestables sur des multiples plans et en ce qui concerne l'assurance d'une stabilité politique autant de nécessaire pour la Roumanie dans une œuvre de construction et d'achèvement de la Grande Union du 1 Décembre 1918” („*un fapt unanim recunoscut că guvernarea amintită a avut merite incontestabile pe multiple planuri și în asigurarea unei stabilități politice atât de necesară pentru România într-o operă de construcție și de desăvârșire a Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918*”³).

³ Mircea Dumitriu, Vintilă I. C. Brătianu – o personalitate complexă, un reformator, dans le supplément

Mais allons y voir ce que mentionnent les documents de l'époque concernant les tourmentes et les débats des politiciens libéraux du commencement des années '20 en liaison avec la voie qui devait être suivie la Roumanie dans les nouvelles conditions d'après la première conflagration mondiale, qui justement avaient changé la charte de l'Europe, surtout dans la zone où se trouvait aussi la Roumanie. Deux ont été les résultats majeurs des tourmentes et des luttes politiques d'après la guerre: la Constitution de 1923 et le nouveau programme économique de redressement et de développement. Comment nous l'avons montré plus haut, le principal auteur du programme a été Vintilă Brătiano, mais le chemin à suivre était établi en plein accord avec son frère aîné, qui devenait président du Conseil de Ministres le 19 janvier 1922. Dans la déclaration du gouvernement⁴, signée par Jean J. C. Brătiano et par les autres membres du cabinet, on faisait mention: "Nous soumettrons toutes nos forces pour la consolidation de l'unité nationale. Nous donnerons à la Roumanie réunifiée la Constitution attendue. Nous ferons une politique de justice sociale, assurant ainsi à la sérieuse démocratie la tranquillité nécessaire pour développer les fruits obtenus par le suffrage universel.

Nous achèveront pour les paysans l'application de la réforme agraire et nous allons surveiller l'amélioration de leur situation matérielle, culturelle et morale. Nous allons nous efforcer d'améliorer le sort des travailleurs des villes et de leur donner les lois demandées par leurs besoins incontestables.

Nous ne ménagerons rien pour redonner au pays la situation financière de quel elle a le droit d'après ses richesses et ses traditions" („*Vom închina toate puterile noastre consolidării unității naționale. Vom da României întregite Constituția așteptată. Vom face o politică de dreptate socială, asigurând astfel democrației serioase liniștea necesară pentru a dezvolta roadele dobândite prin sufragiul universal.*

Vom desăvârși pentru țărani aplicarea reformei agrare și vom veghea la îmbunătățirea stării lor materiale, culturale și morale. Ne vom strădui să îmbunătățim soarta muncitorimii de la orașe și să o înzestrăm cu legiurile cerute de netăgăduitele ei nevoi.

Nu vom cruța nimic pentru a reda țării situația financiară la care are dreptul potrivit bogățiilor și tradițiilor ei").

L'idée exprimée dans cette dernière phrase représente, en fait, la quintessence même de la hardie doctrine libérale „par nous même”, lancée au commencement du XX-e siècle. La cristallisation du programme économique avec cette devise il paraît, pourtant, qu'elle s'est faite en marche, sur le fondement de la philosophie politique et économique préexistante. Au mois de février 1922, seulement à peine quelques semaines d'après la prise du pouvoir par le nouveau gouvernement conduit par Jean J. C. Brătiano, le ministre des finances, Vintilă J.

---

hebdomadaire „Aldine” du journal „România Liberă”, 22 avril 2006, p. II-III.

⁴ „Monitorul Oficial”, no. 239 du 23 janvier 1922.

C. Brătiano, présentait au cabinet un rapport dans le quel il faisait l'esquisse en grands lignes de la politique financière de l'état roumain. Celui-ci prévoyait comme charge prioritaire le fonctionnement de tous les services publics et le rétablissement des moyens ordinaires de paiement pour faire face aux nécessités immédiates de la Grande Roumanie, sortie récemment d'une guerre destructive et grande consommatrice de ressources.

A la fin du mois de janvier 1923, le laborieux et entreprenant ministre des finances présentait au gouvernement un autre rapport⁵ concernant la situation financière du pays et le programme dans ce domaine pour 1924. Cette fois ci il s'agissait d'un programme complet, complexe et d'une extraordinaire cohérence, qui envisageait la Roumanie sur une voie sure de redressement et d'un développement économique rapide. Comme suite de son style claire, explicatif et systématique, le nouveau document programmatique peut être considéré comme un guide pratique d'application du Programme général. Ayant comme fondement la doctrine libérale, il prévoyait, en essence, la mise intelligente en valeur des toutes les richesses et des ressources nationales à l'aide de l'intensification des activités industrielles propres, de la stabilisation complètes de la monnaie nationale et du renforcement du capital autochtone. De même, il prévoyait l'utilisation des emprunts externes exclusivement pour le soutien des programmes nationaux de développement et non pour la consommation, pour celle-ci étant considérés comme suffisantes les ressources internes. Donc, la devise „Par nous même” n'excluait pas la coopération économique et financière avec le capital étranger, par contre, elle poursuivait l'utilisation efficace de celui-ci pour le développement de l'économie nationale et du capital roumain, qui était appelé à s'impliquer le plus fort possible dans les grandes affaires et importants travaux, et même qu'il devienne prépondérant. D'autres importantes données du programme affirmaient l'important rôle de l'état dans l'assurance des richesses et des ressources nationales, de leur exploitation rationnelle dans l'intérêt du développement de l'économie roumaine et du progrès matériel et spirituel du peuple roumain. Dans ce sens on demandait aussi l'arrêt total de la vente des bons nationaux pour satisfaire les besoins immédiats.

A part ces idées générales, dans le programme financier de perspective du ministre Vintilă Brătiano ont été prévues des charges spécifiques pour toutes les branches de l'économie roumaine, celles-ci s'intégrant d'une manière parfaite avec le programme général et le bute généreux qui contribuaient a la refaite et au développement de la Roumanie, au bien public en général, et non aux intérêts personnelles ou de group, comme il est arrivé dans la Roumanie post-décembriste des dernières années.

Pour nous faire une idée du style de jugement d'un programme à longue voie d'action, voici un fragment du rapport présenté au gouvernement à la fin de 1923 concernant le budget pour l'année suivante:

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), fond Casa Regală, Ferdinand, dossier 3/1923, feuilles 1-8 avers et revers.

“Pour nous orienter dans le cadre du programme financier de cette nouvelle étape, il faut nous bien clarifier le point de départ et le but vers le quel nous aspirons. Pour cela il faut dès le début nous poser la question: La résolution de cette grande question part aujourd’hui d’une crainte exclusive fiscale, liée d’une nécessité impérieuse et immédiate financière, qui doit influencer le caractère d’ordre économique général et permanent de la question?”

Non. Aujourd’hui, à la fin de la première étape, comme nous l’avons montré plus haut, nous pouvons chercher cette question au dehors d’une nécessité budgétaire ou financière immédiate, en vue de refaire la grande, de la dotation de la Grande Roumanie, dans le cadre de la politique générale économique et financière permanente.

Aujourd’hui nous n’avons plus besoin de faire la politique de vendre les « disponibilités » de 1900, ou celle préconisée par une partie des récents ex-gouvernants, par la quel l’aliénation des richesses nationales était un expédiant pour résoudre les difficultés du moment. La mise en valeur des richesses nationales est liée de la nécessité de doter la Roumanie réunifiée, de mettre en valeur autant elle que ses richesses nationale.

Cette mise en valeur doit sans doute apporter à l’État roumain un développement issu de l’agrandissement du développement général économique, ainsi comme elle doit apporter et les moyens qu’il peut accomplir aussi dans cette activité économique le rôle d’intérêt général qui lui revient.”

(„Pentru a ne orienta în fixarea programului financiar al acestei etape noi, trebuie să lămurim bine punctul de plecare și țelul către care tindem. De aceea trebuie să ne punem de la început întrebarea: Rezolvarea acestei mari chestiuni pleacă ea azi dintr-o grijă exclusiv fiscală, legată de o nevoie imperioasă și imediată financiară, care trebuie să influențeze caracterul de ordin economic general și permanent al chestiunii?)

Nu. Azi, la sfârșitul etapei întâi, după cum am arătat mai sus, putem cerceta această chestiune în afară de o grijă bugetară sau financiară imediată, în vederea refacerii celei mari, a înzeștrării României Mari, în cadrul politicii generale economice și financiare permanente.

Azi nu mai avem nevoie să facem politica de vânzare a „disponibilităților” de la 1900, sau aceea pe care unii din guvernanții din urmă o preconizau, prin care înstrăinarea bogățiilor naționale era un expedient pentru rezolvarea unei greutăți momentane. Punerea în valoare a bogățiilor naționale este legată de nevoia de a înzeștra România întregită, de a o pune în valoare atât (pe) ea, cât și bogățiile ei naționale.

Această punere în valoare trebuie să aducă negreșit Statului român o propășire ieșită din sporirea propășirii generale economice, precum trebuie să-i

aducă și mijloacele ca el să poată îndeplini și în această activitate economică rolul de interes general ce îi revine”)⁶.

Une copie de l'exemplaire dactylographié du rapport, contenant la signature holographe de Vintilă Brătianu, se trouve aux Archives Nationales de Bucarest. Les corrections faites avec de l'encre sur le texte témoignent elles aussi la persévérance de l'auteur de s'exprimer clairement et d'offrir toutes les explications nécessaires pour être bien compris autant par les collègues du gouvernement, qu'aussi par les facteurs de qui dépendait la mise en pratique du programme.

Mais non seulement la conception des plans a représenté le point fort du ministre d'exception qui a été Vintilă Brătianu, qu'aussi leur mise en pratique. Aux Archives Nationales de la Roumanie peut être étudié, de même, un rapport⁷ soutenu dans la séance du 19 juillet 1923 au Conseil des Ministres en liaison avec les visites faites à Paris, Londres et Rome, qui relève la cerbie avec la quel l'auteur a sauvegardé la cause de la Roumanie dans le problème concernant les réparations de guerre. Et cela dans les conditions qu'une partie des anciennes forces alliées, l'Angleterre surtout, comme suite d'intérêts plus anciens ou plus nouveaux, avez la tendance de pardonner le plus possible les dettes de l'Allemagne, de l'Autriche et de la Hongrie et d'obliger, en échange, la Roumanie d'acquitter intégralement et même avec anticipation les obligations fixées par les traités de Londres et Spa, pour pouvoir être aidé les pays vaincus!!! A cette occasion, le ministre roumain des finances a présenté aux responsables des pays visités le programme roumain de développement et les nouvelles possibilités de collaboration économique et financière. Il a insisté sur le fait que, dans les nouvelles conditions, la Roumanie n'a plus besoin de crédits qui doivent faciliter les débouchés industriels des pouvoirs économiques européens, mais de crédits qui doivent aider au développement de l'économie roumaine.

“A tous – on fait mention dans le rapport – j'ai montré que le problème de la participation de la Roumanie se met aujourd'hui non seulement en vue de la création d'un débouché pour l'industrie, mais qu'elle est liée, à cause de la valeur dépréciée, aussi d'une question financière. La Roumanie peut commencer de grands travaux, qui absorberont des machines et des appareils de tout type, mais, pour que ceux-ci soient utilisés, sont nécessaires aussi de travaux spéciaux dans le pays. Mais comment avec le leu déprécié d'aujourd'hui ces travaux coûterait beaucoup et les emprunts sur long terme chargerait d'une manière préjudiciable la futur dette publique, il faut qu'aussi ces travaux soient faits avec de la bonne monnaie d'extérieur, donc avec un prêt externe. Nous ne pourrions pas envisager des commandes sans avoir la force à faire dans des conditions financières favorables des travaux dans le pays”.

⁶ *Ibidem*, f.3.

⁷ *Ibidem*, dossier 8/1923, f. 1-17.

(„La toți le-am arătat că problema participării în România se pune azi nu numai pentru crearea de debușeu pentru industrie, dar că ea este legată, din cauza valutei depreciate, și de o chestiune financiară. România poate începe lucrări mari, care vor absorbi mașini și aparate de tot felul, dar, pentru ca acestea să poată fi folosite, trebuie și lucrări corespunzătoare în țară. Cum cu leul depreciat de azi lucrările ar costa mult și împrumuturile pe termen lung ar încărca în mod dăunător datoria publică viitoare, trebuie ca și aceste lucrări să fie făcute cu bani mai buni din afară, deci cu împrumut extern. Nu vom putea da comenzi fără a avea puțința de a face în condiții financiare favorabile lucrărilor din țară”)⁸.

Cette dernière remarque montre qu'en l'année de grâce 1923, en Roumanie ou on n'avait pas encore inventé la rouerie du commission, ou que Vintilă Brătiano et ses collègues étaient animés plus tôt par des idéaux patriotiques que par la passion d'enrichissement sans mesure avec l'argent public. La moralité a été elle aussi, ensemble avec la compétence et le patriotisme, l'un des facteurs importants qui explique pourquoi, pendant les gouvernements libéraux des années '20, les programmes et les sous-programmes initiés par les Brătiano dans le domaine du redressement et de la consolidation économique et financière interne ont été accomplis pas après pas, faisant de la Roumanie réunie un pays européen démocratique et respecté.

Après les courts gouvernements conduits par le général Alexandre Averesco (1 an et 3 mois) et Barbu Știrbei (seulement 16 jours!), Jean J. C. Brătiano revient, le 21 juin 1927, à la conduite d'un nouveau gouvernement libéral, dans le quel aussi son frère Vintilă reprend la fonction de ministre des finances, avec l'intention programmatique de continuer le processus de stabilisation et de développement économique. La mort inattendue de Jean J. C. Brătiano, survenue le 24 novembre 1927, produit une profonde consternation dans la société roumaine. A part le commandement du Parti National Libéral, Vintilă Brătiano est contraint à prendre aussi la Présidence du Conseil des Ministres, et pour une brève période (4 août-15 septembre) aussi l'intérimaire du Ministère des Affaires Étrangères. Ses principales préoccupations se sont dirigé vers l'accomplissement des reformes du précédent gouvernement libéral, étant adopté les lois concernant la protection du travail des mineurs et des femmes et la durée du travail⁹, respectivement l'autorisation d'un emprunt pour la stabilisation monétaire et la dotation économique du pays¹⁰. Cette lois était considéré par Vintilă Brătiano d'une importance vitale pour l'accomplissement des reformes libérales concernant la consolidation de l'Etat. Ayant, pour ainsi dire la prémonition de la grande crise économique et financière qui affectera tout le monde les années suivantes, le 1

---

⁸ *Ibidem*, f. 13.

⁹ „Monitorul Oficial”, no. 85 du 13 avril 1928.

¹⁰ *Ibidem*, no. 165 du 28 juillet 1928.

octobre 1928, il a présenté au pays et à la Régence un rapport¹¹ dans le quel il soulignait que le retard de la stabilisation monétaire peut avoir des effets dévastatrices sur l'économie roumaine.

“Un des point importants de notre programme, annoncé depuis 1925 – on montre dans le rapport – était la consolidation monétaire du Pays, qui, normalement, devait être la clef de voûte d'une longue œuvre financière, poursuivi temps de 7 années. Mais cette consolidation financière est devenu aujourd'hui, comme suite des ajournement successifs, provoqués par divers événements imprévus (la maladie et la mort du roi, la crise constitutionnelle, le gouvernement Averesco) un besoin d'une nécessité immédiate.

L'ajournement de la stabilisation dans les conditions actuelles signifierait donc non seulement l'ajournement de la dotation du Pays, mais l'endommagement continu de la crise d'aujourd'hui, qui, aggravée, peut influencer l'avancement tranquille du Pays et, sûrement, ferait place à des continus essais des ennemies et des spéculateurs de l'extérieur. Pour cela, cette stabilisation, sur la quelles tout les partis sont d'accord, devient une question d'ordre national, qui demande une résolution immédiate. Tout les facteurs politiques conscients de la situation sont obligés à faire tous les efforts pour pouvoir l'accomplir le plus vite possible”.

(„Unul din punctele importante ale programului nostru, anunțat încă din 1925, era consolidarea monetară a Țării, care, în mod normal, trebuia să fie cheia de boltă a unei lungi opere financiare, urmărită timp de 7 ani. Această consolidare financiară a devenit astăzi însă, prin amânările succesive, provocate de diferite evenimente neprevăzute (boala și moarea regelui, criza constituțională, guvernarea Averescu), o nevoie de necesitate imediată.

*Amânarea stabilizării în condițiile actuale ar însemna deci nu numai amânarea înzestrării Țării, dar continua înrăutățire a crizei de azi, care, agravată, poate influența asupra mersului liniștit al Țării și, desigur, ar da loc la o continuă sporire a încercărilor vrăjmașilor și speculatorilor din afară. De aceea, această stabilizare, asupra căreia toate partidele sunt de acord, devine o chestiune de ordin național, care cere o tranșare imediată. Toți factorii politici conștienți de situațiune sunt datori să facă toate eforturile pentru a o putea duce cât mai repede la bun sfârșit”*¹².

En d'autres mots, Vintilă Brătiano faisait un appel de solidarité nationale de la classe politique roumaine pour résoudre rapidement la stabilisation de la monnaie nationale et a continuer la politique de consolidation financière, même recommandant, pour cela, „la constitution d'un Gouvernement de solidarité et de concorde nationale”¹³. L'irréalisation de ce desideratum, le nouveau leader des libéraux a présenté, le 3 novembre 1928, la démission de son gouvernement. Le nouveau gouvernement, formé par le Parti National Paysan, sous la conduite de

¹¹ A.N.I.C., fond Casa Regală, Regență, dossier 12/1928, feuilles 1-20..

¹² *Ibidem*, f. 2.

¹³ *Ibidem*, dossier 7/1928, f.10.

Jules Maniu, a réussi d'adopter la Loi pour la stabilisation monétaire¹⁴ par la quelle est validé le prêt pour la stabilisation monétaire de 100 millions de dollars signé à Paris, le 2 février 1929. En différence de Vintilă Brătianu, qui désirait utiliser se prêt en conformité stricte avec le principe „par nous même”, respectivement pour la stabilisation de la monnaie nationale, les nationaux-paysans, qui en avaient eux aussi des économistes de la taille de Virgil Madgearu, ont opté pour la politique des „portes ouvertes” en totalité pour le capital étranger, acceptant la dévalorisation du leu (la diminution du contenu en or), la concession des richesses de l'état et l'institution d'un système de contrôle étranger sur certains secteurs clés et institutions économiques roumaines. Elle a été bénéfique? Elle a été mauvaise cette „ouverture”? Les économistes, et non les historiens, sont ceux habilités à se prononcer. Le jugement du bon sens montre que l'ouverture totale des portes vers l'économie mondiale, dans un moment quand celle-ci se trouvait au seuil de la plus dramatique crise de l'histoire, a eu pour la Roumanie plus tôt l'importation des effets de la crise que la propre stabilisation.

Sur le fond de l'impatience des nationaux-paysans d'accéder au gouvernement, les disputes politiques entre le PNL et le PNȚ, comme d'ailleurs aussi leurs stratégies économiques différentes ont eu comme résultat le retardement de la réalisation d'une stabilisation monétaire jusqu'au moment quand le remède de la maladie devenait du poison. Prévoyant l'échec de son initiative pour un gouvernement de „solidarité et de concorde nationale”, qui devait continuer la politique de consolidation financière, Vintilă Brătianu avertissait, entre autres, dans le rapport que nous avons mentionné plus haut, en ce qui concerne la question de la stabilité monétaire: “Avec tous ses faits que la Roumanie les en a à son actif depuis la guerre et qui lui aurait donné le droit de la confiance des étrangers, nous avons pu constater que l'inconnues des nouvelles conditions, l'organisation et l'audace des ennemis de dehors, beaucoup de fautes faites par les partis politiques au-delà des frontières ont contribué que le crédit du Pays ne soit pas bien compris. Les meilleures amies, même ceux avec des bonnes intentions a nous aider, cherchent à profiter de cette situation délicate pour nous imposer des conditions qui pourrait enchaîner notre liberté d'action.” („Cu toate faptele pe care România le are la activul ei de la război încoace și care i-ar fi dat dreptul la încrederea străinătății, am putut constata că necunoștința noilor condițiuni, organizarea și îndrăzneala vrăjmașilor din afară, multe greșeli făcute de partidele politice peste graniță au contribuit ca creditul Țării să nu fie destul de lămurit. Cei mai buni amici, chiar cei cu intențiune de a ne ajuta, caută să profite de această situațiune delicată pentru a ne impune condițiuni care ar încătușa libertatea noastră de acțiune”).

Certains sacrifices matériels faits pour la régularisation des restes financiers de guerre et l'accomplissement de nos obligations, au lieu qu'ils soient pour les étrangers une garantie plus tôt pour l'avenir, ceux-ci ont vue dans ces

---

¹⁴ „Monitorul Oficial”, no. 30 bis du 7 février 1929.

sacrifices une faiblesse de nous en ce qui concerne leurs pressions et, donc, la puissance d'augmenter leurs désirs d'exploitation"¹⁵.

Sont ces mots une étrange prémonition des positions nationalistes formulées plus tard par Nicolas Ceaușescu? Nous ne le croyons pas. Ou peut être seulement dans la mesure que le communiste féroce de plus tard s'est inspiré des idées libérales, ce qui est absurde! Ce qui l'approche, pourtant, de la famille Brătiano avec toutes ses limites idéologiques et intellectuelles, est l'essence du patriotisme sans couleur politique! Et l'existence de Vintilă J. C. Brătiano, comme d'ailleurs aussi de son illustre frère aîné, Jean J. C. Brătiano, a été une prédestination perpétuelle de servir la pays. "Le patriotisme d'un parti politique, comme d'ailleurs aussi d'un citoyen, donne des fruits utiles quand il se manifeste par un dévouement continu et de longue durée, pour qu'ainsi augmente dans toutes les directions l'énergie nationale. Ce travail ininterrompu et fait à temps sous toutes les formes fait plus que certaines manifestations extérieures, justement pendant les moments quand la principale épreuve du patriotisme réel consiste dans sa propre domination et en sobriété" („Patriotismul unui partid politic, ca și al unui cetățean, dă roade mai folositoare când el se manifestă printr-un devotament continuu și de lungă durată, pentru ca astfel să sporească în toate direcțiunile energia națională. Acea muncă neîntreruptă și de cu vreme făcută sub toate formele face mai mult decât unele manifestațiuni exterioare, tocmai la acele momente când principala probă a patriotismului real constă în stăpânire de sine și în cumpănare")¹⁶. Eh bien, pour un homme qui pensait ainsi ne pouvait pas rester indifférent aux problèmes avec les quels se confrontait la Roumanie après son départ de la gouvernail, par démission, le 3 novembre 1928. Après la mort, un an avant, de Ionel Brătiano, celui qui, pendant les plus difficiles moments, a été le stratège politique du pays, mais aussi des libéraux, sur les épaules du technocrate, par excellence, Vintilă Brătiano se sont posé autant les problèmes du parti, que les besoins du pays. Epouvanté par les soins et les efforts, quand personne ne s'attendait, il a trouvé lui aussi sa fin, le 22 décembre 1930, comme suite d'un attaque d'apoplexie.

Comme dans le cas de son frère aîné, la mort de Vintilă J. C. Brătiano a bouleversé toute la roumanité. Ça été comme si la plus grande partie des citoyens du pays a peine maintenant apprenait quelle grande personnalité de la vie publique de la Roumanie perdaient. Ça été, en fait, l'occasion par la quelles le benjamin des frères Brătiano, le jeune modeste, discret et intelligent et l'homme d'état de plus tard, tenace, dévoué, d'une culture encyclopédique et d'une correctitude sans tache, a passé par l'entrée principale dans l'histoire du peuple qu'il a servi et aimé avec tant de dévouement. Du besoin sincère et impérieux de honorer la mémoire de ce grand roumain, prédestiné, à ce qu'il parait, comme aussi son père ou son frère, à une mission à part dans l'histoire de la Roumanie moderne, ses contemporains ont

¹⁵ A.N.I.C., fond Casa Regală, Regență, dossier 12/1928, f. 3.

¹⁶ Vintilă I. C. Brătianu, *Politica financiară a Statului. Raportul general la proiectul de buget pe exercițiul 1916-1917*, Imprimeriile Independența, Bucarest, 1916, p.4.

consacré à Vintilă Brătianu des nombreuses évocations pleines d'éloges. Peut être à cause de la sincérité totale des auteurs, l'ouvrage monumentale *Viața și opera lui Vintilă I. C. Brătianu văzute de prietenii și colaboratorii săi*, publié en 1936, à plus de cinq années après sa mort, produit aussi aujourd'hui une émotion tout aussi vive qu'alors. Nous, nous finissons avec un petit fragment du livre mémorial de sa sœur aînée, Sabina Cantacuzène: "Il était un caractère noble, parfois sévère, mais toujours plus sévère avec soi-même et avec ceux qu'il aimait. On pouvait mesurer, même par les exigences qu'il avait, le degré de l'amour et de l'appréciation qu'il t'accordait. Les siens il les voulait parfait, idéaux, et souvent son esprit se troublait quand de petites maladroites s'entrevoyaient. Il a eu l'immense satisfaction d'avoir vécu et contribué à l'œuvre nationale, malgré le fait que par sa modestie il ne s'attribuait pas tous ce qui lui revenait." („Era un nobil caracter, câteodată sever, dar totdeauna mai sever cu sine și cu cei pe care-i iubea. Se putea măsura, chiar prin exigențele ce avea, gradul dragostei și aprecierea ce-ți acorda. Pe ai lui i-ar fi voit perfecți, ideali, și adesea i se tulbura sufletul când mici slăbiciuni se întrezăreau. A avut nespusa mulțumire de a fi trăit și contribuit la opera mare națională, deși prin modestia lui nu-și atribuia tot ce-i revenea”)¹⁷.

VINTILĂ BRĂȚIANU ȘI DOCTRINA ECONOMICĂ LIBERALĂ “PRIN NOI ÎNSINE”. MĂRTURII ARHIVISTICE

- Rezumat -

Ridicându-se oarecum în umbra fratelui său mai mare, celebrul om politic și de stat Ion I. C. Brătianu, pe care l-a sprijinit întotdeauna cu admirație și cu un devotament fără margini, Vintilă I. C. Brătianu și-a înscris numele în istoria modernă a României ca inițiator și promotor de geniu al doctrinei economice liberale „Prin noi înșine”. Prin activitatea lor din primele decenii ale secolului al XX-lea, cei doi frați au dus mai departe, în mod strălucit, acțiunea de modernizare și dezvoltare a statului român, începută în ultimele decenii ale secolului precedent de tatăl lor, fostul prim-ministru și fondator al Partidului Național Liberal, Ion C. Brătianu, împreună cu regele Carol I.

Artizanul politicii economice a liberalilor de după 1920, Vintilă Brătianu s-a născut la 3 septembrie 1867 în casa părintească din București. Era al treilea și ultimul dintre băieții soților Ion C. Brătianu și Pia Brătianu, născută Pleșoianu, care au mai avut și cinci fete. Beneficiind de o educație îngrijită și severă din familie și de studii liceale de calitate la Liceul „Sf. Sava” din București, Vintilă I.C. Brătianu a urmat, ca și frații săi mai mari, Ionel și Dinu, înalte studii politehnice la Paris.

---

¹⁷ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I.C. Brătianu 1821-1921*, Editura „Universul”, Bucurest, 1933.

Meseriile de inginer de drumuri și poduri sau inginer de mină, practicate o vreme pe șantierele unei Româнии ce se moderniza frenetic, nu i-au împiedicat pe nici unul dintre cei trei frați să ajungă înalți demnitari de stat și lideri de seamă ai Partidului Național Liberal. În ceea ce-l privește pe Vintilă, seriozitatea și competența dovedite ca tânăr inginer pe șantierul marelui pod peste Dunăre de la Cernavodă sau la alte lucrări de la calea ferată, l-au recomandat pentru o serie de funcții de mare răspundere pentru economia țării, în domenii pe care le-a dinamizat ca nimeni altul înaintea sa. Astfel, ca director general al Regiei Monopolurilor Statului, instituție-cheie a structurilor economice ale României de atunci, a revoluționat practic, între altele, cultura și industria tutunului și a reorganizat, la standarde înalte de eficiență, Serviciul de navigație pe Dunăre și pe mare. Prevestind strălucitoarea carieră de finanțist de mai târziu, ca secretar general al Ministerului de Finanțe, după o guvernare conservatoare caracterizată prin grave dezordini financiare, a contribuit decisiv la construirea unui buget de austeritate, dar pe deplin echilibrat pentru anul 1901 și a vegheat cu strășnicie la execuția bugetară riguroasă și cheltuirea corectă a banului public. Între iunie 1907 și februarie 1910 a îndeplinit funcția de primar general al Bucureștilor, de numele său legându-se o seamă întreagă de lucrări edilitare și social-culturale, care nu numai că au aliniat capitala României la standardele europene ale timpului, dar i-au adus și onoranta denumire de „micul Paris”. De altfel, prin vocația sa de organizator și de administrator eficient, Vintilă Brătianu a revigorat toate organismele de stat sau instituțiile de credit pe unde a trecut, inclusiv Banca Națională, unde a fost cenzor și director, Banca Românească (1911), între ai cărei inițiatori și conducători s-a aflat sau Centrala Băncilor Populare și Cooperativelor Sătești. În vara anului 1913 a participat ca ofițer de artilerie la campania Armatei Române din Bulgaria în cel de al doilea război balcanic, prilej cu care s-a familiarizat temeinic cu problemele militare. Nu este de aceea de mirare că primul ministru Ion I. C. Brătianu n-a ezitat să-și numească fratele și să-l mențină în dificila funcție de ministru de război în perioada participării României la Primul Război Mondial. Și trebuie subliniat că, în pofida unor dificultăți de neimaginat, ministrul civil de război Vintilă Brătianu, poate singurul în măsură, a reușit să asigure cadrul organizatoric și sprijinul material necesar pentru purtarea războiului și renașterea din propria cenușă a armatei în Moldova.

După încheierea războiului și reîntregirea țării s-a ivit însă o nouă provocare, poate la fel de mare ca și războiul însuși: reconstrucția și dezvoltarea României în noile sale frontiere, în fapt, desăvârșirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, precum și aplicarea unor reforme economice și democratice profunde. Aceasta a fost și tema de bază a Congresului General al Partidului Național Liberal din 27 noiembrie 1921, care a adoptat Programul partidului de reconstrucție și dezvoltare a țării. Principalul autor al acestuia a fost nimeni altul decât Vintilă Brătianu, cel care s-a și implicat apoi, cu devoțiunea și rigoarea ce-i erau caracteristice, la punerea lui în practică.

În studiul de față și în anexe sunt prezentate o serie de documente aflate la Arhivele Naționale din București, care atestă preocuparea stăruitoare a acestui om de stat român pentru aplicarea întocmai a programului din 1921, dar și conceptele de bază ale doctrinei economice liberale „Prin noi înșine”. Astfel, în februarie 1922, la numai câteva săptămâni de la venirea la putere a unui nou guvern condus de Ion I. C. Brătianu, în care Vintilă deținea portofoliul finanțelor, acesta din urmă prezenta cabinetului un referat în care schița, în linii mari, politica financiară a statului român, așezând pe primul plan repunerea în funcțiune a tuturor serviciilor publice și restabilirea mijloacelor ordinare de plată pentru a se face față nevoilor imediate ale României Mari, ieșite de puțin timp din starea de război. La sfârșitul lui ianuarie 1923, Vintilă Brătianu prezenta guvernului un alt referat privind situația financiară a țării și programul în domeniu pe 1924. Era, de data aceasta, un program complet, complex și de o extraordinară coerență, ce punea România pe o cale sigură de refacere și dezvoltare economică rapidă. În baza doctrinei liberale „Prin noi înșine”, el prevedea, în esență, valorificarea inteligentă a tuturor bogățiilor și resurselor naționale prin intensificarea activităților industriale proprii, stabilizarea completă a monedei naționale și întărirea capitalului autohton, precum și folosirea împrumuturilor externe exclusiv în susținerea programelor naționale de dezvoltare și nu pentru consum. Prin urmare, deviza „Prin noi înșine” nu excludea cooperarea economică și financiară cu capitalul străin, ba dimpotrivă, dar urmărea folosirea eficientă a acestuia în scopul dezvoltării economiei naționale și consolidării capitalului românesc. Extrem de interesant este și raportul prezentat guvernului în ședința din 19 iulie 1923 cu privire la vizitele făcute la Paris, Londra și Roma. Din raport reiese cerbicia cu care Vintilă Brătianu a apărut cauza României în problema reparațiilor de război, dar și faptul că a prezentat conducătorilor din țările vizitate programul românesc de dezvoltare și noile posibilități de colaborare economică și financiară. El a insistat că, în noile condiții, România nu mai are nevoie de credite care să faciliteze debușeurile industriale ale puterilor economice europene, ci de credite care să ajute efectiv la dezvoltarea economiei românești.

După scurtele guvernări conduse de generalul Alexandru Averescu (1 an și 3 luni) și Barbu Știrbei (doar 16 zile), Ion I. C. Brătianu revine, la 21 iunie 1927, în fruntea unui nou guvern liberal, în care fratele său Vintilă își reia funcția de ministru de finanțe. Moartea neașteptată a lui Ion I. C. Brătianu, survenită la 24 noiembrie 1927, îl obligă pe Vintilă I.C. Brătianu să preia atât conducerea PNL, cât și președinția Consiliului de Miniștri, păstrându-și, totodată, portofoliul de la finanțe. În acest context, principalele sale preocupări s-au îndreptat spre desăvârșirea reformelor din precedenta guvernare liberală. Un accent deosebit a fost pus pe autorizarea emiterii unui împrumut în vederea stabilizării monetare și înzestrării economice a țării. Pentru aceasta, într-un raport prezentat țării și Regenței la 1 octombrie 1928, el și-a exprimat disponibilitatea pentru „constituirea unui Guvern de solidaritate și de concordie națională”. Nerealizându-se un acord

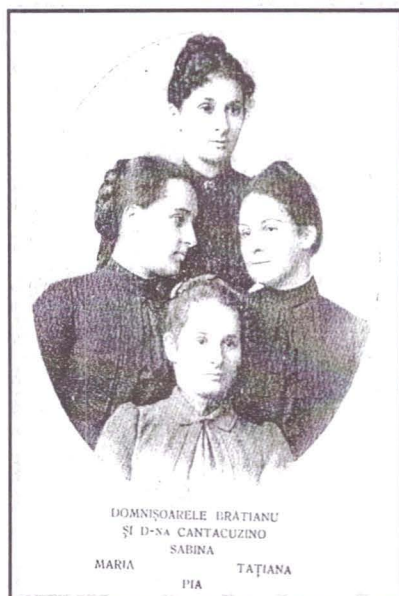
asupra continuității politicii de consolidare financiară, noul lider al liberalilor a prezentat, la 3 noiembrie 1928, demisia guvernului său. Noul guvern, format de Partidul Național Țărănesc, condus de Iuliu Maniu, a reușit să obțină împrumutul de stabilizare monetară, dar nu în condițiile conceptului liberal „Prin noi înșine”, ci în baza principiului contrar, național-țărănist, al „porților deschise” în totalitate pentru capitalul străin. Au fost acceptate astfel devalorizarea leului (scăderea conținutului în aur), concesionarea bogățiilor statului și instituirea unui sistem de control străin asupra unor sectoare cheie și instituții economice românești. România a devenit astfel extrem de vulnerabilă în fața crizei economice mondiale de la începutul anilor '30, care se apropia cu repeziciune.

Marcat, poate, și de aceste evoluții, Vintilă I. C. Brătianu și-a găsit sfârșitul la 22 decembrie 1930, în urma unui atac de apoplexie. Devotamentul său neabătut pentru interesul național, dublat de o neobișnuită putere de muncă, dar și de un veritabil geniu organizatoric și financiar i-au adus o notorietate târzie, dar și regretele unanime ale contemporanilor la dispariția sa neașteptată.

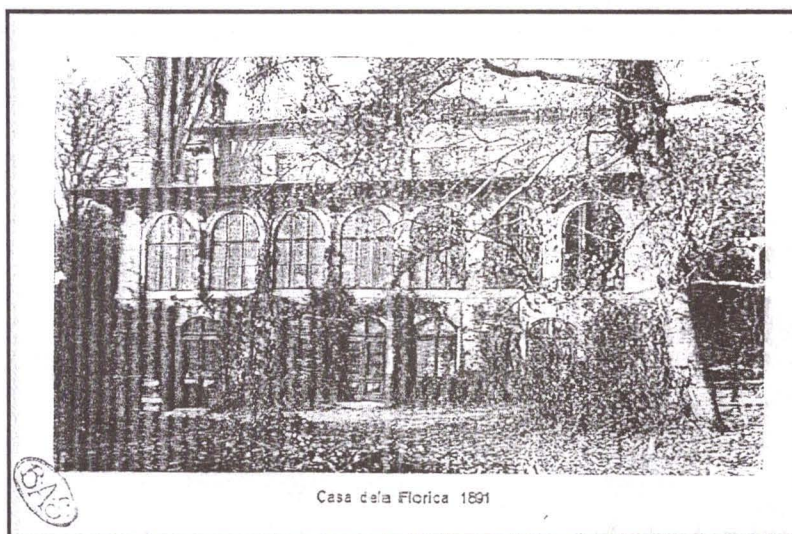
Fig. 1. Vintilă I.C. Brătianu ensemble avec ses frères Jean et Dinu (Constantin), 1889
Vintilă I.C. Brătianu împreună cu frații săi Ion și Dinu (Constantin), 1889

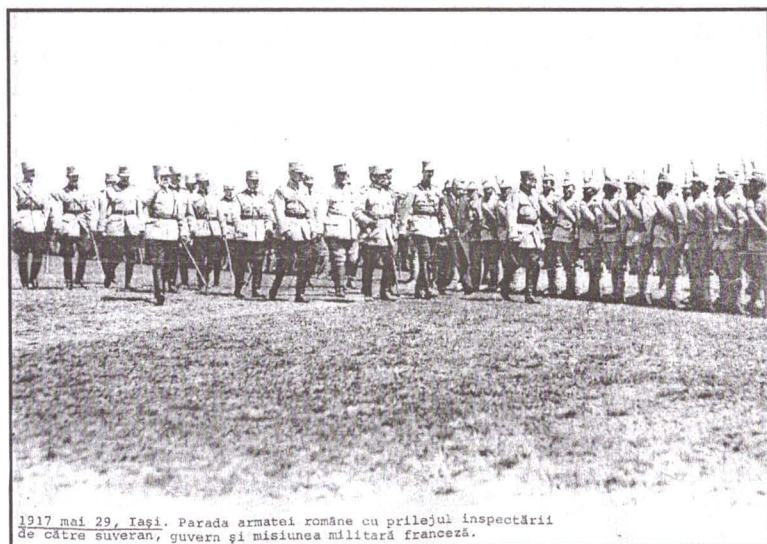
Fig. 2. Les soeurs Marie, Pia, Tatiana et Sabina Cantacuzène
Surorile Maria, Pia, Tatiana și Sabina Cantacuzino

Fig. 3. La famille I.C. Brătianu, 1886
Familia I.C. Brătianu, 1886

Fig. 4. La maison de Florica, département de Argeș, lieu d'enfance de Vintilă I.C. Brătianu
Casa de la Florica, județul Argeș, în care a copilărit Vintilă I.C. Brătianu

Fig. 5. Le ministre des Matériaux de Guerre, Vintilă I.C. Brătianu accompagne le Suzerain, le prince Charles et H.M. Berthelot pendant une inspection de l'armée roumaine à Iași, 29 mai 1917

Ministrul Materialelor de Război, Vintilă I.C. Brătianu însoțește Suveranul, principele Carol și pe H.M. Berthelot la inspectarea armatei române aflate la Iași, 29 mai 1917

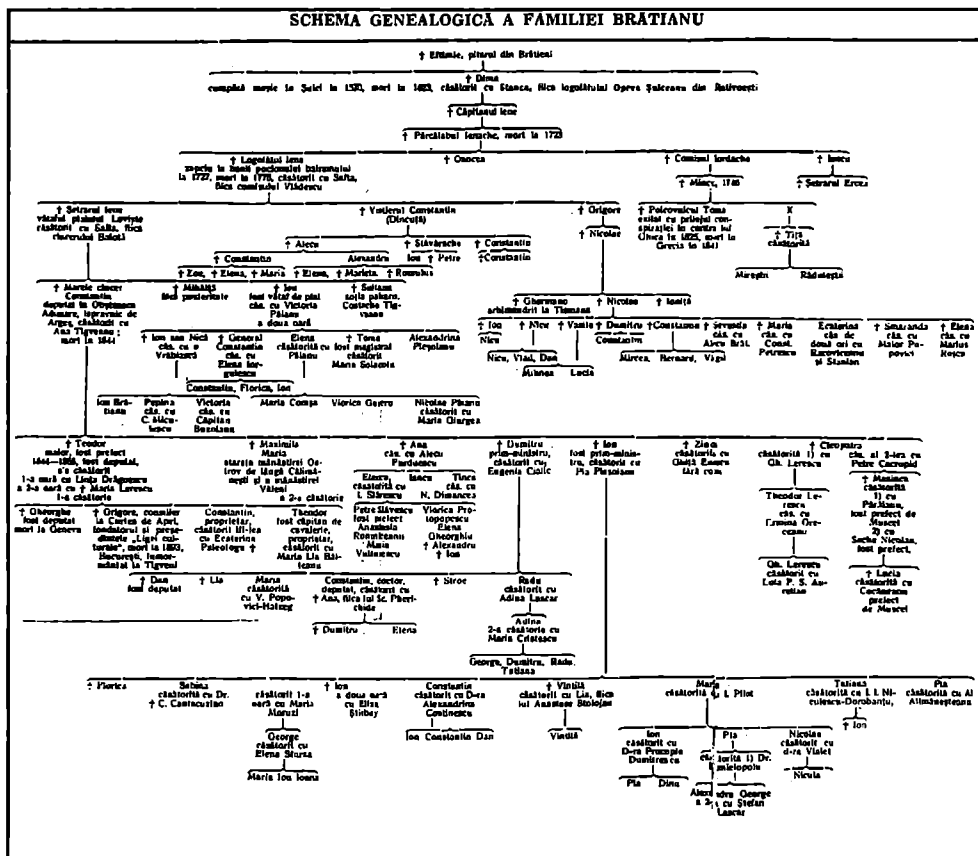

Fig. 6. La généalogie des Brătianu, apud Sabina Cantacuzène, “*Din viața familiei I.C. Brătianu 1821-1921*”, Imprimeries “Universul”, Bucarest, 1933
Genealogia Brătienilor, apud Sabina Cantacuzino, “*Din viața familiei I.C. Brătianu 1821-1921*”, Editura “Universul”, București, 1933

Fig. 7. Le diplôme de général de division d'Arthur Văitoianu, signé par le roi Ferdinand et le ministre Vintilă I.C. Brătianu, novembre 1917 (facsimile)

Diploma de înălțare la gradul de general de divizie a lui Arthur Văitoianu care poartă semnătura regelui Ferdinand și a ministrului Vintilă I.C. Brătianu, noiembrie 1917 (facsimil)

intim

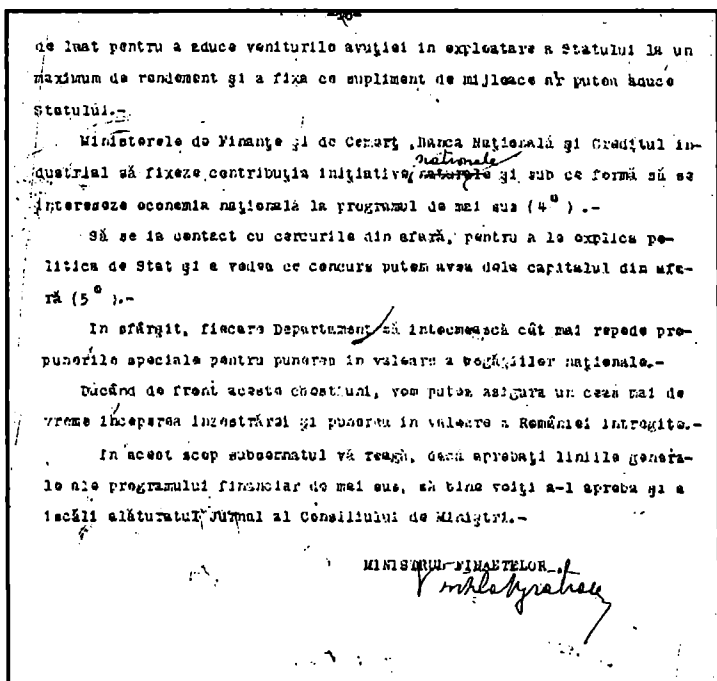
Raport asupra călătoriei în străinătate, făcut Consiliul de Miniștri în ședința dela 19 Iulie 1923.

Domnilor Miniștri,

Scopul călătoriei mele în străinătate a fost pe lângă unele afaceri interesând direct Departamentul Finanțelor, ca chestiunile legate de consolidarea bonurilor de treasor, explicația situațiunii ce ni se creștea prin cererea plăței anticipate a obligațiilor puse nouă prin tratate și a consolidărei noastre financiare legată de vîntoarea înmestrare și punere în valoare a României întregite și de hotărîrea luată în ședința Consiliului de Miniștri din Iunie 1923, de a pregăti această nouă etapă de consolidare internă. - Cu acești ocazii însă, am putut vedea situația generală politică și posibilitățile concursului financiar din afară. -

Am cercetat aceste chestiuni în Franța, în Anglia și în Italia. - Voi da concluziile ce trebuie să tragem din cercetările făcute. -

Chestia reparațiilor. Am început din partea Guvernului român Comitetul de reparațiuni și Președintele ei D-l Barthou, celor 3 Guverne, precum și celui al Statelor Unite din America, prin Ambasada dela Londra, memoriul ce am întocmit pe baza referatului făcut în Consiliul de Miniștri în ședința dela Iunie 1923, adaptat acestui nouă destinațiuni. - Am adăugat că Guvernul român știe că chestia generală a reparațiilor și a aplicării tratatelor face parte din politica europeană, că ea este actualmente în discuție cu privilegiul chestiunei hurei, că în această privință România cere ca orice rezoluție atînge și interesele ei, să fie luată și cu participarea ei. - Pentru moment însă, misiunea mea este limitată la explicarea situației primejdioase pentru consolidarea noastră financiară ce ni se creștea prin cererea anticipată a obligațiilor ce ne pun tratatele, fără a ni se da și drepturile ce avem; obligații cari,

Fig. 8. Feuilles du rapport présenté par le ministre des Finances Vintilă I.C. Brătianu au Conseil de Ministres, pendant la séance du 19 juillet 1923.
File din raportul prezentat de ministrul de Finanțe Vintilă I.C. Brătianu Consiliului de Miniștri în ședința din 19 iulie 1923.

Frante - România
10027

Bucuresti 3 Noiembrie 1928

Pentru Domnul Ministru de Justitie.-

Va comunica cu am remis demisiunea Cabinetului azi de dimineata. Evenimentele s'au precipitat in sensul banuielelor pe cari si Domnia Ta le aveai deace n'au putut sa va tin in curent cu desfasurarea lor.- Cauza este urmatoarea : Negocierile in vederea stabilizarii si imprumutului fiind aproape terminate, am crezut de datoria mea si folositor pentru asigurarea aplicarii si continuitatii necesare in politica de consolidare financiara, sa sfatuiesc constituirea unui Guvern de solidaritate si de concordie nationala, neavand concursul necesar pentru a obtine acest rezultat.- Fiind pus in imposibilitatea de a continua cu eficacitate sarcina mea, cu consimtamantul intregului Cabinet am remis azi dimineata demisiunea Cabinetului irevocabil.-

Cu toata amiciția

Brătianu

Fig. 9. Le Premier ministre Vintilă I.C. Brătianu annonce le ministre de la Justice Stelian Popescu le fait qu'il a remis à la haute Régence la démission du Cabinet, Bucarest, 3 novembre 1928

Prim-ministrul Vintilă I.C. Brătianu comunică ministrului de Justiție Stelian Popescu faptul că a remis Inaltei Regențe demisia Cabinetului, București, 3 noiembrie 1928

Bien que le danger que l'auteur de ces lignes soit confondu avec Ion Antonescu en écrivant sur ses parentés, il a toujours considéré que la connaissance mérite s'assumer n'importe quel risque. La généalogie – discipline auxiliaire particulièrement utile à l'histoire – a un caractère positif et technique très prononcé, tout en dépassant les options politiques et les caractérisations issues d'elles. S'occuper de la généalogie de Ion Antonescu ne signifie donc pas – faut-il encore le préciser? – ni approuver la législation antijuive, ni la guerre antisoviétique, ni d'autres mesures prises par Ion Antonescu, condamnées ensuite par l'histoire. Les interprétations et les malentendus m'ont toutefois jusqu'à présent arrêté de mettre sur papier les considérations généalogiques présentes, mais je crois qu'ajourner trop de les apporter à l'attention publique ne pourrait avoir de sens. Il s'agit donc ici de faire connaître quelques données rassemblées par l'auteur de cet article, des données que le passage du temps et l'égarément des fiches pourraient jeter dans le néant.

Un témoignage précieux concernant la famille de Ion Antonescu se trouve dans les *Mémoires* du général Constantin Pantazi: "Ionel Antonescu este fiul căpitanului Ion Antonescu, din Cavalerie, și s-a născut în anul 1882. [...] Născut din tată militar, iar mama sa aristocrată din boieria de provincie; educația copilului Ion Antonescu a fost făcută deosebit de îngrijit. Fostul Mareșal însă lega amintirile educației sale de mamă-sa mare, o femeie la care a stat de copil, până când, ajungând în clasa a V-a de liceu, a fost dus la Școala Fiilor de Militari, din Craiova"¹. L'ascendance du futur *Conducător* est un sujet inconnu et je n'ai malheureusement pas reçu de réponse à cette question que j'ai posée à beaucoup d'historiens. Il ne s'agit pas d'exalter l'origine noble – par la lignée féminine – de cette personnalité tellement controversée. Mon intention n'est pas de jeter une ombre sur les boyards roumains en général – classe sociale tellement réprimée par le régime communiste –, ni d'essayer à "cosmétiser" Ion Antonescu. Cependant, les considérations du général Constantin Pantazi en ce qui concerne la dimension nobiliaire de la figure de son chef, me semblent pertinentes: "Corpul ofițeresc al armatei române, pe timpul copilăriei lui Ion Antonescu și a mea – căci îl urmez la șase ani de viață și suntem din aceeași generație –, începuse să-și statornicească temeinic însușirile morale ale ofițerului de carieră. Armata fiind o instituție nobilă, desigur și la noi în țară, ca și în toate țările din Apus, cariera militară era

---

¹ Constantin Pantazi, Ministru de Război 1942-1944, *Cu Mareșalul până la moarte. Memorii (Avec le Maréchal jusqu'à la mort. Mémoires)*, texte établi et paru par les soins de Alexandru V. Diță, étude introductive et notes de Adrian Pandea, avant-propos de Dan Pantea, Bucarest, Ed. Publiferom, 1999, p. 1. L'importance des *Mémoires* du général Pantazi pour la généalogie de Ion Antonescu m'a été signalée par l'historien Dan Berindei.

îmbrățișată de vlăstarele familiilor boierești. Și îndeosebi cavaleria era bogată în exemplare de naștere aristocratică, ai căror părinți și ei înseși își făcuseră educația în străinătate și [veneau] în armată cu trecut și tradiții istorice”².

Le témoignage du lieutenant-colonel George Magherescu est similaire en ce qui concerne l’origine de son chef: “Tatăl lui era căpitan de administrație, în Pitești, mama lui o femeie energică, inteligentă, cultă, dintr-o familie cu ramificații nobiliare”³.

L’ascendance paysanne de Ion Antonescu était du côté paternel: <<Mama-mare a lui Ionel Antonescu, chiar după spusele sale, nu știa carte, fiind fiică de țărani avuți din Fundenii lui Gherase, sosită în București după căsătoria sa”⁴. C’est dans la maison Calea Călărași, au carrefour avec la rue Delea Veche que Ion Antonescu a passé son enfance et – selon le général Pantazi - “ceea ce cred că poartă în caracterul lui Ion Antonescu pecetea mamei-mari sunt marea lui credință și spiritul de ordine”⁵. Son lien avec ce quartier s’est reflété dans sa contribution à la reconstruction de l’Eglise Vergului⁶. Ici on peut également voir de nos jours le tableau votif représentant Ion Antonescu en tant que fondateur de l’église, avec son épouse⁷.

² *Ibidem*, p. 3.

³ *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire (Antonescu, le Maréchal de la Roumanie et les guerres de réunion)*, vol. I, Témoignages et documents coordonnés et parus par les soins de Josif Constantin Drăgan, Cannaregio Venise, Editions Nagard, 1988, p. 73.

⁴ *Ibidem*, pp. 2-3.

⁵ *Ibidem*, p. 4. Voir également *ibidem*, p. 11.

⁶ Dans l’inscription de l’Eglise Vergului, dédiée aux Saints Constantin et Hélène et à Sainte Parascève, inscription mise pendant le régime communiste, le nom de Ion Antonescu n’était pas mentionné. Il a été ajouté après Décembre 1989, ainsi que la plaque sur le mur extérieur de l’ouest, ayant le texte suivant: “Acest sfânt lăcaș, început la aceste vremuri de grea cumpănă dar și de mare mândrie națională pentru țara noastră, se zidește ca mărturie nepieritoare a legământului sfânt pe care biserica noastră l-a avut dintotdeauna cu neamul și cu țara noastră.

Din Hrisovul de temelie

Mareșal al României Ion Antonescu

28 iunie 1943.

Dans l’inscription votive de l’église on peut lire le fait qu’elle a été bâtie entre 1942-1949, “prin strădania fostului preot paroh Constantin Sârbu, ajutat de Victor Gomoiu, I. Constantinescu, D. Poenaru, S. Anghel și de credincioșii și enoriașii din cartierul Bariera Vergului”. Elle a été inaugurée le 17 avril 1949. Sa peinture murale a été réalisée en 1960-1964 par le peintre Eremia Profeta et on y a également effectué des travaux - à l’intérieur et à l’extérieur - entre 1960-1976. Le 3 octobre 1976, elle a été inaugurée de nouveau par l’évêque-vicaire Roman Ialomițeanu. On pourrait également préciser que Victor Gomoiu - qui est mentionné dans l’inscription votive-est le très connu médecin et historien de la médecine dont le nom a été donné aussi à l’hôpital d’enfants tout près de l’église, l’ancienne hôpital „la Princesse Hélène”.

⁷ Sur la contribution de Ion Antonescu à la construction de l’Eglise Vergului, voir également Doina Maria Petrescu, “Armata și biserica. O ctitorie pentru eternitate” (L’armée et l’église. Une fondation pour l’éternité), dans la brochure *Mareșalului Ion Antonescu, erou național, martir al neamului românesc (Au Maréchal Ion Antonescu, héros national, martyr du peuple roumain)*, Bucarest, Editions Europa Nova, 2000, pp. 45-48. Aux pages 46-47 on reproduit en entier le document de fondation de l’église.

Sa maison d'enfance Calea Călărași se trouvait près de deux églises. L'église "Delea Nouă" ou "Calist", appelé ainsi d'après le prélat Calist Stratonichias, vicaire de la Métropole, qui l'a refaite en 1871-1875. Au temps de Ceaușescu ont été démolis tous les bâtiments qui l'entouraient: l'asyle de vieux, bâti - selon l'inscription votive - en 1885 par Emanoil Protopopescu-Pake et le clocher. De même, le vieux cimetière avec des croix petites et pittoresques, qui l'entourait, a été désaffecté. C'est à cette église que Ion Antonescu serait allé dans son enfance. C'est ici qu'a existé un don d'objets de sa famille, sur lequel on ne sait plus rien de nos jours.

L'autre église dans la proximité est celle de "Delea Veche", refaite dans la forme actuelle d'après les plans de George Mandrea⁸, l'architecte qui a fait les plans de "Foișorul de foc" et de la nouvelle église du Monastère de Sinaia. Ma surprise n'était pas petite à constater que les relevés et les plans de cette église de ce qu'à la fin du XIXe siècle était la périphérie de sud-ouest de Bucarest, ont été publiés dans l'un des premiers numéros de la revue "Analele Arhitecturii și ale Artelor cu care se leagă", la première revue roumaine d'architecture. Cela est dû probablement tant à la position sociale et professionnelle de George Mandrea, l'un des membres de marque de la Société des Architectes Roumains, récemment fondée, ainsi qu'aux qualités esthétiques de l'édifice, qui se trouve dans la même forme aujourd'hui aussi.

Pas loin du carrefour de la Calea Călărași avec la rue Delea Veche, rue Orzari n° 63 se trouve la maison de Ioniță Ceganu⁹, capitaine de "panduri" mentionné dans les lettres de Ion Ghica envoyées à Vasile Alecsandri¹⁰. De telles maisons de négociants ont peuplé le quartier Vergu tout entier, certaines d'entre elles survivant aux successives démolitions et donnant une image de ce que Ion Antonescu aurait vu dans son enfance dans ce quartier, non pas dépourvu d'un certain charme. Emilia Șt. Milicescu, historienne littéraire qui s'est occupée une vie durant de la personnalité de Delavrancea, a également étudié son quartier natal, a questionné les habitants pour identifier la petite maison dans laquelle le futur écrivain a vécu. C'est de cet intérêt qu'a résulté une belle description qui tire ces lieux du sordide de la périphérie: "Abia se înnegrise hogașurile vetrelor din Sohatu, că zvonurile de câștig cu cărăușia de grâne la schelele din Giurgiu și

⁸ Sur lui, voir Floriana Boroș, Arhitectul Mandrea George (1855-1916) constructor al "Foișorului de foc" (L'architecte Mandrea George (1855-1916) bâtisseur de "Foișorul de foc"), dans „București. Materiale de istorie și muzeografie”, 6, pp. 237-238. Paul Constantin, *Dicționar universal al arhitecților* (*Dictionnaire universel des architectes*), Bucarest, Editions Scientifiques et Encyclopédiques, 1986, p. 210. L'église "Delea Veche" "a fost clădită la 1773 de către un preot Bălașu și a fost renovată între anii 1894-96" (George D. Florescu, *Din vechiul București*, București, 1935, p. 79).

⁹ Dan Berindei, Sebastian Bonifaciu, *București ghid turistic* (*Bucarest guide touristique*), București, Editura Sport-Turism, 1980, p. 35.

¹⁰ Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri* (*Lettres envoyées à V. Alecsandri*), édition intégrale, chronologie de la vie et de l'oeuvre, notes et glossaire par Constantin Mohanu, Bucarest, Editions Albatros, 2001, pp. 27-34.

Oltenița îndeamnă perechile de însoarăți să părăsească satul și să se aciuzeze dincolo de Bariera Vergului, între oraș și ogoarele țărănești, alcătuiind cătunul Deluța sau Delea Nouă, lângă Delea Veche – mahala mai de multă vreme constituită, în vecinătatea abagiilor și găitanarilor nevoiași”¹¹.

Dans le plan cadastral de Bucarest de 1895-1899¹², Calea Călărași n° 235, vis-à-vis de l’Eglise “Delea Nouă – Calist” - comme c’est écrit sur le plan – figure la propriété “Anton Vasile”, avec un grand jardin situé en apparence en indivision par rapport à celui du voisin au n° 233, qui s’appelait Dumitru Cristea. Ce dernier habitait au coin de la Calea Călărași avec la rue Orzari. Dans la partie opposée, la propriété d’Anton Vasile s’avoisinait à celle de “Maria Alexe Preotu”, au n° 237. Plus loin, au n° 239 se trouvait la propriété d’Ilie Ion. Selon ce qui suit, Anton Vasile était le grand-père du côté paternel de Ion Antonescu. Peut-être ce n’est pas un hasard le fait que deux des fils d’Anton Vasile s’appelaient Dumitru et Ilie, c’est-à-dire qu’ils portaient les mêmes prénoms que ceux des deux de ses voisins les plus proches. A préciser également le fait que sur la propriété Vasile Anton figurent trois bâtiments plus grands et deux plus petits. Il s’agissait donc d’une petite ferme avec des dépendances, fait attesté aussi par la description littéraire dans la nouvelle *Sultânica*, l’oeuvre d’un ancien voisin, Barbu Ștefănescu Delavrancea.

Une situation très similaire est inscrite dans le plan cadastral de Bucarest de l’année 1911, dans le carreau XIV/ C’ : au n° 235 était la propriété de Sultana Anton Vasile, au n° 233 - Dumitru Cristea, au n° 237 - Maria Alexe Preotu, au n° 239 - Ilie Ion. La mention de Sultana Anton Vasile à la place de son époux, renvoie à l’idée que celui-là était décédé en ce moment-là. D’autre part, le prénom de “Sultana”, qui apparaît dans l’état-civil de l’église “Delea Veche”, à laquelle on va faire référence plus loin, renforce son identification avec la grand-mère du côté paternel de Ion Antonescu, ainsi qu’avec le prototype littéraire de Delavrancea. C’est bizarre que la famille de l’écrivain n’apparaisse pas en tant que propriétaire sur la Calea Călărași, vis-à-vis de la maison Antonescu, ni dans le plan cadastral de 1895-1899, ni dans celui de 1911. Vu le fait que Delavrancea était né en 1858, c’est-à-dire quelques décennies avant l’élaboration de ces plans, il est possible que la propriété de ses parents avait été vendue. De même, on peut remarquer aussi que, même s’ils se trouvaient dans le voisinage immédiat de l’église “Delea Nouă”, les Antonescu appartenaient avec leur maison à la paroisse “Delea Veche”, dont l’église était située plus loin que Delea Nouă. C’est probable que les deux paroisses étaient séparées par Calea Călărașilor.

¹¹ Emilia Șt. Milicescu, *Pe urmele lui Delavrancea*, București, Editions Sport-Tourisme, 1986, pp. 13-14. Voir également les pages 25-26.

¹² Je me permets d’exprimer aussi par cette voie mes remerciements respectueux aux Messieurs Ionel Ioniță, directeur du Musée d’Histoire et d’Art de la Ville de Bucarest, et Dan Falcan, chef de la section d’histoire de ce musée, pour l’appui accordé afin de pouvoir consulter les deux plans cadastraux de Bucarest qui se trouvent à la maison Cesianu. La zone qui intéresse la recherche présente se trouve dans le carreau XIV/ D’ du plan cadastral.

En connaissant des annuaires militaires la date de naissance du père du futur *Conducător* – le 29 juin 1853 -, j’ai cherché ce qu’il y a là-dessus dans l’état-civil, qui se trouve à la filiale de Bucarest des Archives Nationales. Dans les registres de l’église “Delea Nouă” il n’y a en juin 1853 aucun porteur du prénom de “Ion”. De même, il n’y en a non plus dans ceux de l’église Vergului¹³. Dans ceux de l’église “Delea Veche” il y a un *Ioan*, mais qui n’est pas né le 29 juin. C’est possible que le jour de naissance mis dans les annuaires de l’armée n’est toutefois celui exacte. Pour le nouveau-né qui aurait pu être le père de Ion Antonescu c’est marqué dans la rubrique de l’année, du mois et du jour de sa naissance, “1853 juin dix-huit”; dans la rubrique du jour du baptême c’est écrit “1853 juin vingt-huit”. Dans la rubrique “Numele, porecla și meseria părinților pruncului” (Nom, sobriquet et métier des parents du nourrisson), dans la rubrique du père est écrit “Ieancu plugaru” et dans celle de la mère, “Pena”. Dans la rubrique “Numele orașului sau al satului unde s-a născut pruncul” (Le nom de la ville ou du village où est né le nourrisson) est marqué “mahalaua Delea Veche”, et le nom du parrain est “Lixeantru sin Donciu plugaru”. Le prêtre (“obrazul bisericesc”) qui signe est le prêtre State, dans la rubrique du parrain il n’y a rien écrit, et les signatures des parents sont “Ieancu et Pena”¹⁴.

La question des dons ecclésiastiques faits par Ion et Maria Antonescu pourrait indiquer une piste pour des recherches futures en ce qui concerne l’ascendance du maréchal. Dans un article paru en 1996 dans la “Revista de Istorie Militară” (la Revue d’Histoire Militaire) – republié en brochure en 2000 -, on trouve l’intéressante précision suivante: “Actualul părinte paroh al ctitoriei *Sfinții Împărați Constantin și Elena* – preot Dumitru Radu, decanul Facultății de Teologie – ne încredințează că amintirea ofrandelor aduse de mareșal este păstrată și la biserica Domenii și la biserica Sfânta Maria de lângă Cimitirul Sfânta Vineri; importante sunt și Catapeteasma Bisericii din strada Mărgeanului, prețioasele sfeșnice împărătești ale bisericii din satul Cârpeniș, comuna Cepar[i], județul Argeș (ultimele donații sunt ale Mariei Antonescu), precum și clopotul Bisericii Mihai Vodă din București și altele de care nu au luat încă cunoștință”¹⁵. Faudrait-il chercher des ancêtres de Ion Antonescu dans le village d’Argeș mentionné plus haut? En faveur de ce fait plaiderait aussi la naissance du futur Maréchal à Pitești, bien que cela soit plutôt dû au fait que son père se trouvait dans la garnison de cette ville.

En ce qui concerne les fondations bucarestois de Ion et de Maria Antonescu, l’église “Nașterea Maicii Domnului” – ou “Sf. Maria – Ghencea” – rue Mărgeanului est très représentative tant par ses dimensions imposantes que par le style néobyzantin qui l’approche beaucoup de l’église Vergului. Selon l’inscription

¹³ Direction des Archives de la Ville de Bucarest, collection des *Registres de l’Etat civil (Mitrice)* - l’église Vergu, le registre n° 340 Baptisés, ff.86v-87.

¹⁴ Direction des Archives de la Ville de Bucarest, collection des *Registres d’Etat civil (Mitrice)* - l’église Delea Veche, le registre n° 74/ 1832-1865, ff.164v-165.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 47-48.

peinte dans l'exonarthex dans les années '70, à l'occasion du parachèvement de la peinture, ses plans ont été réalisés par l'architecte Dumitru Ionescu-Berechet. L'inscription initiale de l'église se trouve sur le mur extérieur du nord, au-dessus de l'entrée: "Această sfântă biserică a cartierului Tudor Vladimirescu cu hramul <<Adormirii Maicii Domnului – Sfânta Maria>> s-a ridicat în zilele M. S. Regelui Mihai I, mamei sale Regina Elena și ale I. P. S. Nicodim patriarhul României în zilele grele ale războiului din 1940 – 1945 dus și de România pentru desrobire./ Piatra de temelie a bisericii a fost pusă în ziua de 11 iunie ora 11 de către I. P. S. Nicodim patriarhul, Maria soția marelui Antonescu, principal ctitor a acesteia, fiind de față primarul Grigore, familia generalului, ofițeri și credincioși. Terenul a fost donat de credincioasa familie Ion și Velica Ilinca Butică, ostenitor fiind Pr.paroh Marin Șt. Ghe epitrop consilier și credincioșii cu obolul lor și al organelor de stat. Lucrările s-au terminat în 1945 sem[n]ate fiind cu lacrimi culegând bucuri[e]. Doamne binecuvântează lucru[l] m[âi]nilor noastre și p[o]menește pe toți creștini[i] care iubesc podoaba casei tale Amin"¹⁶. A remarquer est le fait que Maria Antonescu est mentionnée ici comme le "principal fondateur" de l'église. Dans l'autre inscription votive – celle peinte dans l'exonarthex – sont mentionnées les années de construction - 1942-1944 - et ceux pendant lesquelles elle a été peinte: 1944 – 1946, par E. Ivănescu. L'iconostase somptueux, en style brancovan, avec la peinture en couleurs sobres et le pénombre dans l'église, créent une atmosphère hiératique et émouvante.

Une autre église dont la construction a été financée par Ion Antonescu se trouve dans le quartier Dămăroaia, toujours donc dans une zone périphérique de la ville, comme l'église Maica Domnului de la rue Mărgeanului et l'église Vergului. Les églises d'Antonescu, situés dans différents points cardinaux de la ville, semblent avoir été destinées à la garder. Conformément à l'historique qui se trouve dans l'exonarthex, la construction de l'église de Dămăroaia a commencé le 17 août 1946, un mois et demie après l'exécution de son fondateur, le 1 juin.

Ce qui peut être remarqué à cette église, comme aussi aux autres fondations bucarestoises de Ion Antonescu, est représenté par le *revival* du style byzantin dans l'architecture et dans la peinture. Ce phénomène s'encadre dans un courant plus large de l'architecture ecclésiastique de l'entre-deux-guerres, mais il paraît arriver à un point culminant par ces églises bâties pendant les années de la guerre. Peut-on lire ici une expression de l'idéologie "crypto-impériale" qui a animé en quelque sorte aussi la Roumanie moderne, à la suite de ce phénomène – étudié amplement par l'historien roumano-athénien Dumitru Năstase – qui avait été vivant dans les Principautés danubiennes du moyen âge? Les proportions de l'église Dămăroaia, avec exonarthex surélargi, appuyé sur des colonnes aux capiteaux byzantins, la monumentalité des églises projetées par l'architecte de la Patriarchie, Dumitru Ionescu-Berechet, mettent en évidence cette idée issue du spécifique même de la civilisation roumaine.

¹⁶ L'inscription votive a été lue par moi le 19 mai 2006 lors que j'ai visité l'église.

“Byzance après Byzance” n’a pas uniquement été une découverte historiographique et une intuition brillante, mais une réalité complexe et profonde, mise à la lumière de manière plus accentuée quand les circonstances le demandaient. Les fondations de Ion Antonescu se situent dans cette voie-là, tout en exprimant en une certaine mesure la grandomanie du régime et de sa personne. Une grandomanie qui pâlit toutefois face aux constructions de Ceaușescu.

Une contribution financière de Maria Antonescu existe aussi à la consolidation de l’église Delea Nouă, les travaux ayant été exécutés d’après les plans de l’architecte Constantin Popescu¹⁷. La maison – démolie – dans laquelle Ion Antonescu a passé son enfance, sur l’endroit de laquelle a été bâti un immeuble à appartements, se trouvait presque vis-à-vis de celle où Barbu Ștefănescu Delavrancea est né et où il a passé ses premières années de sa vie¹⁸. Une hypothèse que je me permets d’avancer est celle que la description de la maison de Sultănica, au début de la nouvelle du même nom, pourrait avoir été inspirée par l’image de la maison et c’est une suggestion verbale de feu Madame Emilia Șt. Milicescu qui m’a conduit vers cela. *Sultănica* a d’ailleurs été le premier volume de prose publié par Delavrancea, plus exactement en 1885, c’est-à-dire dans la période même quand Ion Antonescu y passait ses années d’enfance. La famille de Ion Antonescu – dont la grand-mère du côté paternel s’appelait Sultana – était originaire – semble-t-il – d’Argeș, et l’action de la nouvelle se passe exactement dans le même district. Il s’agirait donc de la transposition de la maison de Calea Călărași dans un paysage géographique différent, lié toutefois à la famille qui s’était établie à Bucarest: une intéressante, très possible contamination entre la réalité et la fiction, comme il y en a tellement dans la littérature: “D-a stânga râului Doamnei, razna de satul Domnești, să vede o casă albă ca laptele, cu ferestrele încondeiate cu roșu și albastru. Pervazurile ușei curate ca un pahar; prispa din față lipită cu pământ galben; pe creasta casei, d-o parte și de alta, scârțâie, la fitece bătaie de vânt, două limbi de tinichea, așezate pe două goange cât găgălicea. Curtea, îngrădită cu nuiele de alun; hambar de fag, obor de vite și grajd pus la pământ pe patru tâlpoaie groase”¹⁹.

Un lien affectif fort a existé entre le futur Maréchal et sa grand-mère du côté paternel, mais non pas entre lui et son père. [Acesta] “se despărțise de mama sa și se înamorase de o tânără evreică, cu care de altminteri s-a și căsătorit. Greutățile vieții – écrivait par la suite le général Constantin Pantazi - l-au făcut nu numai să-și risipească neînsemnata avere ce avea de la părinți, dar să facă încă și multe datorii. Ion Antonescu a plătit cum a putut obligațiile de onoare ale tatălui său, însă nu aceasta era ceea ce el nu i-a iertat, dar faptul că nu înțelegea cum un om poate să trăiască fără să realizeze prin forțele sale un bine, un progres pentru

¹⁷ Neculai Ionescu-Ghinea, Lucia Stoica, *Enciclopedia lăcașurilor de cult din București (L'encyclopédie des bâtiments de culte de Bucarest)*, Bucarest, Editions Universalia, 2005, p. 135.

¹⁸ Ce fait m’a été confirmé par feu Madame Emilia Șt. Milicescu, éminente spécialiste de la vie et de l’oeuvre de Delavrancea.

¹⁹ Barbu Delavrancea, *Nuvele (Nouvelles)*, Bucarest, Editions Cartex 2000, 2005, p. 95.

societate. Nu putea să înțeleagă cum a putut dezerta de la datoria de a-l educa pe el, fiul său – dându-i exemplul de a-i da lui toată afecțiunea – și mai ales de a se dosi de îndatorirea de a munci și a produce ceva pentru societate, căreia el totdeauna îi spunea <<neamul românesc>>²⁰. Au-delà du ton nationaliste de ces phrases – et en général des souvenirs du général Pantazi –, elles nous révèlent le problème de la relation entre Ion Antonescu et son père, similaire peut-être, *mutatis mutandi*, à celle entre Eugen Ionescu et le sien. Est-ce que le fait que son père se soit séparé de sa mère, en se remariant à une Juive, a eu aucun rôle dans ce qui allait être la politique de Ion Antonescu envers les Juifs? C'est difficile de dire, d'autant plus qu'en général les considérations psychologiques ou psychanalytiques dans l'interprétation historique sont, à défaut des preuves, assez risquantes. Il s'agit plutôt des convictions propres, de l'atmosphère de l'époque et de l'alignement à la politique promue par l'allié allemand.

Selon une information communiqué par feu Monsieur Anton Capriel²¹, ancien haut fonctionnaire à la Banque Nationale, descendant du côté maternel de la famille Danielopol, le père de Ion Antonescu, Iancu Antonescu, aurait été enterré dans le cimetière de l'église "Bălăneanu", le cimetière le plus proche de Calea Călărași. Ces dernières années je me suis promené quelques fois dans ce cimetière qui garde encore des tombes de la seconde moitié du XIXe siècle, mais je n'ai malheureusement pas trouvé celle du père de Ion Antonescu. Ignorant la date de son décès, je n'ai pas eu comment apprendre plus à l'administration du cimetière. Selon une autre information notée par le général Pantazi, le père du Maréchal aurait été enterré à Vălenii-de-Munte²².

Selon ce même Monsieur Capriel, Iancu Antonescu, le père du Maréchal, aurait été capitaine dans le 3ème Régiment de Cavalerie²³. Dans "Anuarul armatei române pe anul 1881" (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1881) figure Ioan Antonescu, lieutenant de cavalerie dans le 2ème Régiment de "călărași", né le 29 juin 1853 et ayant le parcours militaire suivant: soldat le 6 juillet 1870, brigadier le 8 avril 1871, sergent le 1 janvier 1872, sous-lieutenant le 1 octobre 1874 et lieutenant le 8 avril 1881²⁴. En consultant aussi l'annuaire pour l'année 1900, on peut constater le fait qu'il était devenu capitaine en réserve et qu'il appartenait au 6ème Régiment "Roșiori". Par rapport à l'année 1881, quelques compléments: il est devenu capitaine le 16 avril 1889, il a démissionné le 1 octobre 1899 et ensuite il est passé en réserve le 30 mars 1900²⁵.

²⁰ General Constantin Pantazi, *op.cit.*, p. 10.

²¹ Le 11.VI.1995.

²² General Constantin Pantazi, *op.cit.*, p. 11

²³ Par une coïncidence étrange, l'officier Iancu Antonescu faisait partie d'un régiment de "călărași" (cavalerie), et sa maison paternelle de Bucarest se trouvait Calea Călărași...

²⁴ *Anuarul armatei române pe anul 1881 (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1881)*, Bucarest, Editura Ministerului de Resbel, 1881, p. 475

²⁵ *Anuarul armatei române pe anul 1900 (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1900)*, Bucarest, Imprimeria Statului, 1900, p. 566.

Son épouse s'appellait *Lița* et après le divorce du père du futur Maréchal, il s'est remarié – selon Monsieur Anton Capriel – au capitaine Ghiță Baranga du même régiment, frère du colonel M.S.Baranga, aide-de-camp de Carol I^{er}²⁶ et de Ferdinand²⁷. Il n'y a pas eu d'enfants de ce second mariage de la mère de Ion Antonescu, dont le nom de jeune fille reste pour l'instant malheureusement inconnu. Cependant dans les annuaires de l'armée n'apparaît aucun officier au nom de Gheorghe (Ghiță) Baranga, ce qui fait croire que le beau-père de Ion Antonescu aurait pu avoir toutefois un autre prénom. La mémoire trompe souvent et les renseignements oraux doivent être vérifiés avec rigueur.

La famille Baranga – en fait *Savovici Baranga* – était assez connue dans la vieille société roumaine. C'est d'elle qu'était issue l'épouse d'Armand Călinescu, née Adela Baranga. C'était une famille notamment d'officiers, un ancêtre étant mentionné dans *Arhondologia Țării Românești* avec des grades militaires. Il s'agit de Nicolae Savovici qui a reçu le 23 avril 1846 le grade de "praporgic"²⁸; le 10 août 1850, il a été promu "parucic" de "praporgic"²⁹, et le 29 septembre 1857, il a été avancé du grade de "parucic" à celui de capitaine³⁰.

En répondant à une question que je me suis permis de lui poser, l'historien Gheorghe Buzatu a eu la gentillesse de me communiquer le fait que la mère de Ion Antonescu est décédée à Bucarest, en 1949.

Au cimetière Bellu existe la tombe de la famille Baranga, dans la figure 42, le lieu 22, où est enterré le personnage mentionné, le lieutenant-colonel Nicolae Savovici Baranga (+ 12 janvier 1892) et son épouse Adelaida (+ 4 février 1888), leur fils le colonel Nicolae N.Savovici Baranga (8 octobre 1862 - 27 octobre 1915) et d'autres membres de la famille dont les liens de parenté m'ont été éclaircis par feu le peintre Lelia Popescu née Urdăreanu, la soeur d'Ernest Urdăreanu, maréchal du Palais au temps de Carol II et son homme de confiance³¹. L'ingénieur Alexandru Baranga (1860-1929), propriétaire de la terre de Ciupa (dans le district d'Argeș)³², a eu de son mariage avec Maria Atanasu – au dot de Pârliți, près de Slatina³³ –, un fils,

²⁶ *Almanach de Gotha 1912*, p.1057. L'initiale "S" provient très probablement du nom initial "Savovici". "În epoca anului 1904 Regele Carol I avea doi aghiotanți, rude ale lui Ion Antonescu: colonelul Antonescu, unchiul direct al său, și colonelul Baranga, fratele celui de-al doilea soț al mamei Mareșalului" (General C.Pantazi, *op.cit.*, p. 8).

²⁷ *Almanach de Gotha 1916*, p. 1060.

²⁸ *Arhondologiile Țării Românești între 1837-1858*, à la B.A.R., section des Manuscrits, ms.roum.872, transcrit par Alexandru V.Perietzianu-Buzău, f.311v

²⁹ *Ibidem*, f.180v

³⁰ *Ibidem*, f.119

³¹ Conversație din 13 mai 1989, în București

³² George Ioan Lahovari, General C. I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, *Marele Dicționar Geografic al României (Le Grand Dictionnaire Géographique de la Roumanie)*, vol. IV, Bucarest, Stabilimentul Grafic I. V. Sococ, 1901, p. 132: "Lagărul (Ciupa-), sat, cu 158 suflete, jud. Argeș, pl. Gălășești, com. rur. Teiul".

³³ *Ibidem*, pp. 750-751: "Pârliți, sat, făcând parte din com. rur. Cireașovul, pl. Oltul-d.-j., jud. Olt. Are o biserică, zidită, la 1802, de preoții Dimitrie și Tudosie. S-a reparat la 1826 de aceeași ctitori".

mort dans la Première Guerre Mondiale, et deux filles, Adela, l'épouse d'Armand Călinescu, premier-ministre en 1939, et Elena, mariée trois fois: Popescu-Racova, Dragomirescu et Anton Zamfirescu. Adela Baranga a eu en dot la terre de Ciupa, où a été bâti un manoir, en style néoroumain, selon les plans de l'architecte Florea Stănculescu³⁴. C'est du premier lit d'Elena Baranga qu'est issu un fils, Dan, et du second lit, un autre fils, Alexandru, adopté par les grand-parents du côté maternel, raison pour laquelle il porte le nom de „Dragomirescu-Baranga”.

Selon un annuaire militaire de 1914, le colonel de cavalerie Nicolae Savovici Baranga du 7ème régiment de cavalerie, est né le 8 octobre 1862; il est devenu élève militaire le 1 juillet 1881, sous-lieutenant le 1 juillet 1883, lieutenant le 10 mai 1889, capitaine le 1 février 1894, commandant le 7 avril 1905, lieutenant-colonel le 10 mai 1906 et colonel le 10 mai 1910³⁵. Il s'agit d'une famille avec beaucoup de militaires: dans les annuaires militaires figurent aussi le colonel de cavalerie Constantin Savovici Baranga et le lieutenant de réserve Victor Savovici Baranga. Le premier d'entre eux est né le 2 juillet 1864, il est entré élève militaire le 1 juillet 1882, sous-lieutenant le 1 juillet 1884, lieutenant le 1 janvier 1890, capitaine le 10 mai 1894, commandant le 10 mai 1901, lieutenant-colonel le 1 novembre 1906 et colonel le 1 avril 1911³⁶. Victor Savovici Baranga – qui était affilié au 6ème régiment de “roșiori” en 1900 -, est né le 18 juillet 1868, soldat le 1 novembre 1887, brigadier le 15 janvier 1888, sergent le 11 mars 1888, sous-lieutenant en réserve le 13 décembre 1889 et lieutenant en réserve le 1 janvier 1895³⁷.

Au cimetière Bellu, dans une tombe se reposent le lieutenant Alexandru Baranga (8 janvier 1894 - 3 août 1917), du 9ème Régiment “Roșiori”, sa soeur Elena A. Zamfirescu (1897-1973), leur parents l'ingénieur Alexandru Baranga et Maria Al.Baranga (1871-1960). De même, Dan Popescu Racova (1923-1993)³⁸. Bien que dans l'ouvrage de G.Bezviconi sur le cimetière Bellu figure dans ce lieu le général Mihail Baranga (1865-1916)³⁹ – l'aide-de-camp susmentionné du roi

³⁴ La photographie du manoir est reproduite dans le volume de l'architecte Florea Stănculescu, *Contribuții la arhitectura românească (Contributions à l'architecture roumaine)*, préface de Paul Petrescu, édition parue par les soins de Nicolae Lascu, Bucarest, Editura Tehnică, 1987 (la page n'est pas numérotée).

³⁵ *Anuarul armatei române pe anul 1914 (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1914)*, Bucarest, Tipografia Curții Regale, F. Göbl Fii, 1914, p. 432. Selon „Anuarul armatei române pe anul 1900” (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1900), Nicolae Savovici Baranga faisait alors partie du 1er Régiment “Roșiori”.

³⁶ *Anuarul armatei române pe anul 1914 (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1914)*, p. 432. Dans l'annuaire militaire pour l'année 1900, lorsqu'il était capitaine, il figure comme faisant partie du 11ème Régiment „călărași” (p. 308).

³⁷ *Anuarul armatei române pe anul 1900 (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1900)*, p. 573.

³⁸ Toutes ces données ont été noté par moi sur place, le 19 janvier 2006. Dans *Anuarul armatei române pe anul 1914 (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1914)*, Alexandru Baranga figure ainsi: né le 8 janvier 1894, soldat le 1 octobre 1912, élève militaire le 1 octobre 1913 et souslieutenant le 1 juillet 1914.

³⁹ G. Bezviconi, *Necropola Capitalei (la Necropole de la Capitale)*, Bucarest, 1972, p. 63.

Carol Ier ⁴⁰ -, son nom ne peut plus être lu aujourd'hui. De même, ni le beau-père du Maréchal, ni sa mère n'ont pas été enterrés ici.

Sur la date de naissance de Mihail Baranga il y a une nonconcordance: dans l'annuaire militaire de 1900 est mentionné "2 juillet 1866", et dans celui de 1914, "2 juillet 1865". Ces publications montrent leur utilité pour la connaissance de la carrière de cet officier supérieur de l'artillerie: élève militaire le 1 juillet 1883, sous-lieutenant le 1 juillet 1885, lieutenant le 8 avril 1888, capitaine le 8 avril 1893, commandant le 10 mai 1899, lieutenant-colonel le 10 mai 1907 et colonel le 1 avril 1911⁴¹.

Il semble curieuse cette parenté par alliance entre deux hommes que l'histoire et la postérité ont inclus dans des camps tellement différents: Armand Călinescu et Ion Antonescu. Bizarre est également le fait qu'ils ont dirigé le pays à un laps de temps tellement bref, à une année de distance, sans que ce fait aie aucune explication visible, ne pouvant être invoqué que la coïncidence. Quel lien pouvait être entre un premier-ministre assassiné par les légionnaires et un commandant militaire qui a gouverné cinq mois avec les légionnaires, pour qu'il leur soit ensuite opposé dans ce qu'on a appelé "la rébellion légionnaire" ? L'élément commun a été le Palais Royal, dont Ion Antonescu semblait être lié par le fait que tant un oncle du côté paternel à lui, que le frère de son beau-père l'ont servi de près comme aide-de-camps. Ion Antonescu était connu au Palais dès son enfance et ce fait semble ne pas avoir été oublié. Le général Pantazi écrivait là-dessus: "...la examenul de fine de an, înainte de promovarea promoției [lui] Ion Antonescu, Regele și prințul Ferdinand au voit să vadă personal valoarea lui Ion Antonescu și elevul a fost interogată îndeosebi. Ion Antonescu nu avea în fire intimidarea provenită din prezența unor personalități de mare autoritate și înfățișarea lui a impresionat"⁴².

D'autre part, c'est sa carrière qui a certainement compté: le fait que pendant les actions militaires de l'année 1919 il a été le chef du bureau des Opérations du Grand Quartier Général ou le fait qu'il avait également été actif dans la diplomatie militaire, en tant qu'attaché militaire à Londres⁴³.

Né le 2 juin 1882, Ion Antonescu – qui apparaît dans les annuaires militaires avec le prénom sous la forme de "Ioan", comme son père aussi – est devenu élève militaire le 1 juillet 1902, sous-lieutenant le 1 juillet 1904, lieutenant le 10 mai 1908, capitaine le 1 juillet 1913, commandant le 1 novembre 1916, lieutenant-colonel le 1 septembre 1917, colonel le 1 avril 1920, général de brigade le 10 mai 1931 et général de division le 25 décembre 1937⁴⁴.

⁴⁰ Voir plus haut la note 18

⁴¹ *Anuarul armatei române pe anul 1900 (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1900)*, p. 341. *Anuarul armatei române pe anul 1914 (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1914)*, p. 460.

⁴² Generalul Constantin Pantazi, *op.cit.*, p. 9.

⁴³ *Anuarul Ordinului "Mihai Viteazul" 1916-1920" (L'annuaire de l'ordre "Mihai Viteazul" 1916-1920)*, p. 151

⁴⁴ "Anuarul ofițerilor activi ai armatei române pe anul 1934" (L'annuaire des officiers actifs de l'armée roumaine pour l'année 1934), Bucarest, Tipografia Militară a Ministerului Apărării Naționale, 1934, p. 25; *Anuarul ofițerilor activi ai armatei române pe anul 1940" (L'annuaire des officiers actifs de l'armée roumaine pour l'année 1940)*, Bucarest, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului,

Si je n'ai pas trouvé au cimetière Bălăneanu ce que je cherchais, en échange à Bellu, dans la section militaire, deux tombes se sont avérées d'un intérêt particulier pour les recherches liées à la généalogie du Maréchal⁴⁵. Dans un tombeau reposent le colonel Ilie Antonescu, <<mort pour la patrie>> le 15 septembre 1916, Clemența Antonescu née Pleșia, 1880-1965, son épouse, Aurică Stănoiu, 1894-1987, et Boby Stănoiu, 1906-1988, gendre et fille de Ilie Antonescu. A côté se trouve la tombe de Maria Antonescu, 1891-1964, et celles de ses parents: Maria C. Nicolau, 1890-1991, Gheorghe Cimbru, 1910-1944⁴⁶, le capitaine Teodor Niculescu, 1855-1905, l'élève de l'école militaire Teodor Niculescu, 1890-1908, le colonel Petre Niculescu, 1839-1915, Angela Niculescu, 1869-1949, et Sevastia Niculescu. Je vais revenir un peu plus loin sur la famille de l'épouse du Maréchal.

La carrière militaire de Ion Antonescu s'explique donc en bonne mesure par l'atmosphère de famille imprégnée par les carrières de son père et de ses oncles du côté paternel. Le témoignage du général Pantazi est très significatif dans ce sens-là: "Tatăl Mareșalului avea trei frați. Cel mai mare dintre ei, tot cu păr roșu ca și Mareșalul, a avut o personalitate militară de mare relief în armată. În epoca cât a fost șef de stat major bătrânul general Tătărescu, conducerea efectivă a statului major a avut-o colonelul Dumitru Antonescu, unchiul Mareșalului. A murit tânăr, în urma unei boli, lăsând un regret unanim, deoarece era deja crescut ca o mare autoritate"⁴⁷. Dumitru – ou *Dimitrie*, comme il est mentionné dans l'annuaire militaire d'où proviennent les données qui suivent – Antonescu est né le 9 juillet 1860, il est devenu élève-militaire le 1 juillet 1880, sous-lieutenant le 1 juillet 1882, lieutenant le 10 mai 1885, capitaine le 10 mai 1891 et commandant le 8 avril 1896⁴⁸. Dans les registres de l'église "Delea Veche", à la date mentionnée c'est marqué "Dimitrie", baptisé le 17 juillet 1860, ayant comme parents "Antonie sin Vasile postăvaru" et "Sultana". Dans la rubrique "Numirea orașului și a satului unde s-a născut pruncul" (Le nom de la ville et du village où est né le nourrisson) c'est écrit "mahalaoa Delea nouă". Dans la rubrique "din cununie legitimă sau fără cununie" (issu d'un mariage légitime ou sans mariage) c'est marqué "legitim" (légitime). Dans la rubrique "numele nașului sau al nașii și pronumele lor" (le nom du parrain ou de la marraine et leurs prénom) c'est écrit "Dimitrache" ou "Dimitra" "sin...[indéchiffré] pârcălabu". Suivent les

---

Imprimeria Națională, 1940, p. 17. Ion Antonescu était encadré au Grand Etat Major. Pour sa carrière militaire peuvent être consulté aussi d'autres annuaires militaires, tels *Anuarul Armatei române pe anul 1914* (*L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1914*), București, Tipografia Curții Regale, F. Göbl Fii, 1914, p. 446. A cette époque-là, Ion Antonescu était capitaine dans le régiment 1 de cavalerie.

⁴⁵ Elles se trouvent dans la figure n° 2 du cimetière Bellu militaire (mes notes dates du 11 avril 1998).

⁴⁶ Le fils de Maria Antonescu de son premier lit.

⁴⁷ General Constantin Pantazi, *op.cit.*, p. 5

⁴⁸ *Anuarul armatei române pe anul 1900* (*L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1900*), Bucarest, Imprimeria Statului, 1900, p. 197. En 1900 il était le commandant du 8ème bataillon de chasseurs.

signatures du prêtre ... [indéchiffré], la marraine “Dimitra” ou “Dumitra” ... [indéchiffré] et les parents “Antonie avec Sultana”⁴⁹.

L’un des premiers officiers supérieurs qui sont morts dans les luttes de la Première Guerre Mondiale a été le colonel d’infanterie Ilie Antonescu⁵⁰, ancien professeur à l’Ecole des fils de militaires de Craiova, là où allait apprendre le futur Maréchal. En ce qui concerne sa naissance – dont la date, le 11 janvier 1864, se trouve dans les annuaires de l’armée – j’ai consulté de nouveau les registres de l’église “Delea Veche”. Il faudrait préciser également le fait que dans les registres de l’église “Delea Nouă”, on n’a noté en janvier 1864 aucune naissance d’un porteur du prénom “Ilie”. Effectivement donc, dans le registre de naissances de l’église “Delea Veche”, est mentionné un Ilie, qui a vu le jour en “1864 ghenari 11” (11 janvier 1864), dans “oraș București mahalaua Delea Nouă” (dans la ville de Bucarest, le quartier de Delea Nouă). Dans la rubrique “numele și pronumele, starea sau meseria părinților pruncului” (le nom et le prénom, l’état ou le métier des parents du nourrisson) sont écrits “Anton sin Vasile postăvaru și Sultana”. La date du baptême est “1864 ghenari 16” (le 16 janvier 1864), et la marraine, “Zmaranda sin ... [indéchiffré] pârcălabu”. Dans la rubrique des signatures figurent le prêtre State, Zmaranda sin ..., Anton sin Vasile postăvaru et Sultana⁵¹. Comme on voit, les membres de la famille Antonescu habitait le quartier „Delea Nouă”, mais ils ont été baptisés dans l’église “Delea Veche”. La maison se trouvait dans la proximité de toutes les deux églises: elle s’avoisinait à l’église “Delea Nouă” par rapport à laquelle elle était séparée par Calea Călărași et elle était à quelques maisons distance de l’église “Delea Veche”.

On peut facilement remarquer le manque de concordance entre l’enregistrement de la naissance – mentionnée plus haut – de celui qui eût été le père du Maréchal Ion Antonescu, du nom donc de Ioan, fils de Iancu et de Pena, et l’enregistrement de la naissance de Dumitru et de Ilie, dans le même registre de naissances. Dumitru et Ilie sont écrits *exactement* aux dates de naissance qui figurent dans les annuaires de l’armée et ils sont tous les deux les fils d’Antonie sin Vasile postăvaru et de Sultana. Avec une certitude donc de presque 100%, Dumitru et Ilie des registres de naissance étaient effectivement les oncles du Maréchal. On s’explique ainsi comment le nom de famille “Antonescu” est né, c’est-à-dire à

⁴⁹ Direction des Archives de la Ville de Bucarest, collection des Registres de l’Etat Civil (*Mitrice*) – L’église “Delea Veche”, dossier n° 74/ 1832-1865, ff.240v-241. De même, on devrait préciser le fait que dans les registres de l’église Vergului, il n’y a pas eu en juillet 1860 aucun nouveau-né au nom de Dimitrie (ff.109v-110).

⁵⁰ “Colonelul Ilie Antonescu, fost adjutant regal, a fost apreciat îndeosebi pentru tăria de caracter. A căzut în 1916 [la Turtucaia], fiind comandant de brigadă, grav rănit. Evacuat în gara Fetești, moare înainte de a fi putut fi dus cu trenul la un spital chirurgical pentru ajutoare” (General Constantin Pantazi, *op.cit.*, p. 5).

⁵¹ Direction des Archives de la Ville de Bucarest, collection des registres de l’état-civil (*mitrice*) – l’église “Delea Veche”, dossier n° 74/ 1832-1865, ff.271v-272. Pour toute éventualité, j’ai également consulté les registres de l’église Vergului et pour le mois de janvier 1864 il n’y a aucun nouveau-né du prénom de “Ilie” (ff.120v-121).

partir du prénom – *Anton sin Vasile postăvaru* – du grand-père du côté paternel de Ion Antonescu. Sa grand-mère du côté paternel était donc Sultana, le prototype du personnage de Delavrancea avec qui l'écrivain avait été voisin dans son enfance. C'est feu Madame Emilia Șt. Milicescu, chercheur en histoire littéraire, qui lors d'un entretien privé a attiré mon attention sur Sultânica, sans toutefois préciser qu'il s'agissait de la grand-mère même du futur Maréchal. C'est toujours elle qui m'a dit que le père de Ion Antonescu avait le sobriquet de „Trică”.

Reste la question d'où provient la noncordance relevée plus haut. C'est probable que ce Ioan, fils de Iancu et de Pena, n'était pas le père de Ion Antonescu. Cela semble être l'hypothèse la plus plausible.

En revenant à Ilie Antonescu, il est devenu élève de l'école militaire le 1 juillet 1883, sous-lieutenant le 1 juillet 1885, lieutenant le 30 août 1889, capitaine le 10 mai 1894, commandant le 10 mai 1904, lieutenant-colonel le 1 avril 1911 et colonel le 1 avril 1913⁵². Son épouse provenait de la famille de grands propriétaires de Craiova, Pleșia⁵³. Ce mariage m'a été signalé pour la première fois par le regretté historien et généalogiste Dan Pleșia (1912-1997), neveu de cousin germain de Clemența Antonescu⁵⁴. Elle était la fille de Constantin Pleșia, pour quelque temps chef des propriétaires du district de Dolj, et de son épouse née Aristița Feraru, issue d'une autre famille de grands propriétaires terriens d'Olténie, d'où provenaient les épouses de Mihail Dragomirescu, le théoricien de la littérature bien connu, et de Eugen Cristescu, le chef du Service Spécial de Renseignements du temps d'Antonescu, homme de confiance de celui-là⁵⁵. A souligner est donc le fait qu'il y avait eu un lien éloigné de parenté par alliance entre Ion Antonescu et Eugen Cristescu. La fille de Ilie Antonescu, Florica-Angela (dite Boby) (+ 1 décembre 1988), a été mariée à Laurică Stănoiu (+ juillet 1987), propriétaire foncier dans le district de Mehedinți, un mariage sans enfants⁵⁶.

Il y avait également un troisième oncle du côté paternel du Maréchal, qui étant „fost profesor de geografie la liceul din Câmpulung, era pensionar în acel oraș./ Om modest, nu l-am văzut niciodată - écrivait le général Constantin Pantazi – și nici n-a venit să-l vadă sau să-i ceară ceva nepotului său cât timp acesta a fost Conducătorul Statului”⁵⁷.

⁵² *Anuarul armatei române pe anul 1900 (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1900)*, Bucarest, Imprimeria Statului, 1900, p. 220. *Anuarul armatei române pe anul 1914 (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1914)*, Bucarest, Tipografia Curții Regale, F. Göbl Fii, 1914, p. 332. Selon ce dernier annuaire, le colonel Ilie Antonescu était le commandant du régiment 26.

⁵³ Voir plus récemment, Mihai Sorin Rădulescu, *Familia Pleșia (La famille Pleșia)*, dans “Ziarul de duminică”, 22 août 2003, n° 32(163), pp. 1, 4; supplément culturel de “Ziarul financiar”, 22 août 2003, V^e année, n° 1192.

⁵⁴ Ștefan Pleșia, le grand-père du côté paternel de Dan Pleșia, était le frère de Constantin Pleșia, père de Clemența Antonescu née Pleșia.

⁵⁵ Mihai Sorin Rădulescu, *Généalogies*, Bucarest, Editions Albatros, 1999, p. 112.

⁵⁶ Au cimetière Ungureni de Craiova il y a un beau tombeau Stănoiu

⁵⁷ General Constantin Pantazi, *op.cit.*, p. 5. Selon des données que je n'ai pu vérifier, cet oncle qui se serait appelé toujours Ion – à la différence de Iancu, le père du Maréchal, qui représente en fait le

Ion Antonescu a eu une seule soeur, Lidia, mariée au général (d'infanterie) Ștefan Panaiteșcu (ensuite divorcés). Ce dernier était de 11 ans plus âgé que le Maréchal: né le 8 juin 1871, il est devenu soldat le 6 décembre 1889, caporal le 1 novembre 1890, sergent le 1 mai 1891, sergent-major le 1 mars 1893, sous-lieutenant le 30 août 1895, lieutenant le 1 juillet 1898, capitaine le 14 mars 1905, commandant le 1 avril 1911, lieutenant-colonel le 1 août 1915, colonel le 1 novembre 1916 et général de brigade le 10 mai 1918⁵⁸. C'est intéressant à remarquer que tous ses deux beaux-frères, tant Ion Antonescu que Ștefan Panaiteșcu, ont joué un rôle important dans les actions militaires de l'année 1919. Ainsi, ce dernier, ayant le grade de général de brigade et étant <<le chef d'Etat Major du Commandement des troupes de Transylvanie>>, a été décoré le 6 juin 1919 avec l'ordre "Mihai Viteazul", IIIe classe, par "le Haut Decret no.2189 du 6.VI.1919". La motivation était formulée ainsi: "destoinicia cu care a pregătit în mod judicios și minuțios, toate lucrările privitoare la ofensiva din aprilie 1919, pentru deosebita activitate desfășurată pe tot timpul acțiunei"⁵⁹. Cet ordre a été octroyé – le 31 décembre cette année – au Ion Antonescu – plus jeune que ses beaux-frères –, par le "Haut Decret No.5454 du 31.XII.1919", "pentru concursul eficace dat pe câmpul de luptă, înaltului comandament, în calitate de șef al biuroului operațiilor al Marelui Cuartier General, în timpul ofensivei din 1919, care s-a terminat cu intrarea glorioasă a armatelor române în Budapesta"⁶⁰.

Du mariage de Ștefan Panaiteșcu avec Lidia Antonescu est née une fille, Rodica, devenue l'épouse de l'ingénieur Miron Mărculescu, fils du général de cavalerie Constantin – dit Codin – Mărculescu et de son épouse née Olimpia Macarovici⁶¹. Né le 9 mars 1879, Codin Mărculescu est devenu élève militaire le 1 juillet 1898, sous-lieutenant le 1 juillet 1900, lieutenant le 10 mai 1906, capitaine le 16 janvier 1912, commandant le 1 avril 1917, lieutenant-colonel le 1 avril 1919 et colonel le 24 novembre 1923⁶². Rodica et Miron Mărculescu – les plus proches

---

même prénom – aurait vécu entre 1871-1958. Il a été marié à Maria Ionescu ayant un fils, Dumitru (n. 1907), marié à Silvia Mantu. Ce cousin germain du Maréchal a eu deux enfants: Maria (née en 1938), mariée à l'ingénieur Dan Demetrescu, ayant une fille, et Dumitru (né en 1943), marié à Monica Brașoveanu (née en 1945), ayant deux enfants, Ruxandra (née en 1981) et Ion Radu (né en 1982).

⁵⁸ *Anuarul armatei române pe anul 1900 (L'annuaire de l'armée roumaine pour l'année 1900)*, p. 265. A l'époque, il était lieutenant dans le cadre du régiment Suceava n° 16. De même, *Anuarul ofițerilor activi ai armatei române pe anul 1926/ 1927 (L'annuaire des officiers actifs de l'armée roumaine pour l'année 1926/ 1927)*, Bucarest, Tipografia Militară "Ministerul de Război", 1926, p. 16. A cette date-là il était encadré au Grand Etat Major.

⁵⁹ *Anuarul Ordinului „Mihai Viteazul” 1916-1920 (L'annuaire de l'Ordre "Mihai Viteazul" 1916-1920)*, p. 142

⁶⁰ *Ibidem*, p. 151.

⁶¹ Les renseignements concernant ce mariage et sur la famille de boyards Mărculescu proviennent de Monsieur Radu Mărculescu (né en 1915), écrivain et peintre d'églises, cousin germain de l'ingénieur Miron Mărculescu.

⁶² *Anuarul ofițerilor activi ai armatei române pe anul 1926/ 1927 (L'annuaire des officiers actifs de l'armée roumaine pour l'année 1926/ 1927)*, Bucarest, Tipografia Militară "Ministerul de Război", 1926, p. 319.

parents de Ion Antonescu – ont fini leurs vies à Bucarest, sans avoir des enfants. Le général Codin Mărculescu a commandé un régiment lors de la Première Guerre Mondiale. Il était intéressé par l'histoire de sa famille – qui était originaire du district de Dâmbovița – et par ses liens de parenté. Des esquisses généalogiques que son neveu, Monsieur Radu Mărculescu, m'a montrées en sont la preuve. Les grands-parents de Miron Mărculescu étaient Teodor Mărculescu et Zamfira Pârâianu, soeur du grand-père du côté maternel de Gheorghe Tătărescu⁶³. Ainsi, le neveu par alliance de Ion Antonescu était cousin issu de germains de l'homme politique libéral...

Après avoir divorcé de la soeur de Ion Antonescu, le général Ștefan Panaitescu s'est remarié à une Alsacienne, Jeanne Scherrer (née en 1875), fille de Jean Baptiste Scherrer et de son épouse née Anne-Marie Schlienger. Cette famille Scherrer - d'où est issu de nos jours le professeur de physiologie Jean Scherrer⁶⁴, neveu (issu de cousine germaine) de Dimitrie Gusti⁶⁵, personnalité distinguée de la science médicale française d'aujourd'hui – a détenu des propriétés foncières en Bessarabie, en s'apparentant par mariages à de vieilles familles de Roumanie et, en général, de l'Europe de l'Est: la famille princière Dolgorouki, les Cavaliotti – d'origine macédo-roumaine -, les Hârjeu, boyards de Bessarabie etc.

En demandant l'historien Gheorghe Buzatu sur les parents de Ion Antonescu, il m'a répondu qu'il avait eu un neveu du nom de Tomaide. Dans les annuaires de l'armée de l'entre-deux-guerres il y a un officier de ce nom: "Tomaide Gheorghe", colonel d'artillerie dans le régiment 35 d'artillerie, né le 27 novembre 1889, élève militaire le 1 octobre 1910, sous-lieutenant le 1 juillet 1912, lieutenant le 1 août 1915, capitaine le 1 avril 1917, commandant le 1 avril 1920, lieutenant-colonel le 10 mai 1931 et colonel le 1 avril 1937⁶⁶. Malheureusement, pour l'instant je n'ai pas trouvé le lien de parenté entre lui et le Maréchal.

Sur la famille de Maria Antonescu, les données les plus riches je les ai apprises chez feu Madame Colette Axentie (1911-1999)⁶⁷, fille de l'homme

⁶³ Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogii (Généalogies)*, p. 66.

⁶⁴ Après 1989, on lui a publié à la maison d'éditions Humanitas un volume intitulé "Oboseala" (La fatigue), paru initialement à Paris, dans la collection *Que Sais-Je?*

⁶⁵ Mihai Sorin Rădulescu, *Memorie și strămoși (Mémoire et ancêtres)*, Bucarest, Editions Albatros, 2002, p. 12. C'est le professeur Jean Scherrer et son neveu, Monsieur Raymond Honnorat, qui m'ont attiré l'attention au cours de quelques entretiens qu'on a eus en 1992 à Paris, sur la soeur de Ion Antonescu

⁶⁶ *Anuarul ofițerilor activi ai armatei române pe anul 1940 (L'annuaire des officiers actifs de l'armée roumaine pour l'année 1940)*, p. 591.

⁶⁷ Madame Colette Axentie a d'abord été mariée au diplomate Grigore Bilciurescu, en secondes noces à Noti Constantinide, conseiller de légation à Rome et ensuite ministre plénipotentiaire à Helsinki. Le troisième époux a été le chirurgien Corneliu Axentie, arrière-neveu du patriote transylvain Ioan Axente Sever et descendant du côté maternel de la famille d'Olténie Cartianu. Récemment est paru le volume de souvenirs de Noti Constantinide, *Valiza diplomatică 1890-1940 (La valise diplomatique 1890-1940)*, édition parue par les soins de Florica Vrâncanu, introduction de Dumitru Preda, Bucarest, Editions Libra, 2002. Madame Axentie – qui avec Romeo Drăghici, l'exécuter testamentaire de Georges Enesco, a organisé le Musée Enesco de Bucarest, tout en recherchant passionnément sa biographie – a fait un don de documents de famille à la Direction de

politique conservateur Nicolae Mareș, grand propriétaire foncier, membre de la Ligue “Vlad Țepeș”, président du Syndicat Agricole, ministre de l’Agriculture dans le gouvernement légionnaire (septembre 1940 - janvier 1941), sans toutefois avoir été membre de la Garde de fer. Nicolae Mareș et sa femme née Constanța Brezianu⁶⁸ étaient de bons amis du Maréchal et de son épouse qu’ils visitaient souvent dans sa villa à Predeal. C’est dans la maison Mareș près du parc Cișmigiu que Corneliu Zelea Codreanu et Ion Antonescu se sont rencontrés pour la première fois. Le fait d’avoir été haut dignitaire fut la cause de l’incarcération de Nicolae Mareș qui est mort dans la prison de Sighet. Madame Colette Axentie se souvenait sur la famille de Maria Antonescu qu’elle était la fille d’un colonel Niculescu, ancien participant à la Guerre d’Indépendance, et d’une dame née Nicolau, qui à son tour avait une soeur mariée à Dumitru (dit Titică) Orăscu, de la famille des boyards Orăscu⁶⁹. Maria Niculescu a d’abord été marié à un Monsieur appelé Cimbru⁷⁰, originaire de Constanța, ensuite à un Monsieur du nom de Füller, et en troisièmes noces, à Ion Antonescu. C’est de son premier mariage que Maria Antonescu a eu un fils, Gheorghe⁷¹, infirme, qui s’est suicidé à Călimănești, le 29 août 1944.

Du mariage de la tante de Maria Antonescu avec Dumitru Orăscu sont nées deux filles, cousines germaines donc de l’épouse du Maréchal: Ileana, célibataire, et Georgeta, mariée à Brașov à un médecin saxon du nom de Graeff.

Entre Ion Antonescu et Mihai Antonescu il n’y a eu **aucun** lien de parenté. Comme on le sait, Mihai Antonescu avait été l’avocat de l’épouse du Maréchal dans le procès de bigamie dans lequel elle avait été impliquée. Ce qui est moins connu c’est le fait que Mihai Antonescu, professeur de droit à l’Université de Bucarest, était un neveu – issu d’un cousin germain – du grand avocat Istrate Micescu, qui a occupé la fonction de ministre des Affaires Etrangères – c’est-à-dire la même qu’allait occuper aussi son neveu – dans le cabinet Goga – Cuza de décembre 1937 - février 1938. La grand-mère du côté paternel de Mihai Antonescu, née Anastasia Micescu, était la soeur de Nicolae Micescu, professeur de sciences de la nature à Ploiești, le père du juriste⁷². Mihai Antonescu a eu un frère, Nicolae, commandeur de marine,

---

la Ville de Bucarest des Archives Nationales, où s’est constitué un fonds familial de documents Constantinide-Axentie

⁶⁸ Sur leur origine et leurs parentés, voir Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogii* (Généalogies), pp. 158-162

⁶⁹ Une étude généalogique sur la famille Orăscu (Orescu) a été rédigée par l’ingénieur Șerban Orescu, établi à Munich. La question a également préoccupé le regretté généalogiste bucarestois Alexandru V. Perietzianu-Buzău. A la différence de Șerban Orescu, Dumitru Orăscu n’était pas un descendant direct de l’architecte Alexandru Orăscu.

⁷⁰ Voir plus haut dans le texte, les données recueillies dans le cimetière Bellu militaire. Aux premiers mariages de Maria Antonescu est également lié un procès de bigamie dans lequel elle a été impliquée

⁷¹ Il avait le sobriquet de “Gigică”.

⁷² Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogia românească. Istoric și bibliografie* (La généalogie roumaine. Historique et bibliographie), Brăila, Muzeul Brăilei – Editura Istros, 2000, l’annexe n° 4 - l’arbre généalogique de la famille Micescu

marié à Ioana Slăvitescu, nièce de Eugeniu Carada⁷³. Mihai et Nicolae Antonescu étaient les enfants de l'officier Alexandru Antonescu, dont les frères ont fait des carrières universitaires à la Faculté de Droit de Bucarest. Il s'agit d'Emanuel (1870-1949) (dit Nolică) et d'Eftimie Antonescu (1876-1957), tous les deux conseillers à la Cour de Cassation, sur les pas desquels allait Mihai Antonescu, leur neveu. Du mariage d'Emanuel Antonescu avec une Berlinoise est né un fils, Ervin (1903-1959), docteur en droit à Paris, mort dans la prison de Sighet⁷⁴.

DESPRE GENEALOGIA LUI ION ANTONESCU

- Rezumat -

Cercetările genealogice întreprinse de către autorul rândurilor de față se întemeiază pe starea civilă din București, precum și pe mărturiile orale ale câtorva rude prin alianță ale lui Ion Antonescu. Astfel am putut reconstitui ascendența sa directă pe trei generații, legate de mahalaua Delea Nouă, situată în partea de sud-est a Bucureștilor. Ion Antonescu era așadar fiul ofițerului Iancu Antonescu, fiu, la rândul său, al lui "Anton sin Vasile postăvaru" și al Sultanei, prototipul personajului literar "Sultânica" a lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, vecin al familiei Antonescu pe Calea Călărașilor. Este vorba de o familie de ofițeri superiori, legată de Palatul Regal: Dimitrie și Ilie Antonescu, frați ai tatălui lui Ion Antonescu, au fost aghiotanți ai lui Carol I și ai lui Ferdinand.

Soția lui Ion Antonescu, Maria Antonescu născută Niculescu, era și ea fiica unui colonel. De amintit este de asemenea patronajul exercitat de Ion Antonescu și de soția sa în domeniul ecleziastic: ei au ctitorit câteva biserici în capitală și au făcut donații însemnate la ele.

⁷³ *Idem, Elita liberală românească 1866-1900 (L'élite libérale roumaine 1866-1900)*, Bucarest, Editions All, 1998, pp. 107-109.

⁷⁴ Ces éclaircissements généalogiques m'ont été communiqués par les regrettés Ana-Maria Vassilie-Lemeny (la fille d'Istrate Micescu) et par son époux, le philosophe Sorin-Titus Vassilie-Lemeny (Bucarest, 21.V.1990).

THE BISHOP POLICARP MORUȘCA (20.III.1883–26.X.1958) AND THE CONCERN FOR THE AMERICAN ROMANIANS

Ioan Opreș

With the first Romanian orthodox church (with the festival of “St. Nicolas”) from Regina-Sask. (1902), then the church “St. Maria” from Cleveland-Ohio, where the Archiepiscopate from Sibiu sent the first priest, begins the history of the Romanian orthodox expectations in America¹.

The Transylvanian emigrants preferred the industrial north-east and the central areas, settling in the north of the state Ohio and in western Pennsylvania, at Cleveland, Youngstown, Akron, Canton, Massillon, Farrell, Alliance, Warren, Elwood City and around Pittsburgh. The inhabitants of Banat settled at Chicago, Philadelphia, St. Paul and Detroit and the Macedo-Romans especially in New York, Bridgeport, Worcester, Southbridge, Providence, Woonsocket, Plawtucket and St. Louis. The inhabitants of Bucovina were concentrated in Canada, but also around Detroit and Cleveland. Those from Bihor, Satu Mare and Maramureș gathered close to Aurora, Illinois, Trenton, Rewbling and New Jersey. Between all the centers looked by the Romanians, Detroit was the most wanted.

Came in great number after 1900, the number of the Romanians increased rapidly. This can also be seen from their first newspapers, “Românul” and “America”, whose beginnings dates since 1905 and 1 September 1906.

It followed “Semănătorul”, edited before the First World War by the priest Ioan Podea and then, from 1936, “Solia”.

The first Romanian priest arrived on American soil was Moise Balea, in 1905. He founded many parishes and the newspaper “America”, promoting the idea of a Union of the Romanian Societies. After him followed the priest Ioan Podea, the first rector assigned for the American Romanians since 1912. The priest John Truția, stimulated the foundation of the American Orthodox Episcopacy. Eugen Lazăr and Vasile Hațegan were Romanian priests born in S.U.A., educated at the Theological Institute from Sibiu in the first years of forth decade and then returned among their kind.

On the 24 February 1918, at the reunion of the American Orthodox Churches organized at Youngstown, the 70 representatives chosen by the parishes signed the Document for the Dedication and the Submission of the Orthodox Romanian from the United States of Northern America to the Holy Metropolitan Seat of Ungro-Wallachia. It mentioned: “none of us should have any connection with the Orthodox Metropolitan Seat from Hungary and Transylvania and the connection that once existed to be broken. They will be established again only

---

¹ See the introduction to Gerald J. Bobango, *Religion and Politics: Bishop Valerian Trifa and His Time*, East European Monographs, Boulder, Columbia, University Press, New York, 1981, p. 3.

when Transylvania and the Romanian regions from Hungary shall be set free, becoming a part of the Free Kingdom of the Romanians". The same proclamation announced "the foundation, on the land of this Country of Freedom, of a Romanian episcopacy after our Eastern Law, that from no on will bear the name of the Orthodox Episcopacy from the United States of Northern America". "We subject this Episcopacy to the Holy Ungro-Wallachian Metropolitan Seat and it will follow all the Holy Metropolitan Seat will believe, confess and decide. From no on only She has the right to guide the management of Our Church"².

But the American Orthodox Episcopacy founded formally only after the decision made by the Churchly Congress from Detroit at 25-28 April 1929. An Ad Interim Commission was authorized to organize parish schools, the activity of the orthodox youth and of women organizations, to form chores, fanfares and cultural houses, preparing the installation of an orthodox bishop³. In this context of preparations and expectations, came in America the one who was named the first missionary Romanian orthodox bishop, Policarp Morușca.

At the end of World War One, the American space sheltered and offered work for many Romanians left "for the New World" from who knows what village from Transylvany or Bucovina⁴. Workers in factories, in rich farms, generally simple men, most of them peasants, left for America from the first decade. They all wanted to get rid of poverty, to run away from the obstruction of other nation masters, or from the antinational political and cultural measures.

Among the intellectuals or youth send to studies they were few because the Romanians didn't excel as cultural education. Very surprising is the existence of a group of the Romanian students in America, named "Nicolae Iorga", that reunited the young students from Indiana Harbor. At 19 February 1921 it recommended to the Supreme Council the reverend Miron Benchea⁵ as "the only Romanian priest in Western America, the preacher of God's word in the sweet Romanian language" among the Sibieni emigrants⁶.

---

² See the complete text at Rev. Fr. Vasile Hațegan, *Romanian Culture in America*, Cleveland, Ohio, 1988, p. 13.

³ See at: Gerald J. Bobango, *op.cit.*, p. 5; Rev. Fr. Vasile Hațegan, *op.cit.*, pp. 98-99.

⁴ See at Ioan Opriș, *Românii înspre și în America*, în "Corviniana", III, 1997, pp. 157-162.

⁵ Born at 10.VIII.1895 in Cornățel, Sibiu district, son of Toma and Sanda Benchea (n. Mihu), who took the "exile's stick"; he attended 4 gimnasium classes at the superior Greek-Catholic Gimnasium from Blaj, graduating excellently, then one year at the Pedagogic "Andreian" Seminary from Sibiu, graduated in 1913. Left with the parents in the United States, he was ordained priest at New York by professor doctor priest Gheorghe Lazăr Gherman, theologian at the University from Cernăuți. Voluntary enlisted in the American army, he served as a military priest for 18 months, being the only priest at the church "St. Cross" from S.O. Omaha – Nebraska. As a vicar he collected 23 000 lei and he send them all to Queen Maria to help the orphans of war.

⁶ In the National Archives – the Central Historical Archive, Fond the Ministry of Cults and Arts, file 109/ 1921, f.81-82 și 85.

In the same year, another priest, Vasile Medelian, had been ordained in America by the Russian bishop Ștefan from Pittsburgh⁷. This priest “crossed the ocean before I was ten because I wanted to get rid of the despotism of tyranny and to earn bread and clothes for my family”.

In this case the priest waited for the Romanian Orthodox Synod to recognize his ordain. “Understanding that the long desired country escaped from the tyrannical domination, I hurried home to help, with my humble powers, at the cultural and economical consolidation and development of the people who made me”⁸.

In the first case, the reverend dr. Lazăr Gherman was not recognized by the Holy Synod as administrator of the Romanian parishes from America, not having any right to ordainment. The second case was about a Russian orthodox hierarch, and American citizen in the same time, who didn’t had such a prerogative according to the canonic right. The Romanian legation to Washington signaled – under the signature of the Minister Anton Bibescu – “the disorganization of the Romanian orthodox parishes from America and the total lack of supervising its clerks”⁹.

The Synod of the Romanian Orthodox Church informed – under the signature of prime Metropolitan Bishop Miron – the Minister of Cults and Arts, Octavian Goga, that the only authority which had authority over the orthodox Romanian in America was the Archiepiscopate from Sibiu. The high hierarch himself had taken care of these problems before he came to Bucharest. Observing that “there wasn’t a unity of opinions among them”, Miron Cristea underlined: “Our interest is to be well taken care of, so they will not be lost for our Nation and for the Church”. “Guarded for the church and for the nation, among them can appear useful talents for the nation, or in the worst case can appear rich men who could leave their millions for their mother land, for some superior raisons”¹⁰. So the scrupulous hierarch wanted to send a bishop to visit the parishes and to analyse the situation, and concluded: “we must organize them and put in the van a bishop to lead them for their own good and for the good of the nation. Only in this way they will not be lost into the sea of strangers”¹¹.

For the situation to be well understood, the Consistory of the Romanian Orthodox Archiepiscopate from Sibiu communicated to Bucharest that it recognized as administrator of the orthodox parishes in America only the priest Ioan Podea, working at Youngstown, and supported him in the next years. He also supported him in the summer of 1921, when pr. Podea wanted to return into the

⁷ Cf. Memorial send from Foeni, Torontal district, to the Ministry of Cults and Arts, 12.IV.1921 to the recognizal of the ordainment, *loc.cit.*, f.89.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Cf. the address no. 7044/ 1921 of the Ministry of Foreign Affairs to the Ministry of Cults and Arts, annexing the report no. 907 of the diplomatic office, *idem*, f.90.

¹⁰ See the address of the Ungro-Wallachian Metropolitan Seat no. 2086/7 VI 1921, *idem*, f.96-97.

¹¹ *Ibidem*, f.97.

country, but he couldn't do it because he didn't had money ensured by the Romanian authorities¹².

The priest had a great influence and his services for the Romanian cause are conjured up by numerous sources, among which professor Vasile Stoica, who had official missions in U.S.A between the years 1917-1920.

Strong personality, very popular, Ioan Podea's activity evolved in a sense that was contrary to the unity of the American Romanians. This situation is also confirmed by the diplomatic sources. The legation to Washington appreciates, in the autumn of 1924, that "the activity developed in America by priest Ioan Podea is ominous" and "it would be in the interest of the Romanian spiritual peace to take his priestly gift"¹³. As we can see, it is a very serious observation!

Meanwhile, the hierarchs from the Moldavian and Sucevean Metropolitan Seat named priests in the parishes from America: the protosinghel Ghenadie Gheorghiu, from Secu monastery, came to the church "St. Nicolas" from Regina-Sask., and Martin Ionescu – from Cozia – in the same Canadian locality, but to the church "St. George"¹⁴. Also they answered to the demand of 200 families from Dahinda-Sask., who build the church "St. Maria" to grow "the patriotic and religious feelings of the ancient belief", and they brought there the friar Teofil Maxim from the church "Trei Ierarhi" in Iași.

These appointments concerned mainly the Romanians that came from Bucovina.

The pastoral condition and the fate of the emigrant Romanians intensely concerned the political circles. The deputy Sever Dan asserted that their fate "should be a special preoccupation for the governments who permanently speak about the national interests"¹⁵. The Romanians closer to the boundaries were especially concerned, but those in America weren't excluded either. In the same year, in a letter send to Minister Al. Lapedatu, regarding the settlements from Athos, the Patriarch Miron said: Romania should have founded "some orthodox settlements abroad, mend to give the Romanian Patriarchy an universal character". He also asked "a greater daring than that indicated by the ancient small Romania"¹⁶!

---

¹² See the addresses of the Consistory from Sibiu no. 4321 Bis/ 1/ 14 VI 1921 and of the Minister of Foreign Affairs no. 29146/ 2 VIII 1921, *idem.*, f.98, 102.

¹³ In the address of the Minister of Foreign Affairs no. 17955/ 22 IX 1924 to the Minister of Cults and Arts, *idem.*, file 14/ 1924, f.75.

¹⁴ Cf. addresses of the Mitropolitan Bishop Pimen no. f.75, 554/ 12 II and 4909 and 4910/ 31 XII 1925, to the Ministry of Cults and Arts, *idem.*, file 9/ 1925, f.3-4.

¹⁵ The interpellation of the Transylvanian (4 June 1921) the Deputy Chamber send it to the Minister of Cults and Arts with no. 2679/ 5 VI 1925, *ibidem.*, f.103.

¹⁶ Cf. the letter of the Romanian Orthodox Church Synode signed by Patriarch Miron with no. 309/ 15 VII 1925, on which Al. Lapedatu noted: "At the Minister of Foreign Affairs it will be done after the wish of His Holy Highness the Patriarch", *ibidem.*, f.108.

The consequence of unification, resulted from the fulfilling of the national unity, led to a measure appeared gradually in the political, diplomatic and churchly strategies: the foundation of an Episcopate of the Romanian Orthodox Church for the Romanians in Diaspora. At 12 December 1922 the Romanian Orthodox Church Synod decided this hierarchy, but from the beginning connected it to the Romanians close to the boundaries and from the Balkans. The Romanian Ministry at Tirana, Simeon Mândrescu, was delegated to “study the possibility to found a Romanian episcopate for the Romanians in Albania”. In the future all the other Romanians close to the boundaries and those from America were to be subjected to this institution¹⁷. Miron Cristea expressed for the first time the intention to create a superior orthodox hierarchy meant to take care also for the European and American Diaspora. The Orthodox Society of the Romanian Women associated to this institution, stimulating it and asking a bishop “for the spiritual rule” of the 250000 American Romanians¹⁸.

The Minister of the Cults was led, all these years, by the historian Al. Lapedatu, a visionary minister, who knew very well the problems related to the confessional organization¹⁹. In the third decade of the XX century he imposed an exceptionally legislative, organizational and guiding dynamics. The works developed due to seriousness and persistence, but with strains and many obstacles. More than once the uncertainty and opportunities confronted, motivating the churchly servants to leave to American parishes. For instance, in 1925, pr. Ioan Truția from Râșnov – who will support a lot the first missionary bishop, Policarp Morușca – found himself in dilemma whether to accept or not a parish in U.S.A., giving up his parish in Romania²⁰.

He could not risk the situation happened to the Romanian orthodox church vicar from Wood Mountain (Saskatchewan) who didn't received from the country any money since 1914²¹.

Already the sector minister begun to correct, after 1925, some debts, according traveling helps or facilitating the passports obtaining. Things happened this way with pr. Vasile Bucșa from Bistrița, send to Chicago by the Sibian Archepiscopate, at the demand of the Romanian flock. Al. Lapedatu gave him 10000 lei as a traveling help despite the negative notice of the economical sector.

¹⁷ This proposal was made by the Synode under the signature of Miron Cristea, ministry Lapedatu.

¹⁸ *Ibidem*, f.15.

¹⁹ See the chapter Alexandru Lapedatu and the Romanian Orthodox Church at Ioan Oprîș, *Alexandru Lapedatu în cultura românească*, Editura Științifică, București, 1996, pp. 137-182.

²⁰ At the address of the Romanian Orthodox Archiepiscopate Consistory from Alba Iulia and Sibiu with no. 9522/ 2.XII.1925, the ministry Al. Lapedatu negatively notes about the concomitant payment of the salary into the country, *ibidem*, f.146.

²¹ The out-dated situation grasped by the Moldavian and Sucevean Metropolitan Seat with no. 156/ 10.II.1927 to the Minister of Cults and Arts, *loc.cit.*, file 134/1927, f.1.

For other two Transylvanian missionaries, sent in America either, was asked direct help from²².

All the postwar modifications – on macro political, economical, strategic and cultural order – also reflected in Romania's evolution, which became a referential point in the south-eastern European region. Many solutions were found also on ecclesiastic plan, where the Romanian Orthodox Church, became Patriarchy, represented, as hierarchy, the second great Orthodox Church in the world.

The need to organize a Romanian diocese in America imposed as a consequence of the great number of Romanian believers came in the New World, before World War One. The great number of Romanian emigrants came from the Austrian – Hungarian Empire, mostly from Transylvania and Bucovina, soon demanded measures for churchly support and sustain. The big majority of these emigrants were orthodox and the space in which they established belonged to the United States, so the churchly forums from home begun to discuss some measures. More concerned were the regional ones, from where the emigrants had left: the Metropolitan Seat of Ardeal and the Metropolitan Seat of Moldavia and Suceava. The solution that resolved the complex problematic came only in 1934, when in was founded the Missionary Episcopate for the Romanian orthodox believers from the western unorthodox countries (or the Romanian orthodox missionary episcopate of America and western states)²³. For the episcopacy seat was chose missionary bishop Policarp Morușca²⁴, through the decision of the Romanian Orthodox Church Synod, on the 24 January 1935. At 24 March he was ordained and on 4 of July 1935 established in the Cathedral „Saint George” from Detroit. The will of the Church and mostly of the Patriarch Miron Cristea to give an organization to the American Romanians finally fulfilled and at their leadership came a priest with exceptional qualities and a great calling to devote himself to the mission.

The bishop took the hierarchy in very difficult conditions, being accompanied only by two priests when he left the country: the archimandrite Ioachim Popescu from Constanța Episcopate and the priest hierodeacon Petre Prochnițchi. The first one was forced to undertake immediately a parish, at 1 August 1935, and the other one returned into the country in the same year. The bishop remained and found support in a very helpful rector, Ioan Truția (1895-1954), who stood at his side although he was preferred as bishop by the communities. Further on we will see what was the situation of the Romanian groups all over the

---

²² See the addresses of the Romanian Orthodox Archiepiscopate from Alba Iulia and Sibiu with no. 10003 and 1176/ 1927, *Ibidem*, f.254. In the last case the dignitary was reminded that in 1922 the Minister of Cults and Arts supported the departure of 6 missionary priests in America, giving them 250 \$ each for the installation.

²³ Founded by the Law published in Monitorul Oficial, no. 105, 8 V 1934.

²⁴ A detailed biography and bibliography at Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, București, Univers Enciclopedic, 1996, pp. 288-289.

United States of America and how the bishop Policarp Morușca managed to unite what seemed impossible to unify. Before he left the country, the bishop deposited 240000 lei at the Churchly Central Council, but at the end of the year he hadn't received a penny, although in the budget were stipulated certain sums. Revolted, he addressed to the Ministry of Cults and Arts, Al. Lapedatu, and he threatened that if he will not received the money, he will talk to the King and expatriate himself, "to end the situation of Bishop beggar"²⁵. Punctually, he demanded the Minister 5576000 lei a year – a sum earmarked by the Holy Synod – for the functioning of the diocese with 7 positions (bishop, vicar – advisor referent, diocesan inspector, secretary-deacon, registering clerk, typist, cleaner), and payment at the level of the Romanian diplomatic personal from Washington. „Without this sacrifice – wrote the bishop – made by the Romanian state, by the Mother Land, the organization we managed it made in the last half of year will remain illusory. Then will follow the deception of our poor believers whose souls were stirred up by our canonical visits, from one boundary of the United States to the other. Except the four parishes all were researched until now, and in Canada remained only the north-western part.”

If these measures were not taken, „the Romanian group destined to perish. And it would be a damage for the entire nation. The Romanian group present here has the duty to make the connection between the Romanian nation and country and the great republic of the United States which, forewarned by the Romanians, can still be useful for the interests of our people in the international concert of nations”²⁶. What a visionary opinion!

The analysis made by the bishop to the American Romanians situation impresses with its lucidity and insight: „The depression continues, the people barely earn those strictly necessary to live and many of our men are kept by the towns where the lack of work found them!” After crossing long roads, visiting the Romanian parishes, he considered that “now follows the building consolidation action”. He found the Romanian believers “gripped in a firm hassle” between the American Romanians Union and the American Romanians League from the many societies around the newspaper „America”²⁷. The vanity of the Union and League leaders didn't leave place even for the Church and considered that the missionary bishop was a rival for the domination of the Romanian colonies.

After he analysed the situation, the hierarch refused to take part at the permanent arguments and stood aside at the elections for the League and Union

---

²⁵ Cf. address with the heading of the Romanian Orthodox Episcopate from America, 6201 Detroit Av., Cleveland-Ohio, no. 21, 12 I 1936, in Arh. Naționale, Central Historical Archive, Fond Minister of Cults and Arts, file 8/1939, f. 8.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ In the address no. 82/1936 of the Council of the Romanian Orthodox Archiepiscopate from America to the Churchly Central Council, registered at the patriarchy cabinet with no. 2098/21 II 1936, loc.cit., supra, f. 12-13.

Convention, organized on the 2 September 1935. He considered that he came to America “to gather, not to waste”²⁸!

Attentive observer, the bishop underlined: „The Romanians from America are destined to die here. Some of them have connections they can’t undo, others would like to leave, but with what?” „The children born here think of America as their home and the parents can’t leave their children”²⁹. He concluded that “they cry when I tell them about the country we left. But I only found exceptions that were animated about the desire to go back home. The homesickness and nostalgia now presses all. But they are American citizens, house owners in towns and country areas. They have their own children grown here, some of them in offices, married and settled at their homes. Others buried in America’s land their beloved. Because they don’t have any money, there is nothing they could do at home. It is totally erroneous the idea that the Romanians from America could come back home and constitute the middle class that we lack: manufacturers, handicraftsman, traders... They may work here in factories, but they know the only one thing they do for years, in the same place... To know the production device, or to have men to conceive or execute an independent think is a rare exception”³⁰. The bishop understood the effect of the mechanization, of the rolling belt which strictly specialize a certain technical operation! He appreciated that the ethnic Romanian group, “especially through the molding generation”, could still make “a permanently connection”. “The future might still reserve some surprises, because the Romanians which were American citizens, could sustain the cause of their brothers from home, and do it with great results and response”³¹. Because „as Romanian group they are very divided” – only in Detroit there were 43 societies and organizations! -, it had to be knocked together “so it can impose through discipline and dignity. As a number we can’t count much among the 120 millions citizens”³².

“Souls fisherman”, the bishop enumerated the causes which led to the scission of the Romanian group: „the disease most spread among the Romanians is that to be a president”, the traditional vanity. Then followed the condition of the youth, „unconcentrated and troubled by the tempting delusions of workers organizations of left orientation” and who – although remained decorous – „do not understand their parents anymore”³³.

He mentioned then a generally human and national feature: „*There are so many here that display their Romanian spirit only to maintain in a situation, or to fish in the diffuse waters of the actual politics, or occasionally, after the American*

---

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, f. 21.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, f. 23.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, f. 16, 23.

way. Here has success the daring and the talkative, as in the rest of the world. Here there are people who fraternize with the Socialists and the Communists and in the same time speak loudly about their nationalism and Romanian spirit, so people will hear about them in the mother country”³⁴.

Knowing and loving the people, the bishop Policarp Morușca saw that only about 5000 Romanians were actually supporting the Church, from the 80000 in the USA, 15000 in Canada and other tens of thousands in South America. So he wondered: „Where is the rest of the Romanians from America?”³⁵

Against him many strangers unleashed hostilities and “intrigues”, and Romanians too! They named him heretic, schismatic, Communist, and accused him of God knows what! Among them, and sometimes leading them, was the priest Ioan Podea, who founded an independent parish, for “the workers”, at Cleveland, preaching Communist ideas, of a too embarrassing equalitarianism in a capitalist country! His approaches, the promoted propaganda made him undesirable for the churchly authorities from Bucharest. He has called back home in December 1935 and he left in the same month. The bishop asked directly the Patriarch Miron to support him into the Synod, to the government and the King, seeking answer to the question “are the country and the church from home decided to support and sustain the Romanian group from America?” *Or else we will not delude ourselves anymore with hopes and promises that cannot be fulfilled and we will make our own future thinking without counting on an outside help.* This clear orientation very necessary so we will not take initiatives and establish targets that cannot be accomplished”³⁶. What a daring attitude!

Being an action man, the bishop visited Romania’s Ministry to Washington, Carol Davilla, who introduced him to the chief of the Near-East Department from the American govern, to the state secretary Cordell Hull and to the president Roosevelt. Here he was welcomed „with kindness and encouraging words”, and he was promised help³⁷.

He also cultivated good connections with orthodox metropolitan bishops: the Russian Teofil from San Francisco and New York, Leonte from Chicago and Veniamin from Pittsburgh, as well as with the Greek metropolitan bishop Athenagoras from New York and the bishop Calistos from Chicago. When, at 31 December 1935, he picked up 1753,55\$ send from the country, after a half a year, he saved the situation of the Bishopric and his own.

Meanwhile, he received from Romania books and magazines from the Churchly Central Council, as an answer to his demands to found parish libraries in the American space, and schools around the churches. The hierarch had insisted for this, underlying that „if in a year or two we will not be able to attract the youth, to

---

³⁴ *Ibidem*, f. 24.

³⁵ *Ibidem*, f. 23.

³⁶ *Ibidem*, f. 25.

³⁷ *Ibidem*, f. 28.

regain him and reintegrate him in the Romanian and churchly life, the fate of the Romanian group from America is sealed”³⁸.

In 1936 – a very difficult year for the Romanian bishop – he made efforts to organize at Youngstown an Orthodox Churchly Congress and he chaired it between 5-6 September. The manifestation was met with great enthusiasm by the Romanian communities, and found a special interest among the participants. The Magyar parishes from America appealed with great success to such reunions, a few years after the war ended.

Send by the legation to participate at the sections and to transmit the Romanian government’s support, Andrei Popovici, the chargé d’affaires, reported to the Ministry of Foreign Affairs that: „I had never seen before so many people gathered at a Romanian manifestation in the United States, as this one. Thousands of Romanians all over the country gathered, among which youth, both boys and girls. This manifestation was significant especially because the youth born and grown here is not interested about the Romanian life – as it manifested until now in the mutual assistance societies which didn’t understand them and didn’t offered anything attractive”³⁹. The diplomat’s conclusion was that the bishop Morușcă „offers them the guarantee of his actions continuity and solidity”, inducing „a strong sudden change for the better in the Romanian’s thinking and feeling”⁴⁰. Morușcă – as it results even from his reserved attitude face to his detractors at „America”, diminishing the participants critics and offering them a way of better understanding – „deserves the largest support from the authorities and Romanian society”. This was necessary for the union between „a second and a third generation of the American Romanians and the mother country”⁴¹. During the Congress also developed the Conference of the Romanian youth – the first of the kind in the United States of America. The participants received and adopted with great enthusiasm the bishop’s proposal to organize in 1937, a great trip into the country, a good opportunity to tighten the connections, to make new friends and to discover the roots of those left from home a long time ago.

Appreciating this churchly congress, the Synod of the Romanian Orthodox Church expressed its satisfaction face to „the churchly, missionary and national activity developed in America by His Highness the Bishop Policarp Morușcă”. Seeing the success of the orthodox churches Congress, the Synode asked the Minister of Foreign Affairs to support the projected and the Minister of Cults to enlarge the subvention send to the missionary bishopric⁴².

---

³⁸ *Ibidem*, f. 33. See also the intervention of the Churchly Central Council to the Minister of Cults and Arts, no. 2790/7 III 1936, *idem*, f. 32.

³⁹ Cf. report no. 3240 – P – 12/15 IX 1936 to the ministry Victor Antonescu, *idem*, f. 81.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 82.

⁴¹ *Ibidem*, f. 84.

⁴² Cf. the meeting of the Holy Synod, 26 XI 1936, *loc.cit.*, file cit., f. 85.

Meanwhile, the bishop's actions led to important achievements, consolidating the activity he begun. Continuous visits, after the șagunian model, discussions with priests and believers, encouragement and support to build or repair churches, always restless on the road, these were the bishop's actions. He considered himself forgotten, „left entirely alone; alone at the office, alone on the long roads of the canonical visits and often alone at the religious services. The subvention send by the Romanian state made the bishop's salary equal to that of a functionary from America (358\$ lunar)”, and I am forced to pass the winter „in a 22 dollars topcoat. I took a lunch, together with the accompanying priest, of 52 cents”⁴³. The bishop Morușca did not despair and didn't give up! On the contrary! He said: „Until now I endured all this with serenity, considering myself permanently on the <<front>>, where there's to question about comfort”⁴⁴. In all those years he edited episcopal calendars (1936-1939), he published „Solia” – from February 1936 – and bought 200 acres of land for the orthodox ecclesiastic center. „Vatra Românească”, „was mend to gather the charity and culture institutions, without which the Church cannot fulfill its mission”⁴⁵. At his initiatives answered many Romanians, priests and laymen, who understood his ideas and supported them. They build national houses close to the churches, sometimes parish residences, repaired churches and even build new edifices. The seeds sew on American soil by the hardworking bishop begun to grow! We find the restless bishop participating at the Romanian National House hallowing, at the church „Saint Maria from Cleveland, ceremony developed with great enthusiasm on the 17 October 1937”⁴⁶. The bronze bas-reliefs with historical scenes made by Mac Constantinescu testify about the major ideas that dominated the bishop's mind. He often took part at conflicts extinction or the solving of the difficult situations of the priests send at American parishes. His way of life, his temperance and kindness had the gift to attenuate conflicts or even to extinct them. The bishop Morușca knew, better than any other Romanian representative in America, how the priests and their flock were living. Once he negotiated the situation of the priests Glicherie Moraru and Teodosie Scaletchi – both wanting to stay in Montreal. Generalizing, he said: „The story of both priests past life is long and painful, back in the country and here in America, where, to resist, you must have the patience of a martyr, ungrudgingly persistence and self-denial devotion to the Church. Above all, you need fair, spotless life”⁴⁷.

⁴³ Cf. the olograph letter with the missionary Episcopate heading, no. 99/6 IX 1939, send from Craiva, to the poste office Ighiu the ministry Dr. Nicolae Zigre, *loc.cit.*, f. 39.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ See the participation notice of the Romanian vice-consul from Cleveland consulate, G. Anagnostache, in *loc.cit.*, file 6/1938, f. 1.

⁴⁷ The note of the Romanian Orthodox Missionary Episcopate in America – „Vatra Românească”, Grass-Lake – Michigan, no. 279/17 X 1938 to the Minister of Cults and Arts, His Holy Highness the Metropolitan Bishop Nicolae Bălan, in *loc.cit.* file 6/1938, f. 39.

Forced to appeal to more or less “orthodox” associations (for instance, Glicherie Moraru (1894-1973) was partner with another Romanian at a restaurant, then became a successful businessman), the priests searched for parishes which could offer them a decent life. The bishop named the first priest at the churches „St. Nicolas” from Regina and at those with the festival „Saints Apostles Pavel and Petru” and „Adormirea Maicii Domnului” Kayville – Saskatschewan, and priest Scaletchi at the churches „Saints Apostles Petru și Pavel” – Flintioft and „the Ascension” from Elmspring⁴⁸.

The bishop’s demands were later listened also at Bucharest and the parish presented the Romanian authorities undeniable realities. In the United States of America 43 priests already functioned in 1939: 2 bachelors; 5 with the theological academy; 5 with theological institute and school graduates; 3 with normal school and theological Institute; 3 with theological seminar and 20 without special theological education. 5 didn’t have parishes and 7 parishes were vacant, being unable to support the priests.

For them the bishop asked a subvention of 1 426 800 lei and a salary equivalent with those of the other priests outside the country, taking as models those from Hungary and Yugoslavia: 3300 lei/a month for those with theological Institute and 2300 lei/a month for the others⁴⁹.

He demanded these corrections for the priests in America so that they “will feel connected to the mother country”, treating them like the other brothers were. For a bishop he claimed a salary of 500\$ a month. For a reviewer he asked 250\$, for a deacon-secretary 150\$ and for a cleaner 70\$. There were also prevised stipulated 75\$ for material and chancellery expenses, and the rest of the subvention (1 500 000 lei) was to be retained for the publishing of „Soliei”, “a newspaper for spiritual construction and Romanian propaganda”⁵⁰. After observing directly the American realities, the bishop Policarp Morușca noted: „the working and money crisis crossed the Republic of the United States of America. The Canada Dominion was crossed by drought for 9 continuous years”. The believers could afford at most the church maintenance, but not their priests. At the same time with the priests fate was discussed „the prestige of the Romanian Orthodox Church abroad in the face of our believers there”⁵¹.

He capitalized all the opportunities he encountered. At New York he managed, when the Romanian stand was organized at the Universal Exposition, to organize „an orthodox parish and to buy a house, where I ordered a prayer chapel”, hallowed on the 23. July 1939, one day before he left to America to participate at

---

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Cf. the report made by the Cults Director, Șt. Brădișteanu, according to no. 43863/1939 to the Ministry of Finances to approve the new subvention, *loc.cit.*, f. 37.

⁵⁰ In the address no. 39/6 IX 1939, wrote from Craiva, *idem*, f. 39.

⁵¹ *Ibidem*.

the sections of the Holy Synod⁵². In the country he asked for the approval of a priest, paid by the Minister with 100\$ a month. He also intended to send for a orthodox priest in South America, for him asking a subvention of 400000 lei⁵³.

He was a bishop without "residence in the country" and when he came to Bucharest it wasn't very sure where he stayed. This bishopric didn't had the others advantages, although it was under the canonical jurisdiction of the Holy Synod, taking part at the superior churchly corporations, with deliberative vote concerning its mission. For P.S.S. Policarp Morușca it was needed a royal decree already approved.

A Romanian Orthodox Mission in South America was founded in 1933, with headquarters at Buenos-Aires, where over 30 000 Romanians were living. The first missionary priest was the Bessarabian Mihail Petrovici, who stayed here for the Romanians from Argentina and Brazil, but in the same year he returned into the country, lacking the material means. The 300 000 „strayed” Romanians from South America were „completely lacking any organization, therefore in an inferior situation compared to the other nations and confessions”. The bishop Morușca asked for a priest for them. At 1 March 1940 the Churchly Central Council named again the priest Mihail Petrovici, the missionary Episcopate gave its blessing on the 3 March and the Patriarch Nicodim blessed immediately the mission. The priest prepared for the road, but on the 25 May 1945 he hadn't left yet!

After breaking the war and because of his precarious sanity, the bishop understood that, at least in the near future, he couldn't go back to U.S.A. For the next few years he retired at Craiva and accepted, in 1941, the position of bishop at Cetatea Albă – Ismail, on another Christian front. The bishop wrote to the Ministry of Cults and Arts, Ioan Nistor: on the 15 January 1940 he asked to pass the Missionary Episcopate in his budget, not with subvention, but with the necessary paid personnel. For himself he asked „the regularization of the report with the pension fond”⁵⁴.

He had 35 years in the service of the Church, the way to America was shut, so he asked to be retired. „I don't want to throng or to stay in anybody's way, I am tired and ill after all the efforts made in the first missionary years”⁵⁵. He didn't pretend anything except the retiring regime that his homologue had, the bishop of Tomis and Lower Danube (25000 lei salary + 12500 lei for representation)⁵⁶. The fate didn't allow the bishop to see again the churches, the Romanian national houses and their servants from America. But those he established in his short missionary mandate there had fruits in most of the cases, leaving to American

---

⁵² *Ibidem*, f. 40. He left in his place, during the official trip, the priest Simion Mihălțan, who will fulfill this job until 1947.

⁵³ Cf. referat Șt. Brădișteanu, f. 37.

⁵⁴ Cf. address no. 11/2 III 1940, from Craiva, *loc.cit.* file 8/1940, f. 22.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*.

orthodox believers well settled establishments and the memory of a persisting hierarchy in the name of the Cross and of his people.

What really happened with Policarp Morușca, in the international political context? For more than 11 months, he lived “*in a small mountain village, in his fathers home, held by high order... pretending that I had connections with the Iron Guard or that I patronized the guardism... I must confess I never made militant politics. I have no other guilt than my continuous love for the country's youth and for his desire to place himself under the standard of the total Romanian spirit and Christianity I represented in America. I left with this mission: to support and defend our traditional Orthodoxy and the Romanian spirit from there against the many melting currents which interfere there*”⁵⁷. If the missionary bishop had been an iron guardist, would he have confessed otherwise? Would he have with meekness offered his services, demanding praying hours in the rural churches – in the evening and in the morning –, sustaining the these that “first of all the priest is the man of the prayer”?⁵⁸ The iron guardist had just taken the lead of the country!

At 17 November 1940, still at Craiva, Policarp Morușca wrote to the iron guardist Ministry Șt. Brăileanu and asked an audience, so he can present the motives he had been held “from high order” in October 1939⁵⁹. He couldn't resolve his situation. Because the international context developed towards the complication of Romania's external relations, the bishop addressed, after the iron guardians rebellion, on the 24 January 1941, to the chief of state. He wrote “with deep grief for the new blood sacrifices the country asked, but thanking God for helping you reinstall the order, please have faith, Mister general, that there are plenty of good and decent men in this country. This men were not slaves of the Judaic freemasonry, devoted to the party spirit or mastered by vain personal ambitions. *They follow you on the road of the real healthy iron guardism, founded on total Christianity and nationalism, capable and ready to help you in the difficult mission to rebuild the country and to rehabilitate the nation*”⁶⁰. In those confuse days around Ion Antonescu, gathered the sympathies of those who sustained “the real iron guardism”. Still, Ion Antonescu himself made clear distinctions between the clerks mission and politics. Immediately after the extinction of the iron guardian rebellion, he signed an *Appeal to all the servants of the Romanian altars*: “Christ's Church doesn't mean only walls, icons, spiritual cleaning. Wherever lives a pure soul, there is an altar of God.” “Give the Church what the Savior placed at its foundation”, “the teachings of the *Gospel* be seen in your deeds. Thus I ask from you at in your everyday life to be the most lovable. Be the best. Be the most correct. Be the fairest. Be the most working people.

---

⁵⁷ Letter from Craiva, no. 66/ 14.IX.1940 to the ministry of National Culture and Cults, *loc.cit.*, file 6/ 1941, f.9.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ See the letter no. 69/ 17.XI.1940, *idem*, f.8.

⁶⁰ Cf. the letter from Craiva, no. 8/ 24.I.1941, *idem*, f.7.

Be the thriftiest. Never chase money, because they make you slip on the slope of the human passions. *Drive away politics from around the altars, like our Savior drew away the traders. It brought great unhappiness to this country. It set everybody against each other, because politics, in our country, means hunting. To hunt a man, to throw him aside, to take a place without deserving it, to take a thing, by any costs and means, that is politics. It is how to get rich over night*⁶¹. Ion Antonescu rebuked the excesses, judging the priests who were exaggerating, wearing green shirts. He used to say: "In the iron guardian Romania *ended these habits*", and he urged the priests: "we started from icons and altars, let's go back to them"⁶².

An orthodox hierarch like Policarp Morușca could make distinctions between how the iron guard was and how it should have been

The bishop shown the general "my incapacity to leave in time for my mission in America", and how he seated "humble, lonely and quiet, with no place and purpose in the Church from home". He waited Ion Antonescu's decision – "according to the external circumstances" – to decide "the opportunity of my leaving at the mission that I consider necessary for the Church and for the interest of the Romanian spirit over there"⁶³.

The humble, lonely and quiet bishop ended his approach: "being used to hard and restless work, I offer to my country and my people my life experience and my humble powers, wherever and whenever you will need them"⁶⁴. General Ion Antonescu listened and shown trust to the bishop because, in the same year, he was named missionary, deputy of bishop at Cetatea Albă - Ismail!

Until his nomination, the bishop didn't stop the approaches for his parish, asking the Patriarch Nicodim to support him: "You would say that I am victimized by the fate! Neither this time the bishopric will not be taken in budget with the necessary personnel, so it can fulfill its calling". Policarp Morușca, being caught by the events, "I was in the country at the Paresimilor Fast and I won't be there for Eastern either". It is what his friends from the American diplomatic mission also made him understand⁶⁵.

In May 1941, being in Bucharest, he left the Ministry a very important note. He had just found out from the general consul Andrei Ionescu from New York that the materials from the Romanian pavilion at the universal Exposition in 1939 were transferred to Cleveland to "build there a cathedral"⁶⁶! Even before he left the U.S.A., the bishop planned, together with the advocate Nelson Cromwell, the president of the American-Romanian Society, to use the materials to build a

⁶¹ See the circular-appeal send to the parishes, countersigned by Em. Bucuța, with the heading of the Minister of National Education, Culture and Arts, no. 7952/ 12.II.1941, *loc.cit.*, file 137/ 1941, f.23.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Cf. letter no. 14/ 2.III.1941 to the Patriarch, *idem*, f. 14-15.

⁶⁶ See memorandum no. 27/ 8.V.1941, București, *idem*, f.25.

church and a Romanian home “in the international center New York, were are living almost all the orthodox lodgers of the other nations”⁶⁷. But the new plan didn’t revoked it, because Cleveland was the oldest “and the best organized Romanian center”, and its church was too small and narrow, so he “warmly recommended” the support of the project. It was to be build “a church-cathedral, with a residence for the bishop and with other religious and cultural institutions”, so “at least in one local Romanian center” to be very well represented⁶⁸.

He added the need to support “Vatra Românească”, asking to be paid the remaining sum of 11.000 \$ (from 31.000 \$, the entire cost). Further on it was to be “organized the home for the olds, the school for singers, the institutions for orthodox and Romanian education of youth in summer holidays”⁶⁹. The rector Truția, who was replacing him, asked Ion Antonescu support for the church-museum from Cleveland. His telegram to the general was briefing: “the material is already transported. The plans are ready. We want to start the building and we must know if we will receive help or not. Decide in any way you wish. The exiles will serve the country’s reunification, keeping valuable friendships for the dignity of our sacrifices”⁷⁰. The Ministry of Cults and Arts asked the bishop Morușca to confirm the need of this church, of whose fate was interesting the very leader of the state. How could the bishop not do that, he who believed that “a people without churchly and cultural institutions, of general interest, is mend to disappear. That can happen especially there, in the middle of all these nations, where all the currents interfere. Our poor Romanians can still support their churches, the few cultural houses and life assurance societies”⁷¹.

In the summer of the same year the bishop requested to the department ministry: the payment of the 17.000\$ owed by the missionary Episcopate and its endowment into the country with forests and arable land; the admittance in the budget of the missionary priests from America; the urgent sending of father Mihail Petrovici and of the priest Stavrofor Vladimir Gheorghiu in South America. He insisted “to concern about the reorganization of the missionary Episcopate from America, which is a constitutive part of the country’s Romanian Orthodox Church, like the Romanians over there are a branch from the Romanian people tree of life, spread over seas and countries”⁷².

---

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, f.26.

⁷⁰ Telegram from Cleveland registered at the Presidency of the Ministry Council with no. 2216 cc/18.III.1941, *loc.cit.*, *idem*, f.34.

⁷¹ See the address of the ministry of National Culture and Cults to Policarp Morușca, no. 20994/3.V.1941, *idem*, f.28 and his answer from 8.V.1941.

⁷² Cf. memorium from 7.VII.1941, București, *idem*, f.87-88.

On 4 December 1940 the Holy Synod discussed the demands made by bishop Morușca, in the presence of Patriarch Nicodim. They approved the entrance on pay lists the 42 missionary priests America and a special budget for the bishopric (salaries for the bishop, 2 cathedral priests, 2 deacons, 2 psalm-readers, 2 vergers and 2 cleaning men). Regarding the land reform, it was asked a postponement, but it wasn't excluded the purchasing of an America building for the Episcopate. The Metropolitan Bishop of Transylvania wanted to make some remarks: "let's refer to the missionary Episcopate's problem, and not to the bishop's situation. If we will find a solution for the problem, then the bishop's situation will be settled". He also made another interesting observation: "America is a domain of extraordinary propaganda for our times"⁷³. Then were discussed the necessary sums, in the U.S.A., for the bishop and his followers. Policarp Morușca diplomatically affirmed that, in case he was refused, "he will not be able to stand at the real level that he should have as Bishop of the Romanian Orthodox Church"⁷⁴.

The Minister recognized the services made by the prelate, as it results from the nomination – after the proposal made by P. Morușca – of Sirca T. Titus (born at Mănerău, Arad district, on 12 October 1916, school leaver of three gimnasium classes at the High School "Moise Nicoară" in 1939) as cleaner IV class, (salary 4.000 lei/ a month), a new founded post at the Romanian Orthodox Episcopate in America⁷⁵.

EPISCOPUL POLICARP MORUȘCĂ (20.III.1883 - 26.X.1958) ȘI STĂRUINȚA PENTRU ROMÂNII AMERICANI

- Rezumat -

Slujitor al altarului creștin, Policarp Morușca a fost ales la 24 ianuarie 1935 episcop misionar pentru românii ortodocși din America. La 4 iulie în același an a fost înscăunat în catedrala din Detroit, spre a păstori una dintre cele mai mari eparhii românești din afara țării.

Meritele sale de însuflețitor al comunităților s-au revelat printr-un neostenit efort de organizare, reunind în jurul a 44 de parohii mii de credincioși. Este ierarhul care a inițiat apariția publicației "Solia" și a "Calendarului eparhial Solia", dar și a

⁷³ See the extract of the 2nd meeting of the Holy Synod, 4.XII.1940, at the report of the Commission for Foreign Affairs, transmitted under the signature of Patriarch Nicodim, the Minister of National Culture and Cults, *idem*, f.90.

⁷⁴ *Ibidem*, f.91.

⁷⁵ The adress of the Romanian Orthodox Missionary Episcopate in America and western States, no. 12/ 20.II.1944, to the Minister of National Education, Cults and Arts in National Archives – Central Historical Arh., Fond The Minister of Cults and Arts, file 8/ 1944, f.18-19.

reședinței eparhiale de la “Vatra Românească”. Chemat în țară, în august 1939, Episcopul Morușca nu s-a mai reîntors în SUA, retrăgându-se la Craiva (jud. Alba), de unde a corespondat, susținându-și eparhia în fața autorizațiilor timpului. O parte din această corespondență inedită, este utilizată în articolul de față, explicând demersurile ierarhului, oferind noi date și informații asupra istoricului episcopiei românilor americani. În urma prezentării acestor documente, opera primului episcop al românilor americani apare ca una consistentă și de lungă durată, iar figura sa, ca a unui ierarh ce a slujit cu o desăvârșită devoțiune și har creștinismul și Biserica Ortodoxă Română.

P. S. S. Policarp, Episcopul Românilor din America.

Fig. 1. Bishop Policarp Morușca (20 March 1883 - 26 October 1958).

(credit illustration: Silvestru Morușca, M.D.)

Episcopul Policarp Morușca (20 martie 1883 - 26 octobrie 1958).

(credit ilustrație: dr. Silvestru Morușca)

până acum, vă rog, Domnule Miniștr, să bene-
aprecia pe de mai jos și a le da soluția potrivită
Episcopia minorară și preștii deservite în America
potate simplii datorie.

1. Onor. Ministerul Cultelor pă bisericiască a
mi bugetul țării și pe preștii minorari, din America, care
sunt luați mi bugetul țării românești, și cei alți preștii, din
de granițe, din Jugoslavia și Ungaria. Ca să se pună
mai legați de țară-mamă. Și să fie peasta și mi pună
sprijin mi disciplina bisericească acolo, unde totul
meiara pe ascultare de buni vrei. Nu fără a fi meșu
de idee de independență și de libertatea, interpretate
mi senru, dreptului de a-și face de cap.

Preștii deservite sunt: 2 biserici, 5 cu academiilor. 5 cu
și bachelareat, 3 cu școl. norm. și învăț. ker. 3 cu seminar. gr. II. și le
pregătire teologică; mi total 38 preștii și jumătate, iar fără parohii
mar gr. II și 3 fără școli teologice, și tot 5, mi total numărul preștii
juni duți a Episcopiei minorare: 43. — Dar parohii vacante,
și mai poate putine preștii.

2. Onor. Minister pă bisericiască a spor mi bugetul Episcopiei
minorare, luându-se mi bugetul țării Lei: 1.500.000 anual, adică
ce salarului lunar al Episcopului po fie și 500. — Dăru, folata mi
referent lunar și 250. — Diaconul-secretar și 150. — un om se
și 75. — cheltuieli materiale și de cancelarie și 75. — iar restul
pentru editarea și „Solia”, ce foie de vidiu proflească și de
românească. Și po se care vă rog a. l. oșorbe și pe anul

Sar personalul strict necesar Episcopiei minorare
mai poate funcționa. Dar predică și din America mi
mi situația de a suporta cheltuielile de motinire a perso-
central. Altmăi puit mi stare a-și putine bisericești și pe
deservite. Căci membri devotați și viciu se împușcare
și contribuie cu tot mai puțin mi vuna pricei de lucru, și de
de buni; prin care trece Republica Statelor Unite Americane;
mi Domniul Canada, cu vuna pește continuă de Gauri

Fig. 2. b.

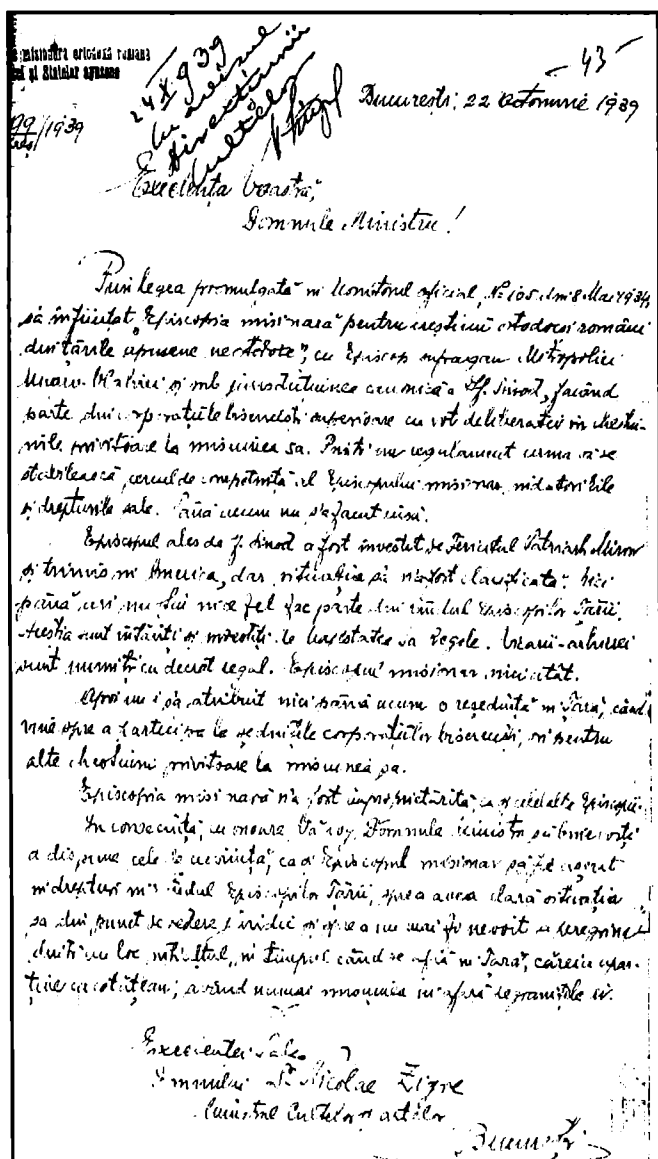
- 40

3. În America de sud, unde afirmativ avem credincioși mulți
însuși, nu avem încă așezămîntul unei organizații bisericești. Și în am-
plutudinea vieții canonice lipsesc de mijloc și de personal misionar.
Am aflat acum în țară un preot, aplicat pe pîrșe aerlo și pîrșe,
în carel ce la înțelegerea mea la misiunea din America nu se putea
trece întâi pe la Buenos-Aires și alte centre, în jurul cărora sunt gru-
puri români. Născut mla, acesta are trebuință de un ajutor la călătorie
și de încredințare, pînă va urbiți pe înțelegere o organizație bisericească.
4. În New York, abia acum, cu privilegiul exponenței universale, am
urbiți pe organizația o parohie ortodoxă și pe cumpărarea o case, în care
am orînduit un școală pentru rugăciune, pe care l-am găsit la 2300
d. a. cu o zi înainte de o pleca în țară. Cum organizația e la început și
luptă cu greutatea statelor, de plată a casei, este în imposibilitate
de a plăti leașa corectă pentru prețului.
Glor. Ministor este rugat a-l ajuta lunar cu \$100.- la palat
pe lângă ceea ce se poate da parohiei, fiind mînit aerlo, un distins preot,
care înmeară pe pîrșe în curînd, spre a servi o cauză românească, în cen-
tul mondial, care este New York-ul.
În sfîrșit, vă rog Domnule Ministor, să bucurați a vi găsi la
soarte Episcopului misionar atît de apăs, pentru școală șomui așez-
deut, o mîncă de boală sau înfirmitate, care l-ar face neapărat de
a o mai înfrînă misiunea, care se deserveste cu totul de acces a
cloraltă. I. d. l. l. Episcopii din țară. Sine a pîrșe la adăpost de înțeg-
tatea mea înmeară neapărat, dorind ce în bugetul vitei să fie
salariat ca oșce alți Episcopi din țară, în condiții învenției.
Prin urmare, vă rog, Domnule Ministor, așezarea deose-
bită, mele consideratîm și cu înțelegere, bucurîntîm:
Episcopul Policarp
pentru credința în m. m. în țările apăsătoare

Fig. 2. c.

Fig. 2. Bishop Policarp Morușca's letter, Craiva (Argeș district), 6 September 1939,
addressed to the Cults and Arts Minister, Nicolae Zigre, M.D.
(National Archives – N.A.).

Scrisoarea Episcopului Policarp Morușca, Craiva (jud. Argeș), 6 septembrie 1939,
adresată ministrului Cultelor și Artelor, Dr. Nicolae Zigre (Arhivele Naționale).

Fig. 3. a.

[illegible]

Fig. 3. b.

Fig. 3. b.

Fig. 3. Bishop Policarp Morușca's letter, Bucharest, 22 October 1939, addressed to the Cults and Arts Minister, Nicolae Zigre, M.D. (N.A.)

Scrisoarea Episcopului Policarp Morușca, București, 22 octombrie 1939, adresată ministrului Cultelor și Artelor, Dr. Nicolae Zigre (Arhivele Naționale)

ROMANIA

MINISTERUL CULTELOR ȘI ARTELOR

SECȚIA CONTABILITĂȚII, CONTROLULUI FINANCIAR ȘI A PERSONALULUI

Adresa poștală:
Str. General Berthelot Nr. 26, s. II

Telefon:
4.88.00

43863/1939

Obiectul și Nr. dosarului (a se replica în răspuns)

Domnule Ministru,

Din cauza economiilor impuse de Ministerul de Finanțe la întocmirea bugetului pe exercițiul financiar 1939/1940, nu s'a putut prevedea sumele necesare plății personalului bisericesc român ortodox în America nici subvenția prevăzută în acest scop în bugetul Ministerului nu a putut fi sporită din aceleași motive.

Având în vedere intervenția stăruitoare a Episcopiei noastre în America, prin care ne face cunoscut că subvenția minimă de 500.000 lei cât este prevăzută în bugetul acestui Minister pe exercițiul 1939/1940 nu reprezintă ^{sumă} în moneda Americii de Nord, de cât 358 dolari sumă absolut neîndeostulătoare pentru acoperirea tuturor cheltuelilor Episcopiei și plata salariilor personalului clerical, cum și faptul că situația bisericii noastre peste ocean este în mare inferioritate față de celelalte culte care au mijloace de propagandă infinite de mari, vedem că datoria Statului Român este față de această situație, să intervină cu toată autoritatea sa, punând la îndemâna conducătorului bisericii noastre de pe acele meleaguri mijloacele necesare de existență pentru toți păstorii sufletești ai conștănțienilor noștri, asvârșiți de vitregia soartei, atât de departe de noi.

Pentru aceste motive, care pledează cu prăsoșință în favoarea unei teze de mare interes național, vă rugăm, foarte stăruitor, să binevoiți a dispune deschiderea unui credit extraordinar de lei 1.000.000 sub formă de subvenție pentru Episcopia ortodoxă din America.

cu acoperirea din fondul de deschideri de credite suplimentare extraordinare prevăzut în bugetul general al Statului pe exercițiul 1939/1940.

MINISTRU,

DIRECTOR GENERAL

Fig. 4. Solicitation of the Cults and Arts Minister, 1939, [Bucharest] for the Finances Ministry for the opening of an extraordinary credit – subvention for the Romanian Orthodox Episcopacy from America (N.A.)

Solicitarea Ministerului Cultelor și Artelor, 1939, [București] pentru Ministerul Finanțelor în scopul deschiderii unui credit extraordinar – subvenție pentru Episcopia ortodoxă română din America (Arhivele Naționale)

DIRECȚIUNEA CULTURALĂ

SECRET

Tea.No. 43863/939

U-i-3-77

Domnule EPISCOP

Prea Sfințitul Policarp, Episcop Bistria, pentru creștinii ortodocși români din țările apasene neortodoxe (America), prin raportul No. 57 a.c., arată, ca subvenția acordată de lei 500.000 anual este absolut insuficientă, întrucât în valoarea monedei americane revine la 358 dolari lunar, sumă nelindestulitoare pentru existență și pentru cheltuielile de reprezentare ale episcopiei Bisericii noastre în America, mai ales că această subvenție a fost dată la început pentru o jumătate de an și de atunci până în prezent a fost trântă pe câte un an întreg.

Pentru acest motiv cere a fi se plătit în cursul acestui an bugetar o diferență de 1.000.000 lei, iar începând cu 1 Aprilie 1940 această diferență să facă parte integrantă din subvenție, așa că suma totală să fie de 1.500.000 lei anual, sumă cu care s'ar acoperi cheltuielile de trai și reprezentare ale P.S.Sule, ale unui preot referent, ale unui diacon-secretar, ale unui om de serviciu, precum și cele de material și pentru nevoile cancelariei.

Prea Sfinția Sa dorește, ca în cadrul subvenției anuale de 1.500.000 lei să i se precadă un salariu lunar la fel cu cel al colegilor episcopi din țară.

În afară de acestea se mai arată, că preoții cu serototul în America ar trebui să fie cel puțin salariați după norma de salarizare a colegilor lor din Jugoslavia și Ungaria, adică cu lei 3.300 lunar, pentru cel cu Institut teologic, având la bază bacalaureatul, iar pentru cel cu studii extraordinare câte 2.300 lei lunar, specificându-se, că din prima categorie ar fi 20 persoane, iar din cea de a doua 23.

Angajamentul bugetar ar fi următorul:

20 persoane	la 3.300 lunar	ar face total lunar	66.000 lei.
23	" 2.300	" " " "	52.900 "

Total lunar la ambele categorii. 118.900
iar totalul anual ar reveni la 1.426.800

Tot în adresa P.S.Episcop se arată, că în America de Sud, fiind mulți oredinctoși, fără însă a avea o organizație bisericăască, dorința P.S.Sule ar fi de a înființa un preot, care să facă această organizație.

Fig. 5. a.

Pentru aceasta este necesar să se acorde de către sumă de 150.000 lei , ajutor pentru multiplele speze de care, după afirmația verbală a P.S.Sale, s'ar ridica la puțin 400.000 lei.

Tot prin aceeași adresă ni se aduce la cunoștință, că ținut în vara acestui an o parohie în orașul New-York. Președintele vrea să ducă acolo un preot din țară capabil să facă treburilor locuitorilor români ai unui oraș atât de mare și de pînă la 1 Aprilie, să se plătească acestui preot cel puțin un salariu de 100 dolari lunar (10.200 lei), iar de la punerea în funcție a bugetului viitor, această sumă să fie trecută alături de cele ale P.S.Sale și al personalului central.

Față de cele mai sus arătate, rog, Domnule Ministru să decide.

D I R E C T O R, *Ștefan Brădișteanu*

Fig. 5. b.

Fig. 5. Paper addressed by Ștefan Brădișteanu, Cults Director, in 1939 [Bucharest] to the Cults and Arts Ministry for the budgetary support of the Romanian Orthodox Episcopacy from America (N.A.)

Referatul directorului Cultelor Ștefan Brădișteanu, 1939, [București] adresat ministrului Cultelor și Artelor pentru susținerea bugetară a Episcopiei ortodoxe române din America (Arhivele Naționale)

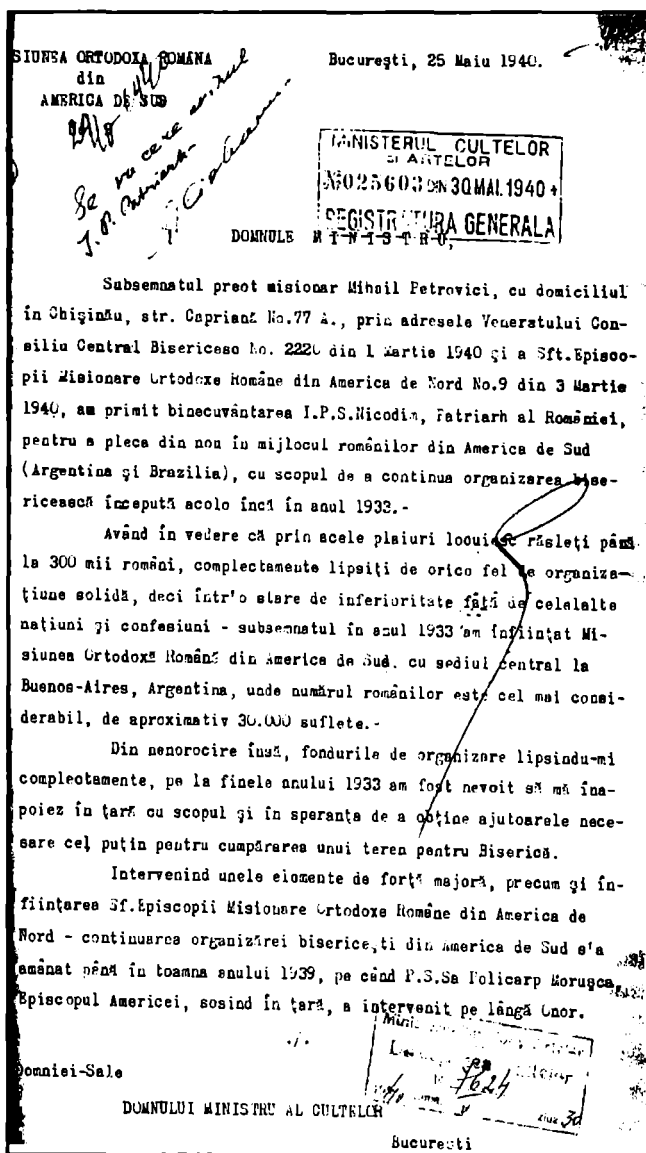

Fig. 6.a.

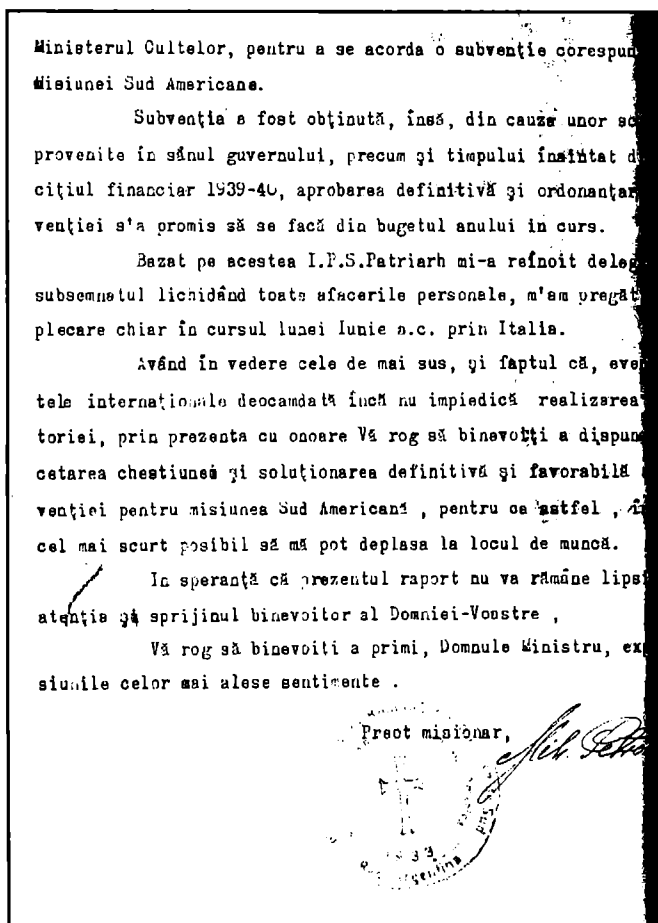

Fig. 6.b.

Fig. 6. Address of the Romanian Orthodox Mission in South America, 25 Mai 1940, Bucharest, to the Cults and Arts Ministry for a subvention approval (N.A.)
Adresa Misiunii Ortodoxe Române din America de Sud, 25 mai 1940, București, către Ministerul Cultelor și Artelor pentru acordarea unei subvenții (Arhivele Naționale)

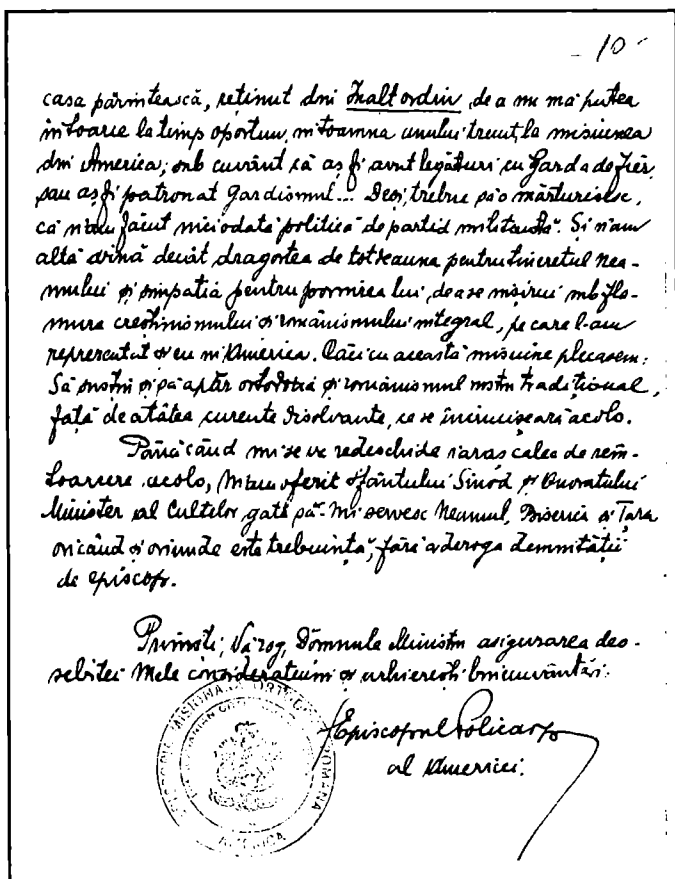
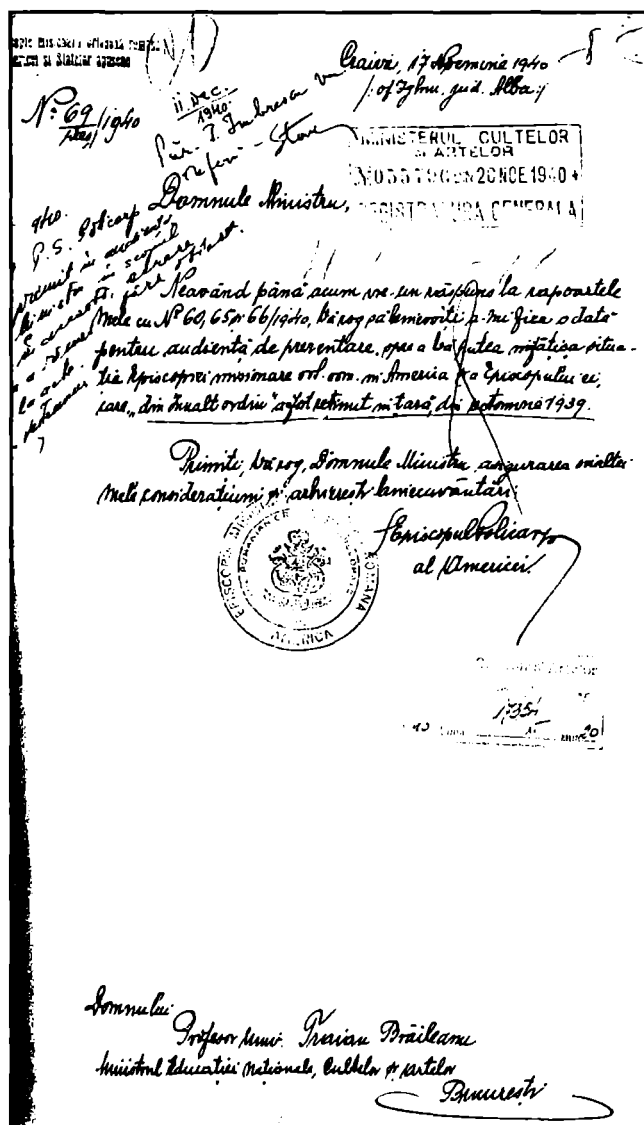

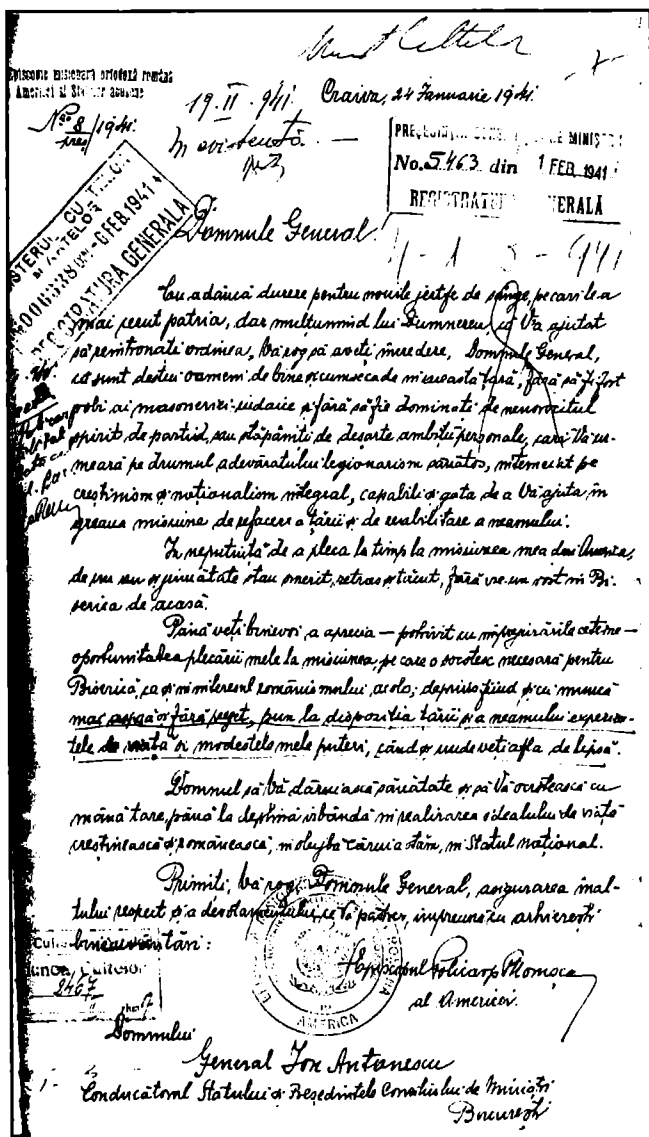
Fig. 7.b.

Fig. 7. Bishop Policarp Morușca's letter, Craiva (Alba district), 14 September 1940, to the Cults and Arts Ministry with explanations and proposals (N.A.)
 Scrisoarea Episcopului Policarp Morușca, Craiva (jud. Alba), 14 septembrie 1940, către Ministerul Cultelor și Artelor cu explicații și propuneri (Arhivele Naționale)

Fig. 8. Bishop Policarp Morușca's audience solicitation, Craiva (Alba district), 17 November 1940 addressed to the National Education, Cults and Arts Ministry, professor Traian Brăileanu, M.D. (Arhivele Naționale)
Solicitare de audiență a Episcopului Policarp Morușca, Craiva (jud. Alba), 17 noiembrie 1940 adresată ministrului Educației Naționale, Cultelor și Artelor, prof. univ. dr. Traian Brăileanu (Arhivele Naționale)

Fig. 9. Bishop Policarp Morușca's letter, Craiva (Alba district), 24 January 1941, addressed to general Ion Antonescu (N.A.)
Scrisoarea Episcopului Policarp Morușca, Craiva (jud. Alba), 24 ianuarie 1941, adresată generalului Ion Antonescu (Arhivele Naționale)

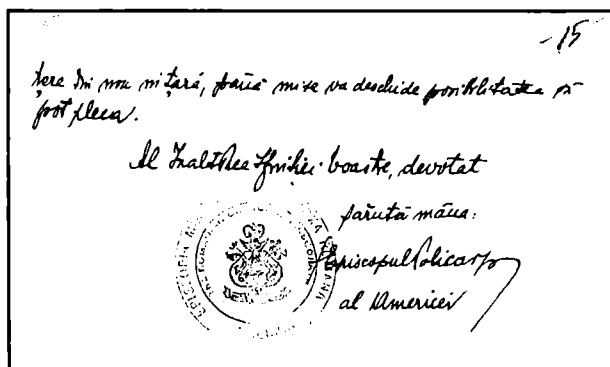

Fig. 10.b.

- Fig. 10.** Bishop Policarp Morușca's letter, Craiva (Alba district), 2 March 1941, addressed to Patriarch Nicodim (N.A.)
- Scrisoarea Episcopului Policarp Morușca, Craiva (jud. Alba), 2 martie 1941, adresată Patriarhului Nicodim (Arhivele Naționale)

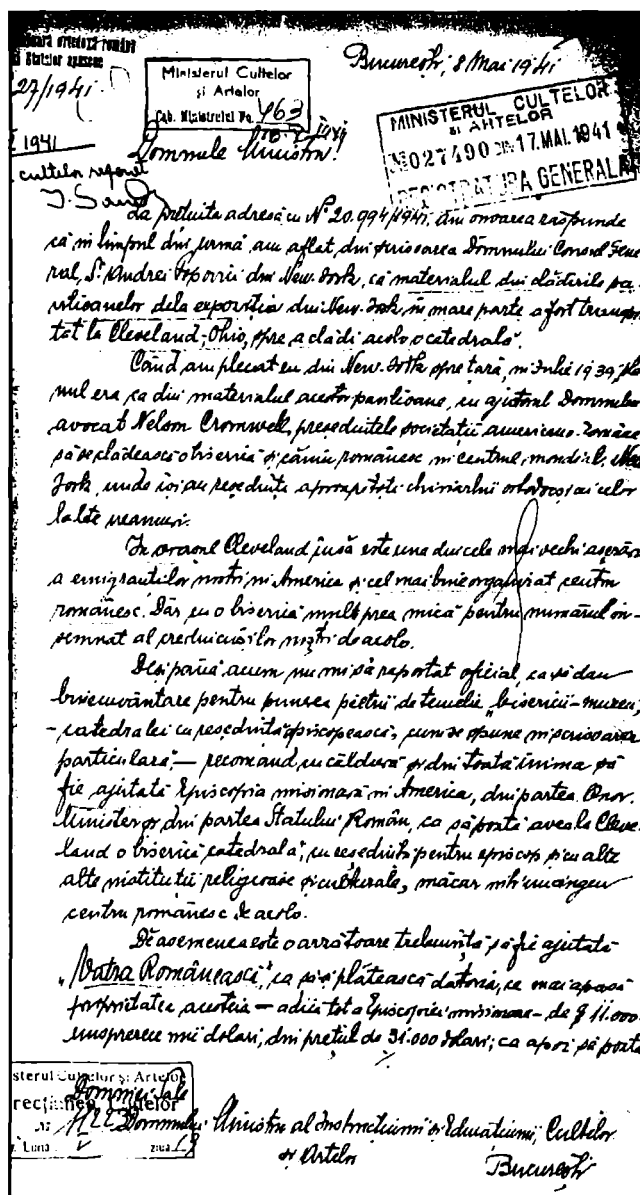

Fig. 11. a.

functiile organizarea cǎminului pentru creșterea bătrânilor, a școlii de cântăreți, a mișcǎrului de educație culturală și sportivă. Încearcă să lucreze tinerii, mișcǎrile de vară etc...

Un popor fără mișcări în viața sa culturală, de interes general, e puțin probabil. Mai ales acolo, în mijlocul altor neamuri și unde se micșinează toate curentele. Dăruie mișcării românești altă și mai puțin puțină încredințare la cele câteva case culturale și societăți de conștientizare pe viață.

S'odată pe aerotele, parog Immule illucian, se bne-
voti a pcomandă saurs Românilor Americani: Immulu
General T. Antonescu, Conducătorul Partidului; înkomind: m
eventual o audiență; mcare po mofățeser max amamentit
situația lor, pentru importanta, fecare totuș o are acorda
fante delegatură, a Pării moarte cu Mareș Republică a
Statelor Unite Americane.

Prim. N. 109, *Gompholellium argyreae* des.
selvici male considerata in archiep. bnicu-witn:

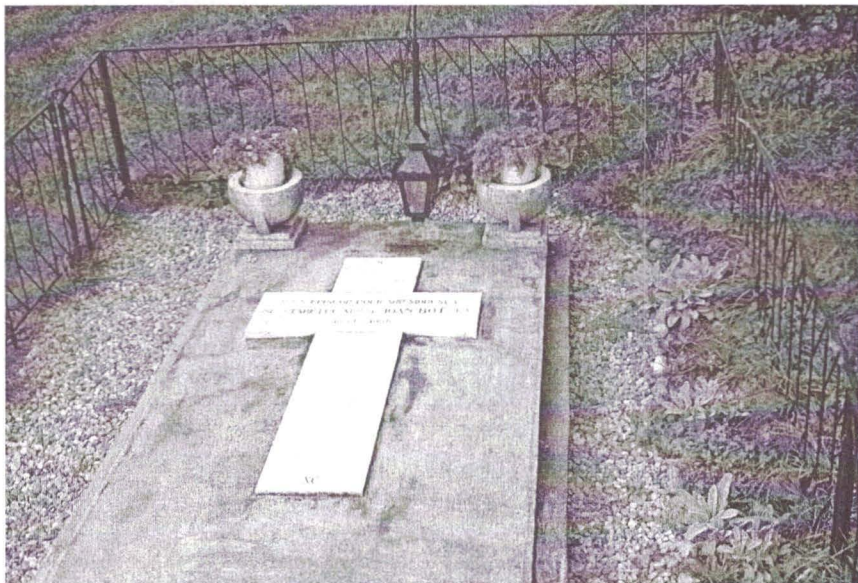

Episcopul Policar
al Americi:
De rebus internat. relig.
p. 1847.

Fig. 11. b.

Fig. 11. Bishop Policarp Morușca's letter, Bucharest, 8 May 1941, with proposals regarding the Romanian religious settlements in the U.S.A. to the Instruction and Education, Cults and Arts Ministry (N.A.)

Scrisoarea Episcopului Policarp Morușca, București, 8 mai 1941, cu propuneri privind așezămintele religioase românești din SUA către ministrul Instrucțiunii și Educațiunii, Cultelor și Artelor (Arhivele Naționale)

Fig. 12. Bishop Policarp Morușca's gravestone from St. John the Baptist Monastery – Alba Iulia. (credit illustration: Silvestru Morușca, M.D.)
Piatra de mormânt a Episcopului Policarp Morușca de la mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul – Alba Iulia. (credit ilustrație: dr. Silvestru Morușca)

DES ASPECTS CONCERNANT LES PURGES POLITIQUES DE LA PRESSE ROUMAINE. 1945

Florin Georgescu

Le domaine de la presse écrite et radiophonique a connu le processus d'épuration politique, processus qui a fait partie de la politique générale des autorités ayant comme but l'instauration du régime de dictature communiste en Roumanie.

La Roumanie avait été englobée dans la sphère d'influence de l'Union Soviétique et du point de vue politique après 23 Août 1944.

La situation internationale de la Roumanie avait été réglementée par la Convention d'Armistice du 12 septembre 1944, qui établissait, en réalité, un régime d'occupation soviétique.

Les nouveaux dirigeants roumains ont adopté une législation répressive dans tous les domaines d'activités.

Le processus d'épuration a été intensifié après le 6 mars 1945, quand le Parti Communiste a pris la direction du pays.

La législation dans le domaine des purges politiques en Roumanie avait été réglementée par la Convention d'Armistice du 12 septembre 1944, conclu à Moscou en septembre 1944 entre la Roumanie et les Alliées qui ont vaincu l'Allemagne à la fin de la deuxième guerre mondial.

Ainsi, par les articles 14 et 15 de la Convention d'Armistice, le gouvernement roumain a été obligé de condamner les criminels de guerre, une notion qui s'adressé aux personnes qui ont critiqué les nouvelles autorités communistes.

En février 1945 a été adopté la législation (la Loi no. 102 pour l'épuration de la presse, publiée dans le "Moniteur Officiel" no. 34/12 février 1945) qui a représenté le fondement du processus d'épuration politique dans la presse écrite et audio. Dans l'activité législative, le gouvernement Petru Groza a utilisé les journaux du Conseil des Ministres qui n'avaient pas besoin de la signature du Roi Michel I.

Le processus d'épuration politique dans la presse a été déclenché pour la destruction des toutes les formes d'opposition anticomuniste dans ce domaine, par l'élimination des journalistes, des rédacteurs et des collaborateurs de la presse.

Les purges politiques de la presse écrite et audio ont représenté un processus qui a été initié au début de l'année 1945, quand a été adopté la Loi pour l'épuration de la presse.

Pour la présentation de la modalité d'application de la législation analysée, significatif est, par l'importance des personnalités entouré dans le processus

d'épuration politique de la presse roumaine, le cas concret des journalistes écartées pendant le printemps et l'été de l'année 1945.

L'instrument de l'application de la législation correspondante a été le Ministère de la Propagande Nationale et autres départements gouvernementaux, de préférence le Ministère de la Justice par l'intermède du Tribunal du Peuple qui a condamné des importantes personnalités de la presse roumaine, qui ont activé dans la période 1918-1939.

Les purges de la structure de la presse a été réalisé par les Journaux du Conseil des Ministres et par les citations de la part de la Commission pour l'Épuration de la Presse, adressée aux catégories des journalistes qui ont connu le processus d'épuration politique.

Antérieurement de l'application des Journaux du Conseil des Ministres mentionnées, le Ministère de la Propagande a publié dans le "Moniteur Officiel" les citations de la Commission pour l'Épuration de la Presse.

L'exclusion du premier group des journalistes professionnels a été réalisée en 1945, par la publication du Journal du Conseil des Ministres, nr. 784 du 17 mai 1945 dans le „Moniteur Officiel“ nr. 73/29 mai 1945, première partie¹. Ce journal a prévu l'exclusion de 43 journalistes: 29 définitivement et 14 temporairement.

La décision de l'exclusion des journalistes évoqués dans ce journal du Conseil des Ministres, a été adopté en conformité avec le dernier paragraphe de l'article V de la loi pour l'épuration de la presse: "La décision d'élimination ou d'interdiction est adopté par le journal du Conseil des Ministres."²

Les journalistes évoqués dans le Journal nr. 784 du 17 mai 1945 ont été caractérisé comme "fascistes", notion d'une valeur générale et qui est caractérisée par subjectivisme spécifique pour la terminologie officielle utilisée par les autorités communistes ayant comme but l'élimination des opposants politiques.

Pour exemplifier, nous avons eu en vue les cas des trois journalistes professionnels, des cas qui sont significatifs pour le processus d'épuration de la presse écrite, initiée en Roumanie en 1945.

Ainsi, Stelian Popescu a été accusé dans le journal qu'il a „initié une action fasciste à la gazette "Universul", a déclenché une campagne de presse antidémocratique; a attaqué les combattants antifascistes et a instigué permanent contre la presse démocratique, a écrit personnellement en faveur du fascisme italien, a coordonné toutes les actions antidémocratiques, inclusivement le légionnarisme, a fait les éloges et a soutenu le régime dictatorial d'Antonescu, a préparé et a soutenu le guerre contre les Nations Unies"³.

Dans le cas de Pamfil Șeicaru, celui-ci a été catalogué comme „fasciste; apologiste du néo-racisme; instrument des tous les dictateurs roumains“.

¹ "Moniteur Officiel", I, nr. 111/19 Mai 1945, pag. 4093 – 4095

² "Moniteur Officiel", nr. 34/12 février 1945, pag. 978.

³ Idem, I, nr. 111/19 Mai 1945, pag. 4093.

Un autre représentant du group des journalistes professionnels exclu en mai 1945 a été Nichifor Crainic qui, dans sa qualité „d'ancien ministre légionnaire de la propagande nationale, fascise, a soutenu l'entrée dans l'Axe et la guerre contre les Nations Unies, a milité par la presse contre les combattants antifascistes“.

Ultérieurement les autorités ont décidé d'envoyer en justice le group des journalistes évoques dans le Journal nr. 784 du 17 mai 1945.

La première action a été la publication dans le „Moniteur Officiel“ no. 119 du 29 mai 1945, des Ordonnances judiciaires d'envoyer en justice les suivants journalistes :

1. Pamfil Șeicaru	8. Radu Demetrescu-Gyr
2. Ion Dumitrescu	9. Pan Vizirescu
3. Romulus Dianu	10. Nichifor Crainic
4. Romulus Seișanu	11. Stelian Popescu
5. Ilie Popescu-Prundeni	12. Grigore Bălănescu
6. Ilie Rădulescu	13. Aurel Cozma.
7. Alexandru Hodoș	

La fin de mois mai 1945 a représenté le début du procès des journalistes mentionnées, personnalités de la presse roumaine:

1. Stelian Popescu – directeur de la gazette „Universul“;
2. Pamfil Șeicaru – fondateur de la publication „Curentul“;
3. Nichifor Crainic – fondateur de la publication „Gândirea“;
4. dr. Ilie Rădulescu – directeur de la gazette d'extrême droite „Porunca Vremii“;

5. Ion Dumitrescu, Romulus Dianu, Alexandru Hodoș;
6. Radu Demetrescu-Gyr, Romulus Seișanu, Ilie Popescu-Prundeni;
7. Aurel Cozma, Gabriel Bălănescu, Justin Ilieșiu, Nicolae Iliescu.

Quatre journalistes ont été jugés en l'absence:

1. Stelian Popescu
2. Pamfil Șeicaru
3. Justin Ilieșiu
4. Nicolae Iliescu.

La finalisation du procès des journalistes „nationalistes“, c'est manifestée par la prononciation de sentences très dures.

Ainsi, 8 journalistes ont été condamnées à la détention par vie:

1. Pamfil Șeicaru – condamné à la détention à vie, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens;

2. Stelian Popescu - condamné à la détention à vie, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens;

3. dr. Ilie Rădulescu - condamné à la détention à vie, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens;

4. Ilie Popescu-Prundeni - condamné à la détention à vie, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens;

5. Gr. Manoilescu - condamné à la détention à vie, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens;

6. Gabriel Bălănescu - condamné à la détention à vie, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens;

7. Pan Vizirescu - condamné à la détention à vie, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens;

8. Nichifor Crainic - condamné à la détention à vie, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens.

Autres 4 journalistes ont été condamnées à détention pour 20 ans:

1. Ion Dumitrescu – condamné à 20 ans lourde détention, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens;

2. Romulus Dianu - condamné à 20 ans lourde détention, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens;

3. Romulus Seişanu - condamné à 20 ans lourde détention, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens;

4. Alexandru Hodoş - condamné à 20 ans lourde détention, suivie de dégradation civique durant 10 ans, ainsi que la confiscation des biens.

Les derniers 2 journalistes professionnels ont connu les suivantes sentences:

1. Aurel Cozma – condamné à 12 ans et demi lourde prison;

2. Radu Demetrescu-Gyr – condamné à 12 ans lourde détention, suivie de dégradation civique durant 5 ans, ainsi que la confiscation des biens.

Le processus des purges politiques dans la presse nationale a été finalisé par la confiscation des biens des journalistes qui ont été épurées, jugées et condamnées en 1945. La confiscation des biens a été réalisé par la publication dans le „Moniteur Officiel“ des l'Annonces judiciaires du Ministère de la Justice.

La Roumanie a connu ce processus et pour le domaine de la presse écrite et radiophonique locale qui a été visé tout particulièrement.

Le processus des purges politiques a représente un phénomène caractéristique pour la région est-européene qui a été dominé par l'Union Soviétique pour cinquante ans.

Les lois adoptées relativement à l'épuration de la presse ont représenté la première route vers la destruction de l'opposition anticommuniste et l'épuration des journalistes a contribué à la formation "d'un homme nouveau" du type soviétique et à l'instauration du régime communiste dans la Roumanie avec le soutien de l'Union Soviétique.

ASPECTE REFERITOARE LA EPURĂRILE POLITICE DIN PRESA ROMÂNĂ. 1945

- Rezumat -

Domeniul presei scrise și audio a fost supus unui intens proces de purificare pe criterii politice, proces care s-a înscris în ansamblul politicii generale a autorităților de a-și subordona integral structurile statale și ale societății civile, prin eliminarea tuturor celor care nu se încadrau pe coordonatele trasate de noii guvernanți.

Acest proces de excludere s-a intensificat după 6 martie 1945, odată cu preluarea conducerii țării de către Guvernul dr. Petru Groza, dominat de către Partidul Comunist al cărui țel era acela al instaurării unui regim totalitar.

Legislația adoptată cu privire la procesul epurărilor politice a avut în vedere și presa scrisă și audio și s-a caracterizat printr-un pronunțat caracter represiv, baza acestei legislații fiind Convenția de Armistițiu, încheiată la Moscova pe 12 septembrie 1944, între România și Aliați.

Punerea în practică a acțiunii de purificare a mijloacelor de presă scrisă a avut ca bază teoretică Legea nr. 102 pentru epurarea presei, publicată în "Monitorul Oficial", nr. 34, din data de 12 februarie 1945.

Epurarea politică a instituțiilor de presă scrisă și audio a vizat redactori-șefi, redactori în cadrul instituțiilor de presă scrisă, realizatori de emisiuni radiofonice, personal administrativ și tehnic.

Vârful de lance al aplicării legislației corespunzătoare l-a reprezentat Ministerul Propagandei Naționale căruia i s-au alăturat alte departamente guvernamentale, cu precădere Ministerul Justiției prin intermediul Tribunalului Poporului ale cărui sentințe au vizat și importante personalități ale presei românești interbelice.

Acestor instituții guvernamentale li s-a adăugat Sindicatul Ziariștilor Profesioniști, organizație care trebuia prin însăși existența sa să apere drepturile celor care activau în presă.

Oficializarea înlăturării din structurile presei scrise s-a realizat prin Jurnale ale Consiliului de Miniștri, acestea fiind completate cu citații din partea Comisiei

pentru Epurarea Presei, adresate celor avuți în vedere de prevederile Legii 102 din februarie 1945.

Anterior adoptării și intrării în vigoare a Jurnalelor Consiliului de Miniștri prin care erau înlăturați din presa scrisă o serie de ziariști, Ministerul Propagandei publica în "Monitorul Oficial" citații ale Comisiei pentru Epurarea Presei care funcționa pe lângă Sindicatul Ziariștilor Profesioniști și era subordonată departamentului guvernamental amintit.

Pentru a se asigura că cei excluși din presă nu vor acționa prin diferite mijloace pentru a prezenta adevărata situație politică din țară și evoluția spre un regim dictatorial de tip sovietic, autoritățile nou instalate în martie 1945 au procedat la aducerea în fața Tribunalului Poporului a ziariștilor cuprinși în Jurnalele Consiliului de Miniștri: Pamfil Șeicaru, Ion Dumitrescu, Romulus Dianu, Romulus Seișanu, Ilie Popescu-Prundeni, Ilie Rădulescu, Alexandru Hodoș, Radu Demetrescu-Gyr, Pan Vizirescu, Nichifor Crainic, Stelian Popescu. Ordonanțele judecătorești amintite cuprindeau și ziariști care au fost îndepărtați ulterior din mediul gazetăresc în conformitate cu prevederile Jurnalului nr. 993/4 iulie 1945 al Consiliului de Miniștri, respectiv Grigore Bălănescu și Aurel Cozma. Singurul care nu figura în cele două Jurnale ale Guvernului, dar a fost trimis în judecată era gazetarul Grigore Manoilescu.

Sfârșitul lunii mai a anului 1945 a constat în declanșarea procesului celor 14 ziariști, majoritatea personalități de prestigiu ale presei românești: Stelian Popescu – director al ziarului "Universul", Pamfil Șeicaru – fondator al publicației "Curentul", Nichifor Crainic – fondator al ziarului "Gândirea", dr. Ilie Rădulescu – director al gazetei de extremă dreaptă "Porunca Vremii", Ion Dumitrescu, Romulus Dianu, Alexandru Hodoș, Radu Demetrescu-Gyr, Romulus Seișanu, Ilie Popescu-Prundeni, Aurel Cosma, Gabriel Bălănescu, Justin Ilieșiu, Nicolae Iliescu.

Patru dintre cei prezentați au fost judecați în lipsă, respectiv Stelian Popescu, Pamfil Șeicaru, Justin Ilieșiu și Nicolae Iliescu.

Cercul reprezentând procesul epurării politice în presă se încheia prin confiscarea averii celor excluși din mediul gazetăresc, judecați și condamnați, această ultima etapă constând în publicarea în "Monitorul Oficial" a unor Anunțuri judiciare ale Ministerului Justiției.

Procesul epurării pe criterii politice a determinat participarea atât a structurilor guvernamentale (Consiliul de Miniștri, Ministerul Propagandei Naționale, Ministerul Justiției prin intermediul Tribunalului Poporului), cât și a reprezentărilor Sindicatului Ziariștilor Profesioniști al cărui rol ar fi trebuit să fie acela de sprijinire a gazetarilor și nu de participare, așa cum s-a evidențiat, la înlăturarea acestora din cadrul mijloacelor de presă datorită dorinței lor de a-și face datoria în slujba adevărului, formulând puncte de vedere care nu se integrau politicii oficiale a guvernanților, suportând astfel o serie de consecințe extrem de dure, ajungându-se până la aceea a detenției pe viață.

1945 - THE EARLY DAYS OF INSTITUTIONALIZED COMMUNIST PROPAGANDA

Oana Ilie

Motto: The propaganda "is work not only for the intellectuals but also for our entire Party, the kind of work which must be led by a group within the Party. Every single one of us doesn't prove to be a good communist unless he or she cannot be an agitator and propagandist for our ideas"¹.

During 1944 some propagandistic manifestos took place, but they were of small, unimportant proportions. To blame for this fact is, on one hand, the small number of members that the communist party had, the lack of specialist, or a well-defined ideological direction, and, on the other hand, a better propagandistic activity used by historical parties.

Starting from 1945 we can acknowledge a powerful offensive of communist propaganda generated, not only but the political evolution of Romania, but also by the continuing improvement of those involved in this phenomenon.

There are two moments which define the subsequent frame of political propaganda: the first national propaganda conference held by the Romanian Communist Party (the 28th of January 1945)² and the muting of the representatives in charge with the "Propaganda and Agitation" elected from the district committees all over the country (from the 11th to the 14th of June 1945)³. These two important conferences (the first being subsequently transformed into congress) set the theoretical foundation of propaganda and, at the same time, draw a detailed picture of evolution for the propagandistic phenomenon during the first six months of 1945). After these "meetings", although they didn't explicitly legitimize themselves from within, all propaganda related conferences keep the same structure and follow the same steps (the representatives from the districts present a report concerning their local situation which is subsequently discussed in open forum, followed by the guiding lines of those responsible with Agitprop in the Department and the mobilization conclusions.

What's amazing about the two conferences in 1945 is the development of the phenomenon (mostly a reverse process of process of evolution) and the way that it is perceived by the receivers. We can speak about a reverse process of evolution as long as the public's interest but mostly its enthusiasm clearly diminished between the two events. After this moment we can observe a coming back to the initial stage. In January all the speakers can and do everything. In June,

---

¹ A.N.I.C., *fond P.C.M. - Cancelarie*, dosar 4/ 1945, f. 40.

² *Idem*.

³ *Idem*, dosar 61/ 1945.

the picture in much more detailed and tinted. More and more often the shortcomings, the hardships and obstacles to be overturned are mentioned.

If, on the first instance they agree to no more than a couple of areas where the propaganda didn't reach its target, six months later the attitude is completely different.

The First National Propagandist's Congress

Even if Iosif Chișinevski⁴ (from Propagandistic Organization of the Central Committee of PCR) speech during the congress took place rather through the end of debates, for the benefit of this study we will choose it as starting point because it perfectly sets the parameters of our endeavor.

This, the Department of Propaganda was created on the 28th of August 1944⁵, but, after five months still were people who didn't know what its activity consisted in or they could not mentally represent the notions they dealt with. From the Communist Party's point of view "Propaganda means to preach an idea, a concept, a theory. For us this means preaching the history of Bolshevik Party, which synthesizes this theory (...). Propaganda is used orally and in writing, therefore both the press and our conferences and schools are gathered in propaganda"⁶. (From this definition the visual and mixed propaganda are omitted although they would be very much used subsequently by the next rulers of Romania).

It is easily noticeable that, from the very beginning, a clear separation is made between agitation and propaganda, even if, the first notion will be included in the second during the evolution of the propagandistic phenomenon. Initially, "the agitation refers to the most immediate problem, if it is concretely applied to daily problems, our theory will become a common good for entire people. Agitation is the vehicle through which the Romanian people are closer to our teaching, to our concepts. Through communist agitation we make our people aware of our slogans and our current problems"⁷.

For propaganda to work, it first needs its message to be clear, being proved that the people are more receptive to things they understand. For propaganda to succeed it is mandatory that "each region, district and town should have a propaganda department"⁸.

Also, during this congress, the structure of the Propaganda Section of the Central Committee is announced: one secretary (appointed by the C.C.) and four lieutenants who will be responsible each for the press, the artistic matters, music and publishing. Apart from them, there will be the translating committees which will translate the documents to and from foreign languages (especially from Russian and the languages of the minorities).

⁴ Iosif Chișinevski, Jew from Basarabia, leader of Propagandistic Organization of the Central Committee of PCR.

⁵ A.N.I.C., *fond P.C.M. – Cancelarie*, dosar 4/ 1945, f. 102.

⁶ *Ibidem*, f. 109.

⁷ *Ibidem*, f. 110.

⁸ *Ibidem*, f. 115.

Following this example, the territorial departments should be structured as well, with a special attention concerning the press relations. From the ten representatives of the regional departments, only those come from Transylvania gave away the fact that in their particular area the propagandistic activity is less productive, the other spoke highly of a number of activity which, time passing, same to us childish, immature and with a small impact over the population.

Disregarding the awkwardness, exaggerations and the obvious omissions from the reports and the subsequent debate, this conference, the first on a long line, brings to our attention some very valuable information. In fact they can be divided: the first one contains information shaped as definitions, explanation, ways in which the propagandistic phenomenon went on, and a second category, read between the lines, which showed how the propaganda concretely went on starting from August 1944 to January 1945.

Following a pattern, every speaker confronts almost the same problems: the national press (the way in which it was spread), the local press, activities and demonstrations, the mass organizations and the doctrinaire school.

a). The national press – wherever you look, the same problems emerge. On top of the fact that the national press is not in too much demand (for example no more than 1500 copies a day are sold in Pitești), the distribution works even worse (it sits and waits in train stations without even an attempt to be distributed). That is the reason why “the local party organizations must establish as a primary task the way in which the store owner displays and sells “Scântea” (“The Sparkle”, our note)”⁹.

b). The local press – the common complaint found in every report is: too many local newspapers. Due to an easily understandable reason, overvalues the propagandist, born on command, feel the need to own newspapers. Almost every little town has more than one newspaper, on top of the regional newspapers, the mass organizations' papers, the street and wall newspapers etc. The important number of newspaper sheets and the small number of people evolved in this phenomenon makes them almost impossible to be controlled. This way, the newspapers begin to defy the purpose they were created for, bringing more harm than good to the cause. On top of that we can add the lack of qualified staff, the paper crises, the big costs, the irregularly publications and primarily the inability to create and keep an interested target public (for example, for the border areas the main topics should be the minorities issues and some newspapers should be edited in the minorities' languages).

But, there is a well-organized local paper which can be taken as an example for the regional press: “Moldova nouă/ The New Moldavia”¹⁰ from Iași. The newspaper isn't lead by the propaganda, but nevertheless, it reach 5.600-5.800 numbers printed. The editorial staff consists of 15 members, divided in four

---

⁹ *Ibidem*, f. 99.

¹⁰ *Ibidem*, f. 49.

compartments, one for the trade unions, economy, peasants and young people, one focused for the local issues, the third for the national politics and mass organizations and the last one for the foreign politics. Their monthly budget comes near three million five hundred thousand lei¹¹. “Moldova nouă” is, by far, the best organized local paper (or, at least, that’s the logical conclusion we can draw from the reports of this congress), and its “success” is based on the staff’s preoccupation for information; they set press offices for the mass organizations and correspondence offices with the national newspapers and last but not least the success dues to the political control over all their articles. The results are considered satisfactory as long as we can talk about profits, although there are some shortcomings: the letters from the printing house are easily worn-out making the newspaper hardly readable, they don’t use clichés and the lack of paper is obvious (as well as all over the country)¹².

c). The doctrinaire training schools – many brag about owning one but the problem is they are taught the history and ideology of communist party for the period of 1 to 3 months.

But, what they all seem to omit in their reports is the weak intellectual level of those who are taught and mostly of the teachers. On the top of that we can add the lack of teaching material and propagandistic support.

d). The village propaganda – overall it can be considered a sounding failure caused by the human factor (those who impose the propaganda) and by their inability to adjust their speech according to the their auditorium. The selection system of those who impose propaganda is short, those elected having no ruts or connection to the villagers can be added; although, they come to the demonstrations that the communists organize, they do it as part of some kind of entertainment (as a theatre play, a “hora” or a sitting).

The prototype for village propaganda which proposed Ana Pauker offers to start with the propagandists’ selection: „we should talk with the most intelligent people and then, let them talk, make them talk in order to see how these people think, to see what we can learn from them (...), which are the most dangerous moments which should be avoided, which are the most pressing desires, which should be underlined, which are the most convincing matters and arguments for the peasantry”¹³. Then it should exist a permanent relation to the village reality “to learn from their life in order to be able to teach the others”¹⁴. At the last, but not least it must be understood by all involved in this phenomenon that, propaganda is not an office job, that all materials should be taken directly from the field and, only afterwards, processing in the office.

e). Mass organization: U.P. (The Patriots Union), A.P. (The Patriotic Defence), T.P. (The Progressive Youth), U.F.A. (The Antifascist Women Union), A.R.L.U.S. (The Association for good relation with the Soviet Union) – each of those

¹¹ Romanian national currency.

¹² *Ibidem*, f. 50.

¹³ *Ibidem*, f. 85.

¹⁴ *Ibidem*, f. 140.

organizations lead their own propaganda using balls, theatre plays, study circles and Russian language apprehension, amatory artistic teams, working class talents, tea-parties, dinner parties and choir shows. There were a lot of booklets printed as: "The bases of Leninism", "The Party's spoken word" etc. and conferences were held on: "Fascism and Democracy", "Us and the Soviet Union", "The Soviet Constitution", "Tudor Vladimirescu Division", or "The Northern Transylvania and Moldavia's issue" etc.¹⁵. "The Popular Universities" and "The Universities for the Working Class" are two other ways in which the propaganda gained supporters. Except A.R.L.U.S., the other organizations have their activities overleaped because they don't point an exact target audience to whom they address and the politics involved is insufficient. A feeble attempt to limit the interest fields can be observed, The Patriotic Defence carrying on with a campaign under the name "Mother and child".

f). Actions and demonstrations – also regarding this chapter of propaganda we can observed that, on a territorial level, the communist organized the same kind of demonstrations (anti-Rădescu demonstration, pro-Soviet demonstration, the celebration of some events which subsequently would become national – 7th of November). The mistakes made by the national leadership will be repeated in the territory, the propagandists being unprepared to handle the so-called "reaction propaganda" (from the historic parties and minorities).

g). The cultural propaganda – it's a distinct type of propaganda which took place undetected by the propagandists from the territory and that's the reason why they used it in a very small amount (through cinema theatres, amateur theatres, poetry sittings art and last, but not least through setting up libraries. The cooperation between the propagandists and censorship is very weak and those in charge with the cleansing of the libraries and bookshops are mostly semi-illiterate, unable to draw out an official paper, never mind a book-selection. The man in charge with the Agitation and Propaganda selection of the Central Committee helps those from the territory concerning the problem of the libraries telling than "from 1500 volumes it is better to size down to 500 good ones than to remind a number of fascist books"¹⁶. Then "the cultural activity is taking place mostly by force because the workers do not feel a great attachment or interest"¹⁷ while "in Sibiu one single politically prepared man cannot found"¹⁸.

The 1945 propagandist's simplicity is best revealed in the Alba-Iulia representative's answer who considered that "our radios do not receive Moscow's radio signal because they are German apparatus"¹⁹.

It is not difficult to notice that in order for propaganda to work, it must respond to a number of conditions. First of all, it depends on the existence of the

---

¹⁵ *Ibidem*, *passim*.

¹⁶ *Ibidem*, f. 55.

¹⁷ *Ibidem*, f. 20.

¹⁸ *Ibidem*, f. 24.

¹⁹ *Ibidem*, f. 66.

factories where, it depends on the level of culture of those targeted (the intellectuals, the artistic medium, the most of the traditional voters of the historical parties do not seem at least impressed by the communist's propagandistic efforts. Neither on the rural country propaganda hits the target.

Being on a pioneering stage there are a lot a mistakes due to the small number of people involved in propaganda and the low cultural level of those involved. They also didn't take into consideration the specific issues of every area: the existence of the minorities, the urban or rural population ration, age differences or educational level.

During this stage of the process we cannot talk about a unitary system in the development of the propaganda. Each Regional office constituted its Agitprop Department on a different date (there are cases in which there no more than a month from the constitutive date to the Congress).

Another problem, raised by only a few of those present, is the small number of party members. When, in our area you have no more than 10 members, it is virtually impossible to designate a section in charge with propaganda and to expect positive results (for example, Oradea had only 7 party members)²⁰.

The intellectual and ideological levels of the members constitute another major obstacle. They usually do not understand themselves the content of the papers, so it is most difficult for them to explain it to the others. "Well-appreciated comrades say <<Long live Our National Democratic Communist Party>> or they mistake the term <<fascist>> with <<falseist>>"²¹. It is also noticeable a lack of interest for this over intellectualized aspect of the matter, many considering that they do not need to read to read more information, inner quality of party member being sufficient.

The lack of concrete rules sent from the top of the propaganda also lead to chaos, each member acting the way he/she considered best. The propagandistic role models were taken from the Russians, processed on the capital and sent into the territory. This is the reason why the 1945 propaganda was a hybrid, not too many people being able to adopt it according to the area and population because the propaganda was based on an absurd principle: the competition among the areas propaganda is most likely to success (Prahova and Valea Jiului where the population is mostly made of workers) than the others (Moldavia, considered to be a Jewish controlled area).

In Moldavia, greatly affect by epidemics, there could not be organized either the most successful demonstrations: "because of the typhoid fever, 30% of the population is sick and 60% is dying of hunger due to evacuations"²². Another problem area – the Northern Transylvania was still under Soviet's occupation. That's the reason why the Bolshevik authorities are not always on the same page with the Romanian communist representatives; "It depends on the Russian

²⁰ *Ibidem*, f. 149.

²¹ *Ibidem*, f. 67.

²² *Ibidem*, f. 62.

commander, on what kind of man he is. In some places there are two lines: our and theirs. There are places where the Party is forbidden by the Russian commander and there are so other places where the Party is founded by the Russian authorities”²³. That’s how we assist to the foundation of an autonomous Party, later dissolved due to its political line”²⁴. Other shortcomings observed and discussed by the territorial representatives were the sectarianism and the neglect of duty.

The approach of the minorities was also wrong; the Party’s demonstrations took a chauvinistic turn more than once. This happened mostly because, when sent into the territory the guiding lines were not adjusted on the reality: the Hungarians and the Jews have a different set of nations which touches their souls and minds, not the nation or country. On the local level there are also some mistakes made by sending Romanian propagandists in to minority land, in many occasion resulting open conflicts. The same wrong concept is applied in the village where propagandists dressed in suites came and tell the peasants how to work their fields.

The other segments of society where propaganda didn’t work were the army and the intellectuals, so during that year and through 1946 there were numerous debates on how they can target these categories.

How a communist newspaper should look like

By far, the most interesting moment of this conference is Ilie Zaharia’s report about how a newspaper should be organized and how an article should be written. His guiding lines and solution will be put into practice for a very long time in the communist press.

Starting from Lenin’s idea that “a newspaper is not only an agitator and a propagandist, but also a collective organized”²⁵, three directions for a newspaper evolution were established: it should be an agitator, an organizer and an instrument for spreading the ideology. As an agitator it must mobilize the masses, involve them in the social and political life, “to show certain facts”²⁶. As an instrument for spreading ideology it must underline the Party’s political line and explain the social issues for the masses, make Soviet Union known. And finally, as an organizer, it must show how certain action should be done within unions and factories.

“Pravda” is used as a model, through Romania is yet to be a socialist state. “Our newspaper must not be only a Party’s newspapers targeting only our people, but an open one from the masses addressing to all social classes (...). Apart from the political issues, the Union’s life, the peasants’ life it must also contain all the important news for an average person, taken from the street – this is a complete newspaper”²⁷.

Maybe even more important for the success of the Party promoted campaigns, is that, the communist press to counteract the newspapers which they do not own or they

²³ *Ibidem*, f. 83.

²⁴ *Ibidem*, f. 69.

²⁵ *Ibidem*, f. 90.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, f. 91.

have no control over. And going from theory to practice, we come across the same example: "The New Moldavia" from Iași. The time table of the editorial staff must follow certain steps. In the morning they talk about the yesterday's paper, criticizing the shortcomings, omission and mistakes in comparison with other newspaper. It is imperative for the newspaper's success that the political errors should be corrected. After all these aspects are covered, the editorial staff starts the effecting planning: 1) What do they want to include in the newspaper; 2) What is the subject for the master editorial; 3) Which are the articles which will make the newspaper. To complete these main issues, the newspaper will also contain news, correspondences, chronicles, different topics.

„We must try our best for the newspaper to look as pleasant and artistic as possible. If we fail in this, the readers will not come to us, even if our newspaper would be the most politically correct, so the editor of the newspaper should provide with a variety of topics, find clichés to put in the paper”²⁸.

The titles, because of their great impact on the readers, must be carefully chosen, not too short but also not too extended. "We need <<revolver-type titles>>, (...). If the title describes exactly what the article is all about, there the article becomes uninteresting. The title should go around the article, not too revealing, but neither uncoordinated with the article”²⁹.

“Pieces of advice for a good article”

The most important thing for an article to be easily read and also to imprint a feeling, a sensation, an idea, is to meet these three conditions: to be clear, precise (without intellectualized phrases with a clear style, grammatically correct), new (concrete date, without long, meaningless phrases, the verb should not be repeated) and personal (to be appealing and convincing)³⁰.

“We should learn from Lenin's way of writing. To be able to write a good article you should know what it that you want is. You must focus on a thesis; make a plan, decide on the most important issues”³¹. It is mostly unlikely that such a plan was followed. Than, the editorial staff must move to a different stage: the reading outland, the reading of the article and the final confirmation of the article.

The most remarkable thing is that the pieces of advice (when it is not exaggerated – Lenin the only role-model) are extremely accurate even nowadays (for example: “One article must not contain every peace of information that we have”³²).

The feature-reports fallow another pattern: short phrases which are meant to characterize the main feature of the feature- report's subject, without unnecessary description, general frame. Then it must be easy to read (using a distinct style, being fragmented by “attractive, well-found subtitles”³³ and the title must be

---

²⁸ *Ibidem*, f. 93.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, f. 94.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, f. 95.

³³ *Ibidem*.

“an entire sentence with subject and verb”³⁴. For the article of a polemic nature, it is suggested that the writer should avoid the curses (for example: “down with him”) and instead find arguments to support their hypothesis.

Ivașcu's speech is also about the wording of a newspaper on this occasion. Those present at the Conference are being taught how to page a newspaper in order to get the attention of a potential reader. The subtitles prove to be as important as the paging. The pieces of information should not be directly exposed, but embellished in order to appeal to the readers (especially when the subject is a biography). If the article benefits from photos, those should be displayed according to a set of rules: “The clichés should not be crossed, meaning they should not be placed on two adjacent columns, should not touch their corners, meaning that two subtitles should not be put side by side on the same line”³⁵.

The financial aspect of propaganda

The most interesting aspect of propaganda is the financial one. Each speaker asks for various materials (newspapers, booklets, placards or portraits) advice, support but none is speaking about money. Even if only 10% of the actions have been taking place and a considerable amount of money would have been spent. So, the question remains: why don't they ask for money? They do not dare to or is their funding sufficient? Reading between the lines, from Novicov's report (“The New Moldavia”) we can understand that one way of putting money ... were the public collections. Apart from him, none of the other speakers does ask for money or mention where the funding came from.

Nevertheless, before the 6th of March when the communists catch the power, we can pinpoint some of their money sources: public collections, donations and last but not least the funds generated by their own enterprises. These, only in Târgu Neamț, the Patriotic Defence had created and administered a bunch of enterprises: a butcher's shop, a bakery, a distribution shop, a mill and a canteen with cheap food for the workers and „one free meal for military men, representatives and workers in need”³⁶.

The conference in July 1945

Even if, unlike the first conference, some of the territorial offices had made small progress, the general tendency is towards down (not so much regarding the propagandistic activities but mostly regarding its impact over the population). Since January but, overtaken by enthusiasm, the territorial representatives declared false or half-true facts and numbers.

What is certain is the fact that, the communists comment on and justify their own propaganda and only on rare occasion they compare it with what at the time they called “counterpropaganda” (the historical party's propaganda).

During the conference in July some voices can be heard, voices that inform the comrades from Bucharest that the people willingly participate at communist

³⁴ *Ibidem*, f. 96.

³⁵ *Ibidem*, f. 97.

³⁶ M.N.I.R., fond *Muzeul Partidului*, nr. inv. I. 20.337.

manifestations but they do it for fun, mostly to enjoy the artistic part of the program, not driven by communist ideals.

At the same time, the territorial representatives came with a long list of suggestions (meaning that "they did their homework during the past 6 month showing a much better understanding of the problem and able to adopt the official set of rules to the realities found the field (as an example, the propaganda materials are distributed for free over the war-damaged areas because the population there could not pay for them).

From the Propaganda's point of view, the novelty of cinema was a failure for two reasons: there are not too many movies to show and those in Russian are not too appealing for the public. Although the movies were brought to the public's attention by all propagandistic tools: newspapers, wall-papers, street papers, through loud-speakers and in all mass organizations, the audience were low³⁷.

The name of the movie	Production	Audience*
"Broadway, the street of luck"	American	5029
"Alexander Newsky"	Russian	2756
"When a woman says no"	American	3890
"Petrograd 1917"	Russian	2454

* The number of spectators in the same cinema theatre during a week or

The name of the movie	Production	Audience*
"When a woman says no"	American	3874
"the children of Leningrad"	Russian	2532
"The last meeting"	American	4460
"Kutuzov, 1812"	Russian	2456

But, there were more than a few documentaries (the demonstrations for the first and 9th of May have been filmed) which had a considerable amount of success when show in the factories, "although they were of quite poor quality"³⁸.

The village population (mainly in Transylvania) remain still extremely receptive to Maniu's name and it is considered a possible saboteur for the government's action if not controlled. There is also noticeable the fact that the Hungarian population does not embrace the communist cause mainly due to a poor relation with the Romanian population. "Because we didn't know how to efficiently oppose to Maniu's campaign, the chauvinism rooted even deeper. And, on the hand, when the problem of Romanian authorities' coming back was brought up, a riot almost started"³⁹. Being on a pioneering

³⁷ A.N.I.C., fond *P.C.M.-Cancelarie*, dosar 61/ 1945, f. 56.

³⁸ *Ibidem*, f. 7.

³⁹ *Ibidem*, f. 37.

stage neither the demonstrations hit the target especially because “they were organized on large masses. There was an abstract work, not a phrased one, so the results were negative after the campaign (...). Approximately 30.000 people took part to the process but the action resembled to a firework party because of the lack of politics involved. The parade ended too late, so the speeches were not delivered in front of the entire audience”⁴⁰.

The cultural level of the members involved did not radically improved (30% of the Alba Iulia Regional Office are illiterate⁴¹). As a bottom line for the intellectual abilities of those involved in propaganda we can quote The Northern Transylvania Regional Office’s representative who stated that “the majority of propagandists are workers, without great experience but with a lot of prospects”⁴². People don’t want to read, many of them can’t, anyway. “We are communists. We would die for the Party at any given moment but the books are not for us”⁴³. However there are some propagandists able to perceive the differences, which learned what’s important for common folk, where and mainly what to say in a given situation (according to the auditorium, the age and ethnic differences, level of culture and profession etc.). The most profitable locations for propagandists are the crowded places (the courts of justice, markets, common transportation units etc.) and the way in which they could easily get people’s attention is by sliding into conversation and convincing the listeners of the righteousness of their cause⁴⁴.

In spite of propaganda, there were still unsuccessful campaigns. Not only that they didn’t help, but they also proved to be counter-productive for the Communist Party and caused it the loss of important segments of their voters. When a demonstration takes place, the workers from the factories are mobilized as “a mass” but many of them disappear on their way down to the place of meeting⁴⁵, and the remaining ones do not display the enthusiasm expected by the Party, “some of the slogans which could be enchanted in the past were vigorously applauded while, closer to our days, the slogans were welcomed by a total and obviously hostile silence”⁴⁶. In the villages propaganda maintains a Cinderella’s status; the propagandist are to blame for this reality mainly because there wasn’t a rigorous selection of those sent to study the communist doctrine, the learning process was too short and superficial and they have only a few teaching materials.

The local press is yet to reach the good it was created for because it does not deal nearly enough with the local realities or the popularization of the Soviet Union. Other two categories unfazed by the communist propaganda are the youth and the women (although especially the last category was important thought their roles as daughters, mothers, sisters, wives. They also could influence their husbands,

---

⁴⁰ *Ibidem*, f. 43.

⁴¹ *Ibidem*, f. 16.

⁴² *Ibidem*, f. 20.

⁴³ *Ibidem*, f. 54.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 19.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 57.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 61.

families and other women within the community). Also the intellectuals are a hard to get category and the conferences are not the fastest way to secure their support.

The increased number of „Scântea” sold is one of the few progress made since January (the Unions forced their members to subscribe), but as long as there still were returns, the problem wasn't completely solved. Even worse, those who have them in stock prefer to sell them to the Waste Paper offices for a better payment than ask for a discount. Regarding the paper's own evolution, it's representative announce at the conference that, although the editorial staff is aware of „Scântea”'s importance for the Party, it did not raise to their expectations. „<<Scântea>> is not an average media channel, but the voice behind the Central Committee; it must translate the problems of our time through the guiding lines of our Party's. This it must be the one which spread our Party's and C.C.'s position into the large masses”⁴⁷. The circulation of the newspaper has widened (insufficient!), all the Party's campaigns echoed in it, but the target is yet to be reached. Some of the causes may as well be: the political mistakes (mirrored also by the local press), the lack of materials concerning the local issues, the inequitable treatment for all social categories (the low coverage concerning the youth, women and intellectuals). On the chapter of wishfully thinking for an improvement of „Scântea”'s activity and role in the Romanian publicist picture we can put down: drowning workers towards the editorial staff, finding correspondents in the territory, establishing links with the ministerial offices, improving the technical shortcomings (using high quality paper and ink, explanations for the photos).

The new direction of art expression is not appealing the population. From the „Song for Freedom” cycle, only „The Railway Workers Song” and „Join us ploughmen”⁴⁸ had an impact.

On until this moment there were no mentions of people discontent with the communist party or its politics. For the first time, at this conference, some of the representatives draped hints or even openly spoke about the threats and attacks against the propagandists etc.⁴⁹.

Neither the mass organization had a bigger impact (except ARLUS). The Progressive Youth was incapable to touch their designated target while the Patriots Union was perceived by the population as a fraction of the party which should be avoided. During the conference the reports of „The Patriotic Defence” and „The Antifascist Women Union” representatives` are debated along while the territorial representatives references on the mass organizations` role and efficiently. These two interventions are meant to disclosure the organizations` the goals and objectives. This, the specific target of „The Patriotic Defence” is reaffirmed to help those hit by war (widows, orphans) using the press campaigns and the doctrinaire training schools. So, the Department of Press and Publications takes care of the elaboration of the materials for the press and the „Radiojurnal” (Radio News) but,

---

⁴⁷ *Ibidem*, f. 106.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 56.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 51.

apart from "Scântea", no other newspaper printed the articles. "It's most likely to publish our articles in <<The Universe>> than in <<Romania Free>>"⁵⁰. There were also 29 doctrinaire schools founded but the impact was low because the public preferred the "cultural" events – sitting, shows and festivals. The communists also had a movie section to display all over the country but the materials (humanly and technically) are insufficient and of a poor quality. On the other hand the theatrical plays shown in the territory are mainly apolitical.

"The Antifascist Women Union" having as a declaimed goal the political and cultural uprising of women, manifested itself using conferences, festivals, evening-dinner, vernissages and press. The organization even tried to print a magazine but it disappeared after the first edition due to the fact that the articles about the Russian women did not appeal the public. They also set as objectives: the creation of a choir to celebrate the 23rd of August, two festivals for a better cooperation between Romanian, and Hungarian then Armenian women. They also hoped to publish an album ("The protection of Women and Children") and, in honor of soldiers' return from war, they prepare a festive meal where "a woman speaker will deliver a speech"⁵¹.

Iosif Chişinevschi has the last intervention during the conference and he used it to reaffirm the importance of the tasks they have to achieve in the near future. "Propaganda is a big help for the Party, in order to spread our theories to the masses"⁵² and "The Propagandistic Department, the Party Propaganda has fulfill its fate: to make the Party's programme and wishes a common good for the people"⁵³.

Accordingly, starting with "Scântea" ("do not believe the rumors"⁵⁴) which was considered a "collective propagandist"⁵⁵, the communist Party needs a more aggressive propaganda for the next segments: the economical legislation, the foreign politics, the fight against speculation, the chauvinism, the problem of the intellectuals, the socialist-democrats and their approach of The Workers United Front, the Russian model, the women and youth. To succeed in this problem they need capable people, a strong organization (a propagandistic department must have a secretary who is approved by the Central Committee; it also must have representatives responsible with the agitation, the press, the cultural work and publishing house). To win this fight, the communist also ask for vigilance (everyone's past must be minutely scrutinized).

The propagandistic techniques will be learned with the help of the doctrinaire training school. And more, in order to surpass the existing chaos (everybody understood whatever they wanted from propaganda, agitation, agit-prop, and, even worse, each territorial office used their own name to designate the propagandistic department) one single operational system is imposed. "Agitation

---

⁵⁰ *Ibidem*, f. 95.

⁵¹ *Ibidem*, f. 98.

⁵² *Ibidem*, f. 113.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 114.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 128.

should deal with the most immediate problems”⁵⁶ (with the help of its two most powerful tools: the slogans and the advertisement) and everyone is lead by Central Committee.

The Mass Organization do not need departments of propaganda⁵⁷, what’s unnecessary should be canceled and “not everyone may attend a doctrinaire training school”⁵⁸. Those are some of the last request expressed by the propaganda representative of the Central Committee.

These two mentioned conferences do not approach the Radio issue, through, as propagandist, the radio has even greater impact than the press (a person does not need to know how to read or write in order to listen to a radio show). Maybe that’s the reason why on the 23rd of June, the representatives of propaganda organize a new conference where the debates are focuses on this particular issue. “I think we can say that, since we have provided the leadership, the radio broadcasting introduced in its programmes our guiding lines. I believe that we contributed to the general struggle to impose our democratic government and also we were involved in all campaigns. Maybe, in some occasions, we did more than just use our propaganda”⁵⁹, Matei Socor⁶⁰ said also underlining the shortcomings: insufficient technique, the length and variety of the programmes, the unnecessary changing in the programmes due to unimportant matters, the lack of pre-approved material.

“The compressed programme leaves the listener unsatisfied, not to mention those who do not embrace our ideals or even reject them”⁶¹, while the announcers “do not quite rise to the occasion”⁶² (they are incapable to improvise, they lack initiative, they do not notice the errors from the texts they are reading). To correct these shortcoming, the communists created “political orientation courses, a technical and a how to speak on the radio course and also a general education training course” because “it is necessary for the announcers to have at least some technical notions”⁶³. Al. Graur is chosen to lead the political orientation course and Buda to take care of the technical part of the problem⁶⁴.

Those behind the broadcasting boards also need training due to the fact that, when the communists took over the Radio, they removed all the old, experience well-trained professionals.

Because of these shortcomings (of a human and material nature) the Radio activity is slow and difficult; the amateurism of the new comers and the old age of

---

⁵⁶ *Ibidem*, f. 114.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 128.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 129.

⁵⁹ A.N.I.C., *fond P.C.M.-Stenograme*, dosar 52/ 1945, f.3

⁶⁰ Matei Socor (1908-1980), president of Composers’ Union between 1949 and 1954, traced the ideological line of Romanian music.

⁶¹ A.N.I.C., *fond P.C.M.-Stenograme*, dosar 52/ 1945, f.3

⁶² *Ibidem*, f. 4

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

the technical apparatus causing the loss of an important segment of listeners. Even if, driven by enthusiasm when taking over the leadership, the communists ostracized all those who hadn't supported them (considering that they would manage to succeed with whatever they had). Time passing, the lack of specialists appear obvious and the communists start to resort to technicians who are not Party members and even to those known for their different political views.

The Cinematography is the most eloquent example. This department, lead by Helpelin, owns only five functional apparatus for outside projections, has no transportation device, no movies (except soviet productions). They also lock people to translate the films into minorities' languages and they have no control over the projection displayed in the territory. They complain not so much of lack of resources but mostly because their people are incapable to perform their duty⁶⁵. That's the reason why they had to keep the old personnel, "in spite of their political background"⁶⁶ and hire other people to watch them in order to clear the movies from "certain things which are not consistent with the programme"⁶⁷.

Understanding the powerful impact of the seventh art over people, Chişinevschi concludes: „Our comrades who work at the movies must start thinking of the objectives that should be filmed, films about the Romanian life, optimistic movies in order to transform this opportunity into a powerful tool of propaganda for the masses. Being understood that, this is a Party obligation"⁶⁸.

The three meetings of the people involved in propaganda in 1945 set the frame for us in understanding the magnitude, content and impact of this phenomenon on our society level. The communist party was not backed up by people, so they greatly needed more supporters. On the other hand it was an illegitimate party, more of the reason why, helped by propaganda, they try to falsify the past to benefit the present by enforcing new terminology: "the popular will", "constitutional factor". Also, in order to get over their illegitimate status, the communist used some prominent figures from cultural, technical and educational fields to legitimize their regime. We can also notice that a new trend is set, that of "labels" and a new language is invented to project an idyllic fragmentary image from time to time with pejorative remarks against the enemy.

A new set of words was taking over, ubiquitous in all fields from official documents to press and even literature: justice, freedom, democracy, people, righteousness (each of these words was redefined after the 6th of March 1945). Also, the communist adopted some new themes which were spread across Romania by press, radio, and cinema: the theme of purification, the brotherhood of workers and peasants, the will of the people and the theme of gratitude (towards the communist leadership or the U.R.S.S.), the continuous siege theme or the patriotic duty⁶⁹.

---

⁶⁵ *Ibidem*, f. 20.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 23

⁶⁹ Flori Stănescu, *6 martie: noul limbaj politic*, în „Arhivele totalitarismului”, an IV, nr. 2 – 3/ 1996.

By intuition, the communists sensed the value of a well-organized propaganda and they used a lot of their energy to make it work. Although flawed, deficient and unclear, the communists' propaganda was an important tool in consolidating their leadership, a tool that they would refine during the following years.

Apart from a poor quality of those involved in propaganda, the year 1945 established the most important principles of it. The communists understood that their only chance to win over the masses was to dilute their ideology in order to be easily understandable and acceptable for the common folk, and to use the mass organizations to enforce that ideology. People were generally scared of the communists but they would go to an A.P. or U.P. demonstration.

Then, during 1945 they will learn that one track propaganda stood no chance of success, so they chose to diversify the themes, methods and last but not least they delivered their speeches according to the auditorium, the level of culture, the specific issues of the area where they spoke.

Also, they learned "on the spot" how to make efficient propaganda according to the particular event: official announcements ("we must take into consideration the importance of an official announcement"⁷⁰) or discretion until the moment is right (they were to wait for the perfect moment to implement certain measures).

If in 1945 the most important communist feasts (the first of May the 8th of May, the 23rd of August) did not benefit from a coherent structure (except the 7th of November), starting with 1946 we can notice how the Party perfected their propagandistic machinery to the smallest detail and diversified the themes according to the event.

1945 – ÎNCEPUTURILE PROPAGANDEI COMUNISTE INSTITUȚIONALIZATE

- Rezumat -

Manifestări cu caracter propagandistic au avut loc și în cursul anului 1944, dar ponderea și amploarea lor au fost minime. Principalele cauze pot fi considerate, pe de o parte numărul mic de membri ai Partidului Comunist, lipsa specialiștilor, lipsa unei direcții ideologice bine definite, iar de cealaltă parte, o activitate propagandistică mult mai bine pusă la punct a partidelor istorice.

Începând cu anul 1945, asistăm la o ofensivă în forță a propagandei comuniste, generată atât de evoluția politică a României, cât și de perfecționarea celor implicați în acest fenomen.

Două sunt momentele care fixează cadrul evoluției ulterioare a propagandei politice: prima conferință de propagandă a P.C.R. pe țară (28 ianuarie 1945) și ședința cu responsabili *resoartelor* de „Propagandă și Agitație” a comitetelor județene din întreaga țară (11-14 iunie 1945).

⁷⁰ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., dosar 11/ 1946, f.3.

Cele două mari consfătuiri (prima asimilată ulterior cu un congres) pun bazele teoretice ale propagandei și totodată oferă un amplu tablou al evoluției fenomenului propagandistic pe parcursul primei jumătăți a anului 1945. După aceste „ședințe”, toate întrunirile vizând propaganda, chiar dacă nu se legitimează explicit prin ele, mențin aceeași structură și același tip de desfășurare (reprezentanții din teritoriu prezintă un raport privind situația locală, comentat în plen, la care se adaugă: îndrumările celor din minister responsabili cu Agitprop-ul și concluziile mobilizatoare).

Ceea ce frapează, raportându-ne la cele două întruniri din 1945, este desfășurarea (mai curând o involuție) fenomenului și modul în care o percep, atât cei implicați, cât mai ales cei cărora li se adresează. Vorbim de o involuție atâta timp cât interesul, dar mai ales entuziasmul scade vizibil între cele două momente, urmând apoi o revenire la faza inițială. În ianuarie, toți vorbitorii pot și fac totul. În iunie, lucrurile sunt cu mult mai nuanțate. Încep să fie menționate din ce în ce mai mult lipsurile, greutățile și obstacolele pe care le au de depășit. Dacă în prima fază nu există decât câteva zone unde se recunoaște că activitatea propagandei n-a avut succes, șase luni mai târziu lucrurile stau cu totul altfel.

Secția de Propagandă a fost creată la 28 august 1944, dar la aproape cinci luni de la această dată mai existau persoane care nu știau cu ce se ocupă sau nu-și puteau defini corect noțiunile. Se observă că încă de la început se face o delimitare strictă între propagandă și agitație, chiar dacă, odată cu evoluția fenomenului propagandistic, cel de-al doilea termen va fi înglobat în primul. Inițial, în accepția Partidului Comunist „propaganda înseamnă a propăvădui o idee, o concepție, o teorie” în timp ce „agitația se referă la problemele imediate”.

Este lesne de observat că propaganda pentru a prinde, cât de cât, este condiționată de anumiți factori: mesaj clar (oamenii sunt mai receptivi la lucrurile pe care le înțeleg), gradul de cultură al receptorului, disponibilitatea lui de a crede etc.

Au existat categorii sociale prea puțin impresionate de eforturi propagandistice ale Partidului Comunist: intelectualii, lumea artistică, electoratul tradițional al partidelor istorice. De altfel nici la sate propaganda nu are impactul dorit.

Fiind într-o etapă de pionerat greșelile apar permanent, fiind cauzate de numărul prea mic de persoane implicate în propagandă, dar și de gradul scăzut de cultură al celor înregimentați. Apoi nu se ține cont de specificul zonei unde se desfășoară propaganda: existența minorităților, ponderea populației urbane sau rurale, media de vârstă, nivelul de școlarizare.

În această fază nu se poate vorbi de un sistem unitar de desfășurare a propagandei. Fiecare Regională și-a constituit Resortul de Agitprop la date diferite (existând cazuri în care de la data constituirii până la Congres nu trecuse nici o lună de zile).

O altă problemă pe care o atacă doar puțini dintre cei prezenți este cea a numărului mic de membri de partid. Nivelul, atât intelectual, cât și ideologic, este un alt mare obstacol. Ei nu înțeleg nici pentru ei ce scrie în documentele venite de la centru, cum să mai explice și altora? Totodată este vizibil și un dezinteres pentru

acest aspect prea „intelectualizat”, mulți considerând că nu e nevoie să mai citească deoarece calitatea de membru de partid suplinește informația.

Lipsa unor directive concrete de la forul conducător al propagandei a dus și ea la dezorganizare, fiecare făcând munca de agitație și propagandă așa cum a crezut el că este mai bine. Modelele propagandistice erau preluate de la sovietici, prelucrate puțin la centru și trimise apoi în teritoriu. Din această cauză propaganda din 1945 a fost un hibrid, prea puțini știind cum s-o adapteze în funcție de zonă, de oameni, pentru că pornindu-se de la acest principiu absurd al competiției dintre regionale, nu se iau în calcul faptul că sunt zone cu specific (Valea Jiului, Prahova – unde predomină muncitorii și din această cauză sunt șanse mai mari ca propaganda să prindă, decât în Moldova – considerată fief al evreilor; o altă zonă cu probleme – Ardealul de Nord, aflat încă sub ocupație sovietică. Din această cauză, autoritățile bolșevice nu sunt întotdeauna pe aceeași lungime de undă cu reprezentanții Partidului Comunist de la București. Sunt locuri unde Partidul e interzis de comandantul sovietic, iar în alte locuri e înființat de către un comandant sovietic).

Alte lipsuri conștientizate și de cei din teritoriu, și în consecință luate în discuții, au fost: sectarismul și delăsarea. Modul de abordare a minoritarilor reprezintă o altă mare greșală, luând naștere nu de puține ori manifestări șovine. Și asta pentru că atunci când s-au transmis în teritoriu directivele, nu s-a luat în calcul realitatea, că etnicii germani și maghiari, și chiar evreii, aveau alte noțiuni la care vibrează, nu patrie, națiune. Apoi s-au făcut greșeli pe plan local trimițându-se propagandiști români în comunități ale minoritarilor, nu de puține ori ajungându-se la conflicte deschise. Aceeași problemă apare și la sate, unde „băieții în costum” vin să le explice țăranilor cum să cultive pământul.

Celelalte segmente ale societății unde propaganda nu a prins au fost armata și intelectualii, și de aceea pe parcursul anului, și mai ales în 1946 vor exista numeroase discuții, la nivelul forurilor conducătoare, despre modul în care și-i pot apropia pe aceștia.

Întrunirile oamenilor implicați în desfășurarea propagandei din anul 1945, ne dau măsura amploarei, conținutului și impactului acestui fenomen la nivelul societății. Partidul Comunist n-avea suport de masă și de aici nevoia acută de a atrage oamenii, de a-i influența și determina să-i sprijine. Apoi era un partid lipsit de legitimitate, motiv pentru care, prin intermediu propagandei, se încearca falsificarea trecutului în beneficiul prezentului, prin introducerea unor noi termeni: „voință populară”, „factor constituțional”. Tot pentru a depăși deficitul de legitimitate se apela la cooptarea unor personalități ale culturii, tehnicii, învățământului care să gireze regimul. Apare și o nouă modă, cea a etichetelor, și un nou limbaj, prin intermediul căruia se proiecta o imagine idilică segmentată când și când cu expresii depreciative la adresa dușmanului.

Intuind perfect valoarea unei propagande bine făcute, comuniștii își consumau o mare parte din energie în acest sector. Cu toate impreciziile, confuziile, neclaritățile inerente oricărui început, încă din 1945 se întrevade o direcție pe care au urmat-o și perfecționat-o în anii ce au urmat.

THE NATIONAL PEASANTS' PARTY DISSOLUTION, A NEW STAGE IN ROMANIA'S SOVIETIZATION PLAN

Mihai Lancuzov

The November 19, 1946 elections resulted in an outrageous forgery, which constituted a key moment for the establishment of the Communist dictatorship in Romania. Reversing the real outcome, The Romanian Communist Party and its satellites, grouped in the Democratic Parties' Bloc (D.P.B.) won 84% out of the 414 seats of the future Parliament. The National Peasants' Party (N.P.P.), which was the real winner, got only 33 seats, namely 7.72%¹. The National Liberal Party (N.L.P.), representing the second large opposition party, got only 3 seats². Given the incredible historical fake committed by Groza government, that flagrantly violated the provisions of the Moscow Conference from December 1945 and of the Decree-Law from July 15, 1946 on the elections for the Chamber of Deputies, the N.P.P. and the N.L.P. made public a joint declaration³ on November 22, 1946. This document contained the abuses and frauds committed during the elections and consequently decided that the two ministers without portfolio representing the two parties, Emil Hațieganu and Mihail Romniceanu, should resign from the discredited government⁴.

A few days later, the leaders of the three opposition parties, the N.P.P., the N.L.P. and the I.S.D.P. - Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu and Constantin -Titel Petrescu signed a declaration proclaiming the elections null and void „...in flagrant opposition to the reality and the will of the electoral body”⁵.

During the November 29, 1946 extraordinary meeting of the N.P.P. Executive Committee, a resolution was adopted, which denounced the elections' outcome and decided that Peasants' deputies should not take part in the Parliament sessions⁶.

Without the US and British governments support and applying the provisions of the 1923 Constitution, King Michael had to ignore Maniu's and Brătianu's advice and read the Throne's message on December 1, 1946, in the opening of the Chamber of Deputies' session.

Holding the legislative power as well, the Communists could pursue at a higher pace their policy meant to fully gain power, in order to create a state seen as a mimetic copy of the Soviet Union.

---

¹ Ș. Rădulescu-Zoner, D. Bușe, B. Marinăcu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România (The establishment of Communist Totalitarianism in Romania)*, Bucarest, 2002 p. 209.

² *Ibidem*.

³ *Romania. Viața politică în documente. 1946. (Political life in documents. 1946)*. Romanian State Files, Bucharest, 1966, p. 494.

⁴ *Ibidem*, p. 495-496.

⁵ *Istoria României în date (Romania's history in data)*, Bucharest, 2003, p. 485.

⁶ *Ibidem*, p. 486.

In early 1947, the country was in a catastrophic situation. Two years after the D.P.B. government had been established, the domestic product accounted only 48% of the value registered in 1938. Half of this percentage was paid to the USSR as a war compensation⁷. Chaos and disarray governed all economic fields. Besides, the long-lasting drought during 1945-1946 led to a serious food shortage, Moldavia being the most affected province. The famine took a heavy toll of human lives here, while the authorities never mentioned their number.

Unable to manage the serious problems his country confronted with, Petru Groza was interested in the political side of the ruling. Directed by Soviet councilors imposed by the Red Army, he took steps aimed at ruining the market economy in order to subsequently introduce the Socialist economic system.

Applying the Leninist principle „you are either with us or against us", the Communist Party continued and extended its actions meant to annihilate the opposition by an extremely wide range of measures such as: banning meetings and manifestations; suppressing the freedom of press; seizing propaganda papers, political cleansing, arrests and even assassinations. The initial attack had to be directed against opposition parties' leaders who were to be compromised in order to eventually dissolve the entire opposition. As a matter of fact, this objective had been made public from the very beginning of Groza's ruling. The first serious attempt occurred in November 1945, when following the meeting held by the opposition in the Palace Square celebrating King Michael's name-day, the Communist leader Vasile Luca asked the dissolution of the historical parties N.P.P. and N.L.P. under the false pretence of their having planned an armed rebellion. A large-scale political lawsuit was requested in order to incriminate the opposition⁸.

Being aware of the hostility shown by most people, the Communist leadership went on using its satellite parties, the historical parties dissidences and the well-organized and disciplined members of the Legionary Movement (which had signed a cooperation agreement⁹ with the Communists ever since October 1945). Therefore, at the end of 1946, Victor Medrea, ex-chief of the legionary protocol, declared: „The extremes go together. My party is going to join forces with Gh. Dej and Bodnăraș. We will give up the priests and they, the Jews. Together we'll destroy the bourgeoisie and the historians, who need more than a knife and a gun to be killed. I made the most beautiful funerals of the whole country and historians will also enjoy such funerals"¹⁰. The same Medrea, affiliated to Nicolae Pătrașcu's group,

⁷ National Central Historical Files (A.N.I.C.), the General Directorate of Safety Police stock, file 69/1947, page 11.

⁸ A.N.I.C., C.C., R.C.P., stock 49, file 49/1945, page 1.

⁹ *România. Viața politică în documente. 1945. (Romania. Political life in documents. 1945)*, Romanian State Files, Bucharest, 1994, p. 391.

¹⁰ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 37/1947, page 110.

used to say: „Communists and legionaries have a common enemy”¹¹, and the bourgeoisie can only be overthrown with our help.

The Peasants' leadership knew hard times were to come, but they couldn't imagine that secret agreements outlining new political trends in Eastern Europe had been signed. Therefore, they tried to stop the Communist offensive with the help of people's extensive support, the king and the rules of the democratic game. Under these circumstances, the N.P.P. decided that the main working lines should focus on: annulling the elections, refreshing the party's activity by restructuring its territorial structures, increasing the role of local bodies in decision-making, gathering more members and continuing the propagandistic activity with a focus on man-to-man work. Strengthening relationships with King Michael and putting more pressure on the British and American missions in order to directly involve these states in saving Romanian democracy were also envisaged.

One of the first steps was to publish a documentary booklet about the way in which elections had been forged¹². The booklet, printed in Romanian, Russian, French and English was to be delivered to journalists and foreign diplomats in Bucharest and then sent to the UN Security Council in order to annul the vote¹³.

Appreciating the importance of the role played by the Great Powers in that moment, Iuliu Maniu stressed in a discussion with Ion Bărbuș, the national leader of Peasants students that N.P.P.'s problems were closely related to the external events „imminent and decisive for our internal affairs; we won the elections and for the time being this fact has to be fully exploited in all the ways and places”¹⁴. Bărbuș exposed Maniu the main actions envisaged for the near future by Peasants students in cooperation with the Liberal ones. He told the party leader that the preparations for a students' strike, scheduled 2-3 weeks before the Peace Treaty was signed, were already way ahead. The conflict would allegedly start because the government was unable to provide food to the students¹⁵. Shock teams made up of 30-40 students were to be established in Cluj and they had to seize several public institutions. The railway workers were supposed to join the strikers¹⁶. Maniu replied that, for the moment, the youth had to refrain from open manifestations which could worsen the situation of the party. However, the young people had to be prepared, as terror times were likely to come¹⁷.

The Safety of the State, which followed every step of the Peasants' leaders and registered their talks, reported to the General Directorate of Safety Police that county leaders used to say during their meetings that elections were to be held in

---

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, page 139.

¹³ *Ibidem*

¹⁴ *Ibidem*, page 107.

¹⁵ *Ibidem*, page 162.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, page 107.

January or February, as the two great Western parties had not recognized the outcome of the November vote. General Susaikov, the Russian representative in the Allied Control Commission, was said to having contacted Iuliu Maniu for a potential cooperation and cooptation in the government¹⁸. These reports highlighted the idea that Petru Groza would hold his office until February, 10, 1947, when the Peace Treaty was to be signed; after that, a coalition government made up of N.P.P., N.L.P., S.D.P. and R.C.P. was to be established in order to hold new elections¹⁹. A few reports mentioned that Maniu intended to leave his country if the situation did not improve, in order to convince the British not to recognize the November fraud²⁰.

In order to intensify the fight against Communists and their allies, the N.P.P. launched, on January 18, 1947 an appeal „To the nation” signed by Iuliu Maniu²¹.

The document of paramount importance performed an accurate radiography of post-March 6, 1945 events, when a small group of people had confiscated power. They „dishonor the state institutions” by terror, lies and forgery²². The army was cleansed of capable people and the justice was kneeled. Workers, craftsmen, industrialists and merchants were hit in their legitimate interests. The government applied fascist and Hitler-like methods to the population, generalizing torture, persecution, the most infamous frame-ups, arrests and assassinations²³. When the Moscow agreement imposed democratic elections, the rulers brutally violated them. Here are some of the most frequent abuses committed by the power during the electoral campaign and the vote-counting:

- citizens with the right to vote were not put on the electoral lists
- citizens on the electoral lists did not receive election cards
- the population was tortured by thug gangs
- several assassinations were committed and the perpetrators were not punished
- ballot papers stamped prior to the election process were put into the ballot boxes
- election cards were distributed to persons not eligible to vote, who therefore voted several times
- the vote outcome was forged and the minutes of meeting modified²⁴.

Considering these illegalities and abuses, the government was guilty of „...the crime to having forged the national will”²⁵. The manifesto ended with a vibrant appeal to the citizens to start the fight against the dictatorship and tyranny²⁶.

¹⁸ *Ibidem*, pages 136, 163, 165, 166.

¹⁹ *Ibidem*, page 138.

²⁰ *Ibidem*, pages 135-136

²¹ Ș. Rădulescu-Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, quoted op., p. 222.

²² *România. Viața politică în documente. 1947. (Romania. Political life in documents. 1947)*, Romanian State Files, Bucharest, 1994, p. 53.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *România. Viața politică în documente. 1947. (Romania. Political life in documents. 1947)*. quoted op. p. 54.

²⁵ *Ibidem*.

This extremely resolute attitude had a strong impact on the Romanian society and caused troubles to the government. A few days later, during the Ministers Council meeting on January 23, 1947, Petru Groza referred to the election process and found that many servicemen, gendarmes, magistrates, teachers and public servants proved hostility to the democratic regime²⁷.

Considering that the N.P.P. was looking for new ways of action, several trends took shape. The Safety of the State reports mentioned a group whose leaders were Aurel Leucuția și Cezar Simionescu. They developed a manifesto draft which was sent to local organizations²⁸. The document asked the government to assume its mistakes and to change its political program; otherwise, the group was to separate from the party and to claim its name²⁹. When several rumours about Iuliu Maniu's potential retirement started circulating, „Dreptatea” newspaper - the party's official journal- denied them in its January, 22 issue³⁰. Learning from the signals received, the party leadership took several organizational steps both centrally and locally:

- the Study workshop resumed its activity at the headquarters, suspended during the electoral campaign³¹
- the professional workshops were reactivated
- it was decided that local professional military workshops should be established until February 15³²
- preparations for communal electoral general assemblies started
- sub-county organizations were created to assure a better connection between the village and the county³³.

The result of these measures was immediate: the party activity improved at all levels.

One of the first steps taken against the opposition ever since Groza government had been established was to censor and ban its press on every occasion. At the end of 1946, at Soviet authorities' request, the N.P.P.'s official journal „Dreptatea” was suspended by the Information Ministry, after having published an article on the war compensations payment to the USSR. The last part of the article was apparently printed by eluding censorship³⁴. The government used this situation to take other press-related restrictive steps. During the Council of Ministers meeting

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ A.N.I.C., the Council of Ministers Presidency stock, Stenographs, file 1/ 1947, page 186.

²⁸ *România. Viața politică în documente. 1947. (Romania. Political life in documents. 1947).* quoted op. p. 58.

²⁹ *Ibidem*, p. 58.

³⁰ „Dreptatea”, issue no. 263, January 22, 1947.

³¹ *Ibidem*, issue no. 266, January 26, 1947.

³² *Ibidem*, issue no. 263, January 22, 1947.

³³ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 70/ 1947, page 169.

³⁴ A.N.I.C., the Council of Ministers Presidency stock, file 1/ 1947, page 20.

on January 3, 1947, while extensively debating this issue, Petru Groza asked that a special law should be adopted „to bring these villains to reason”³⁵.

On January 8, the military censorship sent an address to „Dreptatea” newspaper board, saying that two conditions had to be met so that the journal could be re-published: the author of the article had to resign and apologize be published³⁶. The two requirements were finally met on January 18, and the newspaper was published again; it continued its traditional line, criticizing the mistakes and the incompetence of the D.P.B. government in well-documented articles. Thus, in its January 21 issue, analyzing the economic situation of the country, G. Florian stressed that the food issue was not settled, and several people died of hunger every day³⁷. The article went on saying that the current government „... had sabotaged work, wasted the capital, while the balance between prices and salaries had been turned upside-down”³⁸. In the same issue, Matei Odobescu wrote an article entitled „Action and reaction” that analyzed the dictatorial policy of the Communist party. The author concluded that the country suffered from famine, lacks and especially incompetence shown by the current government³⁹.

On January 26, the Peasants newspaper extensively wrote about the Study workshop meeting held in Bucharest a few days earlier which had brought together several leaders such as: Ion Mihalache, Nicolae Penescu, Ghiță Pop, Pan Halipa, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Nicolae Carandino and Nicolae Ciorănescu. At the end of the meeting, Ion Mihalache took the floor and made a detailed presentation of the party's restructuring activity; then, he said that the N.P.P. had to be well-organized and well-prepared to face the unfavourable circumstances⁴⁰.

At the end of January, Iuliu Maniu met professor Ioan Lupaș in Sibiu. They discussed issues extremely important for the Peasants immediate activity. The leader of the party declared he had asked local organizations to refrain from public manifestations until the Peace Treaty was signed. Maniu was convinced that the USA and the Great Britain would not recognize the elections, so that new elections were likely to be held in March or April at the latest⁴¹.

Signing the Peace Treaty with the Allied Powers on February 10, 1947, in Paris, was the key political event for Romania at that time. The treaty's clauses had been published in the press ever since January and were largely debated by the public opinion and closely analyzed by the ruling or opposition parties.

---

³⁵ *Ibidem*, page 24.

³⁶ *România. Viața politică în documente. 1947. (Romania. Political life in documents. 1947), op.cit.*, p. 90.

³⁷ „Dreptatea”, issue no. 262, January 21, 1947.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, issue no. 266, January 26, 1947.

⁴¹ A.N.I.C., the Council of Ministers Presidency stock, the Special Intelligence Service, file 25/ 1947, page 8.

Politically speaking, article 3 was extremely important; according to it, the Romanian state had to guarantee all human rights and fundamental freedoms, freedom of expression and press freedom included⁴².

The way in which article 5 was interpreted caused strong frictions. Thus, according to the Armistice Convention, Romania had taken steps to dissolve all fascist-type organizations and would not allow such parties in the future either⁴³. The Communists were constantly accusing the Peasants and the Liberals of conducting a fascist policy, opposing democracy and being the people's enemies⁴⁴. Showing things in this light, the communists searched the legal basis to justify the opposition becoming an outlaw. On the other hand, the historical parties highlighted that they had fought against fascism and dictatorship of all kind. Other Treaty provisions also resulted in controversies. Thus, the most-favoured-nation clause and the provisions regarding the Danube navigation were seen as positive by the opposition, while the D.P.B. parties stated they contradicted Romania's interests⁴⁵.

A strong resistance from the opposition parties became manifest when the Economic agreement between Romania and the USSR was signed on February 20, 1947 in Moscow. According to the N.P.P., by this agreement Romania was totally enslaved by its Eastern neighbour⁴⁶. Referring to its provisions, Emil Ghilezan said that the Romanian delegation, led by Gheorghiu-Dej, had to concede to the USSR the oil, the railways and the mining industry⁴⁷.

Internally, the N.P.P. continued to show great interest for the organizational issues. As scheduled ever since late November 1946, the villages all over the country had to hold meetings in order to elect the new head and the local organization committee⁴⁸. To this effect, circular letters signed by Ion Mihalache and Nicolae Penescu - general secretary of the party- were sent to those county organizations that had not held elections in all villages yet, with a clear request to rush up⁴⁹. The circular letter also included the electoral regulation. According to the statute, a village organization was chaired by a committee elected for two years, made up by a president, a vice-president, a secretary, a treasurer and a delegate elected for every 50 members. Professional, youth and women organization were also established in bigger villages⁵⁰. The central leadership asked that each organization head should report to the county its necessities for the school, church and dispensary. It also

⁴² *România. Viața politică în documente. 1947. (Romania. Political life in documents. 1947).* quoted op. p. 92.

⁴³ *Ibidem.* p. 93.

⁴⁴ „Dreptatea”, issue no. 285, February 18, 1947.

⁴⁵ Ș. Rădulescu-Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, quoted op. p. 226.

⁴⁶ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 39/ 1947, page 270.

⁴⁷ *Ibidem*, page 244.

⁴⁸ *Idem*, file 70/ 1947, page 169.

⁴⁹ *Idem*, file 39/ 1947, page 160.

⁵⁰ *Ibidem*.

requested a document containing the abuses committed by the B.D.P. local administration ever since March, 6, 1945 as well as a list with N.P.P. members persecuted for their political beliefs⁵¹.

Thus, several Safety sources showed that the Peasants' leadership sent a secret order to the local organizations with the following dispositions:

- to increase the resistance spirit in all the local factories and enterprises in order to be prepared for the general strike
- to make propaganda among the villagers against the forced collection of cereals
- to establish mixed teams of peasants and workers in order to help the villagers with their agricultural labours⁵².

Although it had to temper its critical notes against the government because of all pressures put on it, „Dreptatea” newspaper went on publishing editorials on actual events. Thus, in its article „The scamps' triumph”, the head of the newspaper, Nicolae Carandino, referred to the ruling politicians saying: „...those who have no virtue, the unscrupulous, the coward, the idle, and the fawner more easily accede to top positions and don't quit them so easily”⁵³.

At the local level, several party leaders such as Emil Ghilezan strongly attacked the prime-minister, blamed for the hard economic situation, as he had rejected the help offered by the USA and Great Britain but he had accepted the detrimental game of the USSR⁵⁴. He also advised peasants not to sell their products because the state offered poor prices⁵⁵.

In some counties less affected by famine, like Sibiu, the local N.P.P. organization decided to collect aids for those who needed help. The products were to be directly sent to some reliable persons in Moldavia, in order to be sure they would reach the appropriate destination⁵⁶. In Sibiu as well, during its workers' department meeting, the N.P.P. decided to establish 10-people teams, meant to intervene wherever incidents took place. Those nominated to take part in these teams were not allowed to carry firearms⁵⁷.

An extremely accurate perspective on the political events in the next two years was given in February 1947 by the Peasants' Leadership in Galați. They envisaged that after the Peace Treaty was signed, Romania would see kolkhozes, nationalized industry, expropriated houses, the monarchy abolished and the republic instituted⁵⁸.

---

⁵¹ *Ibidem*, page 161 and file 70/ 1947, page 170.

⁵² *Ibidem*, page 269.

⁵³ „Dreptatea”, issue no. 276, February 7, 1947.

⁵⁴ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 39/ 1947, page 162.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, page 267.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, page 268.

During the monthly Peasants' organization meeting in Severin, its head Emil Ghilezan realistically stated that Groza government would not be overthrown, as it enjoyed the USSR support. Under these circumstances, he said, the N.P.P. would neither take part in the government, nor have a prime-minister, even if it was offered one⁵⁹. In the end, the speaker denied rumors stirring the party about a meeting between Maniu and general Susaikov. He claimed the meeting was not held, and even if it was, it had no political relevance⁶⁰.

The complex situation faced by the country led to the reactivation of older tensions and to the emergence of new ones within the N.P.P. Thus, an Old Kingdom Peasants' group took shape, claiming that the party's activity could be more efficient if Niculescu-Buzești, secretly backed by Mihalache, took the leadership⁶¹. If this change did not take place, the party was likely to split in the two groups already known prior to 1926⁶². Another group made up especially of Transylvanian intellectuals took shape around former minister Emil Hațieganu⁶³. He wanted to change the existing political orientation in order to cooperate with the D.P.B.. The new trend was due to the lack of British-American support for the democratic forces, which led to their isolation and the Communist regime consolidation. The Safety reports mentioned that Hațieganu had allegedly declared to a few persons close to him that Maniu was very ill and the leadership could be taken neither by Mihalache, nor by Mihai Popovici who "are politically played-out"⁶⁴. Some of the Peasants' elected deputies were also dissatisfied. Finding out that the government will not be changed they wanted to take part in the Chamber of Deputies works⁶⁵.

Also, some frictions between Maniu and the party leadership were obvious. Thus, when the central forum put forth the necessity to set up large protest meetings, the head of the party opposed; he argued that the population was hungered and disorders difficult to control might occur. Maniu asked that large protest should start in spring⁶⁶. In its turn, the Peasants' youth exerted great pressure so that a position considered to be platonic should be left off and a forceful attitude against the government should be adopted⁶⁷.

In order to slightly temper the tensions, Ion Mihalache announced loud and clear that Maniu was not going to resign as head of the party⁶⁸.

---

⁵⁹ *Ibidem*, page 243.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, page 269.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, page 244.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, page 269.

⁶⁶ *Ibidem*, page 244.

⁶⁷ *Ibidem*, page 269.

⁶⁸ *Ibidem*, page 130.

Providing the population with first necessity food supplies continued to be a long-standing problem yet to be settled. First, the government loosely tackled the issue; when the crisis extended throughout the country and the famine hit Moldavia, inconsistent steps were taken and the supply did not improve. In March, large quantities of food started to enter the country as an aid from the US, then from the Great Britain. Thus, on March 3, the 'S.S. Stephenson' ship arrived in Constanța harbor loaded with 210,500 boxes containing different food supplies, each weighing 22.5 kilos⁶⁹. The aids started to be distributed by the Romanian and American Red Cross in the region between the Siret and Prut rivers. This fact displeased the authorities, who censored the event as much as possible, then launching a virulent attack on the Romanian Red Cross, still not subordinated to the government⁷⁰. On the other hand, the opposition parties' leaders stressed that these food supplies came as a result of good relationships with the Western world⁷¹.

In the political circles, people greatly talked about a major change which was likely to happen in May, after the Peace Treaty was signed with Austria. On this occasion, the Soviet troops should have been withdrawn from Romania and Hungary⁷². However, about 50,000 Soviet servicemen were to be maintained in Romania in order to ensure communication lines with Austria. The public opinion considered that the number of servicemen maintained was insignificant and these troops were not able to repress the anti-Communist manifestations throughout the country⁷³. The opposition hoped that the D.P.B. government was running short. During a meeting held in Câmpulung Muscel, Ion Mihalache declared: „...in October at latest, the R.C.P. will no longer exist as a political party”⁷⁴.

Even Tătărescu's Liberals and Rădăceanu's Socialists, taking part in the government, considered their turning to the opposition, due to the growing chaos in the economic field⁷⁵.

On the other hand, signing the Peace Treaty with the Allies, closing an economic agreement with Moscow and decreasing the food crisis pressure by getting aids strengthened the Communist party's position and allowed it to pass on to the next stage in establishing dictatorship: the dissolution of the main opposition parties. The first on the list was the N.P.P. To this effect, the political cleansing in the central and local administration intensified, the meetings were banned and the press was heavily censored. In fact, a part of this program was not at all secret since on March 5, 1947 Petru Groza declared for the newspaper „Timpul” that compromised

⁶⁹ „Dreptatea”, issue no. 315, March 30, 1947.

⁷⁰ *România. Viața politică în documente. 1947. (Romania. Political life in documents. 1947).* quoted op. p. 136.

⁷¹ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 39/ 1947, page 34.

⁷² *Idem*, file 40/1947, page 332.

⁷³ Dinu C. Giurescu, *Cade cortina de fier asupra României (The iron curtain drops over Romania)*, Bucharest, 2002, p. 126.

⁷⁴ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 39/ 1947, page 34.

⁷⁵ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 77.

elements had to be eliminated from the state apparatus „...and ways and habits inherited from historical parties have to be outrooted”⁷⁶.

Considering that the opposition had not yet been defeated by these measures, on March 7, the government started extensive arrests among historical parties' members.

Consequently, Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu and Constantin -Titel Petrescu wrote a memoir addressed to the US secretary of state G. Marshall. On March 11, the document was submitted by the N.P.P. head to B. Berry, the US representative in Bucharest⁷⁷. The memoir stated that the Romanian government did not observe Yalta, Potsdam and Moscow agreements on democracy reinstatement and triggered a new wave of terror⁷⁸. The memoir went on highlighting that the three signatory parties understood not to aggravate the country's disastrous situation due to the authorities' incapacity and that was why they had not initiated extensive protests. Even the Interior minister Teohari Georgescu admitted this fact. However, without an apparent reason, presidents, vice-presidents, general secretaries, as well as several workers, intellectuals and professors from the opposition started to be arrested in all counties⁷⁹. The persons arrested were not given any chance to address to the justice and were not brought any accusation against⁸⁰. In the final part, the state secretary was asked to „...act without delay in order to put an end to this unbearable situation, the worst of all dictatorial regimes ever in Romania”⁸¹.

Also, during his meeting with B. Berry, Maniu handed him in another memoir, from the N.P.P. exclusively. This document contained all the persecutions experienced by the opposition parties and for the first time it stated that the Communist Party - whose goal was "... to pauperize all the social classes" - was behind the retaliatory measures⁸².

In an emergency meeting on March 13, the N.P.P. Standing Delegation analyzed the recent events and issued a tough declaration rejecting the attempt to explain the arrests by a fascist plot⁸³.

Mihai Romniceanu, ex-Liberal minister in Groza government, asked to see Emil Bodnăraș, under-secretary of state in the Council of Ministers Presidency, trying to stop the abusive arrests among the opposition. During their meeting, he presented a valid protest, but he received no answer, except for a smile⁸⁴.

Another similar step was taken on March 18, when a Peasants' delegation led by Emil Hațieganu met the Interior minister Teohari Georgescu. Nothing was obtained

---

⁷⁶ *Ibidem*, p. 113.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 81.

⁷⁸ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 70/ 1947, page 165.

⁷⁹ *Ibidem*, page 166.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 80.

⁸³ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 108.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 84.

this time, either⁸⁵. Due to the heavy censorship put on the main newspapers, no information on the recent developments was published, while „Dreptatea” newspaper veiledly tackled the issue in terms of fundamental freedoms, saying that democracy, „... fights neither people, nor isolated individuals, but ideas and streams”⁸⁶.

Due to the growing repression, Maniu thought that the N.P.P. should pass to forcible actions which could have resulted in bloodsheds. During a meeting with B. Berry, the Peasants leader informed him about his talk with King Michael on this issue and the latter had agreed on this option. But in order to be successful, they needed the support of the two Great Western Powers⁸⁷. A few days later, on March 19, 1947, the US government informed Bucharest authorities that: „...it cannot overlook Groza government's minority dictatorial ruling which opposes the democratic principles „...but it cannot support or advocate an overthrow attempt by violent means”⁸⁸. Confronted with such a refuse, the N.P.P. understood it had to give up a forcible government overthrow; the political struggle had to focus on other solutions suitable to the real situation. Future actions were to be mainly based on its own forces.

Still having close contacts with the US envoy, Maniu informed him that more than 300 Peasants and proportionally less Liberal and Independent Socialists had been arrested until mid-March⁸⁹. Even under these extremely unsafe circumstances, the activity went on at the N.P.P. headquarters located at 9, Clemenceau street. County organizations like those in Constanța and Arad suspended their meetings after several top members had been arrested⁹⁰. However, their activity went on by man-to-man work.

Considering the situation in Romania in terms of recent developments, B. Berry wrote in his report to Washington that the Communists' program for the opposition included: the arrest of as many opponents as possible who were to be sent to Târgu Jiu camp, the frame-up of a Romanian plot linked to a similar Hungarian operation as well as massive deportations to the USSR⁹¹. Then, the campaign meant to discredit the US Mission to Bucharest by revealing connections between the plotters and the US clerks added up to the above-mentioned goals⁹².

Although chased, persecuted and arrested, the Peasants went on fighting locally against the regime, by their own forces. Thus, a manifestation took place in Turnu Severin, on which occasion dr. Petre Iliescu held a conference on the inter-war period, stressing that the economic and political life ran freely⁹³. In Iasi, the Medicine student Merișor tried to turn the obsequies into a meeting against the

---

⁸⁵ *Ibidem*, p. 108.

⁸⁶ „Dreptatea”, issue no. 305, March 13, 1947.

⁸⁷ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 82.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 88-89.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 89.

⁹⁰ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 40/ 1947, page 332, page 335.

⁹¹ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 89.

⁹² *Ibidem*, p. 102.

⁹³ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 40/ 1947, page 213.

authorities, while in Sibiu the local organization was still prosecuting 30 poll sections heads who had violated the law in November 1947⁹⁴.

On March 30, Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu and Constantin Titel Petrescu submitted a memoir to the Soviet, British, French and US Missions, writing about the arrests of the three parties members and denounced the non-compliance with international agreements signed by the Romanian government⁹⁵. The memoir showed that the arrests had been made in the middle of the night, without any legal proceeding. Many of them had been put to a jail for common law prisoners in Bucharest and were not allowed to contact their families. The detention regime was extremely hard to bear: the prisoners were squeezed in improper rooms, without food, clothes or medical assistance. It didn't matter that some prisoners were more than 75 years old or that they were priests⁹⁶. The memoir also mentioned that camps for tens of thousands of people were built all over the country⁹⁷.

On April 4, as a follow-up to his action to expose the D.P.B. regime abuses, Iuliu Maniu issued a press release for foreign correspondents⁹⁸. This measure triggered reactions from the Romanian public opinion, the top officials and the foreign diplomats. The censorship did not allow „Dreptatea” newspaper to immediately publish details about this event. Only on April 10, the article "Mr. Maniu to the worldwide press" was published on the first page. The text did not offer actual information on the party leader declarations, but it concisely informed that he had incisively criticized the way in which the country was governed⁹⁹. It also highlighted in general terms that Maniu offered real solutions for the current major problems. „Scântea” newspaper strongly reacted to the message sent abroad by the Peasants' leader. On April 15, Silviu Brucan published in the Communist official newspaper the article „No excuse”¹⁰⁰. Maniu was accused of having betrayed the Romanian interests during the Paris Peace Congress, as he had pleaded for the most-favoured-nation clause to be granted to Romania as well as for the principle of free movement on the Danube¹⁰¹. Brucan's longlasting accusations ended with the following remark: „...Maniu's pack of merchants would be able to sell the very last national wealth only to enslave again the people's freedom and to completely exhaust the workers and peasants as to serve its own interest and that of foreign businessmen”¹⁰².

⁹⁴ *Ibidem*, page 354.

⁹⁵ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 104.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 111.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 112.

⁹⁸ „Dreptatea”, issue no. 319, April 4, 1947.

⁹⁹ *Idem*, issue no. 324, April 10, 1947.

¹⁰⁰ „Scântea”, issue no. 798, April 15, 1947.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Ibidem*.

B. Berry offered precise information on Iuliu Maniu's press release, stating that the latter had complained about the recent arrests, about the ongoing opposition persecution and about the government's incapacity¹⁰³. Supporting these statements with proofs, the Peasants' leader said he could not understand why the Allied powers were maintaining the current Romanian government. Even though the actual critical circumstances made the N.P.P. to prevent the population from anti-government manifestations, the authorities accused the party of instigation to rebellion¹⁰⁴.

The non-compliance with laws on arrest and detention regime proceedings made the prisoners, helped by a few guardians, to send a protest letter to the authorities in charge. Thus, on April 7, 76 Peasants, Liberals and Independent Social-Democrats detained in Văcărești prison addressed to the Interior minister a letter containing all the deprivations they had to bear:

- the cells were small, stuffy and overcrowded
- the beds had no mattress
- the hygiene was precarious and the prisoners were tormented by bugs and lice
- at daytime, the political prisoners were kept together with common law prisoners, who suffered from tuberculosis, syphilis and typhoid
- no medical assistance was provided¹⁰⁵.

In the final part, the minister was asked to release the signers until April, 9. Otherwise, the prisoners were going to go on hunger-strike. The same day, a memoir with an identical content was also addressed to the Court of Appeal General Prosecutor in Bucharest¹⁰⁶.

In Pitești prison there were over 150 N.P.P. members. On April 15, they sent Maniu a letter asking his help¹⁰⁷. The prisoners said that in the beginning they had a gentler regime, but after Avram Bunaciu's visit¹⁰⁸ their conditions became harsher and harsher: they were no longer allowed to receive food, clothes, cigarettes and drugs. Their only means of existence was an old pickles soup¹⁰⁹.

„Dreptatea” newspaper was not allowed to say a word about the hundreds of political arrests throughout the country. However, as a veiled response to the ongoing developments, the Peasants' daily newspaper published the article „Freedom” stating that the main attribute of „the new man” so widely quoted was freedom¹¹⁰. In this context, the article argued that if the persecuted turned into persecutors, then the

---

¹⁰³ Dinu C. Giurescu, quoted op. 104.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 132.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 134.

¹⁰⁸ Communist leader, Justice minister since April 1948, replacing Lucrețiu Pătrășcanu.

¹⁰⁹ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 134.

¹¹⁰ „Dreptatea”, issue no. 321, April 6, 1947.

mankind would collapse into primitivism¹¹¹. Poor in format, the article ended with the assessment: „...those who practise tyranny have their fate sealed”¹¹².

In order to prevent the potential intruders from undermining the party from the inside, the central N.P.P. leadership in Bucharest decided at the beginning of April that former D.P.B. activists should not be accepted within the N.P.P.¹¹³.

As it wanted to extend control on the economy, the Communist Party decided on April 5, 1947 to establish a new Ministry of Industry and Trade that received large competences on collecting and distributing agricultural and industrial consumption goods, granting raw materials, investments regulation and credits control¹¹⁴.

Although the food aids received from the Western countries were significant, still they could not solve the issue of providing daily food, especially in central Moldavia counties. „Scântea” newspaper greatly advertised the canteens set-up by the government, which distributed food to the population. It stressed that their efficiency was proven by less people deceased by famishment, but it implicitly admitted that the food issue was mismanaged¹¹⁵.

On April 10, B. Berry issued a new report on the situation in Romania. He stated that the government, aware of the opposition showed by the great majority of population, adopted repressive measures, namely arrests with a questionable success, as it was consumed by internal tensions itself¹¹⁶. The report also wrote that from the outside, the D.P.B. seemed to be a strong organization, made up of 6 parties, but, in fact, some of them were just a cover, being led by the Communists¹¹⁷. They said the Bloc was troubled by dissensions between the Communists and Tătărescu's Liberals¹¹⁸. The US diplomat said that in order to keep the power, the communists would increase repression against the opposition, starting with deportations in the USSR and ending with political assassinations. The report concluded that the opposition's perspectives were gloomy, given the fact that „the restraint of personal resources and the will to resist cannot go beyond a certain limit in a country that cannot find support in the nations abroad”¹¹⁹.

Making a see-through reference to the Red Army's ensuring the government's „stability”, Nicolae Carandino underlined in „Dreptatea” newspaper

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ *Ibidem*, issue no. 323, April 9, 1947.

¹¹⁴ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României (Romania's history)*, Bucharest, 1998, p. 478.

¹¹⁵ „Scântea”, issue no. 797, April 11, 1947.

¹¹⁶ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 124.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 125.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 127.

that „... a national regime cannot invoke the external factor to legitimate its ruling”¹²⁰. As a result of numerous critical articles aimed at the Communists, Nicolae Carandino was suspended for a year from the professional journalists' trade union¹²¹. By Easter time, „Dreptatea” journal deplored the attitude of several poets, actors and film directors in Bucharest that had proven „the highest villainy” by joining the power¹²². As a response to this critical attitude, „Scântea” newspaper declared in an article signed by Silviu Brucan that „Dreptatea” was a newspaper hundred per cent fascist-oriented¹²³.

On April 19, 1947, 240 prisoners -P.N.T., P.N.L. and P.S.D.I. activists- in Pitești sent Maniu a message showing that:

- the arrest warrants were issued by the Council of Ministries Presidency that lacked judicial competences
- they contained the wording „to retain the person” a non-existent legal term
- the warrants were void, as the 15-days term had expired.
- all warrants had the same number and the same pretext: „disturbance of public order and state safety”

The signers asked the Peasants' leader to inform the international fora and especially the Allied Control Commission¹²⁴.

The N.P.P. gave a special attention to the army and the discharged (politically cleansed) officers and non-commissioned officers. Ever since the end of 1946 military professional workshops had been created in most counties. Their members were retired or cleansed servicemen. The county organizations were subordinated to a Central Committee made up of 16 former officers out of which 5 generals¹²⁵. General Gabriel Negrei led this structure¹²⁶. The workshops were legally constituted and sometimes their declarations were published in „Dreptatea” newspaper. In the spring of 1947, the N.P.P. tightened its connections with the army while distributing US aids¹²⁷. The Peasants wanted to attract as many servicemen dissatisfied with the Communist regime as possible, especially those discharged. The Safety reports mentioned that about 30% of those discharged from the army registered in the N.P.P. or became its sympathizers¹²⁸. In the army, the political activity was carried out by man-to-man work, rumours spreading, countering the

¹²⁰ „Dreptatea”, issue no. 325, April 11, 1947.

¹²¹ *Ibidem*, issue no. 327, April 16, 1947.

¹²² *Ibidem*, issue no. 329, April 18, 1947.

¹²³ „Scântea”, issue no. 804, April 21, 1947.

¹²⁴ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 139.

¹²⁵ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 70/ 1947, pages 156-163

¹²⁶ *Ibidem*, page 150.

¹²⁷ *Ibidem*, page 149.

¹²⁸ *Ibidem*.

Communist propaganda, writing slogans on the barracks' walls, stealing weapons and attracting several pilots to flee from the country¹²⁹.

After a series of successive arrests, the activity of military workshops was disturbed in the spring of 1947.

As the 1st of May came closer, the Communist Party launched a series of new furious attacks against the opposition. On April 30, the Atheneum hosted a large meeting celebrating the Labour Day. Top communists and leaders of the parties making up the D.P.B. were among the participants¹³⁰. On this occasion, Gheorghiu Dej qualifies in his speech the historical parties' representatives as „... fierce enemies of liberty and peace, eternal agents of foreign imperialism, everlasting impallors of the working population...”¹³¹. The Labour General Conference launched an appeal claiming that „...past ghosts, traitors, saboteurs and profiteers as well as their Maniu-Bratianu-like movers opposed and are still opposing” the country's progress attempts¹³².

A prominent Communist leader Gheorghe Apostol said on this occasion that „...we have to be intolerant with these people plunderers and send them to forced work in work camps”¹³³.

This torrent of threats was inauspicious. Indeed, on the night of May 4, the second series of extensive arrests started throughout the country. Some sources indicated that about 1000 people had been put in prison until May 7¹³⁴. The Interior Ministry confirmed that the Safety had made arrests among people that had violated the country's laws by subversive actions, disorder instigations and sabotages¹³⁵. „Scântea” newspaper, the Communist Party forerunner usually announcing the steps to be taken especially in the political field, published on May 7 an article signed by Silviu Brucan saying that „...without the political removal of the 200 Romanian families related to the historical parties, as well as of their practices and speculations, the democracy cannot be thoroughly consolidated and the actual hardships completely eliminated”¹³⁶. On their way to totalitarianism, the Communists fully appealed to diversion. Thus, their daily newspaper published a long memoir signed by 68 workers from „Dreptatea” newspaper printing house protesting against their employer's oppression and exploitation directed against them¹³⁷.

---

¹²⁹ *Ibidem*, page 151.

¹³⁰ Ș. Rădulescu-Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, quoted op. p. 247.

¹³¹ *Ibidem*, p. 248.

¹³² „Scântea”, issue no. 810, April 30, 1947.

¹³³ *Ibidem*, issue no. 813, May 4, 1947.

¹³⁴ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 136.

¹³⁵ „Scântea”, issue no. 816, May 7, 1947.

¹³⁶ „Scântea”, issue no. 816, May 7, 1947.

¹³⁷ *Ibidem*.

Confronted with an extremely difficult situation, the N.P.P reorganized its activity and took the steps necessary to survive as a party and to continue its activity under special circumstances¹³⁸. Thus, the central leadership ordered the following:

- to stop any visible propaganda in order to appear that such activity was over
- for the safety of instructions given to local organizations, only reliable persons unknown to the Communists were to be used
- the party members would act following the Maquis principles in order to avoid being arrested.
- only Communist workers would be used for discontent manifestations
- acting servicemen who were also N.P.P. members would no longer be involved in any activity and they would have to appear devoted to the Communists¹³⁹.

These steps had to be urgently adopted as all the information led to the assumption that the opposition suppression was just a matter of time.

On mid-May, „Dreptatea” newspaper, already strangled by censorship, diminished its critics once more. It published only general debates such as: the industrialization appropriateness, the politics morality or news on party leaders' visits throughout the country. Neither speeches and positions of Peasants' leaders nor upper fora decisions were published. As far as arrests and detention regime were concerned, the silence imposed was total. Sometimes, forms of protest such as publishing on a whole page in great-printer the few words on fundamental rights contained in article 3 of the Peace Treaty broke through¹⁴⁰.

On May 17, wives, mothers and sisters of several Peasants members detained in different camps submitted to general Schuyler, the US Military Mission chief, a memoir asking the US government to intercede for the release of people arrested¹⁴¹. A long list with N.P.P political prisoners held in Craiova was annexed to the memoir.

The extremely difficult situation of all opposition parties made their leaders to issue a joint press release on May 19, 1947 reaffirming their wish to fight together for saving the Romanian democracy¹⁴². Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu and Constantin-Titel Petrescu also highlighted that no change occurred in their attitude towards the government¹⁴³.

On May 20, the N.P.P addressed a long message to the king, asking him „not to sign any law which could essentially modify the political and economic structure

---

¹³⁸ A.N.I.C., the Council of Ministers Presidency stock, Special Intelligence Service, Political Parties, file 55/ 1947, page 30.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ „Dreptatea”, issue no. 350, May 16, 1947.

¹⁴¹ Dinu C. Giurescu, quoted op. p.144.

¹⁴² Ș. Rădulescu-Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, quoted op. p. 251

¹⁴³ *Ibidem*.

of the country”¹⁴⁴. The king was also requested to make a new appeal to the Three Great Powers in order to establish a democratic regime¹⁴⁵.

The serious crisis the country confronted with made Gh. Tătărescu, the Liberal dissidence leader and also the vice-prime-minister, to write a detailed memoir, extremely critical about Petru Groza's two-year government¹⁴⁶. The document showed that due to the economic decline and the lower standard of living „...a wave of discontent against the government is growing every day throughout the country”¹⁴⁷. Also, the excessive preventive arrests made people think of a „...regime maintained by force and terror”¹⁴⁸. Besides the critical issues, Tătărescu offered several common sense, practical proposals, aimed especially at the economic recovery. This extremely pertinent analysis was submitted to the government members, the leaders of the D.P.B.' component parties and the two great Western democracies. Normally, such a measure should have triggered strong reactions from the Communists and the prime-minister. The memoir was not discussed in the government, while the Communist press completely ignored it, which proved that the plan to annihilate the opposition and its partners had already been settled and there was no need to complicate things.

In the second half of May, over 400 Peasants' political prisoners in Pitești sent Maniu a message informing him on the growing difficult conditions they had to bear in prison. Following the orders received by the Interior Ministry, the food ration diminished up to 427 calories per day. As a result of food restrictions and the lack of minimum hygiene, the typhoid, the dysentery and the malnutrition took their toll¹⁴⁹. More than 150 people were ill and starving, while the Mediaș Peasants' leader Ion Struguraș died due to the detention regime¹⁵⁰. The signers asked the N.P.P. to do its best in order to send a car with parcels to Pitești every Sunday. Money and drugs were also required. Hopeless, they asked Maniu to appeal to the Red Cross¹⁵¹.

In June, "Dreptatea" newspaper published a greater number of articles criticizing the government, and, unprecedentedly, the attacks launched by „Scântea" newspaper against the N.P.P. diminished. This fact could be explained by a temporary censorship relaxation, as well as a normality appearance before the final attack likely to come soon.

On June 1, „Dreptatea" newspaper criticized Vasile Luca's speech before the Chamber of Deputies regarding the Industrial Offices Law. The article claimed that

¹⁴⁴ *România. Viața politică în documente. 1947. (Romania. Political life in documents. 1947).* quoted op. p. 160.

¹⁴⁵ *Ibidem.*

¹⁴⁶ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 69/ 1947, page 11.

¹⁴⁷ *Ibidem.*

¹⁴⁸ *Ibidem.*

¹⁴⁹ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 147.

¹⁵⁰ *Ibidem*

¹⁵¹ *Ibidem*

the Communist leader's speech contained no doctrinal wit; on the contrary, it was full of confusions, while „...the arguments are far-fetched”¹⁵². A few days later, in response to the D.P.B. propaganda on the democracy which was said to define the government's steps, the Peasants' newspaper considered that a "crooked democracy" had been established in Romania after March 6, 1945¹⁵³.

The prisoners' letters and memoirs as well as the political leaders' intercessions with US attaches were finally successful. Thus, on June 5, the US military mission to Bucharest sent a letter to general I. Susaikov informing him on the detention regime in Pitești¹⁵⁴. That prison was considered to have turned into „...a grave of living people similar to Nazi camps”¹⁵⁵. Exposing the situation, the Soviet general was warned that „...no diplomatic proceeding or international protocol can prevent the Allied Control Commission from learning the situation... and asking the suppression of Hitler-like conditions”¹⁵⁶. In the end, Susaikov was requested to mediate for the law to be restored and for those guilty of „criminal practices” to be punished¹⁵⁷.

Frequently, the government sessions focused especially on ways to annihilate the opposition parties, rather than addressing economic recovery-related issues. Thus, on May 12, Petru Groza declared that the government made a mistake "forgiving" the reactionists for their November 8, 1945 manifestation; as a result, they wanted „no less than to drive us into the corner when the Soviet troops leave the country”¹⁵⁸. Further on, the prime-minister asked the government to act so that when the Red Army leaved the country „we shall have our scores cleared”¹⁵⁹. Then, speaking of the attitude towards the historical parties, the Justice minister Lucrețiu Pătrășcanu raised the question of actions brought against by a few N.P.P. local organizations against several poll sections heads who had violated the law on November 19, 1946. The minister said that criminal liability was invoked initially, but the government stopped the trials, granting oblivion for these cases. Nevertheless, „the historians” didn't lose their nerves and filed another action, asking for civil liability. In order to settle the issue, Pătrășcanu proposed and the government agreed to grant oblivion for their civil crimes as well¹⁶⁰.

During the same session, a report signed by general Dumitru Dămăceanu and professor C.I. Parhon on the dramatic consequences of famine in Tecuci county was dispatched without any response¹⁶¹.

¹⁵² „Dreptatea”, issue no. 363, June 1, 1947.

¹⁵³ „Dreptatea”, issue no. 370, June 11, 1947.

¹⁵⁴ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 156.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 157.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ A.N.I.C., the Council of Ministers Presidency stock, Stenographs, file 6/ 1947, page 13.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ *Ibidem*, page 23.

On June 16, „Scântea” newspaper published on its front page, in capital letters, „R.C.P.'s proposals to improve the economic and financial situation of the country”. The measures included an increased state control on the industrial production, on the goods' movement and consumption, as well as on the agricultural products collection operations¹⁶². In response, „Dreptatea” newspaper countered this program on June 18, stating that it hid the current economic failure. It ended with the following words: „... desperate, the R.C.P. makes big fuss about calling the people to fight again and tells us how our country will abound in milk and honey”¹⁶³.

Tenacious in his efforts to intercede with Western democracies' attaches, on June 17 Maniu met Roy Melbourne, the US deputy representative, informing him on the latest internal political developments, insisting on the terror the opposition had to experience. He announced that the number of prisoners amounted to 900, out of which 818 were Peasants and the rest Liberals and Independent Social-Democrats¹⁶⁴. For the sake of accuracy, on top of it all, thousands of people had left their homes and were hiding in different places for fear of new arrests. The Peasants' leader insistently asked the US government to take a strong line, like in Hungary, given the fact that article 3 of the Peace Treaty had been flagrantly violated¹⁶⁵. In fact, the arrests were another crucial component of the Communist plan aimed at seizing the power, namely to induce a state of generalized fear throughout the country, meant to block not only any move of the opposition but also of the population as a whole.

After his meeting with the US diplomat, the N.P.P. head sent a long memoir to the Interior minister Teohari Georgescu, exposing the gloomy situation of the opposition parties' members and the fascist-like methods used by repression forces¹⁶⁶. It also mentioned that a 400-calories daily ration led hundreds of prisoners to death by starvation¹⁶⁷. The memoir protested against impediments in sending parcels to the prisoners. Thus, in the first two weeks parcels could be delivered to the prisons' offices; subsequently an order came providing that food stuffs were to be mailed on a monthly basis. Seeing that, with all deliberately caused delays, some food supplies had not been altered and were still edible, the Ministry ordered that mail-deliveries should be suspended; the parcels were to be personally brought only by first-degree relatives¹⁶⁸. Maniu protested in the name of his party against physical tortures suffered by several Peasants members, namely colonel Poșa from Botoșani and Ion Bărbuș, the University youth central leader. The case of Public Works ex-minister, Virgil Solomon was also mentioned: he was old and ill but he received

¹⁶² „Scântea”, issue no. 847, June 16, 1947.

¹⁶³ „Dreptatea”, issue no. 376, June 18-19, 1947

¹⁶⁴ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 159.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 160.

¹⁶⁶ A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 70/ 1947, page 167.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ *Ibidem*.

no medical assistance¹⁶⁹. In the end, urgent release of prisoners detained in Pitești, Craiova, Gherla, Miercurea Ciuc and București was asked¹⁷⁰.

After the US Senate had ratified the Peace Treaty with Romania, Bulgaria, Italy and Hungary on June 5, 1947, the US government felt obliged to send a protest note to Bucharest on June 24, expressing its concern on the hundreds of political arrests that had been confirmed¹⁷¹. The US noted that although the May 6 declaration issued by the Interior Ministry stated the arrests had been made among people accused of subversive activity, actually this was „...a deliberate attempt to intimidate or suppress by terror the democratic elements opposing the current regime”¹⁷². The document also pointed out that the developments in Romania contradicted Groza government's guarantees. The straight reference to the provisions of article 3 of the Peace Treaty proved the protest determination¹⁷³. The next day, on June 25, the British government submitted a similar protest note¹⁷⁴. Normally, the Bucharest authorities' reaction should have been as prompt as possible.

On July 9, this issue was finally tackled during the Council of Ministers session. After reading the two notes, Gh. Tătărescu declared that the government could do nothing but reject them, because these positions were nothing but an interference in Romania's internal affairs¹⁷⁵. As none of the ministers took the floor, Petru Groza concluded that the Western governments raised the same questions on civil liberties like „our historians” and therefore the country would continue to fight against fascism and hitlerism¹⁷⁶.

On July 4, the British and French governments invited Romania to take part, together with other countries, in the Paris Conference on Europe's economic recovery according to G. Marshall's plan. The plan provided that US credits should be granted to help European countries ruined by the war¹⁷⁷. This time, the Romanian government promptly answered the next day that it could not take part in an economically useless action which was also politically dangerous¹⁷⁸. Bucharest authorities claimed that a recovery of European countries was possible only with the Soviet Union's cooperation.

The Romanian Communist regime establishment -related issue must be correlated with events simultaneously occurred in the other Eastern countries fallen under the Soviet domination. Although there are some elements specific to each case,

---

¹⁶⁹ *Ibidem*, p.168.

¹⁷⁰ *Ibidem*.

¹⁷¹ *România. Viața politică în documente. 1947. (Romania. Political life in documents. 1947)* quoted op. p. 179.

¹⁷² *Ibidem*.

¹⁷³ *Ibidem*. p.180.

¹⁷⁴ Ș. Radulescu -Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, quoted op. p. 259.

¹⁷⁵ A.N.I.C., the Council of Ministers Presidency stock, Stenographs, file 7/ 1945, page 60.

¹⁷⁶ *Ibidem*.

¹⁷⁷ *Istoria României în date. (Romania's history in data)*, Bucharest 2003, p. 494.

¹⁷⁸ *Ibidem*.

the facts generally had a similar progression. For example, in Poland, the Peasants' Party led by Stanisław Mikolajczyk was defeated due to electoral frauds committed by the Democratic Bloc on January 19, 1947. Communists and Social -Democrats controlling the Democratic Bloc won 80.1% of the votes. In the same autumn, Mikolajczyk together with other leaders had to seek refuge in Western countries, otherwise they risked to be put in prison¹⁷⁹.

Similarly, the Bulgarian Agrarian Party leader Nikola Petkov was arrested in the Parliament premises on June 5, 1947, accused of conspiracy meant to overthrow the government¹⁸⁰.

As far as Romania was concerned, the plan for fully seizing the power had been drafted by the Soviet Foreign Affairs vice-minister A. I. Vişinski, who subsequently submitted it to Stalin for approval¹⁸¹. An essential stage in this process was the annihilation of the most important anti-Communist force, namely the Peasants politically represented by the N.P.P.¹⁸² In order to outlaw the most important opposition political party, a credible enough instigation had to be arranged so as to justify a radical decision. The N.K.V.D. superior officer Pintilie Bodnarenko was assigned this task¹⁸³. Knowing the top-level N.P.P. problems, he found a clue favourable to carry out a large diversion.

For some time and especially after the November 19, 1946 elections, Iuliu Maniu and Ion Mihalache had been analyzing the party's political prospects after the Communist regime instauration. They concluded that a representative delegation had to be sent abroad in order to explain to the governments and the Western public opinion the Romanian state of facts¹⁸⁴. The group, led by Ion Mihalache, included several stalwarts such as: Nicolae Penescu, Ilie Lazăr and Nicolae Carandino¹⁸⁵.

The communist agents interposed at this point, when helped by a disloyal pilot, they staged the Tămădău event. Those who were scheduled to leave met Iuliu Maniu on July 13, late in the evening. Their leader showed them the route, which included a flight to the Turkish city of San Stefano, then to Istanbul, Paris, London and the United States¹⁸⁶. Maniu said he would not go because he was too old for such a long way¹⁸⁷. On July 14, at dawn, the Peasants' group reached Tămădău, a city 46 km. away from Bucharest, where they waited for the planes which had to fly them abroad. Two small YAR- 39 biplanes arrived at around 7 a.m., but they could carry

¹⁷⁹ Joseph Rothschild, *Istoria politică a Europei Centrale şi de Est după al doilea război mondial* (The political history of Central and Eastern Europe after the second world war), Oradea 1997, p. 125-126.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 174.

¹⁸¹ Dennis Deletant, *România sub regimul communist* (Romania under the Communist rule), Bucharest, 2006, p. 78.

¹⁸² Ghiţă Ionescu, *Comunismul în România* (Communism in Romania), Bucharest, 1994, p. 161.

¹⁸³ Dennis Deletant, quoted op. p. 78.

¹⁸⁴ Apostol Stan, Ion Mihalache, *Destinul unei vieţi* (A life's destiny), Bucharest, 1999, p. 290.

¹⁸⁵ *Ibidem*.

¹⁸⁶ Nicolae Carandino, *Nopti albe, zile negre* (White nights, black days), Bucharest, 1992, p. 295.

¹⁸⁷ *Ibidem*.

on-board just a few passengers. Just before getting on the plane, 30 agents led by inspector Zaharia showed up, shot fires and challenged them to surrender¹⁸⁸. 14 people were arrested, including Nicolae Penescu's and Nicolae Carandino's wives. They were immediately taken to the Malmaison prison, where in the afternoon the events were retraced¹⁸⁹. Iuliu Maniu was also arrested in the same evening.

A well-planned operation was launched immediately throughout the country, resulting in arrests and searches among the N.P.P. leaders¹⁹⁰.

„Dreptatea” newspaper announced in its last issues the extraordinary meeting of the N.P.P. Central Committee, aimed at discussing some general politics issues, but it didn't mention a thing about Tămădău and the ongoing arrests.

For two days, the authorities offered no information about the latest events. Only on July 17, „Scântea” newspaper announced on its front page, in great-primers, that a group of Peasants „...sold to foreigners” tried to flee from the country at Maniu's order¹⁹¹. On the same page there was a picture of the prisoners' group in front of a YAR -39¹⁹². In the next days, the Communist press launched a furious campaign, bringing extremely serious charges against the N.P.P., meant to justify its immediate outlawry. Thus, on July 18, Silviu Brucan signed in „Scântea” newspaper the article „The show-down” highlighting that those who followed Horia Sima, Grigore Gafencu or Alexandru Cretzianu in order to establish abroad a hotbed of turmoil against „... the country have to be ruthlessly hit”¹⁹³. The same issue announced that the workers held meetings all over the country asking that the traitors should be severely punished¹⁹⁴. Simultaneously, Teohari Georgescu and other Communist leaders received telegrams with a similar content¹⁹⁵.

A few Peasants' leaders who had left their homes and thus escaped imprisonment established a resistance group. On July 18, this group issued a declaration in the name of Maniu stating that the real traitors that currently had the power „...started to destroy our people and party political leaders in order to more easily attain their criminal goals against our homeland”¹⁹⁶. In the end, the document rejected all government' bouncers¹⁹⁷.

The same day, the Deputies' Assembly agreed the request issued by the Justice minister Lucrețiu Pătrășcanu to repeal the privilege of Parliament for 6

¹⁸⁸ Andrea Dobeș, Ilie Lazăr, *Consecvența unui ideal politic (A political ideal's consistency)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 162 and Apostol Stan, quoted op. p. 290

¹⁸⁹ Andrea Dobeș, quoted op. p. 162.

¹⁹⁰ „Dreptatea”, issue no. 393, July 13/ 14, 1947 and issue no. 398, July 15/ 16, 1947.

¹⁹¹ „Scântea”, issue no. 872, July 17, 1947.

¹⁹² *Ibidem*.

¹⁹³ „Scântea”, issue no. 873, July 18, 1947.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ *Ibidem*.

¹⁹⁶ A.N.I.C., the Council of Ministers Presidency stock, the Special Intelligence Service, Political parties, file 55/ 1946, page 18.

¹⁹⁷ *Ibidem*.

Peasants' deputies: Iuliu Maniu, Grigore Niculescu- Buzești, Ilie Lazăr, Aurel Leucutiă, Vasile Serdici and Emil Ghilezan¹⁹⁸. From that moment on, developments were even more dramatic not only for the N.P.P.'s future but also for Romania's faith.

On July 23 the D.P.B. Political Council met in order to analyze the National Peasants' „the conspiracy” and unanimously decided to sustain a law providing the dissolution of the key opposition political party¹⁹⁹.

On July 27, Gheorghiu Dej, Ana Pauker and Teohari Georgescu met general Susaikov in Snagov in order to plan the final details of the N.P.P.'s dissolution²⁰⁰.

The final decision on this issue was made during the Council of Ministers meeting on July 29, 1947, when Teohari Georgescu's report was discussed²⁰¹. In this document, those who intended to leave the country were called conspirators who wanted to attempt against Romania's national sovereignty and to generate a civil war. Then, there was a list of supposed betrayals of national interests committed by the National Peasants' Party after August 23, 1944. The accusations included:

- sabotage of anti-Hitler war
- opposition to the fascism removal process
- supporting general Rădescu's criminal regime
- strong opposition to the agrarian reform
- preventing the country reconstruction work
- establishment of terrorist organizations such as: „The T organization”, „The Black Coats”, „The Voice of the Blood”, „Avram Iancu's outlaws”, „N.N.R.” etc.
- betrayal of national interests during the Paris Peace Conference
- attacking the elective offices on November 19, 1946
- instigation to rebellion and assassinations
- intercession abroad for not sending aids
- submitting memoirs to Western countries²⁰²
- planning several party leaders' flee from the country

Considering all these, Teohari Georgescu asked the N.P.P.'s dissolution, the closeout of its headquarters and premises, the seizure of files and the entire heritage disintegration²⁰³. The Justice minister Lucrețiu Pătrășcanu took the floor and declared he totally agreed with the report, while the motivation was in accordance with the Romanian people's interests²⁰⁴.

¹⁹⁸ Ș. Rădulescu- Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, quoted op. p.265.; Andrea Dobeș, quoted op. p. 163.

¹⁹⁹ Romania's history in data, quoted op. p. 495.; Ș. Rădulescu-Zoner, D.Bușe, B. Marinescu, quoted op. p. 265.

²⁰⁰ A.N.I.C., the Council of Ministers Presidency stock, the Special Intelligence Service, Political parties, file 55/ 1946, page 67.

²⁰¹ A.N.I.C., the Council of Ministers Presidency stock, Stenographs, file 7/ 1947, page 108.

²⁰² *Ibidem*, page 108-110.

²⁰³ *Ibidem*, page 110.

²⁰⁴ *Ibidem*, page 111.

This resolution was approved by the government and submitted for debate in the Deputies' Assembly, while on July 30, 1947 it was published in the Official Journal.

The Romanian developments generated obvious concern in the capitals of great Western powers. On July 21, the British government addressed a protest note to the Romanian government, pointing out that recent political arrests were in direct contradiction with the provisions of article 3 of the Peace Treaty²⁰⁵. A few days later, on July 23, the British Foreign Affairs minister Ernest Bevin, questioned in the House of Commons about the situation in Romania, said that Bucharest authorities continued the political repression and violated the international agreements²⁰⁶.

The arrests of N.P.P. leaders, local offices members as well as mere party members went on continuously in late July and throughout August. A few central and local leaders managed to hide and for a while they used their freedom to continue the fight against Communism. However, their means got poorer and poorer. Therefore, several leaders from Dolj county, including Constantin Potârcă - party leader and Eugen Potârcă - local deputy sent Petru Groza a memoir protesting against the party leaders' arrest and warning him that the Romanian people and the free Peasants would not surrender, waiting for truth and justice to triumph²⁰⁷.

In late August, Roy Melbourne pointed out in a report sent to Washington that the arrests did not decrease and this was not possible as long as the government was,...determined to completely annihilate the opposition by all means²⁰⁸.

Starting with August 2, the houses of Peasants leaders put in jail had been confiscated and then readily allocated to several political leaders in office, central institutions leaders or Safety officers²⁰⁹.

The case of Iuliu Maniu and his main collaborators was heard during October 29 octombrie -November 11, 1947. As a result of the Stalin-like judicial frame-up, Iuliu Maniu and Ion Mihalache were sentenced to imprisonment at hard labor for life. The other leaders were also sentenced to long imprisonment²¹⁰.

As a result of the N.P.P.'s dissolution and the tens of political trials that followed, the Communists badly shook the Opposition, getting Romania even closer to its complete Sovietization.

²⁰⁵ Dinu C. Giurescu, quoted op. p. 176.

²⁰⁶ *Ibidem*.

²⁰⁷ *România. Viața politică în documente. 1947. (Romania. Political life in documents. 1947)* p. 206.

²⁰⁸ *Ibidem*, p. 213.

²⁰⁹ Iuliu Maniu's house, located at 57, Barbu Delavrancea street was given to Emil Deciu, from the High Court of Cassation; Vasile Serdici's apartment, located on Cristian Tell street, was given to Pârvolescu și Aurel Pană families, while an apartment located on Vânători street was given to Ștefan Voitec. (A.N.I.C., the General Directorate of Safety Police stock, file 70/ 1947, page 184-187.)

²¹⁰ *Romania's history*, Bucharest, 2003, p. 499.

DESFIINȚAREA PARTIDULUI NAȚIONAL ȚĂRĂNESC, O NOUĂ ETAPĂ ÎN PLANUL DE SOVIETIZARE A ROMÂNIEI

- Rezumat -

Aflată sub ocupația Armatei Roșii, România a fost supusă unor transformări rapide, menite a anihila instituțiile democratice tradiționale și economia de piață în scopul creării unui stat tipic comunist care să reprezinte o copie fidelă a sistemului existent în Uniunea Sovietică. Un prim pas în această direcție l-a avut instalarea prin forță la 6 martie 1945 a guvernului Petru Groza. Alegerile, grosolan falsificate din 19 noiembrie 1946 au adus comuniștilor și aliaților lor de parcurs mult necesara putere legislativă în stat.

Opoziția democratică reprezentată de Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal și Partidul Social Democrat Independent a încercat prin toate puterile să se opună instaurării noii dictaturi. Lipsa sprijinului Occidental a făcut ca acțiunile partidelor istorice, conjugate cu cele ale regelui Mihai să fie zadarnice.

Situația țării la începutul anului 1947 ere dezastruoasă. La doi ani de la instalarea guvernului Blocului Partidelor Democratice, produsul intern brut reprezenta numai 48% din nivelul anului 1938. Jumătate din acest procent se plătea U.R.S.S.-ului ca despăgubire de război. Haosul și dezorganizarea erau prezente în toate domeniile vieții publice. În același timp, opoziția a fost supusă unui bine regizat proces de anihilare. Mitingurile și adunările acesteia au fost interzise, libertatea presei a fost suprimată, iar arestările și chiar asasinatele se țineau lanț.

La 18 ianuarie 1947 liderul Partidului Național Țărănesc a lansat un „Apel către națiune” în care, după ce demasca abuzurile comise de minoritatea care a confiscat puterea, chema cetățenii la luptă contra dictaturii și a tiraniei.

Președintele P.N.Ț Iuliu Maniu și o serie de alți lideri precum Ion Mihalache, Nicolae Penescu, Ghiță Pop, Nicolae Carandino, Emil Ghilezan și Pan Halipa au elaborat o strategie menită a reorganiza partidul, a crește influența lui în rândul populației și a contracara ofensiva comunistă. Semnarea Tratatului de pace cu România a consolidat guvernul Groza, care a decis să treacă la următoarea etapă a planului elaborat de Moscova: desființarea partidelor de opoziție.

La 7 martie 1947 a început primul val de arestări masive în rândul partidelor istorice. Conducătorii acestora au adresat mai multe memorii de protest Misiunilor Aliate din România în care denunțau nerespectarea acordurilor internaționale și condițiile inumane de detenție: celule mici, neaerisite, supraaglomerate, paturi fără saltele, condiții precare de igienă, lipsa asistenței juridice și interzicerea dreptului de a primi alimente și medicamente.

În preajma zilei de 1 mai atacurile liderilor comuniști împotriva membrilor partidelor de opoziție care sunt numiți „strigoii ai trecutului, trădători de neam, speculanți și sabotori” se întesesc, prevestind al doilea val de arestări care se va desfășura la 4 mai. În câteva zile, numărul celor înțemnițați ajunge la circa 1000 de oameni. Ziarul „Scântea” care era vârful de lance al Partidului Comunist scria că „fără lichidarea politică a celor 200 de familii românești din partidele istorice ...nu se poate consolida temeinic democrația”. Cei mai mulți din cei arestați au fost încarcerati la Pitești în condiții deosebit de grele urmărindu-se de fapt exterminarea acestora. Ministerul de Interne condus de Teohari Georgescu a dat dispoziții ca rația de hrană să fie redusă la 427 de calorii.

Liderii partidelor istorice au avut mai multe întâlniri cu reprezentantul S.U.A. la București B. Berry în care i-au prezentat evoluția ultimelor evenimente, solicitând intervenția guvernului american în vederea eliberării celor arestați. Din păcate, o reacție oficială a Washingtonului s-a lăsat mult timp așteptată. Abia la 5 iunie, misiunea militară americană trimitea o scrisoare generalului sovietic I. Susaikov locțiitor al președintelui Comisiei Aliate de Control, în care îi aducea la cunoștință condițiile de detenție de la Pitești subliniind că închisoarea de acolo s-a transformat „...într-un mormânt de oameni vii asemănător lagărelor de concentrare naziste”. La 24 iunie guvernul Statelor Unite trimite o notă de protest Bucureștiului în care își exprima îngrijorarea față de sutele de arestări politice ce aveau loc în România. Nota avea un caracter ferm, făcând trimitere la încălcarea articolului 3 al Tratatului de Pace cu România.

Pentru țara noastră, planul de acaparare deplină a puterii de către comuniști a fost elaborat de A. I. Vișinski care l-a supus apoi spre aprobare lui Stalin. O etapă esențială în derularea acestui proces o constituia anihilarea celei mai importante forțe de rezistență care era țărănimea reprezentată în plan politic de P.N.Ț. Scoaterea în afara legii a acestui partid presupunea organizarea unei diversiuni suficient de credibile pentru a putea justifica astfel o decizie radicală. Misiunea respectivă i-a fost încredințată ofițerului superior N.K.V.D. Pintilie Bodnarenko. Acesta, fiind pus la curent cu problemele existente în P.N.Ț. la nivel de conducere, a prins un fir favorabil realizării unei diversiuni de amploare.

De mai mult timp și mai ales după alegerile din noiembrie 1946, Iuliu Maniu și Ion Mihalache au analizat perspectivele politice ale partidului în condițiile instaurării unei dictaturi de tip sovietic. Cei doi au ajuns la concluzia că era necesară trimiterea în străinătate a unei delegații reprezentative care să explice guvernelor și opiniei publice occidentale realitatea din România. În acest moment al pregătirilor au intervenit agenții comuniști care datorită unei trădări au regizat evenimentul de la Tămădău. În dimineața zilei de 14 iulie 1947 mai mulți lideri țărâniști au fost arestați în momentul în care încercau să se îmbarce în două mici biplane. Imediat, în întreaga țară s-a declanșat o operație bine pusă la punct de arestări și percheziții în rândul conducătorilor Partidului Național Țărănesc. Concomitent s-a desfășurat și o furibundă campanie de presă împotriva țărâniștilor cu scopul de a justifica scoaterea

acestora în afara legii. La 18 iulie ca urmare a cererii formulate de Lucrețiu Pătrășcanu ministrul de Justiție, Adunarea Deputaților a votat ridicarea imunității pentru 6 deputați țărâniști: Iuliu Maniu, Grigore Niculescu-Buzești, Ilie Lazăr, Aurel Leucuția, Vasile Serdici și Emil Ghilezan. Câteva zile mai târziu Gheorghiu-Dej, Ana Pauker și Teohari Georgescu se întâlnesc la Snagov cu generalul Susaikov pentru a pune la punct ultimele detalii privind desființarea P.N.Ț. La 29 iulie în Consiliul de Miniștri conducătorii acestui partid sunt învinuiți de atentat contra suveranității naționale a României și intenția de a provoca un război civil, hotărându-se dizolvarea P.N.Ț., închiderea sediilor și a localurilor, confiscarea arhivelor și lichidarea întregului patrimoniu. Protestele Occidentale față de această turnură a evenimentelor nu au putut diminua procesul de sovietizare a României.

COMMANDER TOMA MATEI, ONE OF THE OFFICERS WHO HONoured THE ROMANIAN NAVY

Șerban Constantinescu
Vasile Novac

In the memory of those who devotedly served the navy and lived the tumultuous alternating decades between peace and war, are the image and name of the commander Toma Matei, one of men who proudly wore the officer's uniform of the Romanian navy.

He was born on the 27th of February 1899, in the village Pantelimonul de Jos, district Constanța, as son of Petre and Dumitra Toma. He attended primary school in the natal village, then the theoretical Highschool "Mircea cel Bătrân" from Constanța. He interrupted his studies because of the evolution on the front Dobrogea, in the First World War, and he participated in war as volunteer scout. Two of his brothers, both officers, heroically died in the great battles from Mărășești. After the war he continued and finished his studies at the Military High school from Iași. In October 1920 was accepted, after a contest, as student at the Navy School in Constanța, for the navy officers class. After graduation, on the 1st of July 1922, was promoted second lieutenant and distributed to the Sea Division.

He distinguished himself as a brilliant student, proving remarkable intellectual skills. He learned very well French, German and Italian, languages that will very much help him on his entire career¹.

The Navy School's commandant, Mihail Constantinescu, noticed that he had real intellectual abilities, that he very much wanted to be educated, he was disciplined, dutiful and a good comrade. The same school's director described him as an industrious man, very energetically and was convinced that he will become a good navy officer².

In August 1922, the young second lieutenant Toma Matei was distributed to the bombardier "Ghiclescu" and on the 28th of September 1926 was promoted lieutenant. Even since 1925, as officer, he begun to teach mathematics, at the I-III years of the Navy's Children School. For a period he was detached at the Commandment of Constanța Market, where his superiors described him: "healthy, robust, very educated, great power of work, conscientious on duty..."³.

In the period 1926-1930 lieutenant Toma Matei worked on the Naval Base Constanța. From the 1st of November 1926 until the 1st of February 1927 he was company commandant at the Crew Corps, proving that he was a serious,

---

¹ Romanian Historical Military Archives "General Radu Rosetti", Pitești, fond D.C.Î., 1974, dos. Nr. 21.459, f.3 and 73.

² *Ibidem*, f.6.

³ *Ibidem*. f.11.

intelligent, working officer, with good military skills. On the 1st of May 1927 he moved to the Navy Artillery School. Lieutenant Colonel Mihail Constantinescu tells us that he was very good at shootings⁴. During 1928 he was embarked on the school ship "Mircea" where he served as tactical exercise officer. For this activity we received a positive characterization: "respectful with the superiors, a well developed general culture and a professional one in development"⁵. Conscientious and willingly to improve, in 1929 lieutenant Toma Matei got the Law Degree at Iași University and in 1939 the master degree in law, economical and political sciences.

On the 16th of March he was distributed to the bombardier "Căpitan Dumitrescu" as corps help. Also for this period commandant Mihail Constantinescu has only laudatory words: the lieutenant Toma Matei is a "cult and intelligent officer. He promises to become a very useful element for the institution. On board he proved to be endowed with wonderful intellectual skills and with sure and distinguished judgement... He was a tidy, disciplined and respectful officer, a good comrade... From August, when the campaign ended, he was first mate help, proving skills in the ship's careful management and in leading the crew. He is a valuable officer"⁶.

Meanwhile he was embarked on the "Mărăști" destroyer and starting with the 15th of May 1931 he stayed for a few months on the board of the "Lascăr Catargiu" monitor, participating at all the fighting drills and shootings. The monitor's commandant considered him a very good marine officer, prepared for the next degree. A similar appreciation was also made by admiral Gavrilescu, the commandant of the Danube Division⁷.

In the interval 10 of April 1932-20 of April 1933, the lieutenant Toma Matei received the responsible function of chief on the 3rd and the 4th Sea Division Commandment Offices. According to captain commander Dumitrescu, lieutenant Toma Matei, deserved to be proposed for promotion, because he had shown discipline, consciousness and skill at work, being a reliable officer on which you could count in any circumstance⁸. In the period between 1st of November 1932 and 1st of November 1933 the lieutenant Toma Matei taught at the Naval School in Constanța, the International Law class, where he obtained good results, confirmed at the end of the scholarly year. Although he was one of the youngest teachers, Toma Matei was described by his superior as "an excellent example for the student officers"⁹.

In November 1934, he was distributed on the "Regina Maria" destroyer as board officer and he remained here until the 1st of April 1935. From the board of this ship he led the Navigation and Drill Service. This was a very useful

---

⁴ *Ibidem*, f. 13.

⁵ *Ibidem*, f. 14.

⁶ *Ibidem*, f. 16.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, f. 19.

⁹ *Ibidem*, f. 20.

experience for him to find the optimal solutions for the different military problems the destroyer had in its missions. Although he leaded successfully these tasks they reproached him that he didn't stimulate enough those around him. Still, he had a solid general culture and beautiful professional knowledge and skills¹⁰.

Thanks to his qualities and experience and being positively and eulogistic appreciated by his superiors, the marine officer Toma Matei was promoted captain, on the 1st of January 1934. Because he had good results also in the teaching career he was promoted in the highly responsible position of studies director at the marine officers Naval School in Constanța.

In 1936, commander Alexandru Constantinescu, commander at the Marine and Naval Schools, mentions that officer Toma Matei, studies director at the marine Officers School successfully fulfilled his entire activity "because of his culture and dedication to study"¹¹. It was also mentioned that he didn't possessed any fortunes, that he translated *Învățămintele din 1914 și Războiul Viitor*, being an officer inclined rather to desk and school work¹².

Significant for the prodigious didactical activity are the descriptions of colonel Panteli, commander of the Naval School, who mentions that in the period between 1st of November 1936 – 18th of June 1937, when he was studies director, captain Toma Matei contributed to the evolution of this military school institution. He was seen as "a cult, working officer with beautiful marine studies. Quiet, with plenty methodical spirit. Very disciplined and with nice behaviour. Bachelor of law, he taught the International Law course. He translated *Cucerirea Mărilor* and others. Outstanding work power and resistance"¹³.

During summer 1937 he was sent on the "Mărăști" destroyer where he had the important mission of second officer. He distinguished for his efforts to improve the fighting technique and for the ship's maintenance. Captain Moiceanu, the commander of the "Mărăști" destroyer, speaking about the young captain Toma Matei's activity (he was 38), stresses: "He obtained very good results due to his tact and methodical sense. Disciplined to his superiors, correct with the subordinates, modest, honest, dignified. He has a beautiful marine culture and made many French translations"¹⁴. In conclusion, the destroyer commander remarks: "I was satisfied, from all the points of view, by this second officer's activity and I have the belief that the future will emphasize this valuable element"¹⁵. The Sea Force's commander, rear-admiral Schmidt, is short, but eulogistic in appreciation: "As second officer of the "Mărăști" destroyer, captain Toma did very good. Cult, serious, working officer, with irreproachable conduct. Very good officer"¹⁶.

¹⁰ *Ibidem*, f.23.

¹¹ *Ibidem*, f.24.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, f.25.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

In the period between 1 November 1937 and 9 May 1938, captain Toma Matei continued to be studies director at the marine officers Naval School. Aside teaching International Law, Pedagogy and Rational Arithmetic, he presented several conferences about military education and he wrote for the school new regulations. Although he presented a report to be embarked, he didn't got his superiors approval because he was very appreciated as studies director and because his presence at the Naval School was necessary. Both commander Paul Zlatian and commander of the Marine Schools, Alexandru Constantinescu described him as "excellent marine officer, valuable element which makes real services for the Marine, serious, hard-working, skillful, conscientious, deserving to follow the Superior Officers Preparing School"¹⁷.

Between 1 November 1938 and 1 May 1939 captain Toma Matei was commander of the "Ghiculescu" gunboat and he obtained good results, positively appreciated by counterarmiral Schmidt, commander of the Sea Naval Forces, who remarks: Cult and intelligent officer, with remarkable power of work, serious, modest, irreproachable conducts... Good attitude in front of the troupe. He did very well as commander of a Sea Unit... Very good marine officer"¹⁸.

After disembarking from the "Ghiculescu" gunboat captain Toma Matei was appointed commander-director and studies director at the Specialties Marine School from Constanța. Speaking about his work here, vice-admiral Petre Bărbuneanu, commander of the Romanian Royal Marine, says that officer Toma Matei is well trained, that he is taking good care of this weapon's progresses and that he fulfilled his duty with the best results, deserving to become a superior officer"¹⁹.

After the departure of the master commander, in the period 1 November 1939 and 1 July 1940, captain Toma became the Specialties School commander, a mission fulfilled successfully. Meanwhile he taught the courses of Political Economy and Moral Education. Writing new regulations for school, he systematize the analytical programs for the courses of International Law and Commercial Law.

Because he was appreciated for his entire activity and he had shown real military qualities and skills, in May 1940 he promoted the exam to become superior marine officer. He was promoted commander lieutenant.

From the 1st of July until 31st of October 1940 he was detached in the Second Maritime Detachment Constanța where he activated as commander of Underwater Defense (A.S.A), then he was appointed commander of the **mine ship** "Durostor". He kept this function until 31 October 1941. In the same time he lead the Specialties School and as commander was considered a working officer, good teacher, endowed with wonderful military qualities and a very good marine

---

¹⁷ *Ibidem*, f.26.

¹⁸ *Ibidem*, f.27.

¹⁹ *Ibidem*.

officer²⁰. Between 1 April and 5 June 1941 he was moved to the Naval School as assistant of corps chief and professor of International Law. His activity was described: "Intelligent officer, with well developed general and professional culture. Serious, dignify, modest, great power of work. Disciplined at work and off duty. He presents himself well in front of the troop"²¹.

Due to this appreciation, on the 5th of June 1941 lieutenant commander Toma Matei was named commander of the Naval School. In this function he proved to be extremely valuable because of his didactical experience, his professional value and a vast general and specialty culture. Administrating the school he obtained special results in the difficult conditions of Romania's participation at the military operations of the World War Two.

During 1942 he continued his activity in the Naval School from Constanța, where his qualities and experience allowed him to defeat the numerous difficulties raised by finding food or equipment. Once again he proved to be a valuable superior officer. For the period 1 November 1942-20 April 1943, the commander Alexandru Stoianovici, commander of the marine Officers Schools speaks highly of him. After an eulogistic presentation of his physical, military and intellectual skills and his moral qualities, he underlined that as studies director he proved to have a lot of experience in organizing and developing the educational process. He obtained very good results despite the difficulties caused by the war. He was therefore appreciated as a very good and skillful marine superior officer²².

On the 24 Mai 1943, lieutenant commander Toma Matei was appointed commander of the "Mărăști" destroyer. This ship had a displacement of 1.410 tons, had 4 cannons of 120 mm., 2 cannons of 37 mm, 2 double machineguns of 13,2 mm., 4 torpedo launchers tubs of 450 mm., 2 throwers and inclined plans to launch antisubmarine grenades²³.

During 1943 the sea transport activity of the Romanian navy developed in such a rhythm, that we might say that it was the convoy period of the Black Sea. In this year were put in convoys 2.030 ships that transported 1.350.000 diverse tons, necessary for the front provisioning. Only for the Cuban military actions necessities, in the interval March – August 1943, were transported 337.000 tons of materials, 6.365 militaries, 200 cannons, 520 vehicles etc²⁴.

The ships that composed the convoys, navigating mainly on the route Constanța – Crimeea, were escorted by military vessels. At these missions participated also the "Mărăști" destroyer, commanded starting with the 24th of May 1943 by lieutenant commander Toma Matei.

---

²⁰ *Ibidem*, f.31.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, f.33.

²³ Nicolae Koslinski, Raymond Stănescu, *Marina Română în al II-lea război mondial*, vol. I, (1939-1942), București, 1996, p. 85.

²⁴ Nicolae Koslinski, Raymond Stănescu, *op.cit.*, (quoted op.) vol. II (1942-1944), București, 1997, p. 15.

With his ship he took part at 21 battle missions, especially to escort transportation ships on the route Constanța-Sevastopol (220 miles in direct line). He covered 7.120 miles in 577 hours, fighting an enemy with a superior military technique. He faced many Soviet aerial attacks with bombardiers and torpedo boats and he successfully rejected many enemy submarine attacks. During these dramatic confrontations he sank or destroyed a Soviet submarine (unconfirmed), took down several planes and avoided many mines²⁵.

Between 1 November 1943-19 April 1944, he continued to lead the "Mărăști" destroyer. He participated at special missions on the Black Sea to escort convoys which transported troops and equipment between Constanța and the front from southern U.R.S.S.. He also took part at the dramatic retreat from Sevastopol (Crimeea) to Constanța and he successfully counteract the aerial, naval and submarine attacks of an enemy with modern fighting techniques. He developed 19 escort missions, seven of them of high responsibility, as convoy commander. On the 19th of April 1944, returning in a convoy which evacuated troops from Sevastopol, the destroyer Mărăști, having on board over 200 soldiers from the mountain troops units, lacking visibility because of the thick fog and strong currents, got into sand banks near Tuzla. After useless manoeuvres the destroyer was pulled on the "land" by three tugboats and brought to Constanța. The ship had only torn a propeller blade and twisted the ax²⁶. The "Mărăști" destroyer remained in Constanța harbor until autumn 1944, when the entire Romanian fleet was captured by the Soviet "ally".

On the 22nd of June 1944, the officer Toma Matei was promoted commander captain and developed a prodigious activity at the Historical Service of the High General Staff²⁷. In the period between 9 November 1944 and 19 April 1945, when he became chief of the Marine Bureau, in the Coordination and Research Office, he studied and wrote numerous records useful for the history of the marine operations developed in 1917. He offered, in this way, data for many works asked by the High General Staff. General Gorski, chief of the History Department, described him as a very good superior officer who wrote clear and documented historical studies and all the demanded papers. During 1945, captain commander Toma Matei also became the Regulations Office's chief in the High General Staff, being very appreciated by his superiors for his activity. Very relevant are the comments made by the Marine's General Secretary, who underlines the fact that thanks to his general and specialty knowledge, he mastered well the huge material regarding the marine regulations and that he published numerous papers and studies regarding different marine themes, especially the marine law²⁸. He is described as a good marine officer. Admiral Bărbuneanu, speaking about captain commander Toma

²⁵ Romanian Historical Military Archives, *op.cit.*, (quoted *op.*), f.34.

²⁶ Nicolae Koslinski, Raymond Stănescu, *op.cit.*, (quoted *op.*), p. 225.

²⁷ Romanian Historical Military Archives, *op.cit.*, (quoted *op.*), f.6.

²⁸ *Ibidem*, f.39.

Matei's activity during 1945, notes: "as a teacher and writer, this officer contributed to the development of the marine culture with his numerous papers, published in different magazines. He is a very good officer"²⁹.

In 1946 on the 22nd of May, the officer Toma Matei was promoted commander³⁰. In the same summer, for personal reasons, he demanded his retirement from the military marine service.

In token of recognition of his incontestable merits in the service of the Romanian Marine, the commander Toma Matei was decorated with the following medals and decorations:

- The Cross "Sanitary merit", cl. I-a; 1936;
- The Commemorative Cross (1916-1918); 1937;
- "Romania's Crown" Order", in knight rank; 1936;
- The War Badge of the Scouts; 1937;
- "Victoria" Medal of the Great War for Civilization (1916-1918); 1939;
- "Ferdinand" Medal, with swords; 1941;
- The Croat Order "Zvonimira", cl. II-a; 1943;
- "Romanian Star" Order, with swords, in knight rank, with ribbon of "Military Virtue" and "Oak Leafs"; 1945;
- "Romania's Crown" Order, with swords, in officer rank, with ribbon of "Military Virtue"; 1945;

Characterized by a straight spine, unwilling to accept the Soviet domination regime, commander Toma Matei took part of the initiative nucleus to found the Resistance National Movement, with ramifications all around the country, leaded by admiral Horia Măcelariu. He was the contact person between this organization and Iuliu Maniu.

The resistance movement didn't have a military character and was an organization which, using democratic means, contested the Communist regime installed by the Soviets and defended the national independence.

On the 9th of April 1948, along with his promotion as counteradmiral, was arrested by the special order of the Internal Minister, Teoharie Georgescu. After very hard investigations was sent to judgement in a group of 44 people. The trial developed in secrecy at the Military Court in Bucharest and, after a typical Communist procedure was convicted to "25 years of hard work and 10 years of civic degradation for high treason, 25 years for the guilt of organizing and developing activities against the regime, 10 years for the crime of plotting to revolt"³¹.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, f.6.

³¹ Tribunalul Militar București, Secția I-a, Dosar 4541/948, Extras din Hotărârea Penală nr. 2195 din 13.XII.1948.

He passed through many prisons with isolating regime, (Internal Minister, Jilava, Pitești, Aiud and Gherla). He was beaten and tortured in numerous investigations, enduring hunger and cold for almost 17 years and he couldn't have any communication with his family. He was released on the 3rd of August, after the Pardon Decree 411/ 1964, being badly ill. He had suffered a strange cerebral stroke, probably provoked, with only a week before his release, due to the political pressures of the prison's authorities that forced him to sign "conversion" declarations. His refuse to sign was harshly punished! He died few months later, on the 10th of February 1965.

The activity developed in the military marine – for over 25 years – in the cultural and social file, during numerous historical events and challenges, speaks about commander's personality (or counteradmiral, a rank officially granted, but not used). Toma Matei was an example of comradeship, marine professional belief, democratic and patriotic behaviour, all these modeled at the school of the sea, a school of courage, dignity and sincerity.

COMANDORUL THOMAS MATEI, UNUL DINTRE OFIȚERII DE ONOARE AI MARINEI ROMÂNE

- Rezumat -

În timpul activității sale, de peste 25 de ani, în cadrul marinei militare române, în viața culturală și socială, ca și în timpul celui de al doilea război mondial (1941-1945), când a fost comandantul crucișătorului "Mărășești", comandorul Thomas Matei a reprezentat un exemplu de profesionalism, camaraderie, de comportament democratic și patriotic, modelat de școala mării, școală a curajului, demnității și sincerității. Între anii 1948-1964 a fost arestat de către autoritățile comuniste, fiind deținut politic. A ieșit din acest calvar grav bolnav, murind în 1965.

Silviu OȚA, Liana OȚA

- Historical and archaeological data regarding the fortress from
Carașova-hill Grad, commune of Carașova, Caraș-Severin district* 3
- Câteva date istorice și arheologice asupra cetății de la Carașova-
dealul Grad, com. Carașova, jud. Caraș-Severin*

Ginel LAZĂR

- Les rapports féodo-vassaliques et les alliances militaires dans
l'Empire des Asénides (1185-1207)* 15
- Natura raporturilor feudalo-vasalice și alianțele militare în
Țaratul Asăneștilor (1185-1207)*

Cristina ANTON-MANEA

- Despre două divorțuri din prima jumătate a secolului al XVII-lea* 33
- Deux divorces de la première moitié du XVII-e siècle*

Adrian-Silvan IONESCU

- Stiluri în podoaba capilară din România modernă 1790-1920* 47
- Hairstyles in modern Romania 1790-1920*

Cătălina OPASCHI

- The diplomatic documents regarding the coin of the first modern
Romanian money* 75
- Documente diplomatice privind baterea primelor monede moderne
românești*

Marian STROIA

- Le 11 février – Le 10 mai 1866 – parallèle historique* 87
- 11 februarie – 10 mai 1866 – o paralelă istorică*

Mihail IPATE

- Du palais princier au palais royal. Une page de l'histoire du
palais de l'état situé sur Calea Mogoșoaiei* 95

Ștefania CIUBOTARU

*Les relations entre le Roi Charles I-er et la famille princière de
Ferdinand et Marie* 111

*Relațiile dintre Regele Carol I și familia princiară Ferdinand și
Maria*

Mariana NEGUȚU, Katiușa PÂRVAN

L'exposition générale de 1906 reflétée dans les médailles 125

Expoziția generală din 1906, reflectată în medalistică

George TROHANI

*Restitutio. Un article publié par Alexandre A. Beldiman concernant
sa dernière rencontre avec le Roi Charles I-er* 147

*Restitutio. Un articol publicat de către Alexandru A. Beldiman referitor
la ultima sa întâlnire cu Regele Carol I*

Maria IONIȚĂ

A supplier of the royal court in the times of Carol I - Grigore Capșa 169

Un furnizor al curții regale în timpul lui Carol I - Grigore Capșa

Dorina TOMESCU

Romanian foreign policy and Carol I 181

Carol I și politica externă a României

Radu IONESCU

The Royal house, supporter of the national spirit in art 195

Casa Regală, susținătoarea spiritului național în artă

Katiușa PÂRVAN

*Cultural and artistic preoccupations of the royal family –
medalist testimonials –* 207

*Preocupările culturale și artistice ale membrilor familiei regale –
mărturii medalistice*

Cătălina OPASCHI

- Le journal de voyage du prince Charles I à Constantinople, octobre 1866* 231
Jurnalul călătoriei Principelui Carol I la Constantinopol, octombrie 1866

Maria IONIȚĂ

- In memoriam Carol I. 1866-2006* 255
In memoriam Carol I. 1866-2006

Doina PUNGĂ

- La peinture roumaine moderne et la France* 279
Pictura românească modernă și Franța

Elena ISTRĂȚESCU

- Vintilă Brătianu et la doctrine économique libérale „par nous même”. Témoignages des archives* 297
Vintilă Brătianu și doctrina economică liberală “prin noi înșine”. Mărturii arhivistice

Mihai Sorin RĂDULESCU

- Autour de la généalogie de Ion Antonescu* 321
Despre genealogia lui Ion Antonescu

Ioan OPRÎȘ

- The bishop Policarp Morușca (20.III.1883–26.X.1958) and the concern for the American Romanians* 339
Episcopul Policarp Morușca (20.III.1883–26.X.1958) și stăruința pentru românii americani

Florin GEORGESCU

- Des aspects concernant les purges politiques de la presse roumaine. 1945* 377
Aspecte referitoare la epurările politice din presa română. 1945

Oana ILIE

- 1945 - The early days of institutionalized communist propaganda* 383
1945 - Începuturile propagandei comuniste instituționalizate

Mihai LANCUZOV

The National Peasants' party dissolution, a new stage in Romania's sovietization plan

401

Desființarea Partidului Național Țărănesc, o nouă etapă în planul de sovietizare a României

Șerban CONSTANTINESCU, Vasile NOVAC

Commander Toma Matei, one of the officers whom honored the Romanian navy

431

Comandorul Toma Matei, unul dintre ofițerii care au făcut cinste marinei române

